DORU LIXANDRU
Carol al II-lea, carlismul și carliștii
ÎN ROMÂNIA ANILOR 1930
CORINT ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

DORU LIXANDRU

Carol al lHea, carlismul si carlistii

ÎN ROMÂNIA ANILOR 1930

Colecţie coordonată de FLORIN-RĂZVAN MIHAI

Această carte este dedicată domnilor
profesori Florin Ţurcanu şi Stéphane
Audoin-Rouzeau

DORU LIXANDRU

Carol al II-lea, carlismul si carlistii

ÎN ROMÂNIA ANILOR 1930

fORIHT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI
2023.....

Redactare: Florin-Răzvan
Mihai Tehnoredactare: Dan
Crăciun Design copertă:
Dan Mihalache
Ilustrație copertă: Carol al II-lea, plecând de la Parlament, unde tocmai fusese proclamat Rege al României, în 8 iunie 1930. Sursa: *La zece ani de domnie. Portrete şi imagini din viaţa M.S. Regelui Carol II, 8 iunie 1940*

Toate drepturile asupra acestei ediţii în limba română aparţin
CORINT ISTORIE AUTORI ROMÂNI, un imprint al CORINT
BOOKS, str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, Bucureşti.
www.edituracorint.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
LIXANDRU, DORU Carol al II-lea, carlismul şi carliştii: în
România anilor 1930 / Doru Lixandru. – Bucureşti: Corint
Istorie autori români, 2023 Conţine bibliografie

ISBN 978-606-088-369-2

Introducere

Studiind vreme îndelungată modernitatea politică a României interbelice, am resimţit deseori o frustrare faţă de absenţa unor cercetări detaliate despre natura iniţiativelor reformatoare realizate în anii 1930 de regele Carol al II-lea (1930-1940) şi de susţinătorii săi. Percepţia generală despre *carlism* continuă să fie influenţată într-o manieră decisivă de tarele vieţii personale a lui Carol ori de istoriografia antimonarhistă din timpul regimului comunist. De fapt, istoriografia noastră continuă să abunde în explicaţii care converg în jurul „marilor oameni" şi al manierei în care aceştia au influenţat cursul istoriei de *sus* în *jos*. Prea puţină atenţie a fost acordată până acum atracţiei politice pe care monarhia reprezentată de Carol o exercită în rândul unei bune părţi a elitelor şi a populaţiei, respectiv modului cum această instituţie devine parte a unui fenomen mai cuprinzător de construcţie a naţiunii şi a statului.

Pentru mine, tendinţa cercetătorilor de a neglija specificul şi originalitatea reformelor carliste şi de a percepe ascensiunea autoritarismului monarhic ca fiind aproape exclusiv rodul ambiţiilor personale ale lui Carol şi ale camarilei sale a funcţionat ca un veritabil

catalizator. Curiozitatea mea cu privire la natura ideologiei şi a practicilor carliste m-a direcţionat astfel către biblioteci şi arhive şi m-a ajutat să elaborez ceea ce sper să fie considerat ca fiind un studiu nuanţat şi interesant asupra unei perioade cruciale din istoria naţiunii române.

Monarhismul românesc din anii 1930 este unul deosebit de original. Pe de o parte, prin caracterul extrem de flamboaiant al lui Carol al II-lea şi prin

maniera în care acest suveran îşi joacă rolul de reformator. Pe de altă parte, prin modul în care mişcarea politică creată de rege şi de carlişti reuşeşte să aspire revendicări naţionale (respectiv naţionaliste) dintre cele mai diverse. După cum voi încerca să demonstrez în continuare, monarhia reprezentată de Carol al II-lea nu rămâne doar un simbol al naţiunii, cum a fost, în bună măsură, cazul predecesorilor săi, Carol I (1866-1914) şi Ferdinand I (1914—
1927) , ori a urmaşului său, Mihai I (1940-1947). Din contră, aceasta devine un vector de bază al naţionalismului românesc.

Altfel, un alt factor care m-a determinat să examinez carlismul este maniera în care persoana regelui Carol al II-lea a rămas în memoria colectivă. Deşi există nenumărate surse (îndeosebi corespondenţa regală) care dovedesc popularitatea remarcabilă de care acest monarh se bucură de-a lungul anilor 1930, în mod paradoxal, pe cât *de popular* şi *de prezent* a fost în acest deceniu, pe atât de *impopular* şi de *absent* a devenit odată cu destrămarea României Mari şi abdicarea sa din septembrie 1940. Absenţa memoriei în ceea ce priveşte acţiunile sale este, într-adevăr, frapantă. învinovăţit pentru această tragedie naţională, Carol devine un subiect tabu nu doar în cercetarea ştiinţifică, ci şi în rândul opiniei publice româneşti. Când îi sunt analizate acţiunile, reprezentările legate de persoana sa sunt de cele mai multe ori extrem de contradictorii. Fie i se scot în evidenţă meritele avute în modernizarea naţiunii şi în sprijinirea culturii naţionale, fie este aspru acuzat pentru tarele vieţii sale personale şi pentru incapacitatea de a dirija o rezistenţă armată în vara anului 1940. Memoria este totdeauna selectivă, mai ales când este vorba despre naţiuni ori despre personalităţi politice. Ideea familiară despre Carol rămâne totuşi una potrivit căreia acesta a fost pur şi simplu un afemeiat, un dictator, un reacţionar şi un mason.

O asemenea interpretare se cuvine a fi reexaminată. Firește, nu având drept ţel reabilitatea imaginii sale şi a susţinătorilor săi, ci propunând utilitatea explicativă a unui studiu centrat asupra puternicului melanj de monarhism şi naţionalism ce caracterizează

ideologia şi practica politică edificate în jurul acestui conducător. într-adevăr, demonstrând limitele interpretării care

prezintă ascensiunea autoritarismului monarhist ca fiind generată în primul rând de voinţa unui singur individ (respectiv a lui Carol), putem crea condiţiile pentru reînnoirea reflecţiei cu privire la modul cum au fost concepute, popularizate şi practicate în România interbelică o suită remarcabilă de idei despre guvernare, modernizare şi naţionalism.

Către *principiul conducătorului* converg acum nu doar proiecte generale legate de construcţia naţiunii şi a statului, ci şi numeroase idei cu privire la felul cum s-ar putea concretiza o veritabilă palingeneză naţională sub conducerea unui *şef*. în această privinţă, sugerez că am putea înţelege mai bine frustrările intelectualilor carlişti legate de tarele parlamentarismului românesc şi de posibilităţile lor de a-şi materializa ideile, dacă am reconceptualiza antilibera- lismul profesat de ei pornind de la maniera în care asociază naţionalismul monarhist cu o adevărată luptă împotriva *decadenţei*: statul ar fi trebuit reformat nu doar în ceea ce priveşte infrastructura, economia sau instituţiile politice, ci şi în termeni de educaţie, politici culturale şi sănătate publică. Aşa se face că dacă ar fi să propun un fir teoretic central al cărţii, atunci acesta ar fi legat de modul cum Carol şi partizanii săi discută, proclamă şi practică ideea de *reformă*. Reforma statului şi a societăţii – iată, pe scurt, cel mai important deziderat avansat de-a lungul întregii perioade interbelice de carlişti.

Explorând ideologia şi practica proiectului lor naţional, am încercat să înţeleg o mişcare politică modernă remarcabilă prin forţa ei. Alexandru Vaida-Voevod remarcă pe bună dreptate faptul că „Regele Carol al II-lea a fost un prototip al epocii sale", respectiv că „era condus de râvna nepotolită de reformator"[1]. Până la urmă, în vara anului 1940 (înainte de pierderile teritoriale care generează prăbuşirea sa progresivă), regimul pe care îl conduce desfăşoară în România un veritabil şantier. Guvernanţii sunt stăpâniţi acum de un puternic etos modernizator, materializat într-o multitudine de

proiecte, extrem de variate ca teren de acţiune: de la planuri cincinale şi sistematizări ale oraşelor până la proiecte biopolitice ori programe de naţionalizare a resurselor statului pe criterii etnice. După cum încerc să demonstrez în capitolele cărţii, se configurează acum un *model carlist de modernitate*. Iată o abordare care, odată dezvoltată într-un studiu despre naţionalism, intelectuali, monarhie şi modernitatea politică românească, ne facilitează, cred, atât evitarea reprezentărilor ori interpretărilor construite într-o manieră superficială şi fără o investigare prea profundă a surselor, cât şi înlăturarea riscului de a oferi răspunsuri „vechi" la întrebări „noi", inedite.

Un context naţional nou: România Mare

în demersul meu, un alt factor mobilizator a fost posibilitatea de a explora dinamica naţionalismului românesc din această perioadă şi parcursul politic al lui Carol pornind de la contextul istoric şi geopolitic în care se desfăşoară, unul fasonat în egală măsură de Primul Război Mondial, de criza economică, de ascensiunea totalitarismelor şi de declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Antiliberalismul edificat în numele regelui se cuvine deci a fi înţeles atât ca o creaţie a monarhului şi a unor intelectuali, oameni politici şi militari monarhişti, cât şi ca un fenomen istoric apărut într-un cadru naţional specific: România Mare. în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că originile monarhismului carlist (respectiv debutul simbiozei dintre naţionalism şi monarhism) se află la începutul anilor 1920. Situaţia geopolitică, cultura politică, diversitatea etnolingvistică şi structurile sociale ale noii Românii configurează în mod fundamental maniera în care se manifestă activismul politic al lui Carol al II-lea şi al partizanilor săi.

în primul rând, ideile şi practicile asociate acestei ideologii sunt vehiculate ca un răspuns conştient la tarele parlamentarismului din această perioadă, ca o cruciadă împotriva „decadenţei" reprezentate de parlamentarism. Votul universal este instituit încă din 1918, însă alegerile sunt manipulate de către elitele politice şi potentaţii locali, care devalorizează astfel conceptul de democraţie reprezentativă.

România interbelică este o naţiune profund premodernă şi agrară, iar cultura sa politică nu diferă prea mult de cea practicată în Vechiul Regat înainte de Primul Război Mondial, chiar dacă mecanismele sale „balcanice" devin mai puţin omogene odată cu integrarea în

statul naţional a regiunilor care au aparţinut fostelor imperii austro-ungar (Transilvania, Banatul, Bucovina) şi rus (Basarabia). *Grosso modo,* România interbelică rămâne (ca şi Vechiul Regat) sub controlul elitelor tradiţionale (ori conservatoare), care acceptă cadrele democratice doar în măsura în care nu sunt potrivnice intereselor lor.

în acest context, mişcarea politică monarhistă îşi asumă sarcina de a continua procesul de construcţie a naţiunii şi de a armoniza un ansamblu politic eterogen prin intermediul unei elite devotate şi capabile, condusă de rege. în încercarea mea de a decodifica discursul monarhist generat în jurul persoanei lui Carol în perioada 1920-1940 şi de a urmări ramificaţiile sale ideologice, am ajuns la concluzia că, în acest caz, naţionalismul şi monarhismul nu ar trebui separate în mod artificial, ba, din contră, abordate împreună ca două componente intrinseci ale aceleiaşi variante de modernitate politică şi culturală. în opinia mea, legătura dintre naţionalism şi monarhism este înrădăcinată nu doar în temele avansate de propagandă şi de partizanii lui Carol, ci şi în aşteptări populare veritabile legate de persoana acestui monarh. Rezultatul este o ideologie care operează ca o forţă integratoare ce proclamă unitatea şi suveranitatea naţiunii române *etnice* într-un mod antiliberal şi cultural specific.

România Mare, aşa cum este cel mai adesea denumită, cuprinde între graniţele ei aproape 30% etnici neromâni[2], situându-se astfel la jumătatea distanţei dintre un stat naţional şi o colectivitate politică multinaţională. Contrar discursului naţionalist românesc din epocă, acest stat se confruntă în numeroase privinţe cu o lipsă de unitate, determinată de gradul de diversitate a zonelor geografice care îl formează (fie ea de natură etnolingvistică, religioasă, culturală ori economică). în acest sens, fiecare dintre regiunile sale componente poartă cu sine o moştenire imperială specifică: otomană (în Vechiul

Regat), austro-ungară (în Banat, Transilvania şi Bucovina) şi ţaristă (în Basarabia).

Inclusiv ecuaţia geopolitică a statului este una deosebit de interesantă, în comparaţie cu suprafaţa Vechiului Regat, de numai 138 000 de kilometri pătraţi, noua Românie se întinde acum pe 295 049 de kilometri pătraţi.[3]

Totuşi, nu este vorba pur şi simplu de o extensie a Vechiului Regat şi nici de o entitate politică *nouă,* creată ca urmare a semnării tratatelor de pace care încheie Primul Război Mondial (cum este cazul Poloniei ori Cehoslovaciei). în această privinţă, se aseamănă destul de mult cu regatul sârbo-croato-sloven vecin, clădit pe structura politică şi pe efortul militar al vechiului stat sârbesc. Mai mult, ca şi în Iugoslavia, se creează rapid tensiuni între *centru* şi *noile regiuni,* respectiv între capitală şi cultura politică a Vechiului Regat, pe de o parte, şi provinciile integrate în noul stat după război, pe de altă parte.

în acest context ia naştere o veritabilă obsesie legată de apărarea integrităţii statului şi a naţiunii contra forţelor „centrifuge" care ar fi ameninţat să le fragmenteze unitatea. Pe de o parte, temerile naţionaliştilor români sunt proiectate asupra minorităţilor naţionale din interiorul statului, pornind de la sentimentul unei incompatibilităţi fundamentale între „noi" şi „ei". Pe de altă parte, aceste temeri pornesc şi de la vulnerabilitatea graniţelor, în condiţiile în care România Mare devine ţinta revizionismului concertat al Ungariei, Uniunii Sovietice şi Bulgariei, fiecare revendicând diferite teritorii ale statului naţional român. Pentru carlişti, acest tip de discurs devine treptat un puternic instrument ideologic. Naţiunea română se grupează acum ca o comunitate etnică aflată în căutarea unor vectori ai unităţii, iar monarhia va ocupa în această privinţă un loc de cinste.

„Carlismul"

Tema în jurul căruia am construit acest studiu este un concept, *carlismul,* asociat unui spaţiu concret şi unei temporalităţi concrete: România interbelică. Acestea ar fi, pe scurt, referinţele specifice care stau la baza subiectului pe care l-am investigat empiric.

Proiectul monarhist este menit a se desăvârşi prin intermediul lui Carol, însă este mult meii complex decât persoana sa şi acţiunile sale. De aceea studiul meu se focalizează nu asupra persoanei regelui, ci asupra *carlismului.* în această privinţă am analizat *carlismul* ca pe o

ideologie ce susţine în acelaşi timp crearea unei imagini pozitive a lui Carol şi sporirea atribuţiilor sale politice, una care înglobează o pleiadă de actori: nu doar pe monarh, ci inclusiv diverşi intelectuali (Nae Ionescu, Nicolae Iorga, Dimitrie Guşti, Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic, Emanoil Bucuţa), oameni politici (Armând Călinescu, Gheorghe Tătărescu, Vaier Pop, Ion Inculeţ), jurnalişti (Pamfil Şeicaru, Cezar Petrescu, Constantin A. Donescu), militari, clerici (Miron Cristea) sau tehnocraţi (în timpul regimului autoritar). Altfel spus, carlismul este creat ca o mişcare politică destinată să desăvârşească procesul de construcţie a naţiunii şi a statului. Unui asemenea ţel i-ar fi fost dedicate politicile culturale şi sociale declanşate sub semnul monarhiei (căminele culturale, politica de răspândire a cărţii, activitatea Institutului Social Român şi a echipelor regale la sate, încadrarea tineretului etc.), precum şi, în ultimă instanţă, instaurarea unui regim autoritar, cu întreaga sa suită de reforme (partidul unic, reforma administrativă, corporatismul etc.).

Pornind de la această abordare, am definit carlismul ca fiind o mişcare politică modernă, în egală măsură naţionalistă şi monarhistă, antiparlamentară şi antiliberală, cu o concepţie autoritară asupra politicului şi a statului, cu o ideologie palingenezică şi creatoare a unui regim politic ce se inspiră într-o manieră generoasă din regimurile fasciste italian şi german, inclusiv în modul cum estetizează politicul.

Deşi este rareori folosit de către rege ori de către susţinătorii săi pentru a descrie propriul lor activism politic, acest termen posedă totuşi o istorie aparte, fiind folosit încă din anii 1920 atât de susţinătorii şi de adversarii lui Carol, cât şi de observatorii exteriori sau de cercetători. Mai precis, am putut identifica originile conceptului în a doua jumătate a anilor 1920, când, în contextul morţii regelui Ferdinand (1927) şi al instaurării unei regenţe, din ce în ce mai mulţi români devin partizanii ideii de readucere în România a principelui Carol, pentru a fi întronat. în memoriile sale, Nichifor

Crainic, de pildă, vorbeşte despre trecutul său „carlisf'[4]. Crainic afirmă cu mândrie faptul că este „carlist"[5], prin a fi *carlist* înţelegând „a fi partizan al Prinţului"[6] (Carol – n.n.). Descriind atmosfera politică din România anului 1927, acesta se referă la felul

cum „carlismul era la ordinea zilei", încercând să explice popularitatea de care se bucură Carol odată cu moartea regelui Ferdinand.[7] Astfel aflăm că liberalii, aflaţi acum la guvernare, ar fi încercat cu orice preţ să suprime „carlismul"[8]. La sfârşitul acestui deceniu, Carol este dorit în România, iar persoana sa stârneşte interesul şi imaginaţia politică a numeroşi intelectuali dornici să asiste la o schimbare a statu-quoului. într-o lucrare de propagandă monarhistă publicată în 1932, deloc întâmplător se vorbeşte despre „prigoana" îndreptată în anii 1928-1930 împotriva „carliştilor"[9]. Conceptul de *carlism* se bucură acum de o popularitate aparte, într-o perioadă de ascensiune a monarhiştilor care îl susţin pe Carol. Referindu-se la acest context, Constantin C. Giurescu discută despre carlism ca despre un curent de opinie care promovează ideea revenirii lui Carol în România şi care este răspândit atât în rândul oamenilor politici, cât şi în armată.[10] Altfel, inclusiv Grigore Gafencu vorbeşte despre „propaganda carlistă" din armată.[11] Monarhiştii se identifică acum cu o mişcare politică aparte, una destinată să scoată România din criza politică şi economică pe care o traversează. Promit o Românie mai stabilă şi mai puternică, iar această promisiune reprezintă impulsul ideologic central care sporeşte succesul lor politic, materializat înainte de toate prin întronarea lui Carol, în 1930 (data de 8 iunie, când se petrece acest eveniment, va fi sărbătorită în mod simbolic ca zi a *Restauraţiei).*

Pe scurt, a fi *carlist* înseamnă acum a fi *partizan al lui Carol.* La numai câteva zile după Restauraţia din 8 iunie 1930, un jurnalist de la *Curentul* asociază pur şi simplu termenul „carlist" cu acela de „monarhist", adică de partizan al unei monarhii ereditare reprezentate de Carol.[12] în schimb, doi ani mai târziu, generalul Arthur Văitoianu îi transmite regelui faptul că nu mai e „carlist" şi că rămâne doar „monarhist"[13]. Din această exprimare deducem deci faptul că a fi

carlist înseamnă pentru Văitoianu mai mult decât a fi *monarhist,* înseamnă în primul rând o simpatie ori o susținere politică față de persoana lui Carol. Mai târziu, în 1936, diplomatul ardelean Viorel Virgil Tilea îl asigură pe suveran de faptul că „o bună parte" a populației din Transilvania și Banat este „carlistă"[14]. Carol al II-lea ar fi fost deci popular în aceste regiuni, însă,

I ireşte, nu „toţi" românii sunt partizanii săi. în această privinţă, i-am putea încadra pe adversarii săi în categoria *anticarliştilor*. în 1935, scriitorul monarhist Ion Sân-Georgiu (printre altele, informator al lui Carol al II-lea) asociază in primul rând cercurile politice care roiesc în jurul naţional-ţărănistului Iuliu Maniu şi al filozofului Nae Ionescu (apropiat acum de Garda de Fier) cu un „front anticarlist"[15].

în aceşti ani, persoana lui Carol suscită numeroase pasiuni politice, iar una dintre cele mai importante dovezi este faptul că în 1938 este instaurat în numele său un regim autoritar. Acum, un anume M. Chetreanu din Bucureşti scrie regelui pentru a-i prezenta un proiect doctrinar al „Carlismului" şi al mijloacelor destinate să faciliteze înfăptuirea unui „stat ideal". De fapt, autorul textului imaginează entuziast un „stat carlist", pe care îl asociază explicit cu un „stat totalitar"[16]. Idealism sau oportunism? în cazul monarhiştilor carlişti, prima atitudine nu o exclude pe cealaltă; şi viceversa. Odată cu Restauraţia, în jurul tânărului rege se ţes numaidecât felurite ambiţii şi intrigi politice[17], iar ataşamentul de care se bucură pare a fi mult prea dependent de succesul său politic. De pildă, spre deosebire de 1930, sfârşitul domniei sale este dominat, potrivit mărturiei lui Grigore Gafencu, de o puternică atmosferă „anticarlistă", cauzată de pierderile teritoriale pe care România Mare le suferă în vara anului 1940.[18] Prin urmare, autoritatea şi popularitatea lui Carol al II-lea se prăbuşesc rapid şi iremediabil. Acesta abdică în 6 septembrie 1940.

Conceptul de *carlism* supravieţuieşte însă abdicării lui Carol. De exemplu, într-o carte pe care o publică în 1944, comunistul Lucreţiu Pătrăşcanu supune unei examinări critice „dictatura carlistă"[19], respectiv „regimul carlist"[20]. De fapt, analiza lui Pătrăşcanu precedă şi anunţă interpretările marxiste ale termenului din timpul regimului comunist (1947-1989). Deşi *carlismul* este folosit uneori ca un concept analitic de către istoricii marxişti din această perioadă, este în acelaşi timp şi înzestrat, de fiecare dată, cu o conotaţie negativă sau peiorativă. Termenul apare deseori în scrierile lui Alexandru Gheorghe Savu, pentru care „carlismul" se configurează la sfârşitul anilor 1920

ca „un curent extrem de neomogen, cuprinzând elemente şi grupuri burghezo-moşiereşti de cele mai diverse orientări, care acţionau în general fără legătură unele cu altele, suspectându-se reciproc şi dorind fiecare în parte să devină principali profitori în eventualitatea realizării planurilor de aducere a lui Carol pe tronul României”[21]. Acelaşi cercetător îi numeşte „carlişti” pe partizanii lui Carol[22] şi se referă la regimul autoritar ca la o „dictatură carlistă”[23], iar la Frontul Renaşterii Naţionale, ca la un „partid unic carlist”[24]. Pe de altă parte, Ioan Scurtu discută despre propaganda făcută de „carlişti” în ajunul Restauraţiei din 8 iunie 1930[25] ori descrie schimbarea de regim din 10 februarie 1938 ca pe o „lovitură de stat carlistă”[26]. în schimb, Florea Nedelcu foloseşte un limbaj mult mai părtinitor, acuzând franc „cercurile politice reacţionare carliste”[27] şi „monarhia reacţionară carlistă”[28]. în perioada comunistă, carlismul este interpretat explicit ca o forţă politică antipopulară şi antidemocratică înfeudată intereselor burgheziei, care reuşeşte astfel să impună şi un „regim carlist” în România sfârşitului anilor 1930.[29] în altă ordine de idei, într-o carte apărută în Statele Unite în 1969, istoricul american Henry Roberts discută despre anii 1930 ca despre o eră „carlistă” *(a Carolist period)*[30], iar despre regimul autoritar de la sfârşitul acestui deceniu, ca despre o „dictatură carlistă” (*a carolist dictatorship*)[31].

Odată cu prăbuşirea regimului comunist, unii dintre istoricii şi politologii interesaţi de România interbelică identifică, la rândul lor, un specific carlist practicilor asociate monarhiei reprezentate de Carol al II-lea. Lilly Marcou intitulează „Carlismul” capitolul din cartea sa în care se referă la activis- mul politic al monarhului şi al susţinătorilor săi din perioada care precedă Restaurația[32], în vreme ce Dilan Riley vorbeşte despre „proiectul carlist” *(the Carolist project)*[33] ori despre „dictatura carlistă” *(the Carolist dictatorship)*[34] când discută ideologia şi practica politică monarhistă. în fine, după 1990, nu puţini cercetători prezintă dictatura regală din anii 1938-1940 drept „regim carlist”[35], centrat pe o „constituţie carlistă”[36], pe un „autoritarism carlist”[37] şi pe un „partid unic carlist”[38]. Mai mult, unii dintre ei discută despre perioada 1930-1940 ca despre un „deceniu carlist”[39] şi despre România acestor ani ca despre o „Românie carlistă”[40].

Carlismul înglobează, aşadar, idei şi acţiuni ale unor persoane care

susţin cauza politică a prinţului Carol. Prin sonoritatea lui, utilizatorii acestui termen emit, într-o manieră mai mult sau mai puţin directă ori mai mult sau mai puţin explicită, pretenţia de a-l înscrie în categoria „-ismelor" europene, respectiv în categoria unor ideologii politice moderne precum liberalismul, socialismul, fascismul, comunismul, bolşevismul ori anarhismul. în studiul meu însă, carlismul se constituie în egală măsură într-un instrument conceptual de analiză şi într-un obiect propriu-zis de cercetare.

Temporalitatea carlismului

Pentru a facilita înţelegerea acestui fenomen politic, l-am supus unui procedeu analitic de segmentare cronologică. Analiza mea este deci în egală măsură una cronologică, de vreme ce am structurat-o pornind de la o serie de secvenţe istorice care se succed. Aşa se face că anii 1920-1940 sunt împărţiţi în cinci perioade istorice distincte, marcate fiecare (dintr-o perspectivă *carlistă*, bineînţeles) de o serie de evenimente care le delimitează şi le influenţează.

- **1920-1926** – Prima dintre cele cinci etape înglobează cea dintâi parte a anilor 1920 şi este determinată într-o manieră fundamentală de crearea României Mari şi de dezbaterea de idei cu privire la provocările pe care trebuie să le înfrunte noul stat naţional român. Iată, pe scurt, contextul în care o serie de intelectuali inventează persoana lui Carol ca un vector activ al naţionalismului românesc şi ca o posibilă soluţie antiparlamentară. Această etapă cronologică se încheie în ultima zi a anului 1925, când principele Carol renunţă la calitatea sa de moştenitor la tron şi decide să plece în străinătate împreună cu amanta sa, Elena Lupescu.
- **1926-1930** – A doua perioadă începe în 4 ianuarie 1926 (când se acceptă în mod oficial actul renunţării la tron) şi se termină odată cu revenirea lui Carol în România şi întronarea sa, în 8 iunie 1930. Este vorba despre un interval de timp marcat de activismul politic al lui Carol (din exil) şi al

susţinătorilor săi din ţară, activism sesizabil îndeosebi odată cu moartea regelui Ferdinand (1927). Acest eveniment, alături de lipsa de credibilitate a Regenţei instaurate ca urmare a minoratului lui Mihai[41] şi de criza economică de la sfârşitul anilor 1920 pregătesc treptat terenul pentru Restauraţie. Din ce în ce mai mulţi români sunt în căutarea omului providenţial capabil să restaureze *ordinea*, iar Carol este proiectat ca agent al salvării naţionale şi întronat, în mod paradoxal, acesta urcă pe tron după fiul său.

- **1930-1933** – A treia etapă debutează odată cu Restauraţia din 8 iunie 1930 şi durează până la sfârşitul anului 1933, când prim-ministrul liberal Ion G. Duca devine victima unui asasinat comis de trei membri ai Gărzii de Fier. De-a lungul acestei perioade de început de domnie Carol al II-lea joacă rolul *omului providenţial* şi încearcă să schiţeze un proiect naţional centrat în jurul monarhiei. Imaginea sa devine de acum înainte obiectul unei atenţii particulare. Personalitatea sa puternică şi stilul său îl fac să devină nu doar subiect al controverselor, ci şi ţinta unor aşteptări intense.
- 1934-1937 – După asasinarea lui I.G. Duca începe o etapă a consensului. Anii 1934-1937 reprezintă pentru România o perioadă de relativă stabilitate politică şi socială, una în care monarhia colaborează îndeaproape cu elitele politice naţional-liberale aflate acum la guvernare. Carol al II-lea nu trece totuşi în planul secund al scenei politice. Din contră. Implicarea sa şi reformele declanşate în numele instituţiei pe care o reprezintă sunt în creştere. Stabilitatea guvernării este spulberată însă de rezultatul alegerilor din decembrie 1937 şi de instaurarea unui regim autoritar în 10 februarie 1938.
- **1938-1940** – Ultima perioadă a carlismului este reprezentată de anii regimului autoritar, încadraţi din punct de vedere cronologic de ziua când are loc lovitura de stat (10 februarie 1938) şi de momentul abdicării lui Carol al II-lea (6 septembrie 1940). în acest interval de timp România traversează o serie de schimbări

fundamentale, de vreme ce se face trecerea de la o democraţie reprezentativă la un regim centrat pe un partid unic, respectiv de la o constituţie democratică la una autoritară.

Deşi regimul autoritar carlist durează doar doi ani şi jumătate, această bucată de timp este extrem de bogată în experimente de natură politică, socială şi culturală. în egală măsură, anii 1938-1940 sunt plini de însemnătate, inclusiv pentru că ideologia carlismului devine una oficială. Regele şi susţinătorii săi îşi arogă acum monopolul guvernării României Mari, spre deosebire de anii 1920, când carliştii construiseră mai degrabă o mişcare politică antisistemică, ori de perioada 1930-1937, când tendinţele autoritare ale monarhismului încă erau frânate de cadrele parlamentarismului.

Iată, pe scurt, etapele cronologice fundamentale ale ascensiunii carlismului, ale cărui veritabile „borne" politice rămân totuşi anii 1930 (când se produce Restauraţia) şi 1940 (momentul prăbuşirii regimului autoritar şi al abdicării regelui). Fiecare dintre aceste perioade este determinată de un eveniment fundamental: renunţarea lui Carol la calitatea de principe moştenitor (1926), Restauraţia (1930), asasinarea prim-ministrului I.G. Duca (1933), instaurarea regimului autoritar (1938) şi abdicarea regelui (1940). Carlismul este fasonat, aşadar, nu doar de indivizi ori de idei, ci şi de evenimente. Acestea captează rapid atenţia opiniei publice, care configurează la rândul ei dinamica mişcării politice monarhiste.

Pentru o ideologie a carlismului

Premisa centrală a cărţii mele are la bază ideea potrivit căreia carlismul este o mişcare politică animată de o ideologie care propune o formulă de modernitate politică înfăptuită prin reforme naţionaliste destinate a fi realizate prin intermediul unei monarhii autoritare. Pe scurt, carlismul este avansat de actorii săi ca un exerciţiu modern de construcţie a naţiunii şi a statului.

Pornind de la semnificaţia pe care o au în practica politică generată

în jurul persoanei lui Carol reformele modernizatoare, simbolurile, estetica şi patosul, am analizat *carlismul* prin prisma a trei perspective teoretice: ca o ideologie (altfel spus, ca un corpus de idei), ca o mişcare politică şi ca un regim politic

(respectiv ca un sistem de guvernare). Acest fenomen nu se configurează doar ca o ideologie, sau doar ca o mişcare politică, ori doar ca un regim politic, ci se cuvine a fi înţeles mai degrabă în termenii unei metamorfoze a acestor trei componente structurale. Aşa se face că actorii carlismului fac deseori trecerea de la ideologie la practica politică, prin materializarea (respectiv concretizarea) ideilor pe care le proclamă, după cum, la sfârşitul anilor 1930, mişcarea politică pe care o formează instaurează un regim politic, dobândind monopolul guvernării în România Mare. Tocmai acest proces şi implicaţiile sale au dictat structura cărţii şi m-au determinat să mă preocup mai puţin de definirea *carlismului* şi mai mult de trasarea unor cadre teoretice şi metodologice destinate să faciliteze înţelegerea acestui fenomen.

Există, în această privinţă, trei centre de interes care au modelat cercetarea mea, indisociabil legate între ele: contextul naţional şi istoric în care se produce ascensiunea mişcării monarhiste, construcţia imaginii lui Carol şi receptarea sa în spaţiul public, precum şi crearea ideologiei carliste şi materializarea ei. Aşa se face că, înainte de a analiza acţiunile politice ale regelui şi ale carliştilor, am acordat atenţie sporită ideilor vehiculate de ei, pornind de la premisa teoretică potrivit căreia la baza fiecărei acţiuni conştiente stă o idee *(ideea* precedând deci *acţiunea).*

Interesul de ordin biografic pentru detaliile privitoare la viaţa lui Carol şi la personalitatea sa eclectică (explorate în detaliu în nenumărate scrieri, mai mult sau mai puţin ştiinţifice) nu este suficient pentru a explica popularitatea remarcabilă de care acesta se bucură în anumite perioade ori influenţa politică pe care ajunge să o posede în anii 1930. De aceea studiul meu e focalizat mai puţin asupra persoanei

lui Carol şi mai mult asupra ideilor şi aşteptărilor care converg spre instituţia pe care o reprezintă, respectiv asupra procesului prin care partizanii săi şi propaganda carlistă îi construiesc imaginea diseminată ulterior în spaţiul public. Cu alte cuvinte, m-am axat nu doar asupra a ceea ce Carol al II-lea a fost *în realitate,* ci şi asupra modului cum este perceput şi reprezentat de către opinia publică şi de către susţinătorii săi.

în această privinţă, un rol fundamental în procesul de construcţie a carlis- mului este îndeplinit de intelectuali. între această categorie socială şi monarhie se creează treptat o legătură extrem de strânsă, una în jurul căreia pivotează întregul eşafodaj ideologic al naţionalismului monarhist. Pentru explorarea contribuţiei pe care intelectualii o au în promovarea carlismului m-am inspirat din metodele de analiză întrebuinţate de autori precum Anthony James Gregor[42], Emilio Gentile[43], Zeev Sternhell[44] ori Walter Adamson[45]. Concentrându-se în studiile lor asupra Italiei din prima jumătate a secolului XX, fiecare dintre ei a demonstrat într-o manieră remarcabilă felul cum diferite idei despre palingeneza naţională avansate anterior de intelectuali ajung să fie practicate ulterior în timpul regimului fascist mussolinian. în cazul meu, aplicarea metodei lor în cercetarea dezbaterii de idei din România interbelică m-a ajutat să demonstrez că între carlismul românesc şi cele mai răspândite idei politice şi culturale vehiculate în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale există o congruenţă remarcabilă.

Unul dintre firele narative ale cărţii este, aşadar, legat de maniera în care *carliştii* reuşesc să îşi concretizeze ideile prin practica monarhismului. De aceea am examinat nu doar dezbaterea de idei din această perioadă, ci şi *proiectele* şi *practica* ideologiei carliste, discutând simultan sau succesiv relaţia existentă între popularizarea ideilor şi materializarea lor. Deşi în cele două decenii interbelice partizanii lui Carol nu formează o organizaţie politică propriu-zisă, un bloc politic animat de un program uniform, între ei există totuşi o

afinitate ideologică remarcabilă, de vreme ce proclamă împlinirea dezideratelor lor ideologice prin intermediul unui proces de personalizare a puterii, respectiv printr-o legitimare a autorității *șefului*, pe care îl identifică în persoana lui Carol. Tocmai pornind de la acest aspect am analizat ideologia carlismului ca pe *un sistem specific de reprezentare și înțelegere (simbolică) a națiunii și a rolului conducătorului ei autoritar, ca pe o constelație de idei și credințe cu încărcătură simbolică prin care națiunea română (respectiv societatea românească) și regele ei sunt prezentate, interpretate și evaluate într-un*

fel menit să mobilizeze, să orienteze, să organizeze şi să justifice ori să anatemizeze anumite modalităţi de acţiune.

Structura cărţii

Carlismul se configurează progresiv, de-a lungul întregii perioade interbelice. în jurul persoanei lui Carol este elaborată acum o veritabilă ideologie a autoritarismului, a naţionalismului şi a modernizării. în Capitolul 1 am explorat mai puţin sau deloc cunoscuta *preistorie* a acestei mişcări politice, pornind atât de la noul context istoric configurat ca urmare a Primului Război Mondial, cât şi de la dezbaterea de idei în care sunt implicaţi câţiva dintre cei mai remarcabili intelectuali naţionalişti români. în această privinţă, am încercat să explic maniera în care ideile lor contribuie la ascensiunea antiparlamentarismului şi la autonomizarea politică a persoanei principelui Carol. Capitolul 2, în schimb, reprezintă o analiză a perioadei cuprinse între renunţarea lui Carol la calitatea de principe moştenitor şi Restauraţia din 8 iunie 1930, una axată pe activita tea sa (din exil) şi a partizanilor săi (din România). Odată cu moartea regelui Ferdinand (1927), statul român este condus de o Regenţă, iar carliştii formează o puternică mişcare politică îndreptată împotriva statu-quoului. în următoarele două capitole, 3 şi 4, am investigat anii 1930-1937 din domnia regelui Carol al II-lea (respectiv perioada care precedă instaurarea dictaturii), evaluând măsura în care Restauraţia din iunie 1930 generează o schimbare politică efectivă. Mai întâi am prezentat modul cum se produce revenirea lui Carol în România şi modul cum acesta joacă rolul *Salvatorului,* iar apoi am evidenţiat principalele provocări de ordin naţional care fasonează iniţiativele monarhului şi ale colaboratorilor săi. în paralel cu procesul de personalizare a puterii, monarhiştii pun acum bazele a numeroase reforme destinate să modernizeze naţiunea şi statul. Din întreaga carte, Capitolul 5 reprezintă însă secţiunea cea mai complexă, întrucât este dedicată analizei regimului autoritar. Deşi în acest studiu am examinat ideologia şi activismul regelui şi al carliştilor din

întreaga perioadă interbelică, anii 1938-1940 (evaluaţi prin prisma ideologiei pe care

se sprijină noul regim şi a suitei de reforme pe care guvernanţii le practică) beneficiază totuşi de cea mai mare atenţie.

în fine, ultima parte a cărţii este formată din trei capitole tematice. întrebuinţând o abordare comparativă, în Capitolul 6 am analizat mimetismul politic carlist şi am propus o posibilă integrare a monarhismului românesc în familia fascismelor şi a „parafascismelor" europene. Inserarea carlismului într-un context politic european ne indică faptul că procesul de personalizare carlistă a puterii şi regimul autoritar din România anilor 1938-1940 nu pot fi reduse la un simplu rezultat arbitrar al ambiţiilor personale ale lui Carol. Din contră, naţionalismul monarhist poate fi mult mai bine explicat odată analizat prin prisma valului de transformări politico-sociale şi culturale care „inundă" Europa în perioada interbelică şi care generează cadrele favorabile ascensiunii proiectelor politice de regenerare naţională prin metode autoritare. Capitolul 7, în schimb, este consacrat fenomenului de estetizare a politicului, respectiv modului în care ritualurile politice din spaţiul public îndeplinesc funcţia de „vehicule" ale naţionalismului şi autoritarismului monarhic. Carlismul înglobează nu doar ideologia şi practica politică, ci şi punerea în scenă. în continuare, în Capitolul 8, am demonstrat faptul că discursul şi practicile reformatoare profesate de carlişti sunt centrate în jurul mitului regenerării naţionale prin monarhie, utilizat ca sursă de inspiraţie pentru o nouă formulă de modernitate politică. La sfârşit, concluziile reiau pe scurt cele mai importante aspecte legate de manifestările monarhismului carlist şi propun o serie de întrebări şi interpretări privitoare la efectele pe care reformele carliste le-au avut asupra societăţii româneşti.

Capitolul 1

Originile ideologice ale carlismului (1918-1926)

în două texte pe care le publică în revista *Ideea europeană* la scurt timp după Primul Război Mondial, filozoful Constantin Rădulescu-Motru propune tinerei generaţii de intelectuali români un nou ţel mobilizator. Justificând dorinţa lor de a experimenta, acest exponent de marcă al vechii generaţii de naţionalişti îi îndeamnă pur şi simplu să pregătească pentru România „o nouă cale", alta decât cea preconizată de parlamentarism.[1] Planurile de palingeneză naţională animă acum numeroşi intelectuali, iar în această privinţă unii dintre ei gândesc materializarea lor prin intermediul unui conducător autoritar. Originile practicilor politice şi culturale antiliberale legate de domnia regelui Carol al II-lea (1930-1940) se află în deceniul care precedă această domnie. Persoana sa este inventată încă din anii 1920 ca o posibilă soluţie antiliberală de modernizare a naţiunii române, iar acest climat favorabil autonomizării politice a figurii principelui Carol este strâns legat de reconfigurarea geopolitică a statului naţional român. La sfârşitul războiului, alipirea Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei şi Banatului la Vechiul Regat face ca acest stat să se confrunte cu probleme de integrare naţională cu totul inedite.

Fără a susţine că fenomenul politic pe care îl analizez reprezintă consecinţa inevitabilă a acestui context, încerc în capitolul de faţă să identific factorii timpurii care pregătesc ascensiunea politică a lui Carol, respectiv matricele ideologice ale carlismului. Mai întâi, discut două dintre cele mai importante provocări ale noului context naţional, şi anume cele legate de integrarea noilor provincii şi de naţionalizarea culturală a maselor. în a doua parte a secţiunii,

îmi concentrez atenţia asupra noii culturi politice a naţionalismului românesc, în această privinţă, explorez inclusiv influenţa exercitată asupra intelectualilor români de către gruparea politică de la Action Française. Această mişcare monarhistă, antirepublicană şi antiparlamentară se bucură acum de o popularitate remarcabilă printre partizanii lui Carol din România. Ulterior, încerc să explic

modul cum principele Carol este inventat ca un actor politic autonom în România primei jumătăţi a acestui deceniu, mai precis până la cumpăna anilor 1925-1926, când renunţă la calitatea sa de prinţ moştenitor.

1.1 România Mare: provocările unui nou context naţional

Experienţa Primului Război Mondial este percepută de mulţi naţionalişti din Europa Centrală şi Răsăriteană ca un veritabil eveniment regenerator, iar printre cei mai importanţi factori care determină o asemenea viziune se numără inclusiv reconfigurarea frontierelor politice care urmează acestui conflict. Referindu-se la cazul României, Irina Livezeanu constată pe bună dreptate faptul că Marea Unire reprezintă doar începutul unui „alt lung proces de unificare", destinat a integra noile provincii (Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Banatul) şi a face faţă provocărilor presupuse de diversitatea lor etnolingvis- tică şi religioasă.[2] Dacă în 1899 Vechiul Regat îngloba o populaţie de 5 956 690 de locuitori, odată cu Marea Unire numărul acestora ajunge în 1919 la 14,7 milioane, iar ulterior, în 1930, la 18 057 028 de locuitori.[3] în acest context, procesul de asimilare a regiunilor nou alipite în corpul politic al României Mari devine în multe privinţe problematic.

Provocările acestui cadru inedit generează o stare de efervescenţă intelectuală în rândul naţionaliştilor români care îşi propun să regândească natura şi funcţia istorică a naţiunii lor, protagoniştii dezbaterii de idei asumându-şi rapid rolul de „arhitecţi" ai noii ordini. Inginerul şi economistul Mihail Manoilescu, de pildă, proclamă încrezător virtuţile unui „mesianism românesc" destinat să exprime prestigiul naţionalismului şi al culturii române.[4] Tocmai multitudinea de proiecte şi idealuri naţionale formulate acum stârneşte exasperarea lui Cezar

Petrescu: „Urmăresc cu o pasiune de maniac interview-urile, declaraţiile şi discursurile. [...] Câte proiecte, câte proiecte! Proiectonomia naţională aduce îndestul cu absurdele jocuri ale copiilor care îşi pun toată fantezia la contribuţie pentru a povesti ce-ar face ei dacă ar moşteni miliardele lui Rockefeler sau ar fi maharajahi ai Indiei"[5]. Cezar Petrescu şi Mihail Manoilescu sunt

amândoi monarhişti. De fapt, nu puţini dintre naţionaliştii implicaţi în dezbaterea de idei ies treptat în evidenţă ca fiind *carlişti,* adică partizani ai lui Carol.

în această privinţă, trei subiecte par a-i preocupa în mod deosebit pe actorii carlismului incipient. Pe lângă antiparlamentarism (pe care îl discut într-o secţiune separată), naţionalismul cultural şi dificultăţile presupuse de integrarea noilor provincii se numără printre cele mai dezbătute teme. Soluţiile propuse pentru rezolvarea acestor chestiuni contribuie în mod indirect la ascensiunea curentului ideologic monarhist.

Naţionalismul cultural este asociat dezideratului de naţionalizare a etnicilor români, adică a integrării lor culturale într-o politică naţională modernă, în cazul României Mari, această chestiune dobândeşte o semnificaţie aparte. Etnicii români reprezintă acum o categorie socială preponderent rurală şi destul de puţin alfabetizată. în 1930, de pildă, doar 57% dintre cetăţenii României Mari ştiu să scrie şi să citească. Dacă la oraşe proporţia celor alfabetizaţi atinge cota de 77,3%, situaţia din zonele rurale este însă una mult mai gravă. Doar 51,3% dintre locuitorii satelor au beneficiat de această formă de instrucţie primară.[6] Prin urmare, în cele două decenii interbelice naţionalismul cultural devine unul dintre subiectele cele mai aprig dezbătute.

Afirmat deseori ca o contrapondere la tarele parlamentarismului, naţionalismul cultural capătă o expresie ideologică în ideea *statului cultural,* definit de scriitorul Emanoil Bucuţa ca un stat destinat să facă din politicile culturale preocuparea de căpetenie a guvernanţilor. într-un articol publicat în 1923 în *Ideea europeană,* Bucuţa situează franc edificiul „statului cultural" deasupra celui reprezentat de „statul politic"[7]. Subiectul este discutat frecvent de monarhişti precum Emanoil Bucuţa, Nichifor Crainic[8] ori Cezar Petrescu, care propun direcţii de acţiune dintre cele mai diverse. Pentru sporirea fondurilor

necesare susţinerii politicilor culturale ale statului, ultimul avansează chiar ideea introducerii unui „impozit cultural":

> Un impozit cultural, cu destinaţia bugetară bine definită, ar fi poate cea mai puţin duşmănită inovaţie fiscală. N-ar atinge decât cifre

> modeste. Dar ar ajutora să se îndestuleze cu puţinul său golurile şi zgârcenia bugetului actual. Tipărirea cărţilor de cultură generală pentru tineret şi pentru popor; alcătuirea ediţiilor de clasici români pentru populaţia ţinuturilor noi; biblioteci pentru studenţimea oraşelor universitare şi pentru marele public, gospodărirea muzeelor şi pinacotecilor lăsate în paragină – toate acestea s-ar acoperi în scurtă vreme, cruţându-ne de mizeria morală de astăzi. [...] Fiindcă se vorbeşte de cinci ani încoace de nevoia neapărată de a câştiga faţă de minorităţi un prestigiu pe calea culturii, de a sprijini şcoala şi cartea, de a ne înfăţişa Europei cu un aport cultural, de a face sacrificii pentru culturalizarea generaţiilor viitoare şi de a grăbi unificarea sufletească cu provinciile dezrobite prin cultură românească.[9]

Atât Cezar Petrescu, cât şi Bucuţa se referă explicit la necesitatea iniţierii unor „ofensive culturale"[10], iar în această privinţă românilor din noile provincii li se acordă o atenţie particulară.

După război, este de părere Irina Livezeanu, împlinirea dezideratului alfabetizării şi culturalizării ţăranilor români din aceste regiuni este privită ca o condiţie esenţială pentru a li se oferi posibilitatea emancipării economice şi sociale, depăşind astfel statutul de cetăţeni de rangul doi pe care l-ar fi avut în fostele imperii rus şi austro-ungar. Bunăstarea economică a minorităţilor şi prezenţa lor masivă în oraşele din Basarabia, Bucovina, Ardeal şi Banat sunt factori care stârnesc îngrijorarea multor naţionalişti, iar pentru creşterea mobilităţii sociale a românilor din aceste regiuni se proclamă reforme destinate să faciliteze educaţia lor.[11] în această privinţă, colonelul George Bacaloglu (conducătorul asociaţiei *Cele Trei Crişuri,* aşezământ de propagandă culturală în zona frontalieră de vest a României) exprimă franc acest lucru: „Noi ne aflăm în luptă culturală, luptă de emulaţie cu toate minorităţile din cuprinsul ţării"[12]. Potrivit unei asemenea viziuni, contracararea culturii maghiare,

germane ori ruse, încă prestigioase în noile provincii, s-ar fi putut înfăptui numai prin investiţii în educaţie şi printr-o politică viguroasă de răspândire a cărţii şi de creştere a numărului bibliotecilor.

Nu întâmplător monarhişti partizani ai *statului cultural* ca Emanoil Bucuţa[13], Nicolae lorga[14], Nichifor Crainic[15] sau Cezar Petrescu[16] susţin demararea unei politici naţionale de răspândire a

cărţii româneşti. Cezar Petrescu, de exemplu, justifică iniţierea unor „ofensive culturale" tocmai prin necesitatea de a armoniza moşteniri culturale regionale diferite: „Astăzi, dacă am şters vechile graniţe, n-am desfiinţat şi invizibilele frontiere intelectuale care despart ţara veche de ţinuturile eliberate. Suntem un popor format sub discipline culturale deosebite. Ardealul şi Bucovina poartă încă pecetea disciplinelor maghiaro-germanice; Basarabia e cristalizată în spiritul culturii ruseşti. Rămâne culturii româneşti sarcina delicată să niveleze aceste frontiere, să absoarbă ce intră în ritmul nostru sufletesc şi ne poate învigora, şi să elimine elementele inapte"[17]. în opinia sa, asemenea acţiuni sunt menite să contribuie la creşterea prestigiului culturii române, precum şi la ameliorarea prejudecăţilor pe care minorităţile le-ar fi avut faţă de etnicii români din aceste regiuni: „Cu acestea socotim a face un act de prudenţă politică şi a ne întări puterile şi prestigiul la graniţe, în inima unor minorităţi cu o tradiţie seculară de bună gospodărire şi de veacuri deprinse să ne socotească valahi puturoşi, scursuri ale legiunilor romane"[18].

Imaginarul naţionalist românesc devine astfel extrem de puternic fasonat de raporturile cu minorităţile din interiorul ţării, care pentru Nichifor Crainic reprezintă principala provocare şi „primejdie internă"[19]. în comparaţie cu Vechiul Regat, România Mare este un stat mult mai eterogen: din punct de vedere etnic, religios şi lingvistic. în această privinţă, Irina Livezeanu a evidenţiat faptul că, dacă în Vechiul Regat, populaţia aparţinând grupurilor minoritare abia se apropia de pragul de 8% din numărul total al locuitorilor, România Mare cuprinde între graniţele ei aproape 30% etnici neromâni. în plus, dacă în statul român antebelic românii reprezentau aproximativ trei sferturi dintre locuitorii oraşelor, în Ardeal, Banat, Basarabia şi Bucovina aceştia

formează acum abia o treime din numărul orăşenilor.[20] Pe de altă parte, românii domină din punct de vedere demografic satele, procentul lor variind de-a lungul perioadei interbelice în jurul pragului de 80%.[21] într-un asemenea context, după cum remarcă Livezeanu, „Ţăranul român este privit ca un numitor etnic comun al tuturor regiunilor. Promovat ca simbol al naţiunii şi aliat al statului, este îndemnat să se educe, să pătrundă în clasa mijlocie, să se mute

la oraş, să intre în birocraţie sau să presteze o muncă industrială ori (cel mai adesea) comercială"[22]. O viziune profund etnocentristă ajunge astfel să domine proiectele naţionale româneşti de creştere a mobilităţii sociale.

Acest ideal revanşard conduce treptat la configurarea aşa-numitului deziderat al *românizării,* centrat asupra asigurării primatului demografic şi economic românesc în oraşele din noile provincii. De exemplu, pentru poetul ardelean Octavian Goga, conducătorul revistei clujene *Ţara noastră*, oraşele din aceste regiuni devin acum, pur şi simplu, „redute" încă necucerite:

> învăluirea lor [a oraşelor – n.n.] îndelungată şi migăloasă e opera viitorului. Pentru moment noi ne plimbăm în ele ca oaspeţi numai, în cele mai multe cazuri indezirabili. Firmele instalate pe pereţi sunt adesea o iluzie optică. Sub ocrotirea lor se fac afaceri şi se urzesc planuri dincolo de raza intereselor noastre. Funcţionarii care ne reprezintă îţi dau de multe ori impresia unor exilaţi aruncaţi la discreţia valului străin. Acţiunea lor e paralizată de pasivitatea publicului, a cărui radiaţiune morală şi intelectuală urmăreşte obiective de peste graniţe. Infuziunea de românism se îndeplineşte deocamdată fragmentar şi fără un plan metodic. Energiile noastre dela ţară, după dezrobire, au început să se scurgă spre centre, dar canalizarea lor e lentă, fără dezlănţuiri tumultoase. Comparată cu năvala străinilor de după război, aşezaţi sub ochii noştri în toate părţile, ea pare a deveni tot mai neputincioasă.[23]

Textul lui Goga exprimă cât se poate de clar esenţa ideologiei românizării, gândită ca un deziderat firesc al unităţii politice naţionale realizată după război. Potrivit unei logici asemănătoare, scriitorul Camil Petrescu propune chiar decretarea unei „zone culturale" la graniţa cu Ungaria şi declanşarea unei

acţiuni temeinice de „românizare" a oraşelor din Câmpia de Vest. Ca şi Goga, acesta le percepe la rândul lui ca pe nişte „forturi înaintate, [...] o adevărată linie de rezistenţă inamică", remediul pe care îl propune evidenţiind o dată în plus legătura strânsă dintre naţionalismul cultural şi *românizare*. Ca şi intelectualii enumeraţi de mine mai sus, acesta proclamă reforme culturale şi economice

urgente destinate să pună bazele migraţiei masive a populaţiei româneşti de la sate la oraşe:

> Alt punct din program de realizat imediat: şcoli de tot soiul pentru fii de ţărani, cu internate şi burse; licee, şcoli de meserii, şcoli comerciale. în ultimii doi ani, copiii de ţărani au dat o adevărată năvală către şcolile de la oraşe. Ar fi venit şi mai mulţi dacă n-ar fi fost greutăţile atât de mari pe care le oferă viaţa de după războiaici. Trebuie stabiliţi numeroşi curenţi de circulaţie culturală între satele şi oraşele româneşti de la graniţa dinspre apus: biblioteci, şezători, conferinţe, festivităţi ocazionale etc. Bineînţeles că acest program, completat cu ce vom adăuga mai jos, ar trebui realizat pe tot cuprinsul ţării. Nu sunt mijloace suficiente pentru aceasta. De-a lungul frontierei, însă, realizarea lui înseamnă o necesitate stringentă şi inevitabilă. Timişoara, Aradul, Oradea-Mare şi Satu-Mare sunt, cum am spus, un adevărat sistem de ofensivă ungurească, centre în care şcolile, bisericile, organizaţiile bancare, teatrele, presa şi bibliotecile sunt organizate în mod superior şi puternic coordonate, dominând cu mult viaţa satelor româneşti din împrejurimi. Ele vor rămâne puternice focare iredentiste, capabile să tulbure necontenit viaţa noastră de stat, dacă nu vor putea fi diluate printr-o infuziune puternică de elemente româneşti.[24]

în scrierile acestor intelectuali, idealul *statului cultural* devine astfel strâns legat de chestiunea *românizării* zonelor urbane. în aceşti ani, nu lipsa proiectelor sporeşte însă nemulţumirea naţionaliştilor, ci lipsa mijloacelor necesare pentru a le pune în practică. Vina este pusă frecvent pe seama parlamentarismului, perceput ca un factor generator de „dezordine". Monarhişti ca Nicolae Iorga şi Cezar Petrescu, de pildă, deplâng deseori consecinţele nefaste ale unor politici de românizare prost gestionate de birocraţia românească.[25]

Proiectul *statului cultural* este gândit inclusiv ca o alternativă la parlamentarism şi la problemele de integrare naţională a noilor provincii, respectiv de împământenire în aceste regiuni a unei administraţii eficiente şi credibile. Politicile culturale preconizate pentru populaţia românească de la sate devin astfel una dintre marile

mize ale naţionalismului românesc interbelic, un naţionalism care posedă valenţe în acelaşi timp culturale, economice şi politice. Pentru o categorie deloc neglijabilă de intelectuali, acestea din urmă sunt centrate nu doar pe antiparlamentarism, ci şi pe monarhism.

1.2 Intelectualii şi noua cultură politică. De la antiparlamentarism la monarhismul de tip maurrasian

Potrivit uneia dintre ipotezele studiului meu, nu doar anii 1930 pot fi percepuţi ca o perioadă de criză a parlamentarismului românesc, ci inclusiv deceniul care îi precedă. Hans-Christian Måner identifică originile acestei crize chiar în perioada de dinainte de Primul Război Mondial, mai precis în procesul greoi de asimilare a principiului separării puterilor în stat şi de creare a constituţionalismului românesc şi a structurilor statului român modern, un proces început cu Regulamentele Organice din 1831-1832 şi continuat atât cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza şi unirea principatelor Valahia şi Moldova (ianuarie 1859), cât şi cu adoptarea Constituţiei din 1866 şi întronarea unui principe străin: Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (devenit rege în 1881).[26] îndeosebi domnia acestuia din urmă marchează un punct de cotitură. După o primă perioadă caracterizată prin frecvente schimbări de guverne (1866- 1871), Carol I îşi însuşeşte rolul de „arbitru", încurajând ceea ce Måner consideră a fi o „politică de echilibru", şi anume o practică bazată pe alternanţa la guvernare a două partide: Naţional-Liberal şi Conservator.[27] Această veritabilă *rotativă guvernamentală* este perpetuată în Regatul României de-a lungul întregii sale domnii (până în 1914).

Este vorba însă de o stabilitate politică caracterizată prin anumite tare. După Primul Război Mondial, legiferarea votului universal în 1921 (de care

beneficiază toţi cetăţenii de sex masculin în vârstă de peste 21 de ani) nu coincide cu democratizarea profundă a societăţii. în schimb, formaţiunile politice de dinainte de război întâmpină noi provocări şi noi adversari. Dacă Partidul Naţional Liberal (exponent al intereselor burgheziei şi funcţionarilor din Vechiul Regat) îşi păstrează forţa de

altădată, nu acelaşi lucru se poate spune despre Partidul Conservator, care dispare treptat de pe scena politică odată cu înfăptuirea reformei agrare care diminuează puterea economică a marilor proprietari. în schimb, o parte a elitei rurale din vechea Românie înfiinţează la sfârşitul anului 1918 un Partid Ţărănesc, iar în jurul persoanei carismatice a generalului Alexandru Averescu ia naştere în acelaşi an Liga Poporului. Nu trebuie neglijată nici apariţia Partidului Naţional Român din Transilvania pe noua scenă politică a României Mari. Această grupare politică a românilor din Ardeal căpătase deja o experienţă semnificativă în structurile parlamentare ale monarhiei austro-ungare, iar în 1926 fuzionează cu Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat pentru a da naştere Partidului Naţional Ţărănesc.[28]

Viaţa politică parlamentară din anii 1920 este una extrem de instabilă. Până în 1926, de pildă, în afară de efemerele Consilii de miniştri dirijate succesiv de generalul Arthur Văitoianu (septembrie-noiembrie 1919) şi Alexandru Vaida-Voevod (decembrie 1919-martie 1920), la conducerea statului se află acum guverne conduse de generalul Alexandru Averescu (Partidul Poporului; martie 1920-decembrie 1921), Take Ionescu (Partidul Conservator-Democrat; decembrie 1921-ianuarie 1922) şi Ion I.C. Brătianu (Partidul Naţional Liberal; ianuarie 1922-martie 1926). De cele mai multe ori, elitele tradiţionale lasă impresia că acceptă democraţia reprezentativă doar în măsura în care o pot controla şi îşi pot păstra influenţa. Keith Hitchins observă în această privinţă faptul că, „spre deosebire de parlamentarismul din Europa Occidentală, unde guvernul era o creaţie a Legislativului, în România Parlamentul a continuat să fie", ca şi înainte de Primul Război Mondial, „o prelungire a Executivului"[29]. Mai precis, perpetuându-se modelul consacrat în Vechiul Regat, în momentul când un guvern părăseşte scena politică, tocmai monarhiei îi revine funcţia de a alege partidul destinat, după cum îl prezintă Hitchins, să „organizeze" următoarele

alegeri. Prin urmare, formaţiunea politică desemnată astfel ajunge să beneficieze de majoritatea voturilor, de vreme ce în timpul alegerilor utilizează metode dintre cele mai diverse, mai mult sau mai puţin legale, pentru a face presiuni asupra votanţilor şi a-şi

asigura victoria.[30] în fine, acelaşi autor demonstrează importanţa politică a acestei practici referindu-se la cazul Partidului Naţional Liberal, în timpul alegerilor din 1922, 1926 şi 1927: „în 1922, liberalii, care au organizat alegerile, au câştigat 222 locuri în Camera Deputaţilor, faţă de 147 obţinute de către toate celelalte partide; în 1926, când nu se aflau la putere, ei au trimis în Parlament doar 16 deputaţi, bucurându-se doar de 7,34 la sută din voturile exprimate. Reveniţi la putere în anul următor, ei au câştigat 318 locuri, întrunind 61,7 la sută din voturile exprimate"[31].

După cum reiese dintr-o analiză a lui Armin Heinen, creşterea numărului partidelor politice, alături de înfăptuirea reformei agrare şi de introducerea votului universal contribuie, pe de o parte, la democratizarea politicii.[32] Pe de altă parte, Heinen evidenţiază că „vechile modele de comportament [politic – n.n.] au persistat" şi că majoritatea guvernelor interbelice au exercitat, de fapt, „un stil de conducere autoritar", care a subminat practica democraţiei reprezentative.[33] într-adevăr, clientelismul şi nepotismul proliferează acum în sânul grupărilor politice ca şi înainte de Primul Război Mondial. în această privinţă, în paginile următoare încerc să explic tocmai modul cum critica acestor practici şi noua cultură politică a naţionalismului românesc de după război converg progresiv către monarhism, respectiv către monarhismul carlist.

Am în vedere în primul rând actorii unui curent ideologic centrat pe atribute ca *antiliberalismul, antiparlamentarismul* şi *monarhismul autoritar,* vectori ai unui fenomen analizat de Florin Ţurcanu ca o formă de „neotradiţionalism"[34]. Pe scurt, este vorba despre un grup de tineri intelectuali jurnalişti „neotradiţionalişti"[35] care se remarcă în anii 1920 nu doar în calitate de antidemocraţi şi de continuatori ai naţionalismului antebelic profesat de istoricul Nicolae Iorga, ci şi ca susţinători ai principelui Carol. Mânuind arma ideologică a jurnalismului politic, personalităţi precum filozoful Nae Ionescu, jurnalistul Pamfil Şeicaru şi scriitorii Nichifor Crainic şi Cezar Petrescu

întrebuinţează masiv reviste ca *Luceafărul, Hiena* sau *Gândirea* ori jurnalele *Cuvântul* şi *Curentul* pentru a orienta într-o direcţie antiliberală cultura politică românească.[36]

Aşa se face că în asemenea publicaţii critica guvernării reprezentative devine una dintre temele cele mai dezbătute. Nichifor Crainic acuză explicit oamenii politici naţional-liberali de corupţie şi afacerism[37], iar Nicolae Iorga îşi face un crez din lupta antisistemică: „Acest politicianism îl vedem pretutindeni. [...] Sistemul îl urâm. Eu sunt cel dintâi care trăieşte politiceşte din ura lui. Pentru a se ajunge la noi, oricine are o cale, numai una: aceea de a părăsi practicile politicianismului, de a ieşi din cercul lui afurisit. Altfel, nu voi admite nicio acţiune paralelă"[38]. înverşunarea acestuia din urmă nu ar trebui să ne surprindă. Iorga prevesteşte pur şi simplu sfârşitul parlamentului[39], ca şi Pamfil Şeicaru, care într-un articol din *Hiena* descrie democraţia reprezentativă drept o formulă politică inutilă, un instrument de corupţie şi demagogie aflat la cheremul oamenilor politici.[40] înfiinţat în 1919 de Pamfil Şeicaru şi Cezar Petrescu, săptămânalul *Hiena* devine în prima jumătate a anilor 1920 cea mai aprigă tribună a antiparlamentarismului jurnalistic, autorii textelor publicate aici remarcându-se frecvent prin radicalismul lor. De fapt, în acest deceniu, prestigiul democraţiei reprezentative este unul cât se poate de scăzut, înfăptuirea reformelor agrară şi electorală nu este însoţită automat şi de întărirea culturii politice democratice.

Asemenea idei converg către carlism întrucât promotorii lor propun treptat regalitatea ca alternativă politică la tarele democraţiei autohtone. în această privinţă, un aspect esenţial este legat de dihotomia pe care ei o creează între partidele politice, zugrăvite ca vectori distructivi, şi instituţia monarhică, promovată ca o instituţie naţională generatoare de echilibru. Imaginea unui rege capabil să reprezinte o contrapondere la tarele parlamentarismului românesc se naşte în această perioadă, iar carlismul incipient este alimentat de criticile unor intelectuali sau ale unor ziarişti-intelectuali.

îndeosebi cotidienele *Cuvântul* şi *Neamul românesc* devin acum catalizatori publicistici ai monarhismului. Prima gazetă debutează editorial în noiembrie

1924 şi scoate în evidenţă ataşamentul monarhic al unor persoane precum Nichifor Crainic, Pamfil Şeicaru, Cezar Petrescu sau Eugen Titeanu. în opinia lui Crainic, *Cuvântul* ar fi fost „cel dintâi ziar şi aproape singurul care a luat această răspicată atitudine, definită mai apoi sub numele de carlism"[41]. într-adevăr, în paginile acestui ziar afirmă Pamfil Şeicaru ideea unui „rege-ar- bitru", destinat să-şi impună voinţa împotriva partidelor politice[42] şi să imprime statului o „disciplină politică şi socială" autentică[43]. De cealaltă parte, în foaia *Neamul românesc*, Nicolae Iorga propune franc sporirea atribuţiilor instituţiei monarhice ca o măsură de siguranţă faţă de o democraţie „neorganizată"[44]. După război, vechiul lider al mişcării tradiţionaliste româneşti încearcă să îşi reinventeze influenţa politică şi culturală inclusiv prin promovarea cultului monarhiei.

Faptul că partizanii „Coroanei" se integrează acum în tiparul *intelectua- lului-jurnalist* practicând un discurs în acelaşi timp antiparlamentar şi monarhist este unul plin de însemnătate, întrucât acţiunile lor trădează, de fapt, o formă de mimetism ideologic. Este vorba despre un mimetism raportat la modelul mişcării politice Action Française, o grupare monarhistă, antirepu- blicană şi antiparlamentară aflată în plină ascensiune în Franţa. O organizaţie ai cărei membri îşi propun să constituie un soi de echivalent românesc al Action Française ia naştere în 1923, la Cluj.[45] Deşi existenţa a ceea ce s-a numit Acţiunea Românească este una efemeră, de numai câteva luni, evenimentul capătă totuşi o importanţă simbolică aparte când avem în vedere notorietatea unora dintre membrii săi fondatori (printre ei se numără medicul Iuliu Haţieganu, juristul Vaier Pop şi Ion I. Moţa, unul dintre viitorii fruntaşi ai Gărzii de Fier[46]) ori rapiditatea cu care aceştia îşi însuşesc un discurs antiparlamentar şi antisemit croit întocmai pe modelul consacrat de liderul celor de la Action Française, Charles Maurras.[47]

Charles Maurras (1868-1952) este în această epocă un reprezentant de seamă al naţionalismului francez care teoretizează o ideologie antiliberală specifică. Pe scurt, potrivit lui Alain-Gérard Slama, meritul său ar fi fost acela de a fi înzestrat dreapta franceză cu o doctrină coerentă a naţionalismului

francez, unul care s-ar fi putut desăvârşi doar printr-o restauraţie monarhică.[48] în această privinţă, raţionamentul său este unul cât se poate de simplu. Revoluţia franceză este acuzată de a fi spulberat „armonia" Vechiului Regim şi de a fi creat o stare de „anarhie" (o altă denumire pe care o conferă individualismului liberal) care a căpătat forma unei republici parlamentare ce ar fi fost „confiscată" de „oligarhia" aşa-numitelor „patru stări confederate": protestanţi, evrei, francmasoni şi „meteci" (adică străinii care ar fi „parazitat" Franţa). împotriva acestei „uzurpări", Maurras proclamă renaşterea naţională a Franţei şi susţine restaurarea monarhiei în vederea contracarării agenţilor de „disoluţie" a naţiunii franceze.[49] Mai precis, după cum explică Michel Winock, Maurras opune republicii parlamentare o monarhie autoritară, ca unică soluţie pentru a garanta consensul naţional şi a genera *ordine*, *stabilitate* şi *continuitate* în opera de guvernare.[50]

în România, unde actualitatea culturală şi intelectuală din Franţa este dezbătută frecvent, personalitatea şi ideile acestui gânditor devin extrem de populare.[51] în această privinţă, cotidianul *Cuvântul* devine o veritabilă tribună românească a maurrasismului. Consideraţi pe bună dreptate de omologii lor de la *Ideea europeană* drept „un grup de maurrasişti"[52], Nichifor Crainic, Cezar Petrescu, Pamfil Şeicaru ori Eugen Titeanu nutresc acum o admiraţie aproape sacră faţă de Charles Maurras. Şeicaru, de pildă, se prezintă explicit ca fiind „monarhist convins, modest elev al marelui doctrinar al monarhiei, Charles Maurras"[53], persoană în care vede „cea mai desăvârşită sinteză a cugetării franceze"[54]. Altfel, unul dintre colegii săi de redacţie, Eugen Titeanu, solicită personal îndrumări politice liderului grupării Action Franţaise când vizitează Franţa, în 1924.[55] Aşa se face că emulii români preiau şi sintetizează teoriile lui Maurras într-o asemenea măsură, încât promovează la rândul lor ideea unui rege garant al consensului naţional, un tip de monarhie pe care o opun parlamentarismului şi „agenţilor" care ar fi creat condiţii pentru „disoluţia" unităţii naţionale (în cazul românesc ţapi ispăşitori devin politicienii şi minorităţile naţionale). în România, maurrasismul înseamnă acum nu doar monarhism, ci şi naţionalism. Deloc întâmplător, intelectualii de la *Cuvântul* pregătesc

în toamna anului 1926 înfiinţarea la Bucureşti a unei „Universităţi Libere de Studii Naţionaliste" din a cărei paletă de cursuri (ce urmau a fi predate de Nichifor Crainic, Pamfil Şeicaru, Eugen Titeanu şi Cezar Petrescu) nu lipseşte doctrina maurrasiană a „naţionalismului monarhic"[56]. Până la urmă, Charles Maurras devine o figură apreciată de intelectualii tradiţionalişti din România Mare nu doar prin prisma criticii sale antiparlamentare şi antidemocratice, ci şi ca urmare a antisemitismului şi a naţionalismului pe care îl profesează.

în anii care urmează Primului Război Mondial, ideea consolidării României Mari prin metode antiliberale se bucură de o popularitate aparte. Tarele sistemului de organizare a alegerilor şi instabilitatea guvernamentală nu reprezintă însă singurii catalizatori ai antiparlamentarismului. Partidele politice sunt în egală măsură acuzate de perpetuarea unei administraţii corupte şi ineficiente (îndeosebi în noile provincii alipite Vechiului Regat), fapt ce ar fi primejduit chiar edificiul politic al României Mari. în acest context se întâmplă ca ideile grupării politice Action Française să fasoneze discursul politic românesc despre monarhie, democraţie şi naţionalism şi ca numeroşi partizani ai lui Carol să îşi găsească în ele un izvor de inspiraţie. Naţionalismul monarhist converge treptat către persoana principelui Carol.

1.3 Carol ca „principe al culturii" şi alternativă antiparlamentară: inventarea unui personaj politic

Am precizat anterior că ascensiunea monarhismului în România interbelică este strâns legată de maniera în care persoana regelui ajunge să devină nu doar unul dintre cele mai importante simboluri politice ale statului român, ci şi un vector fundamental al culturii politice româneşti. în această privinţă merită amintite şi rădăcinile istorice adânci ale acestui fenomen, asociate de Edda Binder-Iijima cu instituţia monarhică (respectiv princiară) care a reprezentat multă vreme un simbol al autonomiei politice a Valahiei şi Moldovei, cele două principate care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vor da naştere regatului României moderne. După perioada de criză cuprinsă între anii 1821

(sfârşitul domniilor fanariote) şi 1866 (întronarea unui domn străin), această instituţie pare că renaşte odată cu dobândirea tronului Principatelor (apoi al României) de către dinastia de Hohenzollern şi cu succesul politic al primului său rege, Carol I (1866-1914). De acum înainte, monarhia devine din ce în ce mai mult un pilon al suveranităţii naţionale, iar orice problemă care ar fi putut afecta stabilitatea şi continuitatea sa (de pildă, legătura amoroasă dintre principele Ferdinand şi Elena Văcărescu) este echivalată rapid de elitele naţionaliste cu o ameninţare la adresa coeziunii statului român. întrucât cuplul regal Carol I-Elisabeta nu are copii, calitatea de principe moştenitor îi este acordată în 1889 lui Ferdinand, nepot de frate al regelui Carol I. Ulterior, căsătoria acestuia cu Maria, nepoată a reginei Victoria a Marii Britanii şi a ţarului Aleksandru al II-lea al Rusiei, alături de naşterea fiului lor, Carol (15 octombrie 1893), şi botezarea sa în ritul ortodox sunt evenimente întâmpinate cu entuziasm şi percepute de cea mai mare parte a opiniei publice ca factori generatori de echilibru politic şi de prestigiu naţional.[57]

Configurarea imaginii publice a lui Carol este deci determinată în mod fundamental de calitatea sa de Principe al României. înainte de Primul Război Mondial, propaganda îl promovează mai ales din punct de vedere iconografic (prin cărţi poştale şi fotografii), înscriindu-l astfel în suita membrilor familiei regale ca pe o persoană destinată să garanteze continuitatea dinastiei. Pe de altă parte, tânărul Carol devine un bun cunoscător al ţării pe care urmează să o conducă, atât prin călătorii, cât şi prin implicarea sa în activitatea a diferite societăţi sportive ori culturale. în 1915, de exemplu, devine fondatorul Asociaţiei Cercetaşilor Români, pe care o patronează.[58] în altă ordine de idei, după terminarea serviciului militar (1909), acesta participă în mod simbolic la cel de-Al Doilea Război Balcanic, trecând Dunărea în 1912 împreună cu armata română. în acest context, regele Ferdinand îi conferă atât funcţia de comandant al aviaţiei militare, cât şi pe cea de comandant al trupelor vânătorilor de munte şi al marinei.[59] De altfel, Carol este imortalizat extrem de des, încă din copilărie, purtând uniforma militară şi costumul popular românesc. Această ultimă reprezentare este plină de semnificaţii, pentru că se leagă de ideea *românităţii* principelui. Spre deosebire

de înaintaşii săi, Carol I şi Ferdinand I, tânărul prinţ este botezat ortodox şi vorbeşte de timpuriu limba română. Primele cuvinte pe care le-ar fi pronunţat ar fi fost „baba" şi „ursul"[60]. Propagandă sau nu, mesajul oficial este unul cât se poate de explicit: acest prinţ moştenitor este înzestrat încă din copilărie cu o conştiinţă naţională românească, întărită şi prin educaţia pe care o primeşte de la dascăli naţionalişti ca istoricul Nicolae Iorga ori pedagogul Gheorghe Munteanu-Murgoci.

Dimpotrivă, purtarea lui Carol din timpul Primului Război Mondial nu constituie nici pe departe o dovadă de patriotism. Copleşit de temperamentul său năvalnic, în 1918 acesta renunţă la calitatea de moştenitor la tron, dezertează din armată şi se căsătoreşte la Odessa (31 august) cu Ioana Lambrino, fiica unui ofiţer de stat-major. E vorba însă de o căsătorie care se face împotriva voinţei regelui Ferdinand şi care va fi, în cele din urmă, anulată în anul următor de către Tribunalul Ilfov.[61] Ulterior, asemenea lucruri trec chiar în plan secund odată cu sfârşitul războiului şi cu crearea României Mari, eveniment care sporeşte în mod simţitor prestigiul monarhiei.

În ciuda celor întâmplate anterior, la începutul anilor 1920, popularitatea prinţului moştenitor pare a fi în creştere. Deschiderea restaurantului „Principele Carol", în 1921, la Oradea[62] nu reprezintă un caz izolat. O mulţime de instituţii, asociaţii (culturale sau sportive), străzi, parcuri sau pieţe îi poartă acum numele. Pe de o parte, această notorietate pozitivă este întreţinută de propaganda dinastică. Pe de altă parte, nu trebuie neglijat nici impactul pe care îl are asupra opiniei publice mariajul lui Carol şi Elena, fiica regelui Constantin al Greciei. Cei doi se căsătoresc în 1921, iar în acelaşi an se naşte şi unicul lor fiu, Mihai. Cele două evenimente nu doar consolidează dinastia, ci sporesc şi popularitatea lui Carol.

În prima parte a anilor 1920, Carol iese în evidenţă ca un tânăr capabil să conducă în viitorul apropiat o acţiune de consolidare politică şi culturală a României Mari. În 1920, la Blaj, el se identifică explicit cu generaţia destinată să înfăptuiască acest deziderat.[63] În comparaţie cu perioada care precedă Primul Război Mondial, principele devine o persoană extrem de vizibilă în

spaţiul public. Călătoreşte şi ţine cuvântări în fiecare dintre regiunile României, asistă la târnosirea unor biserici ortodoxe, la dezvelirea unor monumente sau la ceremonii comemorative închinate eroilor sau familiei regale (în noiembrie 1924 se află la Oradea pentru dezvelirea statuii ecvestre a regelui Ferdinand), dar participă şi la reuniuni ale cercetaşilor sau la congrese ale învăţătorilor.[64] O analiză a discursurilor sale scoate în evidenţă două teme centrale: *cultura naţională* şi *naţionalismul*. în cuvântarea ţinută în 1920 la Blaj acesta subliniază importanţa cultivării „limbii noastre"[65], în vreme ce, cinci ani mai târziu, în Basarabia, vorbeşte deschis câtorva mii de ţărani despre „ţara moşilor şi strămoşilor noştri"[66]. Carol se identifică astfel în mod repetat cu naţiunea română, cu trecutul şi cu aspiraţiile ei, prezentându-se deseori ca *român*.

Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol" (FCR) reprezintă însă cea mai importantă iniţiativă cu care prinţul este asociat acum. înfiinţată în 1922 ca urmare a unui demers personal al lui Carol (prezentat drept „Creatorul" ei[67]), aşezământul condus de pedagogul Gheorghe D. Mugur ţinteşte oficial înfăptuirea renaşterii naţionale şi întărirea unităţii naţionale prin cultură, ţel proclamat de Carol însuşi la inaugurarea sa, în 12 iulie.[68] De fapt, activităţile FCR sunt determinate în mod direct de provocările culturale pe care le-am schiţat anterior şi sunt fasonate de trei trăsături fundamentale: de specificul lor *carlist,* de specificul *naţional* al culturii pe care o promovează şi de *atenţia acordată satelor*. Am putea spune chiar că demersurile lui Carol, ale cărui atribuţii în cadrul fundaţiei sunt semnificative, se înscriu în mod simbolic tocmai pe linia înfăptuirii *statului cultural*. El însuşi le prezintă ca fiind derulate în scopul „întăririi neamului"[69], într-un discurs rostit în 1923 la Universitatea din Cluj asociind explicit învăţătorii, studenţii şi preoţii cu „o nouă armată", una destinată să consolideze noul stat:

> Armata noastră ne-a dat materialmente România reîntregită. Dacă organismul nostru naţional şi-a găsit unitatea de stat, apoi şi sufletul românesc care a suferit de pe urma fragmentării românismului sub dominaţii străine şi sub influenţe culturale străine trebuie să-şi refacă unitatea. Această operă revine armatei celei noi. După soldatul eroic, e rândul preotului, profesorului şi

studentului să-şi facă datoria. Şi datoria lor e mare, căci opera lor e

laborioasă şi vastă, este câmpul operaţiilor în domeniul sufletesc. Armata cea nouă trebuie să-şi instruiască recruţii şi ostaşii în învăţătura noastră naţională, în cultul religiei şi al tradiţiei, în respectul aşezămintelor fundamentale ale statului, în idealitatea românismului.[70]

Acest fragment se constituie într-o mostră interesantă a naţionalismului cultural pe care principele îl profesează, însă în cadrul unui proiect care nu se rezumă doar la discurs.

În primii săi ani de existenţă, activitatea Fundaţiei „Principele Carol" este una prolifică şi promiţătoare, concretizându-se prin înfiinţarea de cămine culturale, biblioteci, tipografii, legătorii, publicaţii oficiale, muzee şi expoziţii. La sate.se iniţiază reforme sanitare şi se organizează aşa-numite „şcoli ţărăneşti", deplasarea prin ţară a activiştilor săi fiind facilitată de un tren propriu. Ca semn al inovaţiei şi al modernităţii, fundaţia princiară este înzestrată inclusiv cu o Secţie Cinematografică modernă.[71] Cele mai multe eforturi se depun însă pentru răspândirea cărţii româneşti, care pentru principele Carol rămâne cea mai importantă „unealtă de lucru": „Această carte m-am silit s-o apropii de fiecare, ducând-o până în cele mai depărtate colţuri ale Ţării"[72]. într-adevăr, printre atribuţiile căminelor culturale un loc de seamă îl ocupă păstrarea şi răspândirea „tradiţiilor româneşti"[73], iar majoritatea acestor stabilimente sunt înfiinţate deloc întâmplător în Basarabia.[74] Dintre regiunile României Mari, aceasta este cea mai rurală şi cea mai afectată de analfabetism, iar în 1925 Carol explică tocmai la Chişinău motivele care au stat la baza înfiinţării aşezământului său: „Care a fost gândul meu când am înfiinţat această Fundaţie? Dintru început toate sforţările mele s-au îndreptat spre pătura ţărănească"[75]. în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că profilul social preponderent „ţărănesc" al României Mari influenţează profund acest carlism cultural incipient, care se concentrează aproape exclusiv asupra zonelor rurale. în primă fază, fiecare sat urmează a fi înzestrat cu un *cămin cultural*, semn al democratizării culturii într-o ţară deja democratizată politic (măcar teoretic, prin introducerea votului universal).

Implicarea energică a tânărului prinţ în activitatea fundaţiei sale la sate pune bazele unei reprezentări aparte, potrivit căreia se produce acum o veritabilă „înfrăţire" între Carol şi ţărani. Evocatoare în această privinţă este mărturia lui Alexandru Lascarov-Moldovanu despre vizita lui Carol în 1925 într-un sat dâmbovițean. Acest activist de frunte al Fundaţiei „Principele Carol" descrie în maniera următoare participarea prinţului la una dintre manifestările populare organizate cu acest prilej:

> A doua zi, spre amiază, sătenii, şcolile şi oaspeţii, în număr mare, au întâmpinat la marginea satului pe Alteța Sa Prinţul moştenitor, care a venit însoţit de oaspeţii din Capitală. Era în gestul Prinţului de a se coborî în mijlocul sătenilor simbolul de înfrăţire al vremilor din urmă... Amestecul acela de săteni, târgoveţi, orăşeni, oaspeţi din Capitală – toţi având în frunte pe viitorul Rege şi pe marele ierarh al Ţării [este vorba despre mitropolitul Miron Cristea, venit aici pentru târnosirea bisericii – n.n.] – era înfăţişarea integrală a neamului nostru, cu toate năzuinţele spre zările de mai bine ale viitorului. N-a fost inimă, cred, care să nu fi avut o tresărire de mândrie şi un gând de bine. Relele constatate în sat nu erau decât un îndemn mai mult pentru ridicarea Ţării noastre. în alai sărbătoresc, Prinţul se duse la biserică, unde luă parte la slujba religioasă.
>
> Pe urmă, fu ospăţul obştesc. O masă mai mică în frunte, unde stăteau, în jurul Prinţului şi al Mitropolitului, oaspeţii cei mai rari, apoi alta mai mare care se întindea devale, pe toată linia satului, la care se aşază tot poporul, şi desigur, cam tot aşa cum pe vremuri se făcea la hramurile şi ospeţele în fruntea cărora stătea Voevodul.[76]

Iată o viziune idealizată şi cât se poate de romantică asupra armoniei care ar fi trebuit să guverneze raporturile dintre monarhie şi ţărani, categorie socială faţă de care Carol arată întotdeauna înţelegere şi empatie. în altă ordine de idei însă, mărturia lui Lascarov-Moldovanu este reprezentativă şi pentru felul în care „inventarea" lui Carol ca personaj politic se datorează în bună măsură partizanilor săi.

Carlismul acestei perioade se distinge prin maniera în care această mişcare politică se coagulează şi ca un fenomen *jurnalistic*, având în vedere că acţiunile

principelui sunt extrem de popularizate în publicaţii monarhiste precum *Cuvântul*[77], *Neamul românesc* şi *Gândirea*™. îndeosebi primele două ies în evidenţă ca bastioane ideologice centrate pe zugrăvirea imaginii pozitive a prinţului moştenitor. în paginile *Cuvântului,* Pamfil Şeicaru, Cezar Petrescu şi Nichifor Crainic îl proiectează explicit pe Carol ca posibilă alternativă la tarele parlamentarismului românesc. Fermecaţi de personalitatea sa şi de iniţiativele sale promiţătoare, primii doi îl situează franc în antinomie cu practicile „fanariote" ale partidelor politice.[79] De fapt, în opinia lui Şeicaru, activismul său cultural ar reprezenta tocmai opusul acţiunii „distructive" a parlamentarismului românesc: „în timp ce pleava de politicieni se zbate în agitaţii electorale, reducând viaţa sufletească a ţării la aritmetica urnelor, prinţul Carol inaugurează în Basarabia noi bastioane ale culturii româneşti. Simultaneitatea celor două acţiuni hotărniceşte cele două destine. Partidele fărâmiţează unitatea naţiei, iar monarhia disciplinează agregând"[80]. Evidenţiind calităţile sale de „şef", Şeicaru se referă cât se poate de clar la Carol ca la o soluţie politică antiparlamentară:

> Principele Carol se reliefează în contururi precise de şef. O gândire limpede care alimentează o judecată de o curajoasă noutate plină de înţelepciune. în fiecare cuvânt pe care îl rosteşte Principele Carol simţi ceea ce este mai caracteristic pentru un şef: siguranţa. [...] Siguranţa Principelui Carol este finalul unei critice şi severe cercetări a realităţilor; este siguranţa celui care cunoaşte până în amănunţimi complexul motor moral al acestui neam. [...] Mai presus de stearpa frământare a ideologiei de partid, se ridică mângâietoare şi dătătoare de nădejdi vasta înţelegere a Principelui Carol, care s-a identificat cu însuşi ritmul neamului românesc.[81]

Calităţile fizice, personalitatea (Nichifor Crainic apreciază „temperamentul său năvalnic şi autoritar"[82]), inteligenţa şi naţionalismul ar fi cele mai importante trăsături ale lui Carol popularizate de jurnaliştii *Cuvântului* cu scopul de a evidenţia calităţile sale de „conducător".

Spre deosebire de carlismul jurnaliştilor de la *Cuvântul,* care până la urmă este unul de dată recentă, simpatia lui Nicolae Iorga

(patronul gazetei *Neamul*

românesc, cealaltă tribună a monarhismului din această perioadă) faţă de Carol datează de dinainte de Primul Război Mondial. Iorga este unul dintre dască- 11 i care se ocupaseră personal de educaţia principelui (familiarizându-l în primul rând cu istoria românilor), pe care îl apreciază şi căruia îi laudă calităţile şi firea de *român*[83], iar mai târziu, carlismul său traversează chiar şi perioada dezertării lui Carol de pe front şi a căsătoriei sale morganatice cu Zizi Lambrino. in acest context, Nicolae Iorga publică o broşură destinată să-l pună la adăpost pe prinţ de criticile care îl asaltează acum.[84] în fine, ulterior, fidelitatea sa faţă de Carol continuă şi în noul cadru al României Mari. Căsătoria dintre principele român şi prinţesa Elena a Greciei (în 1921), de pildă, reprezintă pentru acest carlist o bună ocazie de a promova monarhia ca aşezământ naţional generator de stabilitate şi continuitate. într-un articol publicat cu acest prilej, Iorga îşi mărturiseşte în modul următor încrederea şi admiraţia faţă de persoana prinţului moştenitor:

> Dinastia [...], în ea trebuie să privim îndreptarul fără greş al mersului afacerilor publice, de care avem nevoie cu toţii. Dinastia nu e numai succesiunea regilor care ocupă tronul, ci toţi membrii familiei regale, şi între ei Moştenitorul are cea mai însemnată sarcină, cum şi cea mai grea datorie. Prin el în adevăr ceva din viitorul care va sosi la ceasul lui pătrunde în prezentul fiecărei Domnii. Liber de anumite îndatoriri oficiale, el poate fi în contact mai strâns cu societatea şi ajunge astfel informatorul cel mai sincer şi cel mai vrednic de a fi ascultat al Suveranului. [...] înzestrat cu calităţi foarte mari de inteligenţă şi de voinţă, stăpân pe o cultură serioasă pe care şi-a însuşit-o în afară de programul educaţiei de curte, capabil printr-un simţ critic foarte ascuţit de a judeca repede şi bine despre oameni şi lucruri şi având curajul de a vorbi şi de a se purta după convingerile sale, Prinţul Carol, care intră astăzi, prin cercul de familie ce şi-a creat, în vârsta bărbăţiei pline de mari răspunderi, e chemat a fi un factor esenţial în viaţa poporului românesc.[85]

Ca şi ceilalţi carlişti, Nicolae Iorga se preocupă constant de promovarea imaginii principelui, zugrăvit ca o persoană înzestrată cu numeroase calităţi[86] şi destinată a contribui decisiv la „propăşirea" culturii româneşti.[87]

Tânărul Carol se bucură acum de o popularitate remarcabilă în rândul unor intelectuali deosebit de activi în dezbaterea de idei. în memoriile sale, Nichifor Crainic se declară întru totul convins de faptul că popularitatea sa din aceşti ani este una autentică.[88] Altfel, Mihail Manoilescu este de părere că firea sa de „român" şi calitatea sa de „ortodox" sunt cei mai importanţi factori care pun bazele acestei simpatii. El îl întâlneşte pentru prima oară pe Carol în 1921, cu ocazia participării la o expoziţie-târg a industriei româneşti. Impresionat de calităţile sale, Manoilescu (comisar general al expoziţiei) îl descrie entuziast ca pe un principe „bine educat" şi „iubitor de ţară"[89].

De fapt, aceşti intelectuali formulează treptat (direct sau indirect) o serie de revendicări de ordin *naţional* care converg către persoana lui Carol. La rândul lui, Carol se angajează, tot gradual şi tot într-o manieră mai mult sau mai puţin directă, să răspundă revendicărilor. în primul rând, prin activismul său cultural, fundaţia sa fiind menită nu doar să afirme, ci şi să faciliteze înfăptuirea mult râvnitului *stat cultural*. El însuşi proclamă primatul culturii naţionale ca temelie a unui stat „nou"[90], de fapt unul imaginat în afara (ori chiar împotriva) democraţiei reprezentative. Astfel, Carol încearcă să îşi consolideze imaginea publică şi propriul său statut politic.

Prin urmare, se pun bazele unei adevărate antante între acest vlăstar regal şi intelectuali, antantă care devine una dintre cele mai vizibile faţete ale car- lismului. Intelectualii monarhişti urmăresc în primul rând satisfacerea ori materializarea propriilor interese, respectiv a propriilor idei sau proiecte de reformă politică şi socială, perspectivă din care Carol este gândit ca o persoană capabilă să-i sprijine. în schimb, prinţul (devenit ulterior rege) urmează să se bucure de aportul lor ideologic. Acestea ar fi, pe scurt, cadrele esenţiale ale relaţiei ce condiţionează popularitatea lui Carol şi prestigiul instituţiei pe care o reprezintă, înţelese prin prisma unei alianţe care va deveni din ce în ce mai evidentă în anii următori.

Ideea *statului cultural* şi *chestiunea minorităţilor* sunt strâns legate de *critica parlamentarismului* şi de *monarhism*. Nu întâmplător criticii statu-quoului ale

i firor idei le-am discutat mai sus sunt în acelaşi timp simpatizanţi ai principelui Carol. De fapt, aceste patru componente, altoite pe o societate preponderent rurală cu mobilitate socială extrem de redusă, formează treptat cadrele ideologice favorabile dezvoltării unei *ideologii* a carlismului, ale cărei coordonate esenţiale sunt *monarhismul, naţionalismul* şi *antiparlamentarismul*. în acest capitol m-am concentrat atât asupra contextului politic şi cultural din România primei jumătăţi a anilor 1920, cât şi asupra dezbaterii de idei din această perioadă pentru a demonstra faptul că naţionalismul cultural este elaborat de o pleiadă de intelectuali ca alternativă la tarele parlamentarismului şi la ceea ce este percepută ca fiind incapacitatea guvernelor democratice de a integra din punct de vedere naţional noile provincii. Naţionalismul cultural pe care l-am analizat este, aşadar, în acelaşi timp, şi un naţionalism de natură politică şi economică. Vectorii săi îl orientează progresiv către monarhism, iar în această privinţă o contribuţie esenţială este legată de activismul principelui Carol şi de influenţa de care gruparea Action Française se bucură acum în România.

Pe de altă parte, din această ecuaţie politică nu trebuie excluse nici tarele vieţii personale a principelui. Tocmai acestea generează o schimbare radicală de direcţie a parcursului politic al lui Carol. Evoluţia carlismului din a doua jumătate a anilor 1920 o voi analiza însă în capitolul următor.

Capitolul 2

Lupta pentru Carol. De la exil la „restauraţie" (1926-1930)

în 1925, în sânul familiei regale se petrec evenimente neprevăzute de partizanii prinţului. Acestea sunt legate de viaţa personală a lui Carol şi modelează decisiv doctrina şi practica monarhismului din a doua jumătate a anilor 1920. Mai precis, mariajul dintre Carol şi Elena se deteriorează iremediabil odată cu aventura prinţului moştenitor cu Elena Lupescu, fiica unui farmacist evreu creştinat, din Iaşi. în decembrie, acesta profită de o călătorie întreprinsă în Anglia

pentru a se întâlni aici cu amanta sa, refuză să se întoarcă în România şi trimite regelui Ferdinand o scrisoare prin care îi face cunoscută dorinţa sa de a renunţa la calitatea de succesor la tron în favoarea fiului său, Mihai. Nu se lasă înduplecat de rugăminţile de a-şi schimba hotărârea, iar inevitabilul se produce în zilele de 31 decembrie 1925 şi 4 ianuarie 1926, când, în cadrul unei şedinţe a Consiliul de Coroană şi într-un comunicat publicat de autorităţi, se ia în mod oficial act de renunţarea sa. Carol se exilează voluntar împreună cu Elena Lupescu în Franţa. Aici poartă numele de Carol Caraiman şi îşi stabileşte reşedinţa la Neuilly-sur-Seine, în împrejurimile Parisului.

Monarhia română traversează o criză în a doua jumătate a acestui deceniu, stabilitatea instituţiei fiind ameninţată nu doar de renunţarea principelui Carol la statutul de moştenitor (1926), ci şi de moartea regelui Ferdinand (1927) şi de instaurarea în acelaşi an a unei Regenţe (ca urmare a vârstei de numai 6 ani a principelui Mihai). Compusă din prinţul Nicolae (fratele lui Carol), patriarhul

Miron Cristea şi Gheorghe Buzdugan (preşedintele înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie), Regenţa nu se bucură de credibilitate. Mai mult, această instituţie este zdruncinată la rândul ei de moartea lui Buzdugan (octombrie 1929) şi de modul controversat în care este numit înlocuitorul său, Constantin Sărăţeanu, considerat de mulţi ca fiind mai degrabă un instrument politic al PNŢ, partid aflat acum la guvernare. Iată, pe scurt, suita de evenimente care generează o stare de nelinişte printre naţionalişti. Fie ei militari sau intelectuali, aceştia îşi fac un ţel din readucerea lui Carol în ţară pentru a-l întrona, proiect pe care îl avansează ca alternativă politică la tarele parlamentarismului autohton. Lipsa de credibilitate a Regenţei, critica înverşunată a statu-quoului, efectele crizei economice mondiale, toate acestea generează un context favorabil încoronării lui Carol, eveniment care se produce în 8 iunie 1930.

În perioada cuprinsă între actul din 4 ianuarie 1926 (ziua când se consfinţeşte din punct de vedere juridic decăderea lui Carol din drepturile de principe moştenitor) şi Restauraţie se succed la guvernare trei formaţiuni politice. Partidului Poporului condus de generalul Alexandru Averescu (martie 1926 – iunie 1927) îi urmează partidele naţional-liberal (iunie 1927 – decembrie 1928) şi naţional-ţărănesc (din decembrie 1928 până în vara anului 1930). Moartea liderului PNL, Ion I.C. Brătianu (noiembrie 1927), zdruncină puternic forţa acestui partid, însă la sfârşitul deceniului inclusiv popularitatea PNŢ este în scădere, ca urmare a eşecului politicilor sale de guvernare şi a crizei economice mondiale. Totuşi, evenimentul fundamental care generează un context favorabil întronării lui Carol este reprezentat de moartea regelui Ferdinand (iulie 1927). Abia de acum înainte carliştii şi o parte a opiniei publice îşi pun din ce în ce mai mult speranţele în revenirea sa în România, percepută ca remediu la o dublă criză: politică şi economică.

În acest capitol discut atât activităţile politice ale lui Carol şi ale partizanilor săi, cât şi o serie de factori ideologici ce contribuie la înfăptuirea Restauraţiei. Mai întâi am în vedere strategiile pe care prinţul însuşi le practică în exil pentru a-şi spori influenţa politică din România, iar apoi explorez acţiunile susţinătorilor săi, ale carliştilor, adică ale celor care îşi fac un crez politic din întronarea sa. în primul

rând, examinez aportul a doi intelectuali: Mihail Manoilescu şi Nae Ionescu. Ulterior, analizez natura politică şi ideologică a carlismului din această perioadă. Mişcarea monarhistă care pune bazele unui climat favorabil Restauraţiei din 8 iunie 1930 se dovedeşte a fi o forţă reacţionară de temut.

2.1 Monarhismul unui principe exilat

Până la moartea regelui Ferdinand, chestiunea „Carol" rămâne un subiect tabu în România. A discuta despre persoana sa sau a pune la îndoială viabilitatea Regenţei înseamnă acum a te supune vexaţiilor autorităţilor şi ale cenzurii. Tocmai acest lucru determină o anxietate în rândul simpatizanţilor lui Carol şi crearea unei naraţiuni particulare, una care lasă loc bănuielii că dedesubturile renunţării sale la calitatea de moştenitor al tronului au fost mult mai complexe decât varianta oficială vehiculată de puternicul Ion I.C. Brătianu şi de partidul său. Aşa se face că monarhiştii încearcă să popularizeze în rândul opiniei publice ideea potrivit căreia motivul principal al exilului lui Carol ar fi fost reprezentat înainte de toate de nemulţumirile şi teama şefului naţional-liberal faţă de popularitatea în continuă creştere a prinţului. Pe scurt, Carol s-ar fi împotrivit autorităţii politice dobândite de Ion I.C. Brătianu (inclusiv pe lângă regele Ferdinand).

Potrivit acestei teorii, liderii naţional-liberali ar fi dezvoltat o adversitate faţă de principe din cauza faptului că acesta nu se dovedeşte a fi format pe calapodul predecesorilor săi, prezentaţi drept monarhi influenţabili şi docili. Adversitatea s-ar fi tradus în fapte prin supunerea prinţului la diferite presiuni politice (supravegherea lui permanentă, implicarea sa în diferite anchete economice şi judecătoreşti etc.), acţiuni ce ar fi atins apogeul în 1925. Astfel, Carol ar fi ales calea exilului în primul rând din cauza faptului că devine „dezgustat" de „politicianism"[1]. Dimpotrivă, în străinătate ar fi fost în continuare supravegheat de agenţii Siguranţei române şi calomniat. în 1927, de pildă, i se interzice să asiste la funeraliile tatălui său. în ciuda acestor vicisitudini,

(îarol dovedeşte tărie de caracter şi nu abandonează lupta. Deşi duce o viaţă retrasă şi modestă, se interesează neîncetat de soarta naţiunii

căreia îi aparţine. Aşa se face că opinia publică din România, dându-şi treptat seama de *adevăr*, îl sprijină, determinând formarea unui curent de opinie carlist indestructibil, încununat prin înfăptuirea „Restauraţiei"[2]. într-o manieră cât se poate de romantică, textele de propagandă carlistă din anii 1930 înfăţişează exilul său drept epoca „pribegiei" şi combativităţii.[3]

Contrar acestei naraţiuni, principele îşi cauzează singur statutul de per- sona non grata. Exilul său este unul voluntar, ca şi renunţarea sa la calitatea de moştenitor la tron. în Franţa, Carol Caraiman duce în numeroase privinţe un trai extravagant. Călătoreşte mult, frecventează cazinouri şi îi cumpără rochii, haine şi bijuterii scumpe Elenei Lupescu, noua sa parteneră de viaţă.[4] Desigur, asemenea aspecte sunt semnificative pentru analiza mea doar în măsura în care ne permit să sesizăm faptul că astfel de gesturi alimentează constant discursul adversarilor săi politici. în schimb, faptul că autorităţile române împiedică revenirea lui în ţară pare a fi adevărat. La fel ca şi urmărirea sa constantă de către serviciile române de informaţii.[5] Pe de altă parte, prinţul încearcă să evidenţieze dimensiunea ortodoxă a existenţei sale. Carol frecventează Biserica Ortodoxă Română din Paris, iar în curtea reşedinţei sale de la Coesme amenajează o capelă ortodoxă, proiect pentru care cere sprijin atât unui preot român din Franţa, cât şi patriarhului Miron Cristea.[6] Altfel, principele pare a confirma preocupările sale intelectuale. în aceşti ani se numără printre abonaţii librăriei Flammarion din Paris, de unde comandă cărţi în mod frecvent.[7] în plus, solicită şi i se trimit din România volume de literatură română. De pildă, îl roagă personal pe colonelul Ion Manolescu (unul dintre apropiaţii săi) să-i expedieze „tot" ceea ce găseşte din scrierile lui Panait Cerna şi Ion Luca Caragiale.[8]

în ceea ce priveşte atitudinea sa politică, o schimbare fundamentală de direcţie se petrece abia în vara anului 1927. Dacă până la moartea regelui Ferdinand acesta fusese relativ rezervat în a face declaraţii cu privire la statutul său, de acum înainte dovedeşte un veritabil activism închinat cauzei *Restauraţiei*. începând din acest moment, Carol joacă un alt *rol*.

Activismul său este sesizabil în sfere dintre cele mai diverse. în

primul rând, adresează românilor manifeste destinate a-i populariza cauza şi naţionalismul de care pretinde că este animat. Aşa se face că într-un asemenea text îşi arogă dreptul de a se îngriji ca România să rămână „o ţară înfloritoare şi puternică, respectată de toţi şi faţă de care orice român să poată fi mândru", având totodată convingerea că „o aşteaptă un viitor strălucit". Carol apreciază „virtuţile ţăranilor săi" şi se arată dezamăgit de „incompetenţa claselor conducătoare" si de faptul că în interiorul ţării „situaţia devine din ce în ce mai rea". Mesajul transmis este cât se poate de clar: împlinirea unor asemenea deziderate depinde de revenirea sa în România. Principele se prezintă ca „un suveran crescut în tradiţia ţării, pregătit pentru orice eventualitate şi conştient de nevoile ţării"[9], semnând fiecare dintre textele sale (scrisori, declaraţii, manifeste) „Carol al României"[10]. Îşi afirmă în repetate rânduri *românitatea,* calitatea sa de *român.* De pildă, într-o scrisoare adresată patriarhului la începutul anului 1926 îşi mărturiseşte franc identitatea naţională: „Gândul şi inima mea vor bate totdeauna pentru ceea ce este românesc. Român am fost, român voi fi de-a pururea"[11]. Fiecare dintre frazele sale posedă o coloratură politică explicită. Carol îşi rezervă astfel dreptul de a interveni la momentul oportun şi de a răspunde unei eventuale „chemări".

De fapt, în declaraţiile sale din presa străină, prinţul revendică într-o manieră mai mult sau mai puţin directă chiar tronul Regatului României, într-un interviu acordat în iulie 1927 publicaţiei franceze *Le Matin* se arată îngrijorat de situaţia creată ca urmare a morţii regelui Ferdinand, dar totodată şi dornic de a-şi însuşi „dreptul şi datoria de român" pentru a veghea la „mărirea naţiunii" sale. Aşa se face că ia în calcul inclusiv posibilitatea de „a interveni personal" când „voinţa şi chemarea poporului său" i-ar cere acest lucru.[12] în mod repetat, Carol se proiectează pe sine în calitatea de *salvator*. Un an mai târziu, într-un manifest adresat „poporului României Mari", promite un program îndrăzneţ de reforme în eventualitatea în care va fi chemat să ocupe tronul. Arătându-se îngrijorat de „lipsa de coeziune" existentă la conducerea ţării şi de „incompetenţa" oamenilor politici, propune „să

schimbăm această nenorocită situaţie, să ne salvăm ţara de toate

pericolele care o ameninţă”[13].

Pentru a-şi îndeplini ţelul, principele îşi constituie o reţea de oameni loiali (de *carlişti),* persoane care îi susţin cauza şi îl ţin la curent cu actualităţile din România. Carol este în această privinţă o persoană bine informată, fapt pus de fratele său, Nicolae, pe seama activităţii „spionilor” lui, care ar fi fost „infiltraţi peste tot”[14]. Ce-i drept, prinţul nu este doar abonat al ziarelor *Dimineaţa, Cuvântul* şi *Universul*[15], ci întreţine în egală măsură o bogată corespondenţă cu oameni politici, cu intelectuali (Nicolae Iorga[16]), cu militari (colonelul Ion Manolescu, generalul Nicolae Condeescu), dar şi cu jurnalişti sau cu membri ai familiei regale.[17] în plus, începând cu anul 1927 este şi vizitat la Neuilly de Nichifor Crainic[18], de Gheorghe D. Mugur (fostul director al Fundaţiei Culturale „Principele Carol”)[19], de Alexandru Kiriţescu (jurnalist la *Cuvântul)*[20] ori de Mihail Manoilescu[21]. împreună cu acesta din urmă Carol întreţine o strânsă colaborare. în Franţa, cei doi plănuiesc „reforma statului” şi introducerea corporatismului în România, precum şi repunerea în uz a vechilor funcţii şi titulaturi politice medievale de „Domn al Amlaşului şi Făgăraşului”, „Domn Stăpânitor”, „logofăt”, „hatman” sau „spătar”.[22]

Cu greu am putea nega faptul că în mintea principelui se prefigurează acum o *Restauraţie.* De altfel, anul care precedă acest eveniment reprezintă tocmai o vreme a planurilor, respectiv a planurilor *naţionale.* Astfel, o serie de notiţe personale ale lui Carol din 1929 ne fac cunoscute nu doar consideraţii politice personale asupra guvernării Regenţei sau scurte biografii ale unor oameni politici, ci şi menţiuni asupra provinciilor şi instituţiilor destinate a primi o atenţie deosebită odată ce el ar fi devenit rege. în aceleaşi texte, prinţul plănuieşte însă şi înfiinţarea unor noi aşezăminte şi instituţii.[23] Astfel, printre preocupările sale de seamă se numără satele şi ţăranii, noile provincii, armata, dar şi „autoritatea”, pe care o consideră ca fiind „inexistentă” acum.[24]

Pe scurt, după moartea regelui Ferdinand, Carol se remarcă prin diferite demersuri favorabile cauzei sale politice, *carlismul.* Acest activism se desfăşoară în mod gradual şi proclamă *Restauraţia* ca ţel imediat. Pe de altă

parte, acţiunile sale nu sunt singulare în peisajul politic al acestor

ani. Din contră, acestea sunt completate şi întărite constant de activitatea *carliştilor*, adică a partizanilor lui Carol din România.

2.2 Activitatea carliştilor din România: ideologie şi strategii

La cumpăna anilor 1925-1926, plecarea lui Carol din ţară şi renunţarea sa la statutul de prinţ moştenitor sunt evenimente descrise în culori sumbre în publicaţiile carliste, ca o dramă naţională ce pune în primejdie viitorul României Mari. Opiniile formulate acum de intelectualii monarhişti sunt dintre cele mai diverse. Nicolae Iorga îşi reafirmă încrederea în calităţile lui Carol[25], în timp ce Nichifor Crainic prevede slăbirea sentimentului dinastic şi a prestigiului statului român.[26] Pe de altă parte, Octavian Goga şi Constantin Rădulescu-Motru explică purtarea prinţului făcând referire fie la slăbiciunile sale „omeneşti"[27], fie la tarele culturii politice româneşti şi la educaţia nepotrivită pe care Carol ar fi primit-o.[2i] *Grosso modo,* un scepticism profund traversează fiecare dintre aceste texte. Soarta carlismului pare a fi pecetluită.

În schimb, monarhiştii de la *Cuvântul,* care dedică chestiunii un număr special[29], avansează ideea potrivit căreia Carol ar fi fost izolat din punct de vedere politic de către grupurile de interese centrate în jurul naţional-liberalului Ion I.C. Brătianu până la a i se accepta cu prea mare uşurinţă renunţarea la calitatea de principe moştenitor. În această privinţă, este de părere Mihail Manoilescu, adversarii săi politici ar fi profitat de o simplă aventură sentimentală a acestuia.[30] O asemenea teorie nu este una de dată recentă. Pamfil Şeicaru discutase încă din 1924 despre ostilitatea unor oameni politici faţă de Carol, ostilitate cauzată de personalitatea sa puternică şi de îndrăzneala sa de a se afirma ca figură politică autonomă.[31] Totuşi, inventarea lui Carol ca personaj politic va supravieţui exilului său voluntar. Moartea regelui Ferdinand, iar mai târziu criza economică de la sfârşitul deceniului sunt evenimente care îl proiectează din ce în ce mai mult ca o posibilă soluţie politică. Referindu-se la acest aspect, Mihail Manoilescu constată pe bună dreptate că „Deşi Carol,

după marea senzaţie a zilei de 4 ianuarie [Manoilescu face referire la ziua de 4 ianuarie 1926, data acceptării oficiale a renunţării sale la calitatea de principe moştenitor – n.n.], a ieşit din actualitate şi a început să fie uitat, iar numele lui l usese şters chiar şi de pe frontonul instituţiilor create de el însuşi şi portretul lui aruncat [...], în adâncuri umbra lui determina toate actele importante ale politicii româneşti"[32].

Asemenea luări de poziţie ne trimit cu gândul la modul cum Carol este în mod constant readus în actualitate nu doar datorită acţiunilor sale, ci înainte de toate graţie unor indivizi care îi apără cauza, pregătind o stare de spirit favorabilă Restaurației. Dacă în timpul guvernării naţional-liberalilor aceştia sunt stânjeniţi de cenzură, odată cu venirea la putere a PNŢ (în noiembrie 1928) carlişti ca Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Cezar Petrescu sau Mihail Manoilescu profită din plin de libertatea de expresie pentru a crea un curent de opinie prielnic întronării prinţului exilat. Dintre partizanii acestuia, ies acum în evidenţă două categorii: *militarii* şi *intelectualii.*

Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Constantin Argetoianu, atunci „aproape toţi ofiţerii tineri erau carlişti, mai ales în aviaţie"[33]. La rândul lui, Nicolae Iorga este şi el de părere că „mulţi ofiţeri tineri erau pentru carlism şi pentru ceea ce s-a numit pe urmă restaurație"[34]. în fine, opinia celor doi este întărită inclusiv de Pamfil Şeicaru, care consideră că pentru pregătirea „Restaurației" principele conspiră în primul rând cu militarii.[35] într-adevăr, aceştia se numără printre cei mai importanţi corespondenţi ai lui Carol.[36] Cultul autorităţii, al ordinii şi al *şefului,* alături de nemulţumirile legate de tarele regenţei şi de înzestrarea materială a armatei sunt factori care, treptat, vor face ca numeroşi generali, colonei şi ofiţeri să susţină dezideratul „Restaurației" şi să perceapă persoana lui Carol ca un posibil remediu pentru îndepărtarea unor asemenea dificultăţi. în 1929, colonelul Ion Manolescu îi comunică aceste lucruri lui Carol într-o manieră cât se poate de explicită: „Armata are nevoie de sprijin moral şi material. Alteţa Sa este singurul care poate influenţa în bine, prin prezenţa Sa efectivă la tot ce interesează mersul [...] Armatei"[37]. De fapt, se pare că numeroşi militari monarhişti îl

asociază pe Carol cu un veritabil *Salvator*. în această privinţă

meritã citat şi un fragment dintr-o scrisoare trimisă principelui în martie 1928 de către colonelul aviator Andrei Popovici, în care se evidenţiază extrem de clar tipul de aşteptări pe care le are de la Carol:

> Cer iertare Măriei Tale de libertatea ce iau de a-I scrie din nou; de data aceasta lucruri mai triste, mai dureroase pentru scumpa noastră Patrie. [...] Situaţia politică internă a compromis ţara şi nori negri şi furtună, şi corbi hămesiţi se adună în jurul nostru. Politica a făcut faliment, iar parlamentul nu-i decât o sculă oarbă în mâinile guvernelor, oricare ar fi ele, fără voinţă proprie şi complet inconştiente de rolul ce ar trebui să îl aibă. Niciodată ca acum situaţia nu a fost atât de îngrijorătoare; în mintea şi credinţa fiecărui locuitor al ţării noastre, inclusiv a politicienilor, stă convingerea că oricare ar fi partidul chemat la putere, răul nu se mai poate îndrepta prin politică. A venit momentul să se lipească pentru o epocă de 8-10 ani bilet de închiriere pe Parlament şi să se declare imediat dictatura. Aceasta nu mai poate salva nefericita noastră ţară. În aceste clipe de restrişte, tot atât de grele ca acelea ale marelui război, gândul nostru se îndreaptă unanim, da, unanim, către Măria Ta. Toată suflarea românească vă aşteaptă, căci numai Măria Ta va putea scoate căruţa din făgaşul prost în care s-a angajat.[38]

Relaţiile cordiale existente între o parte a elitelor militare şi Carol reprezintă pentru acesta din urmă un important atu politic. Asociindu-se cu armata, Carol îşi poate legitima mult mai uşor acţiunile şi se poate prezenta mult mai lesne ca o persoană destinată să joace rolul unui veritabil *şef* (autoritar).

În ceea ce priveşte monarhismul intelectualilor, acesta este modelat în continuare potrivit canonului naţionalist şi antiparlamentar consacrat de gruparea Action Française. Pentru Nichifor Crainic, de exemplu, graba cu care oamenii politici au acceptat renunţarea prinţului la calitatea de moştenitor nu înseamnă altceva decât o „catastrofă", una care a făcut „să trosnească coloana vertebrală a monarhiei" şi să genereze astfel „provizorat şi incertitudine" la temelia statului român.[39] În discursul unor persoane precum Crainic, Nae Ionescu, Nicolae Iorga sau Pamfil Şeicaru, imperativul solidarităţii naţionale este promovat în acelaşi timp cu monarhismul, chiar dacă ataşamentul pentru persoana lui Carol nu

este totdeauna afirmat în mod explicit.

Spre deosebire de prima parte a anilor 1920, Iorga şi Şeicaru încetează a mai promova alternativa „Carol" în jurnalele pe care le dirijează. Din con- (ră, primul dintre ei chiar promite respectarea statu-quoului monarhic.[40] Pe de altă parte, deşi demonstrează uneori o atitudine potrivnică prinţului[41], Pamfil Şeicaru prevesteşte încă din 1926 naşterea unei mişcări politice carliste ce va coagula forţele naţionaliştilor monarhişti[42], anticipând astfel momentul când „gândurile ţării se vor îndrepta spre Principele Carol"[43]. Textele publicate în aceşti ani de cei doi nu sunt mai puţin importante în procesul de pregătire ideologică a Restauraţiei. Antiparlamentarismul promovat de Iorga şi Şeicaru în gazetele *Neamul românesc, Cuvântul* şi *Curentul* (cotidian fondat de Şeicaru în
1928) merită înţeles ca parte a unui curent ideologic reacţionar mai cuprinzător, care înglobează inclusiv carlismul.

În altă ordine de idei, cele mai curajoase iniţiative carliste din această perioadă îi aparţin lui Mihail Manoilescu, un intelectual prolific al României interbelice, în acelaşi timp publicist, profesor universitar, inginer şi economist. Pentru el, Carol reprezintă înainte toate un reprezentant al monarhiei, instituţie pe care o asociază cu ideea de stabilitate şi de continuitate. Dornic să-l cunoască şi să se lămurească dacă acesta poate constitui într-adevăr o alternativă politică antiparlamentară, Manoilescu îl vizitează în Franţa. Aici este impresionat de calităţile sale într-o asemenea manieră, încât afirmă în memoriile sale că: „Până atunci, nu eram carlist. La Paris, am devenit"[44]. începând din acest moment, principele exilat devine pentru Manoilescu o „necesitate naţională", singurul mijloc disponibil pentru a pune capăt „tiraniei" naţional-liberalilor.[45]

Carlismul lui Mihail Manoilescu se concretizează în primul rând prin calitatea sa de informator al prinţului şi prin propaganda monarhistă pe care el o desfăşoară acum.[46] De pildă, multiplicând şi răspândind manifeste sau declaraţii ale lui Carol apărute în presa franceză.[47] Animaţi de un ţel comun, cei doi comunică cu uşurinţă. Cea mai răsunătoare iniţiativă a sa rămâne însă un proces politic în care este implicat în octombrie 1927. După ce îl vizitează pe principe

în Franţa, Manoilescu se întoarce în România având asupra lui cinci scrisori. Ele cuprind un conţinut identic şi o anexă (copia unei declaraţii

făcute de Carol în iulie 1927 publicaţiei franceze *Le Matin)* şi sunt adresate următoarelor personalităţi politice: Ion I.C. Brătianu (PNL), Alexandru Averescu (Partidul Poporului), Iuliu Maniu (PNŢ), Nicolae Lupu (PŢ-Lupu) şi Alexandru C. Cuza (LANC).[48] Ca urmare a controlului efectuat la graniţă autorităţile îi descoperă însă această corespondenţă, iar Manoilescu este arestat. Aşa-numitul „proces Manoilescu" va avea loc în 10-14 noiembrie 1927 şi îi este intentat inculpatului de către guvernul condus Ion I.C. Brătianu sub acuzaţia de a fi conspirat prin activitatea sa carlistă împotriva „siguranţei statului"[49]. Contrar aşteptărilor acuzatorilor, procesul se desfăşoară într-un context favorabil monarhiştilor, pentru că oferă întregii opoziţii politice posibilitatea de a forma un front comun împotriva naţional-liberalilor. Aşa se face că lui Manoilescu i se face propagandă favorabilă în publicaţii precum *Neamul românesc*[50] ori *Cuvântul*[51] şi că generalul Alexandru Averescu (conducătorul Partidului Poporului) redactează un protest împotriva condiţiilor în care a fost arestat acuzatul.[52] Manoilescu propune 110 persoane ca martori la proces. Deşi multe dintre ele nu se prezintă, personalităţi precum Iuliu Maniu, generalul Averescu, Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Ion Mihalache, Alexandru Vaida-Voevod ori Octavian Goga denunţă ilegalitatea actului de arestare a acuzatului.[53] În asemenea condiţii, în 14 noiembrie 1927 Consiliul de Război hotărăşte achitarea sa, cu trei voturi pentru şi două împotrivă. Sentinţa favorabilă formulată de acest for judecătoresc dovedeşte o dată în plus afinităţile armatei faţă de Carol. Achitarea lui Mihail Manoilescu va avea astfel efect contrar celui scontat de naţional-liberali. Sentinţa pronunţată în cadrul procesului mai degrabă sporeşte elanul carliştilor, în loc de a-l suprima.

Acest episod politic se petrece simultan cu o altă găselniţă ideologică pregătită de partizanii lui Carol, ai cărei protagonişti sunt Nichifor Crainic şi Manoilescu. În toamna aceluiaşi an, cei doi proiectează ceea ce Crainic numeşte „un ziar naţionalist şi carlist". Intitulată *Crai Nou*, publicaţia reprezintă o trimitere explicită la Carol

şi la regenerarea politică destinată a fi înfăptuită odată cu întronarea sa. în mod simbolic, coperta primului număr urma să înfăţişeze cititorilor o ilustraţie reprezentând „un călăreţ în zale medievale", aluzie la aceeaşi

persoană a prinţului exilat.[54] Pentru Mihail Manoilescu, *Crai Nou* înseamnă .u um „presimţirea unei alte ere", şi anume „credinţa" într-o „soartă nouă" a naţiunii române.[55] Deşi cei doi pregătiseră deja textele destinate a umple primele numere ale ziarului, apariţia foii este întreruptă prematur de arestarea lor temporară, în calitate de inculpaţi în procesul discutat mai sus.

Numărul partizanilor lui Carol creşte progresiv, iar aceştia devin din ce în ce mai activi odată cu moartea regelui Ferdinand. Configurat în primul rând datorită implicării unor intelectuali şi militari, carlismul se coagulează în jurul unui ţel precis: readucerea lui Carol în România şi sfârşirea dominaţiei politice a Partidului Naţional Liberal, asociat acum cu o cultură politică „depăşită", una i ncapabilă de a răspunde principalelor provocări de ordin naţional. îndeosebi intelectualii îşi leagă speranţele de regenerare politică de persoana lui Carol, iar în această privinţă iese în evidenţă prin monarhismul său filozoful Nae lonescu.

2.3 *Cuvântul* carlist al lui Nae lonescu

în primul capitol am evidenţiat faptul că gazetarii *Cuvântului* manifestă încă de la înfiinţarea acestui cotidian (1924) o simpatie deosebită faţă de persoana principelui Carol, una care continuă, de altfel, până în primii ani ai deceniului următor. începând din 1926 însă, orientarea ideologică a publicaţiei este puternic marcată de integrarea în colectivul său jurnalistic a filozofului Nae lonescu.[56] Conferenţiar la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti, acesta militează la rândul lui pentru întărirea instituţiei monarhice. Pe scurt, concepţia sa politică rezervă *Coroanei* rolul de „arbitru absolut", opunând regalitatea aceleiaşi influenţe „nefaste" a partidelor.[57] în aceşti ani, alături de Mihail Manoilescu, Nae lonescu devine unul dintre cei mai înverşunaţi partizani ai lui Carol.

într-o perioadă relativ scurtă, acesta cunoaşte o ascensiune

impresionantă în cadrul redacţiei. De fapt, abia acum începe ceea ce admiratorul său Mircea Vulcănescu numeşte „perioada cea mare a *Cuvântului*”[58]. Aşa se face că Pamfil

Şeicaru, Cezar Petrescu şi Nichifor Crainic părăsesc colectivul ziarului tocmai ca urmare a unor neînţelegeri pe care le au cu Nae Ionescu. în 1928, cei trei înfiinţează propriul cotidian: *Curentul*. în continuare, la numai un an distanţă de această ruptură, Nae Ionescu devine nu doar unic proprietar şi director al *Cuvântului*, ci şi figura centrală a acestei publicaţii, a cărei orientare doctrinară o monopolizează progresiv.

în cazul său, suita de articole favorabile lui Carol este sesizabilă mai ales în anii 1929 şi 1930. Totuşi, nu este lipsit de importanţă faptul că această campanie editorială *carlistă* este precedată şi pregătită în anii 1927-1928 de o mulţime de texte naţionaliste şi antiparlamentare, în care critică atât guvernarea naţional-liberalilor, cât şi instituţia regenţei. Astfel, Partidul Naţional Liberal este acuzat în mod constant de a fi generat prin clientelism şi corupţie un veritabil dezastru economic şi administrativ.[59] în opinia sa, autoritatea acestei grupări politice şi a liderului ei Ion I.C. Brătianu nu s-ar fi datorat decât slăbirii proporţionale a autorităţii instituţiei monarhice.[60] în consecinţă, înlăturarea sa de la guvernare s-ar fi impus ca o primă condiţie absolut necesară pentru schimbarea fundamentală a sistemului politic din România.[61]

înainte de 1929, textele pe care le scrie despre principe sunt destul de rare. Uneori se referă la naţionalismul cultural pe care acesta îl promovase prin fundaţia sa, a cărui activitate o descrie în termeni laudativi[62], alteori la persoana lui Carol ca posibilă alternativă la instituţia „anacronică" a Regenţei.[63] Pentru Nae Ionescu, monarhia rămâne o instituţie de natură „supraumană", a cărei funcţie în existenţa unei naţiuni nu poate fi suplinită de actorii democraţiei reprezentative.[64] în această privinţă, nu trebuie omis faptul că publicaţia sa este stânjenită de cenzură până la sfârşitul anului 1928. Abia acum libertatea de exprimare creşte, ca urmare a venirii la guvernare a naţional-ţărăniştilor.

Progresiv, Nae Ionescu imaginează pentru România un sistem politic specific. Fără a purcede la o elaborare teoretică prea detaliată a convingerilor sale ideologice, acesta opune monarhia parlamentarismului şi instituţiei „hibride" a Regenţei, subliniind importanţa sa ca aşezământ politic fundamental al unui stat „nou"[65],

.il naţiunii şi „cap" al statului.[66] Nu este însă vorba despre o monarhie reprezentată de regele Mihai, pe care îl consideră doar un deţinător „vremelnic" al i oroanei[67], ci de principele Carol, în care vede „bărbatul mândru, plin de viaţă, pregătit cum nu e altul astăzi în Europa pentru a conduce o naţiune"[68]. Nae lonescu pune în mod constant la îndoială legitimitatea actului din 4 ianuarie 1926, blamat pentru a fi generat în România o „criză" acută a „autorităţii"[69]. Astfel, tocmai slăbirea instituţiei monarhice ar fi reprezentat „punctul nevralgic al politicii româneşti"[70]. Pe scurt, acest filozof identifică autoritatea statului cu autoritatea monarhiei.[71]

Antiparlamentarismul lui Nae lonescu merită să fie încadrat într-un fenomen ideologic mai cuprinzător, respectiv cel al radicalizării treptate a discursului său. Referindu-se la articolele sale din *Cuvântul,* Zigu Ornea vorbeşte pe bună dreptate despre „oportunismul" lui Nae lonescu din această perioadă. Mai precis, dacă până la sfârşitul anului 1928 acesta duce o campanie editorială favorabilă naţional-ţărăniştilor, prezentaţi ca un remediu pentru democratizarea vieţii politice, după venirea lor la guvernare textele sale politice din *Cuvântul* abundă în idei antiliberale.[72] în plus, îşi reorientează critica tocmai împotriva PNŢ, pe care îl acuză acum de ineficienţă şi incoerenţă în opera de guvernare.[73] Dimpotrivă, spre deosebire de Zigu Ornea, Mircea Yulcănescu explică în maniera următoare atitudinea politică a lui Nae lonescu din aceşti ani: „Carlismul lui Nae lonescu nu era oportunist, cum au crezut mulţi superficiali. [...] Monarhismul lui Nae lonescu avea în primul rând o bază ontologică. Cât timp fiul domnului prim născut trăieşte, el e rege, ci nu este rege cine vrea unul sau altul. Cât timp el exista şi era surghiunit, orice nemulţumiri lăuntrice tindeau să se canalizeze, în virtutea unei dialectici de neînlăturat, prin firea lucrurilor, în simpatii către el"[74]. Fără a descrie carlismul lui Nae lonescu ca o formă de „oportunism politic" sau ca un monarhism centrat pe baze „ontologice", mai degrabă ar merita evidenţiat faptul că în cazul acestui publicist naţionalist critica de lungă durată a democraţiei conduce în cele din urmă, în 1929, la teoretizarea *dictaturii,* pe care o gândeşte

autoritare sprijinită pe „masele organizate" şi destinată a se situa împotriva parlamentarismului „perimat"[75]. Nu întâmplător tocmai în această perioadă soluţia „Carol" este propusă tot mai des şi fără menajamente.

De fapt, începând din acest an, principele Carol ajunge să colaboreze personal cu Nae Ionescu, a cărui campanie de presă o urmăreşte atent. De pildă, îi trimite „documente" destinate să le folosească în acest scop.[76] în schimb, Nae Ionescu foloseşte un discurs din ce în ce mai carlist. Aşa se face că principele exilat este prezentat în *Cuvântul* ca un tânăr inteligent şi energic, înzestrat cu numeroase calităţi şi „Român" veritabil prin caracterul său[77], în vreme ce monarhia este avansată explicit ca remediu la procesul de „dezagregare" şi de slăbire a încrederii în autoritatea instituţiilor statului.[78] Spre deosebire de Regenţă, descrisă drept „o simplă instituţie omenească"[79], Nae Ionescu atribuie regalităţii o natură mistică.[80] Numai „Restauraţia" ar fi putut neutraliza, aşadar, „forţele centrifuge" care ameninţă naţiunea română.[81] Iată, pe scurt, coordonatele esenţiale ale unei veritabile *ideologii a Restauraţiei*, una care devine tot mai mult vehiculată în prima jumătate a anului 1930. Revenirea lui Carol în România pare a fi acum iminentă, iar Nae Ionescu îi îndeamnă cât se poate de clar pe liderii guvernării naţional-ţărăniste să grăbească înfăptuirea acestui deziderat.[82] O dublă dihotomie traversează de această dată scrierile sale. Monarhia este opusă nu doar Regenţei, ci şi partidelor politice.[83] De aici şi până la a solicita pur şi simplu anularea actului din 4 ianuarie 1926 cu doar o lună înainte de Restauraţie nu a mai fost decât un pas.[84]

Ideologia şi practica monarhismului din anii 1926-1930 coincid în cazul a numeroşi carlişti cu practica meseriei de jurnalist, iar în această privinţă Nae Ionescu constituie poate exemplul cel mai elocvent. Ca şi alţi partizani ai lui Carol, gazetarul-filozof transformă progresiv critica statu-quoului într-un discurs favorabil „Restauraţiei". în acest context, succesul politic al *carliştilor* nu va întârzia să apară.

2.4 „Carlism", „carlişti" şi „anticarlişti"

Odată cu moartea regelui Ferdinand, lupta pentru o monarhie reprezentată de Carol stârneşte, aşadar, puternice pasiuni politice. Pamfil Şeicaru găseşte forţa „mitului Carol" tocmai în capacitatea de a mobiliza credinţa într-o societate mai bună şi o naţiune mai puternică, concentrând într-o direcţie precisă speranţa de a scăpa de tarele parlamentarismului şi de lipsa de autoritate a Regenţei.[85] în aceşti ani, antiparlamentarismul şi naţionalismul converg din ce în ce mai mult către persoana lui Carol. Partizanii săi promovează neîncetat ideea potrivit căreia coeziunea naţiunii şi a statului s-ar fi putut înfăptui doar apelând la alternativa politică pe care acesta o reprezintă.

Carlismul devine nu întâmplător un termen din ce în ce mai popular în discursul monarhiştilor, iar discutarea acestui aspect ne poate ajuta să înţelegem mult mai bine forţa de penetrare a ideologiei create în jurul lui Carol. Persoana care îşi arogă meritul „inventării" şi popularizării acestui cuvânt este tocmai Mihail Manoilescu, care justifică acest fapt prin eforturile pe care le face pentru a sprijini cauza lui Carol.[86] Totuşi, Manoilescu recunoaşte şi altora calitatea de vector al monarhismului, respectiv calitatea de „carlist". De pildă, lui Nae Ionescu, pe care îl apreciază pentru campania de presă favorabilă prinţului.[87] Altfel, când explică monarhismul pe care cotidianul *Cuvântul* îl promovează în acest deceniu, Mircea Vulcănescu şi Nichifor Crainic folosesc la rândul lor termenul de „carlism"[88]. Tot ei discută despre „chestiunea carlistă"[89] ori despre existenţa unui „tineret carlist"[90]. Inclusiv Pamfil Şeicaru foloseşte termenul „carlism" în paginile *Curentului.*[91] Care este însă înţelesul pe care ei îl conferă acestei noţiuni?

Nichifor Crainic, de pildă, afirmă cu mândrie faptul că este „carlist"[92], prin a fi „carlist" înţelegând „a fi partizan al Prinţului" (Carol – n.n.)[93]. Termenul are conotaţie pozitivă atât pentru Crainic, cât şi pentru principele Carol. în această privinţă, cel dintâi se arată dezamăgit de oportunismul pe care unii monarhişti îl dovedesc acum: „Halul în care se trafica o cauză ce mi se părea mare mă revolta.

mâna pe o demnitate? Se declara carlist şi a doua zi era cumpărat de guvern ca să nu mai fie!”[94]. Pe de altă parte, *carliştii* reprezintă pentru prinţ persoanele care îl sprijină, care se opun propagandei destinate să îl denigreze. Astfel, într-o însemnare din toamna anului 1929, Carol îşi mărturiseşte bucuria pricinuită de intensificarea „curentului de opinie care îi este favorabil”, precum şi de faptul că o serie de oameni politici liberali ar fi devenit la rândul lor „carlişti”[95]. în continuare, acesta constată mulţumit faptul că inclusiv „armata, pe zi ce trece, devine carlistă”[96].

Pe scurt, a fi *carlist* înseamnă a fi *partizan al lui Carol*. în acest context, Constantin C. Giurescu defineşte *carlismul* ca un curent de opinie care promovează ideea revenirii lui Carol în România, răspândit la sfârşitul anilor 1920 atât în rândul oamenilor politici, cât şi în armată.[97] în aceeaşi perioadă, diplomatul Raoul Bossy discută la rândul lui despre influenţa considerabilă pe care „presa procarlistă” o dobândeşte acum, prin „presă procarlistă” înţelegând o presă care întreţine acelaşi curent favorabil întronării prinţului.[98] Aşa se face că Nae Ionescu constată că lui şi celorlalţi susţinători ai lui Carol li s-ar fi spus „carlişti” din cauza textelor favorabile principelui pe care le publică în presă.[99] *Carlismul* înglobează, aşadar, idei şi acţiuni ale unor persoane care susţin cauza politică a prinţului (iar mai târziu a regelui) Carol. Dimpotrivă, termenul are o conotaţie negativă pentru liberalii apărători ai statu-quoului politic sau pentru intelectuali precum Pamfil Şeicaru, care critică „agitaţia carlistă”[100]. în opinia lui Nae Ionescu, aceşti adversari ai lui Carol sunt pur şi simplu nişte „anticarlişti”[101].

Susţinătorii lui Carol îşi arogă meritul de a face parte dintr-o mişcare politică dinamică, una animată de un crez măreţ. într-o scrisoare adresată lui Carol în 1928, profesorul Marin Chiriţescu-Arva se prezintă chiar ca un „statornic credincios” (se înţelege, al cauzei carliste), aşteptând pur şi simplu din partea principelui momentul când va întinde naţiunii române „mâna salvatoare” şi îi va arăta astfel „calea mântuirii”.[102] Folosind un discurs asemănător, Nichifor Crainic se referă la riscurile asumate de Mihail Manoilescu prin implicarea sa în activităţile carliste ce culminează într-un proces politic ca la o

„martiraj”[103]. Ce-i drept, Manoilescu se declară la rândul lui „carlist”[104], iar în memoriile sale nu ezită să vorbească despre o „mărturisire de credinţă carlistă” pe care i-o face generalului Averescu în 1927[105] ori despre „convertirea lui Nae Ionescu la carlism”[106]. Un veritabil patos traversează scrierile lui Manoilescu despre Carol. Pentru acest monarhist, Carol determină în mod fundamental nu doar istoria României din anii 1925-1940, ci şi propria existenţă. Aşa se face că în memoriile sale (scrise imediat după Al Doilea Război Mondial) îşi mărturiseşte în modul următor ataşamentul faţă de acest reprezentant al dinastiei române: „lupta pentru Carol şi împletirea vieţii mele cu a lui a fost tot ceea ce mi-a ursit mai hotărâtor destinul”[107]. La sfârşitul anilor 1920, Carol este dorit cu adevărat în România. Persoana sa stârneşte interesul şi imaginaţia politică a numeroşi intelectuali dornici să asiste la o schimbare a statu-quoului.

În altă ordine de idei, singura opoziţie notabilă creată împotriva lui Carol şi a partizanilor lui este reprezentată de Partidul Naţional Liberal. Când se află la guvernare (ianuarie-martie 1926, iunie 1927-decembrie 1928), această formaţiune politică foloseşte constant cenzura şi propaganda anticarlistă pentru a submina imaginea prinţului şi a adepţilor săi. De pildă, tipărind broşuri anticarliste care pun la îndoială seriozitatea sa şi moralitatea vieţii sale personale.[108] Potrivit naraţiunii promovate de liberali, Carol se înconjoară în exil de indivizi controversaţi. Industriaşul Marquet, Elena Lupescu, „escrocul evreu” Hugo Bacher sau „magnatul” Barbu Ionescu, fiecare dintre ei este învinuit acum pentru faptul de a fi influenţat în mod negativ acţiunile principelui.[109] Cât de credibilă este însă această naraţiune? În 1929, o notă informativă a Siguranţei româneşti enumeră într-adevăr printre membrii anturajului lui Carol pe „escrocii” Henry Kirschen (fost comerciant de cereale în Brăila) şi Hugo Bacher (fiul unui dentist din Craiova), dar şi pe Nicolae Gatosky (fost prefect al judeţului Bacău) ori pe Constantin C. Dumitrescu.[110] Acesta din urmă studiază dreptul în Paris şi îndeplineşte acum funcţia de secretar al principelui.[111] Viaţa personală a lui Carol alimentează şi va alimenta totdeauna discursul

adversarilor săi.[112] în opinia fruntaşului liberal Ion G. Duca, Carol devine acum „o victimă nenorocită a nesocotinţei sale" şi a grupului „de aventurieri

şi de escroci pe mâna cărora a căzut"[113]. într-adevăr, pentru liderii liberali, carliştii reprezintă pur şi simplu nişte oportunişti care pun în primejdie stabilitatea României Mari.[114]

Mişcarea monarhistă creată în jurul lui Carol îşi are totuşi tarele sale. Pentru mulţi carlişti, monarhismul reprezintă şi o pârghie destinată a le facilita satisfacerea unor interese personale (fie ele politice, economice sau de altă natură). Nichifor Crainic, de pildă, îl acuză pe Nae Ionescu de faptul că ar fi primit bani de la liberalul Duca pentru a-şi tempera îndârjirea cu care promova carlismul. Deşi Nae Ionescu nu s-ar fi conformat nici după ce ar fi încasat banii, ceea ce îl deranjează pe Crainic este faptul că această cauză (pentru care el îşi arogă o calitate de prim vector) ajunsese un „obiect de trafic"[115]. Inclusiv Nicolae Iorga şi Constantin Argetoianu remarcă oportunismul multor carlişti. Dacă primul este revoltat că „ceea ce se numea «chestia închisă» ajunsese [...] un mijloc de a ajunge la putere"[116], Argetoianu constată pur şi simplu faptul că „oameni de mâna a zecea începeau să se ridice pe aripile noului curent"[117]. în acest context, merită avut în vedere faptul că numărul partizanilor prinţului creşte progresiv pe măsură ce revenirea sa în România devine din ce în ce mai probabilă şi că oportunismul nu reprezintă decât consecinţa inevitabilă a acestei evoluţii.

Cel mai evident exemplu este probabil cel al liderilor Partidului Naţio- nal-Ţărănesc. Carlismul unora dintre ei (Alexandru Vaida-Voevod, de pildă) ar putea fi înţeles inclusiv ca un mijloc de a combate influenţa politică a naţional-liberalilor. însă nu doar carliştii notorii sau naţional-ţărăniştii se încadrează în această categorie. Din contră, pare a fi vorba despre un fenomen ce tinde să se generalizeze. Mihail Manoilescu îşi aminteşte, intrigat, că: „Toţi oamenii politici, în afară de liberali, se declaraseră, cel puţin în principiu, pentru revenirea lui Carol. Chestiunea lui constituia acum piatra de încercare a consistenţei şi caracterului lor. Dar tocmai aceasta mi-a rezervat cumplite decepţii. [...] Nu puteam să-i antrenez pe fruntaşii politici decât lăsându-i să vadă în chestiunea Carol un

mijloc de satisfacere a intereselor lor de partid, îmi repugna acest lucru, dar el era neînlăturabil în demersul de a le trezi interesul şi a asigura cauzei carliste fie şi un aleatoriu concurs”[118]. Ca orice mişcare

politică, monarhismul carlist nu exclude oportunismul. Dimpotrivă, îl înglobează, oportunismul rămânând trăsătura fundamentală a acestui fenomen politic inclusiv în deceniul următor.

Tema revenirii în România a prinţului exilat devine un subiect de maximă i mportanţă atât pentru carlişti, cât şi pentru anticarlişti. Primii capătă totuşi I reptat întâietatea politică, întrucât se identifică cu o mişcare politică destinată să scoată naţiunea din criza politică şi economică pe care o traversează. Aceştia promit o Românie mai stabilă şi mai puternică, iar patosul cu care înzestrează această promisiune reprezintă impulsul ideologic central care le sporeşte succesul.

2.5 Carlismul ca mişcare politică reacţionară: preludiu la „Restauraţie"

într-un articol pe care îl publică în primele numere ale ziarului *Curentul,* Cezar Petrescu se referă, dezamăgit, la România de după război ca la o naţiune împiedicată să progreseze pe măsura forţelor sale. La fel ca mulţi alţi naţionalişti, Petrescu găseşte cauza problemei în parlamentarism, respectiv în guvernările succesive ale lui Ion I.C. Brătianu:

> Chiar indignarea a murit în noi. [...] Aşteptăm pasivi, strângem din umeri şi aşteptăm. [...] Soldaţii sunt în zdrenţe, defilează cu talpa goală prin bocancii sparţi; alături, Ungaria aşteaptă să descarce al cincilea transport de mitraliere. Şi peste Nistru, în fiecare an, manevrele armatei roşii fac repetiţiile unui atac, care, dacă n-a fost ieri, se poate dezlănţui mâine. Ce imbecil se mai poate consola cu miliardele votate pentru zece ani, să îmbrace şi să înarmeze o oaste goală, flămândă şi înarmată cu rămăşiţele inutilizabile ale fabricilor de tunuri, de mitraliere şi de avioane care-şi plasează la noi comenzile refuzate de alţii? Ştim ce însemnează această cifră, impresionantă numai pentru naivi. Din nou, iureşul şperţarilor în comisioane; din nou câteva palate noi, câţiva milionari mai mult, câteva maşini scumpe, câteva interpelări fără efect – şi din nou, pentru armată, uniforme cu lâna putredă, bocanci cu talpa de mucava, avioane care se prăbuşesc din ceruri şi arme de model preistoric. Ce mână mai are

destulă vlagă să apuce de piept şi să scuture vinovaţii, să-i scoată în vederea ţării, să-i scuipe şi să-i înfiereze?

Vă spun că şi indignarea a murit în noi. Acum, braţul ne este de scrum şi ochiul nu se mai sguduie de niciun spectacol. Am văzut atâtea, am îndurat atâtea, ne-am deprins cu atâtea, am acceptat atâtea! Vastă Brătienie, ţara este acum atât de deprinsă cu metodele liberale, cu nelegiuirile, cu făţărnicia, cu intriga, cu nedreptatea şi cu jaful, încât nici nu-şi mai poate închipui cum ar fi altfel, cum ar fi putut să mai fie şi altfel. Căci această lungă stăpânire liberală nu numai ne-a sărăcit, ne-a jefuit, ne-a creat din prieteni duşmani şi ne-a făcut de râsul şi de mila lumii; dar ne-a strivit elanul vital, ne-a retezat toate posibilităţile de devenire, ne-a ţinut aici, bine încleiaţi în noroi, mediocri, egoişti şi meschini, să trăim o existenţă fermă, în care totul e desfigurat şi totul numai acceptare laşă.

Gândiţi numai la ce-ar fi putut fi – şi ce este: la fiecare pas, în orice domeniu. Reformă agrară, armată, învăţământ, universitate, sprijinire a industriei, gospodărie. Pretutindeni, intenţia cea mai generoasă şi necesitatea cea mai imperioasă, trecute în fapt au devenit mijloace de căpătuială, prilej de ilegalitate, abuz, furt, procopseală şi scandal.

De aceea îi urâm pe liberali. Sunt duşmanii noştri lăuntrici, sunt ucigaşii viitorului. Devoratori de suflete, fiindcă nu pot trăi decât în abject, cu bucurie sălbatică nu-şi vor găsi odihnă decât atunci când toată ţara va fi după chipul şi asemănarea lor.[119]

Acest text este unul plin de însemnătate, întrucât concentrează în el percepţia pe care mulţi naţionalişti monarhişti şi-o fac despre parlamentarismul românesc în general şi despre Ion I.C. Brătianu şi guvernările sale în mod particular. Când discută raportul de forţe politice din România acestui deceniu, Mircea Vulcănescu şi Mihail Manoilescu se referă explicit la Brătianu ca la un veritabil „dictator”[120]. Ion I.C. Brătianu este etichetat frecvent de carlişti cu titulaturi precum „Tiranul”, „Dictatorul” ori „Marele Vizir” (ultima dintre ele, aluzie la cultura politică „otomană” pe care ar fi practicat-o), iar în a doua jumătate a anilor 1920, publicaţiile în care naţionalismul, monarhismul şi antiparlamentarismul converg deseori către persoana prinţului

Carol (*Cuvântul*, *Neamul românesc* ori *Curentul)* formează un front comun împotriva partidului său.

Până la sfârşitul anului 1928, critica statu-quoului înseamnă critica Partidului Naţional Liberal, unul care domină guvernările anilor 1920-1928 (se află la putere în perioada ianuarie 1922 – martie 1926 şi iunie 1927 – decembrie 1928) şi care continuă să perpetueze centralismul administrativ şi tarele culturii politice din Vechiul Regat. Asemenea aspecte creează multor naţionalişti impresia că naţional-liberalii se fac vinovaţi de un adevărat „de-zastru" administrativ, unul ce ar fi pus în pericol chiar edificiul României Mari. în această privinţă, textul prezentat mai sus este cât se poate de elocvent. în fine, nu doar guvernările naţional-liberalilor sunt însă blamate de monarhişti, ci şi cele ale Partidului Poporului (martie 1926-iunie 1927) şi Partidului Naţional-Ţărănesc (care debutează în decembrie 1928).

Aceasta din urmă capătă totuşi o semnificaţie aparte, întrucât la alegerile din noiembrie 1928 carliştii îi sprijină pe naţional-ţărănişti împotriva Partidului Naţional-Liberal.[121] Victoria lor electorală, sprijinită pe un suport popular semnificativ[122], este echivalată acum de mulţi români cu venirea „ardelenilor" la guvernare (de fapt, o trimitere la ponderea pe care membrii fostului Partid Naţional Român din Transilvania o au în cadrul grupării), de la care se aşteaptă democratizarea autentică şi eficientizarea funcţionării instituţiilor statului. Experienţa pe care unii oameni politici ardeleni din PNŢ o dobândiseră în cadrul monarhiei austro-ungare (în parlamentul de la Budapesta ori în alte instituţii) ar fi trebuit să ofere astfel o alternativă la ceea ce va fi fost bizantinismul politic al naţional-liberalilor „regăţeni", făcuţi vinovaţi de perpetuarea unei culturi politice balcanice, otomane, copleşite de clientelism şi corupţie. Totuşi, „era nouă" pe care naţional-ţărăniştii o proclamă nu se concretizează, iar această promisiune neonorată contribuie la rândul ei la sporirea curentului ideologic monarhist.

în acest sens, nu trebuie neglijat nici faptul că oamenii politici favorabili revenirii lui Carol în România se recrutează inclusiv din rândurile Partidului Naţional-Ţărănesc, cel care, în contextul alegerilor din 1928, foloseşte

monarhismul ca factor de raliere a nemulţumirilor populare şi de orientare a lor împotriva adversarilor politici naţional-liberali. Ulterior, după triumful lor electoral, naţional-ţărăniştii chiar îl sprijină, mai mult sau mai puţin direct, pe Carol. Iuliu Maniu, liderul partidului, comunică prin scrisori cu prinţul încă din 1928[123]., iar în câteva mesaje pe care i le trimite acum i se adresează folosind pur şi simplu titlul de „Alteţă Regală"[124]. Aşa se face că, dacă în vremea naţional-liberalilor, Carol era ţinta constantă a Siguranţei, a propagandei an- ticarliste şi a cenzurii, în 1929 şi în prima parte a anului 1930 o serie de membri ai guvernului naţional-ţărănesc merg personal în Franţa pentru a trata cu principele revenirea sa în România.[125] Lui Carol i se promite acum neîngrădi- rea corespondenţei şi tot cu el se discută proiecte referitoare la administraţia publică sau la educaţia tinerilor.[126]

în acelaşi timp, din această ecuaţie nu trebuie excluse nici atacurile îndreptate împotriva Regenţei, care echivalează practic cu o propagandă favorabilă revenirii lui Carol. într-o vreme când metodele autoritare de guvernare devin tot mai populare în Europa, Regenţa este percepută de cele mai multe ori întocmai ca o instituţie lipsită de autoritate. De fapt, „Restauraţia" este pregătită inclusiv de ezitările regenţilor. Niciuna dintre cele trei personalităţi care o for- mează nu îşi pronunţă în mod franc poziţia politică faţă de posibila revenire a lui Carol în România. Din contră, în mai multe rânduri, principele Nicolae îi mărturiseşte fratelui său neîncrederea pe care o are faţă de aşezământul din care face parte.[127] Carol poartă o corespondenţă atât cu principele Nicolae, cât şi cu mama sa, regina Maria, iar din conţinutul scrisorilor reiese implicit iminenta sa întronare.[128]

Criza economică, tarele parlamentarismului, lipsa de credibilitate a Regenţei, nevoia de reîntărire a prestigiului instituţiei monarhice, fiecare dintre aceşti factori contribuie decisiv la pregătirea bazelor politice şi ideologice necesare pentru întronarea lui Carol. în lunile care precedă acest eveniment se pare chiar că se creează un acord tacit în rândul oamenilor politici şi al opiniei publice cu privire la revenirea sa în România. într-o şedinţă a cabinetului din 14 mai 1930, senatorul Cornescu (membru al Partidului Poporului) rosteşte

un discurs în care solicită franc aducerea lui Carol în România, pe care îl prezintă ca pe „cel mai falnic şi cel mai frumos stejar crescut pe meleagurile noastre”[129]. Numele principelui este rostit din ce în ce mai des în mediile populare şi în rândul elitelor. Referindu-se la starea de spirit din primăvara anului 1930, diplomatul Raoul Bossy constată pe bună dreptate că „se generaliza un sentiment de nesiguranţă, iar România lua aparenţa unei corăbii fără vâslaş, purtată în bătaia vântului”[130]. într-o manieră mai mult sau mai puţin directă, Carol este încurajat să îşi asume statutul de *Salvator*.

în iunie 1930, acesta foloseşte un paşaport fals eliberat de legaţia României din Paris. Purtând numele *Eugen Nicolae,* de profesie *şofer,* Carol călătoreşte cu acest document în Germania, Austria, Iugoslavia şi Ungaria[131], parcurgând un traseu care culminează cu revenirea sa în România.

Ideologia antiparlamentară şi naţionalistă ţesută în jurul persoanei lui Carol nu dispare odată cu exilul său. Moartea regelui Ferdinand, lipsa de credibilitate a Regenţei şi apoi criza economică sunt factori care, în anii 1927-1930, redinamizează carlismul. Lipsa unei opoziţii veritabile face ca, treptat, soluţia „Carol” să devină din ce în ce mai atractivă în rândul intelectualilor, al opiniei publice şi al clasei politice. în această privinţă, un aport substanţial îl au publicaţiile care îşi fac un ţel din critica antisistemică. *Antiparlamentarismul, monarhismul, revendicările naţionaliste,* fiecare dintre aceste trei aspecte este strâns legat de o critică a statu-quoului care inclusiv în a doua jumătate a acestui deceniu converge către persoana lui Carol. De fapt, carlismul anilor 1930 este precedat de carlismul anilor 1920. Din cele trei componente enumerate mai sus derivă curentul ideologic care pregăteşte şi produce „Restauraţia” din 8 iunie 1930, prima temă discutată în capitolul următor, unul axat pe anii de debut ai domniei lui Carol al II-lea.

Capitolul 3

Speranţe, provocări şi proiecte. Anii de debut ai unei domnii cu vocaţie reformatoare (1930-1933)

în mai 1930, generalul Alexandru Averescu solicită conducătorilor filialelor judeţene ale partidului său, Partidul Poporului, câte un raport informativ referitor la starea de spirit a populaţiei faţă de o

posibilă revenire a lui Carol în România. Averescu este interesat să afle în ce măsură o eventuală „aducere în țară a lui Carol" va fi facilitată de un sprijin popular autentic. Chiar dacă există regiuni unde se constată o anumită „reticență" față de prinț ori chiar „alterarea" sentimentului dinastic, Carol pare a se bucura în general de o opinie publică deosebit de favorabilă.[1] Astfel, aflăm de la reprezentanții Partidului Poporului din Basarabia că în județul Bălți „armata îl așteaptă în fiecare zi"[2], în timp ce în regiunea Soroca locuitorii își doresc cu nerăbdare nu doar venirea principelui, ci și „dictatura" acestuia. Autorul ultimului raport menționează explicit faptul că: „Ei cer un stăpân"[3]. Odată confruntați cu criza economică, cu tarele administrației și cu „lipsa de autoritate", țăranii din Tighina afirmă la rândul lor că doresc un „țar"[4]. Inclusiv în Bucovina populația ar fi fost de partea lui Carol. Locuitorii acestei foste provincii a Imperiului Austro-Ungar și-ar fi dorit și ei un stat „cârmuit de un rege înțelept și sever". în această regiune doar minoritățile s-ar fi împotrivit prințului, întrucât ar fi dorit „dezordine în țară" și „o cârmuire slabă"[5]. în Vechiul Regat, în schimb, reprezentantul Partidului Poporului din Teleorman explică simpatia pentru principe prin „consecința stării de mizerie în care a fost adusă țara de cei care conduc astăzi destinele ei"[6]. Așa se face că în județele Dâmbovița și Râmnicu-Sărat majoritatea țăranilor sunt de părere că numai întronarea prințului ar fi putut pune capăt „nenorocirilor" și „frământărilor" care amenință națiunea.[7] Speranțele locuitorilor din aceste județe se îndreaptă către Carol ca înspre ceva „nou" și „providențial", ca înspre o persoană menită să pună capăt oricăror „suferințe", „decepții" și „nedreptăți"[8]. Pe de altă parte, în Moldova, țăranii din Tutova cred pur și simplu în capacitatea acestuia de a scăpa țara de „ruină" și de „hoție"[9], în timp ce despre militarii din Botoșani aflăm că desfășoară nestânjeniți o „propagandă carlistă"[10]. De cealaltă parte a Carpaților, în Transilvania, prințul ar fi fost „profund simpatizat" nu doar în regiunile Bistrița și Brașov[11], ci și în Hunedoara, acolo unde se crede că dacă acesta va dobândi tronul, va fi capabil să înceapă o domnie „energică", plină de „inițiative" și de „lucruri mari"[12], în fine, românii din Turda așteaptă și ei cu nerăbdare întronarea lui Carol, pe care îl consideră „războinic" și „viteaz"[13]. Lăsând la o parte doza lor de subiectivitate, când sunt coroborate cu alte surse, aceste rapoarte nu sunt mai puțin relevante pentru

evidenţierea viziunii populare despre Carol din ajunul Restauraţiei. Atât autorii lor, cât şi persoanele intervievate trădează o stare de spirit particulară, una care percepe întronarea lui Carol ca pe un fapt în acelaşi timp necesar şi inevitabil. Restauraţia este aşteptată cu încredere de numeroşi români dornici de a experimenta o schimbare.

Carliştii promovaseră în anii trecuţi ideea potrivit căreia întoarcerea lui Carol reprezintă o condiţie indispensabilă pentru întărirea naţiunii. Efectele crizei economice mondiale sunt resimţite puternic în România, iar dificultăţile cu care se confruntă guvernarea PNŢ sunt exacerbate şi deformate constant de o propagandă carlistă abilă, una care propune o schimbare fundamentală a statu-quoului. în consecinţă, principele revine în România în 6 iunie 1930, iar două zile mai târziu este încoronat ca rege al României Mari.

Carol se adaptează rapid vieţii politice autohtone, una dominată în aceşti ani de naţional-ţărănişti. Până la sfârşitul anului 1933 supremaţia acestui partid este întreruptă doar de un guvern „de uniune naţională" (aprilie 1931 – iunie 1932) condus de Nicolae Iorga (lider al Partidul Naţionalist Democrat)

şi Constantin Argetoianu. Totuşi, în decembrie 1933, regele însărcinează pe naţional-liberali cu organizarea alegerilor. Condus de experimentatul Ion G. Duca, Partidul Naţional Liberal va obţine 51% din voturi şi se va pregăti să înceapă o nouă guvernare.[14]

Peisajul politic este însă marcat în mod esenţial de ascensiunea unei noi grupări politice. Creată în 1927 de un grup de tineri naţionalişti sub numele de Legiunea Arhanghelul Mihail şi condusă de „Căpitanul" Corneliu Zelea Codreanu, aceasta devine în anii 1930 cea mai importantă mişcare fascistă din sud-estul Europei. „Legionarii" promit la rândul lor o Românie „nouă" şi dezvoltă progresiv o critică radicală a statu-quoului centrată nu doar pe naţionalism şi antiparlamentarism, ci şi pe antisemitism. în 1930, Legiunea îmbracă forma unei noi organizaţii politice, Garda de Fier, care se remarcă inclusiv printr-un activism orientat asupra maselor. După cum voi încerca să demonstrez în continuare, în acest deceniu ascensiunea Legiunii modelează într-o măsură semnificativă parcursul monarhismului carlist.

Nu evoluţia vieţii politice româneşti reprezintă însă subiectul acestui capitol, ci analiza a două chestiuni esenţiale pentru înţelegerea carlismului: în primul rând, responsabilităţile şi iniţiativele lui Carol din primii săi ani de domnie; în al doilea rând, corpusul ideologic avansat de partizanii lui, care proclamă cu orice preţ *reforma* (fie ea de natură politică, culturală ori socială). Carliştii doresc reformarea statului şi a societăţii astfel încât să poată fi înfruntate cu succes provocările modernităţii. în această privinţă, voi examina îndeosebi felul în care aceste revendicări sunt destinate a fi desăvârşite prin intermediul unui *şef*, identificat de ei în persoana lui Carol.

Din punct de vedere cronologic, explorez primii săi ani de domnie, mai precis perioada cuprinsă între Restauraţia din 8 iunie 1930 şi începutul anului 1934. în prima secţiune dişcut maniera în care se produce revenirea principelui în România şi întronarea sa. Ulterior, analizez felul în care Carol joacă rolul de *om providenţial*, într-un context în care aşteptările populare legate de persoana sa ating un moment de maximă intensitate. în a treia parte a capitolului am în vedere câteva dintre cele mai importante provocări pe care noua

domnie

este nevoită să le înfrunte, înainte de a prezenta acţiunile monarhului şi felul în care acesta încearcă să-şi sporească legitimitatea şi influenţa politică schiţând şi proclamând un proiect naţional centrat pe ideea unităţii, a consensului şi a primatului culturii. La final, închei acest capitol printr-o analiză a acţiunilor politice şi a ideilor vehiculate de cei mai vizibili partizani ai regelui.

3.1 „Restauraţia": practică şi ideologie

Deşi Constituţia din 1923 nu prevede posibilitatea detronării monarhului minor Mihai, în 8 iunie 1930 Carol este proclamat *Rege* de către Adunarea Deputaţilor. Ritualul de depunere a jurământului se desfăşoară ca şi cum acest moment s-ar fi consumat imediat după moartea regelui Ferdinand. Nimic nu trădează polemica născută cu câţiva ani în urmă ca urmare a renunţării sale la calitatea de principe moştenitor. Patriarhul îi stă alături, potrivit cutumei, iar cei prezenţi îl întâmpină cu urale. Fiul său, Mihai, devine de acum înainte prinţ moştenitor, calitate echivalată simbolic cu titulatura de Mare Voievod de Alba Iulia. Planul lui Carol şi al partizanilor săi se materializează cu succes. Totul se petrece rapid, iar în acest aspect rezidă una dintre explicaţiile reuşitei cauzei carliste. Episodul „eroic" al Restauraţiei durează doar trei zile.

La începutul lui iunie, Carol părăsise Franţa mergând la München, de unde decolează cu un avion spre România.[15] Primul popas pe care îl face odată cu revenirea sa în ţara natală este unul neprevăzut. în Ardeal, este nevoit să aterizeze forţat în localitatea bihoreană Vadul Crişului, aflată la poalele munţilor Apuseni. îşi continuă însă zborul şi traversează Carpaţii prin zona Văii Prahovei, ajungând la Bucureşti în seara zilei de 6 iunie. După un zbor cu peripeţii, Carol este întâmpinat pe aeroportul Băneasa de un grup de militari şi escortat până la o locaţie unde stă de vorbă cu o serie de reprezentanţi ai partidelor politice (inclusiv naţional-ţărănişti, aflaţi acum la guvernare). Acestora le face cunoscută singura opţiune politică pe care o ia în considerare, şi anume întronarea. Deşi guvernanţii naţional-ţărănişti juraseră loialitate regelui Mihai şi Regenţei, Carol nu întâmpină vreo

Doru Lixandru
rezistenţă îndeajuns de puternică încât

să fie împiedicat să-şi realizeze ţelul. Din contră, Iuliu Maniu demisionează din funcţia de prim-ministru tocmai pentru a nu-şi asuma răspunderea juridică a Restaurației. Maniu lasă această sarcină pe seama unui cabinet efemer condus de Gheorghe Mironescu, colegul său de partid. O atitudine asemănătoare adoptă şi şeful Partidului Naţional Liberal. Deşi recomandă preşedinţilor organizaţiilor regionale să se menţină „pe linia partidului", adică împotriva lui Carol, Vintilă Brătianu îi îndeamnă totuşi să aibă o atitudine moderată, „evitând orice abateri, excese sau şovăiri"[16].

Restaurația pare să fi fost un eveniment politic prevăzut de cei care guvernează România în iunie 1930. Atât ministrul de interne, Alexandru Vaida-Voevod, cât şi prim-ministrul Iuliu Maniu sunt informaţi personal de către Siguranţă despre sosirea lui Carol tocmai cu câteva zile înainte de producerea acestui eveniment.[17] Maniu chiar ia legătura cu principele exilat prin intermediul maiorului Victor Precup pentru a-i da de înţeles că nu se va împotrivi unei eventuale „Restaurații". într-o declarație din 1934, şeful PNŢ lămureşte astfel atitudinea sa politică din aceste zile:

> Revenirea Alteţei Sale Regale Principele Carol nu a fost impusă guvernului meu de evenimente în faţa cărora a trebuit să mă plec, ci a fost un lucru ştiu şi voit de mine şi pe care l-aş fi putut împiedica cu mare uşurinţă dacă aş fi voit. Măsurile luate de alţii au fost cu totul inutile şi superflue. Restaurarea ordinii legale la tron s-a întâmplat ca o urmare a opiniei publice pregătite şi de mine în acest sens şi ca o urmare firească a consideraţiunilor mele de natură monarhică şi dinastică. Readucerea A.S.R. [Alteţei Sale Regale – n.n.] Prinţul Carol a fost o necesitate în scopul unei guvernări liniştite care nu se putea face în absenţa unui pretendent la tron susţinut pe baza drepturilor sale legitime de opinia publică a întregii ţări.[18]

Mărturia lui Maniu este extrem de relevantă pentru a înţelege ce se întâmplă, de fapt, în aceste zile. Relatarea sa întăreşte interpretarea potrivit căreia Restaurația este pregătită nu doar de un curent de opinie popular favorabil lui Carol, ci şi de un acord tacit al elitelor politice. Printre acestea se numără

inclusiv fratele său, Nicolae, unul dintre cei trei membri ai Regenţei. Am amintit deja faptul că el îi făcuse cunoscută lui Carol neîncrederea sa faţă de aşezământul politic din care face parte.[19] însă pe lângă acest lucru, în primăvara anului 1930, Nicolae insistă ca o donaţie a fratelui său pentru sinistraţii din satul argeşean Costeşti[20] să fie trecută sub numele de „Principele Carol", un titlu la care acesta nu mai avea dreptul. Nu sunt însă singurele gesturi care trădează carlismul acestui regent. Potrivit mărturiei diplomatului Raoul Bossy, acelaşi Nicolae, cu puţin timp înainte de revenirea fratelui său în România, facilitează încredinţarea de comandamente militare unor generali „carlişti", înlăturând astfel din posturi pe cei loiali regelui Mihai.[21] Această referinţă a lui Bossy ne trimite inevitabil cu gândul la implicarea armatei în episodul Restauraţiei.

Deloc întâmplător, primul „ordin de zi" pe care Carol îl formulează în calitate de rege se adresează armatei. Fraze atent construite sunt destinate a stârni mândria ostaşilor şi a evidenţia legătura indestructibilă care i-ar fi apropiat de monarhie.[22] Armata joacă un rol fundamental în episodul Restauraţiei, iar această implicare pune bazele unei relaţii durabile între militari şi monarhia reprezentată de Carol al II-lea, care durează de-a lungul întregului deceniu şi care atinge punctul culminant în timpul regimului autoritar din anii 1938- 1940. Iată, de pildă, cazul colonelului Gabriel Marinescu, una dintre persoanele care se evidenţiază prin sprijinul pe care i-l acordă lui Carol în iunie 1930. Marinescu este un fost combatant în Primul Război Mondial decorat de regele Ferdinand cu Ordinul „Mihai Viteazul" (cea mai importantă distincţie acordată ofiţerilor pentru fapte de bravură militară) ca urmare a participării sale la Bătălia de la Mărăşti.[23] Datorită implicării sale în episodul Restauraţiei, acesta devine unul dintre militarii cei mai apropiaţi de rege. în anii 1930, loialitatea îi este răsplătită din plin. Gabriel Marinescu ocupă timp de şapte ani funcţia de prefect al Poliţiei Capitalei, iar apoi, succesiv, pe cele de subsecretar de stat la Ministerul de Interne (1937), de ministru de interne şi ministru al ordinii publice (1939).[24] Militarii se numără nu doar printre cei mai importanţi vectori ai Restauraţiei, ci ai carlismului în general. în opinia lui

Grigore Gafencu, revenirea lui Carol în România s-ar fi datorat înainte de toate „carlismului armatei", respectiv unor „regimente de elită" precum grănicerii şi aviaţia. Gafencu interpretează carlismul ofiţerilor şi al generalilor pur şi simplu prin nevoia acestora de a avea un „şef"[25]. Pe de altă parte, Mihail Manoilescu explică în maniera următoare monarhismul armatei şi rapiditatea cu care se desfăşoară episodul Restauraţiei: „o ţară ameninţată de toţi vecinii ei nu-şi putea îngriji mai bine puterea militară decât printr-un rege tânăr, energic şi inteligent, oricare i-ar fi fost păcatele şi slăbiciunile"[26]. într-adevăr, mulţi militari îşi leagă de Carol al II-lea speranţele înzestrării temeinice a armatei.

Prezentând aportul acestei categorii sociale, nu trebuie să neglijăm importanţa acţiunilor lui Carol. Până la urmă, el este principalul actor al Restauraţiei. Inteligenţa, îndrăzneala şi calităţile sale politice cântăresc acum într-o manieră decisivă. Naţional-ţărănistul Grigore Gafencu apreciază pe bună dreptate modul în care acesta a ştiut să-şi consolideze rapid poziţia „luând în mâini sigure şi hotărâte frânele statului prin numiri cheie făcute la Siguranţă, prefectura poliţiei, jandarmerie şi la înaltele comandamente din armată"[27]. Carol practică acum o estetică a curajului ce va fi deseori exploatată de propaganda carlistă. Admiraţia de care se bucură în acest deceniu se datorează în egală măsură *stilului* său, adică unui mod particular de a-şi face simţită prezenţa. Aşa se face că, atunci când se referă la Carol, discursul monarhiştilor este traversat frecvent de un patos caracteristic. Mihail Manoilescu, de pildă, descrie astfel (în memoriile sale) episodul în care proaspătul rege depune jurământul:

> Deodată în Cameră se produce o mişcare: „Majestatea Sa Regele!". Carol intră, păşind soldăţeşte în uniforma de general de infanterie, nu deajuns de bine croită, cu ledunca de fir de aur pe care i-o dăruisem eu la Paris la 9 mai. După el, prinţul Nicolae, subţire, elegant, aproape feminin. Lumea rămâne uimită privind la Rege, la sănătatea lui, la bărbăţia şi la siguranţa pe care o vădeşte. „Dar este un Rege, un adevărat Rege", exclamă în loja diplomaţilor contele Szembek, ministrul Poloniei. „De ce mi s-a spus că este un degenerat, un morfinoman?" în cuvintele diplomatului polonez stătea cuprinsă toată povestea ignobilă a calomniilor care fuseseră răspândite de către liberali şi de ceilalţi politicieni, împotriva unui om care era fiu şi tată de rege. Carol depune apoi jurământul, calm, pe Evanghelia pe care i-o înfăţişează Mitropolitul Moldovei.[28]

Manoilescu surprinde, de fapt, una dintre cele mai importante calităţi politice ale lui Carol, respectiv capacitatea sa de a teatraliza politicul prin atenţia acordată vestimentaţiei, gesturilor simbolice ori discursurilor. Pe scurt, Carol se îngrijeşte totdeauna în mod deosebit de modul cum apare în public. Simpla sa prezenţă inspiră încredere carliştilor. Pentru Nicolae Iorga, de pildă, regele este acum „spătos şi voinic, sigur de sine şi calm, purtând vechiul său zâmbet, puţin enigmatic”[29]. în vârstă de 37 de ani, tânărul suveran este dezinvolt prin comportamentul său şi posesor al unui fizic bine clădit. în acelaşi context, încercând să ofere un răspuns la întrebarea „Cine e Carol?”, Grigore Gafencu îl prezintă în felul următor: „O înfăţişare excelentă – prestanţă, ţinută, graţie, o inteligenţă vie – bine pregătită, documentată, o atitudine energică şi hotărâtă. Pe lângă acestea, o indiscutabilă abilitate: primeşte bine pe cine nu iubeşte”[30]. La început de domnie, felul de a fi al acestui suveran se dovedeşte un mijloc util de persuasiune.

Totuşi, aspectul fizic şi *stilul* personal al lui Carol nu reprezintă nici pe departe factori suficienţi pentru a legitima Restauraţia. în primul rând, acesta este întronat pentru că o bună parte a opiniei publice îl asociază cu ideea de *schimbare,* însă o schimbare făcută în sensul unei veritabile renaşteri naţionale. Un avocat din Huşi îl încurajează acum nu fără temei pe Carol să inaugureze o „era nouă, imperios cerută de poporul românesc”[31]. Tocmai acest deziderat devine, progresiv, ideea centrală pe care se sprijină din punct de vedere ideologic Restauraţia.

Discursul monarhist configurat acum în jurul persoanei lui Carol este unul profund palingenezie. Pe de o parte, *Restauraţia* înseamnă, la propriu, repunerea persoanei lui Carol în drepturile sale politice şi juridice de fiu al regelui Ferdinand, adică de principe moştenitor. Pe de altă parte, însă, acest eveniment este înzestrat de către rege şi carlişti inclusiv cu o încărcătură simbolică aparte.

întronarea lui Carol este proiectată ca debut al unei ere „noi”. Pentru monarhişti ca Nichifor Crainic, Mihail Manoilescu sau Nicolae Iorga, ziua de 8 iunie 1930 marchează pur şi simplu „o soartă nouă”[32] şi începutul unui „nou regim”[33]. Spre deosebire de „dezorientările unui politicianism împotmolit în calcule de tarabă”,

Crainic prezintă revenirea lui Carol în România ca pe un eveniment care deschide subit „orizonturile salutare din largul cărora plămânul României va respira viaţa cea nouă”[34]. în acelaşi context, Constantin Argetoianu vorbeşte despre „ritmul nou”[35], iar Alexandrina Cantacuzino (preşedinte al Asociaţiei Femeilor Române) îl identifică pe Carol al II-lea cu „craiul vremurilor noi”[36]. Ideologia carlismului promite încă din 1930 o regenerare naţională făcută prin intermediul monarhiei, de vreme ce propaganda asociază explicit pe rege cu „România Nouă”[37] şi cu ideea de „regenerare”[38]. Astfel, aflăm că odată cu întronarea sa s-ar fi creat premisele necesare nu doar pentru consolidarea României, ci şi pentru redirecţionarea acestei naţiuni spre o „viaţă nouă”[39]. în iunie 1930, Carol al II-lea nu este proiectat în postura unui simplu monarh constituţional. Din contră, partizanii lui îl prezintă ca pe un vector purtător de dinamism, un conducător capabil să imprime un ritm inedit politicii româneşti.

Ziua de „8 Iunie” devine încă din 1931 sărbătoare naţională. Popularizată de propagandă ca un moment determinat de „graţia lui Dumnezeu” şi de „voinţa naţională”[40], Restauraţia este sacralizată progresiv prin diferite acţiuni simbolice. Aşa se face că localitatea Vadul Crişului[41] devine satul *Vadul Carol al II-lea* şi că pe aeroportul din Băneasa este aşezată o impunătoare placă comemorativă amintind revenirea lui Carol în Bucureşti. Placa este inaugurată cu prilejul împlinirii unui an de la Restauraţie, iar textul cu care este inscripţionată („Aci a coborât din zbor, în fapt de seară, la 6 iunie 1930, dorit şi aşteptat de tot poporul, Regele Carol al II-lea”)[42] este inspirat tocmai de carlistul Mihail Manoilescu, cel care o dezveleşte şi o sacralizează acum printr-o cuvântare eroică.[43] Devenit un veritabil *lieux de mémoire* al Restauraţiei, aeroportul Băneasa se numără în fiecare an printre spaţiile unde se ţin cuvântări sau se organizează diferite manifestări închinate zilei de „8 Iunie”.

Deceniul de domnie al regelui Carol al II-lea începe fulgerător şi promiţător. Restauraţia se produce fără violenţă în prima lună din vara anului 1930. întrucât monarhia şi continuitatea dinastică primează acum în faţa provizoratului Regenţei, această din urmă instituţie este anulată rapid şi fără regrete pentru a lăsa loc unui rege perceput de mulţi ca un conducător capabil să mobilizeze elanul colectiv în folosul naţiunii. în iunie 1930, Carol al II-lea joacă rolul *Salvatorului*.

3.2 Omul providenţial

Revenirea lui Carol în România şi întronarea sa sunt încadrate rapid într-o naraţiune menită a genera cadrele ideologice şi psihologice necesare ascensiunii sale politice. Un almanah din 1931 destinat ţăranilor români din Bucovina, de pildă, prezintă astfel contextul în care se petrece Restauraţia: „Vremurile erau aspre, duşmanii din afară pândeau momentul să ne sară în spate, iar înăuntru, lipsind un stăpân, patimile oamenilor au început să nu mai cunoască margini. România cea plămădită de sângele şi aspiraţiile generaţiilor trecute plutea pe valurile istoriei ca o barcă fără cârmaci. [...] Curând însă ştirea sosirii principelui aşteptat s-a răspândit peste tot cuprinsul ţării cu iuţeala fulgerului. Credinţa în viitor a întărit toate sufletele îngrijorate. Un bărbat tânăr, de 38 de ani, venea să ia cârma ţării, bântuită de multe neajunsuri. O ţară întreagă îl primea cu lacrimi de bucurie”[44]. Mesajul propagandei este acum unul cât se poate de clar: doar Carol reuşeşte să smulgă România din pragul anarhiei[45] şi să se impună ca simbol al unităţii naţionale şi al autorităţii în opera guvernare.[46] Prezentat în aceşti ani ca un veritabil *Salvator* „trimis de Providenţă”, singurul capabil „a scoate la liman corabia statului, rămasă aproape fără cârmă”, tânărul suveran este în mod constant asociat cu noţiuni precum „Mesia”, „salvare”, „nădejde”, „mântuire”, „speranţă” sau „înviere”.[47] în opinia unor carlişti ca Grigore Gafencu sau Nicolae Iorga, misiunea de acum a lui Carol este pur şi simplu de a pune capăt unei stări îngrijorătoare de „anarhie”[48] şi de a scoate România „din haos şi din mizerie”[49]. în vara anului 1930, mitul „Carol” găseşte

un mediu de diseminare favorabil. „Anomia" politică a deceniului trecut, criza economică, tarele parlamentarismului românesc şi ale Regenţei, fiecare dintre aceşti factori creează condiţiile psihologice propice pentru naşterea cultului popular al *omului providenţial*.

În această privinţă, Lucian Boia îl înscrie pe bună dreptate pe Carol al II-lea în suita „salvatorilor interbelici", alături de Corneliu Zelea Codreanu şi de generalii Alexandru Averescu şi Ion Antonescu.[50] Carol este promovat de către partizanii săi ca un lider carismatic destinat să îndeplinească cel mai important deziderat al naţionalismului românesc: consolidarea României Mari. În opinia lui Mihail Manoilescu, tânărul rege are de îndeplinit acum o veritabilă „misiune istorică" şi anume „misiunea de a împlini consolidarea românismului [...] în graniţele sale naturale"[51]. Altfel, pentru Nae Ionescu şi Cezar Petrescu regele este acum „Salvatorul României Mari"[52], un veritabil „izbăvitor" al naţiunii[53]. În fine, dacă ar fi să dăm crezare mărturiei lui Nichifor Crainic, românii întâmpină acum pe Carol ca pe un „mântuitor"[54], după trei ani de guvernare a Regenţei pe care acest monarhist îi echivalează cu „trei ani de haos în capul statului"[55]. Asemenea reprezentări abundă în scrierile carliştilor şi în publicaţiile de propagandă, forjând un tipar discursiv utilizat de-a lungul întregului deceniu pentru a descrie contextul istoric şi evenimentele din vara anului 1930, când îndrăzneţul Carol revine fulgerător în România în plină criză politică şi economică pentru a înlătura perspectivele sumbre ale unui viitor incert. Potrivit naraţiunii carliste, acesta nu doar refor- tifică instituţia monarhiei şi continuitatea dinastiei (perturbate de interregnul Regenţei), ci pregăteşte inclusiv reforme destinate a pune bazele unei veritabile renaşteri naţionale.

Imaginea *omului providenţial* este întărită de curajul său de a veni în România într-o manieră clandestină şi cât se poate de primejdioasă: zburând cu avionul şi traversând Carpaţii în timpul nopţii. Curajul şi voinţa prinţului exilat sunt elogiate de-a lungul întregului deceniu în nenumărate scrieri apologetice, iar acţiunii de traversare a Carpaţilor i se atribuie deseori dimensiuni eroice: „Deasupra crestelor, o ceaţă densă face vizibilitatea din ce în ce mai

grea. Golurile de aer neaşteptate măreau pericolul. Prinţul Carol

însă, sigur pe dragostea unanimă a unui popor care-l dorea atât de mult şi încrezător, [...] înfruntă toate primejdiile pe care i le oferea o traversare nocturnă a munţilor Carpaţi şi la ora 22:05 ateriză pe aeroportul Băneasa"[56]. Potrivit mărturiei lui Grigore Gafencu, contemporan cu acest eveniment, fiul regelui Ferdinand „îşi reia locul printr-un act de curaj de o impunătoare frumuseţe – un zbor de noapte prin Carpaţi"[57]. Aşa se face că principele ar fi traversat munţii „pe aripile unei păsări de oţel", întocmai ca un „Arhanghel"[58]. Iată o dramă care înglobează toate ingredientele modelului teoretizat de Raoul Girardet. Există, pe de o parte, „timpul aşteptării şi al apelului" omului providenţial, şi anume perioada care precedă Restauraţia, când se formează şi se difuzează imaginea unui „Salvator" dorit în România, ce cristalizează în jurul ei „expresia colectivă a unui ansamblu (cel mai adesea confuz) de speranţe, nostalgii şi idealuri". Pe de altă parte, regăsim „timpul prezenţei", al „Salvatorului" care în sfârşit apare, cel în care cursul istoriei naţiunii române este pe cale să se desăvârşească.[59]

După cum am încercat să demonstrez mai sus, statutul de *Salvator* al lui Carol se cuvine însă a fi înţeles nu doar ca un produs al acţiunilor partizanilor săi şi al propagandei, ci în egală măsură ca o reprezentare generată de aşteptări populare veritabile. în această privinţă, Constantin Argetoianu discută ironic despre „iluzia" populară potrivit căreia domnia lui Carol al II-lea ar fi urmat să schimbe ţara în mod fundamental.[60] Deşi se referă într-o manieră critică la capacitatea regelui de a răspunde năzuinţelor populare, el însuşi este sedus acum de carisma acestui rege. Aşa se face că după prima întâlnire pe care o are cu Carol în iunie 1930, Argetoianu părăseşte biroul acestuia convins că „vremuri noi" vor începe de acum înainte pentru România.[61] Raoul Girardet remarcă pe bună dreptate faptul că imaginea unui Salvator este atât rezultatul unui cadru psihologic „real", cât şi o construcţie imaginară „intenţionată"[62]. încercarea mea de a diagnostica felul cum opinia publică percepe întronarea lui Carol mă face să formulez o opinie potrivit căreia Restauraţia este *aşteptată* şi inspiră *încredere* în rândul unei părţi deloc neglijabile a populaţiei.

Imediat după ziua de 8 iunie 1930, Carol al II-lea primeşte

nenumărate scrisori şi telegrame de încurajare. Nu lipsesc o mulţime de ode închinate Restauraţiei şi trimise monarhului de cei mai zeloşi supuşi.[63] Un ardelean din Gilău, de pildă, îl felicită pentru „înlăturarea năpastei de pe capul ţării”[64], în timp ce un bucovinean îi cere pur şi simplu să „mântuiască” România[65]. Inclusiv un preot din Târgovişte roagă pe „salvatorul României” să ia „cârma” în mâinile lui „vânjoase”[66]. în schimb, un cuplu bucureştean se referă la Carol ca la un „scump Mântuitor al Patriei”, căruia ţin să-i transmită următorul mesaj: „Bine ai venit, Salvatorule!”[67]. în fine, în aceeaşi manieră, un invalid de război din Timişoara vede pe tânărul rege ca pe un „mântuitor” şi un „salvator” al patriei sale aflată „în pragul ruinii”[68]. O parte semnificativă din corespondenţa regelui[69] sugerează faptul că acesta este perceput de numeroşi români ca un autentic om providenţial, capabil să scoată naţiunea lor din criza pe care o traversează.

Este evident faptul că acest monarh este asociat cu *schimbarea* şi că o categorie semnificativă de intelectuali, de oameni politici, de ţărani, de preoţi, de elevi, de funcţionari şi de militari îşi concentrează în el speranţele de reformă. Carol al II-lea este asaltat încă din primele sale săptămâni de domnie cu mii de scrisori, cereri, memorii, doleanţe, recomandări şi proiecte de reformă, expediate de pe tot cuprinsul României Mari. Unii aşteaptă de la el o politică a naţionalismului economic[70], în timp ce alţii îi solicită pur şi simplu trimiterea unui portret cu autograful regal. O asociaţie a unor veterani de război are nevoie de un asemenea „artefact” pentru a-l posta în sala lor de şedinţe.[71] în schimb, într-o vreme pe care o percepe ca fiind „destinată unificării sufleteşti a ramurilor poporului român şi cimentării acestui stat prin cea mai înţeleaptă cârmuire”, episcopul Visarion al Hotinului roagă explicit pe suveran să izbăvească ţara de „politicianism” şi de „mult blamata plagă a corupţiei din administraţie”[72]. De altfel, împotriva tarelor partidelor politice şi a „dezastrului” din administraţie unii români îi recomandă să recurgă chiar şi la „soluţii radicale”[73]. Altfel, reprezentanţi ai aromânilor din Grecia solicită la rândul lor sprijin „Regelui tuturor Românilor”, de această dată pentru a fi colonizaţi în

Cadrilater. După ce sunt dezamăgiţi de experienţa pe care o au cu

„politicianismul bucureştean", aceştia se îndreaptă încrezători spre Carol al II-lea, în care văd „singura nădejde de mântuire de pericolul înstrăinării"[74]. Iată un imaginar politic din care se degajă imaginea unui monarh perceput ca o entitate politică ce se situează deasupra parlamentarismului şi a administraţiei statului, ca un veritabil *şef* politic capabil să faciliteze rezolvarea unor probleme dintre cele mai diverse.

Corespondenţa *populară* a regelui evidenţiază faptul că naţionalismul car- list se altoieşte pe un curent de opinie antiliberal. Demagogia, promisiunile politice neonorate, proliferarea partidelor, violenţele din perioada alegerilor, toate acestea reprezintă factori care determinaseră deja scăderea încrederii alegătorilor în instituţia parlamentului şi în practicile reprezentativităţii democratice, iar în această privinţă nu întâmplător o bună parte dintre scrisori au ca subiect tocmai nemulţumirile legate de „politicianism". Carol al II-lea este pur şi simplu îndemnat să se impună energic în faţa partidelor. Suveranului i se propun diverse proiecte de reformă legislativă[75] ori electorală[76] şi este încurajat să ducă în această privinţă munca de „deparazitare" a ţării[77]. Dacă un bucureştean îl îndeamnă fără sfială: „Să ne stăpâneşti, să ne pedepseşti, dar să fii al nostru, al poporului. Să ne conduci. Trebuie să ne comanzi, să mergem înainte!"[78], un alt corespondent îi propune „dizolvarea parlamentului"[79]. După cum un preot din Maramureş îl doreşte pe Carol ca „Rege Dictator"[80], într-o manieră asemănătoare locuitorii unui sat făgărăşean îl încurajează să conducă România „cu dreptate şi mână tare"[81]. Carol al II-lea se bucură de o popularitate remarcabilă, de vreme ce este perceput ca un lider autoritar *dator* să genereze reforme destinate a revigora starea naţiunii. Fenomenul corespondenţei regale se întinde pe toată durata domniei lui Carol al II-lea. întocmai ca un barometru, scrisorile pe care acesta le primeşte ne permit să înţelegem mai bine nu doar gradul de popularitate al regelui, ci şi tipul de reprezentare pe care opinia publică şi-o face despre el.

Odată cu Restauraţia, în jurul lui Carol se ţese un veritabil imaginar politic. Acest episod este strâns legat de statutul său de *om providenţial,* unul dintre factorii ideologici şi psihologici esenţiali care îi determină succesul. în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că printre funcţiile aniversării anuale a zilei de 8 iunie se numără inclusiv aceea de a sedimenta în memoria colectivă tocmai calitatea de Salvator pe care Carol o îndeplineşte acum. De la acest monarh se aşteaptă accelerarea procesului de

modernizare şi de sudare a României Mari, precum şi rezolvarea chestiunii raportului spinos existent între democraţie şi ispita autoritarismului. Noua domnie întâmpină provocări pe măsură.

3.3 Carlismul şi provocarea „forţelor centrifuge"

Restauraţia coincide cu sentimentul popular al unui nou început, iar monarhiştii văd în rege un *cap* al statului, capabil să ofere remedii pentru modernizarea României Mari. De la Carol al II-lea se aşteaptă începerea unei *noi* ere politice, a ordinii şi a autorităţii. împlinirea acestui deziderat necesită însă o pregătire metodică, cu atât mai mult cu cât monarhismul carlist se configurează în funcţie de o serie de provocări de ordin naţional, pe care în studiul meu le încadrez în categoria *forţelor centrifuge.* Trei mari dificultăţi se desfăşoară acum în faţa noii domnii: *gestionarea revendicărilor politice anti- parlamentare, naţionalizarea noilor provincii* şi *radicalismul politic* reprezentat de Garda de Fier şi de bolşevism. Fiecare dintre aceste chestiuni reprezintă o preocupare constantă atât pentru rege, cât şi pentru naţionaliştii monarhişti.

Faptul că partizanii lui Carol al II-lea sunt în acelaşi timp şi adversari ai democraţiei este un lucru plin de însemnătate, întrucât ideile lor fasonează treptat inclusiv concepţiile şi acţiunile politice ale suveranului. Popularitatea sa depinde întotdeauna de maniera în care acesta este capabil sau nu să răspundă unor revendicări populare.

în această privinţă, publicaţiile carliştilor ies în continuare în evidenţă ca o avangardă a ideilor antiparlamentare, partidele politice fiind constant acuzate de a fi devenit vectori ai corupţiei, parvenitismului şi clientelismului. Mihail Manoilescu propune pur şi simplu, ca soluţie, schimbarea Constituţiei

din 1923, pe care o consideră „învechită" şi necorespunzătoare „imperativelor vremii"[82]. De fapt, Nicolae Iorga[83], Cezar Petrescu[84], Pamfil Şeicaru[85], Nae Ionescu[86] şi Manoilescu[87] solicită concertat suprimarea acestei instituţii, pornind de la premisa că doar anularea parlamentului ar putea crea condiţiile pentru instaurarea unei administraţii de stat eficiente.

Desigur, antiparlamentarismul lor nu reprezintă o noutate. însă ceea ce iese în evidenţă este radicalizarea discursului lor politic. Aşa se face că, prevestind sfârşitul parlamentului[88], în care vede o „instituţie perimată"[89], Nichifor Crainic acuză democraţia ca pe „cea mai groaznică otravă ce corupe poporul şi roade statul românesc"[90]. în aceeaşi manieră, Pamfil

Şeicaru se referă la democraţia parlamentară ca la o „forţă de destrămare a unităţii statului român"[91], iar la parlament ca la „un parazit care moare, dictatura unei adunări de limbuţi"[92]. în scrierile lor, Crainic şi Şeicaru descriu în mod explicit parlamentul ca pe o instituţie ce acţionează împotriva edificiului României Mari, iar într-o manieră mai mult sau mai puţin directă această formă de an- tiliberalism contribuie progresiv la popularizarea ideii de a concentra cât mai multă putere politică în mâinile regelui. De altfel, Nicolae Iorga se referă încă din iunie 1930 la Carol al II-lea ca la o persoană destinată să frâneze „poftele grobiene ale partidelor"[93]. Ca şi în deceniul anterior, antiparlamentarismul se conjugă şi de această dată cu discursul monarhist şi naţionalist.

Ideologia unei monarhii autoritare înţeleasă ca alternativă la democraţie se configurează treptat încă din primii ani de domnie ai acestui suveran, când partizanii regelui se întrec în a inventa pentru Carol al II-lea rolul unui autocrat. Pentru Pamfil Şeicaru, regele devine o instituţie absolut necesară în lupta împotriva „anarhiei"[94], respectiv o „autoritate supremă", veritabil „arbitru al forţelor politice"[95]. Ideea de a crea o legătură neintermediată între rege şi naţiune ispiteşte pe unii partizani ai regelui, printre care Nae Ionescu, care promovează monarhismul carlist ca pe o ideologie inovatoare şi constructivă, ce ar fi fost folositoare în primul rând naţiunii ca întreg.[96] Pe de altă parte, pentru alţi naţionalişti, regele întruchipează acum idealurile „dreptei". într-un text în care îl prezintă pe Carol al II-lea ca pe „cel mai inteligent şi mai informat

dintre monarhii vremii" Dragoş Protopopescu (jurnalist la *Calendarul)* echivalează în felul următor consolidarea monarhiei cu un proces de întărire a instituţiilor tradiţionale:

> în România nimeni nu poate tăgădui că ascensiunea dreptei a mers paralel cu ascensiunea revirimentului monarhic. [...] Cultul Regelui pentru armată, apoi grija de biserică şi de cultura românească, mă fac să plâng de milă politicienilor care cred că se vor putea furişa în sânul Majestăţii Sale cu o politică ce le neglijează sau profanează. Da, dreapta e a Regelui. Regele e al dreptei. Acesta e sensul angajamentului luat la 8 Iunie 1930, în faţa atotputernicului Dumnezeu – „jurământ de uniune sacră între Mine şi poporul Meu". Şi în numele lui îndrăznim să credem că Regele, dacă va face vreo politică, apoi pe aceasta o va face.[97]

Articolul lui Protopopescu evidenţiază cât se poate de bine legătura strânsă existentă între cele trei componente esenţiale ale unei ideologii carliste în curs de configurare: *monarhismul* se îmbină din nou cu *antiparlamentarismul* şi *naţionalismul* pentru a răspunde unor provocări de ordin naţional.

Una dintre aceste provocări (poate cea mai importantă) e legată de naţionalizarea regiunilor anexate României după Primul Război Mondial. Pentru a înţelege *funcţia* lui Carol al II-lea nu putem face abstracţie de faptul că cei doisprezece ani scurşi de la încheierea conflictului nu coincid cu un proces durabil şi coerent de coeziune instituţională şi de armonizare culturală în noul cadru naţional a diferitelor regiuni care formează acum regatul României. Cultura politică a Vechiului Regat este deseori blamată ca o moştenire „otomană", una asociată cu un trecut premodern. Centralismul practicat de administraţia bucureşteană, neglijarea specificului regional ori relaţia dintre *centru* şi *periferie* rămân chestiuni de actualitate inclusiv în anii treizeci. în consecinţă, monarhia reprezentată de Carol al II-lea promite nu întâmplător o administraţie mai eficientă. Regele atrage atenţia încă din 1930 asupra grijii deosebite pe care birocraţia românească este datoare să o poarte faţă de „teritoriile alipite"[98], iar doi ani mai târziu proclamă inclusiv necesitatea

„descentralizării" administraţiei". Jurnalele din aceşti ani abundă în ştiri negative despre tarele administraţiei româneşti din noile provincii, unde aceasta este deseori asociată cu ineficienţa şi corupţia. în această privinţă, monarhistul Pamfîl Şeicaru o aseamănă pur şi simplu cu „o serie de arendăşii" ale partidelor care se succed la guvernare.[100] Tarele administraţiei preocupă intens pe carlişti, iar soluţiile propuse pentru ameliorarea lor sunt dintre cele mai diverse. Mihail Manoilescu, de pildă, discută inclusiv federalizarea României. Dornic să combată corupţia care ar fi făcut „ravagii" în aceste regiuni[101], economistul propune înlăturarea modelului „centralist" de guvernare şi organizarea unei „Românii federale" în care „Coroana" ar urma să garanteze şi să menţină unitatea naţională[102].

Pentru statul român, integrarea administrativă şi naţionalizarea noilor provincii presupune multiple dificultăţi. Ardealul, Banatul, Basarabia şi Bucovina înglobează nu doar o diversitate etnică, lingvistică şi confesională remarcabilă. Fiecare dintre aceste regiuni reprezintă în egală măsură un teren de desfăşurare pentru revizionism ori pentru diferite forme de radicalism politic. în această categorie trebuie avut în vedere inclusiv Cadrilaterul. Ca şi zonele enumerate mai sus, sudul Dobrogei este alipit Vechiului Regat recent, în 1913, şi prezintă aproape toate „ingredientele" specifice noilor provincii, respectiv trăsăturile care fac dificilă naţionalizarea lor: diversitate etnică, lingvistică şi confesională, revizionism (bulgar, de această dată) şi radicalism politic. Nu doar Garda de Fier găseşte aici un teren propice de desfăşurare, ci şi activiştii comunişti, care recrutează masiv membri din rândul bulgarilor.[103] în perioada interbelică, această zonă devine un veritabil fief al violenţei politice, generată atât de comi- tagiii bulgari, cât şi de practicile partidelor politice româneşti.[104]

Totuşi, nu Cadrilaterul este regiunea în care statul român întâmpină cele mai mari dificultăţi, ci Basarabia[105], o preocupare constantă nu doar pentru autorităţi şi pentru intelectualii naţionalişti, ci şi pentru rege însuşi, pentru care această provincie ar fi fost cea mai „vitregită" de soartă.[106] într-adevăr, este cea mai rurală, cu populaţia cel mai puţin alfabetizată, un loc unde căile de comunicaţie sunt cel mai puţin dezvoltate şi unde cultele

neoprotestante („secte", în limbajul autorităţilor) găsesc cel mai propice teren de desfăşurare, în plus, după 1918, instituţiile statului român îşi creează o reputaţie deloc bună, această regiune devenind un uriaş rezervor de patronaj şi corupţie nu doar pentru partidele politice din Vechiul Regat, ci inclusiv pentru armată.[107] Fiecare dintre aceste aspecte, odată cumulate, fac din Basarabia o veritabilă *periferie* a României Mari.

Totuşi, revizionismul este factorul care stârneşte cele mai mari îngrijorări când vine vorba de această fostă provincie a Imperiului Rus. Uniunea Sovietică nu recunoaşte unirea Basarabiei cu România, iar zona pare a fi extrem de permeabilă în faţa propagandei bolşevice, „încununată" uneori prin atentate şi sabotaje îndreptate împotriva autorităţilor româneşti.[108] în această privinţă, Octavian Goga o descrie pe bună dreptate ca pe un „Eldorado al agenţilor sovietici"[109]. Impresia generală este una potrivit căreia Basarabia este neglijată sau discriminată de statul român. Pe de altă parte, o asemenea reprezentare este combătută în anii treizeci de autorităţi prin diferite acţiuni simbolice, în septembrie 1931, de pildă, este pus în circulaţie primul tren rapid destinat a face legătura directă între Bucureşti şi Chişinău. Trenul „Unirea" străbate de acum înainte distanţa dintre cele două oraşe în numai opt ore.[110] în egală măsură contează numirea de către Carol al II-lea a unui basarabean în calitatea de ministru delegat al Basarabiei. Este vorba despre generalul Ioan Răşcanu (1878-1952), persoană care se angajează să întărească administraţia şi să transforme această provincie într-o regiune model.[111] E greu însă de spus în ce măsură se materializează un asemenea gen de promisiuni. Imaginea Basarabiei rămâne una controversată, de vreme ce este centrată aproape exclusiv asupra problemelor existente aici. Prin urmare, este greu de deosebit adevărul de exagerare. Nicio altă provincie nu atrage însă atenţia atât de des şi nu provoacă discuţii atât de aprinse precum *chestiunea basarabeană*.

Prin raportare la monarhismul carlist, provocarea reprezentată de integrarea noilor provincii se cuvine a fi înţeleasă în contextul unui proces de construcţie a naţiunii şi a statului în care regele este proiectat ca un factor integrator şi generator de concordie. Conştient de această miză, Carol al II-lea promite o mai mare atenţie acordată problemelor fiecăreia dintre aceste provincii[112], pe care le vizitează progresiv. în aceeaşi ordine de idei, nu este lipsit de

importanţă nici felul în care suveranul intervine pentru a spori ponderea la guvernare a elitelor regionale. Acesta are un cuvânt greu de spus când se formează guvernele, iar în această privinţă Nicolae Iorga prezintă pur şi simplu Ardealul ca fiind un „domeniu rezervat Suveranului". Aşa se face că în guvernul pe care îl conduce împreună cu Constantin Argetoianu (aprilie 1931 – iunie 1932), el integrează transilvăneni precum Iuliu Haţieganu, Vaier Pop, Ştefan Meteş ori Victor Stanciu doar ca urmare a solicitării monarhului. De altfel, Iorga se declară nemulţumit de faptul că regele le face „avansuri" transilvănenilor şi că „Ardealul" devenise pentru acesta „un veşnic obiect de atenţie"[113]. O situaţie asemănătoare se petrece inclusiv când naţional-ţărăniştii revin la guvernare, în iunie 1932. De această dată, Carol al II-lea recomandă în mod explicit ca din acest guvern să facă parte cel puţin şase ardeleni: patru miniştri şi doi subsecretari de stat.[114] Asemenea iniţiative regale nu fac decât să demonstreze, o dată în plus, cât de importante sunt problemele generate de administrarea noilor provincii pentru înţelegerea carlismului.

însă stabilitatea politică a statului şi a monarhiei este pusă în primejdie nu doar de tarele parlamentarismului (respectiv de antiparlamentarism) şi de problemele care privesc administrarea noilor provincii. în categoria *forţelor centrifuge* se încadrează în egală măsură fenomenul radicalismului politic. în anii 1930-1933, doi vectori ies în evidenţă în această privinţă: fascismul Gărzii de Fier şi comunismul (identificat de naţionaliştii români în primul rând cu bolşevismul).

în deceniul de domnie a lui Carol al II-lea, Garda de Fier iese în evidenţă şi printr-un activism orientat către mase, iar în această privinţă prima jumătate a anilor treizeci coincide cu o perioadă de stabilizare şi de creştere gra- dual ă a popularităţii sale, îndeosebi la sate[115], acolo unde preoţii şi învăţătorii devin cei mai importanţi vectori ai fascismului.[116] De vreme ce atât carliştii, cât şi intelectualii Gărzii de Fier contestă parlamentarismul, unii partizani ai lui Carol al II-lea simpatizează uneori (simultan ori alternativ) inclusiv această

organizaţie fascistă. Pamfil Şeicaru şi Nichifor Crainic, de pildă, se numără printre cei care apreciază patosul ei „tineresc"[117]. Cel mai

notoriu caz rămâne însă cel al lui Nae Ionescu. începând din 1932, acesta renunţă la a mai vedea în rege vectorul schimbării şi se apropie tot mai mult de legionari.

între Garda de Fier şi carlism există totuşi o nepotrivire fundamentală, legată de discursul revoluţionar al legionarilor. După cum există carlişti care simpatizează Legiunea, în egală măsură există şi monarhişti adversari ai Gărzii de Fier. Pentru Nicolae Iorga, de exemplu, legionarii sunt pur şi simplu nişte „hitleriştі”[118], împotriva cărora propune măsuri energice. Ideologii Gărzii sunt cei care promit „statul nou” şi „omul nou”[119], iar această abordare radicală stârneşte în mod constant îngrijorarea monarhului, a autorităţilor şi a elitelor tradiţionale, care percep această organizaţie ca pe un naţionalism concurent, respectiv ca pe un grup revoluţionar capabil să le primejduiască autoritatea.

Dimpotrivă, tocmai reacţia violentă a autorităţilor exacerbează radicalismul Legiunii, iar în această privinţă la sfârşitul anului 1933 se consumă un episod cât se poate de relevant. Garda de Fier este scoasă în afara legii chiar înainte de campania electorală care precedă alegerile, membrii ei fiind acuzaţi că doresc o schimbare revoluţionară şi violentă a regimului politic. în consecinţă, prim-ministrul naţional-liberal Ion G. Duca este asasinat de către trei membri ai Gărzii, pe peronul gării din Sinaia. Cei trei autori (Nicolae Constantinescu, Iancu Caranica şi Doru Belimace) îşi justifică fapta tocmai ca o reacţie la măsurile represive luate de guvern împotriva legionarilor.

Nu doar această grupare radicală devine însă ţinta represiunii autorităţilor. Inclusiv comuniştii sunt anatemizaţi pentru ameninţarea (reală sau imaginară) pe care o reprezintă la adresa statu-quoului. Moscova este pentru România Mare nu doar un pericol extern, ci şi unul de ordin intern, din cauza ideologiei pe care o propagă emulii săi din România, unde *bolşevicul* devine echivalentul *comunistului.* Partidul comunist este scos în afara legii în anul 1924, iar autorităţile dezlănţuie de-a lungul întregii perioade interbelice o adevărată „vânătoare de vrăjitoare” împotriva membrilor săi.[120] De exemplu, orice fel de grevă a muncitorilor este înăbuşită rapid. în această

privinţă, un episod notoriu este reprezentat de revolta lucrătorilor de la atelierele bucureştene „Griviţa", din februarie 1933. Descoperirea unei tipografii clandestine a comuniştilor reprezintă pentru Armând Călinescu (acum subsecretar de stat la Ministerul de Interne) un „pretext binevenit" pentru a ordona măsuri energice şi a face presiuni în procesele comuniştilor arestaţi.[121] Starea de asediu şi cenzura sunt introduse în principalele centre industriale ale ţării pentru o perioadă de şase luni.[122]

În România interbelică, anticomunismul devine cu atât mai înverşunat cu cât antipatia faţă de comunişti se îmbină cu suspiciunea faţă de *minoritari*, din rândul cărora aceştia îşi recrutează acum majoritatea membrilor. într-un articol pe care îl publică în iulie 1932, carlistul Nichifor Crainic evidenţiază această mentalitate într-o manieră cât se poate de explicită: „La Chişinău, ca şi la Cernăuţi, ca şi la Iaşi, ca şi la Oradea, ca şi la Timişoara, ca şi la Cluj, există centre comuniste puternice. Aceste centre comuniste coincid cu centrele minoritare. Şi nu mai e niciun secret pentru nimeni: mişcarea comunistă e alimentată exclusiv din elemente minoritare, ostile României"[123]. Amenințarea socialistă influenţează considerabil felul cum se configurează şi se manifestă acum naţionalismul românesc. înfăţişând bolşevismul ca o ideologie îndreptată împotriva creştinismului, a naţiunii şi a monarhiei[124], acelaşi Crainic propune pentru combaterea ei dinamica unei mişcări naţionaliste.[125] Se gândeşte oare Crainic (doar) la Mişcarea Legionară? Nu trebuie neglijat faptul că nu doar naţionalismul Gărzii este opus comunismului, ci şi monarhismul carlist. Regele însuşi condamnă „propaganda bolşevică" din România, prezentând ideologia comunistă ca pe o formă de barbarie, iar pe comunişti ca pe nişte „făuritori de tulburări". împotriva acestor provocări, suveranul promite franc o luptă fără menajamente şi „ordinea"[126]. Aşa se face că în timpul conflictelor generate de muncitorii de la atelierele „Griviţa" secretarul particular al regelui, Constantin C. („Puiu") Dumitrescu, telefonează în mod repetat lui Armând Călinescu pentru a-i cere să reprime „energic" revolta acestora[127]. în acest context, anticomunismul lui Carol reprezintă o dovadă în plus a dorinţei acestuia de a răspunde revendicărilor naţionaliste. Mulţi

partizani ai regelui văd în naţionalismul său şi în firea sa autoritară un factor de combatere a bolşevismului.

între acţiunile regelui Carol al II-lea şi cadrul naţional în care se desfăşoară există o strânsă legătură, iar chestiunile discutate mai sus merită a fi înţelese şi ca provocări adresate tânărului suveran. De-a lungul acestui deceniu, monarhismul naţionalist (ori, altfel spus, naţionalismul monarhist) se configurează întotdeauna în funcţie de problemele structurale ale României Mari (fie ele de ordin geopolitic, politic, ideologic, economic, social sau cultural). Carlismul reprezintă o mişcare politică ce se manifestă în interiorul unei comunităţi naţionale, iar acest lucru se dovedeşte a fi unul plin de însemnătate. Proiectul politic pe care Carol al II-lea îl schiţează se cuvine deci a fi înţeles în primul rând ca un proiect *naţional*.

3.4 Practica politică şi proiectele monarhiei în anii 1930-1933

Analizată dintr-o perspectivă *longue durée* (respectiv în cadrul temporal al domniei sale – anii treizeci), perioada 1930-1933 este una în care Carol al II-lea îşi consolidează în mod precaut noul său statut politic, construind progresiv un proiect naţional asociat monarhiei. De altfel, acesta schiţase în această privinţă un plan de acţiune încă din perioada când se afla în exil. Astfel, într-o serie de însemnări din anul 1929 îşi propusese să câştige în primul rând încrederea armatei, a ţăranilor, a opiniei publice din noile provincii, a presei, a industriaşilor şi a corpului diplomatic.[128] Deşi era hotărât să afişeze o „prudenţă extremă", intenţiona ca odată ce va deveni rege, să lase impresia unui suveran activ, capabil să îşi sporească autoritatea prin acţiuni îndrăzneţe.[129] Prin urmare, în primul discurs oficial pe care îl adresează românilor în calitate de monarh, Carol proclamă concordia şi unitatea naţională „în jurul tronului"[130]. în acelaşi timp, pentru a-şi legitima şi a-şi întări puterea politică, acesta promite nu doar stabilitate politică, ci şi reforme şi continuitate în opera de guvernare.

Potrivit istoriografiei româneşti tradiţionale, Carol revine în ţară stăpânit de dorinţa „de a se rupe de condiţionarea partidelor" şi „de a-şi impune

autoritatea" prin iniţiative antidemocratice.[131] Interpretarea potrivit

căreia acesta îşi face acum un ţel politic din instaurarea unei dictaturi rămâne totuşi discutabilă. Am putea spune că mai degrabă monarhiştii sunt cei care propun suveranului instaurarea unei guvernări „de mână forte". Constantin Argetoianu, de pildă, este cel care îi recomandă un „guvern cu metode dictatoriale", respectiv un „guvern de autoritate". Contrar interpretării formulate mai sus, această idee nu s-ar fi concretizat tocmai din cauza faptului că regele ar fi ales „calea concesiilor şi a compromisurilor politice"[132]. Iată o mărturie interesantă, una care pune la îndoială teza potrivit căreia în acest deceniu există o adversitate incurabilă între rege şi partidele politice.

De altfel, spre deosebire de anii care preced întronarea lui Carol, odată cu Restauraţia monarhismul carlist devine în nu puţine privinţe un sistem de guvernare asociat cu *establishment*-ul politic. De această dată, Carol al II-lea este suveranul statului, iar el este nevoit să colaboreze cu elitele tradiţionale (oameni politici, militari ori clerici). Desigur, ascensiunea monarhismului se produce împotriva parlamentarismului şi se „desăvârşeşte" în 1938 prin instaurarea unui regim autoritar. Pe de altă parte, nu trebuie pierdut din vedere faptul că în 1930 Carol al II-lea asimilează cu o uşurinţă remarcabilă practicile parlamentarismului autohton şi că cea mai mare parte a elitelor politice sunt interesate în a colabora cu noul monarh, indiferent de poziţia politică pe care au avut-o faţă de Carol înainte de 8 iunie 1930. în această privinţă, un caz emblematic este cel al liberalului Ion G. Duca. înainte şi imediat după Restauraţie Duca iese în evidenţă ca un anticarlist înverşunat, până la a se referi la întronarea lui Carol ca la „cea mai primejdioasă aventură ce s-a putut face"[133]. Ulterior însă, în 1931, acesta îi mărturiseşte colegului său de partid Victor Slăvescu faptul că pentru el această problemă nu mai există, fiind decis să reia raporturile cu monarhia ca şi cum pe tron s-ar fi aflat regele Ferdinand.[134] Schimbarea sa de atitudine sau modul în care se consumă episodul Restauraţiei sunt exemple cât se poate de relevante pentru înţelegerea culturii politice edificate în acest deceniu în jurul monarhiei. Neîntâmpinând vreo rezistenţă în iunie 1930, Carol înţelege că, dacă acţionează cu hotărâre, aproape orice îndrăzneală îi este îngăduită. Restauraţia este facilitată

de servilismul oamenilor politici, iar mai degrabă în acest aspect am putea identifica una dintre rădăcinile esenţiale ale fenomenului de concentrare a puterii.

În această privinţă, adversarii regelui vorbesc acum despre existenţa unei *camarile*. Gândit ca o coterie formată în jurul suveranului, acest grup este acuzat de a fi influenţat într-o manieră nefastă acţiunile sale. Compusă din Elena Lupescu (concubina monarhului), Mihail Manoilescu, Nae Ionescu, Constantin Dumitrescu (secretar personal al monarhului, care gestionează inclusiv corespondenţa acestuia), din bancheri (Aristide Blank, director al băncii „Marmorosch-Blank"), industriaşi (Nicolae Malaxa, proprietar al uzinei „Malaxa", ori Max Auschnitt, administrator al uzinei „Reşiţa"), militari (generalul Paul Angelescu, coloneii Gabriel Marinescu şi Paul Teodorescu) sau francmasoni, camarila devine rapid ţinta unor forţe politice dintre cele mai diverse, de la democraţi – cum este cazul lui Iuliu Maniu, preşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc[135] – până la fasciştii Gărzii de Fier.[136] Deşi legionarii promovează inclusiv monarhismul printre principiile lor ideologice de bază[137], ataşamentul acestei grupări pentru instituţia regalităţii devine totuşi din ce în ce mai incompatibil cu persoana lui Carol al II-lea, gândit treptat ca un suveran atras de autoritarism, acaparat de camarilă şi aliat al elitelor politice tradiţionale. Anticarliştii (fără a fi neapărat antimonarhişti) acuză într-o manieră concertată *camarila,* contribuind astfel la crearea unei veritabile mitologii politice în jurul anturajului monarhului.

Asemenea aspecte nu trebuie să ne facă însă să neglijăm importanţa acestui grup de interese. Carliştii înşişi recunosc faptul că o clică de apropiaţi ai regelui exercită o influenţă disproporţionată în procesul de luare a deciziilor de guvernare.[138] în această privinţă, diplomatul Grigore Gafencu face o distincţie între prietenii „buni" ai suveranului, adică militarii, şi partea „rea" a anturajului acestuia, adică „civilii"[139]. Altfel, inclusiv Nichifor Crainic blamează camarila.[140] în 1933, acesta se îndepărtează (mai mult sau mai puţin) de rege pentru a se apropia, temporar, de Garda de Fier. Deşi *camarila* rămâne un subiect tabu în dezbaterea publică, zvonurile privind anturajul regelui şi importanţa sa ca factor de decizie politică nu încetează să prolifereze.

în fine, cu greu am putea nega faptul că monarhul capătă rapid o autoritate însemnată în luarea deciziilor de guvernare. în această privinţă, unii actori politici chiar lasă impresia că problemele esenţiale se reglează în cabinetul regelui.[141] Carol al II-lea nu doar „numeşte" guverne, ci şi confirmă ori înlocuieşte persoanele aflate în fruntea ministerelor sau la conducerea unor instituţii publice. în 1931, de pildă, postul de guvernator al Băncii Naţionale îi este atribuit tocmai carlistului Mihail Manoilescu.[142] Mircea Vulcănescu foloseşte pe bună dreptate termenul de „arbitraj" când se referă implicarea monarhiei în practica parlamentarismului românesc dintre cele două războaie mondiale. Considerând democraţia reprezentativă drept un regim nefuncţional în România, Vulcănescu constată pur şi simplu faptul că toate guvernele „cad" la Palat.[143] în acest context, Carol al II-lea se referă nu fără temei la guvernele României ca la guvernele „sale"[144]. Pe de altă parte, fenomenul de concentrare a puterii merită înţeles nu doar ca un rezultat al voinţei autoritare a lui Carol, ci şi ca un proces generat de jos în *sus*. Carol al II-lea asimilează într-un mod remarcabil cultura politică românească, dar răspunde şi unor revendicări populare. într-un articol pe care îl publică în revista *Vremea* la scurt timp după Restauraţie, Constantin A. Donescu descrie acest lucru într-o manieră cât se poate de potrivită: „Poporul primeşte orice soluţie, dar îi pretinde Regelui un singur lucru: să schimbe odată concepţiile şi metodele de guvernare care au adus atât rău ţării româneşti"[145]. într-adevăr, nu puţini sunt cei care văd în Carol un vector al schimbării, o aşteptare legată atât de reforme politice, cât şi de dorinţa de a avea în fruntea statului un conducător energic şi *popular*.

Prin urmare, Carol al II-lea joacă rolul unui rege foarte *prezent* şi *accesibil* în spaţiul public, deşi e greu de făcut deosebirea între adevăr şi mistificare în mărturiile legate de implicarea monarhului în chestiunile de ordin naţional. Pe de o parte, imaginea unui suveran dedicat funcţiei sale este fără îndoială una „lucrată" de propagandă. Astfel, o biografie „oficială" a regelui din anul 1932 îl prezintă pe Carol al II-lea ca pe un „prim funcţionar al statului"[146]. Totdeauna la curent cu ceea ce se petrece în România, acesta ar fi lucrat peste 12 ceasuri în fiecare zi.[147] Pe de altă parte, preocuparea sa deosebită pentru „gospodărirea"

naţiunii e confirmată de unii dintre colaboratorii săi. Alexandru Vaida-Voevod (prim-ministru în timpul guvernării naţional-ţărăniste din anii 1932-1933), de exemplu, se referă în maniera următoare la capacitatea suveranului de a se implica în asemenea chestiuni: „Carol al II-lea dispunea nu numai de memorie excepţională, ci şi fidelă. Capacitatea lui de muncă era tot atât de mare ca priceperea de discernământ logic. Munca îl pasiona. Un anteproiect de lege (oricât de voluminos) primit astăzi era citit până mâine. Astfel, făcându-şi observaţiile, intra în discuţia contradictorie. Ministrul nu se putea prezenta la «lucrarea cu Regele», fără să fie pregătit temeinic la critica ce-l aştepta”[148]. Descrierea lui Vaida-Voevod nu pare a fi pur şi simplu o mistificare propagandistică a personalităţii acestuia. Măcar dacă avem în vedere faptul că acest monarh, se dovedeşte a fi mult mai vizibil şi mai puţin strâmtorat de reşedinţa sa decât predecesorii săi. Mobil şi implicat în existenţa naţiunii, Carol al II-lea călătoreşte încă din iunie 1930 în fiecare dintre provinciile României Mari. Ca şi în deceniul trecut, ţine discursuri, vizitează licee şi universităţi, participă la dezvelirea unor monumente ale eroilor, inspectează unităţi militare şi asistă la sfinţirea unor biserici ortodoxe.[149] în fine, acelaşi monarh inaugurează stabilimente industriale, aeroporturi sau instituţii de învăţământ superior, în cadrul unui activism promovat constant ca o dovadă a vocaţiei sale de *reformator*.

Nu e lipsit de importanţă faptul că una dintre cele mai vehiculate ipostaze ale suveranului este tocmai aceea de conducător care realizează vizite inopinate, parte a unei reprezentări bine înrădăcinate în cultura politică românească. Aceasta este asociată în primul rând cu figura principelui valah Vlad Ţepeş (1456-1462) şi a lui Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al Principatelor Române unite (1859-1866), care ar fi avut obiceiul să ordone pedepse dintre cele mai aspre pentru nedreptăţile sau neregulile constatate în societate. Implicat şi dinamic, Carol al II-lea se înscrie la rândul lui pe linia acestei practici. Plănuite de el încă dinainte de Restauraţie, vizitele inopinate au drept ţintă îndeosebi administraţia statului.[150] Iată-l pe rege descinzând într-o după-amiază oarecare tocmai la sediul Subsecretariatului presei şi al propagandei. Inspecţia este neanunţată, ca una dintre acele vizite despre care

se spune că regele le face încă din primele zile ale domniei sale în târguri, şcoli sau diferite instituţii ale statului. Monarhul ţine neapărat să se documenteze, să intre în contact direct cu ceea ce se lucrează aici şi, indirect, cu ceea ce se pregăteşte în ţara pe care o cârmuieşte. Este vorba despre un fel de „documentare" practică şi imediată ce depăşeşte din punct de vedere calitativ termenii unui raport prezentat de un ministru sau de oricare alt funcţionar al statului. Cu prilejul acestei vizite, suveranul rămâne timp de un ceas şi jumătate în birourile subsecretariatului. Parcurge fiecare încăpere, cere informaţii amănunţite, ascultă lămuriri, dă indicaţii şi îşi exprimă speranţele pentru viitor.[151] Este vorba despre acţiuni[152] care sporesc admiraţia carliştilor faţă de *Coroană*. Astfel, vizitele neanunţate pe care regele le face în instituţiile statului, în pieţele din capitală sau în diferite alte localităţi ale ţării îl determină pe Nicolae Iorga să integreze iniţiativele suveranului într-o veritabilă tradiţie „voievodală": „Carol al II-lea a înţeles să reintre în datină. De aceea El merge pretutindeni, ca toţi marii noştri Voievozi, cercetează pentru sine, laudă şi mustră, răsplăteşte pe loc şi-şi rezervă dreptul de a pedepsi. Felul cum ieri o lume întreagă a întâmpinat pe Regele care exercită regalitatea în ciuda ficţiunii arată că şi Ţara vrea să reintre în datină"[153]. în schimb, Pamfil Şeicaru le interpretează ca pe o confirmare a celei mai mari aşteptări care se pune acum în Carol al II-lea, respectiv aceea de a-l vedea întruchipând o monarhie în acelaşi timp *populară* şi *activă*:

> Bine a făcut Regele să nu se mulţumească numai cu uscatele rapoarte asupra inundaţiilor [în aprilie 1932, Carol al II-lea vizitează în Ardeal şi Moldova câteva localităţi afectate de inundaţii – n.n.]. [...] Contactul dintre Rege şi ţară îl dorim cât mai des, spre a mări capitalul de informaţii exacte ale monarhului, înlesnindu-i un control sever al sfetnicilor. Totodată, mai socotim necesar acest contact inclusiv spre a-i da ţării senzaţia unei autorităţi suverane, mereu prezentă, hotărâtă să impună tuturor un plus de sforţare subordonată nevoilor obşteşti. în mijlocul celor potopiţi de ape, la Arad sau la Bârlad, interesându-se de proporţiile dezastrului, de mijloacele cele mai potrivite de îndreptare, punând întrebări autorităţilor şi cerând răspunsuri precise, Regele răspunde

> concepţiei populare despre monarhie: o autoritate supremă în acţiune. Din această jertfă de timp, din această activă prezenţă, din semnele vizibile ale gândului constant închinat nevoilor ţării, din energia cu care se impun disciplinele unei activităţi sporite, se alcătuieşte autoritatea monarhului. Şi autoritatea este un punct de reazim mai sigur decât popularitatea. [...] Evident că, multiplicate aceste prezenţe ale Regelui, o oarecare tristeţe şi nemulţumire va creşte în rândul faloşilor exponenţi ai vieţii politice. [...] Un Suveran prea bine informat este incomod.[154]

Pentru Şeicaru, Carol al II-lea reprezintă pur şi simplu prototipul monarhului *omniprezent.*[155]

Strâns legată de această ipostază este imaginea care înfăţişează pe Carol ca pe o persoană accesibilă oamenilor de rând. Potrivit acestei reprezentări, în fiecare dintre vizitele sale (oficiale sau inopinate) monarhul ar fi avut obiceiul de a socializa şi de a comunica într-o manieră informală cu persoanele pe care le întâlneşte. Iată, de pildă, vizita pe care o face în primăvara anului 1932 într-o serie de localităţi din Transilvania afectate de inundaţii. Lângă Arad, acesta cercetează digul făcut de soldaţi, participă la slujbe bisericeşti şi împarte personal ajutoare sinistraţilor. Faţă de aceştia din urmă, ni se spune, arată o deosebită solicitudine. Intră în curţile ori în casele lor şi stă de vorbă cu ei.[156] în această privinţă, Lucian Boia remarcă pe bună dreptate faptul că „solemnităţii reci a lui Carol I şi evanescenţei lui Ferdinand", Carol al II-lea le opune „imaginea unui rege modern, dinamic, prezent la tot ce se întâmplă în societatea românească, mereu în mijlocul oamenilor, într-o îmbinare personală de maiestate şi familiaritate populistă"[157]. Numai astfel îşi poate legitima acesta imaginea proiectată de susţinătorii săi: aceea de suveran în acelaşi timp popular şi implicat, de rege în egală măsură mobil şi creator, capabil de a sintetiza revendicările mulţimilor şi de a le răspunde.

în altă ordine de idei, proiectul carlist în curs de configurare este unul centrat şi pe ideea *continuităţii.* în cazul lui Carol al II-lea, principiul continuităţii înseamnă în primul rând continuitate în opera de guvernare, în cadrul căreia monarhia este destinată a juca un rol fundamental. De aceea Restaurația

este proiectată de carlişti ca un eveniment care spulberă „lipsa" de continuitate asociată cu anii de guvernare a Regenţei. Discursul oficial prezintă revenirea lui Carol în România ca pe un episod menit a reînnoda şirul domniilor glorioase ale predecesorilor săi (Carol I şi Ferdinand I), iar din această ecuaţie nu lipseşte nici urmaşul său Mihai, promovat la rândul lui ca un garant al perpetuării proiectului de desăvârşire a naţiunii prin intermediul monarhiei.

Odată cu Restauraţia, fiul lui Carol este detronat şi înzestrat cu calitatea de principe moştenitor. în România lui Carol al II-lea însă, acest statut este asociat cu un titlu inedit: Mihai devine Mare Voievod de Alba Iulia. Prin folosirea uneia dintre titulaturile deţinute de domnii principatelor române medievale (respectiv cea de Mare Voievod) şi a unei locaţii geografice cu o încărcătură istorică aparte (Alba Iulia este locul unde domnitorul valah Mihai Viteazul este încoronat în anul 1600 ca suveran al unei uniuni statale efemere ce cuprinde fiecare dintre cele trei principate locuite de români: Valahia, Moldova şi Transilvania, dar şi locul unde la 1 decembrie 1918 românii ardeleni votaseră unirea cu regatul României în cadrul unei „Mari Adunări Naţionale") se face o trimitere simbolică directă atât la ideea de împământenire a dinastiei de Hohenzollern în România, cât şi la rolul de vector ai unităţii naţionale pe care aceasta îl îndeplineşte acum.

Prin raportare la fiul său, Carol al II-lea dezvoltă o strategie interesantă de „românizare" a dinastiei, una care porneşte de la atenţia deosebită acordată educaţiei lui Mihai. Acestuia i se creează în grădina palatului regal o şcoală şi o „clasă" proprie, a cărei componenţă este una inedită. Cei 12 congeneri ai prinţului sunt aleşi astfel încât să evidenţieze diversitatea regională, socială şi etnică a ţării. Fiecare provincie a României Mari este reprezentată de câte un fiu de ţăran, cărora li se adaugă copii proveniţi din categorii sociale dintre cele mai diverse (respectiv câte un fiu de negustor, de doctor, de avocat, de ofiţer, de profesor şi de mecanic de tren). Din acest grup nu lipsesc nici minorităţile ţării, reprezentate de fiul unui sas şi al unui maghiar. în această privinţă, propaganda subliniază totdeauna faptul că pedagogia folosită aici este rodul ideilor regelui.[158] Instrucţia pe care prinţul Mihai şi colegii săi o primesc este una

centrată nu doar pe disciplină şi pe cunoştinţe livreşti, ci şi pe excursii destinate cunoaşterii fiecăreia dintre regiunile României Mari.[159] Mesajul transmis este unul cât se poate de clar: educaţia Marelui Voievod de Alba Iulia este determinată de funcţia *naţională* pe care monarhia de Hohenzollern o îndeplineşte în România Mare: „Fii de muncitori, plugari, funcţionari şi industriaşi. [...] Şcoala aceasta anume a fost gândită în aşa chip pentru ca Voevodul să fie pus prin colegii Săi în legătură cu ţara. Voevodul Mihai trăieşte alături de un fiu de plugar sărac, cunoscând astfel viaţa şi sufletul lui. [...] Pe lângă aceştia, mai este un elev ungur şi altul sas. [...] Clasa voevodului Mihai reprezintă ţara întreagă, fiindcă ea cuprinde şi pe bogaţi şi pe săraci, şi copii de la sate, şi de la oraş, şi Români şi străini".[160] Un cadru naţional *românesc* determină existenţa acestei dinastii, iar un asemenea tipar se aplică atât lui Carol al II-lea, cât şi urmaşului său. Mihai este destinat astfel să fie continuatorul unui proiect naţional început de Carol I şi de Ferdinand I şi retrasat în contextul anilor 1930 de Carol al II-lea.

Potrivit unei idei vehiculate frecvent de propagandă, România modernă ar fi fost, înainte de toate, o creaţie a dinastiei de Hohenzollern, de vreme ce în persoana fiecăruia dintre cei trei regi care o reprezintă s-ar fi concentrat trei etape esenţiale ale parcursului istoric recent al naţiunii române. Astfel aflăm că lui Carol I i se datorează independenţa statului şi organizarea sa pe baze moderne şi că succesorul său, Ferdinand I, are meritul de a fi creat România Mare. în fine, lui Carol al II-lea i-ar fi revenit sarcina de a desăvârşi opera predecesorilor săi, respectiv de a întări şi de a moderniza România Mare.[161] Cu alte cuvinte, acest suveran este persoana destinată să înfăptuiască ceea ce Mihail Manoilescu numeşte „consolidarea românismului"[162]. însă principele Mihai este şi el integrat progresiv în această naraţiune. Pe scurt, Marele Voievod urmează să continue misiunea naţională a lui Carol al II-lea şi a predecesorilor săi.

în această privinţă, grija monarhului faţă de educaţia fiului său sporeşte în mod considerabil ataşamentul carliştilor faţă de dinastie. în vara lui 1933, Nichifor Crainic se referă în felul următor la meritele naţionale ale acestei pedagogii regeşti:

> Regele Carol al II-lea face o excursie educativă prin țară. Fragedul Său vlăstar, Marele Voevod Mihai, împreună cu opt colegi de clasă, a fost purtat prin stațiuni balneare și climaterice, pe la locurile gloriei istorice, pe la sfintele mănăstiri, pretutindeni unde pitorescul acestui pământ e nimbat de marea amintire a trecutului sau de speranța gloriilor viitoare. Majestatea Sa însuși a devenit ghidul acestui mic grup de excursioniști și inițiatorul lor în tainele frumuseților acestei țări și în sensul care izvorăște din negurile istoriei și merge spre lumina zilei de mâine. Regele Carol al II-lea își cunoaște țara ca foarte puțini români, iar tânărul vlăstar domnesc nu putea să aibă o călăuză mai sigură și mai temeinică. Excursia aceasta de inițiere în românism va conta fără îndoială ca una din cele mai rodnice pagini în dezvoltarea sufletească a Regelui din viitor.[163]

într-o manieră mai mult sau mai puțin directă, Crainic prezintă educația lui Mihai ca pe o desăvârșire a apropierii organice dintre dinastia de Hohenzollern și națiunea română, iar pe Marele Voievod ca pe un *prinț al românilor* care se pregătește să devină *rege al românilor*. După cum Carol s-ar fi remarcat încă din copilărie ca „un iubitor de plimbări lungi pentru a cunoaște țara și poporul"[164], principele este dator la rândul lui să continue și să desăvârșească această tradiție a monarhului bun cunoscător al țării peste care domnește.[165] Educația pe care regele o asigură fiului său este în anumite privințe una atipică pentru un prinț. Deloc elitistă, aceasta iese în evidență în primul rând prin puternica sa coloratură *populară* și *națională*.

În primii săi ani de domnie, ca un veritabil conducător, Carol al II-lea nu se mulțumește cu prerogativele comode pe care i le conferă constituția. Cu atât mai mult cu cât atât așteptările care se pun în persoana sa, cât și legitimarea și sporirea autorității sale depind tocmai de depășirea statutului de simplu monarh constituțional. Acțiunile sale politice și felul în care își lucrează atât imaginea sa personală, cât și pe cea a prințului moștenitor Mihai sunt menite a-l proiecta nu doar ca simbol al efortului colectiv, ci și ca un vector animator, punct de convergență al tot mai multor ramuri de activitate națională constructivă. în această privință, printre strategiile sale politice și de imagine cultura națională capătă (ca și în prima jumătate a deceniului anterior) o importanță aparte.

3.5 Revirimentul carlismului cultural

Am demonstrat anterior faptul că în anii 1920 partizanii lui Carol găsesc soluția multor probleme politice și economice într-un naționalism cultural centrat pe ideea monarhică. în deceniul anterior

Restaurației, acest deziderat este dezbătut și promovat ca o alternativă la parlamentarismul partidelor politice, considerate incapabile de a face față provocărilor culturale cu care se confruntă etnicii români în România Mare. Monarhiștii imaginează astfel un *stat cultural*, adică un edificiu în care cultura sau politicile culturale naționale sunt destinate a reprezenta preocuparea primordială a guvernanților. Pe scurt, *statul cultural* este menit să naționalizeze masele, adică să organizeze și să orienteze din punct de vedere cultural, ideologic și politic o pătură socială țărănească extrem de numeroasă.

În această privință, deceniul carlist (1930-1940) reprezintă o perioadă în care ideea *statului cultural* se bucură de o popularitate aparte. Naționalismul cultural devine un important subiect de dezbatere publică, iar acest lucru se petrece într-o asemenea măsură încât Cezar Petrescu etichetează în mod ironic România ca fiind „țara ofensivelor culturale”[166]. De fapt, Petrescu face aluzie la prăpastia existentă între deziderat și realitate, criticând felul cum naționalismul cultural începe să fie instrumentalizat de către oamenii politici. Eșecul reformelor succesive ale guvernelor de după război ar fi transformat noțiunea „culturii” într-una „de râs și de ocară”[167]. În același context, Nicolae Iorga propune ca remediu o soluție antiparlamentară: învățământul și cultura trebuie salvate urgent de primejdia „agitatorului politic”[168]. Pentru a asigura succesul naționalismului cultural, acești doi intelectuali monarhiști recomandă în mod explicit derularea unor politici culturale naționale fără mijlocirea partidelor politice.

Odată cu Restaurația, numeroși intelectuali și activiști culturali monarhiști întrezăresc perspectiva unor reforme ample, colaborând chiar pentru a elabora

planuri de „acţiune culturală”[169]. Acestea sunt destinate să faciliteze atât procesul de integrare a comunităţilor vorbitoare de limba română în cultura oficială a statului naţional, cât şi creşterea mobilităţii sociale a românilor din noile provincii. Pentru Dimitrie Guşti şi Emanoil Bucuţa, de pildă, funcţia esenţială a „statului cultural” ar fi fost tocmai aceea de a transforma „poporul” într-o „comunitate naţională”[170], respectiv de „a aduna la un loc în marea comunitate românească numeroasele ramuri de români ce au trăit secole întregi sub străpâniri străine”[171]. Cât despre cea de-a doua mizã, aceasta este gândită în primul rând prin prisma „cuceririi” oraşelor din aceste regiuni, pornind de la însemnătatea lor administrativă, economică şi culturală. După cum odinioară ar fi fost „adevărate cetăţi de deznaţionalizare a românilor”[172], aşa cum le descrie demograful Sabin Manuilă, tot la fel ar fi trebuit să fie dominate acum în interesul românilor. în noile provincii, românii constituie în medie doar o treime din populaţia oraşelor, numărul lor variind, în procente, de la 31% în Basarabia şi 33% în Bucovina până la 35% în Banat şi aproape 36% în Ardeal.[173]

în acest context, scriitorul carlist Corneliu Moldovanu (acum preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români) gândeşte nu întâmplător politicile culturale făcute sub „comandamentul regelui” ca parte a unui proces de „cimentare sufletească”[174]. „Unificarea sufletească” atât de râvnită de naţionaliştii români ar fi urmat să se realizeze în primul rând prin politici culturale înfăptuite cu sprijinul şi în numele monarhiei. Carol al II-lea acordă un sprijin generos intelectualilor şi instituţiilor culturale româneşti, iar prin iniţiativele sale şi prin utilizarea unor titulaturi precum „Regele Culturii” sau „Voievodul Culturii” (nu oriunde, ci într-un „stat cultural”!), acesta îşi arogă statutul de principal catalizator al culturii naţionale într-o perioadă de apogeu a revendicărilor naţionaliste.

în iulie 1932, când se discută despre statutul social al românilor din noile provincii, suveranul însuşi proclamă o rapidă „ridicare a poporului român la treapta care i se cuvine”, de această dată în cadrul unui congres al ASTRA (Asociaţia Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român) organizat la Sibiu.[175] Afirmaţia sa este una plină de însemnătate, de

vreme ce printre dezideratele ASTRA se numără inclusiv sprijinirea procesului de „românizare a oraşelor”[176]. Nu este însă singura intervenţie de acest fel a regelui. Un an mai târziu, Carol al II-lea încurajează din nou pe români să lupte pentru a-şi asigura „primatul etnic” în noile provincii, de această dată într-o cuvântare rostită în Bucovina, la Cernăuţi. Aici, monarhul asociază pe studenţii români din acest oraş cu nişte „ostaşi ai culturii româneşti”[177], într-adevăr, în sfera culturii raporturile dintre români şi minoritari sunt percepute, ca şi în deceniul precedent, în termenii unei *lupte,* de unde şi întrebuinţarea frecventă a expresiei de „ofensivă culturală” pentru proiectatele acţiuni ale „statului cultural”[178]. îndeosebi statisticile Recensământului din 1930 (în Basarabia, de pildă, numărul neştiutorilor de carte atinge acum pragul de 62 de procente din totalul populaţiei acestei provincii[179]) stârnesc îngrijorarea ori revolta naţionaliştilor. Acelaşi Corneliu Moldovanu, de exemplu, constată alarmat faptul că „tipografiile minoritare, îndeosebi cele maghiare, tipăresc de zece ori mai multe cărţi astăzi, când Ardealul e românesc, decât pe vremea dominaţiei habsburgice”[180]. în comparaţie cu „variata şi puternica” presă a minoritarilor, este de părere Mihail Manoilescu, cea românească s-ar fi sprijinit acum pe doar „câteva ziare slabe”[181].

Pentru depăşirea acestor tare, se propun soluţii dintre cele mai diverse. Nicolae Iorga, de pildă, recomandă dezvoltarea învăţământului comercial şi industrial pentru sporirea prezenţei româneşti în oraşe: „Fără a îngusta pe sas ori pe ungur în locuri pe care şi le-au câştigat odinioară, să aşezăm şi pe negustorii noştri acolo, ca să nu se mai vadă oraşe în Ardeal în care îţi umblă ochii pe firme şi foarte rar se întâmplă să întâlneşti una românească”[182]. Logica unor naţionalişti monarhişti ca Iorga este cât se poate de simplă: ţăranii români din noile provincii sunt destinaţi să urce progresiv pe scara ierarhiei sociale prin educaţie şi naţionalism. Numai astfel ar fi putut să populeze oraşele şi să se impună treptat din punct de vedere demografic, economic şi cultural în faţa celorlalte naţionalităţi.

Asemenea strategii converg din nou (ca şi în deceniul trecut) către ideea *statului cultural,* extrem de populară în rândul intelectualilor (monarhişti).[183]

După ce promovase acest deziderat la începutul anilor 1920[184], Emanoil Bucuța îl popularizează din nou după 1930, în revista sa *Boabe de Grâu*. De această dată, însă, punându-l în legătură directă cu persoana lui Carol al Il-lea. Astfel aflăm că „statul cultural" ar fi reprezentat „gândul de totdeauna al Suveranului"[185]. Atât Bucuța, cât și eseiștii Perpessicius[186] și Petru Comarnescu[187] leagă în mod explicit acest proiect de numele regelui. Ce-i drept, Restaurația dinamizează realmente dezbaterea privitoare la *statul cultural*. Așa se face că în anul 1932 revista *România literară* dedică numărul din 19 noiembrie tocmai ideii „statului cultural". Autorii articolelor deplâng utilizarea în scopuri demagogice a acestui proiect și lipsa unor politici culturale naționale coerente, iar printre cei care fac elogiul educației, al cărții, al bibliotecilor și al librăriilor se numără inclusiv carliști implicați în activitatea fundației „Principele Carol" precum Dimitrie Guști, Emanoil Bucuța, pedagogul Apostol D. Culea ori scriitorul Victor Ion Popa. Când schițează coordonatele generale ale „statului cultural", Guști se referă în felul următor la însemnătatea politicilor ce ar urma să fie adoptate:

> Ce datorează oare statul, culturii? Fiind în serviciul națiunii, iar nu națiunea în serviciul lui, totul. Căci din cultură se plămădește spiritul de solidaritate și conștiința valorilor comune, ce sunt cheagul unității spiritual-sociale a națiunii. Statul, personificare politică și juridică a națiunii, este numai organizatorul valorilor naționale. [...] Statul, ca organizare politică și juridică a comunității națiunii, are datoria să urmărească ritmul particular de viață al națiunii, să-l accelereze și să-l conducă. Aceasta este politica culturii care ar trebui să fie la baza oricărei politici de stat. Iar principiile ce vor trebui în mod necesar să stea la temelia acestei politici noi nu pot fi decât acestea: 1. nu poate fi despărțită cultura superioară, creatoare, de cultura poporului; 2. cultura trebuie clădită pe specificul național, care trebuie cercetat prin metoda monografică sociologică;
> 3. astfel de instituții nu vor avea drept scop crearea culturii, ci numai crearea condițiilor prielnice dezvoltării ei, stimulând și organizând colaborarea tuturor elementelor culturale ale țării. Națiunea presupune deci cultura, iar cultura nu ființează decât înăuntrul națiunilor. Statul național nu poate prin urmare exista decât sub forma de stat cultural.[188]

Ideile lui Guști merită a fi prezentate nu doar prin prisma relației

apropiate pe care o cultivă cu Carol al II-lea, ci inclusiv plecând de la funcţiile pe care le deţine în administraţia statului. în guvernul naţional-ţărănist din anii 1932 şi 1933 acesta devine tocmai ministru al instrucţiunii, cultelor şi artelor, postură din care imaginează un complex mecanism instituţional destinat a deveni Minister al Culturii Naţionale.[189]

Iniţiativele discutate mai sus nu reprezintă însă singurele acţiuni care trădează popularitatea acestui tip de naţionalism cultural. Politicile culturale naţionale reprezentaseră deja tema unui important ciclu de conferinţe organizate sub egida Institutului Social Român în perioada noiembrie 1927 – iunie 1928, când intelectuali precum Nicolae Iorga, Emanoil Bucuţa sau Dimitrie Guşti dezbat din nou diverse chestiuni culturale, de la cărţi şi biblioteci până la reforme şcolare şi politici de alfabetizare a maselor, încadrate toate în mod explicit de ultimul dintre ei în proiectul „statului cultural”[190]. Deşi sunt anterioare Restauraţiei, cele treizeci de prelegeri şi comunicări sunt strâns legate de carlism întrucât abia în 1931 vor fi reunite într-un volum şi publicate sub titlul *Politica culturii,* ca o antologie de texte închinată regelui.[191] Prezentat în prefaţă drept „Cel care a făgăduit să facă din politica culturii întâia preocupare a domniei Lui”, Carol al II-lea este înfăţişat ca fiind, după Primul Război Mondial, prima personalitate care propune soluţii coerente pentru problemele culturii naţionale româneşti.[192] O pleiadă de intelectualii văd în el un monarh inteligent şi ambiţios, capabil să le sprijine proiectele de reformă culturală. în schimb, regele joacă la rândul lui rolul vizionarului, formulând şi încurajând iniţiative culturale dintre cele mai diverse. în acest deceniu, *carlismul cultural* este promovat astfel ca *o contribuţie a monarhiei la cultura naţională.* în această privinţă, Fundaţiile Culturale Regale reprezintă cel mai important instrument.

în comparaţie cu a doua jumătate a anilor treizeci, la începutul domniei lui Carol activitatea acestui aşezământ este una destul de modestă. Numeroase Cămine culturale întâmpină dificultăţi financiare, iar comunicarea dintre filiala centrală a FCR şi regiuni se face cu greutate.[193] Regele explică această stagnare făcând referire la problemele generate de criza economică mondială.[194]

într-adevăr, după perioada de acalmie din timpul exilului său, revigorarea Fundaţiilor se produce numai într-o manieră progresivă şi numai în paralel cu ascensiunea politică a monarhismului carlist. FCR încurajează totuşi în mod constant activitatea căminelor culturale la sate, iar acolo unde asemenea instituţii nu există, se sprijină crearea lor. în opinia lui Nichifor Crainic, Căminul cultural îndeplineşte acum funcţia unui veritabil instrument de naţionalizare a satelor româneşti: „Căminul vine cu un întreg arsenal de arme noi, are posibilitatea să pună în directă atingere periferia cu centrul, revărsând mereu valuri de lumină din izvoarele centrale ale culturii naţionale către cele mai îndepărtate margini de ţară”[195]. Miza carlismului cultural este afirmată în mod clar: edificarea unei culturalizări de tip *naţional*.

Carlismul cultural nu este însă pur şi simplu o invenţie a regelui ori a elitelor, ci este în egală măsură rezultatul unei dinamici generate de *jos* în *sus*. Filialei centrale a FCR i se solicită deseori sprijin (mai ales cărţi pentru dotarea bibliotecilor), iar numeroşi activişti culturali (învăţători, preoţi, fruntaşi ai satelor) se remarcă prin entuziasmul lor. înfruntând felurite privaţiuni, aceştia înfiinţează noi cămine culturale, pe care le afiliază imediat Fundaţiei „Principele Carol”[196]. Instituţia Căminului cultural[197] se bucură acum de o popularitate deosebită, una de care are parte inclusiv principalul ei promotor: regele.

Suveranul îşi însuşeşte în mod energic rolul de „Rege al culturii”. Ce-i drept, în afară de statutul de preşedinte de onoare al Academiei Române, Carol al II-lea înfiinţează, patronează sau finanţează o mulţime de aşezăminte cu specific cultural.[198] Acesta devine inclusiv preşedinte de onoare al ASTRA[199], principala instituţie culturală a românilor din Ardeal şi Banat, la ale cărei congrese (organizate la Caransebeş, Braşov şi Sibiu) participă şi la care se referă explicit ca la un „colaborator” al monarhiei în „lupta pentru cultura poporului românesc”[200]. Regele se prezintă acum ca un „conducător al culturii româneşti”, motivat de dorinţa de „ridicare culturală a ţării”[201]. Am putea identifica rădăcinile ideologice ale acestei reprezentări în deceniul trecut, când Carol este înfăţişat de partizanii lui ca o persoană care prin iniţiativele fundaţiei sale afirmă în mod programatic primatul culturii în România Mare. Ulterior, după

Restaurație, acesta este din nou asociat cu funcția de vector al culturii. Așadar, calitatea de „Rege" sau de „Voievod" al culturii române este în același timp una inventată de susținătorii monarhului[202] și asumată de Carol. Se pare că suveranul se identifică pentru prima dată în spațiul public cu acest statut în 12 august 1930. Cu prilejul unei cuvântări ținute la Universitatea de vară de la Vălenii de Munte[203], regele rostește următoarea frază: „Cum am spus și am accentuat necontenit, în Mine bate același suflet românesc și, după pilda Voevozilor români susținători ai culturii neamului românesc, îmi iau angajamentul să fiu și un Voevod al culturii românești"[204]. Carol al II-lea reafirmă acest crez la Cluj, în luna octombrie a aceluiași an (cu ocazia înființării unei fundații științifice care îi poartă numele[205]), dar și o lună mai târziu, la un congres al ASTREI ținut la Caransebeș.[206] Aici, este rândul lui Nicolae Bălan, mitropolitul ortodox al Ardealului, să prezinte pe suveran ca „Rege al culturii" și să îl asemene cu Constantin Brâncoveanu[207], principe valah (1688-1714) recunoscut pentru calitatea sa de everghet.

în acest deceniu, statutul de „Rege al culturii" se va configura însă nu doar ca o consecință a discursului monarhist, ci și ca o realitate confirmată de acțiunile lui Carol. Prin sprijinul acordat intelectualilor, scriitorilor ori artiștilor, regele iese totuși în evidență ca un veritabil mecena. Referindu-se la acest aspect, Alexandru Vaida-Voevod (prim-ministru în guvernarea național-țărănistă din anii 1932-1933) vorbește despre „solicitudinea regală" de care se bucură acum „toți scriitorii și poeții" din România[208], confirmând astfel reputația de sprijinitor al culturii de care se bucură acest monarh. în această privință, inclusiv corespondența regelui se dovedește a fi o resursă documentară extrem de prețioasă.[209] Cum altfel am putea explica faptul că o mulțime de profesori universitari, scriitori, istorici, antropologi, muzicieni, dramaturgi sau activiști culturali îi solicită sprijinul? Sextil Pușcariu (profesor la Universitatea din Cluj), de exemplu, îi propune regelui să patroneze demersul științific de editare a Atlasului Lingvistic al României[210], iar Alexandru Rosetti roagă pe monarh să îi acorde ajutor pentru înființarea unui Institut de Studii Orientale la București. Acest institut urma nu doar să fie patronat de Carol al II-lea, ci și

să poarte numele acestuia.[211] În schimb, directorul Muzeului Etnografic din Cluj[109] speră ca „Regele culturii" să intervină pe lângă autorităţi pentru a asigura personalului său ştiinţific o mărire a salariilor. Ca şi Puşcariu ori Rosetti, Romulus Vuia aşteaptă la rândul său ca monarhul să ia „sub înalta Sa ocrotire" instituţia pe care o conduce.[212] Doleanţele „culturale" adresate lui Carol al II-lea în primii săi ani de domnie nu contenesc să prolifereze. O pleiadă de scriitori, muzicieni ori dramaturgi cer sprijin suveranului ori îşi exprimă recunoştinţa pentru ajutorul deja primit.[213]

Un asemenea entuziasm n-ar fi fost posibil fără implicarea energică a monarhului. În această privinţă am putea spune că anul 1933 reprezintă un veritabil prag în istoria carlismului cultural, odată cu înfiinţarea *Uniunii Fundaţiilor Culturale Regale ale României*, de fapt o instituţie care înglobează Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Fundaţia Universitară „Carol I", precum şi Fundaţia şi Institutul de Cercetări Ştiinţifice „Regele Carol al II-lea" (ultimele două situate în Cluj). Fiecare dintre aceste aşezăminte este pus sub conducerea lui şi administrat potrivit unui regulament pe care suveranul îl aprobă personal.[214] Regele însuşi se înfăţişează acum ca un „conducător" al acestui aşezământ: „Să ştie toţi că eu însumi voi veghea asupra dezvoltării culturii noastre prin intermediul acestei Fundaţii"[215]. Iniţiativa se pare că fusese deja plănuită de Carol al II-lea şi de activiştii săi culturali monarhişti. Cel puţin aşa reiese dintr-o scrisoare pe care Gheorghe D. Mugur (fost director al Fundaţiei „Principele Carol" în deceniul anterior) i-o adresează regelui în 1932. Justificată atât de necesităţi culturale naţionale, cât şi de nevoia de creştere a prestigiului monarhiei, crearea „Uniunii" este gândită de Mugur inclusiv ca o alternativă la tarele partidelor politice autohtone:

> Sire, e iarăşi momentul să pregătim şi legea de uniune a Fundaţiilor Regale sub o conducere unică de Rex-Rector, aşa cum am discutat cu Nicu Condiescu [generalul Nicolae Condiescu, unul dintre apropiaţii lui Carol – n.n.]. Asta va fi cea mai mare faptă a vremii. Toată activitatea culturală a ţării, care trebuie să fie liberă şi însufleţită de idealism, va fi direcţionată către ţelurile ei obiective,

de Regele-Rector. Aceasta va impresiona enorm. O astfel de organizaţie e unică în lume şi consolidarea României va fi în funcţie de ea. Opera

> Fundației trebuie să răstoarne prejudecățile în care trăim, să schimbe mentalitatea oamenilor și să scoată de sub tirania politicii sufletele masselor care fac țara. Proiectul se poate face în 2 zile, iar legea trebuie votată în sesiunea de față, chiar dacă activitatea unor Fundații nu poate să înceapă acum. Propaganda o putem începe și fără lege. în proiectul meu, Fundațiile cuprind toate domeniile culturii. Aici e frumusețea și majestatea operei. Fundațiile ar însemna dinamica culturii. De la ele va începe prefacerea și salvarea, iar nu de la politica subiectivă a partidelor care ne-au ruinat. Al Majestății Voastre, același vechi devotat.[216]

Crearea Uniunii Fundațiilor Culturale Regale stârnește rapid entuziasmul carliștilor. în această privință, evenimentul este asociat de Emanoil Bucuța cu debutul unei veritabile renașteri a culturii naționale: „Suntem plini de așteptare și de însuflețire. România culturală are înainte drumuri noi, luminate de coroana regală. Ea are nevoie de un nou suflet. Acest suflet i se făurește acum"[217]. Pentru monarhiști ca Bucuța[218] ori Dimitrie Guști, Restaurația coincide cu debutul procesului de înfăptuire a „statului cultural". De altfel, Guști devine unul dintre cei mai importanți vectori ai carlismului cultural tocmai în calitate de director al Fundației Culturale Regale „Principele Carol". Prezentând la rândul lui „statul cultural" ca fiind „gândul de totdeauna al Suveranului"[219], iar pe rege ca „Voievod al Culturii și Ctitor de puternice Fundații Culturale Regale"[220], Dimitrie Guști se referă explicit la Carol al II-lea ca la o persoană destinată să înfăptuiască „organizarea culturală" a României Mari.[221] Cei doi dezvoltă în acești ani o strânsă colaborare, îndeosebi în perioada când Guști îndeplinește funcția de ministru al instrucțiunii publice.[222] în toamna anului 1933, de pildă, discută chiar proiectul a ceea ce urma să fie Palatul Cultural „Regele Carol al II-lea", conceput ca un edificiu închinat artelor.[223]

Planul este unul îndrăzneț și deloc inedit în peisajul „carlist" al acestor ani. Dimpotrivă, monarhul și partizanii săi se întrec în a inventa proiecte culturale. Unele dintre ele se materializează, altele nu. Palatul Cultural „Regele Carol al II-lea" nu va fi construit vreodată. în schimb, în mai 1933 se organizează prima ediție a „Săptămânii Cărții", iar FCR începe editarea unei reviste speciale destinate țăranilor: *Albina*. Gândită ca o sărbătoare oficială a cărții și a culturii, „Săptămâna Cărții" este organizată în întreaga țară sub același patronaj regal, în același timp *expoziție* și *târg de carte,*

această manifestare se dorește a fi și altă dovadă a respectării angajamentelor culturale luate de monarh. Carliștii întâmpină cu optimism prima sa ediție[224], la a cărei inaugurare participă, alături de suveran și Dimitrie Guști, o pleiadă de academicieni, scriitori, editori sau librari. Carol al II-lea promite acum începutul unei noi ere pentru fundațiile sale și anunță debutul editorial a două colecții de carte: „Energia" și „Biblioteca Enciclopedică". Cu acest prilej suveranul face și un apel la creativitatea scriitorilor și a „producătorilor de cultură", cărora le promite sprijin[225], în acest context instituie premiul „Regele Carol al II-lea", acordat anual celei mai bune creații literare de către un juriu prezidat de Societatea Scriitorilor Români și de ministrul instrucției, cultelor și artelor.[226] Pe de altă parte, primul număr al revistei *Albina* apare în luna septembrie. Această publicație oficială a Fundației Culturale Regale „Principele Carol" destinată satelor este încă de la începuturile sale centrată pe teme precum naționalismul, monarhismul, ortodoxia și cultul tradiției, ca și pe ideea unei „unificări sufletești" a României Mari făcută sub îndrumarea „Coroanei".

În primii săi ani de domnie, Carol al II-lea schițează un proiect destinat să ofere soluții problemelor de ordin politic și cultural cu care se confruntă România Mare. În această privință, *carlismul cultural* se configurează ca un demers regal care mobilizează și sprijină intelectualii și activiștii culturali naționaliști. De fapt, inițiativele pe care le-am discutat transformă monarhia într-un veritabil vector al naționalismului cultural.

3.6 Actorii carlismului (1930-1933)

Carlismul se cuvine a fi înțeles ca un fenomen politic edificat nu doar de acțiunile regelui, ci și de cele ale unor intelectuali, oameni politici, militari și activiști culturali. Ideologia și practica monarhismului se fundamentează

deci pe acțiunile unor indivizi, care devin astfel *actori* ai carlismului, respectiv naționaliști care proclamă concentrarea puterii în mâinile monarhiei și care își asumă lupta împotriva *forțelor centrifuge* discutate de mine mai sus. Convingerile lor au însă la bază și o doză semnificativă de idealism. Alexandru Vaida-Voevod descrie nu fără

temei pe carlişti ca pe nişte „doctrinari care se bucurau de a fi primiţi şi de a putea etala în faţa Regelui planurile lor de fericire pentru ţară şi Rege”[227]. O mulţime de indivizi speră să-şi poată împlini acum, prin intermediul monarhiei, propriile convingeri de reformă politică şi socială.

în această privinţă, unii dintre cei mai importanţi susţinători ai suveranului promovează carlismul în publicaţii periodice pe care le fondează şi le conduc personal. De exemplu, pe lângă revista *Gândirea* (fondată în 1921), Nichifor Crainic transformă într-un veritabil instrument al naţionalismului, monarhismului şi antiparlamentarismului românesc inclusiv cotidianul *Calendarul*, pe care îl înfiinţează în 1932.[228] Ca şi în anii trecuţi, monarhismul carlist iese în evidenţă inclusiv ca un fenomen *jurnalistic*. Aşa se face că alături de *Cuvântul* lui Nae Ionescu, de *Neamul românesc* al lui Iorga, de *Calendarul* lui Nichifor Crainic ori de *Curentul* lui Pamfil Şeicaru capătă o orientare carlistă şi reviste precum *Boabe de grâu* a lui Emanoil Bucuţa, *Lumea Nouă* a lui Manoilescu sau *Vremea* fraţilor Constantin şi Vladimir Donescu. Persoana şi iniţiativele regelui sunt popularizate constant în fiecare dintre aceste publicaţii, autorii textelor întreţinând astfel ascensiunea ideologică şi politică a monarhismului autoritar.

Pamfil Şeicaru, cel mai important jurnalist al *Curentului*, redevine carlist după ce în anii anteriori se evidenţiase ca fiind unul dintre criticii lui Carol. Acesta condamnă „caracterul artificial” al actului de la 4 ianuarie 1926 imediat după Restaurație[229], afirmându-şi în mod franc admiraţia faţă de determinarea regelui: „temperament activ, de o voită robustețe realistă, Regele nu doreşte să fie doar un august figurant în tumultul evenimentelor, ci socotindu-se un energic colaborator al istoriei poporului ale cărui destine le conduce”[230]. Pe scurt, monarhia reprezintă pentru Şeicaru „unitate de comandament, răspundere şi

continuitate”, rolul lui Carol al II-lea fiind acela de „a împrospăta vitalitatea organismului românesc”[231]. Carliştii continuă să îmbine monarhismul cu an- tiparlamentarismul şi cu naţionalismul, iar publicaţiile lor devin adevărate tribune de propagare a acestor idei. în această privinţă, jurnaliştii de la *Vremea* încep să pledeze pentru

intervenţii energice ale monarhului în viaţa politică. Fraţii Vladimir şi Constantin A. Donescu îşi pun la rândul lor speranţele de „îndreptare" a societăţii româneşti în Carol al II-lea.[232] în paginile fiecăreia dintre publicaţiile menţionate mai sus, loialitatea carliştilor faţă de rege face obiectul unor constante mărturisiri de credinţă, iar sărbătorile naţionale de 10 mai (aniversarea independenţei şi ziua naţională a Regatului României), 8 iunie (sărbătoarea Restauraţiei) ori 15 octombrie (ziua de naştere a regelui) se numără printre cele mai des folosite ocazii.

în ceea ce îl priveşte pe Nae Ionescu, acesta cultivă o relaţie apropiată cu Carol al II-lea doar până în 1933. în primii ani de după întronarea lui Carol, filozoful monarhist continuă să promoveze carlismul, propunând explicit în paginile *Cuvântului* o reformă politică fundamentală realizată sub îndrumarea unui rege „stăpân"[233]. Refuză însă funcţia de şef al Siguranţei, pe care suveranul i-ar fi propus-o în 1931.[234] într-adevăr, după ce se remarcase ca fiind unul dintre cei mai importanţi actori ai Restauraţiei, Nae Ionescu devine din ce în ce mai nemulţumit atât faţă de ceea ce el consideră a fi influenţa nefastă a anturajului regal, cât şi faţă de felul cum monarhul se acomodează practicilor parlamentarismului autohton.[235] în acest context, acesta îşi reorientează aşteptările spre Garda de Fier.

Deşi anterior vizitase „Casa Verde" (sediul legionarilor) şi discutase frecvent cu „Căpitanul" Corneliu Zelea Codreanu[236], apropierea dintre acest intelectual şi Legiune este sesizabilă în primul rând de la sfârşitul anului 1933, când sprijină făţiş Garda de Fier în timpul campaniei electorale care precedă alegerile.[237] Ruptura dintre el şi monarhie devine astfel una definitivă, iar revenirea la guvernare a naţional-liberalilor (asociaţi de Nae Ionescu cu vechea ordine a „politicianismului") nu face decât să toarne gaz pe foc în această privinţă. într-adevăr, dacă gândirea politică a acestui intelectual cunoaşte o

radicalizare după 1930, Carol pare mai degrabă că se acomodează statu-quo- ului. în plus, după asasinarea prim-ministrului Ion G. Duca, apariţia ziarului *Cuvântul* este suprimată de cenzură, iar Nae Ionescu petrece o scurtă perioadă de timp la închisoare.

Nae Ionescu nu este însă singurul carlist care nutreşte acum simpatii faţă de Garda de Fier. Inclusiv Nichifor Crainic şi Mihail Manoilescu[238] se apropie începând cu anul 1932 de această organizaţie politică fascistă. Primul dintre ei nu este doar un scriitor şi un publicist notoriu, ci şi conferenţiar al facultăţilor de teologie ortodoxă din Bucureşti şi Chişinău, iar îmbinarea de naţionalism şi ortodoxism practicată de membrii Gărzii îl seduce.[239] Asemenea lui Nae Ionescu, acesta vede în Legiune o posibilă forţă de „regenerare" a naţiunii şi a statului[240], criticând, în luna noiembrie a anului 1933, influenţa pe care „camarila" ar fi avut-o asupra regelui.[241] Nu este însă vorba despre o critică îndreptată împotriva persoanei monarhului. Din contră, Crainic încearcă să înscrie activismul politic al legionarilor într-o dimensiune în acelaşi timp monarhistă, naţionalistă şi creştină.[242] între fascismul Gărzii de Fier (una dintre *forţele centrifuge* pe care le-am discutat anterior) şi monarhismul carlist există însă o incompatibilitate fundamentală, iar asemenea luări de atitudine cauzează inclusiv arestarea temporară a lui Crainic şi suprimarea *Calendarului.*

Spre deosebire de Nae Ionescu, Crainic şi Manoilescu rămân monarhişti în ciuda simpatiei lor faţă de Garda de Fier. Activismul carlist al lui Mihail Manoilescu este sesizabil nu doar în episodul Restauraţiei, ci şi după întronarea lui Carol. El este persoana care imediat după 8 iunie 1930 mediază raporturile între rege şi militari ori între rege şi guvernanţii naţional-ţărănişti şi tot el propune acordarea titlului de „Mare Voievod de Alba Iulia" prinţului Mihai.[243] Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Nichifor Crainic, acelaşi Manoilescu aduce în România pe Elena Lupescu, concubina regelui.[244] în fine, în calitate de ministru al industriei şi comerţului, Manoilescu este implicat în mod direct în activitatea tuturor guvernelor din anii 1930 şi 1931.

în momentul revenirii lui Carol în România, acesta se bucură deja de o notorietate remarcabilă ca inginer, economist, publicist şi profesor la

Academia de Ştiinţe Economice din Bucureşti. Admirator al fascismului italian şi al naţional-socialismului german, Manoilescu înfiinţează în anul 1932 o publicaţie care devine un adevărat

laborator ideologic în România anilor treizeci: *Lumea Nouă*. în paginile acestei reviste se dezbat şi se promovează constant autoritarismul, naţionalismul ori ingineria socială, idei pe care carlismul se fundamentează progresiv. Pe scurt, împotriva „fatalismului", Manoilescu propune un mit mobilizator, o „lume nouă", respectiv o renaştere naţională înfăptuită prin metode autoritare. Proclamând neîncetat reforma radicală a statului, acesta devine unul dintre cei mai înverşunaţi critici ai regimurilor politice liberale, cărora le prevesteşte sfârşitul.[245]

Carlismul lui Mihail Manoilescu înseamnă în primul rând o propagandă constantă făcută în favoarea ideii de concentrare a puterii. Modelul politic pe care îl teoretizează este destinat să se materializeze printr-o guvernare a unui conducător autoritar, a unui „şef", iar în această privinţă monarhia este instituţia pe care o promovează ca garant al continuităţii şi ca factor de legitimare a autorităţii.[246] Apărător al „misiunii istorice" a lui Carol al II-lea[247], Manoilescu prezintă regalitatea ca fiind „punctul cel mai simţitor al edificiului naţional"[248]. Carol, în schimb, deşi îl consideră pe Manoilescu „arivist" şi „demagog", suspectându-l inclusiv de un prea mare „afacerism", îi apreciază totuşi entuziasmul, spiritul organizatoric şi talentul oratoric.[249] Până la urmă, potrivit mărturiei lui Constantin Argetoianu, regele este persoana care „impune" numirea lui Manoilescu în funcţia de ministru al industriei şi comerţului, respectiv de guvernator al Băncii Naţionale (pe care Manoilescu o ocupă în intervalul iulie-noiembrie 1931).[250]

O anumită răceală intervine totuşi între cei doi în toamna anului 1931, când Mihail Manoilescu refuză să sprijine Banca Marmorosch-Blank, aflată acum în pragul falimentului. Aşa se face că faptul de a nu oferi o mână de ajutor bancherului Aristide Blank (apropiat al lui Carol al II-lea) generează excluderea lui Manoilescu din rândul anturajului regal. Acest conflict nu înseamnă însă ruperea legăturilor dintre cei doi. Mihail Manoilescu rămâne un carlist de-a lungul întregului deceniu, promovând neîncetat mitul *conducătorului*

autoritar ori chiar corespondând cu Carol al II-lea.[251] Aniversarea a trei ani de la Restauraţie, de pildă, reprezintă un bun prilej pentru acest monarhist de a teoretiza opoziţia dintre idealismul regelui şi un

parlamentarism „păgubos”, prezentat ca o moştenire „parazitară” a trecutului:

> Au trecut trei ani de când chemarea spre înaltele Sale destine L-a adus pe Regele Carol al II-lea pe tronul înaintaşilor Săi. De atunci încoace toată viaţa publică a României este dominată de lupta între personalitatea creatoare a Suveranului şi puterile trecutului, reprezentate prin vechii oameni politici.
>
> Soarta extraordinară, cu colorit de antică tragedie, a Regelui românilor, este întreagă datorită faptului, rar întâlnit, ca o odraslă regală să aibă o atât de puternică personalitate proprie. Această personalitate, care n-a încăput în rolurile convenţionale ale unui moştenitor de tron, bun de a fi „îndrumat” de bătrâni mentori politici, nu încape nici în tiparele unui constituţionalism învechit, secat de orice înţeles şi de orice îndreptăţire, moştenire inutilă şi împovărătoare a unui veac trecut.
>
> Carol al II-lea e pus de soartă să creeze România cea nouă a nobilelor Lui visuri, având înaintea Sa un cadru de stat putred şi oameni care nu înseamnă decât prelungirea unei mentalităţi neîmpăcate cu vremea de azi.
>
> încercările de a primeni această lume, care stă în calea oricărei reînnoiri, prin combinaţii inedite de persoane – cum a fost încercarea guvernului Iorga – nu au putut da rezultate, fiindcă pentru o transformare reală şi adâncă a ţării nu există decât două mijloace: înlocuirea vechilor instituţii constituţionale prin altele noi şi însufleţirea acestei opere de regenerare prin spiritul altei generaţii.
>
> Regele Carol al II-lea nu-şi va realiza întreaga Sa operă şi nu se va realiza pe El însuşi decât în ziua când, transformând radical Statul românesc, va elimina resturile lumii vechi – oameni şi instituţii – care în fiecare clipă – făţiş sau perfid – îi taie drumul spre gloria de constructor pe care I-a hărăzit-o destinul.
>
> Urarea noastră, într-o asemenea zi, nu poate fi decât aceea ca – împotriva a orice şi împotriva oricui – ca şi altă dată în cursul măreţ şi tragic al vieţii Sale, să-şi deschidă, singur şi hotărât, acest drum.[252]

Referirile pe care Manoilescu le face la importanţa politică a monarhiei reprezentate de Carol sunt cât se poate de directe. Acesta urmăreşte cu încredere iniţiativele regelui, de la care aşteaptă în primul rând mobilizarea tinerei generaţii şi schimbarea fundamentală a statu-quoului.

Nu trebuie să neglijăm faptul că pentru susţinătorii suveranului miza cea mai importantă este legată de materializarea unor convingeri ideologice, în această privinţă, carliştii profită din plin nu doar de publicaţiile lor şi de calităţile lor oratorice, ci şi de funcţiile politice pe care le dobândesc ca urmare a profesării monarhismului. Printre carliştii anilor 1930-1933 care ocupă posturi importante în aparatul de stat se numără atât Manoilescu, cât şi Nicolae Iorga, Dimitrie Guşti ori Vaier Pop. Analiza parcursului ultimilor trei devine interesantă nu doar când avem în vedere diversitatea profesiilor lor (un istoric, un sociolog şi un jurist) şi relaţia apropiată pe care o cultivă cu regele, ci şi faptul că fiecare dintre ei se bucură de o vizibilitate remarcabilă în spaţiul public.

După ce în perioada exilului lui Carol îşi manifestase loialitatea faţă de regele Mihai, **Nicolae Iorga** (istoric, profesor universitar, lider al Partidului Naţionalist Democrat şi director al ziarului *Neamul românesc*) reia discursul carlist pe care îl practicase în prima jumătate a anilor 1920, proclamând respectul faţă de „Coroană", respectiv faţă de „Domnul care domneşte"[253]. Acum, pentru el regele redevine „singura continuitate posibilă" într-o societate în care parlamentarismul, clientelismul şi corupţia ar fi perpetuat starea permanentă de instabilitate politică.[254] Aşa se face că pentru a combate atacurile îndreptate împotriva vieţii personale a regelui şi a influenţei „camarilei", Iorga apără pur şi simplu „libertatea Coroanei"[255]. Faptul că regele îi încredinţează funcţia de prim-ministru în perioada aprilie 1931 – mai 1932 reprezintă o bună dovadă a apropierii dintre cei doi.

Nicolae Iorga şi Carol se cunosc încă din perioada copilăriei acestuia din urmă. în schimb, legătura dintre rege şi **Dimitrie Guşti** este una recentă, datând probabil din 1931, când acesta se căsătoreşte cu Elena Miletineanu, profesoară de limba germană şi vară a Elenei Lupescu.[256] După ce urmase la începutul secolului studii de sociologie la Berlin, Dimitrie Guşti devine succesiv profesor la universităţile din Iaşi şi Bucureşti, iar în a doua jumătate a anilor 1920 fondează o şcoală „românească" de sociologie, una care se remarcă

prin originalitatea campaniilor de cercetare monografică pe care

membrii ei le efectuează în diferite sate, din cuprinsul României Mari.

Astfel ajunge să fie deosebit de apreciat în România. La începutul anilor 1930, de pildă, în afară de calitatea de decan al Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti, Guşti ocupă rând pe rând funcţiile de preşedinte al Societăţii Române de Radiodifuziune (1931) şi de ministru al instrucţiunii, cultelor şi artelor în guvernul condus de naţional-ţărănistul Alexandru Vaida-Voevod (1932-1933). Dimitrie Guşti se bucură acum de o popularitate remarcabilă, iar prezenţa sa alături de monarh la diferite manifestări cu caracter naţional sporeşte credibilitatea suveranului. în 1932 îi regăsim împreună în judeţul Sibiu[257], dar şi la Cluj (cu prilejul inaugurării cursurilor Academiei de Agricultură din acest oraş)[258] sau la mănăstirea Bistriţa, în judeţul Vâlcea (când se comemorează 500 de ani de la moartea domnitorului valah Alexandru cel Bun, ctitorul acestui aşezământ monahal)[259]. în anul următor cei doi călătoresc din nou împreună în Oltenia (cu ocazia sărbătoririi semicentenarului liceului „Traian" din Turnu-Severin[260]), în Bucovina (la Cernăuţi)[261], în Banat (cu prilejul sfinţirii a două statui ale regelui Ferdinand, din Băile Herculane şi Oraviţa) şi în Ardeal (la un congres al ASTRA organizat în Braşov şi la Cluj, unde se sfinţeşte catedrala ortodoxă).[262] Prin asemenea iniţiative, Dimitrie Guşti contribuie în mod simţitor la ascensiunea carlismului politic şi la ameliorarea imaginii lui Carol al II-lea. Pe de altă parte, de această camaraderie profită inclusiv Guşti. Pe lângă funcţiile amintite mai sus, acesta devine în 1933 tocmai director al Fundaţiilor Culturale Regale, post care îi facilitează aplicarea planurilor sale de reformă socială şi culturală.

Nu doar intelectualii formează însă coloana vertebrală a carlismului, ci şi o serie de oameni politici şi de militari. Spre deosebire de Nicolae Iorga şi de Dimitrie Guşti, care, deşi deţin funcţii politice importante, ar putea fi încadraţi mai degrabă în categoria *intelectualilor* carlişti (pornind de la criteriul ocupaţiei lor de bază), ardeleanul Vaier Pop iese în evidenţă ca un om politic „veritabil". De profesie avocat, Vaier Pop devine uimitor de rapid cel mai important sfetnic al regelui în problemele Transilvaniei. în această privinţă, pentru a gestiona

în mod eficient chestiunile legate de fosta regiune a imperiului

austro-ungar, Carol era preocupat încă de dinainte de revenirea în ţară de necesitatea găsirii unei „dubluri” pentru Iuliu Maniu, în care nu are încredere.[263]

în peisajul politic din aceşti ani, alături de basarabeanul Ion Inculeţ şi de bucovineanul Ion Nistor, Vaier Pop face parte dintr-o categorie destul de restrânsă de reprezentanţi ai elitelor din noile provincii care se integrează cu uşurinţă în rândul elitelor bucureştene. Faptul că fiecare dintre cei trei devine începând din 1934 un cadru important al Partidului Naţional Liberal, formaţiune politică exponentă a culturii politice din Vechiul Regat şi partizană a centralismului administrativ, este unul cât se poate de relevant. în fine, nu mai puţin important este faptul că regele însuşi interacţionează des cu Inculeţ, Nistor şi Pop pentru a se informa şi a discuta despre starea de spirit şi problemele fiecăreia dintre regiunile pe care cei trei le reprezintă în mod simbolic.

După 1930, Vaier Pop intră rapid în graţiile suveranului şi dobândeşte funcţii de înaltă răspundere, precum care cele de ministru de stat al Ardealului şi de ministru al justiţiei (în anul 1932). Dintre elitele noilor provincii, cu acesta pare a avea regele cea mai strânsă colaborare. Fiind greco-catolic, Pop mijloceşte nu doar relaţia dintre monarhie (respectiv administraţia centrală) şi regiunea Ardealului, ci şi pe cea dintre ortodocşi şi această comunitate confesională extrem de numeroasă în Transilvania.[264] în această privinţă, Pop înseamnă pentru Constantin Argetoianu pur şi simplu un „exponent al popimii de la Blaj în politică”[265]. Pe de altă parte, Vaier Pop se prezintă ca o persoană destinată „a face legătura organică între guvern şi provinciile de peste munţi”, asumându-şi rolul de a gira aici politicile monarhiei şi ale administraţiei centrale. Cum altfel am putea explica centralitatea pe care monarhismul şi ideea „unităţii naţionale” o dobândesc în discursul său?[266] în declaraţiile sale politice, Pop recomandă „devotamentul faţă de Tron” şi „încrederea în conducătorii ţării” ca o condiţie necesară pentru „încetarea oricăror resentimente între fiii diferitelor provincii”[267]. Prin urmare, laudă frecvent „sprijinul dezinteresat al fraţilor din Vechiul Regat”, rezumându-şi crezul politic în trei cuvinte: „Regele, Naţiunea şi Biserica”[268]. Pentru acest ardelean, românii din Vechiul

Regat sunt „fraţi cu ardelenii şi cu Carol al II-lea, Regele Tuturor Românilor, nădejdea prezentului şi chezăşia viitorului ţării întregite”[270].

Naţionalismul monarhic practicat de Vaier Pop nu este unul de dată recentă. După cum am menţionat în primul capitol, la începutul deceniului trecut acesta se numără printre membrii fondatori ai grupării „Acţiunea Românească”, asociaţie naţionalistă şi monarhistă a cărei organizare este gândită pornind de la modelul Acţiunii Franceze a lui Charles Maurras.[271] în anii 1930 însă, Pop îşi desăvârşeşte aceste convingeri devenind un vector al carlismului şi al administraţiei centrale pentru Transilvania. La sfârşitul lui 1933, de pildă, discută explicit cu Carol al II-lea posibilitatea ca el să intre în PNL, în primul rând din cauză că noul guvern format de această formaţiune politică învingătoare la alegeri nu cuprinde acum niciun ardelean. Monarhul este de acord cu această propunere şi îl încurajează astfel pe Pop să se integreze în Partidul Naţional Liberal. „Ar soluţiona foarte multe probleme” – i-ar fi spus regele.[272] Utilitatea observării parcursului politic al lui Vaier Pop este dată în primul rând de faptul că scoate în evidenţă *carlismul* unui *ardelean.* După cum voi încerca să demonstrez în capitolele următoare, majoritatea carliştilor sunt *regăţeni* (adică provin din Vechiul Regat). Pop se numără printre puţinii reprezentanţi ai noilor provincii care asimilează cultura politică din Vechiul Regat, cea care generează şi întreţine, în bună măsură, ideologia monarhismului carlist.

Această *ideologie* este una a centralismului administrativ şi a autoritarismului, iar în această privinţă se sprijină, nu întâmplător, şi pe militari. Alături de categoriile discutate mai sus (monarhia, intelectualii, oamenii politici) **militarii** joacă un rol esenţial în ascensiunea carlismului. Este suficient să amintim devotamentul a numeroşi ofiţeri faţă de Carol în timpul exilului său şi în momentul când se petrece Restauraţia. De altfel, în opinia unor observatori contemporani precum patriarhul Miron Cristea, diplomatul Raoul Bossy sau Stelian Popescu (director al ziarului *Universul*), întronarea lui Carol al II-lea ar fi fost pregătită şi organizată metodic în primul rând de militari.[273]

în acest deceniu, revizionismul îndreptat împotriva României Mari de Uniunea Sovietică, de Ungaria şi de Bulgaria pune bazele unei apropieri mai

mult decât simbolice între monarhie și armată. Pe de o parte, cultivând legături strânse cu această instituție, regele își întărește statutul politic. în același timp, însă, armata identifică în el conducătorul mult dorit. Carol deplânge încă de dinainte de revenirea sa în țară faptul că această instituție ar fi fost una „fără șef”[274], iar odată întronat, discută deseori cu diverși generali și ofițeri soluții pentru o guvernare mai eficientă.[275] Așa se face că în 1931 o masă închinată aniversării Restaurației reunește 20 de militari printre cei 22 de invitați (ceilalți doi participanți sunt Mihail Manoilescu și Nae Ionescu).[276] Ca și în anii trecuți, militarii se află totdeauna printre corespondenții și sfătuitorii săi, monarhia și armata angajându-se să lupte laolaltă pentru un ideal comun: România Mare și păstrarea granițelor ei.

în evoluția acestei relații, un moment simbolic important se petrecuse deja în luna octombrie a anului 1930 la Sighișoara, în Transilvania. Aici, Carol al II-lea dirijează primele sale manevre militare regale, prilej cu care este învestit cu rangul de mareșal al armatei române. Pentru rege, militarii sunt pur și simplu „camarazii” săi, un model de disciplină, de naționalism și de monarhism.[277] Această legătură nu se rezumă însă la discursuri și gesturi simbolice, întrucât militarii devin treptat o categorie deloc neglijabilă în practica monarhismului. în această privință, Constantin Argetoianu se referă la ei ca la „partea cumsecade” a anturajului regal[278], discutând despre colonei ca Paul Teodorescu, Dimitrie Șuțu, Nicolae Tătăranu sau Nicolae Gatoski ca despre „elemente bune” care luaseră parte activă la întronarea regelui.[279] După cum am precizat anterior, o dihotomie asemănătoare realizase inclusiv Grigore Gafencu, care distinge între prietenii „buni” ai monarhului – și anume militarii – și prietenii „necorespunzători”, categorie în care inserează „aproape toți prietenii civili”[280]. O relație strânsă unește monarhia și armata de-a lungul întregului deceniu. Aceasta întărește credibilitatea și popularitatea monarhului, însă contribuie inclusiv la accentuarea tendințelor autoritare ale carlismului.

Altfel, în perioada 1930-1933 regele contează pe o pleiadă de susținători. în afară de cei enumerați mai sus, inclusiv geograful Simion Mehedinți, scriitorul Octavian Goga[281], sculptorul Oscar Han[282] ori jurnaliștii Alexandru Kirițescu[283]

şi Dragoş Protopopescu[284] contribuie mai mult sau mai puţin la întreţinerea „mitului Carol", ca şi cei mai mulţi dintre colaboratorii lui Dimitrie Guşti. Scriitorul şi publicistul Emanoil Bucuţa, de pildă, se implică din nou în activitatea Fundaţiei Culturale „Principele Carol", remarcându-se acum printre cei mai înverşunaţi partizani ai unui *stat cultural* înfăptuit prin intermediul monarhiei. Bucuţa popularizează constant persoana regelui, îndeosebi în revista sa *Boabe de Grâu*, al cărui prim număr apare în ianuarie 1930.[285]

În fine, fiecare dintre categoriile de carlişti discutate aici forjează progresiv o doctrină a naţionalismului monarhic care nu doar legitimează, ci şi sporeşte autoritatea lui Carol al II-lea. În primii ani de domnie, acesta nu duce lipsă de sprijin politic şi ideologic. Din contră, cenzura, propaganda ori presa favorabilă de care se bucură acum tind să copleşească criticile formulate la adresa lui. O veritabilă opoziţie anticarlistă întârzie să se coaguleze, iar regele este proiectat tot mai puternic în postura unui *conducător* nevoit să răspundă unor aşteptări populare de ordin *naţional*.

Carol este eroul incontestabil al anului 1930, dobândind un rol de prim-plan în viaţa politică. Întrucât spre el converg aşteptări populare dintre cele mai diverse, acesta promite un proiect coerent de întărire şi modernizare a statului, ca răspuns la o serie de provocări precum antiliberalismul intelectualilor naţionalişti, naţionalizarea noilor provincii sau radicalismul politic. În acest context, regele depăşeşte statutul unui simplu monarh constituţional şi se implică din ce în ce mai mult în mecanismele de guvernare a statutului. În plus, acordă o atenţie deosebită educaţiei fiului său Mihai şi demarează iniţiative îndrăzneţe de sprijinire a culturii naţionale, configurând astfel o practică a monarhismului care se bucură din plin de suportul politic şi ideologic al partizanilor săi.

Totuşi, acţiunile lui Carol al II-lea din anii 1930-1933 sunt destul de prudente. Proiectul naţional carlist se articulează într-o manieră progresivă. Imaginea sa de *şef şi* de *reformator* se construieşte treptat, iar această perioadă se cuvine a fi înţeleasă mai degrabă ca una de pregătire, de tatonare a terenului

disponibil pentru desfăşurarea ideologiei şi practicii monarhiste. În

această privinţă, Mircea Vulcănescu s-a dovedit a fi deosebit de inspirat când a interpretat debutul deceniului carlist ca pe o etapă în care „se pregăteşte trecerea de la absolutismul cu aparenţe democratice moderne al lui Ionel Brătianu la absolutismul cu iz de Renaştere italiană al lui Carol al II-lea”[286]. Anii 1930-1933 reprezintă în primul rând o rampă de lansare pentru ascensiunea carlismului din anii următori.

O nouă etapă se prefigurează deci la sfârşitul anului 1933. Radicalizarea curentului antiliberal în timpul alegerilor parlamentare, asasinarea prim-mi- nistrului Ion G. Duca, venirea la putere a lui Hitler în Germania ori recenta aniversare (1932) a zece ani de existenţă a regimului fascist italian reprezintă evenimente care configurează într-o manieră profundă traiectoria carlismului din anii următori, când regele şi colaboratorii săi desfăşoară în România Mare un veritabil şantier de lucru. în a doua parte a deceniului, cultura politică din România devine din ce în ce mai mult dominată de antiparlamentarism şi animată de himera unui conducător ideal.

Capitolul 4

Drumul spre regimul autoritar. Ascensiunea autoritarismului şi naţionalismului monarhic (1934-1937)

La mijlocul anilor treizeci, în contextul unei ascensiuni concertate a revendicărilor naţionaliste şi a retoricii politice antiparlamentare, în România se discută din ce în ce mai frecvent despre necesitatea unui guvern de „autoritate", unul constituit „în afara partidelor". Odată alcătuit din persoane competente şi credibile, un asemenea guvern ar fi urmat să modifice Constituţia astfel încât să asigure naţiunii un sistem mai eficient de gospodărire. Inclusiv conceptul de *dictatură* se împământeneşte în discursul antiliberal. Printr-o anchetă iniţiată în iunie 1934, de exemplu, editorii revistei *Vremea* îşi propun să răspundă în această privinţă la trei întrebări-cheie: „Vreţi dictatura? De ce? Cu cine?" Tot în paginile acestei publicaţii monarhistul Constantin Donescu întreabă la rândul lui, în mod explicit: „Cine se încumetă să o facă şi la noi? [se referă la dictatură – n.n.] Cine se simte în stare să pornească această uriaşă acţiune? Cine simte în el vibraţia sufletului românesc întreg?"[1]. Să fie vorba despre o aluzie indirectă la persoana monarhului? Cu greu am putea nega faptul că intelectualii antidemocraţi revendică acum cu înverşunare o persoană capabilă să ia frâiele în mâini şi să pună capăt „dezordinii" democratice.

Carol al II-lea nu rămâne indiferent faţă de asemenea „apeluri", cu atât mai mult cu cât şi el preferă un sistem de guvernare centrat pe personalizarea puterii. însă schimbarea făcută în această direcţie nu se produce decât într-o

manieră graduală şi cu maximă precauţie, de vreme ce suveranul colaborează din plin cu elite tradiţionale reticente faţă de o schimbare radicală a statu-qu- oului. înainte de a juca rolul unui şe/veritabil, Carol al II-lea se distinge în primul rând prin calitatea de *reformator*.

Analizaţi din perspectiva vieţii politice parlamentare, anii 1934-1937 reprezintă o perioadă destul de unitară. Ba chiar se creează acum o situaţie fără precedent în România interbelică: un partid politic îşi duce până la capăt mandatul de guvernare. Este vorba despre Partidul Naţional Liberal, exponentul burgheziei şi birocraţiei româneşti din Vechiul Regat. Partizană a centralismului administrativ şi a intervenţionismul economic, guvernarea lui Gheorghe Tătărescu promite să încurajeze dezvoltarea industriei naţionale, deşi politicile sale protecţioniste întreţin mai degrabă ascensiunea unor grupuri de interese care se folosesc de funcţiile politice pe care le deţin pentru a-şi spori influenţa şi resursele. Corupţia şi demagogia rămân practici curente în România. Acestea se suprapun peste o economie a favorurilor ilegale, perpetuată prin multiplicarea unor „mici şefi" locali, numiţi sau confirmaţi de „centru". în plus, perpetuând practici specifice guvernărilor din deceniul anterior, naţional-liberalii folosesc constant starea de asediu şi cenzura ca instrumente de guvernare. Introduse încă din ianuarie 1934 ca urmare a asasinării prim-ministrului I.G. Duca, acestea sunt prelungite constant la flecare şase luni şi justificate prin nevoia de combatere a radicalismului politic, îndeosebi a primejdiei reprezentate de Garda de Fier. în această privinţă, legionarii sunt percepuţi nu doar ca exponenţi ai unui naţionalism concurent, ci şi ca o grupare politică anarhică.

Radicalismul fasciştilor români îngrijorează monarhia, elitele tradiţionale şi autorităţile statului, iar acest dezacord naşte deseori conflicte între legionari şi poliţie ori jandarmerie.[2] Totuşi, deşi este scoasă în afara legii la sfârşitul anului 1933 ca urmare a asasinatului pe care trei membri ai săi îl comit împotriva lui Duca, Garda de Fier revine într-o manieră spectaculoasă. Represiunea statului nu suprimă ascensiunea acestei mişcări fasciste. Dimpotrivă, efectivele sale cresc în mod simţitor. Dacă în primă fază Legiunea a fost gândită de către

fondatorii ei ca o organizaţie elitistă, care urma să înglobeze maximum 3 000 de membri, în 1937 (după 10 ani de existenţă) aceasta înrolează aproximativ 270 000 de membri.[3] Acest lucru este

plin de însemnătate, întrucât Garda de Fier rămâne în continuare una dintre *forţele centrifuge* prin raportare la care ideologia şi practica monarhistă îşi coagulează forţele.

Acest capitol este centrat asupra parcursului politic şi ideologic al mişcării monarhiste din anii 1934-1937. Acum, naţional-liberalii guvernează într-un veritabil condominiu cu regele, a cărui influenţă este în continuă creştere. De altfel, anii 1934-1937 nu doar preced, ci şi pregătesc schimbarea de regim din februarie 1938. Fără o ascensiune prealabilă a popularităţii şi a puterii lui Carol al II-lea, instaurarea unui regim monarhist autoritar ar fi fost puţin probabilă. în prima parte a capitolului explorez felul în care carliştii percep relaţia dintre *capitală* şi regiunile României Mari, respectiv dintre Bucureşti şi noile provincii, iar apoi analizez maniera în care se produce (prin raportare la rege) procesul de personalizare a puterii. în această privinţă, în al treilea subcapitol am examinat una dintre cele mai vehiculate ipostaze ale suveranului, şi anume aceea de „Rege al ţăranilor". Ulterior, încerc să evidenţiez utilitatea conceptului *de inginerie socială* în investigarea ideilor şi practicilor de reformă promovate de monarh şi carlişti, iar în al cincilea şi al şaselea subcapitol analizez iniţiativele monarhice destinate culturii naţionale şi încadrării tineretului. în fine, în ultima parte a secţiunii discut acţiunile celor mai importanţi carlişti ai acestei perioade.

4.1 Capitala, regiunile şi noile provincii

Unul dintre aspectele esenţiale legate de activismul monarhiştilor este faptul că aceştia se numără deseori printre cei mai acerbi critici a ceea ce ei consideră ca fiind primejdia *regionalismului,* exacerbând de fapt critica îndreptată împotriva tarelor administraţiei centrale şi a grupurilor de interese din capitală. Astfel, pentru desăvârşirea noului stat creat după război carliştii promovează nu doar monarhismul şi naţionalismul, ci şi *centralismul.*

Liderul naţional-ţărănist Iuliu Maniu este personajul împotriva căruia aceştia îşi îndreaptă cel mai frecvent acuzele. Folosind ca organe de presă publicaţii precum *Patria* (Cluj) sau *Vestul* (Timişoara) şi sprijinit de persoane ca Ştefan Cicio-Pop, Aurel Vlad,

Sever Bocu ori fraţii Zaharia şi Romulus Boilă, fostul conducător al Partidului Naţional Român din Transilvania se dovedeşte a fi singurul actor politic capabil în acest deceniu să creeze o veritabilă opoziţie faţă de tarele administraţiei centrale şi ale monarhiei, opoziţie care se cuvine a fi înţeleasă inclusiv în contextul participării neglijabile a elitelor regionale la guvernare de-a lungul celor două decenii interbelice.

Asemenea critici sunt totuşi exagerate de carlişti precum Mihail Manoilescu, Nicolae Iorga, Nae Ionescu sau Nichifor Crainic, care le discută ca pe o ameninţare menită să divizeze naţiunea în categorii antagoniste.[4] Crainic vede pur şi simplu în Iuliu Maniu „un nihilist incapabil de o iniţiativă creatoare, crescut în binecuvântata opoziţie ardeleană faţă de unguri şi în opoziţia de zece ani din ţară”[5]. Mai mult, pentru Nicolae Iorga şi Mihail Manoilescu, cotidianul naţional-ţărănist *Patria* este în acelaşi timp „monitor al separatismului”[6] şi „un oficios evreo-comunist, [...] un nucleu de jidani”[7]. Astfel, în foaia *Neamul românesc* a lui Iorga se critică frecvent atitudinea „croaţilor” manişti, aluzie la revendicările de autonomie politică şi administrativă ale liderilor Partidului Ţărănesc Croat din Iugoslavia vecină.[8] Criticile îndreptate împotriva opoziţiei naţional-ţărăniste nu se rezumă însă la aceşti monarhişti notorii. Inclusiv pentru gazetarii de la *Vremea* nucleul elitelor ţărăniste ardelene practică „un regionalism de periculoasă agitaţie, o ostilitate contra fraţilor dezrobitori”[9]. Iuliu Maniu, este de părere Constantin Donescu, ar fi comis, aşadar, „greşeala de a împărţi fraţii în «stăpânitori» şi «stăpâniţi»”[10]. O asemenea retorică are acum o dublă însemnătate: atacând pretinsul „regionalism” al naţional-ţărăniştilor ardeleni, carliştii combat în acelaşi timp un adversar al monarhiei extrem de vizibil în spaţiul public.

În anii treizeci se discută frecvent despre relaţia dintre *centru* şi *regiuni* (respectiv *periferii*) sau despre chestiunea particularităţilor regionale neglijate, blamându-se eşecurile administrative pe care politicienii din Vechiul

Regat le-ar fi provocat după război în noile provincii. Pentru a combate aceste tendinţe, gândite ca fiind *centrifuge,* carliştii

utilizează un discurs integrator, în această privinţă, într-o scrisoare pe care o adresează în septembrie 1936 lui Dimitrie Guşti, Corneliu Grofşorean (directorul filialei Banat-Crişana a Institutului Social Român, acum participant la o anchetă monografică în câteva sate din zona clisurii Dunării), face apel tocmai la utilizarea concertată a centralismului, a naţionalismului şi a monarhismului. Prin felul cum îi relatează lui Guşti starea de spirit întâlnită aici, Grofşorean ne oferă o mostră interesantă de discurs carlist:

> Aflu din răspunsurile anchetatului o ură faţă de tot ceea ce este „domn"; o ură faţă de oraş; o ură faţă de „Bucureşti"; aflu de multe ori răspunsul: „a fost mai bine sub unguri".
>
> În consecinţă, nu este de-ajuns ca să urmărim numai rezultate ştiinţifice, ci trebuie să potolim lumea. Ori, pentru a obţine acest rezultat, nu-mi rămâne alt mijloc decât naţionalismul; propagandă naţională. Nu văd alt remediu. Mai cu seamă dacă cuget la ziua de mâine, care ne ameninţă cu un război formidabil şi inevitabil. Cu cine vrem să apărăm această ţară? Cine să sară în tranşee? Şi pentru ce şi pentru cine să se bată acest nenorocit, care astăzi este hărţuit, exploatat, batjocorit, încât vine cu concluzia exasperantă: „a fost mai bine sub unguri"?
>
> Ştiţi dumneavoastră, domnule profesor, un alt stimulent mai bun, mai eficace, pentru a combate această teribilă lâncezire sufletească? Eu, unul, nu am aflat alt leac. Naţionalism şi monarhism, deoarece în această instituţie văd salvarea unităţii noastre. Azi e încă viu în sufletul transilvănenilor sentimentul monarhic; cine ştie ce se va întâmpla mâine, dacă se continuă cu subminarea sistematică a sentimentului monarhic. îmi dau seama de urmările unei propagande republicane – când toată lumea vrea să fie preşedinte de republică, începând de la primarul din Comloş [sat din Banat, situat în judeţul Timiş – n.n.], până la generalul cutare – şi lupt împotriva acestui curent, deoarece sunt convins că, odată înrădăcinat acest principiu, unitatea neamului nostru este periclitată.[11]

De fapt, critica lui Grofşorean este îndreptată împotriva tarelor parlamentarismului, pe care locuitorii acestor sate bănăţene o pun pe seama culturii politice bucureştene. în perioada interbelică, o asemenea percepţie

nu este deloc una inedită. Când discută aspecte politice legate de România dintre cele două războaie mondiale, Sorin Alexandrescu remarcă pe bună dreptate rezervele resimțite de „ardeleni" (respectiv de elitele din noile provincii) față de „bizantinismul" regăţenilor şi al elitelor din capitală[12]. După Primul Război Mondial, birocraţia românească din noile provincii devine tot mai frecvent asociată cu ineficienţa şi corupţia, respectiv cu „Bucureştiul", iar în această privinţă între cultura politică a Vechiului Regat şi aceste regiuni ia naştere o tensiune aparte. Dacă în general se recunoaşte rolul pe care Vechiul Regat l-a avut în crearea României Mari, nu este mai puţin adevărat faptul că practicile politice ale *centrului* provoacă nemulţumiri pe măsură ce se răspândesc inclusiv în noile zone ale teritoriului naţional.

Iată, pe scurt, contextul în care se naşte acum un veritabil *cult al Capitalei,* edificat ca o contrapondere la imaginea nefavorabilă pe care administraţia centrală o dobândeşte în anii de după război. Este vorba despre o propagandă care se configurează într-o manieră progresivă şi care se cuvine a fi înţeleasă şi prin prisma dezbaterii legate de regândirea planului urbanistic şi de re-estetiza- rea oraşului într-un nou context: cultural, economic şi politic. „Bucureştiul trebuie să devină o capitală demnă de România Mare. O Capitală este un mare punct de acord între cetăţeni, un pretext de unitate sufletească şi, înainte de toate, simbolul de autoritate al Statului" – scrie arhitectul Gheorghe M. Cantacuzino în numărul din decembrie 1934 al *Revistei Fundaţiilor Regale.*[13] Atât pentru Cantacuzino, cât şi pentru Nicolae Iorga ori Emanoil Bucuţa, miza cea mai mare a reformării Bucureştiului este reprezentată tocmai de făurirea unui centru politic, administrativ şi cultural care să faciliteze procesul de integrare a noilor provincii în România Mare.[14]

În anii treizeci, expresia cea mai vizibilă a acestei propagande este „Luna Bucureştilor", sărbătoare oficială care începând din 1935 se desfăşoară anual în perioada 9 mai – 9 iunie (calendarul său este gândit astfel încât să coincidă cu aniversarea zilei naţionale – 10 mai – şi a Restaurației – 8 iunie). Conştienţi de miza politică a acestei manifestări, organizatorii o pun sub patronajul regelui.

în anul 1937, de pildă, monumentul i se dedică un pavilion special, unul care îi poartă numele.[15] Cum se întâmplă deseori într-o asemenea situaţie, Carol al II-lea îşi demonstrează voluntarismul. Colaborator apropiat al fiecărui primar bucureştean, acesta nu doar se implică în luarea deciziilor care privesc reformele urbanistice prin care se încearcă planificarea şi remodelarea edilitară a oraşului, ci se asociază din punct de vedere politic şi estetic inclusiv cu „Luna Bucureştilor", care se înscrie astfel rapid pe linia strategiilor ideologice carliste de luptă împotriva *forţelor centrifuge* în raport cu care se configurează ascensiunea monarhismului autoritar.

De fapt, „Luna Bucureştilor" presupune o suită de manifestări culturale (expoziţii, spectacole, competiţii, prezentarea publică a realizărilor edilitare etc.) gândite să apropie capitala de ceilalţi locuitori ai României, pentru care Bucureştiul este destinat să îndeplinească rolul de vector unificator şi civilizator. Mesajul organizatorilor este totdeauna unul explicit: „Luna Bucureştilor" se adresează nu atât locuitorilor capitalei, cât mai ales cetăţenilor României Mari, încurajaţi (inclusiv prin acordarea unor reduceri substanţiale pentru transportul pe calea ferată, alături de alte rabaturi făcute de hoteluri, restaurante, teatre şi cinematografe) să vină şi să cunoască cel mai însemnat oraş al naţiunii.[16] în 1935, „Luna Bucureştilor" este frecventată de aproximativ 300 000 de persoane.[17]

în orice ansamblu politic există dificultăţi legate de armonizarea relaţiilor dintre *centru* şi hinterland, respectiv de însuşirea şi practicarea sistemului de valori promovat de *centru.* Fiecare comunitate politică este coordonată de un *centru,* iar acest concept se cuvine a fi înţeles nu pornind de la un criteriu geografic, ci ca o structură de activităţi, funcţii şi persoane încadrate într-o reţea instituţională şi socială care pretinde un anumit primat (o anumită *centra- litate)* şi proclamă superioritatea unui anumit sistem de valori.[18] în această privinţă, România Mare reprezintă un studiu de caz interesant, transferul de idei şi practici pe care le discut meritând a fi înţeles nu ca o relaţie statică, ci ca un proces, problematizat totdeauna într-un cadru dinamic. Ca şi în anii trecuţi, regele şi susţinătorii săi continuă să îşi legitimeze acţiunile pornind de

la o serie de provocări de ordin naţional, în contextul în care procesul de personalizare a puterii devine din ce în ce mai vizibil.

4.2 Personalizarea puterii

în vara lui 1930, Carol al II-lea se bucură de o popularitate remarcabilă. E greu însă de spus în ce măsură aceasta creşte sau descreşte în anii următori. în schimb, *personalizarea puterii* devine un fenomen din ce în ce mai evident în perioada 1934-1937. Deşi se petrece într-o manieră graduală, sporirea atribuţiilor sale politice reflectă cât se poate de clar ascensiunea autoritarismului monarhic.

în această privinţă, merită observată înainte de toate relaţia pe care acest suveran o are cu o serie de oameni politici din categoria elitelor tradiţionale, în capitolul precedent am încercat să arăt faptul că monarhiştii se străduiesc deseori să creeze o dihotomie între rege şi partidele politice, respectiv între rege şi ceea ce ei consideră ca fiind „politicianism". Potrivit acestei dihotomii, suveranul e descris (laolaltă cu iniţiativele sale) ca un factor naţional dinamic ce acţionează independent de aceste grupuri de interese, românilor revenindu-le în aceste condiţii sarcina de a se grupa, uniţi, „în jurul Tronului". Din contră, cea de-a doua tabără este prezentată ca un exemplu de ineficienţă administrativă şi de discontinuitate în opera de guvernare. Descris de adversarii săi ca un factor generator de dezordine, sistemul partidelor politice este înfăţişat ca un obstacol în calea oricărei iniţiative naţionaliste. Legitimitatea parlamentarismului ar fi fost astfel destinată să se diminueze în mod progresiv, iar prăbuşirea sa e considerată de mulţi ca fiind inevitabilă.

Totuşi, contrar acestei reprezentări, regele asimilează rapid cultura politică autohtonă, colaborând constant cu mulţi reprezentanţi ai partidelor politice. Cel puţin aceasta este imaginea evidenţiată de mărturiile participanţilor la viaţa politică, de corespondenţa şi jurnalului monarhului, de documentele emise de autorităţi, dar şi de maniera în care guvernele acţionează şi se succed ori de apariţiile publice ale acestor două categorii de actori. Am putea regăsi

cea mai bună dovadă a acestei cooperări în faptul că regele are un cuvânt decisiv de spus în procesul de formare şi de succesiune a guvernelor[19], el însuşi considerând că îi revine nu doar sarcina de „a prezida" naţiunea, ci şi aceea de a fi „arbitru deasupra partidelor şi oamenilor"[20]. Memoriile unor persoane precum Constantin Argetoianu, Vaier Pop sau Armând Călinescu reprezintă surse preţioase pentru înţelegerea felului cum acest rege socializează cu elitele politice. Argetoianu, de pildă, deşi îl prezintă pe rege ca fiind „omul care caută să evite complicaţiile"[21], discută cu el încă din 1937 despre posibilitatea instaurării unui „regim de autoritate"[22]. în altă ordine de idei, cu trei ani în urmă, suveranul se implicase personal în ancheta privitoare la aşa-numita „afacere Skoda", de fapt un contract păgubos semnat de statul român cu o întreprindere cehoslovacă producătoare de armament. Aşa se face că în 1934 persoanele care urmează să fie acuzate (şi ulterior condamnate) în acest proces sunt înainte de toate „selectate" ca urmare a unei dezbateri la care participă monarhul, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu şi ardeleanul Vaier Pop (devenit acum fruntaş al PNL).[23]

Pe de altă parte, în acelaşi an se înregistrează şi o anumită scădere a popularităţii regelui, atât ca urmare a asasinării prim-ministrului I.G. Duca, cât şi ca rezultat al unor nemulţumiri din sânul armatei cauzate de favorurile pe care suveranul le-ar fi făcut unor generali.[24] în 1934 un grup de ofiţeri chiar ar fi pregătit un atentat împotriva suveranului şi a familiei regale.[25] Altfel, în luna noiembrie a anului următor doctorul Dimitrie Gerota este arestat în timp ce se pregăteşte să publice o serie de texte antimonarhiste, depistate de cenzură. Privarea sa de libertate declanşează însă o serie de proteste ale unor personalităţi publice şi ale studenţilor Facultăţii de Medicină din Bucureşti, iar acesta este în scurt timp eliberat.[26] Importanţa politică a acestui episod constă inclusiv în faptul că la o demonstraţie organizată în sprijinul doctorului Gerota (tocmai în faţa Palatului Regal) participă şi membri ai Gărzii de Fier. La jumătatea deceniului, opoziţia anticarlistă a Legiunii devine din ce în ce mai evidentă, conducătorii acestei grupări fasciste discutând chiar cu Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu (liderul unei grupări politice disidente din PNL,

denumită generic „Partidul Naţional Liberal Gheorghe Brătianu") despre organizarea unui front comun îndreptat împotriva lui Carol al II-lea şi a camarilei.[27] în acest context vorbeşte scriitorul carlist Ion Sân-Georgiu (care este în acelaşi timp şi informator al regelui) despre constituirea unui „front anticar- list", din care ar fi făcut parte personalităţi precum Gheorghe Brătianu, Nae Ionescu, Stelian Popescu (director al ziarului *Universul),* mareşalul Alexandru Averescu şi Iuliu Maniu.[28] în 28 iunie 1936, de pildă, acesta din urmă atacă deschis camarila regală într-un discurs public rostit în localitatea ardeleană Vinţul de Jos.[29]

Deşi influenţa sa politică este în creştere, Carol continuă să se confrunte cu atacurile adversarilor, îndreptate în primul rând împotriva vieţii sale personale şi a anturajului său.[30] Aceştia condamnă îndeosebi amestecul în politică al Elenei Lupescu, concubina sa de origine evreiască devenind pentru anticarlişti un simbol al „răului absolut"[31]. Rolul ei ca factor de decizie politică pare a fi însă deseori exagerat. Hans-Christian Mâner observă pe bună dreptate că e dificil de analizat influenţa „camarilei" în procesul de guvernare, atrăgând atenţia asupra faptului că această noţiune este totuşi mult prea frecvent folosită de unii oameni politici în „sloganuri" menite a discredita (în lupta lor pentru putere) pe adversarii lor (carlişti). Aşa se face că nu doar guvernul naţional-liberal condus de Gheorghe Tătărescu este acuzat acum de a fi „complice" al anturajului regal, ci şi Partidul Naţional-Ţărănesc, etichetat la rândul său ca un grup politic „lacheu" al „camarilei"[32].

în paralel, ca o contrapondere la aceste critici, la construirea imaginii publice a lui Carol al II-lea contribuie din plin propaganda carlistă şi cenzura. Prima e integrată deseori în propaganda oficială a statului (în cadrul căreia monarhia – respectiv dinastia – ocupă un loc de cinste) şi vehiculează constant imaginea unui rege *conducător,* veritabil *reformator social* şi *mecena.* în ceea ce priveşte cenzura, aceasta interzice orice fel de ofensă formulată la adresa monarhiei.

Până la urmă, corespondenţa pe care suveranul o primeşte indică o creştere a gradului său de popularitate.[33] Potrivit unei mentalităţi care pare că se

generalizează acum, regelui i se cere sprijin pentru rezolvarea unor probleme dintre cele mai diverse. Ia astfel naştere un fenomen remarcabil, despre care Alexandru Vaida-Voevod (ministru de interne în guvernul naţional-ţărănist de la începutul anilor 1930) ne oferă o mărturie interesantă: „După reîntoarcerea sa în ţară, Carol era foc şi pară din cauza râvnei de a juca rolul de Harun Al-Raşid[34]. Simţeai cum e cuprins de neastâmpărul de a-şi ridica poporul şi de a-şi ferici ţara. De îndată ce merse vestea că oamenii necăjiţi se pot adresa Regelui cu petiţii, fu copleşit de acestea în aşa măsură încât – precum îmi spusese Puiu Dumitrescu [este vorba despre Constantin C. Dumitrescu, secretarul particular al suveranului – n.n.] – petrecea, citindu-le, până la trei-pa- tru ore în zori. Zadarnic l-am rugat pe Dumitrescu să-i spună Regelui să nu se ocupe cu rezolvarea petiţiilor, ci să le trimită la ministere. El răspundea: «Lăsaţi-l, îi face atât de multă plăcere». Cum Carol al II-lea nu avea suficientă experienţă în ceea ce priveşte drepturile regale «constituţionale», trimitea petiţii [până – n.n.] şi la Ministerul de Interne, prevăzute cu apostila «se aprobă, Carol». Nu am zis nimic, îmi dădeam seama că nu va putea continua mult timp cu această muncă inutilă, care sporea zi de zi. Chemam pe cel mai cinstit director ministerial, Ionescu, şi îi predam petiţiile cu apostilul aprobat regal, însă Ionescu rezolva conform legii”[35]. într-adevăr, răspândit în egală măsură printre politicieni, intelectuali, militari şi oameni de rând, acest obicei face ca lui Carol al II-lea să i se ceară să intervină nu doar pentru iniţiative culturale (cel mai frecvent, expeditorii se adresează monarhului folosind titulatura de „Rege al culturii”), ci şi pentru suprimarea cenzurii, modificarea unor legi, schimbarea guvernelor ori chiar desfiinţarea partidelor politice. Fie că este vorba despre educaţia tinerilor, despre apărarea naţională, despre Biserica Ortodoxă sau despre construcţia de clădiri publice, suveranului i se trimit spre consultare sau aprobare nenumărate proiecte şi rapoarte.

Carol al II-lea *este implicat* şi *se implică* din ce în ce mai mult în luarea deciziilor de guvernare, în numirea unor persoane în fruntea instituţiilor statului ori în crearea unor legi sau a unor proiecte de reformă. Desigur, după cum se întâmplă în cazul fiecărui individ, acţiunile sale sunt determinate în primul rând de interese *personale*. Camarila, corupţia, afacerile desfăşurate de membrii anturajului regal, toate acestea sunt lucruri a căror existenţă ar putea fi cu greu

negată. Carol al II-lea nu este un sfânt sau un ascet, însă personalitatea şi acţiunile sale ar trebui înţelese inclusiv în contextul unei culturi politice specifice, în care se integrează voluntar încă din momentul Restauraţiei. De aceea nu critica moralităţii şi a vieţii personale a regelui face obiectul studiului meu (acestea nu sunt mai puţin importante, însă au făcut deja obiectul a tomuri întregi de analiză), ci în primul rând discutarea ideilor care stau la baza legitimării practicilor monarhismului autoritar şi a inventării relaţiei dintre naţiunea română şi acest conducător (autoritar).

În ciuda criticilor îndreptate împotriva vieţii sale particulare, nu puţini sunt cei care văd în Carol al II-lea o garanţie a ordinii şi a progresului. În contextul în care devine tot mai răspândită mentalitatea potrivit căreia cauza tuturor relelor este legată de existenţa unui stat lipsit de autoritate, tânărul rege continuă să închege, treptat, propriul său proiect naţional, îndrăzneţ şi unificator. Suveranul se arată totdeauna atent faţă de orice fel de chestiune considerată ca având o importanţă naţională, iar propaganda îi cultivă în continuare imaginea de monarh omniprezent.[36] Iată-l, de pildă, prezidând congrese naţionale ale învăţătorilor, ale agricultorilor sau ale conducătorilor de cămine culturale, inaugurând expoziţii, vizitând fabrici, ajutorând familii nevoiaşe ori participând la sfinţirea unor biserici. Ca şi în trecut, acesta se prezintă ca un purtător de grijă al fiecăreia dintre noile provincii, pe care le vizitează constant (printre destinaţiile sale din aceşti ani se numără localităţile Chişinău, Hotin, Bălţi, Bugaz şi Cetatea-Albă în Basarabia; Bucşoaia, Fântâna-Albă, Rădăuţi şi Cernăuţi în Bucovina; Fibiş, Lugoj şi Timişoara în Banat; Răşinari, Sibiu, Braşov, Cluj, Alba Iulia şi Blaj în Ardeal).

Cele mai urgente probleme care privesc naţiunea română ar fi urmat, aşadar, să se soluţioneze prin intermediul monarhiei. În această privinţă, personalizarea puterii devine cât se poate de evidentă când avem în vedere calitatea de „Rege străjer" cu care Carol al II-lea este înzestrat acum. E vorba despre una dintre cele mai popularizate reprezentări ale monarhului, strâns legată de

revizionismul care ameninţă statul naţional român şi care modelează

într-o măsură apreciabilă manifestările carlismului.

Complexul naţional legat de apărarea frontierelor face astfel ca regele să fie proiectat de partizanii săi în calitatea de „cel mai mare Străjer al neamului românesc”[37], o imagine care se înrădăcinează rapid inclusiv în arsenalul ideologic al propagandei statului.[38] în opinia lui Pamfil Şeicaru, Carol al II-lea ar fi persoana destinată a facilita rezolvarea chestiunii „apărării naţionale”, în care vede cea mai importantă „problemă” care determină existenţa naţiunii române.[39] Imaginarul simbolic al carlismului se îmbogăţeşte astfel cu încă o temă. Monarhul este sortit nu doar să modernizeze naţiunea română, ci şi să îi păstreze intacte frontierele.

O suită întreagă de acţiuni simbolice întăresc treptat acest nou statut al regelui. înainte de toate, Carol al II-lea însuşi îşi asumă şi această misiune, jucându-şi *rolul*. Atrăgând atenţia asupra duşmanilor naţiunii române, fie ei „din afară” sau „dinăuntru”[40], monarhul înfiinţează o organizaţie care are drept scop nu doar încadrarea tineretului, ci şi un caracter defensiv, limpede proclamat prin însăşi denumirea sa: *Straja Ţării*. Regele se prezintă ca „şef suprem al oştirii”[41] şi participă regulat la manevrele militare anuale, denumite pur şi simplu manevre regale. Pe teatrul de operaţiuni, acolo unde i se acordă un rol simbolic central, acesta formulează explicit directive şi critici.[42] Altfel, monarhul vorbeşte deseori despre înzestrarea armatei ca despre un obiectiv personal primordial: „Către oaste nu trebuie să meargă numai vorbele noastre de dragoste, ci şi toată munca noastră, spre a o face un instrument puternic şi credincios, adevărat zid de hotar, de care să se sfarme valurile duşmane. [...] România vrea o oştire puternică, care să fie păzitoarea păcii, dar şi păzitoare neadormită a neştirbirii hotarelor”[43]. Asemenea fraze fac trimitere indirectă la legătura indisolubilă ce ar fi existat între monarhie şi apărarea naţională, iar în această privinţă colaborarea strânsă dintre Carol al II-lea şi militari nu este întâmplătoare, de ea fiind legată inclusiv calitatea simbolică de „Rege străjer” pe care acest suveran o îndeplineşte acum. Drept dovadă, cea mai importantă linie de fortificaţii româneşti de apărare, a cărei construcţie începe în

primăvara anului 1937 de-a lungul frontierei cu Ungaria, poartă numele regelui: este „Linia Carol al II-lea”.

în cazul acestui monarh român, personalizarea puterii capătă expresii dintre cele mai diverse. Ce-i drept, Carol rămâne, dacă nu principalul actor al vieţii politice, măcar personajul ale cărui acţiuni politice sunt cel mai atent observate şi dezbătute. într-o societate preponderent ţărănească în care cultura politică liberală este extrem de fragilă, regele este în multe privinţe proiectat ca un veritabil taumaturg, capabil să ofere remedii destinate a ajuta România să progreseze. în această privinţă, satele şi ţăranii dobândesc o importanţă particulară. Legătura dintre monarhie şi această categorie socială este din ce în ce mai mult exploatată în scopuri politice şi ideologice.

4.3 „Regele ţăranilor”

Ideologia şi practica monarhismului, respectiv felul în care se produce personalizarea puterii în cazul lui Carol al II-lea, sunt determinate într-o manieră fundamentală de specificul *ţărănesc* al societăţii româneşti. Experienţa războiului şi democratizarea politicii odată cu legiferarea votului universal cresc prestigiul şi importanţa ţăranilor ca vector politic, iar ei sunt destinaţi acum să devină în această privinţă mult mai vizibili decât erau înainte de Primul Război Mondial. în acest context, mişcarea monarhistă le promite sprijin.

După cum am demonstrat anterior, ideea „înfrăţirii” dintre Carol şi ţărani nu este una nouă, aceasta numărându-se printre temele preferate ale discursului carlist din deceniul precedent, când se evidenţiază binefacerile pe care activitatea fundaţiei culturale princiare le-ar fi avut în procesul de emancipare culturală şi economică a acestei pături sociale. în acelaşi timp, am putea gândi această apropiere simbolică inclusiv ca pe una care se înscrie într-o suită de strategii de comunicare promovate de dinastia de Hohenzollern, precum promovarea artei populare româneşti de către reginele Elisabeta şi Maria ori asocierea persoanei regelui Ferdinand cu reforma agrară legiferată în timpul războiului (ca urmare a acestei iniţiative, câteva milioane de ţărani sunt împroprietăriţi treptat începând cu 1921).

România Mare reprezintă un caz interesant de naţiune determinată în mod fundamental de specificul său ţărănesc. în 1930, 79,9% dintre locuitorii acestui stat trăiesc în zonele rurale[44], iar românii reprezintă aici mai mult de trei sferturi din populaţie.[45] Prin urmare, identitatea naţională este asociată extrem de puternic cu figura ţăranului şi cu o imagine idealizată a satului românesc, în scrierile intelectualilor naţionalişti, ţăranul român este mitizat ca păstrător al specificului etnic, mărturie a stabilităţii şi durabilităţii comunităţii naţionale de-a lungul veacurilor.

în această privinţă, legătura simbolică dintre Carol şi ţărani ar putea fi înţeleasă inclusiv ca o consecinţă a relaţiei apropiate pe care regele o cultivă cu intelectuali marcaţi de această sensibilitate ideologică. Imperativul solidarităţii dintre rege şi ţărani, de exemplu, fusese formulat de Nae Ionescu încă de la debutul noii domnii carliste. în opinia acestui filozof monarhist, lui Carol al II-lea i-ar fi revenit sarcina de a înlătura „primejdia" parlamentarismului tocmai prin crearea unei legături directe, neintermediate, cu această pătură socială. Numai astfel s-ar fi putut deschide calea spre crearea „adevăratului stat românesc", descris de Ionescu ca fiind unul în acelaşi timp *monarhic, autoritar* şi *ţărănesc,* veritabilă pavăză împotriva statului parlamentar, avut în vedere ca un aşezământ „neputincios" şi „risipitor de energii"[46]. Atât Nae Ionescu, cât şi Cezar Petrescu, un alt intelectual carlist, opun explicit monarhia reprezentată de Carol demagogiei şi lipsei de interes faţă de sate, pusă pe seama partidelor politice.[47]

Cel mai important carlist partizan al unor reforme destinate satelor este însă Dimitrie Guşti, cel care proclamă specificul ţărănesc ca fundament al culturii naţionale.[48] Aşa se face că una dintre cele mai importante iniţiative ale aşezămintelor pe care le conduce (Fundaţiile Culturale Regale şi Institutul Social Român) este legată de înfiinţarea unui Muzeu al Satului Românesc, înfăptuit prin munca echipelor de tineri pe care le coordonează, este inaugurat în 9 mai 1937 şi aşezat tocmai în interiorul Parcului Naţional „Regele Carol al II-lea" din Bucureşti. Demersul este unul întru totul inedit: muzeul înglobează în suprafaţa sa case specifice fiecărei regiuni din România

Mare, configurând în acest spaţiu al capitalei o inedită geografie simbolică a

naţiunii, una pe care Dimitrie Guşti o pune într-o manieră cât se poate de explicită sub semnul regalităţii:

> Este aici casa de piatră şi de grinzi de lemn a Românului de la munte, din Argeş şi Neamţ, ca şi din Şanţul Năsăudului, din Ţara Oaşului, de la Moţi, din Bihor şi de pe plaiurile Sibiului; este locuinţa mai revărsată şi mai zâmbitoare, de cărămidă arsă sau chirpici, a omului de la şes, din marginea Bărăganului până-n părţile basarabene şi-n câmpia Banatului; este aşezarea de pe malurile Dunării, cu prispe ascunse sub stuf, între biserici cu turn ascuţit din Maramureş, moară de apă de pe Şiret, mori de vânt din Basarabia, văiagă din Banat, cherhanea de peşte din Deltă, hanul din Ilfov, şi tot ce dă înţeles şi farmec satului românesc. [...] Ele au crescut ca din pământ, în luna din urmă, sub ochii Majestăţii Voastre, care aţi venit de mai multe ori să le vedeţi, pe când lemnarii şi zidarii, meşteri aduşi fiecare din satul lor, erau căţăraţi încă pe schele şi acoperişuri şi nici nu puteau visa că însuşi Regele Ţării se afla între ei şi-i urmărea la lucru. Parcă satele româneşti se grăbeau de pretutindeni încoace, ca să se aşeze în jurul Majestăţii Voastre şi să Vă îmbrăţişeze cu aceeaşi credinţă şi iubire pe care Majestatea Voastră le-o arată. [...] Ţara de ţărani este aici, în gospodăriile ei, ca să-şi întâmpine regele, şi strigă prin glasul meu: să trăiţi, Majestate![49]

Dincolo de coloratura sa romantică, discursul lui Guşti ar putea fi interpretat şi ca o trimitere indirectă la ideea de a emancipa satele şi de a le organiza din punct de vedere politic, social şi cultural sub semnul monarhiei. Ce-i drept, nu puţini sunt cei care formulează acum imperativul solidarităţii dintre monarhie şi ţărani. Este însă meritul lui Carol al II-lea de a fi înţeles şi instru- mentalizat această afinitate tradiţionalistă a intelectualilor naţionalişti. Deşi mai multe grupări politice îşi afirmă interesul faţă de chestiunea modernizării satelor (de la naţional-ţărănişti până la legionari), regele pare a fi singurul care schiţează şi concretizează în această privinţă un proiect coerent.

Cu toate că implicarea lui Carol în chestiunile legate de lumea

rurală românească se configurează încă din prima parte a deceniului anterior, bazele unei relaţii între monarhie şi locuitorii satelor nu se pun decât odată cu Restauraţia.

în anii treizeci, acest episod este pus nu întâmplător în legătură cu o naraţiune aparte, potrivit căreia prima persoană întâlnită de Carol odată cu revenirea sa în România ar fi fost o ţărancă. într-adevăr, o defecţiune a avionului forţează pilotul să aterizeze în mod neprevăzut pe o câmpie din judeţul Bihor, loc în care Carol este întâmpinat de Maria Modura, o femeie care îi aduce un ulcior cu apă. Cei doi stau de vorbă şi socializează cu uşurinţă. Iată cum povesteşte Maria Modura episodul întâlnirii cu prinţul întors din exil:

în ziua de 6 iunie 1930, pe când mă aflam la munca câmpului împreună cu mama mea şi cu fratele meu [întors – n.n.] în concediu de la militărie, am fost surprinşi de zgomotul unei maşini de zburat. Pasărea mare vira deasupra noastră şi peste puţin timp s-a coborât lângă noi.

Ani aruncat sapa şi cu multă curiozitate ne-am apropiat grăbiţi spre maşină, din care au descinşi trei inşi. Un domn înalt, svelt, şi doi piloţi.

în timp ce piloţii examinau maşina, eu am întâmpinat pe Domnul înalt, a cărui faţă strălucea de bunătate, blândeţe şi bucurie, zicându-i:

— Bine aţi venit, să trăiţi!

Domnul înalt, spre cea mai mare bucurie a mea, mi-a răspuns în limba mea maternă, în româneşte. în cuvinte blânde şi pline de iubire s-a interesat de soarta noastră. Iar când a văzut cât de mare este mirarea mea asupra maşinii a spus:

— Uită-te bine la maşina aceasta care m-a adus pe mine aici.

S-a apropiat de maşină deschizându-i uşa iar eu m-am uitat uimită la interiorul ei, care era aranjat cu un lux ca palatul unui prinţ din poveşti.

în momentul ce piloţii erau ocupaţi cu repararea maşinii şi cu căutarea benzinei, la întrebările Domnului înalt eu am dat informaţii despre viaţa ce o duceam şi despre locul unde se află, şi anume hotarul comunei Vad. Iar când nobilul călător s-a arătat însetat de arşiţa soarelui şi de emoţiile aşteptării, la dorinţa Sa m-am repezit să-i aduc apă răcoritoare de izvor în ulciorul meu.

Serviciul meu mi l-a răsplătit cu un argint sclipitor, iar când eu m-am uitat mirată la banul străin a spus zâmbind:

— Păstrează-l ca suvenir.

Peste puţin timp a sosit un alt avion, care a aterizat lângă noi şi care a înălţat în aer pe binefăcătorul meu.

> După ce avionul s-a ridicat în aer şi a luat zborul spre Dealul Craiului, cei doi piloţi ai primei maşini, îmbrăţişându-se, s-au sărutat şi au strigat către noi:
>
> — Bucuraţi-vă, pentru că a sosit acasă mult aşteptatul nostru Rege Carol al II-lea.[50]

Amplu exploatat de propaganda carlistă de-a lungul întregului deceniu, această întâmplare (amestec de adevăr şi ideologie) o transformă pe Maria Modura într-un personaj notoriu, ridicat la rang de simbol.[51] Prezenţa ei în locul unde Carol face primul popas pe pământ românesc este promovată ca un semn prevestitor al alianţei create acum între monarhie şi ţărani.

Pentru a mobiliza şi a-şi apropia această categorie socială, Carol al II-lea se proiectează pe sine inclusiv ca un „Rege al ţăranilor". Prezentându-i drept obiect al grijii lui permanente[52] şi fundament al naţionalismului românesc[53], suveranul sprijină treptat o serie de iniţiative culturale şi sociale îndrăzneţe derulate în beneficiul lor. Acestea sunt legate în primul rând de activitatea Fundaţiilor Culturale Regale şi a Institutului Social Român, centrată aproape exclusiv asupra satelor. în această privinţă, un moment important se petrece în luna iunie a anului 1934, când pleacă la sate primele echipe regale studenţeşti, destinate a desfăşura diferite activităţi în folosul comunităţilor rurale. într-adevăr, bugetul fundaţiilor sale creşte simţitor, ca şi numărul activiştilor culturali, al căminelor culturale şi al publicaţiilor destinate ţăranilor.

Nu e vorba doar de gesturi izolate, precum acela de a-i oferi personal profesorului Guşti suma de 20 000 de lei pentru Căminul cultural din satul fagărăşean Drăguş[54], ci de un activism specific dedicat acestei categorii sociale. De pildă, monarhul prezidează şi participă la congrese naţionale dedicate agriculturii ori căminelor culturale, unde se bucură de compania a mii de ţărani veniţi în Bucureşti din toate regiunile României Mari. Aici se ţin cuvântări şi se discută soluţii pentru cele mai importante probleme ale lumii rurale româneşti, iar unii dintre fruntaşii satelor au chiar posibilitatea de a se adresa direct monarhului Pentru unul dintre ei, reprezentant al satului năsăudean Şant, Carol al II-lea este cu adevărat „Regele ţăranilor", o „călăuză bună", despre care este sigur că îi va îndrepta pe ţărani spre „izbândă"[55].

Potrivit mesajelor trimise de propagandă[56], firea sa *românească* şi calitatea sa de ortodox fac ca regele să fie pretutindeni preţuit şi iubit de ţărani, cu care socializează cu uşurinţă. La Fibiş, în Banat (acolo unde îşi desfăşoară activitatea una dintre echipele regale dirijate de Guşti), stă personal de vorbă cu ţăranii şi cu echipierii, cărora le oferă îndrumări.[57] La celălalt capăt al ţării, în localitatea basarabeană Hânceşti, monarhul vizitează gospodării ale ţăranilor, pentru a discuta cu ei şi a le asculta păsurile. Aşa se face că în curtea unui sătean ia loc în mod spontan pe un scaun aflat în apropiere. De această dată, aşezat, ascultă alături de câţiva ţărani o serie de lămuriri şi informaţii oferite de prefectul judeţului Lăpuşna[58]. Ignorând deseori protocolul şi eticheta impusă de statutul său, Carol al II-lea oferă oamenilor de rând impresia unui rege *accesibil,* totdeauna dispus să asculte doleanţele supuşilor săi şi să le ofere sprijin.

În acelaşi timp creaţie a propagandei, teatralitate a monarhului şi purtare firească a unui rege care pare a se simţi cu adevărat în largul său în România, această reprezentare este destinată inclusiv a facilita colaborarea politică dintre rege şi ţărani, una gândită pe cât posibil în afara parlamentarismului. Regele însuşi afirmă explicit faptul că „ridicarea şi deşteptarea satelor nu se face prin politică şi vot obştesc, ci printr-o muncă continuă de pricepere reală a nevoilor locale, de sacrificiu şi dragoste”[59]. În această privinţă, tarele sistemului de guvernare sunt nu întâmplător supuse unei critici constante în publicaţia *Albina,* revista Fundaţiilor Culturale Regale destinată satelor. Mesajul editorilor este unul cât se poate de simplu: partidele politice reprezintă factorul principal care ar fi semănat „vrajbă” şi „venin” în „rânduiala satelor”[60]. O asemenea critică găseşte rapid un teren fertil în zonele rurale, de vreme ce pentru majoritatea ţăranilor politica partidelor şi conceptul de *stat* nu reprezintă neapărat un lucru pozitiv. Birocraţia politizată, lipsită de credibilitate, ineficientă şi coruptă ori violenţa politică din timpul alegerilor electorale transformă de cele mai multe ori contactele avute cu instituţiile statului într-o experienţă neplăcută.

În acest context, imaginea de rege popular, respectiv de „Rege al ţăranilor”, ar putea fi înţeleasă şi ca un rezultat al unei dinamici generate *de jos* în *sus*, fapt evidenţiat din nou de vasta corespondenţă pe care Carol al II-lea o primeşte

odată cu Restaurația. Faptul că printre expeditori se numără mulți locuitori ai satelor și că mesajele ori doleanțele lor sunt deseori citite de către rege ori secretarul său particular, iar uneori chiar luate în considerare și soluționate este unul plin de însemnătate, cu atât mai mult cu cât o asemenea practică ar fi putut fi cu greu închipuită în România de dinaintea Restaurației.

Faptul că acest fenomen se petrece la o scară deloc neglijabilă ar putea fi interpretat ca un fel particular de democratizare a politicului, aflat în strânsă legătură cu imaginea de rege popular și autoritar de care Carol al II-lea se bucură acum. Așa se face că o țărancă dintr-un sat hunedorean care scrie regelui se gândește pur și simplu că dacă doleanțele sale nu și-ar fi găsit rezolvare ori n-ar fi ajuns la destinatar, de vină n-ar fi fost monarhul, ci „vreun curtean dintre aceia care se interpun între Rege și popor”[61]. Prevăzător în această privință, Gheorghe Benea din Hărman (județul Brașov) adaugă la sfârșitul scrisorii următoarea mențiune: „Cine va opri cursul acestor cuvinte, răspunzător fie în fața lui Dumnezeu”[62]. Considerat de unii drept primul rege care a contribuit cu adevărat la „ridicarea” satelor românești[63], suveranul este asaltat de un număr extrem de mare de scrisori, al căror conținut variază de la omagii și laude până la cereri și sugestii dintre cele mai diverse. De pildă, o țărancă din Bucovina îi mulțumește pentru o sumă de bani pe care Carol al II-lea i-o dăruiește, probabil ca urmare a unei cereri pe care aceasta i-o adresase anterior.[64] De un ajutor bănesc speră să beneficieze și Maria Modura, care la jumătatea anilor treizeci se confruntă cu dificultăți financiare. Prezentându-se ca o „supusă și umilă servitoare”, Modura își pune la rândul ei nădejdea în solidaritatea „stăpânitorului României Mari”, iar în consecință i se oferă un sprijin de 500 de lei.[65] în același timp, devine din ce în ce mai răspândit inclusiv obiceiul de a i se adresa regelui plângeri legate de modul defectuos în care își desfășoară activitatea autoritățile statului. Țăranii din satul dâmbovițean Pârvulești, de exemplu, roagă pur și simplu pe monarh să sprijine inițierea unei anchete împotriva moșierului din localitate, acuzat de abuzuri.[66] într-o manieră asemănătoare, locuitorii unor sate montane din județul Prahova se plâng

acestuia de faptul că ar fi fost nedreptăţiţi de justiţie. Drepturile de proprietate le-ar fi fost încălcate ca urmare a unor abuzuri făcute de o societate forestieră patronată de Stelian Popescu, directorul ziarului *Universul:*

> Vedem cu ochii cum se pierde procesul nostru şi cum se uzurpă munţii noştri. în situaţia aceasta nenorocită ne apropiem cu toţii sufletește de picioarele Tronului, liman al mântuirii noastre, rugându-Vă, ca pe cel mai înţelept şi viteaz Rege al nostru, să luaţi în băgare de seamă plângerea noastră şi să ordonaţi cu toată puterea cu care V-a îmbrăcat Naţiunea Română şi Constituţia ei, o straşnică cercetare pentru aflarea persoanei sus-puse, care execută ordinul ilegal şi abuziv al domnului Stelian Popescu, de a lua din stradă oameni cinstiţi şi nevinovaţi şi de a-i băga în puşcărie.[67]

Nota emotivă a textului şi exprimarea directă folosită de expeditori nu ar trebui să surprindă, de vreme ce Carol e perceput ca un veritabil „părinte" al naţiunii şi ultimă instanţă de judecată.

Acest monarh *român, ortodox* şi *autoritar* pare că se bucură de un sprijin popular considerabil. Aici am putea identifica o altă particularitate a domniei sale, întrucât acest tip de reprezentare şi de socializare nu se aplică predecesorilor săi (Carol I şi Ferdinand I) ori urmaşului său, Mihai. într-o societate precum cea românească, în care mobilitatea socială este una destul de redusă, asemenea reprezentări şi practici servesc într-o anumită măsură ca un vehicul de coerenţă socială şi politică: de o parte, un monarh care nu doar se prezintă, ci şi acţionează ca un apărător al intereselor ţărănimii, deci ale majorităţii populaţiei; de cealaltă parte, o pătură socială monarhistă şi naţionalistă, care îşi îndeplineşte cu succes funcţia de depozitar şi apărător al specificului etnic şi naţional. în fine, prin apariţia unei asemenea relaţii se dă la o parte îndelung blamatul „politicianism", pornind de la ideea că reformele fundamentale ar putea fi realizate şi fără intermedierea partidelor politice. De altfel, într-un interviu pe care îl acordă în 1937 publicaţiei franceze *Paris Midi,* monarhul critică tocmai efectele negative pe care practicile partidelor politice le-ar fi avut asupra ţăranilor, „manevraţi" şi trataţi ca „eroi de operetă". Critic faţă de aceste metode, regele se prezintă acum pe sine ca un reformator autentic al unei lumi

rurale în curs de transfigurare.[68] Carol al II-lea mizează pe sprijinul ţăranilor inclusiv pentru că îl poate folosi ca instrument de luptă împotriva parlamentarismului românesc.

Titulatura de „Rege al ţăranilor" nu reprezintă, aşadar, doar o temă propagandistică, ci şi o ideologie pliată pe o tradiţie intelectuală şi politică solid înrădăcinată în societatea românească. în anii de domnie a lui Carol al II-lea, practic, am putea spune că dezideratele politice naţional-ţărăniste de reformare a satelor, axate pe ideea unei dominaţii a ţăranilor prin PNŢ, sunt înlocuite de un proiect centrat pe colaborarea dintre monarhie şi locuitorii satelor. Monarhismul carlist se situează astfel împotriva naţional-ţărănismului (respectiv împotriva lui Iuliu Maniu) şi pentru că doreşte să deţină monopolul politic asupra satelor. Pentru numeroşi naţionalişti antiliberali partizani ai lui Carol al II-lea, ideologia care îl promovează pe acesta ca „Rege al ţăranilor" se dovedeşte a fi deosebit de atractivă. Treptat, unora li se oferă inclusiv posibilitatea de a experimenta, prin intermediul carlismului, propriile idei de reformă.

4.4 Reforma ca inginerie socială

înainte de a atinge apogeul în perioada regimului autoritar (1938-1940), proiectele de inginerie socială asociate monarhiei (precedate şi pregătite într-o manieră mai mult decât simbolică de recensământul efectuat în 1930, singurul din perioada interbelică) devin din ce în ce mai frecvente începând din 1934. Pe scurt, am analizat *ingineria socială* carlistă ca o activitate de planificare de către stat (pentru că cele mai multe dintre reformele monarhiste se fac, totuşi, prin mijlocirea statului) a sferei socialului, a vieţii indivizilor sau măcar a anumitor aspecte din existenţa lor. în anii 1934-1937, dimensiunea reformistă a monarhismului se manifestă în primul rând prin activitatea Institutului Social Român şi a Fundaţiilor Culturale Regale la sate (cămine culturale, cercetări monografice, muncă în folosul comunităţilor rurale), dar şi printr-o serie de iniţiative destinate încadrării tineretului.

Institutul Social Român condus de Dimitrie Guşti se afirmase încă de la începuturile sale (este înfiinţat în anul 1921) ca un veritabil laborator ideologic, o

tribună de dezbatere a ideilor care prefigurează multe dintre direcţiile de acţiune ale şcolii gustiene de sociologie ori ale monarhismului carlist din anii treizeci. Prin organizarea unor serii de conferinţe sau editarea unor monografii şi a revistei *Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială* (al cărui prim număr apare în 1919), acest institut iese în evidenţă nu doar prin diversitatea subiectelor dezbătute (de la reforma Constituţiei şi organizarea administrativă a României Mari până la minorităţi, ideologii politice sau sistematizarea capitalei), ci şi prin faptul că în activitatea sa se implică numeroşi monarhişti. Acest lucru se dovedeşte a fi plin de însemnătate, întrucât personalităţi precum Dimitrie Guşti, Mihail Manoilescu, Victor Slăvescu, Gheorghe Ionescu-Şişeşti, Petre Andrei, Mihail Ralea, Emanoil Bucuţa ori Stavri Cunescu deţin în acest deceniu funcţii importante în instituţiile statului (îndeosebi în timpul regimului monarhiei autoritare).

În textul programatic pe care îl publică în primul număr al revistei institutului, Dimitrie Guşti prezintă explicit ţelul acestui aşezământ ca fiind acela de „preparare a reformei sociale în România”[69]. Prin urmare, şcoala de sociologie pe care o creează va proclama o *sociologia militans,* adică o sociologie care îşi propune nu doar studierea, ci şi transformarea comunităţilor rurale, asupra cărora este în primul rând orientată. în opinia sa, aplicarea cu succes a reformei sociale ar fi fost posibilă doar prin investigaţii monografice, monografia sociologică practicată de echipele pe care le conduce urmând să se constituie astfel într-o *ştiinţă a naţiunii,* una în acelaşi timp de constatare, de explicare şi de executare. De aici şi folosirea masivă a metodelor statistice de către Dimitrie Guşti, fapt confirmat de sociologul Henri H. Stahl, unul dintre colaboratorii săi apropiaţi.[70] De fapt, întreaga gândire socială a lui Guşti şi a discipolilor săi e pătrunsă de o pasiune profundă pentru planificare, cifre şi statistici, de vreme ce sociologia lor este destinată să înglobeze nu doar cunoaşterea, ci şi reforma socială şi acţiunea culturală.

începând din 1933 Guşti nu este doar conducător al ISR, ci şi director al Fundaţiilor Culturale Regale, postură din care afirmă îndrăzneţ ţelul său de a pune în serviciul statului român cunoaşterea generată de aceste două aşezăminte. Altfel spus, rezultatele diferitelor cercetări efectuate sub egida

ISR şi a FCR urmează să fie puse la dispoziţia guvernanţilor astfel încât să se adopte cele mai potrivite metode şi legi pentru *gospodărirea* naţiunii. în această privinţă, apropierea dintre Dimitrie Guşti şi Carol al II-lea nu rămâne fără urmări, întrucât în anii treizeci terapeutica reformistă destinată fiecărei regiuni se face inclusiv în numele regelui. Guşti însuşi o teoretizează ca fiind parte integrală a „operei" monarhului.[71] în 1936, acesta îi propune lui Carol al II-lea chiar întărirea colaborării dintre Fundaţiile Culturale Regale şi Institutul Social Român. Potrivit noii strategii, fiecare filială a ISR urma să fie integrată în *Uniunea Fundaţiilor Regale,* o formulă organizatorică în care „Fundaţia Regele Ferdinand I din Iaşi ar urma să aibă drept scop organizarea de cercetări pentru cunoaşterea fizică a ţării, Fundaţia Carol I pentru cunoaşterea istorică a neamului, iar Institutele Sociale, ca membre componente ale Uniunii Fundaţiilor, să aibă drept scop cunoaşterea sociologică a Naţiunii"[72].

Ce-i drept, regele devine încă din 1930 preşedinte onorific al Institutului Social Român, a cărui activitate se dezvoltă constant în deceniul său de domnie, în 1932 şi 1934 i se creează primele două filiale regionale (în Timişoara, pentru Banat, şi în Chişinău, pentru Basarabia), iar în 1936 se pregăteşte înfiinţarea a încă 5 asemenea sedii locale: la Cernăuţi (pentru Bucovina), Constanţa (pentru Dobrogea), Craiova (pentru Oltenia), Iaşi (pentru Moldova) şi Cluj (pentru Ardeal).[73] La jumătatea anilor 1930, şcoala gustiană de sociologie se află în plină expansiune, pe măsură ce devine din ce în ce mai *carlistă.* Rezultatele cercetărilor ISR sunt publicate într-o nouă revistă, intitulată *Sociologie românească* (din 1936), iar asocierea cu ingineria socială devine tot mai evidentă, fiind trădată inclusiv de vocabularul actorilor săi. Dacă în 1919 Dimitrie Guşti opunea pur şi simplu o inginerie socială „graduală" radicalismului revoluţionar şi proiectelor utopice[74], acum Traian Herseni explică rostul monografiilor sociologice efectuate de ISR prin faptul că furnizează material documentar „reformatorilor sociali", în conformitate cu vechiul deziderat al profesorului său de a fundamenta într-o manieră „ştiinţifică" deciziile politice.[75]

Ingineria socială este gândită de mulţi carlişti ca o componentă naturală şi necesară a modernităţii şi a procesului de modernizare. Printre ei, Mihail

Manoilescu dezvoltă un veritabil cult pentru planificare şi organizare, ca un corolar al teoriilor sale privitoare la corporatism[76]. în această privinţă, un exemplu cât se poate de clar e faptul că tocmai în figura inginerului identifică veritabilul „prototip" al „spiritului dinamic"[77]. Descris în textele sale ca un individ posesor al unor cunoştinţe precise, metodic şi creator, *inginerul* este în opinia lui Manoilescu personajul cel mai capabil de a răspunde în mod salutar exigenţelor „lumii de mâine", meritând a fi preţuit şi pus la loc de cinste pretutindeni în aparatul administrativ al statului.[78] Pe de altă parte, într-o carte despre conceptul *de partid unic* pe care o publică în 1937, acesta teoretizează ingineria socială (asociată de el cu ideea de *plan*) şi în legătură cu principiul *şefului.* Pe scurt, în opinia lui Mihail Manoilescu, în societăţi agrare precum cele din estul şi sud-estul Europei, dominate de mici proprietari şi confruntate cu probleme grave legate de „raţionalizarea" muncii şi a producţiei, clădirea unei administraţii „ordonate", „corecte" şi „fără discontinuitate" s-ar fi putut face numai sub conducerea unui „gospodar" aflat în fruntea statului.[79] Prin urmare, punerea în practică şi eficientizarea planificării într-un stat ar fi putut fi facilitate în primul rând printr-un proces de personalizare a puterii.

Ideea de *plan* este totdeauna ispititoare. Nicio persoană rezonabilă n-ar putea recomanda în mod serios „să nu se facă nimic", iar lucrurile să fie lăsate în voia inerţiei. Un *plan,* prin însuşi faptul că se constituie într-o desfăşurare de acţiuni conştiente orientate către un scop anume, este preferabil şi incomparabil superior, din multe puncte de vedere, absenţei planificării. Totuşi, pentru intelectuali precum Manoilescu *planul* posedă o dimensiune vădit an- tiliberală, de vreme ce este conceput ca un instrument de putere al unei entităţi colective, statul. Pe de altă parte, nu trebuie uitat faptul că pentru aceste persoane, în anii 1930, asemenea practici înseamnă pur şi simplu realism. Până la urmă, acest deceniu coincide pentru nu puţine ţări cu o veritabilă vârstă de aur a planificării. Fie că e vorba despre state totalitare (Germania nazistă, Italia fascistă, Uniunea Sovietică), autoritare (Portugalia, Turcia) ori democrate (am în vedere în primul rând aşa-numitul „New Deal" din Statele Unite), *planul* (naţional) se bucură acum de o popularitate aparte.

în cazul României, importanţa ideilor şi iniţiativele discutate mai sus constă în faptul că anunţă (într-o manieră indirectă) metamorfoza politică reformistă din anii regimului monarhiei autoritare. Una dintre marile promisiuni ale monarhismului naţionalist, respectiv cea privitoare la *ordine*, se manifestă inclusiv prin inginerie socială, în acest caz mai puţin asociată cu tehnologia şi îndreptată cu precădere spre sat şi spre diferite formule de încadrare a indivizilor. în această privinţă, am explorat interesul pe care regele şi partizanii săi îl acordă în aceşti ani încadrării tineretului.

4.5 încadrarea tineretului

într-un articol pe care îl scrie cu prilejul aniversării a trei ani de la Restauraţie, Mihail Manoilescu îndeamnă pe Carol al II-lea să se sprijine în mod imperativ pe tineri ca o condiţie absolut necesară pentru îndeplinirea „misiunii" sale „istorice": „Tăria sufletească şi energia însetată de realizări pe care o înseamnă Suveranul cel nou sunt atât de mari încât în ziua când va fi pusă la muncă răspunzătoare generaţia tânără, care este generaţia Lui, nu se va putea să nu învingă"[80]. Discursul lui Manoilescu nu este lipsit de semnificaţii, în anii treizeci, numeroşi naţionalişti antidemocraţi văd în tineri unul dintre cei mai importanţi vectori capabili să dinamizeze naţiunea şi statul. Aşa se face că, pentru a contracara tarele parlamentarismului românesc, Nichifor Crainic nu propune înăbuşirea naţionalismului tinerilor (respectiv pe cel al membrilor Gărzii de Fier), ci orientarea lui cu sprijinul regelui şi în spiritul monarhismului.[81] în schimb, Pamfil Şeicaru explică atracţia exercitată de legionari asupra tinerilor prin antinomia ce ar fi existat între partidele politice şi naţionalism, respectiv între ceea ce el numeşte „organismul senilizat al politicianismului românesc" şi revendicările naţionaliste ale tinerilor.[82]

Restauraţia face ca unii intelectuali monarhişti să identifice treptat în Carol al II-lea o posibilă soluţie pentru rezolvarea chestiunii tineretului. însă politicile carliste de încadrare a tinerilor nu se conturează doar ca o reacţie la ascensiunea Gărzii de Fier, ci reprezintă în egală măsură un răspuns faţă de o serie

de revendicări ideologice mai largi. Necesitatea forjării unui aşezământ de stat care să educe tinerele generaţii în spiritul naţionalismului şi al activismului reprezintă unul dintre cele mai dezbătute subiecte în presa de dreapta, iar printre cei care încearcă să ofere soluţii se numără inclusiv monarhişti ca Mihail Manoilescu[83], Emanoil Bucuţa[84], Cezar Petrescu[85]sau Constantin Donescu[86]. Pe scurt, soluţia pe care aceştia o propun e legată de integrarea acestei categorii sociale în organismul unui stat reformat, capabil să o educe într-o manieră naţionalistă şi idealistă.

Prin urmare, începând cu anul 1934 carlismul se configurează inclusiv prin raportare la acest tip de revendicări, încadrarea tinerilor în *Straja Ţării* şi în aşa-numitele *echipe regale* reprezentând, până în 1937, cea mai semnificativă formă de inginerie socială carlistă. în paginile următoare discut structura, evoluţia şi natura lor, analizându-le inclusiv în legătură cu acţiunile monarhului şi cu ipostaza sa de „Rege al tinerilor".

Straja Ţării, cea mai importantă asemenea iniţiativă, este creată în mai 1934. Totuşi, prima organizaţie de tineret de a cărei activitate se leagă numele lui Carol este Asociaţia Cercetaşilor Români (ACR), pe care acesta o înfiinţase în 1915 în calitate de prinţ moştenitor. Imitând principiile de organizare ale cercetăşiei englezeşti, ACR se remarcă prin activităţile sale din timpul războiului şi din prima parte a anilor 1920. După o perioadă de relativă apatie cauzată de exilul lui Carol, acest aşezământ este redinamizat odată cu Restauraţia şi cu seria de reuniuni naţionale (jamboree) ale cercetaşilor, desfăşurate succesiv la Piatra Neamţ (1930), Sibiu (1932) şi Mamaia (1934), în prezenţa regelui şi a principelui moştenitor Mihai. La începutul anului 1937, cercetăşia este însă contopită cu străjeria, prima dintre ele păstrându-şi doar un minim grad de autonomie; îndeosebi una estetică, prin păstrarea vechilor uniforme.

Straja Ţării nu reprezintă însă un simplu derivat al cercetăşiei. Dimpotrivă, este vorba despre un organism autonom, creat într-un context politic, social şi cultural cu totul diferit faţă de cel al anului 1915, când fusese întemeiată Asociaţia Cercetaşilor Români. Mai precis, fondarea ei este strâns legată de

înfiinţarea în 1934 a Oficiului pentru Educaţia Tineretului Român (OETR), care funcţionează sub auspiciile unui consiliu prezidat de rege. Din acest for consultativ fac parte preşedintele Consiliului de Miniştri, ministrul apărării naţionale, ministrul educaţiei naţionale, comandanţii marilor unităţi de străjeri şi străjere, precum şi alte câteva „personalităţi ale lumii culturale" desemnate personal de Carol al II-lea. Pe scurt, rolul OETR este acela de „a susţine, dirija, coordona şi controla acţiunea tuturor asociaţiilor şi organizaţiilor care au ca obiect educaţia tinerilor între 7 şi 18 ani, încadrând aceste acţiuni într-un program unitar al cărui scop este de a forma într-un mod armonios tinerele generaţii"[87]. Unităţile străjeriei sunt de fapt înfiinţate în cadrul acestei structuri cu acoperire naţională în care sunt înscrişi într-o manieră graduală şi în mod obligatoriu toţi tinerii cu vârste între 7 şi 18 ani, destinaţi acum să facă obiectul unei „formări" în acelaşi timp „naţionale", „morale" şi „fizice".[88] În fine, în continuarea acestei pedagogii se creează aşa-numita pregătire „premilitară", de fapt o instrucţie militară dublată de o educaţie fizică şi naţionalistă care se adresează tuturor tinerilor cu vârste de 18, 19 şi 20 de ani.[89]

Pe lângă Straja Ţării, monarhia îşi apropie inclusiv două organizaţii regionale de încadrare a tineretului: „Arcaşii" bucovineni şi „Şoimii Carpaţilor" din Ardeal. Prima dintre ele fusese înfiinţată în 1905 ca o formă de asociere naţională a românilor din Galiţia imperială[90], în timp ce a doua este creată în 1928 ca o secţie a ASTRA ce îşi propune „solidarizarea naţională" a tinerilor ardeleni.[91] Şoimii Carpaţilor îşi creează rapid centre de instrucţie în patru oraşe importante din Transilvania (la Cluj, Braşov, Sibiu şi Sighet), încadrând în 1937 circa 10 000 de membri. Ca şi Straja Ţării, promovează nu doar educaţia fizică, munca la sate, cultul eroilor şi participarea activă la sărbătorile cu caracter naţional, ci şi cultul dinastiei. Carol al II-lea sprijină această organizaţie încă din 1930, iar în semn de recunoştinţă conducătorii ASTRA îi conferă titlul de şef onorific. În plus, în mod simbolic, parcul din Cluj destinat a fi locul de educaţie fizică al Şoimilor Carpaţilor este denumit „Parcul Sportiv Regele Carol al II-lea"[92], iar Iuliu Haţieganu (preşedinte al ASTRA) îl roagă pe suveran să preia patronajul şi „conducerea supremă" a acestei grupări,

acordându-i titlul de „Mare Tribun”.[93] Atât activitatea „arcaşilor”, cât şi cea a „şoimilor” este marcată în mod fundamental în octombrie 1937, când un de- cret-lege desfiinţează OETR şi transformă Straja Ţării într-o organizaţie destinată a controla şi a supraveghea direct toate societăţile sportive şi culturale de tineret.

Prima demonstraţie oficială a străjeriei are loc în 1935, cu prilejul aniversării Restauraţiei, în cadrul unei festivităţi la care iau parte 30 000 de stră- jeri, aduşi în Bucureşti din toate regiunile ţării.[94] Ulterior, la sfârşitul aceluiaşi an, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu anunţă triumfător într-o şedinţă a Senatului faptul că „trei sute de mii de străjeri şi străjere constituie azi falanga de disciplină şi 350 000 de tineri sunt înregimentaţi în unităţile premilitare, care sunt în fiecare sat adevărate focare de ordine, pregătind în acelaşi timp pe soldaţii de mâine”[95]. Această afirmaţie confirmă faptul că Straja Ţării reprezintă un aşezământ carlist care joacă în acelaşi timp şi rolul de vector al naţionalismului de stat. într-adevăr, alături de monarh şi de instructorii acestei organizaţii, din consiliul care elaborează programele străjeriei fac parte inclusiv prim-ministrul, patriarhul Bisericii Ortodoxe şi reprezentanţi ai mai multor ministere (al Educaţiei Naţionale, al Apărării Naţionale, al Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale etc.). în plus, aproape toţi instructorii străjeri- lor deţin posturi în învăţământul primar şi secundar de stat.[96]

Structurată ierarhic, Straja Ţării are ca şef simbolic suprem pe Carol al II-lea, însă, oficial, *comandantul* cu cel mai înalt grad în străjerie este Teofil Sidorovici. Acest bucovinean emigrează din Imperiul Austro-Ungar în regatul României la începutul secolului, iar mai târziu participă la Primul Război Mondial şi este decorat pentru faptele de bravură de care dă dovadă în luptele de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti. Pe Carol îl cunoaşte însă după război, iar cei doi se apropie treptat odată cu implicarea lui Sidorovici în activitatea cercetăşiei. Acesta câştigă încrederea monarhului, iar în anii 1930 Carol al II-lea îl numeşte secretar al OETR şi comandant în Straja Ţării.[97] în ordinea ierarhiei, Sidorovici este urmat de instructorii străjerilor, care poartă la rândul lor denumirea de *comandanţi*.

în 1937, Straja Ţării reuşeşte să înglobeze toţi tinerii români cu

vârste cuprinse între 7 şi 18 ani, grupaţi în unităţi ce poartă denumirea de *cuib* (cuprinde 6 elevi), *centurie* (corespunde unei clase de elevi), *stol* (corespunde unei şcoli), *cohortă* (înglobează ansamblul şcolilor dintr-o localitate), *legiune* (unitatea pe judeţ a străjeriei) *şi falangă* (cuprindea străjerii din două sau trei judeţe).[98] Rămâne de văzut în ce măsură termenul *cuib* se inspiră din unitatea cu acelaşi nume folosită de legionari pentru a încadra propriii membri. Mai degrabă ceea ce atrage atenţia e folosirea abundentă a unor termeni latini pentru denumirea unităţilor străjereşti, cu atât mai mult cu cât această afirmare lingvistică a latinităţii este însoţită de una gestuală, prin practicarea salutului roman. Din punct de vedere ideologic, se întăreşte astfel atât caracterul naţionalist al străjeriei, cât şi caracterul naţionalist al carlismului.

Această organizaţie cunoaşte o dezvoltare rapidă. Primul centru de instrucţie este deschis la 1 septembrie 1934 în localitatea prahoveană Breaza, unde 65 de institutori şi 130 de elevi se familiarizează timp de o lună de zile cu ideile şi metodele de lucru ale străjeriei. în anul următor, se înfiinţează alte două centre de instrucţie: unul la Sfântu Gheorghe, iar celălalt la Predeal. De această dată, însă, de instrucţia tinerilor români se ocupă 6 000 de comandanţi, împărţiţi în 45 de departamente. în acelaşi timp, numărul organizaţiilor străjereşti creşte şi el. Unităţi de străjeri există acum în 2 500 de localităţi, unde înglobează 700 000 de indivizi.[99] Prin crearea acestei organizaţii naţionaliste de tineret, autoritarismul monarhic (deocamdată în forma sa incipientă) capătă o forţă însemnată. Activitatea străjeriei este centrată în mod simultan pe cultul naţiunii şi al monarhiei, al faptei, al muncii şi al camaraderiei, dar printre ţelurile sale se numără inclusiv apărarea propriu-zisă a naţiunii. De aceea străjerii răspund vecinilor revizionişti cu următorul slogan: „Nicio brazdă din pământul ţării!"[100]. în caz de nevoie, organizaţia carlistă este menită să acţioneze de facto ca o *strajă* a ţării, după cum regele se angajează să acţioneze potrivit calităţii sale de *Mare Străjer*.

Spre deosebire de străjeri, *echipele regale* reprezintă grupuri de tineri formate sub egida Fundaţiilor Culturale Regale şi a Institutului Social Român şi

trimise la sate pentru a desfăşura activităţi de cercetare şi modernizare a acestor comunităţi. Activitatea lor înseamnă acum nu doar cercetări monografice, ci şi prestarea a diferite munci în folosul comunităţii (lucrări edilitare, sanitare, înfiinţare de cooperative) ori participarea la şezători, hore, slujbe religioase, la curăţenia cimitirelor sau la ridicarea de troiţe. Fiecare campanie a unei echipe regale durează trei luni (în timpul verii) şi este menită să se desăvârşească prin înfiinţarea unui *cămin cultural* (acolo unde nu există deja). Pentru evitarea oricărui fel de „disidenţă", FCR instituie regula potrivit căreia în niciun sat nu trebuie să existe mai mult de un asemenea aşezământ.[101] Teoretic, Căminul cultural este destinat să continue munca echipelor regale, solidarizând în jurul său nu doar elitele locale, ci şi ţăranii, spre folosul întregii comunităţi.

Încurajate personal de Carol al II-lea şi de Dimitrie Guşti, primele echipe regale pleacă să lucreze în sate în 1934, la sfârşitul lui iunie. Din 1934 până în 1937, numărul lor creşte progresiv, de la 12 la 77[102], în primul rând datorită eforturilor lui Guşti, care se străduieşte nu doar să sporească efectivele de echipieri, ci şi să îmbunătăţească tehnica lor de lucru. Astfel, ca urmare a unui acord încheiat între el şi Teofil Sidorovici, echipele regale ajung nu doar să lucreze cot la cot cu ţăranii în ale căror comunităţi activează, ci şi să colaboreze cu străjerii şi cu premilitarii la efectuarea unor programe de educaţie fizică, la construirea Căminelor culturale, la ridicarea de troiţe ori la iniţierea unor lucrări menite să contribuie la modernizarea gospodăriilor ţărăneşti.[103]

În comparaţie cu deceniul trecut, profilul Fundaţiilor Culturale Regale şi al Institutului Social Român (respectiv al şcolii gustiene de sociologie) se transformă într-o manieră semnificativă ca urmare a cooperării dintre Carol al II-lea şi Dimitrie Guşti. Colaboratorii lui Guşti par a interpreta în mod pozitiv această schimbare. Potrivit lui Henri H. Stahl, anul 1934 marchează pur şi simplu trecerea de la „cercetare" la „acţiune". Aşa se face că activiştii „culturali" de odinioară ar fi devenit acum inclusiv activişti „sociali", după cum „echipele monografice" din deceniul trecut s-ar fi transformat la rândul lor în „echipe de acţiune culturală"[104]. în schimb, Octavian Neamţu laudă părăsirea „birocratismului" şi independenţa politică a Fundaţiilor.[105] în opinia sa, adevărata

„muncă constructivă" este o „muncă culturală", întocmai precum cea pe care aceste grupuri de tineri o desfăşoară la sate în numele regelui.[106]

Pe de altă parte, începând cu anul 1934 activitatea FCR şi a ISR pare mai degrabă că se integrează din ce în ce mai mult în sfera politicului, a ideologiei şi a ingineriei sociale, de vreme ce şi echipele regale, ca şi străjerii, capătă un specific naţionalist şi monarhist. Astfel, echipierii sunt prezentaţi de Dimitrie Guşti ca „ostaşi culturali" ai regelui[107], iar dintr-o publicaţie oficială a Fundaţiilor Culturale Regale aflăm că aceştia sunt mobilizaţi „din iniţiativa şi cu cheltuiala Majestăţii Sale"[108]. O „poruncă domnească" trimite aceste echipe la sate, iar tinerii care le compun încep fiecare campanie luându-şi un angajament de onoare faţă de suveran.[109] Altfel, din programul lor de lucru nu lipsesc ceremonii de ridicare a drapelului ori activităţi închinate cultului eroilor.[110] De fapt, munca lor are de fiecare dată un pronunţat caracter naţional. Aşa, de pildă, la Beregsău-Mare (comună din judeţul Timiş) echipierii depun eforturi pentru a spori ataşamentului locuitorilor faţă de „portul", „graiul" şi „obiceiurile strămoşeşti", ca urmare a îngrijorării legate atât de influenţa oraşului Timişoara (ce i-ar fi supus pe săteni unui proces de „înstrăinare"), cât şi de popularitatea de care se bucură aici muzica sârbească.[111] *Grosso modo,* munca lor pare a fi apreciată de comunităţile în sânul cărora activează, iar în această privinţă nu e lipsit de importanţă faptul că începând din 1936 Fundaţia primeşte din ce în ce mai multe cereri din partea unor comunităţi rurale care solicită trimiterea unei „echipe regale" şi în satul lor.[112]

Până la urmă, prin activismul străjeriei şi al echipelor regale mişcarea politică monarhistă proclamă un naţionalism „constructiv", pus în antiteză cu cel al grupărilor „extremiste", de fapt o trimitere evidentă la legionari. într-o anumită măsură, aceste forme de încadrare a tineretului reprezintă şi un răspuns la ascensiunea Gărzii de Fier. Asasinarea prim-ministrului Ion G. Duca de către un grup de legionari, la sfârşitul anului 1933, face ca încadrarea tineretului să devină un subiect cât se poate de sensibil pentru autorităţi, pentru elitele tradiţionale şi pentru monarhie, care devin tot mai îngrijorate de forţa acestei mişcări politice revoluţionare.

După scoaterea în afara legii a Gărzii de Fier, legionarii formează în decembrie 1934 un partid nou, denumit Totul pentru Țară. Conducerea îi revine generalului Gheorghe Cantacuzino „Grănicerul", iar ca organ de presă este creată publicaţia *Buna Vestire*. Activitatea legionarilor capătă de acum înainte un nou avânt. în vara anului 1935, în satul transilvănean Mănăstireni (plasa Huedin) se desfăşoară prima lor tabără de muncă, prilej cu care se construieşte o şcoală. Un an mai târziu, legionarii înfiinţează tabere de muncă în aproape toate judeţele ţării. Cea mai popularizată este însă cea de la Carmen Sylva, o staţiune de pe litoralul Mării Negre, unde muncesc cot la cot fruntaşi precum „Căpitanul" Corneliu Zelea Codreanu, Ion I. Moţa şi generalul Gheorghe Cantacuzino. în plus, tot acum se creează Corpul Muncitoresc Legionar (o organizaţie destinată încadrării muncitorilor) şi se inaugurează un nou sediu – Casa Verde – în cartierul Bucureştii Noi din capitală. în fine, asemenea acţiuni sunt completate de activitatea aşa-numitelor „congrese naţionale studenţeşti", de fapt adunări controlate de legionari şi organizate periodic în diferite oraşe ale României Mari, unde concentrează un număr impresionant de tineri.

Anul 1937 reprezintă totuşi perioada de maximă popularitate a Gărzii de Fier. Fruntaşilor legionari Ion I. Moţa şi Vasile Marin li se organizează o înmormântare triumfală după ce mor în războiul civil din Spania ca voluntari în trupele generalului Franco, iar acest eveniment (consumat în luna februarie) sporeşte în mod semnificativ numărul membrilor şi simpatizanţilor acestei grupări, întrucât este exploatat într-o manieră spectaculoasă de către propaganda fascistă.[113] Pe de altă parte, această demonstraţie de forţă generează ruptura decisivă între rege şi Garda de Fier. Potrivit istoricului Traian Sandu, la sfârşitul lunii februarie Carol al Il-lea ar fi întâlnit personal pe Zelea Codreanu pentru a-i solicita să pună Legiunea sub conducerea monarhiei, în schimbul nominalizării sale în funcţia de prim-ministru. „Căpitanul" refuză însă această propunere.[114]

Iată, pe scurt, contextul în care se dezvoltă străjeria şi echipele regale. în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că între activitatea echipelor regale şi modelul „legionar" de acţiune la sate există nu puţine asemănări. Rapoartele jandarmeriei de la mijlocul anilor treizeci atrag explicit atenţia

asupra faptului că propaganda prin manifeste şi prin discurs făcută de legionari este din ce în ce mai mult înlocuită la sate cu „lucrări constructive" ca „îndiguiri, secări de bălţi, construcţii de şosele, plantări de pomi, construcţii de clădiri şi biserici ori crearea de cooperative"[115]. Iată o descriere care ne trimite cu gândul tocmai la unele dintre metodele de acţiune ale echipelor regale. Până la urmă, ambele comunităţi de tineri desfăşoară munci în folosul comunităţii şi în gospodăriile ţăranilor, ca şi acţiuni dedicate cultului religios ortodox sau cultului eroilor. însă în ce măsură imită echipierii modelul legionar astfel încât să ofere o alternativă la ispita pe care această organizaţie politică fascistă o reprezintă pentru tineri?

Analiza discursului unor colaboratori ai lui Dimitrie Guşti evidenţiază o asemănare izbitoare între laitmotivele folosite de legionari şi termenii pe care aceştia îi folosesc pentru a mobiliza echipierii monarhişti. Henri H. Stahl vorbeşte explicit despre „frăţie de cruce" şi „jertfă" când se referă la spiritul de solidaritate care leagă pe membrii echipelor regale[116], în timp ce pentru Octavian Neamţu tinerii încadraţi în şcoala gustiană sunt pur şi simplu „camarazii"[117] săi, care formează „cea dintâi legiune"[118] destinată să înfăptuiască „România de mâine"[119]. Potrivit mărturiei lui Stahl, un asemenea discurs ar fi fost folosit şi ca urmare a faptului că ideologia Mişcării legionare penetrase echipele regale încă din 1934[120]. în opinia sa, comunităţile de echipieri ar fi fost create de rege în primul rând ca o contrapondere la ascensiunea Gărzii de Fier.[121]

Totuşi, prima campanie de lucru la sate a echipelor regale are loc în 1934, cu un an înainte de organizarea primei tabere de muncă legionare, iar spre deosebire de echipieri, legionarii nu desfăşoară cercetări monografice. Astfel, echipele regale pot fi gândite atât ca o continuare a activităţii şcolii gustiene de sociologie, cât şi ca o manifestare a tendinţelor de inginerie socială ale carlis- mului. în fine, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că încadrarea tinerilor în organizaţii controlate de stat reprezintă până la urmă un fenomen extrem de răspândit în Europa anilor 1930, în cazul mişcării politice monarhiste din România această practică putând fi înţeleasă şi ca o dovadă a modernităţii politice pe care o configurează prin raportare la statele autoritare şi totalitare.

în acelaşi timp, Straja Ţării şi echipele regale merită a fi înţelese inclusiv ca un instrument de naţionalizare a tinerilor. într-un context istoric şi geopolitic problematic, tinerii români sunt destinaţi a deveni exemple de cetăţeni patrioţi, lipsiţi de orice fel de ambiţie regionalistă. Mai precis, cele două organizaţii se înscriu pe linia unor politici ale statului naţional de omogenizare a unui ansamblu politic eterogen. Impresionat de activităţile organizate cu prilejul sărbătorii Restauraţiei din 1935, un instructor al străjeriei descrie nu fără temei manifestarea la care participă în maniera următoare:

> Ţara nu mai văzuse niciodată o concentrare de tineret adus de la hotare să arate Marelui Străjer [este vorba despre Carol al II-lea – n.n.] sufletul lor curat şi gândul de bine spre folosul ţării şi neamului. [...] Erau cu toţii peste 20 000. Numai cine i-a văzut îşi poate închipui minunea cea mare a vieţii străjereşti. Toţi erau ca fraţii. în acelaşi cort se întâlnise pâlcul de străjeri venit din Maramureş cu pâlcul venit de la Cetatea-Albă ori Tighina, pâlcul din Storojineţ cu cel de la Gorj, cel din Timişoara cu cel de la Hotin. [...] Vedeai alături cămăşile şi pantalonii largi din pânză de cânepă ai străjerilor din Maramureşul lui Dragoş, cu portul înflorit al Prahovenilor, catrinţele înstelate cu flori ale siliştencelor străjere cu opregurile încreţite ale oltencelor şi cu fotele şi iile muntencelor, iar printre toţi aceşti muguri ai viitorului răsăreau costumele străjerilor de la oraşe, cu bască şi cămăşi albe şi pantaloni albaştri. Era aici, în acest câmp nesfârşit, câte-o podoabă de preţ din toate ţinuturile ţării, aduse pentru a împodobi ca o imensă coroană de suflete fruntea Majestăţii Sale Regelui.[122]

în ciuda nuanţei propagandistice evidente, acest fragment este totuşi plin de însemnătate pentru înţelegerea felului în care politicile străjeriei sunt legitimate acum prin necesitatea de a edifica solidaritatea naţională sub atenta supraveghere şi conducere a monarhului. Pedagogia străjerească, axată pe „mistica naţională" şi pe „specificul rasei"[123], pretinde a răspunde astfel unei provocări cât se poate de actuale.

Fie că e vorba de folosirea unor simboluri naţionale (drapele, insigne, hărţi etc.) ori de excursii, de activităţi dedicate cultului eroilor sau de vizitarea muzeelor şi a monumentelor istorice, iniţiativele lor sunt totdeauna traversate de

o puternică simbolistică naţională. Potrivit lui Carol al II-lea, străjeria nu este „o maimuţăreală a unor lucrări făcute peste graniţe", ci un demers „specific românesc, izvorât din nevoile intime ale ţării noastre şi clădit numai şi numai pe ceea ce cer nevoile României şi ale Neamului Românesc"[124]. Asigurând tineretului o educaţie *românească*, suveranul promite întărirea comunităţii naţionale. în opinia sa, tocmai solidaritatea naţională stă la baza activismu- lui tinerilor încadraţi în organizaţiile monarhiste de tineret: „Munca noastră este o muncă individuală, într-un efort comun, în folosul comunităţii. Această comunitate este una singură: România şi neamul românesc"[125]. De altfel, inclusiv echipele regale trec printr-un proces similar de „unificare sufletească". Fiecare asemenea grup încadrează tineri din zone diferite ale României Mari, dându-li-se astfel posibilitatea de a se cunoaşte şi de a munci într-un spirit de camaraderie în beneficiul naţiunii lor.

Fie că e vorba despre studenţi, despre cercetaşi, despre străjeri sau despre echipieri, monarhul interacţionează frecvent cu tinerii. Prin prezenţa sa în taberele străjereşti ori în satele unde lucrează echipele regale, Carol al II-lea joacă rolul unui suveran implicat, unul care nu se mulţumeşte pur şi simplu să formuleze directive şi să urmărească activitatea lor parcurgând rapoarte oficiale. în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că spre rege converg acum o mulţime de solicitări şi de proiecte privitoare la felul cum ar trebui încadrat şi educat tineretul României (propuse fie de intelectuali precum Iuliu Haţieganu – preşedinte al ASTRA[126] –, fie de lideri ai partidelor politice ca Ion Mihalache – fruntaş al PNŢ[127] –, sau de universitari[128], medici[129] ori studenţi).[130] Fiecare dintre ei i se adresează ca şi cum regele ar fi un adevărat protector al acestei categorii de vârstă.

Pentru carlişti, în primul rând sărbătoarea Restauraţiei reprezintă, în fiecare an, un bun prilej pentru a elogia legătura strânsă existentă între monarhie şi tinerii români. Prin grija pe care o dovedeşte pentru tineret, este de părere C.A. Donescu, monarhul nu face decât să răspundă unor revendicări naţionaliste ale acestei categorii de vârstă: „Regele cunoaşte tineretul. îi cunoaşte dorul lui de ţara aceasta. îi ştie posibilităţile şi îi vrea energia lui. Generaţia tânără este

nu numai ea singură un zid de nepătruns. Ea face trup cu Suveranul însuşi. [...] 8 Iunie nu este fără sens numită ziua tineretului. Restaurația înseamnă chemarea generației tinere la adevăratele ei rosturi, înseamnă promovarea ei în centrul vieții noastre"[131]. De altfel, aniversarea întronării lui Carol este sărbătorită în acest deceniu şi ca „Zi a tineretului", iar propaganda foloseşte pentru monarh inclusiv titulaturi precum „Regele tineretului"[132], „Regele copiilor"[133] ori „Regele pedagog"[134]. Aceasta din urmă este întrebuințată de Teofil Sidorovici şi reprezintă, de fapt, o trimitere directă la atenția pe care suveranul o acordă educației fiului său, Mihai, la rândul lui membru al străjeriei şi beneficiar al metodelor de educație națională discutate mai sus.

Imaginea publică a principelui moştenitor este în multe privințe similară celei pe care o are acum Carol al II-lea. Marele Voievod călătoreşte deseori în România Mare, dobândind, ni se spune, o cunoaştere profundă a ţării şi a locuitorilor ei. Asemenea tatălui său, acesta este sociabil şi se poartă firesc cu oricine, neținând cont de statutul social al celuilalt. De pildă, şi el este apropiat de ţărani. Apoi, nu mai puțin important este faptul că, în cazul amândurora, propaganda scoate în evidență religiozitatea lor ortodoxă, semn al ataşamentului care îi leagă de această confesiune atât de strâns legată de identitatea națională românească. Aşa se face că imaginile care arată pe monarh sau pe moştenitorul tronului sărutând Evanghelia ortodoxă sau participând la slujbe religioase se numără printre cele mai popularizate teme ale propagandei vizuale.[135] Rege şi prinț, tată şi fiu, cei doi sunt prezentați de carlistul Octavian Neamțu ca un model de *românizare* a unor reprezentanți ai unei dinastii de viță străină:

> Măria Sa Marele Voievod Mihai păşeşte pe urmele Părintelui Său, iubit din fragedă copilărie de poporul românesc, ce i-a învăluit copilăria în urma celor mai duioase simțăminte. [...] A trecut, pe vremea aceea, prin oraşele ţării, alb vlăstar domnesc şi Rege tânăr, şi pretutindeni a întâmpinat bucurie şi duioşie şi multă, multă dragoste. Astăzi Voievodul străbate cărările munților, vorbeşte cu ciobanii Voievozi de codru şi mioare, apasă cu voinicie coarnele plugului şi-şi poartă cei şaisprezece ani voievodali mândru, voinic,

senin şi cuminte, prin toată Ţara, aşa cum hotărăşte Dascălul Său şi Părintele Său – Regele Carol al II-lea.[136]

Ca şi în anii trecuţi, Mihai este reprezentat ca un român veritabil, moştenitor regal nu doar capabil, ci şi dator să asigure continuitatea dinastiei şi a proiectului naţional configurat acum de Carol.

în a doua jumătate a anilor treizeci, în numele naţionalismului monarhic sunt create o serie de organizaţii care încadrează în România milioane de tineri. Aşa se face că germanul Baldur von Schirach (conducător al *Hitlerjugend,* organizaţia nazistă de tineret) vizitează România în anul 1937 tocmai pentru a observa la faţa locului acest complex mecanism de inginerie socială (cu acest prilej, discută personal cu Carol al II-lea şi cu Teofil Sidorovici).[137] Cu toate că, spre deosebire de *Hitlerjugend,* tineretul carlist este educat astfel încât să devină o alternativă nu doar la tarele democraţiei reprezentative, ci şi la radicalismul fascist (în cazul nostru, cel reprezentat de Garda de Fier). Străjerii, echipierii, cercetaşii, premilitarii, „şoimi" şi „arcaşii" ies în evidenţă ca formule de inginerie socială al căror numitor comun are la bază trei componente esenţiale: *naţionalismul, monarhismul* şi *antilegionarismul.* Primele două coordonate fundamentează inclusiv carlismul cultural din această perioadă.

4.6 Carlismul cultural

Asocierea domniei lui Carol al II-lea cu o perioadă de progres a culturii naţionale, imagine inventată şi cultivată propagandistic încă de la începutul anilor 1920, continuă să fie unul dintre cele mai vizibile aspecte ale monarhismului carlist şi în anii 1934-1937. Carlismul cultural capătă acum o dinamică aparte. Iniţiativele suveranului configurează treptat o autentică „ofensivă culturală", una care coincide de cele mai multe ori cu opera fundaţiilor sale regale, respectiv cu activitatea căminelor culturale la sate şi cu o serie de strategii care au ca scop răspândirea cărţii şi popularizarea lecturii. Aceste acţiuni sunt *carliste* întrucât sunt asociate explicit cu persoana monarhului, de care sunt

strâns legate. Fiecare dintre ele posedă o dimensiune care este în acelaşi timp naţionalistă şi monarhistă.

în numele monarhiei se conturează trei direcţii principale de acţiune culturală, centrate în primul rând asupra satelor. Prima e legată de politica de răspândire a cărţii, a doua de activitatea căminelor culturale, iar a treia de iniţiativele echipelor regale studenţeşti. însă aceste trei strategii sunt gândite şi ca o politică unitară, axată în acelaşi timp pe naţionalism, pe monarhism şi pe metodele de cercetare sociologică teoretizate de Dimitrie Guşti.

în mod simbolic, în anul 1934 este inaugurat în capitală un nou sediu central al Fundaţiilor Culturale Regale (situat pe Strada Latină, la numărul 8). Finanţată prin „înzestrări regale" şi donaţii, dar beneficiind şi de subvenţii generoase din partea statului[138], această instituţie depune eforturi susţinute nu doar pentru sporirea numărului căminelor culturale şi dinamizarea activităţii lor, ci şi pentru răspândirea cărţii româneşti. Pe de o parte, sprijinul acordat difuzării cărţilor se manifestă prin organizarea unei sărbători anuale închinată tiparului. Prima ediţie a *Săptămânii Cărţii* avusese deja loc în mai 1933, însă ulterior aceasta se organizează (anual) nu doar în Bucureşti, ci şi în oraşe din provincie sau la sate. Pe de altă parte, începând din ianuarie 1934 debutează editorial *Revista Fundaţiilor Regale: revistă lunară de literatură, artă şi cultură generală*, al cărui prim articol, programatic, este semnat chiar de rege.[139] Deşi mai mult simbolice, aceste acţiuni anunţă şi pregătesc, totuşi, edificarea progresivă a unui veritabil cult al cărţii, ai cărui artizani acordă o atenţie deosebită atât calităţii, cât şi cantităţii ediţiilor. Numai în 1936, de exemplu, cărţile Fundaţiei pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea" (una dintre secţiunile editoriale ale aşezământului regal) apar într-un tiraj de 162 000 de exemplare. Multe dintre ele se epuizează rapid, iar unele sunt reeditate.[140]

în această direcţie, atenţia este focalizată din nou asupra satelor, considerate de Dimitrie Guşti, directorul Fundaţiilor, ca fiind „chezăşia de trăinicie a naţiunii şi a statului"[141]. Lor le este destinată revista *Albina* (care apare acum într-un tiraj de aproximativ 100 000 de exemplare[142]) şi nou creata colecţie

Cartea Satului, care, în perioada 1934-1937[143], înglobează 28 de titluri (fiecare dintre ele apărut într-un tiraj de 10 000 de exemplare). Fundaţiile regale donează cărţi bibliotecilor săteşti din România Mare, iar în această privinţă se pare că au prioritate noile provincii şi regiunile de graniţă.[144] Pe de altă parte, aşezământul regal este asaltat constant de cereri de carte trimise de pe întreg cuprinsul ţării[145], iar în consecinţă fondurile de care dispun sunt deseori insuficiente pentru a concretiza multitudinea proiectelor existente.

în ceea ce priveşte activitatea căminelor culturale, care renasc odată cu Restauraţia, aceasta scoate în evidenţă nu numai o dinamică generată *de sus în jos,* ci şi una *de jos în sus.* Numeroşi preoţi, învăţători ori intelectuali din zonele rurale îşi fac un ţel din buna lor gospodărire, înfruntând dificultăţi dintre cele mai diverse pentru a închega în jurul lor comunitatea în care trăiesc. Asemenea activişti culturali întemeiază biblioteci, achiziţionează aparate radio sau cinematografice, organizează manifestări educative şi şcoli ţărăneşti, dar în egală măsură cer şi sprijin ori îndrumări de la centru. în schimb, pentru a încuraja iniţiativele locale, Fundaţia instituie diferite întreceri şi premii simbolice[146], iar începând din 1934 sprijină în mod deosebit patruzeci de cămine culturale din România Mare astfel încât acestea să se dezvolte în regiunea lor ca *aşezăminte-model.* Ţelul acestor cămine constă astfel nu numai în a conduce opera de „transformare" a localităţii într-un sat model[147], ci şi în a juca rolul de „puncte de radiere pentru întreaga regiune"[148].

în această privinţă, pentru FCR, comunicarea dintre *centru* şi *regiuni* face obiectul unor preocupări constante. Pentru facilitarea acestei legături, din 1934 este tipărită revista de informare *Căminul Cultural,* iar pentru verificarea respectării normelor impuse de Fundaţie fiecare aşezământ face obiectul unor inspecţii periodice. Pe de altă parte, numărul căminelor afiliate FCR[149] creşte atât de rapid, încât personalul de control se dovedeşte a fi insuficient.

Evoluţia numărului căminelor culturale afiliate Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol” în anii	
1934	640
1935	1 310
1936	1 689
1937	1 818

în general, cultura şi instrucţia cetăţenească difuzate prin aceste instituţii este una centrată pe naţionalism, monarhism şi ortodoxie, promovându-se în mod concertat cultul naţiunii, al dinastiei şi al muncii, dar şi interesul pentru cărţi şi lectură. Alexandru Nour, unul dintre inspectorii Fundaţiei, propune atât obligativitatea postării portretului monarhului în sala principală a acestor aşezăminte („într-un loc cât mai vizibil” şi „înrămat”), cât şi inaugurarea tuturor manifestărilor festive prin intonarea imnului naţional „Trăiască Regele”[151], însă din vocabularul activiştilor Fundaţiei „Principele Carol” nu lipseşte nici ţelul „unificării sufleteşti a neamului”[152], de fapt o formulă romantică folosită pentru a denumi procesul naţionalizării maselor. Astfel, o vizită a lui Dimitrie Guşti în satul Principele Ferdinand din judeţul Teleorman coincide nu doar cu punerea pietrei de temelie a căminului cultural, ci şi cu dezvelirea monumentului eroilor din localitate.[153] într-un asemenea episod, nu doar cele două evenimente *(cultural* şi *naţional)* contează, ci şi prezenţa simbolică a lui Guşti.

Până la urmă, ideile sale despre naţiune şi modernizare ocupă un rol fundamental în strategiile culturale carliste aplicate acum la sate. Deşi Guşti şi colaboratorii săi se referă uneori la comunităţile rurale din Danemarca (unde făcuse o călătorie de studii înainte de Primul Război Mondial) ca la un model de urmat[154], acesta foloseşte expresia de „muncă culturală” pentru a descrie activitatea fundaţiilor regale la sate, metodelor folosite de cei aflaţi în subordi- nea sa pretinzându-le un caracter specific *românesc.*[155] Astfel, primele echipe regale studenţeşti trimise la sate în vara lui 1934 ar fi avut ca ţel „ridicarea

şi organizarea satului românesc”[156] tocmai printr-o „acţiune culturală” ce are pe regele Carol al II-lea drept „călăuză”[157]. Discursul său mobilizator trebuie abordat însă cu precauţie, iniţiativele pe care le coordonează suferind, inevitabil, diferite neajunsuri. Din pildă, deşi în primăvara acestui an regele şi Dimitrie Guşti inaugurează şi popularizează o expoziţie de aparate de radio şi cinematograf în vederea unui cât mai vast program de propagandă culturală[158], pătrunderea tehnicii moderne în instrumentarul tehnic al Fundaţiei se pare că lasă de dorit. în schimb, se pune mare preţ pe propaganda „prin viu grai”, pe răspândirea unor cărţi şi broşuri ce cuprind „cunoştinţe folositoare” sau pe dinamizarea elitelor locale (învăţători, preoţi şi alţi intelectuali) pentru a continua iniţiativele şi munca fundaţiilor regale. Este vorba despre o metodă de acţiune pe care Henri H. Stahl o numeşte „haretism”[159] şi pe care o prezintă ca fiind încă dominantă printre activiştii implicaţi în proiectele Fundaţiilor Culturale Regale.[160] Resursele financiare de care dispune acest aşezământ nu sunt nelimitate, iar carlismul cultural se desăvârşeşte treptat.

Iniţiativele de acest fel înfăptuite sub semnul monarhiei contribuie în mod semnificativ la sporirea popularităţii lui Carol al II-lea. Bazele acestei popularităţi sunt puse totuşi de elogierea constantă a rolului său de mecena de către susţinătorii săi şi de către propagandă[161], iar în această privinţă exemplul scriitorului Cezar Petrescu este cât se poate de relevant. Convins de faptul că fundaţiile culturale create de rege vor grăbi pur şi simplu „izbăvirea norodului de întuneric”[162], acesta aşteaptă cu încredere „voievodatul culturii” preconizat de acţiunile suveranului[163]. Aşa se face că titulaturile de „Rege al Culturii” ori de „Voievod al Culturii” se înrădăcinează nu doar în vocabularul carliştilor, în textele de propagandă şi în manualele şcolare[164], ci şi în discursul celor care discută, pur şi simplu, demersurile culturale sprijinite de monarh, într-un interviu acordat lui Zoltán Rostás în anii optzeci, Henri H. Stahl confirmă la rândul lui această reprezentare. Astfel, referindu-se la persoana regelui, Stahl îşi aminteşte că „avea această ambiţie, să fie un fel de Brâncoveanu al culturii româneşti”[165]. Folosirea termenului de „voievod” ori asocierea lui Carol al II-lea cu principele valah Constantin Brâncoveanu (1688-1714) nu

este întâmplătoare. Regele promite încă din 1930 că va fi „un nou Brâncoveanu al culturii românești”, respectiv faptul că se va remarca în contemporaneitate printr-un sprijin substanțial acordat acestei culturi (una națională, de această dată), așa cum făcuse Brâncoveanu în trecut.

Mai târziu, în 1936, Dimitrie Guști și Nichifor Crainic identifică la rândul lor pe Carol al II-lea cu Constantin Brâncoveanu.[166] Astfel, într-un discurs rostit cu prilejul *Săptămânii Cărții* din acest an, Crainic situează precis pe rege în tradiția istorică brâncovenească:

> Sărbătoarea cărții românești a devenit o datină anuală de origine regală. [...] Instituind sărbătoarea anuală a cărții și o mare editură literară, Regele a reînviat o tradiție ortodoxă și voievodală. Una din cele mai glorioase și mai rodnice tradiții ale noastre. În viața neamului nostru, cartea este o danie a Bisericii. [...] Meritul voievozilor și al boierilor e că s-au raliat de la început la această înaltă și nobilă operă a luminării spirituale. Unii din ei, cum a fost Constantin Brâncoveanu, augustul martir al legii românești, au devenit patroni epocali ai culturii. [...] Cărturăria e o îndeletnicire a sângelui nostru regal. Iubirea lui Carol al II-lea pentru ea e o moștenire familială, care și-a descoperit afinitățile în tradiția voievodală a culturii noastre istorice. [...] Regele Carol al II-lea a instituit un cult pentru carte. [...] Carol al II-lea, legând firul marii tradiții voievodale, va deschide o nouă eră brâncovenească.[167]

Cu greu am putea exclude discursul lui Crainic din categoria textelor de propagandă carlistă. Pe de altă parte însă, această ipostază a lui Carol merită a fi înțeleasă nu pur și simplu ca o temă propagandistică ori ca o obsesie personală a monarhului. Foarte probabil, asocierea simbolică dintre acest rege și Constantin Brâncoveanu trădează și speranțele care se pun în domnia sa, gândită de carliști ca o posibilă întoarcere la o vârstă de aur a tradiției și a autorității. În această privință, istoricul Nicolae Iorga se numără printre monarhiștii care se referă deseori la cultura politică de sorginte medievală ca la un posibil izvor de inspirație. De pildă, într-o scrisoare pe care o adresează suveranului în 1936, Iorga îi vorbește explicit acestuia despre însemnătatea simbolică pe care Brâncoveanu o are pentru cultura și tradiția politică

românească.[168] Statutul de mecena al regelui se configurează şi ca urmare a unor revendicări populare, iar în acest caz corespondenţa regală evidenţiază creşterea progresivă a numărului de cereri formulate de intelectuali, artişti, preoţi ori ţărani care îi solicită sprijin ori patronajul pentru iniţiative culturale dintre cele mai diverse.[169]

în cele mai multe dintre cazuri, este vorba despre persoane sau grupuri de persoane care apelează la bunăvoinţa monarhului când nu dispun de resurse suficiente pentru materializarea unor idealuri culturale naţionale. Nu de puţine ori, Carol al II-lea reacţionează favorabil faţă de asemenea solicitări. Regele fie acordă ajutoare băneşti, fie facilitează solicitantului obţinerea unui sprijin instituţional. De pildă, în 1935 suveranul contribuie personal cu bani la construcţia Casei Scriitorilor Români şi la apariţia revistei *Gând Românesc,* acest din urmă gest fiind făcut ca urmare a unei rugăminţi adresate de medicul Iuliu Haţieganu.[170] în aceeaşi perioadă, tot el asigură Societăţii studenţilor la Drept fondurile necesare pentru ca membrii ei să poată participa la un congres internaţional de ştiinţe juridice desfăşurat la Praga.[171]

Prin asemenea acţiuni, regele îşi sporeşte popularitatea şi îşi consolidează imaginea de everghet. înainte de toate însă, acest statut se datorează implicării sale în activitatea Fundaţiilor Culturale Regale. Funcţia pe care o îndeplineşte în cadrul acestui aşezământ nu este pur şi simplu una decorativă. Carol al II-lea are deseori ultimul cuvânt de spus în chestiuni legate de personal, de estetică ori de politici editoriale.[172] în această privinţă, Henri H. Stahl se declară convins de faptul că regele însuşi trasase politicile culturale ale Fundaţiei: „Era, efectiv, conducătorul acesteia"[173]. în altă ordine de idei, e greu de spus cât de puternic este interesul monarhului pentru cultură. Când participă (în decembrie 1935) la deschiderea bibliotecii Academiei de înalte Studii Comerciale din Bucureşti, acesta cercetează cu interes sălile de bibliotecă şi rafturile cu cărţi.[174] Fără a aloca prea mult timp studiului sau lecturii, Carol al II-lea creează totuşi celorlalţi impresia unui suveran pasionat (mai mult sau mai puţin) de cunoaştere. Cu prilejul unui mic dejun din anul 1935, de exemplu, acesta îi vorbeşte lui Nicolae Iorga despre poezia populară românească, despre

originea ei şi despre felul cum a fost transmis prin tradiţie orală.[175] Altfel, Mircea Eliade aflase faptul că suveranul citise cu entuziasm romanul său *Maitreyi*. în schimb, fiind înştiinţat despre faptul că Eliade vorbeşte bine limba engleză, Carol al Il-lea îi finanţează acestuia o călătorie de studii în Marea Britanie.[176] Nimic extraordinar în acest gest. Aşezămintele culturale întemeiate de rege oferă până la urmă unui număr însemnat de intelectuali posibilitatea de a-şi valorifica cunoştinţele, de a obţine un loc de muncă ori de a dobândi câştiguri suplimentare.

în această privinţă, nu este mai puţin important faptul că regele joacă în acelaşi timp un *rol,* de vreme ce concretizarea multor deziderate culturale este legată acum de persoana sa. Preşedinte de onoare al Academiei Române, preşedinte activ al Societăţii Regale de Geografie, Doctor Honoris Causa al fiecăreia dintre universităţile româneşti (Bucureşti, Cluj şi Cernăuţi), acesta patronează numeroase aşezăminte culturale, la ale căror activităţi participă frecvent. Este deci deseori prezent la manifestări consacrate culturii naţionale, reînnoindu-şi de fiecare dată promisiunea de a realiza „o operă de propăşire şi consolidare naţională prin cultură"[177], respectiv de a fi un „protector al culturii româneşti"[178]. De fapt, Carol al II-lea îşi laudă franc meritele sale culturale, a căror origine o ancorează în trecut, în perioada imediat următoare Primului Război Mondial: „Sunt aproape 20 de ani [rosteşte acest discurs în 1936 – n.n.] de când Eu personal duc lupta pentru întărirea culturală a neamului Meu, [...] pentru ridicarea şi unificarea culturală a neamului românesc"[179]. Fraza rostită de monarh evidenţiază nu doar calitatea sa de mecena, ci şi faptul că politicile culturale carliste se înscriu pe linia unor eforturi de construcţie a naţiunii. Ca aproape toate ţările din Europa de Est şi de Sud-Est, statul român este acum o entitate eterogenă, iar pentru câştigarea loialităţii cetăţenilor şi unificarea acestui ansamblu politic e nevoie de strategii pentru naţionalizarea lor. în anii 1934-1937 carlismul cultural se constituie într-un mecanism suficient de complex, eficient şi credibil, încât nu doar să sporească popularitatea lui Carol al II-lea, ci şi să mobilizeze un număr apreciabil de indivizi şi de comunităţi.

4.7 Actorii carlismului (1934-1937)

Ca şi în anii trecuţi, ascensiunea autoritarismului monarhic este edificată şi încurajată, pe lângă rege, de o pleiadă de **intelectuali,** de **oameni politici** şi de **militari.** în linii mari, nucleul monarhiştilor din anii 1934-1937 îşi păstrează configuraţia anterioară, cu o singură excepţie notabilă: filozoful Nae Ionescu. După cum am amintit anterior, vechiul partizan al Restauraţiei se îndepărtează încă din 1932 de anturajul monarhului pentru a se apropia progresiv de Garda de Fier. Printre factorii esenţiali care contribuie la această schimbare de direcţie se numără atât vizita pe care o acesta o face în 1933 în Germania nazistă, cât şi venirea la putere a naţional-liberalilor (1934), consideraţi de el drept exponenţi ai vechii ordini politice.[180] Deşi nu se încadrează oficial în această organizaţie, Nae Ionescu iese acum în evidenţă ca un „ideolog" al Mişcării legionare, iar în acest context acţiunile politice ale lui Carol al II-lea se situează din ce în ce mai mult în contradicţie cu convingerile sale. Dacă regele pare mai degrabă că se adaptează statu-quoului, gândirea politică a lui Ionescu cunoaşte un proces de radicalizare.

Suveranul se bucură însă de sprijinul unei comunităţi extrem de numeroase şi eterogene de indivizi. Merită amintită în această privinţă fidelitatea unor activişti implicaţi în proiectele Fundaţiilor Culturale Regale **(Henri H. StahI, Emanoil Bucuţa, Octavian Neamţu, Victor Ion Popa[181])** conduse de sociologul **Dimitrie Guşti[182],** el însuşi un colaborator apropiat al regelui în anii 1934-1937. Prin funcţia pe care o deţine, acesta devine unul dintre cei mai aprigi partizani ai monarhiei reprezentate de Carol, a cărui figură o popularizează constant (cu prilejul unor discursuri, conferinţe ori al altor manifestări culturale) atât în România, cât şi în străinătate.[183]

Categoria de carlişti din care face parte, cea a **intelectualilor,** reprezintă în această perioadă cea mai activă comunitate de susţinători ai lui Carol al II-lea. Publicaţii precum *Boabe de Grâu, Curentul, Gândirea, Sfarmă-Piatră, Neamul românesc, Lumea Nouă, Vremea* sau *Cele Trei Crişuri* se dovedesc a fi adevărate laboratoare

ideologice ale statului autoritar şi ale naţionalismului

practicat printr-un filtru monarhic, autorii articolelor apărute aici forjând un discurs extrem de favorabil concentrării puterii în mâinile regelui. De cele mai multe ori, ca parte a unui fenomen considerat în acelaşi timp firesc şi necesar, Carol al II-lea este proiectat în postura unui arbitru al vieţii politice, a cărui putere ar trebui neapărat să sporească. în paginile *Curentului,* de exemplu, scriitorul **Cezar Petrescu** popularizează în primul rând activitatea Fundaţiilor Culturale Regale, pe care o prezintă în contrast cu acţiunea „distructivă" a partidelor politice[184], în timp ce colegul său de redacţie **Pamfil Şeicaru** propune pur şi simplu „pedagogia politică a monarhiei" reprezentată de Carol al II-lea ca alternativă la moştenirea „fanariotă" a culturii politice româneşti[185], promovând imaginea idealizată a unui suveran proiectat ca un veritabil „cârmaci al Statului"[186]. în fapte aparent banale precum atacarea unui jandarm român de către un grup de „minoritari" şaşi ori arborarea într-o localitate de frontieră a unui drapel românesc cârpit, Şeicaru vede simptome grave ale unui stat aflat în plină disoluţie.[187] Fie că e vorba despre ineficienţa şi slăbirea încrederii în instituţiilor statului, despre corupţie ori despre stagnarea economiei naţionale, fiecare dintre aceste probleme e pusă de Şeicaru pe seama practicilor parlamentarismului autohton.

Pe linia aceleiaşi retorici, fraţii **Vladimir şi Constantin Donescu** încadrează la rândul lor iniţiativele lui Carol al II-lea într-un efort monarhic de luptă împotriva „combinaţiilor de club" şi a „calculelor electorale"[188], proclamând monarhia ca alternativă la „vechile metode de guvernare"[189]. într-o mostră de discurs monarhist antiparlamentar pe care o publică în 1935 în revista *Vremea,* ultimul se referă în maniera următoare la consecinţele politice ale Restauraţiei:

> Toată lumea a fost de acord că 8 Iunie a fost începutul ieşirii din haosul în care ne cufundăm. N-aveam un stăpân. Şi-acum avem. Aceasta e întreaga semnificaţie a lui 8 Iunie. De ce s-o mai pui pe tapet, dacă nimeni n-o discută? De ce încerci s-o analizezi, când tot norodul românesc o acceptă aşa? [...] Venirea Regelui Carol însemnează începutul ordinii, tocmai fiindcă locul de conducere al statului era pe vremea aceea gol. Şi nu putea fi ocupat mai bine decât de Regele Carol. [...] Partidele nu puteau scoate ţara din pericol, fiindcă

> în structura însăşi a Statului lipsea un element esenţial: cârmaciul. Ordinea şi disciplina se stabileşte în aceşti cinci ani prin prezenţa acestui cârmaci.[190]

Textul lui Constantin Donescu este unul cât se poate de reprezentativ pentru discursul politic folosit acum de *intelectualii-jurnalişti* carlişti, care în anii 1934-1937 fac în acelaşi timp elogiul autorităţii şi al persoanei monarhului. De fapt, ceea ce departajează pe carlişti în peisajul intelectual autohton al criticilor statu-quoului este tocmai faptul că, în textele lor, aceştia îmbină frecvent antiparlamentarismul nu doar cu naţionalismul, ci şi cu monarhismul.

Totuşi, dintre susţinătorii lui Carol (exceptându-l pe Nae Ionescu, care se îndepărtează de rege), doar Nichifor Crainic şi Mihail Manoilescu reuşesc să teoretizeze sinteza celor trei elemente într-o manieră cât de cât elaborată, coerentă şi atractivă.

După ce la sfârşitul anului 1933 petrece câteva săptămâni în închisoare ca urmare a scrierii unor articole favorabile Gărzii de Fier şi a unui text în care critică anturajul regelui (însă nu şi persoana monarhului!)[191], **Nichifor Crainic** continuă să desfăşoare o activitate publicistică prolifică în paginile *Gândirii* şi ale unei noi reviste politice pe care o întemeiază în 1936 sub directoratul lui Alexandru Gregorian.[192] Intitulată *Sfarmă-Piatră,* această publicaţie săptămânală propune explicit monarhismul şi etnonaţionalismul ca remediu împotriva parlamentarismului şi a comunismului[193], în paginile ei configurând Crainic o nouă găselniţă ideologică. O suită de texte publicate anterior aici sunt reunite în 1937 într-o broşură care sintetizează ideile sale cu privire la „statul etnocratic", entitate politică destinată a concretiza şi apăra interesele etnicilor români în România Mare[194]. Centrat în jurul monarhiei, instituţie promovată ca vector al unităţii şi continuităţii politice, un asemenea edificiu urma să fie desăvârşit treptat, prin aplicarea unui amplu plan naţional de reformare a instituţiilor statului, dirijat de rege:

> Popularizat şi acceptat de naţiunea întreagă, executat de echipe guvernamentale alese din elitele profesiunilor şi controlat de parlament, el va fi supravegheat de Majestatea Sa Regele. [...] în statul etnocratic, Regele e factorul

> dinamic al întregii opere de creaţie românească. Regimul profesional culmineză convergent în autoritatea regală. Marele plan de reconstrucţie a Statului etnocratic angajează întreaga naţiune, prin profesiuni, la munca de creaţie, sub tutela şi autoritatea Majestăţii Sale Regelui.[195]

Tot în 1937 editura *Cugetarea* îi tipăreşte volumul intitulat *Puncte cardinale în haos,* de fapt tot o antologie de articole publicate anterior, de data aceasta în revista *Gândirea*. Promotor al devizei „Hristos, Regele, Naţiunea"[196], autorul asociază acum regalitatea cu funcţia de „coloană vertebrală a întregii istorii româneşti"[197]. Urmând cu fidelitate tiparele generale ale discursului carlist, Nichifor Crainic ancorează totdeauna monarhia într-un cadru naţional, potrivit ideii conform căreia regele „personifică naţiunea organizată în stat"[198]. Aşa se face că teoriile politice pe care le promovează în aceşti ani roiesc nu doar în jurul unor concepte precum ortodoxia şi etnicitatea românească, ci sunt centrate inclusiv pe dezideratul înfăptuirii unei naţiuni monarhiste, dinamizată de ţărani şi tineret.[199]

într-o manieră asemănătoare îmbogăţeşte şi **Mihail Manoilescu** multe dintre temele ideologice pe care le conturase anterior. Profesor universitar de economie, director al revistei *Lumea Nouă* şi preşedinte al Asociaţiei Generale a Inginerilor din România (AGIR), acesta devine unul dintre cei mai importanţi teoreticieni ai *partidului unic* şi ai *corporatismului*[200], cu care se familiarizează inclusiv Carol al II-lea. în primăvara anului 1934, regele îi vorbeşte pe larg despre acest subiect naţional-ţărănistului Nicolae Lupu.[201] Notorietatea sa depăşeşte însă graniţele României. Manoilescu conferenţiază deseori în Germania, Italia, Portugalia, Austria, Franţa ori Polonia, iar cartea sa despre corporatism este rapid tradusă din franceză în limbile italiană, germană şi portugheză.[202]

De fapt, Manoilescu proclamă franc avantajele unui regim autoritar[203] şi necesitatea reformării statului, iniţiative care ar fi urmat să se desăvârşească prin concentrarea puterii în mâinile unui *şef*. Spre deosebire de începutul anilor 1920, când promova o doctrină transfigurată a liberalismului (ceea ce el numeşte *neoliberalism)* şi ideea clădirii statului pe baze democratice[204], la jumătatea acestui deceniu se declară convins de faptul că doar „statul autoritar"

(unul centrat în aceeaşi timp pe corporatism, pe un partid unic şi pe cultul *şefului)* ar fi putut crea un climat propice întăririi politice şi economice a naţiunilor europene prin depăşirea „crizei de organizare" ce le-ar fi afectat după Primul Război Mondial.[205] în cazul României Mari, de pildă, ca soluţie pentru problema eficientizării birocraţiei recomandă explicit crearea unui stat corporatist şi punerea în practică a unui „plan economic naţional"[206]. Gândit în primul rând ca un instrument modern de guvernare, *planul naţional* reprezintă pentru Mihail Manoilescu una dintre practicile esenţiale ale modelului său de stat autoritar.[207] Acesta ar fi, în linii mari, contextul ideologic în care îi este publicată cartea *Le parti unique: institution politiques des régimes nouveaux*[208], lucrare considerată de istoricul italian Emilio Gentile drept prima tentativă de elaborare teoretică a unui „tip ideal" de partid unic şi încă indispensabilă pentru studierea şi înţelegerea acestui concept politic.[209]

Ce înseamnă, totuşi, carlismul lui Manoilescu? în primul rând, o interpretare favorabilă a acţiunilor regelui. Ca şi ceilalţi monarhişti, acesta ratează rareori prilejul de a elogia personalitatea şi meritele suveranului. în al doilea rând, o interacţiune personală, mai mult sau mai puţin constantă, cu suveranul. Pe cei doi îi regăsim alături în cadrul unor audienţe regale[210] sau cu ocazia a diferite manifestări cu caracter naţional. în martie 1937, de pildă, Carol al II-lea şi Mihail Manoilescu participă împreună la un congres agricol naţional, iar în toamna aceluiaşi an se află din nou alături la Alba Iulia, acolo unde se inaugurează un monument închinat revoluţionarului paşoptist Horia.[211] Nu în ultimul rând, monarhismul lui Manoilescu se traduce prin partizanatul său faţă de ideea de concentrare a puterii în mâinile unui *conducător,* pe care deseori îl asociază cu persoana regelui. în această privinţă, acesta identifică în monarh un lider autoritar croit potrivit unui model autohton. Nu doar Nicolae Iorga, Dimitrie Guşti ori Nichifor Crainic ancorează pe Carol al II-lea într-o tradiţie istorică şi politică „românească", ci şi Mihail Manoilescu. într-un articol pe care îl publică în septembrie 1935 în *Lumea Nouă,* acesta se referă la suveran ca la un veritabil „Domn" modern, cârmuitor destinat să reactualizeze în contemporaneitate tradiţia autoritarismului medieval:

> întârziaţii formulelor înăcrite ale veacului al XIX-lea nu încetează să ne vorbească de constituţionalitate şi de Suveran constituţional ca de o formulă ideală şi absolută, menită să ne mântuie de toate relele. Şi nu îşi dau seama, în viziunea lor scurtă sau pătimaşă, cât de adânc s-a schimbat cursul istoriei de la război încoace şi cât de puternice sunt formulele noi care au apărut la conducerea popoarelor.
>
> Viaţa popoarelor nu cunoaşte decât o singură formă de conducere care să fi dat rezultate mari şi repezi. Este, sub diferitele ei nuanţe, dictatura.
>
> Că cel care conduce se numeşte Kemal, Mussolini, Hitler, Stalin, Salazar sau Roosevelt, că metodele sale sunt nuanţate diferit, după ţări şi împrejurări, el este şi rămâne un dictator. [...]
>
> Istoria noastră nu cunoaşte niciun dictator. Dar ea cunoaşte de-a lungul veacurilor pe acel care a putut face tot ce face dictatorul şi mai mult decât dânsul: ea cunoaşte pe Domn.
>
> Domnul ţării, plin de putere, de voinţă şi de libertatea de a face binele. Domnul ţării – în acelaşi timp om şi instituţie – care concentrează toate mijloacele de înfăptuire ale neamului, Domnul ţării, care nu întreabă la marile cotituri ale vremii decât pe Dumnezeu, aceasta este forma românească şi tradiţională a autorităţii vii şi creatoare.
>
> Această formă poate renaşte şi – cu adaptările pe care le cere complexitatea de funcţionare a Statului contemporan – trebuie să renască.
>
> Aceasta este forma care răspunde în acelaşi timp şi exigenţelor de unitate în acţiune ale statelor actuale, şi concepţiei populare a românului despre stăpânire şi dreptate.[212]

O asemenea referinţă la formule arhaice de guvernare nu face deloc notă discordantă faţă de teoriile sale despre corporatism şi partidul unic. Dimpotrivă, cea mai „originală" trăsătură a partidului unic imaginat de Manoilescu se doreşte a fi tocmai „şeful", colectivitatea politică şi conducătorul ei fiind gândite ca două realităţi complementare.[213] în egală măsură, *şeful* este menit a îndeplini o funcţie de maximă importanţă inclusiv în statul său corporativ, şi anume una de „arbitraj" în luarea şi materializarea deciziilor de guvernare.[214] în cazul României, *monarhia* şi *parlamentul corporativ* ar fi urmat să devină

cele două instituţii fundamentale ale unui stat[215] în care puterea executivă ar fi revenit în ultimă instanţă tot regelui.[216]

Concretizarea convingerilor sale ideologice prin intermediul unei formule politice de guvernare naţionalistă şi autoritară îl conduce simultan pe Mihail Manoilescu nu doar spre carlism, ci şi spre fascismul Gărzii de Fier. Aşa se face că în 1935 acesta ia apărarea tinerilor legionari care lucrează în tabere de muncă la sate[217], iar în anul următor participă la fiecare dintre congresele naţionale studenţeşti organizate de membrii Gărzii.[218] Filofascismul său atinge însă apogeul în 1937, când la alegerile din noiembrie candidează pentru funcţia de senator pe listele electorale ale partidului Totul pentru Ţară. După ce lăudase cu un an în urmă cartea *Pentru legionari* a „Căpitanului" Corneliu Zelea Codreanu[219], acum scrie în termeni elogioşi despre moartea „cruciaţilor" Ion I. Moţa şi Vasile Marin în războiul civil spaniol[220] şi aşteaptă cu încredere o desfăşurare eroică şi naţionalistă a „revoluţiei legionare"[221], într-adevăr, Manoilescu pare a fi tentat în egală măsură de fiecare dintre cele două opţiuni ideologice: carlism şi legionarism. Până la urmă, ceea ce îl mobilizează înainte de toate este speranţa ca măcar prin intermediul uneia dintre aceste mişcări politice să îşi poată împlini propriile idei de renaştere naţională.

Nu toţi monarhiştii sunt însă animaţi de convingeri politice radicale precum cele împărtăşite de Manoilescu şi Crainic. În această privinţă, în perioada 1934-1937 reprezentativă este categoria **elitelor tradiţionale,** slab ataşate de practicile parlamentare, dar în acelaşi timp şi neîncrezătoare faţă de orice idee de schimbare radicală (respectiv revoluţionară) a statu-quoului.

Pentru a înţelege mai bine aportul acestei categorii, merită avut în vedere activismul monarhist al lui **Nicolae Iorga,** care rămâne şi în aceşti ani unul dintre cei mai fideli susţinători ai lui Carol al II-lea. Cei doi se întâlnesc frecvent şi întreţin o bogată corespondenţă. Spre deosebire de alţi monarhişti însă, Iorga încearcă să joace în acelaşi timp atât rolul de sfătuitor regal, cât şi pe cel de „apostol" al naţiunii, carlismul său putând fi astfel înţeles şi ca un mijloc de sporire a propriei influenţe şi popularităţi.

Adversar înverşunat al Gărzii de Fier, acest naţionalist conservator promovează ca alternativă la radicalismul politic modelul unei monarhii naţionale, adică al unei guvernări centrate pe solidaritatea naţiunii în jurul regelui. în egală măsură, tot el propune tinerilor români monarhismul şi naţionalismul carlist ca direcţie pentru a-şi orienta elanul specific categoriei lor de vârstă. Pe scurt, potrivit naraţiunii sale politice, dinastia de Hohenzollern (reprezentată acum de Carol al II-lea) nu ar fi făcut decât să continue şi să concretizeze în modernitate o tradiţie monarhică ancestrală, proprie culturii politice româneşti. Iorga situează însă monarhia deasupra constituţiei, iar în situaţii critice recomandă inclusiv transformarea ei într-o monarhie „personală" şi „antiparlamentară".[222] Aşa se face că în 1935 discută cu Carol al II-lea tocmai despre posibilitatea schimbării constituţiei, îndemnând pe rege să nu lase pe nimeni să profite de autoritatea „Coroanei", pe care o doreşte „activă" şi „mai presus de partide".[223] în anii care preced instaurarea dictaturii, monarhismul carlist este asociat frecvent cu ispita autoritarismului, iar în această privinţă ideile politice ale lui Nicolae Iorga nu reprezintă o excepţie.

Naţionalismul monarhist se coagulează nu întâmplător în perioada 1934- 1937 ca o formulă clar autoritară, de vreme ce devine din ce în ce mai evident faptul că e vorba de o ideologie a *centrului.* Majoritatea carliştilor fie provin din Vechiul Regat, fie sunt exponenţi direcţi ai elitelor bucureştene, cu aceleaşi trei excepţii notabile: transilvăneanul **Vaier Pop**[224]**,** bucovineanul **Ion Nistor**[225] şi basarabeanul **Ion Inculeţ**[226]**.** Aceşti oameni politici monarhişti nu doar cultivă o relaţie apropiată cu Carol al II-lea, ci se şi erijează în „delegaţi" simbolici ai regiunilor din care provin. Practicând în spaţiul public un discurs în acelaşi timp naţionalist şi monarhist, cei trei încearcă să contracareze orice fel de opoziţie locală şi să mimeze consensul, unul proiectat de fiecare dată în jurul „Coroanei". în această privinţă, o frază rostită în 1937 de Vaier Pop, la Alba Iulia, este cât se poate de explicită: „ţara românească are un stăpân, un singur stăpân, pe Regele său. Ea nu vrea să ştie de altul"[227].

în fine, nu mai puţin important este faptul că fiecare dintre ei pătrunde acum în Partidul Naţional Liberal, în care ocupă funcţii politice importante:

Ion Inculeţ devine ministru de interne, Vaier Pop conduce Ministerul Justiţiei şi pe cel al Industriei şi Comerţului, iar Ion Nistor dobândeşte succesiv şefia Ministerului Cultelor şi Artelor şi pe cea a Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale. în 1937, cu prilejul inaugurării la Alba Iulia a unui monument închinat lui Horea, cei trei se aşază împreună la masă, iar felul cum socializează trădează relaţia apropiată care îi leagă.[228] Un episod mult mai însemnat se petrecuse însă anterior, în luna aprilie a anului 1936, când Vaier Pop, Ion Inculeţ şi Ion Nistor merg la Ploieşti pentru a participa la dezvelirea unui bust al fostului prim-ministru naţional-liberal Ion G. Duca. Aici, fiecare dintre ei aduce un omagiu celui comemorat, de această dată în numele provinciei pe care o reprezintă. Pe de o parte, o asemenea acţiune ar putea fi interpretată ca fiind un lucru firesc. Până la urmă, cei trei fac parte acum din Partidul Naţional Liberal, ale cărui interese le apără. Totuşi, prezenţa şi discursurile lor poartă o încărcătură simbolică aparte, întrucât se constituie în acelaşi timp într-un gest de recunoaştere a supremaţiei pe care cultura politică a Vechiului Regat o dobândeşte în România Mare. Nimic mai edificator în acest sens decât frazele bine ticluite ale lui Vaier Pop, rostite „în numele Ardealului": „Noi, cei de peste munţi, din Ardealul revenit pentru totdeauna la sânul de mamă al României întregite, mărturisim că I.G. Duca, fericită întrupare a generosului Vechi Regat, ne-a căutat, ne-a cunoscut, ne-a înţeles şi ne-a iubit. A colindat provincia de peste munţi ţinut de ţinut, oraş de oraş, târguşor de târguşor. Ne-a simţit durerile, ne-a văzut calităţile, ne-a înţeles susceptibilităţile, ne-a examinat cu tragere de inimă justele interese localnice; pe toţi şi pe toate le-a încadrat şi le-a integrat, cu mână largă de înţelegător şi iubitor părinte, în ritmul armonios al vieţii naţionale"[229]. Prin asemenea iniţiative, Pop, Inculeţ şi Nistor îndeplinesc, din nou, o funcţie de maximă importanţă în rândul actorilor carlismului. Cei trei se numără, din nou, printre puţinele elite din noile provincii care girează de bunăvoie cultura politică a capitalei, una dominată totuşi de politici administrative centraliste şi de ascensiunea autoritarismului monarhic.

Manifestările antiliberale ale carlismului sunt întreţinute, ca şi în anii trecuţi, nu doar de oameni politici şi de intelectuali, ci şi de **militari,** respectiv de elite

provenite din rândul armatei. Până la urmă, regele îşi asumă în mod constant funcţia de apărător al intereselor armatei. Aşa se face că preocuparea deosebită pe care acesta ar fi avut-o acum pentru modernizarea armatei devine treptat una dintre temele favorite ale propagandei carliste. Carol al II-lea se prezintă pe sine ca principal catalizator al politicilor de înzestrare a armatei şi se referă în continuare la militari ca la nişte „camarazi" ai săi, ale căror merite le laudă frecvent.[230] în această privinţă, nu lipsesc nici gesturile simbolice. După 1930, de pildă, suveranul este cel care sprijină şi grăbeşte finalizarea construcţiei monumentului „Eroilor Aerului" din Bucureşti, dezvelit de el însuşi în vara anului 1935.[231] Pe de altă parte, e foarte probabil ca ascensiunea monarhismului (asociată cu fenomenul de concentrare a puterii) să convină multor militari, de vreme ce capii armatei îşi mărturisesc în mod constant fidelitatea faţă de *Tron*. Unii dintre ei sunt nelipsiţi din anturajul regelui ori corespondează cu Carol al II-lea[232], iar în cadrul unor mic-dejunuri sau audienţe regale generalii reprezintă deseori o categorie privilegiată din punct de vedere numeric.[233] Mentalitatea specifică funcţiei pe care o îndeplinesc încurajează ideea unui *conducător* cu care să poată discuta şi colabora în afara parlamentarismului. Totuşi, apropierea dintre armată şi monarhie va deveni din ce în ce mai evidentă abia în anii următori.

Carlismul anilor 1934-1937 se configurează ca o structură politică şi ideologică din ce în ce mai coerentă, una generată nu din întâmplare, ci ca urmare a acţiunilor unor indivizi care îşi fac un ţel politic şi personal din a sprijini pe Carol al II-lea şi a centra doctrina monarhică făurită în jurul său pe două concepte-cheie: *naţionalismul* şi *autoritarismul* Partizanii regelui devin acum din ce în ce mai prezenţi şi mai numeroşi. Monarhismul carlist nu este pur şi simplu o creaţie a propagandei şi nu se manifestă doar prin elogii adresate suveranului cu prilejul unor sărbători ca ziua naţională (10 mai), Restauraţia (8 iunie) ori data aniversării sale (15 octombrie). Actorii ale căror acţiuni le-am discutat mai sus sunt *carlişti* pentru că sprijină constant procesul de personalizare (carlistă) a puterii şi reformele de ordin naţional realizate în numele suveranului, fie că vorbim despre Fundaţiile Culturale Regale, despre activităţile şcolii gustiene de sociologie sau despre străjerie.

în anii 1934-1937, monarhia reprezentată de Carol al II-lea nu se rezumă la funcţia de simbol politic. Din contră, aceasta capătă o dinamică aparte, într-un context naţional fasonat de provocări legate de integrarea noilor provincii şi de revendicări ideologice antiliberale. Printr-o suită de strategii politice şi de imagine practicate atent, regele îşi sporeşte influenţa şi creează multor români impresia că este capabil să reformeze statul naţional în fruntea căruia se află. În această privinţă, ipostaza sa de „Rege al ţăranilor" este una cât se poate de relevantă, întrucât proiectează imaginea unei relaţii directe între o comunitate naţională preponderent ţărănească şi *conducătorul* ei, gata oricând să iniţieze reforme destinate să o ajute să progreseze.

Altfel, *ordinea* imaginată de monarhişti se manifestă prin diferite idei şi metode de planificare şi inginerie socială, vizibile acum mai ales în cazul căminelor culturale de la sate şi a diferite formule de încadrare a tineretului, dintre care Straja Ţării rămâne cea mai importantă. În plus, *reformismul* carlist înglobează inclusiv politicile culturale făcute sub semnul monarhiei. Acestea sunt înfăptuite la rândul lor în direcţia unei *schimbări,* în acest caz a unei ameliorări a situaţiei culturii naţionale.

În altă ordine de idei, nu trebuie neglijat faptul că această metamorfoză nu se întâmplă izolat de multiplicarea regimurilor totalitare şi autoritare europene. Pe lângă statul fascist italian proclamat în 1922, în 1933 Hitler fondează în mod oficial cel de-Al Treilea Reich, iar Engelbert Dolfuss transformă statul austriac într-o dictatură. În plus, noi regimuri autoritare iau naştere în Bulgaria, Estonia, Letonia (1934) şi Grecia (1936). Contextul geopolitic european devine astfel din ce în ce mai problematic, cu atât mai mult cu cât ascensiunea acestor state antiparlamentare este dublată de evenimente precum remilitarizarea Renaniei sau începutul Războiului Civil Spaniol (1936). Deşi Italia fascistă pare a inspira cel mai mult pe naţionaliştii români, nu doar cazul italian contează în această ecuaţie. În România există, de pildă, inclusiv un interes pentru Salazar şi reformele pe care le iniţiază începând din 1932 în calitate de prim-ministru al Portugaliei.

Totuşi, evenimentul internaţional care are un impact semnificativ în România este reprezentat de asasinarea regelui Aleksandru al Iugoslaviei (în 1934), în primul rând pentru că zguduie un ansamblu politic destul de similar cu România Mare. în Iugoslavia vecină, statul întâmpină dificultăţi asemănătoare în procesul de integrare a regiunilor anexate după Primul Război Mondial, după cum există şi diferenţe şi clivaje asemănătoare între *centru* şi *periferii,* respectiv între capitală şi provinciile care compun acest stat. în fine, tot aici se întâmplă ca un rege tânăr să fie promovat ca simbol integrator şi ca vector reformator al unui ansamblu politic eterogen.

Dimpotrivă, prezentând aceşti factori externi nu trebuie trecută cu vederea marea provocare internă reprezentată acum de fascismul Gărzii de Fier, întrucât legionarii sunt consideraţi de către autorităţile statului ca un naţionalism concurent şi asociaţi cu o organizaţie anarhistă. Pe de altă parte, acţiunile Legiunii creează multora impresia unui stat ale cărui instituţii sunt slabe şi ineficiente, şi nu puternice şi credibile, aşa cum ar fi trebuit să fie.

De mandatul politic al naţional-liberalilor se leagă multe speranţe. Totuşi, în ciuda promisiunilor lor politice, aceşti guvernanţi continuă vechile tare ale administraţiei, iar prin urmare se văd repede copleşiţi de obişnuitul val de nemulţumiri şi critici antiparlamentare. în România Mare ia naştere din nou o stare de aşteptare, se revendică din nou un om providenţial, o persoană capabilă să se impună şi să pună capăt „dezordinii" democratice. Se anticipează astfel evenimentele de la începutul anului 1938.

Capitolul 5 România Mare carlistă (1938-1940)

La alegerile de la sfârşitul anului 1937, niciun partid politic nu reuşeşte să obţină 40% din voturi, pragul minim necesar pentru asigurarea unei majorităţi parlamentare. Rezultatele votului popular generează clasamentul următor:

Rezultatele alegerilor generale din decembrie 1937[1]	
PARTIDE POLITICE	PROCENTUL DE VOTURI OBŢINUTE
Naţional Liberal	35,92%
Naţional-Ţărănesc	20,40%

Totul pentru Ţară	15,58%
Naţional Creştin	9,15%

Dată fiind această situaţie, până la organizarea unor noi alegeri (fixate pentru luna aprilie a anului următor) monarhul este nevoit (potrivit cutumei) să însărcineze oricare dintre partidele de mai sus cu formarea guvernului.

în acest context, pentru rege şi colaboratorii săi factorul care stârneşte cele mai multe nemulţumiri e popularitatea de care se bucură Garda de Fier printre preferinţele electoratului. Prin urmare, Carol al II-lea aduce la guvernare

Partidul Naţional Creştin (PNC) condus de Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza. însă el girează această formaţiune profund antisemită nu doar pentru a crea o contrapondere la ascensiunea Legiunii, ci şi pentru a compromite extremismul politic (PNC dovedeşte rapid că e un partid incapabil de a asigura o bună guvernare) şi a pregăti împreună cu partizanii săi suprimarea parlamentarismului, care se va produce în 10 februarie a anului următor. Acestea sunt motivele pe care le indică extrem de clar în caietul său de însemnări zilnice.[2]

Deşi cei doi conducători ai PNC nu contenesc în a promite reforme economice şi sociale în favoarea etnicilor români, mandatul lor (28 decembrie 1937-10 februarie 1938) devine mai degrabă o domnie a arbitrariului şi a abuzurilor, una în care antisemitismul devine o politică de stat. „Lăncierii" (grupările paramilitare ale PNC) dezlănţuie deseori violenţe antisemite[3], iar apariţia ziarelor *Adevărul, Dimineaţa* şi *Lupta* este interzisă după ce sunt acuzate a fi „antiromâneşti" şi instrumente ale „finanţei evreieşti". Altfel, antisemitismul de stat este practicat inclusiv printr-o lege de „revizuire" a cetăţeniei[4] şi prin retragerea brevetelor de fabricare şi comercializare a băuturilor alcoolice deţinute de cârciumarii evrei şi străini care nu sunt cetăţeni români.[5] Acţiunile PNC nu fac astfel decât să alimenteze scopul ţintit de monarh, şi anume compromiterea parlamentarismului.

Pe de altă parte, scurta guvernare a Partidului Naţional Creştin merită a fi înţeleasă ca fiind una care nu doar precedă, ci şi pregăteşte instituţionalizarea monarhiei autoritare. în primul rând, nu trebuie neglijat faptul că cinci personalităţi care devin extrem de active şi vizibile în anii următori deţin acum posturi ministeriale: Armând Călinescu (ministru al internelor), Istrate Micescu (ministru al afacerilor străine), Ion Gigurtu (ministru al industriei şi comerţului), Ioan Lupaş (ministru al cultelor şi artelor), dar şi medicul Gheorghe Banu (ministru al muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale). în al doilea rând, trebuie avut în vedere şi faptul că orientarea ideologică filofascistă a PNC anunţă într-o măsură însemnată instaurarea regimului carlist şi practicile sale ideologice. Octavian Goga şi A.C. Cuza sunt partizani înverşunaţi ai apropierii diplomatice şi ideologice de Axa Roma-Berlin, iar regele cunoaşte

acest lucru. De altfel, Goga îi propusese acestuia încă din 1936 să

intervină pentru a „alinia" cât mai repede posibil România Mare pe direcţia politicilor centrate pe naţionalism şi anticomunism practicate în Italia şi Germania.[6] în această privinţă, la începutul lui februarie 1938 Octavian Goga merge personal în Italia pentru a se întâlni cu Mussolini. Deşi în perioada de guvernare a naţional creştinilor nu se produc schimbări semnificative faţă de relaţiile cu Germania şi Italia[7], asemenea acţiuni simbolice nu sunt totuşi mai puţin importante. Ele anunţă şi contribuie la pregătirea filofascismului carlist din următorii doi ani şi jumătate.

Pe de o parte, schimbarea de regim este gândită, aşadar, ca o măsură de siguranţă faţă de ascensiunea Gărzii de Fier. într-adevăr, pentru monarh şi pentru elitele tradiţionale cu care colaborează, legionarii reprezintă o formă primejdioasă de radicalism. Carol al II-lea asociază această grupare cu „completa răsturnare a ordinii sociale şi a politicii noastre externe tradiţionale"[8], iar carlistul Armând Călinescu o condamnă pentru caracterul ei „revoluţionar", echivalând un eventual triumf politic al legionarilor cu o veritabilă „catastrofa" pentru România Mare.[9] în primăvara anului 1937, regele menţionează în însemnările lui chiar despre o lovitură de stat pe care Mişcarea Legionară ar fi pregătit-o acum.[10] Pe de altă parte, actul de la 10 februarie 1938 nu este totuşi determinat în mod fundamental de această temere.

După cum am încercat să demonstrez până acum, curentul antidemocratic cunoscuse deja o radicalizare la sfârşitul anului 1937. O ţară ca România, îşi aminteşte Nichifor Crainic, fusese adusă într-o „stare de paragină" de o „democraţie parazitară"[11]. Ideea de a instaura un regim autoritar pentru a suda comunitatea naţională, formulată într-o manieră mai mult sau mai puţin explicită, e una cât se poate de populară acum. Anul 1938 creează rupturi în multe privinţe, dar reprezintă în acelaşi timp şi o încununare, o desăvârşire, o concretizare a unor revendicări ideologice acumulate de-a lungul a două decenii.

Sfărâmarea vestigiilor statului parlamentar şi instaurarea regimului monarhiei autoritare se înscriu în egală măsură într-o continuitate a dezbaterii de

idei. De două decenii, parlamentarismul este supus unor critici înverşunate, iar în această privinţă partizanii lui Carol constituie, întâmplător sau nu, o bună parte din avangarda ideologilor antidemocraţi şi antiliberali. Printre altele, difuzând inclusiv ideea potrivit căreia partidele politice stânjenesc bunele intenţii de reformă ale suveranului.

O explorare atentă a dezbaterii de idei din România interbelică (dar mai ales a celei din perioada 1930-1938) face ca momentul „10 februarie 1938" să nu mai pară atât de accidental. Odată înscrisă într-o interpretare de tipul *longue durée,* instaurarea dictaturii apare mai degrabă ca o acţiune inevitabilă pe termen scurt. Privită în ansamblu, suprimarea cadrelor democratice nu mai lasă impresia unui gest neprevăzut şi anacronic, un capriciu individual al regelui, ci iese în evidenţă în primul rând ca un rezultat oarecum previzibil al unor revendicări ideologice acumulate (inclusiv în jurul monarhiei) timp de două decenii.

Dimpotrivă, semnalând acest aspect nu doresc să disociez pe Carol al II-lea de voinţa autoritară care totuşi îl caracterizează. Un observator contemporan precum Mircea Vulcănescu observă pe bună dreptate faptul că „arbitrajul" vieţii politice se mutase de multă vreme „la Palat"[12]. Chiar dacă nu este un tiran veritabil, precum se dovedesc a fi mulţi dintre omologii săi europeni din această epocă, apologia autoritarismului pe care carliştii o fac nu poate fi de-partajată de persoana sa. Regele ar fi plănuit şi discutat încă din 1930 cu Mihail Manoilescu şi Constantin Argetoianu despre oportunitatea instaurării unei „dictaturi" ori măcar a unui „guvern de autoritate"[13]. Ulterior, la jumătatea deceniului, diplomatul ardelean Viorel V. Tilea îi propune franc monarhului o „dictatură oficială" şi „schimbarea constituţiei"[14]. Paradoxal însă, dacă ar fi să îi dăm crezare lui Argetoianu (cel care conduce împreună cu Nicolae Iorga primul guvern al „erei Carol al II-lea"[15] – exceptându-le pe cele efemere conduse de G.G. Mironescu şi Iuliu Maniu[16]), acest proiect nu s-ar fi concretizat tocmai din cauza faptului că suveranul ar fi ales „calea concesiilor şi a compromisurilor politice"[17]. De altfel, cu Constantin Argetoianu dezbate cel mai des suveranul chestiunea schimbării de regim şi a instaurării unui guvern „de mână

forte", unul realizat împotriva „dezmăţului democratic"[18]. Ca soluţie pentru tarele parlamentarismului românesc şi ale instituţiilor statului, cei doi se gândesc cât se poate de serios la oportunitatea punerii în practică a unui „regim de autoritate şi de ordine", făcut sub impulsul unui „gest salvator al regelui"[19].

În plus, nu lipsit de importanţă este faptul că publicaţiile monarhiştilor devin adevărate tribune ale antiparlamentarismului. În *Lumea Nouă,* de pildă, Mihail Manoilescu învesteşte explicit pe Carol al II-lea cu rolul de a schimba Constituţia într-o direcţie antiparlamentară.[20] În schimb, fără a face de această dată o referire directă la rege, Pamfil Şeicaru proclamă în paginile *Curentului* o

grabnică „frânare autoritară" a demagogiei politice printr-o „dictatură" făcută „în spirit catilinar"[21]. Ulterior, acest discurs antidemocratic cunoaşte o radicalizare la sfârşitul anului 1937. Aşa se face că alegerile din decembrie ajung să reprezinte pentru acelaşi Şeicaru „cântecul de lebădă" al parlamentarismului[22], de vreme ce instaurarea „ordinii" nu s-ar fi putut realiza, în opinia sa, decât printr-o schimbare radicală a statu-quoului:

> Nu înlăturarea unui guvern de partid şi înlocuirea lui printr-un alt guvern de partid, ci înlăturarea regimului de partid şi instaurarea unui regim de aspră corectitudine, menit să redea ţării disciplinele sociale destrămate, acea conştiinţă a dreptei răsplătiri a muncii, prin nesuspectarea elementelor de conducere. Sunt soluţii de curaj, sunt soluţii ce nu pot fi suplinite prin ingeniozităţi de calcul aritmetic în repartizarea mandatelor. [...] Soluţia recalculării distribuirii mandatelor defineşte incapacitatea politică a unui provizorat. Şi timpul lucrează eliminatoriu, dar pentru eliminarea şmecherilor contabilităţii electorale. Ţara aşteaptă o curajoasă terapeutică a întregului organism al Statului.[23]

O schimbare a statu-quoului pare a fi acum iminentă, iar monarhiştii se numără printre cei mai înverşunaţi partizani ai ei. În fine, e foarte probabil ca inclusiv o bună parte a opiniei publice să considere că regele este singura persoană capabilă să taie nodul gordian şi să instaureze *ordinea*.

Acest capitol reprezintă o analiză a celor mai importante idei şi practici configurate în jurul monarhiei de-a lungul celor doi ani şi jumătate de existenţă a regimului autoritar carlist (10 februarie 1938-6 septembrie 1940). În prima secţiune analizez maniera în care este instaurat noul regim şi primele reforme destinate a restructura instituţiile fundamentale ale statului. În al doilea subcapitol discut natura regimului autoritar carlist, pornind de la chestiuni legate de ideologie, propagandă şi practică politică. Ulterior, am în vedere fenomenul de personalizare a puterii, pe care îl explorez inclusiv prin raportare la trei dintre cele mai vehiculate ipostaze ale monarhului (respectiv cele de „Rege străjer", de „Rege al ţăranilor" şi de „Voievod"), iar în următoarele două secţiuni examinez politicile de încadrare a tineretului, respectiv felul cum noul regim practică ingineria socială. După aceea, în subcapitolele 7, 8 şi 9, investighez succesiv raporturile dintre monarhie, stat şi Biserica Ortodoxă, iniţiativele carlismului cultural, precum şi felul în care regimul autoritar reacţionează faţă de cele mai populare revendicări naţionaliste. În următoarea secţiune, analizez atât dinamica existentă

între administraţia centrală şi noile provincii, cât şi strategiile prin care elitele bucureştene (respectiv cele din Vechiul Regat) reuşesc să-şi păstreze influenţa politică inclusiv în anii 1938-1940. La final, în ultimele două părţi ale capitolului, explorez acţiunile celor mai importanţi carlişti din aceşti ani, iar apoi propun câteva interpretări privitoare la factorii care determină prăbuşirea regimului şi a autorităţii monarhului în vara anului 1940.

5.1 Noul regim: suprimarea parlamentarismului şi primele sale reforme fundamentale

Istoria regimului autoritar începe în 10 februarie 1938, când activitatea partidelor politice este interzisă ca urmare a unei lovituri de stat. Actorii acestei schimbări, printre care regele se afirmă ca personaj principal, anunţă astfel ruptura faţă de vechiul regim şi pregătesc elaborarea unei noi constituţii. Prezentându-se ca un „salvator" în proclamaţia pe care o rosteşte acum[24],

Carol al II-lea descrie acest demers ca o „descătuşare" de „interesele strâmte de partid"[25]. în schimb, când se referă lă primenirea administraţiei, una dintre promisiunile-cheie ale noului regim, monarhul, patriarhul Miron Cristea (primul şef de guvern al acestei perioade) şi Victor Slăvescu (guvernator al Băncii Naţionale şi ministru al înzestrării armatei) folosesc termenul de „depoliticianizare"[26]. Suveranul şi partizanii săi adoptă rapid o retorică anti- parlamentară, promiţând să lupte împotriva corupţiei şi să facă uitată proverbiala lâncezeală şi ineficienţă a birocraţiei româneşti. Pe de altă parte, se face apel la sentimentul naţional, la supunere faţă de guvernanţi şi la cooperare cetăţenească.

Experimentarea statului autoritar demarează, aşadar, în februarie 1938. Anii noii ordini coincid cu o colaborare din ce în ce mai strânsă între aşezămintele carliste (Fundaţiile Culturale Regale, Straja Ţării, Institutul Social Român, organizaţia „Muncă şi Voe Bună" etc.), aflate acum într-o continuă expansiune. înainte de toate însă, parlamentarismul este suprimat prin introducerea unei noi constituţii şi crearea unui partid unic. în acelaşi timp, România Mare este reorganizată din punct de vedere administrativ şi supusă unei reforme economice făcută în spiritul corporatismului. Alături de numeroase alte iniţiative, aceste acţiuni sunt promovate ca semne ale unei veritabile renaşteri naţionale.

Metamorfoza promisă se doreşte, aşadar, a fi dovedită în primul rând prin reforme. în această privinţă, monarhia autoritară dă

dovadă de un veritabil elan reformator. Prima iniţiativă fundamentală de acest fel consta în impunerea unei noi constituţii. Promulgată în 27 februarie 1938, noua lege fundamentală proclamă atât primatul monarhiei ca instituţie de guvernare, cât şi primatul naţiunii faţă de interesele individuale ale cetăţenilor.[27] Articolul 30 specifică explicit faptul că „Regele este Capul Statului". Deşi concisă, această propoziţie se dovedeşte a fi extrem de cuprinzătoare prin conţinutul său teoretic, concentrând într-un mesaj scurt şi accesibil tocmai fundamentul ideologic pe care se sprijină noul regim, unul prin excelenţă monarhic. Termenul de „Cap" nu înseamnă doar o simplă trimitere la ideea de regalitate înţeleasă ca simbol al naţiunii şi al statului. Prin folosirea sa se urmăreşte inclusiv proiectarea monarhiei ca un factor activ, dinamizator şi creator. Constituţia din Februarie reprezintă textul esenţial pentru înţelegerea cadrelor antiparlamen- tare în care funcţionează regimul, iar articolele al căror text se referă la felul cum se exercită puterile executivă, legislativă şi judecătorească pecetluiesc într-o manieră explicită sporirea atribuţiilor monarhice.[28] Dimpotrivă, potrivit lui Carol al II-lea, principalele ţeluri ale noii legislaţii ar fi fost acelea de a asigura „primatul naţiunii române", de a instaura „autoritatea" în procesul de guvernare, de a eficientiza administraţia şi de a combate corupţia.[29]

Deşi carliştii (respectiv juriştii regimului) numesc deseori noul act fundamental „Constituţia Regele Carol al II-lea"[30], nu este vorba despre un text impus de monarh. După cum voi încerca să demonstrez în continuare, acesta nu guvernează ca un autocrat. Textul e discutat de suveran cu membrii guvernului său, format în bună măsură din elite tradiţionale cu care pare că guvernează acum într-un veritabil condominiu. Aşa se face că principalul contributor la elaborarea textului este, de fapt, Istrate Micescu, profesor universitar la Facultatea de Drept a Universităţii din Bucureşti şi conducător al baroului avocaţilor bucureşteni.[31] în opinia lui Alexandru Vaida-Voevod şi Armând Călinescu, apropiaţi ai suveranului, noul aşezământ legislativ prezintă avantajul de a fi facilitat scoaterea în afara legii a Mişcării legionare.[32] în schimb, patriarhul Miron Cristea apreciază capacitatea sa de a pune bazele „ordinii" prin reforme menite a înlătura abuzurile din administraţie şi corupţia.[33] în ceasul al unsprezecelea, naţiunea română s-ar fi putut desăvârşi astfel în *linişte* şi *ordine*.

Cum reacţionează însă opinia publică faţă de această schimbare? Plebiscitul organizat pentru promulgarea şi legitimarea noi constituţii înregistrează 4 297 581 de voturi *pentru* şi doar 5 483 *împotrivă*,[34] Chiar dacă cifrele oficiale nu sunt întru totul relevante pentru aprecierea convingerilor politice ale votanţilor, e foarte probabil că în

februarie 1938 schimbarea de regim şi regele care o concretizează se bucură de o adeziune populară semnificativă. Aceasta este generată atât de un context geopolitic european complicat, cât şi

de popularitatea monarhiei ca instituţie-simbol a naţiunii. în această privinţă, Victor Slăvescu remarcă pur şi simplu faptul că „lumea, mulţumită, liniştită, îşi vede de treabă şi e bucuroasă că a scăpat de politică”[35]. Desigur, cea mai mare parte a populaţiei nu cunoaşte prea multe lucruri despre funcţionarea şi tarele noului mecanism de guvernare. Deşi există probabil multe persoane nemulţumite de influenţa anturajului regal şi de afacerismul camarilei, majoritatea românilor percep pe rege ca pe un personaj diferit de oamenii politici ordinari cu care se obişnuiseră. Pe deasupra, cu greu i s-ar fi putut ignora implicarea sa în modernizarea naţiunii. Până în 1938, acesta înfiinţează sau sprijină, totuşi, o serie de aşezăminte (Fundaţiile Culturale Regale, Straja Ţării, colaborarea cu şcoala de sociologie a lui Dimitrie Guşti şi cu Institutul Social Român) destul de solide şi prolifice pe plan cultural şi social. Impactul pe care elanul reformator dovedit de Carol al II-lea în acest deceniu îl are asupra opiniei publice nu trebuie neglijat.

în 1938, avântul reformator se manifestă şi prin crearea unui partid unic (Frontul Renaşterii Naţionale) ori prin adoptarea corporatismului şi a unei reorganizări administrative care împarte România Mare în zece noi regiuni (numite *ţinuturi).* în egală măsură, propaganda nu încetează a populariza „ofensivele” noului stat, fie ele culturale, sanitare sau agricole. Se proiectează astfel o imagine de stabilitate şi de progres, un dinamism şi o forţă de înfăptuire care ar fi lăsat în urmă „paralizia” caracteristică guvernelor erei parlamentare. Astfel, odată cu instaurarea domniei cenzurii, un fluviu de articole apărute în presa carlistă încearcă să demonstreze vitalitatea regimului prezentând o armată echipată, noi edificii publice, investiţii în infrastructură (canalul „Regele Carol al II-lea” urma să facă legătura între Bucureşti şi Dunăre), sate electrificate şi înzestrate cu biblioteci, medici şi utilaje pentru a practica o agricultură modernă. Nu sunt neglijate nici iniţiativele ce au drept ţel *românizarea* (se încurajează învăţământul profesional, comerţul românesc şi industria românească) sau un trai mai bun pentru muncitori (pentru a-i încadra, dar în egală măsură şi pentru a-i controla şi naţionaliza, ia naştere aşezământul „Muncă şi Voe Bună”). De altfel, în sfera economică România Mare devine tot

mai mult o ţară a dirijismului, a unui intervenţionism care se accentuează progresiv şi care este susţinut de economiştii regimului. Fie că vorbim de planuri *anuale* sau *cincinale,* planificarea economică este acum un concept extrem de popular.

Din punct de vedere administrativ-teritorial, România Mare este reorganizată începând din august 1938 în zece *ţinuturi*[36]*,* prezentate în mod oficial ca unităţi administrative cu funcţii în acelaşi timp economice, culturale şi sociale, în fruntea fiecărui ţinut se află un *rezident regal,* numit de către suveran. De altfel, Carol al II-lea se implică personal în întocmirea noii legi administrative: revizuieşte de trei ori proiectul întocmit de comisie, făcând deseori observaţii şi modificări.[37] Este vorba despre o reformă care promite descentralizarea, respectiv eficientizarea administraţiei şi o mai mare atenţie acordată specificului fiecărei regiuni. Prin crearea instituţiei *prefectului militar* (începând de acum, fiecare judeţ este condus de un colonel), regimul doreşte să întărească imaginea autorităţii şi a credibilităţii.

în altă ordine de idei, statul creează inclusiv noi formule de încadrare a indivizilor. Cea mai importantă dintre ele este aşezământul „Muncă şi Voe Bună", pus şi el pe seama regelui[38] (după cum se întâmplă, de altfel, cu toate reformele fundamentale din aceşti ani). înfiinţat tot în 1938, este destinat încadrării muncitorilor şi asemănător instituţiilor similare din Italia (*Dopolavoro*) şi Germania (*Kraft durch Freude).* Aici, mimetismul politic şi ideologic este evident, în ciuda afirmaţiilor făcute de actorii regimului, care afirmă specificul românesc al organizaţiei. Monarhistul Emanoil Bucuţa propusese de altfel încă din 1933 înfiinţarea unui asemenea aşezământ, oferind ca exemplu tocmai cazul italian.[39] în această privinţă, atenţia pe care regimul monarhiei autoritare o acordă chestiunii muncitoreşti ne face să credem că ameninţarea partidului comunist este mult mai importantă decât sugerează numărul membrilor (aproximativ 3 000)[40] pe care îi coordonează acum.

Ca şi în anii trecuţi, mişcarea politică monarhistă se coagulează şi îşi legitimează acţiunile raportându-se la o serie de adversari politici acuzaţi de faptul că pun în pericol naţiunea română. Această categorie înglobează însă nu doar fascismul legionarilor, revizionismul unei părţi a minorităţilor sau primejdia regionalismului, ci şi spectrul comunismului, împotriva susţinătorilor acestei ideologii regimul monarhic ducând o luptă constantă, justificată prin interesul naţional. Aşa se face că politicile instituţionale ale organizaţiei „Muncă şi Voe Bună" au acum două ţeluri: atât încadrarea, cât şi naţionalizarea muncitorilor. Pe scurt, reintegrarea lor în corpul naţiunii, după două decenii de suspiciuni şi ostracizare, în condiţiile în care Partidul Comunist din România este

considerat încă de la înfiinţarea sa (1921) ca o agentură a Moscovei (de aceea este scos, începând din 1924, în afara legii). Printre stâlpii discursului ideologic al noului regim se numără astfel şi anticomunismul.

„Muncă şi Voe Bună" se ocupă în primul rând de organizarea timpului liber al muncitorilor. Pentru ei, statul editează publicaţii de specialitate şi creează biblioteci, teatre, cinematografe, alături de diferite alte programe culturale, sportive ori de turism. Reformele nu se opresc însă aici. Se lucrează inclusiv la îmbunătăţirea contractelor de muncă (asigurări, concedii, pensii), la construcţii muncitoreşti (cămine pentru ucenici, locuinţe destinate muncitorilor)[41], dar se acordă şi o mai mare atenţie sănătăţii acestora, cercetată acum în institute de specialitate.[42] Nu întâmplător sărbătorirea zilei internaţionale a muncii (1 Mai) este permisă pentru prima oară în România interbelică abia în anul 1939. Dacă până atunci poliţia şi Siguranţa supravegheau atent orice fel de întruniri şi iniţiative muncitoreşti, noul regim al monarhiei autoritare promite înfăptuirea unei relaţii armonioase între stat şi această pătură socială.

Fiecare dintre reformele prezentate mai sus (noua constituţie, reforma administrativă, aşezămintele „Muncă şi Voe Bună") îndeplineşte o funcţie însemnată în cadrul noului edificiu politic şi se bucură de o popularizare pe măsură. Totuşi, dintre iniţiativele de acum ale regimul carlist, *corporatismul* şi *partidul unic* sunt destinate a reprezenta principalii vectori de modernitate politică şi economică.

în anul 1938, antiparlamentarismul carlist se manifestă nu doar prin suprimarea constituţiei democratice, ci şi prin crearea unui partid unic: *Frontul Renaşterii Naţionale (FRN).* Mult mai interesantă decât organizarea acestui

aşezământ e încercarea de a inventa ideologic Frontul (transformat în vara anului 1940 în *Partidul Naţiunii),* adică de a-l înzestra cu o ideologie specifică. în ceea ce priveşte reforma corporatistă, aceasta constă în acţiunea de dotare a FRN cu un parlament corporativ, împărţit în cele trei categorii profesionale imaginate de artizanii noului regim (agricultură şi muncă manuală, industrie şi comerţ, respectiv „muncă intelectuală")[43]. Regimul monarhic se inspiră şi de această dată din practica regimurilor totalitare şi autoritare din Europa. Nu e însă vorba despre o simplă imitaţie grăbită a acestui experiment. Corporatismul este popularizat de mulţi ani în România Mare, iar printre cei mai înverşunaţi partizani ai acestei idei se

numără nu întâmplător carlişti ca Mihail Manoilescu ori Nichifor Crainic. Pentru rege însuşi, corporatismul reprezintă „o nouă cale", una de urmat, întrucât ar fi oferit inclusiv ţăranilor, intelectualilor, comercianţilor sau industriaşilor posibilitatea de a lua parte la conducerea statului.[44] Pe scurt, statul condus de Carol avansează acest tip de reprezentare politică drept dovadă a modernităţii sale, organizarea corporatistă a principalelor categorii profesionale fiind destinată, teoretic, să încurajeze activismul politic al cetăţenilor.

Până în vara anului 1940, regimul monarhist nu foloseşte conceptul de „partid unic", pentru a nu fi asociat cu „vechea ordine" a *partidelor* parlamentare sau cu regimurile totalitare. Se preferă pur şi simplu prezentarea Frontului ca fiind „singura"[45] ori „unica" organizaţie politică din România.[46] În schimb, pentru a evidenţia dinamismul FRN, Armând Călinescu utilizează conceptul de „mişcare"[47]. Numeroşi partizani ai regimului, de la juriști până la istorici, se străduiesc acum să explice sau să legitimeze existenţa şi activitatea acestei organizaţii. Constantin Argetoianu, de pildă, este convins de faptul că FRN posedă o „ideologie". Aceasta s-ar fi centrat pe idei precum: „stârpirea abuzurilor de partid, suprimarea parlamentarismului, întărirea puterii regale" ori instaurarea unei „guvernări de ordine şi de autoritate"[48]. Pe de altă parte, Constantin C. Giurescu şi Armând Călinescu promit că prin FRN vor fi promovate în instituţiile statului adevăratele „elite", îndeosebi tineri, profesionişti în domeniul lor şi credibili[49]. Potrivit lui Giurescu (care ocupă succesiv funcţiile

de preşedinte al partidului unic şi de ministru al propagandei naţionale), „munca", „meritul" şi „loialitatea" vor fi principalele criterii de selecţie a celor puşi în posturi de conducere în cadrul Frontului.[50] Cele mai elaborate încercări teoretice aparţin însă unor jurişti.[51] Când se referă la doctrina FRN, Theodor Vlădescu, Gheorghe Florin Hodinăuanu sau Ion V. Gruia fac referiri explicite la termenul de „ideologie". Textele lor sunt însă lipsite de originalitate şi dominate de aceleaşi clişee ale retoricii antiparlamentare carliste. Pe scurt, potrivit vulgatei teoretice pe care o promovează, întemeierea Frontului este determinată de eşecul democraţiei, iar ţelul său este acela de a crea condiţiile necesare pentru crearea unităţii naţionale în jurul monarhiei. Altfel, când discută despre funcţia Frontului, guvernanţii promit cooperarea tuturor membrilor naţiunii prin intermediul unei formule politice „pacificatoare"[52]. Ce-i drept, porţile „parlamentului" său se deschid pentru reprezentanţi ai unor categorii sociale a căror opinie s-ar fi făcut cu greu ascultată în structurile de decizie de altădată (ţărani, intelectuali, muncitori, mici negustori sau industriaşi). Prin organizarea sa corporatistă, FRN promite o autentică democratizare a politicii.

în ciuda faptului că efectivele sale cresc rapid, e dificil de spus în ce măsură se produce un veritabil proces de sedimentare instituţională a componentelor sale (fie ele de natură organizatorică, socială, psihologică ori ideologică). în schimb, FRN are meritul de a fi creat într-un interval de timp relativ scurt o veritabilă reţea naţională de încadrare, supraveghere şi verificare a populaţiei, în general, se are în vedere înăbuşirea oricărei opoziţii. Totuşi, o atenţie particulară e acordată radicalismului politic (fie el fascist sau comunist), precum şi iredentismului ori sectelor religioase. Aşa se face că pentru regimul monarhiei autoritare partidul unic devine treptat un adevărat instrument birocratic, ale cărui organizaţii regionale îşi fac un ţel din întocmirea a diferite rapoarte şi statistici (politice, sociale, demografice, economice) destinate centrului.

în cazul Frontului Renaşterii Naţionale, există, evident, o diferenţă semnificativă între aspiraţiile proclamate şi realitate, iar acest lucru pare a fi confirmat tocmai de transformarea sa, în vara anului 1940, în Partidul Naţiunii (PN). Deşi se păstrează vechile devize, embleme şi uniforme, organizaţia este prezentată acum ca un partid „unic" şi „totalitar", unul pus de această dată sub „conducerea supremă" a regelui.[53] în schimb, în ziua înfiinţării PN, regele vorbeşte explicit despre „trecerea la o organizare hotărât autoritară"[54].

Totalitarismul afirmat ca o dimensiune ideologică a monarhismului car- list nu reprezintă o invenţie a verii anului 1940, ci este prezent în discursul carliştilor încă de la jumătatea acestui deceniu. Ardeleanul

Viorel Virgil Tilea îi propusese deja din 1936 lui Carol al II-lea să creeze „un nou stat", de preferinţă unul „totalitar"[55]. Un an mai târziu, Mihail Manoilescu prezintă şi el ca un partizan al „încadrării totalitare a naţiunii"[56], discutând despre „totalitarismul" concretizat printr-un partid unic ca despre un fenomen politic eminamente „modern"[57]. Pentru Manoilescu, tocmai „stilul" epocii de atunci ar fi fost unul „totalitar"[58]. Ascensiunea autoritarismului, întreţinută de partizanii monarhului, ar fi urmat astfel să atingă un punct culminant în formule totalitare de încadrare a indivizilor. în fine, în septembrie 1938 este rândul lui Octavian Neamţu (activist de frunte al Fundaţiilor Culturale Regale) să recomande asemenea soluţii pentru inserarea unor categorii sociale precum tinerii, ţăranii, muncitorii şi intelectualii într-un program naţionalist gândit de el ca fiind „unic" şi „totalitar"[59].

Pornind de la această orientare ideologică a monarhiştilor putem înţelege mai bine atât tendinţa statului carlist de a practica politici din ce în ce mai autoritare, cât şi dorinţa conducătorilor săi de a demonstra că guvernarea lor este stăpânită de un etos dinamic. în această privinţă, istoricul italian Emilio Gentile ne furnizează o interpretare utilă. Analizând *totalitarismul* ca o „experienţă" mai degrabă decât ca un „regim", Gentile defineşte acest concept ca un „proces continuu" şi niciodată „desăvârşit" în vreunul dintre stadiile particulare ale dezvoltării sale[60]. într-adevăr, proiectul „ideal" al totalitarismului nu trebuie niciodată confundat cu realitatea sa propriu-zisă.[61] în România, metamorfoza totalitară se manifestă totuşi nu doar prin suişuri şi coborâşuri, ci şi prin constante. Una dintre ele (poate cea mai importantă) este legată de tendinţa regimului carlist de a practica formule de inginerie socială dintre cele mai diverse. Statul încearcă să controleze din ce în ce mai multe sfere ale existenţei

indivizilor, iar acest lucru se datorează inclusiv declanşării celui de-Al Doilea Război Mondial, în septembrie 1939.

Firește, nu trebuie neglijat nici faptul că în iulie 1940 România se aliniază oficial la „noua ordine" politică continentală reprezentată de „Axa" Roma-Berlin. însă, spre deosebire de Italia fascistă şi de Germania naţional-socialistă, regimul carlist nu deţine instrumentele, cultura politică şi resursele umane necesare pentru a practica totalitarismul pe care îl proclamă. De fapt, membrii unei comunităţi n-ar putea fi niciodată integraţi într-o dinamică atât de desăvârşită precum cea pretinsă de ideologia totalitară. Indiferent de contextul în care e practicat, totalitarismul rămâne întotdeauna limitat.

în altă ordine de idei, deviza oficială a partidului unic – „Regele, Naţiunea, Munca şi Credinţa" – reprezintă nu doar un apel la unitate naţională, la devotament faţă de monarhie şi la ataşament faţă de valori tradiţionale precum familia şi biserica, ci şi o expresie care trădează obsesia regimului de a construi (şi forţa) un consens naţional în jurul monarhiei. Aşa se face că într-un comunicat pe care îl adresează regelui imediat după crearea Partidului Naţiunii, membrii Consiliului de Miniştri asociază pur şi simplu totalitarismul cu „o ordine politică definitivă" şi cu „subordonarea" intereselor individuale faţă de cele „colective"[62]. în această privinţă, una dintre primele măsuri luate acum presupune ca toţi funcţionarii publici să se înscrie obligatoriu în PN în termen de 30 de zile de la crearea sa.[63] De acum înainte, tendinţa de urmărire şi anatemizare a oricărui fel de disidenţă devine din ce în ce mai acută. Statul solicită din ce în ce mai frecvent mărturisirea devotamentului necondiţionat faţă de monarh (şi implicit faţă de regim), fapt evidenţiat în mod simbolic prin generalizarea jurămintelor de loialitate.

Fie că este vorba despre FRN ori despre PN, cetăţenii se înscriu masiv în partidul unic, reacţionând solidar faţă de apelul formulat de autorităţi şi de partizanii regimului. în acest context, Constantin Argetoianu constată side- rat încă din primele săptămâni de după înfiinţarea FRN faptul că înscrierile „curg în avalanşă"[64]. Tiparul acesta se repetă însă şi în vara anului 1940, când este creat Partidul Naţiunii. în judeţul Covurlui, de exemplu, la numai două

luni după crearea sa, sunt deja înscrişi aproape 95% dintre cei care aveau acest drept.[65] O asemenea evoluţie nu ar trebui să ne surprindă. însuşi preşedintele Academiei Române, Constantin Rădulescu-Motru, îndeamnă într-o manieră energică .pe români să se înscrie în Front: „Să intrăm în rândurile lui şi mai ales să intrăm cât

mai mulţi! Căci cu cât vom fi mai mulţi, cu atât se consolidează mai bine situaţia politică internă şi externă a naţiunii române"[66].

Prin urmare, încadrarea în partidul unic pare că devine o simplă formalitate. Buletinele de înscriere se trimit sediilor de partid din provincie în milioane de exemplare de îndată ce fururile legislative consfinţesc crearea acestei organizaţii.[67] Iată, de pildă, cazul satelor din sudul judeţului Olt. Aici, în prima duminică a lunii iulie 1940 oamenii sunt adunaţi pur şi simplu de autorităţi în faţa primăriilor pentru a se înscrie în Partidul Naţiunii. Potrivit unei proceduri cât se poate de simple, secretarul organizaţiei de partid, primarul, preotul şi notarul din fiecare localitate se îngrijesc laolaltă doar de bunul mers al înscrierilor, fără a lua în calcul posibilitatea vreunei opoziţii.[68] înscrierea cât mai multor membri ai comunităţii naţionale în această formaţiune politică este destinată a demonstra tocmai crearea consensului atât de mult proclamat de regim, iar stilul folosit în circularele PN privitoare la felul cum trebuie să se desfăşoare demersul trădează într-o manieră evidentă modul cum percep autorităţile centrale aceste acţiuni. Astfel, şefii locali ai partidului unic sunt pur şi simplu înştiinţaţi că trebuie să asigure cu orice preţ integrarea în organizaţie a cât mai multor persoane, indiferent de constrângeri şi de intensitatea ataşamentului lor ideologic.[69]

în această privinţă, prin felul cum cifrele capătă o importanţă simbolică aparte, funcţia partidului unic este asemănătoare cu cea a plebiscitului organizat pentru validarea constituţiei. Imaginea unităţii naţionale capătă sens nu doar ca propagandă politică, ci şi ca reprezentare mobilizatoare pentru românii înşişi. Ca pavăză împotriva provocărilor unui context istoric problematic, naţiunea română se proiectează ca o comunitate solidară şi unită în jurul unor simboluri integratoare, între care monarhia devine unul dintre cele mai importante. Această adeziune masivă la Frontul Renaşterii Naţionale şi la

Partidul Naţiunii contează ca un al doilea plebiscit carlist. în mod simbolic, regimul este acceptat şi, în bună măsură, legitimat. Până la urmă, printre factorii care facilitează schimbarea de regim politic din februarie 1938, se numără nu doar fenomenul de personalizare a puterii şi ascensiunea ideologiei antidemocratice, ci şi obedienţa populară.

în România regelui Carol al II-lea, democraţia reprezentativă durase doar opt ani. Trecerea de la un sistem politic parlamentar la un regim autoritar se face rapid şi este întărită printr-o suită de reforme îndrăzneţe menite să dovedească atât utilitatea acestei

schimbări, cât şi capacitatea noului stat dirijat de monarh de a accelera progresul României Mari. În plus, actorii regimului depun în mod constant eforturi pentru a dubla aceste reforme cu un eşafodaj ideologic convingător. Natura regimului carlist e evidenţiată în egală măsură de practica şi de ideologia sa.

5.2 Natura regimului autoritar carlist

La începutul anului 1938, autoritarismul pare a fi mult mai popular în România decât ideologia democraţiei reprezentative. În această privinţă, monarhia profită de două decenii de antiparlamentarism, perioadă în care partidele politice sunt acuzate constant de a fi împiedicat bunăstarea economică şi modernizarea naţiunii. Carlistul Cezar Petrescu remarcă nu fără temei faptul că anii 1930-1938 reprezintă dintr-o perspectivă „istorică" (şi ideologică, adaug eu) doar un „preludiu" la ceea ce el consideră ca fiind „reforma constituţională" din februarie 1938.[70] Instaurarea dictaturii se înscrie într-adevăr într-o continuitate, după cum am încercat să demonstrez anterior. Numai într-un asemenea context se întâmplă ca monarhia să îşi asume sarcina de a reforma naţiunea şi statul.

Începând din 1938, regimul carlist promite românilor schimbări majore şi impune treptat o ideologie a naţionalismului monarhist specifică, una care devine dominantă în raport cu altele vehiculate acum. Baza legislativă a acestui regim este reprezentată de Constituţia promulgată la 27 februarie 1938. Totuşi, acest text nu reprezintă singurul său fundament ideologic. În această privinţă, carlismul este mult mai complex, de vreme ce manifestările sale sunt vizibile nu doar în sfera politicului, ci şi în cea a ingineriei sociale ori pe plan cultural sau estetic.

Potrivit mesajului oficial al autorităţilor, instaurarea noului regim coincide cu armonizarea existenţei naţiunii graţie unei autorităţi supreme, personificată de rege. Astfel, luptele dintre partidele politice ar fi fost înlăturate, rivalităţile de clasă ar fi dispărut, iar administraţia ar fi fost smulsă de sub tirania intereselor „private". Pentru a întări această reprezentare, sunt avansate deseori rezultatele plebiscitului organizat pentru validarea noii constituţii (reamintesc faptul că, oficial, doar 5 483 dintre cei 4 297 581 de votanţi se pronunţă împotriva noii legi fundamentale a statului român[71]). Potrivit expresiei „Regele, Naţiunea, Munca şi Credinţa", sloganul-cheie al noii ordini, regimul carlist are acum meritul de a fi pus „pe fiecare la locul său" şi de a fi mobilizat membrii naţiunii, „strâns uniţi în jurul Tronului", în direcţia „muncii" pentru progresul intereselor cetăţeneşti comune. Cultul *muncii* se numără printre temele dominante ale discursului autorităţilor ori al unor tehnocraţi ca Mihail Ralea, Gheorghe Alexianu, Constantin Garoflid sau Nicolae

Cornăţeanu, pentru care *munca* reprezintă baza alcătuirii sociale a României carliste.[72] Inclusiv patriarhul Miron Cristea face elogiul acestei idei în programul său de guvernare, în care îndeamnă pe români să practice o muncă „raţională" şi productivă, respectiv una „făcută cu plan"[73]. Patriarhul îşi doreşte astfel să vadă întreaga naţiune mobilizată în direcţia unui efort naţional comun, urmând tocmai exemplul oferit de monarh: „Imitând cu toţii pilda Regală, întreaga Naţiune se va considera mobilizată la muncă patriotică şi Ţara va deveni un furnicar, un atelier cu harnice albine, în care toţi cetăţenii capabili, de ambe sexe, vor alerga voioşi la brazda lor de muncă ce le va reveni"[74]. Carol al II-lea este deseori prezentat ca o persoană care munceşte zi şi noapte pentru naţiunea sa, animat fiind de o energie inepuizabilă. Atât pentru ministrul muncii, Mihail Ralea, cât şi pentru alţi adulatori ai săi, monarhul este „Primul Muncitor al Ţării"[75].

Cultul muncii este justificat de necesitatea sudării solidarităţii naţionale, iar în această privinţă sunt elogiate deseori meritele muncii colective. De pildă, printre ideile de bază ale mişcării străjereşti se numără şi „cultul muncii şi înfrăţirea claselor sociale prin muncă”[76]. Aşa se face că pentru modernizarea satelor şi clădirea edificiilor Căminelor culturale lucrează cot la cot în numele monarhiei nu doar ţărani, ci şi străjeri şi membri ai echipelor regale. în această privinţă, Dimitrie Guşti preconizează chiar o reformă care va „obliga” pur şi simplu tinerii studenţi să urmeze un stagiu de *muncă* în aceste echipe[77]. O asemenea practică nu reprezintă un lucru inedit. Din contră, tinde să se generalizeze. Pentru realizarea fortificaţiilor „Liniei Regele Carol al II-lea” de la frontiera Basarabiei este folosită nu doar armata, ci şi populaţia din aceste regiuni.[78] în plus, membrii Gărzilor Naţionale (formaţiuni paramilitare ale FRN) sunt la rândul lor instruiţi prin prisma „obligativităţii” şi „cinstirii” muncii. Ca şi străjerii ori ca membrii echipelor regale, aceştia sunt implicaţi treptat în diferite lucrări făcute în folosul comunităţilor locale (reparări de poduri, şcoli şi biserici, ridicări de cruci şi troiţe, construirea de fântâni, îndiguiri, asistenţă socială, îngrijirea şi împrejmuirea cimitirelor etc.).[79] în fine, elogiul „muncii româneşti” – mai precis, „România la lucru” – este subiectul unui album cu fotografii de propagandă alcătuit de Alexandru Bădăuţă şi apărut în vara lui
1940. în prefaţa volumului, autorul constată pur şi simplu faptul că: „Poporul român este un popor de muncitori. [...] Românii de azi, ca şi cei de ieri, sunt un neam de muncitori. [...] Munca, la noi, este o virtute naţională. Ţara întreagă stă mărturie a acestei virtuţi: zi de zi se înalţă tot mai sus creaţia românească datorită muncii româneşti”[80].

Bădăuţă se numără acum printre cei mai importanţi artizani ai propagandei carliste, una care îşi asigură rapid cvasi-monopolul mijloacelor de comunicare şi care laudă neîncetat atât succesele noii guvernări, cât şi personalitatea regelui, proiectat ca vector al solidarităţii naţionale şi al ordinii în administraţie.[81] în activitatea Ministerului Propagandei Naţionale[82], cultul dinastiei ocupă un loc primordial. în mod simbolic, se profită de aproape orice prilej pentru a se populariza şi distribui imaginea propriu-zisă a regelui (portrete, fotografii, busturi etc.), atât în România, cât şi în străinătate. Iniţiativele lui Carol al Il-lea, calitatea sa de *şef* şi *reformator* politic şi social, respectiv grija sa pentru naţiune, cultură, ţărani şi tineret, fiecare dintre aceste subiecte este amplu popularizat în textele unor scriitori şi jurnalişti străini care vizitează în aceşti ani România carlistă (unii dintre ei în cadrul unei colaborări cu Ministerul Propagandei Naţionale).[83] în altă ordine de idei, imaginea regelui

este asociată deseori din punct de vedere vizual cu harta României Mari. Alăturarea acestor două simboluri naţionale transmite un mesaj cât se poate de clar: soarta monarhiei şi a României Mari sunt indisolubil legate, iar oricine s-ar fi situat împotriva monarhiei s-ar fi situat inevitabil şi împotriva intereselor României Mari; şi viceversa.

Autoritarismul carlist traversează un proces continuu de fabricare ideologică. Trecerea de la statul parlamentar la cel autoritar, iar apoi la unul totalitar se petrece într-o manieră progresivă, iar acest parcurs este teoretizat şi legitimat într-un mod specific. De exemplu, din paginile oficiosului *România* aflăm că noul regim se ghidează pornind de la „principiul autorităţii active" şi că începând din februarie 1938 românilor li se oferă „o cură necesară de autoritarism" ca remediu la „vraiştea şi confuzia din trecut"[84]. În aceeaşi manieră, patriarhul Miron Cristea, primul preşedinte al Consiliului de Miniştri din era carlistă (februarie 1938 – martie 1939), situează la rândul lui „principiul autorităţii" ca fundament al noii guvernări. Însă într-un discurs pe care îl rosteşte la începutul anului 1939, acesta laudă în primul rând rolul autorităţii exercitate de *Coroană,* în care vede „singurul leac pentru îndreptarea cetăţenilor pe căile unei munci pozitive, liniştite şi productive". De fapt, România imaginată de el se integrează de minune în tiparele ideologice ale carlismului. Pornind de la o viziune organică asupra societăţii, patriarhul se referă la noua Românie carlistă ca la o comunitate solidară şi structurată ierarhic, în care monarhia şi Biserica Ortodoxă deţin rolul de principali factori de decizie, o ţară în care românii trăiesc în armonie cu minorităţile şi în care autorităţile, prevăzătoare, reuşesc să elimine cu succes primejdia radicalismului politic (respectiv fascismul Gărzii de Fier şi comunismul). Aşa se face că, spre deosebire de epoca parlamentarismului, noul regim ar fi avut meritul de a fi creat un stat cu o administraţie eficientă şi credibilă, dar şi cu o economie dinamică; un stat înfloritor din punct de vedere cultural şi capabil să educe cu succes noi generaţii de tineri naţionalişti. În fine, de beneficiile schimbării de regim ar fi beneficiat inclusiv armata, care este acum puternică şi bine înzestrată, pregătită oricând să facă faţă cu succes ameninţărilor revizioniste.[85]

Carliştii fabrică în mod constant teorii prin care încearcă legitimarea regimului şi sporirea atribuţiilor monarhului. Logica pe care o folosesc este una cât se poate de simplă. Antiparlamentarismul şi antiliberalismul regimului sunt justificate pornind de la ideea că *ordinea* politică a putut fi instaurată doar prin suprimarea partidelor politice şi proclamarea efectivă a primatului autorităţii şi colectivităţii faţă de interesele individuale. Potrivit lui Mihail Ralea, acum ministru al muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale,

noul regim se fundamentează în mod clar pe o concepţie „anti-individualistă" a politicului, justificată de eforturile ce trebuie duse împotriva „luptelor fratricide" specifice epocii parlamentare, conflicte care au fost înlocuite acum tocmai de respectul „ierarhiei" şi al „autorităţii"[86].

Ideologia monarhiei autoritare e clădită într-o manieră evidentă pe fundamentele intelectuale antiliberale popularizate şi proclamate în anii anteriori, însă pentru a o înţelege trebuie avut în vedere inclusiv felul în care actorii noului regim proiectează o viziune organică asupra societăţii (respectiv asupra naţiunii), una care nu permite inserarea vreunui corp străin sau desfăşurarea vreunei opoziţii. întrucât România Mare este reprezentată acum ca o naţiune a cărei unitate este ameninţată de inamici din interior (Garda de Fier, mişcarea comunistă, minorităţile, regionalismul, sectele neo-protestante) şi din exterior (revizionismul ungar şi bulgar, dar şi regimul bolşevic din URSS, de asemenea revizionist), instituţiile represive anatemizează sau pedepsesc rapid orice fel de critică sau disidenţă. Statul monarhist îşi rezervă dreptul de a judeca ceea ce este bine sau rău pentru comunitatea naţională.

Printre cele mai importante instrumente de exercitare a autoritarismului se numără practica impunerii stării de asediu. Instituită începând de la sfârşitul anului 1933 ca urmare a asasinării prim-ministrului Ion G. Duca,

aceasta este prelungită constant printr-un decret-regal la fiecare şase luni. în plus, dacă până în februarie 1938 starea de asediu se aplică doar în anumite regiuni, schimbarea de regim pecetluieşte extinderea sa pe teritoriul întregii ţării.[87] Astfel, legea care o reglementează însărcinează autorităţile militare cu un rol primordial în menţinerea „ordinii publice" şi a „siguranţei" statului prin măsuri represive justificate de nevoia „apărării ordinii" şi a înlăturării primejdiilor reprezentate de „unele manifestări anarhice"[88]. Această manieră de a întrebuinţa legea stării de asediu trădează explicit intenţia autorităţilor de a o exploata nu doar împotriva legionarilor şi a comuniştilor, ci şi contra minorităţilor iredentiste ori a criticilor regimului.

îndeosebi legionarii suferă acum o represiune violentă. Instaurarea dictaturii regale este urmată de arestarea lui Codreanu, care la sfârşitul lui mai 1938 devine victima unui proces trucat. Pretextul arestării este legat în primul rând de acuzaţia de ultraj împotriva unui demnitar de stat (acesta insultase pe Nicolae Iorga, acum consilier regal). în egală măsură, Codreanu este acuzat şi de faptul de a fi format o organizaţie paramilitară şi de a fi conspirat cu o „putere străină" (mai exact, cu Germania nazistă) în scopul pregătirii unei lovituri de stat şi răsturnării ordinii politice existente în România. în consecinţă, tribunalul militar care îl judecă hotărăşte o pedeapsă de 10 ani de muncă forţată şi 6 ani de degradare civică.[89]

La începutul anului 1938, existenţa Legiunii fusese deja grav primejduită de refuzul liderului ei de a subordona Garda de Fier monarhiei.[90] în acest context, Carol al II-lea numeşte în fruntea Ministerului Ordinii Publice pe Gabriel Marinescu, prefect al Poliţiei Capitalei şi adversar înverşunat al Legiunii. în consecinţă, cea mai mare parte din elita Gărzii de Fier este privată progresiv de libertate, câteva mii de legionari fiind întemniţaţi[91], iar la sfârşitul lunii noiembrie a acestui an unii dintre cei mai importanţi membri ai săi chiar asasinaţi, după ce sunt acuzaţi de a fi încercat să evadeze – printre ei se află şi Corneliu Zelea Codreanu. în anii 1938 şi 1939, autorităţile întrebuinţează împotriva legionarilor metode de intimidare extrem de violente, începând de la arestări şi întemniţări în închisori supraaglomerare şi lipsite de igienă până la torturi

si asasinate.[92] Pierderile umane înregistrate slăbesc într-o manieră semnificativă Garda de Fier, a cărei activitate se desfăşoară de acum

înainte în clandestinitate. Horia Sima, un profesor de filozofie din Lugoj, în vârstă de 32 de ani, este cel care devine liderul (deseori contestat) al mişcării politice fasciste din România.[93] Asemenea episoade evidenţiază cât se poate de clar dezacordul existent între carlism şi pluralismul politic. De fapt, oricine formulează o critică sau o sugestie de reformă a regimului este imediat etichetat drept inamic al statului naţional. Articolul 15 al noii Constituţii prevede inclusiv pedeapsa capitală pentru anumite infracţiuni (de exemplu, pentru atentatele care vizează membri ai familiei regale sau „demnitari ai statului")[94], iar aplicarea ei nu întârzie. Unul dintre cele mai răsunătoare cazuri este cel al legionarilor care asasinează pe ministrul de interne Armând Călinescu. În septembrie 1939, cei nouă făptaşi sunt executaţi chiar în locul unde comiseseră crima.

Deşi regimul monarhist lasă deseori impresia că este copleşit de tarele sale administrative (de corupţie, în primul rând), forţa sa de coerciţie nu trebuie banalizată. Represiunea orientată împotriva legionarilor şi a comuniştilor este una violentă, iar activitatea celor mai multe culte religioase neoprotes- tante *(secte,* în limbajul autorităţilor) este interzisă. În acelaşi context, societatea este asaltată de un număr incomensurabil de reglementări. Cenzura se înăspreşte progresiv, iar orarul magazinelor este supus controlului. Altfel, din punct de vedere economic, statul devine din ce în ce mai intervenţionist: nu doar reglează preţurile la diferite produse, ci fondează inclusiv bănci destinate să sprijine industrializarea ţării şi punerea în valoare a produselor agricole ori diferite instituţii pentru a controla vânzarea şi cumpărarea de terenuri agricole[95]. În mod simbolic, în 1939, odată ce fundamentele instituţionale ale democraţiei sunt sfărâmate, încep lucrările pentru construcţia noii clădiri a Ministerului de Interne. Proiectată potrivit planurilor întocmite de arhitectul Paul Smărăndescu, clădirea este gândită ca un edificiu impozant, care se remarcă prin monumentalitatea sa.

Fiecare dintre aspectele explorate mai sus ridică în mod inevitabil semne de întrebare cu privire la natura acestui regim. Discutând despre această

chestiune, Constantin Argetoianu şi Victor Slăvescu folosesc termenul de „dictatură”[96], în timp ce Iuliu Maniu şi Mircea Eliade se referă explicit la noua ordine ca la o „dictatură regală”[97]. Grigore Gafencu, în schimb, vorbeşte despre „regimul personal” al regelui.[98] Maniu, de departe cel mai aprig opozant al autoritarismului carlist, întrebuinţează în egală măsură expresii precum cele de „regim politic personal”, „regim autocratic” sau „domnie personală”[99]. Aşa se face că într-o declaraţie făcută unor ziarişti cu prilejul împlinirii unui an de la proclamarea constituţiei din 27 februarie, acesta se referă la „epoca dictaturii regale” ca la un regim politic dominat de „despotism” şi de „teroare”[100], în schimb, propaganda oficială promovează imaginea unui „nou stat autoritar român”[101], centrat pe o constituţie „corporatistă”[102] şi generat de o „revoluţie regală”, una realizată „de sus în jos”[103].

Rămâne de văzut în ce măsură carliştii forjează acum o *dictatură* în sensul clasic (adică *roman*) al termenului, şi anume un regim pe care gânditorul german Cari Schmitt îl defineşte ca „o stare excepţională din punct de vedere juridic”, o guvernare în care puterea absolută este exercitată temporar de către un *şef.*[104] Deşi artizanii săi justifică acţiunea din februarie 1938 inclusiv făcând referire la un context politic (respectiv geopolitic) tensionat şi deşi există probabil nu puţini români care gândesc statul autoritar ca pe o chestiune temporară, Carol al II-lea şi principalii săi colaboratori nu îl prezintă deloc astfel. în opinia lor, de o reîntoarcere la vechile cadre nici nu poate fi vorba.

Meritâ în schimb avută în vedere maniera în care mecanismul de guvernare se aseamănă cu cel din anii anteriori. *Grosso modo,* luarea deciziilor fundamentale rămâne, în esenţă, rezultatul aceleiaşi colaborări între monarh şi elitele tradiţionale, care, alături de birocraţi, se numără printre stâlpii noului regim. Foarte probabil, inclusiv marea majoritate a locuitorilor de la sate primesc cu satisfacţie şi optimism schimbarea din 10 februarie. Până la urmă, aceştia formează comunităţi tradiţionale puţin ataşate culturii politice democratice. Acest ultim aspect ridică un nou semn de întrebare, de această dată cu privire la felul în care monarhismul naţionalist se bucură de un sprijin popular veritabil. Contrar opiniei unor autori care consideră că la sfârşitul anilor 1930

Carol al II-lea se confruntă cu o gravă lipsă de legitimitate[105], am putea spune mai degrabă că instaurarea unui regim autoritar în România se petrece tocmai pe fondul creşterii popularităţii monarhiei. Opt ani de domnie carlistă înseamnă în acelaşi timp opt ani de personalizare a puterii, iar acest fenomen se datorează şi popularităţii de care acest rege se bucură acum. Până la pierderile teritoriale din vara anului 1940, Carol al II-lea răspunde destul de

convingător aşteptărilor legate de rolul său de arbitru politic, de simbol naţional şi de vector al procesului de modernizare, iar în această privinţă impactul pe care iniţiativele sale reformatoare şi propaganda dinastică îl au asupra opiniei publice nu trebuie neglijat. Ideologia monarhistă avansată în acest deceniu de partizanii suveranului este una destul de ispititoare. Pe scurt, Carol al II-lea ar fi contribuit în mod activ la depăşirea crizei economice de la începutul deceniului, la modernizarea naţiunii, la înzestrarea armatei, iar apoi la ameliorarea guvernării în ansamblul ei, prin suprimarea partidelor politice. Foarte probabil, schimbarea de regim nu afectează popularitatea monarhiei. Ba, din contră, o sporeşte.

Guvernarea din anii 1938-1940 nu reprezintă pur şi simplu o dictatură improvizată, al cărui mesaj ideologic este unul incoerent. în această privinţă, eşafodajul teoretic carlist se centrează pe câteva teme bine determinate: monarhia şi meritele ei în instituirea ordinii politice, România Mare regenerată de noul regim condus de rege, grija acordată unor categorii sociale precum ţăranii şi tinerii, dar şi eforturile făcute pentru modernizarea armatei şi apărarea graniţelor, în caz de nevoie.

Deşi noul aşezământ se înscrie în anumite privinţe într-o continuitate a culturii politice consacrate în anii anteriori, în februarie 1938 actorii monarhismului carlist reuşesc totuşi să opereze o schimbare efectivă în comparaţie cu perioada precedentă, configurând un regim autoritar monarhist centrat pe rege ca arbitru politic, pe o constituţie antiparlamentară, pe un partid unic ce îndeplineşte funcţia de organizaţie destinată să încadreze masele, dar în egală măsură şi pe o suită de alte practici în acelaşi timp naţionaliste şi antiliberale. în continuare voi analiza maniera în care se manifestă fenomenul de personalizare a puterii, respectiv felul în care Carol al II-lea îşi manifestă *autoritatea*.

5.3 O personalizare „carlistă" a puterii

Când se referă la influenţa politică a monarhiei din aceşti ani, Grigore Gafencu vorbeşte despre „atotputernicia" de care regele se bucură în „regimul său personal"[106]. Orice program important de reformă este discutat cu Carol al II-lea sau supus aprobării sale. Este însă acesta un veritabil autocrat? Nu trebuie neglijat nici faptul că regele discută cele mai importante reforme împreună cu alţi actori ai regimului.[107] în această privinţă, un episod semnificativ este reprezentat tocmai de momentele când se elaborează constituţia. Cu acest prilej, adoptarea articolelor care formează actul fundamental se face numai ca urmare a unei dezbateri la care participă regele şi personalităţi ca Istrate Micescu, Constantin Argetoianu, Gheorghe

Tătărescu, Armând Călinescu, Mircea Cancicov, Nicolae Iorga, Gheorghe Franasovici, Constantin Angelescu sau G.G. Mironescu.[108] în egală măsură, legea electorală a FRN, pe care monarhul o consideră „nu prea bine întocmită", este modificată numai după ce suveranul o reexaminează împreună cu Armând Călinescu (acum ministru al internelor).[109] în fine, iată-l pe rege în anul 1940 dezbătând succesiv împreună cu miniştrii şi militarii chestiuni dintre cele mai diverse, de la modernizarea spitalelor şi activitatea şcolilor militare până la starea agriculturii şi a fortificaţiilor destinate să apere frontierele.[110] Carol al II-lea cunoaşte personal pe fiecare dintre noii colonei-prefecţi ai judeţelor, cu care discută ocazional.[111]

între *puterea personală* şi *personalizarea puterii* există totdeauna un decalaj[112], iar acest decalaj este sesizabil inclusiv în cazul lui Carol al II-lea. Maniera în care se iau acum cele mai importante decizii ne face să credem că regele guvernează mai degrabă într-un condominiu cu elitele tradiţionale. Ca şi în cazul anilor 1930-1938, elitele conservatoare sunt totdeauna pregătite să susţină ascensiunea monarhismului atâta vreme cât reuşesc să îşi păstreze influenţa şi privilegiile. De pildă, această pătură socială întrebuinţează monarhismul

pentru a îndepărta masele de seducţia radicalismului politic (fie că este vorba despre Garda de Fier ori despre comunism). Aşa se face că aproape toate schimbările majore instituţionalizate de regim (de la articolele Constituţiei din 1938 şi până la reformele care privesc armata, cultura, agricultura sau sportul) pornesc *de la centru* şi sunt decise ca urmare dezbaterii lor prealabile de către monarh şi elitele tradiţionale. Până la urmă, tot din această categorie se recrutează persoane alături de care monarhul practică un veritabil patronaj de acte de corupţie. Se forjează astfel un tip specific de colaborare, în acelaşi timp simptom şi consecinţă a unei culturi politice locale cu rădăcini istorice adânci.

Dimpotrivă, Carol al II-lea nu trebuie disociat de o sete de autoritate care totuşi îl caracterizează. în mod simbolic, acest lucru este evidenţiat de alegerea reşedinţei sale principale. Dacă regele Ferdinand şi regina Maria preferau palatul Cotroceni (situat în anii 1920 mai degrabă la marginea Bucureştiului), Carol al II-lea se instalează tocmai în centrul capitalei, în palatul regal de pe Calea Victoriei. Deşi acest suveran nu se dovedeşte a fi un tiran veritabil, precum sunt în această epocă unii dintre omologii săi europeni, acţiunile politice pe care le desfăşoară începând din 1930 fac totuşi obiectul unui puternic proces de personalizare a puterii, proces care se derulează în detrimentul practicilor liberale. în această privinţă, merită amintit faptul că doar cu sprijin regal se pot obţine cele mai importante funcţii în aparatul de stat, fie că este vorba de postul de preşedinte al Consiliului de Miniştri ori de cele de guvernator al Băncii Naţionale sau de director al Societăţii Naţionale de Radiodifuziune.[113] în fine, în 1938, regele laudă regimul său tocmai pentru faptul de a fi instaurat, în cele din urmă, „autoritatea" în stat.[114] Carol al II-lea împărtăşeşte convingeri politice antiliberale şi antiparlamentare. Până la urmă, acest monarh nu contrazice niciodată discursul antidemocrat al partizanilor săi, care fac în mod constant elogiul autorităţii.

Personalizarea puterii reprezintă poate cea mai importantă, cea mai vizibilă dintre faţetele carlismului. Potrivit lui Albert Mabileau, acest fenomen se caracterizează atât printr-o *concentrare,* cât şi printr-o *personificare* a puterii. Este vorba despre un fenomen exterior autorităţii înseşi, unul care permite

puterii „să se încarneze în persoana deţinătorului – real sau presupus

– şi să fie percepută astfel de către opinia publică"[115]. în cazul carlismului, personalizarea puterii debutează în ziua Restauraţiei (8 iunie 1930) şi se opreşte odată cu primele pierderi teritoriale din vara anului 1940 (începând cu ziua de 28 iunie a acestui an, Basarabia şi nordul Bucovinei sunt anexate de către Uniunea Sovietică). Personalizarea puterii urmează un curs regresiv abia după consumarea acestor din urmă evenimente.

în primul rând, trebuie ţinut cont de faptul că odată devenit rege, începând cu Restauraţia, Carol ştie ca niciun alt monarh al României moderne să profite de statutul său regal şi de popularitatea sa de *Salvator*. în plină criză politică şi economică (Regenţa durează încă din anul 1927), îndrăzneţul Carol revine în mod fulgerător în România în 6 iunie 1930, înlăturând perspectivele sumbre ale unui viitor incert. Potrivit discursului carlist, acesta reîntăreşte instituţia monarhiei şi continuitatea dinastiei, atât de mult perturbate, în timpul interregnului Regenţei. Prin iniţiativele pe care le promite, o nouă epocă pare a se prefigura sub domnia sa, cea a unei veritabile renaşteri politice şi culturale naţionale. Statutul de *părinte* şi *îndrumător* al naţiunii pe care Carol al II-lea
l- ar fi îndeplinit acum reprezintă subiectul unui volum destinat ţăranilor şi apărut în 1937 în colecţia „Biblioteca Albina" a Fundaţiilor Culturale Regale, în cartea intitulată *Regele nostru,* istoricul Aurelian Sacerdoţeanu zugrăveşte tocmai imaginea unui monarh salvator, a cărui omniprezenţă nu ar fi avut decât efecte benefice pentru naţiunea română:

> Trăim astăzi vremuri grele. în fiecare ceas se tulbură zarea. Sunt pretutindeni duşmani care strică sufletele şi sunt sâcâitori care scormonesc războiul.
>
> Ce poate fi mâine, zi senină ori cer înnourat, nu se mai poate şti. [...] Dar neamul românesc are acest om care să arate calea biruinţei. Este Regele. Gătind sufletele, întărind trupurile, luminând mintea poporului, chivernisind bunurile ţării, dând încredere mulţimii, îmbogăţind locuitorii, întărind armata şi făcând legea să fie lege, El, Regele, face ca toţi să fie la locul lor cu toate cele de trebuinţă, gata să întâmpine şi rău şi necazul. Candelele lor sunt pline de untdelemnul cel trebuitor să arate şi să lumineze cărarea vieţii.[116]

Potrivit mesajelor propagandei, Carol joacă rolul Salvatorului nu doar în 1930, ci şi în 1938, când se prezintă explicit în această calitate în proclamaţia pe care o rosteşte cu prilejul loviturii de stat din 10 februarie.[117] Monarhul vorbeşte acum într-o manieră francă despre „voinţa" sa de „a salva România Mare", explicându-şi acţiunile ca pe o „eliberare" a ţării de „interesele înguste ale partidelor politice"[118]. în acest discurs, suveranul îşi asumă personal demersul de schimbare a regimului regim, demers pe care îl subordonează

unor ţeluri şi aspiraţii naţionale:

ROMÂNI,

Timp de 8 ani Mi-am închinat toate gândurile şi toate sforţările Mele să cârmuiesc Ţara rezemându-Mă pe organizaţiile politice constituite.

Din cauza cerinţei de a dobândi un cât mai mare număr de voturi, propaganda făcută cu prilejul diferitelor alegeri a adus o nesfârşită nelinişte şi tulburare în viaţa şi sufletul poporului Meu.

Această tulburare sufletească s-a dovedit adânc dăunătoare, săpând chiar fiinţa neamului.

România trebuie salvată şi sunt hotărât să o fac, mânat de singurul şi veşnicul Meu gând: interesele permanente ale Patriei şi. neprecupeţita ei întărire.

Voi schimba această stare primejdioasă şi voi păşi fără şovăială la o cât mai grabnică îndreptare a acestor stări.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui imperativ naţional, am alcătuit, sub preşedinţia Patriarhului României, un Guvern de oameni de răspundere care, mânaţi de cel mai desăvârşit patriotism, descătuşaţi fiind de activitatea de partid, vor avea tot răgazul să-şi închine toate gândurile şi toată munca numai binelui obştesc.

Acest guvern va despoliticiniza viaţa administrativă şi gospodărească a Statului, va alcătui schimbările constituţionale care să corespundă nevoilor noi ale ţării şi năzuinţelor de astăzi ale unei Românii ce trebuie să se întărească.

M-am hotărât să păşesc pe această nouă cale cu toată hotărârea şi convingerea că este scăparea Patriei şi o fac mânat de acel sentiment de dragoste fără margini pentru ţara mea pe care am fost chemat să o cârmuiesc şi să o apăr, prin graţia lui Dumnezeu şi Voinţa Naţională. [...]

în timpuri grele, singurele mijloace eroice sunt acelea ce pot întări România şi salvarea ei este suprema noastră Lege, pe care o voi urma fără ezitare.

Aşa să ne ajute Dumnezeu!

Trăiască România![119]

în februarie 1938, Carol al II-lea revendică voluntar atât statutul de reformator politic şi social, cât şi pe cel de apărător al frontierelor (revizionismul Uniunii Sovietice, al Ungariei şi Bulgariei devine tot mai ameninţător la adresa României Mari), angajând monarhia pe un drum problematic.

De fapt, începând din acest moment şi până în vara lui 1940, regele face în mod repetat referiri la angajamentele care îl leagă de România[120], iar paginile publicaţiilor carliste abundă în citate din

cuvântările sale referitoare la acest aspect. Asemenea mesaje nu sunt pur şi simplu (doar) rodul demagogiei şi al propagandei, ci devin în acelaşi timp şi o veritabilă auto-responsabilizare politică. în acest fapt am putea identifica unul dintre factorii care îi asigură nu doar sprijinul elitelor tradiţionale, ci şi încrederea a numeroşi români.

Pentru mulţi dintre „supuşii" săi, Carol al II-lea îndeplineşte în această perioadă o funcţie esenţială, aceea de ultim arbitru la care se pot adresa pentru a-şi vedea înfăptuite aşteptările. Cel puţin asta ne demonstrează istoria sensibilă a carlismului, sesizabilă pornind de la bogata corespondenţă pe care monarhul o primeşte acum. La puţin timp după adoptarea noii constituţii, de pildă, un învăţător din judeţul Satu Mare, mulţumindu-i pentru suprimarea parlamentarismului şi încurajându-l să persevereze în practica autoritarismului, i se adresează în maniera următoare: „Anii care ne vor petrece de azi încolo vor cunoaşte adevărata mărire a României Mari. Ei nu vor mai arunca pe umerii Ţării cangrene politice. Demult sufletul meu cugeta la un plan în virtutea căruia un om viguros, drept şi autoritar să cheme întreaga suflare românească pe calea înfăptuirii marilor idealuri naţionale. O capacitate extraordinară trebuia găsită în acest scop. Majestatea Sa a luat la timp hotărârea mântuitoare, împotriva dispersării atâtor energii care cădeau pradă demagogiei politicianismului nostru de până acum"[121]. După cum am încercat să demonstrez în capitolele anterioare, personalizarea puterii este şi rodul unei dinamici generate dejos în *sus,* scrisorile

destinate regelui scoţând în evidenţă tocmai această specificitate. De multe ori, persoana sa este gândită ca o ultimă instanţă de judecată nu doar capabilă, ci şi obligată să se implice în administraţia statului pentru a-i suplini carenţele. în acest sens, cererile care îi sunt adresate vizează, din nou, soluţionarea unor chestiuni extrem de diverse. Un grup de ţărani şi câteva sindicate ale fermierilor, de exemplu, doresc ca monarhul să intervină pentru reducerea fiscalităţii, adevărata povară ce ar fi împiedicat modernizarea agriculturii.[122] Printre alţii, un morar solicită suveranului o audienţă personală, de această dată pentru a discuta probleme care privesc domeniul său de activitate[123], în timp ce cartografii care lucrează în instituţiile statului îi mărturisesc nemulţumirea faţă de nivelul salariilor pe care le primesc.[124] Această atracţie pentru autoritatea unui *şef* iese la iveală ca un derivat al culturii politice româneşti, una ce încurajează conformismul. De fapt, cultul *şefului* este întreţinut de jos în *sus* tocmai prin felul cum unii români înţeleg şi practică relaţia dintre guvernanţi şi guvernaţi.

începând cu anul 1938, efectele acestei culturi politice se fac simţite din ce în ce mai mult inclusiv în sfera legislaţiei. în această privinţă, articolul 30 al noii Constituţii şi faptul că actul fundamental poartă numele suveranului ar putea fi considerate ca fiind cele mai semnificative rezultate simbolice ale fenomenului de personalizare a puterii. Potrivit acestui articol, regele devine „Capul Statului”[125]. Pe de o parte, titulatura evidenţiază rolul central pe care monarhia îl dobândeşte atât în exerciţiul puterii, cât şi în cadrul universului simbolic al noii ordini. Pe de altă parte, expresia cu pricina reprezintă în egală măsură un instrument util de facilitare a vulgarizării ideologiei carliste. Aşa se face că într-un manual de instrucţie civică destinat şcolilor secundare autorul afirmă într-o manieră cât se poate de directă: „Carol al II-lea este Capul statului”, explicând acest lucru prin faptul că cea mai înaltă autoritate politică din statul român este „Regele”[126].

însă nu doar constituţia poartă numele monarhului, ci şi codurile legislative penal[127], civil[128] şi militar[129], ceea ce face ca personalizarea puterii să fie marcată şi mai mult din punct de vedere simbolic şi juridic. în paralel, concentrarea autorităţii devine vizibilă nu doar în teorie, ci şi în practică. Implicarea

suveranului în procesul de luare a deciziilor este una cât se poate de evidentă. Funcţia lui nu este deloc una decorativă, guvernele care se succed în timpul deceniului său de domnie înfeudându-i-se de-a dreptul. în schimb, prin iniţiativele sale politice, culturale şi sociale *naţionale,* precum şi prin faptul că se asociază cu elitele tradiţionale, respectiv cu instituţii precum biserica şi armata, Carol al II-lea reuşeşte să practice strategii eficiente prin care îşi legitimează puterea şi încearcă să se pună la adăpost de critici.

Aceste strategii sunt dublate, ca şi în anii trecuţi, de cultivarea reprezentării sale de monarh omniprezent. în egală măsură creaţie propagandistică şi rezultat al acţiunilor personale ale monarhului, aceasta îl proiectează pe Carol în postura unui conducător activ şi implicat, care refuză posibilitatea unei diete de ştiri pozitive fabricate de către subordonaţii săi. De pildă, după cum reiese din caietele sale de însemnări, prezenţa sa la depunerea jurământului unor tineri ofiţeri de la o şcoală militară din Sibiu reprezintă în acelaşi timp un prilej pentru a-şi exercita rolul de atent supraveghetor al chestiunilor obştești: „După serbare, vizitez arsenalul Frontului de Vest, foarte bine înzestrat şi condus de It.-col. Ţuchel. Un singur păcat, că este în mijlocul oraşului şi n-are legătură cu calea ferată. După-masă, plec la Orăştie, spre a vedea staţia de încărcare a Reşiţei, până la Sebeş,

şoseaua internaţională perfectă, dar de aici înainte, un dezastru, să vedem ce vor da lucrările din anul acesta. N-am fost mulţumit de ce am văzut. Din cauza unor greşeli tehnice, instalaţia e la mare întârziere, trebuia să fie gata la 1 octombrie anul trecut şi tare mi-e teamă că abia la acea dată anul acesta va fi în stare de a funcţiona"[130]. Mesajul transmis de Carol al II-lea este cât se poate de clar: acesta nu este un lider izolat în turnul său de fildeş, ci unul care se foloseşte de călătoriile sale (mai mult sau mai puţin ocazionale) pentru a cunoaşte naţiunea pe care o conduce. Unul dintre cele mai popularizate asemenea episoade se petrece în primăvara anului 1938. Atunci, suveranul vizitează satul Dioşti din judeţul Romanaţi, la numai o zi după producerea unui incendiu care mistuie o bună parte din această aşezare. Aici, Carol al II-lea stă personal de vorbă cu preotul şi cu învăţătorul satului, dar şi cu unii dintre sătenii sinistraţi.[131]

Cazul Dioşti nu este însă unul singular. Din contră, imediat după această vizită suveranul merge în cel mai apropiat oraş, Caracal, unde ia masa la popota ofiţerilor de la unitatea militară din localitate, după care inspectează regimentul de infanterie şi se interesează de starea de spirit a soldaţilor. Vizitează apoi spitalul judeţean, decorând doi dintre jandarmii răniţi în operaţiunile de stingere a focului din Dioşti. în continuare, după ce explorează centrul oraşului, se deplasează rapid până la Craiova. în capitala Olteniei, cu ocazia unui drum făcut la Prefectură, cere să i se prezinte bugetul primăriei şi al judeţului (Dolj), pe care le verifică cu atenţie. Loial angajamentului său de a îndrepta tarele administraţiei, regele se declară nemulţumit de faptul că aproape jumătate din acest buget este destinat achitării datoriilor făcute anterior, în timpul regimului politic parlamentar. în consecinţă, solicită măsuri imediate de îndreptare a situaţiei.[132] în fine, în acelaşi an monarhul merge în judeţul Muscel, unde, într-un sat grav afectat de un incendiu, observă personal consecinţele dezastrului, încurajează pe săteni şi le promite sprijin[133], dar călătoreşte şi în judeţele Bihor, Cluj şi Prahova. La Oradea şi la Cluj, de exemplu, descinde de fiecare dată la Prefectura oraşului şi la Primărie (unde se interesează din nou de mersul administraţiei locale), iar în apropiere de Cluj se opreşte într-un sat pentru a vizita şcoala primară. întorcându-se spre Bucureşti, ni se spune, constată nemulţumit faptul că în judeţul Prahova stagnează de multă vreme lucrările la construcţia căii ferate care ar trebui să lege oraşele Ploieşti şi Târgovişte. Prin urmare, solicită reluarea lor urgentă.[134] Configurate în acelaşi timp ca puneri în

scenă ale regimului, ca propagandă carlistă şi ca implicare veritabilă a regelui, fiecare dintre aceste vizite este destinată a produce consecinţe imediate în regiunile respective. De fapt, evenimente precum inaugurarea unui edificiu public sau a unei instituţii de cultură, jurământul unei noi promoţii de ofiţeri, dezvelirea unui monument al eroilor, o şedinţă a Academiei Române, o sărbătoare ortodoxă, o competiţie sportivă, deschiderea unei expoziţii, distribuirea unor premii ca urmare a unui concurs naţional, desfăşurarea unor manevre militare, învestirea patriarhului sau a unui episcop ortodox, toate acestea reprezintă pentru Carol al II-lea ocazii neratate de a se proiecta în spaţiul public ca

un animator de prim ordin şi ca un rege *prezent,* pătruns profund în existenţa comunităţii pe care o conduce: nu doar pentru a comunica sfaturi preţioase şi pentru a transmite felicitări sau încurajări, ci şi pentru a-şi dovedi spiritul organizatoric. Extrem de frecvente în aceşti ani, apariţiile monarhului în spaţiul public (ca şi discursurile sale) se răresc abia odată cu cedările de teritorii din vara anului 1940, când autoritatea sa se prăbuşeşte iremediabil.

În anii 1938-1940, regele şi apologeţii monarhiei autoritare vehiculează imaginea himerică a unui şef de stat *perfect,* sincer dedicat muncii făcute în interesul supuşilor săi. Conducătorul real este însă un simplu individ, preocupat înainte de toate de păstrarea şi perpetuarea propriei supremaţii ori influenţe, respectiv pe a sa şi pe a anturajului său politic. Atâta vreme cât este nevoit să recurgă la măsuri antiliberale sau impopulare pentru a-şi îndeplini ţelurile, foarte probabil o va face. În România, principiul monarhiei autoritare devine totuşi baza sistemului de guvernare, iar acest lucru are consecinţe importante asupra felului cum este administrat statul. În această privinţă, fenomenul de personalizare carlistă a puterii se cuvine a fi înţeles ca un proces, unul care se fundamentează atât pe idei şi practici anterioare anului 1938, cât şi pe tehnici şi strategii de legitimare exersate în timpul regimului autoritar.

5.4 „Rege Străjer", „Rege al ţăranilor", „Voievod": ipostaze ale monarhului, ipostaze ale personalizării puterii

Regele şi susţinătorii săi inventează şi experimentează diferite tehnici de legitimare a autoritarismului monarhic. În această privinţă, personalizarea puterii se concretizează inclusiv prin proiectarea lui Carol al II-lea într-o serie de ipostaze specifice. Acest subcapitol este

destinat examinării a trei dintre cele mai vehiculate asemenea reprezentări, respectiv cele de **„Rege Străjer”,** de **„Rege al ţăranilor”** şi de **„Voievod”.** Numai explorând felul în care aceste imagini şi formule propagandistice sunt folosite ca instrumente de legitimare politică putem înţelege maniera în care regimul autoritar se sprijină pe un veritabil conglomerat de elemente ideologice.

Prima dintre ele, cea de **„Rege Străjer”,** este strâns legată de revizionismul care ameninţă acum România Mare. Motivate de expansiunea teritorială a Reich-ului german şi a Italiei fasciste, Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria pretind în continuare României rectificări teritoriale. Provocărilor din exterior li se adaugă însă şi temerile regimului privitoare la „inamicii” din „interior”. Statul alocă resurse importante pentru activităţile de supraveghere a populaţiei, iar printre diferitele măsuri punitive implementate în această privinţă una prevede pierderea cetăţeniei române pentru cei care dovedesc „infidelitate” faţă de ţară ori fac „propagandă duşmănoasă împotriva României”[135]. De fapt, Siguranţa şi autorităţile de la diferite niveluri instituţionale au în vedere în primul rând activitatea minorităţilor (fie ea politică, culturală sau economică), pe care o monitorizează atent. Minorităţile naţionale, socialiştii, comuniştii, membrii *sectelor* religioase, anarhiştii, spionii şi iredentiştii, cu toţii devin în rapoartele Siguranţei vectori ai unor ameninţări (reale sau imaginare).

Pentru a contracara revizionismul, autorităţile de la Bucureşti şi naţionaliştii români se mobilizează şi acţionează prin diferite iniţiative şi practici simbolice. În 1938 este înfiinţat Ministerul înzestrării Armatei, iar un an mai târziu este inaugurat şi un nou local al Şcolii Superioare de Război. În paralel, suprafeţele împădurite din zonele de graniţă capătă acum un statut special, devenind „păduri de protecţie pentru cauză de apărare naţională” şi fiind excluse de la exploatare.[136] Pe de altă parte, generalizarea sentimentului de suspiciune faţă de *celălalt,* faţă de *neromâni,* contribuie la pregătirea terenului pentru ceea ce Christophe Midan consideră ca fiind o „militarizare progresivă a societăţii”[137]. Într-adevăr, în statul carlist militarii dobândesc un statut aparte, iar tot mai multe categorii sociale sunt încadrate în diferite forme de asociere controlate de stat, respectiv în *uniforme:* nu doar străjerii şi cadrele partidului unic, ci şi premilitarii, echipierii ori membrii Gărzilor Naţionale (formaţiuni paramilitare ale Frontului Renaşterii Naţionale).

Una dintre cele mai răspândite practici simbolice naţionaliste este

însă legată de întreţinerea unui *cult al latinităţii.* într-o manieră cât se poate de sugestivă, prima imagine care urmează portretelor regelui şi al prinţului moştenitor

de la începutul primului volum al *Enciclopediei României* prezintă nu întâmplător tocmai Columna lui Traian[138]. în perioada interbelică, mitul originii latine a românilor reprezintă unul dintre cei mai importanţi factori care fasonează naţionalismul românesc, iar felul cum regimul monarhiei autoritare manipulează acest mit ne permite să înţelegem mai bine ipostaza de „Rege Străjer" a lui Carol al II-lea.

în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că unităţile străjeriei poartă, încă de la înfiinţarea lor, denumiri latine. Tinerii străjeri sunt încadraţi în *centurii, cohorte, legiuni şi falange* tocmai pentru a evoca nobilele rădăcini romane ale naţiunii din care fac parte. Melanjul de monarhism, naţionalism etnic şi exaltare a latinităţii are o dublă funcţie. Pe de o parte, aceea de a legitima în noile provincii primatul teritorial (geografic), demografic şi economic al românilor (în discursul pe care îl rosteşte cu prilejul inaugurării primului guvern al noului regim patriarhul promite exaltat repunerea „fiilor României etnice şi latine în drepturile lor firești"[139]). Pe de altă parte, aceea de a combate revizionismul cu argumente care să poată fi în acelaşi timp istorice, culturale şi etnice. Anii 1938-1940 coincid cu o pleiadă de acţiuni făcute în acest sens. Conferinţele antirevizioniste ale lui Nicolae Iorga la „Universitatea Latină" din Braşov[140] sau filmele realizate de Oficiul Naţional de Turism despre drumurile legionarilor romani în Ardeal[141] nu sunt nici pe departe demersuri izolate. Iată, de pildă, cazul Cadrilaterului (sudul Dobrogei) revendicat de Bulgaria. Aici, rezidenţii regali ce se succed la conducerea ţinutului care înglobează această regiune (Constantin C. Giurescu este urmat de Nicolae Ottescu) alocă fonduri semnificative pentru o serie de săpături arheologice[142], unele inaugurate în 1939 în zona fostului castru roman Abrittus.[143] Ca o „completare", un an mai târziu sunt dezvelite în oraşul Cavarna trei statui ale *Lupoaicei,* aduse direct din Italia fascistă.[144]

în acest context de luptă antirevizionistă, regele este proiectat ca simbol al unităţii teritoriale a naţiunii. Popularizând rolul său de „Străjer al Neamului"[145] şi de „santinelă neadormită a hotarelor ţării"[146], propaganda configurează o reprezentare specifică, la fabricarea căreia contribuie inclusiv poeţii.[147] Potrivit

acesteia, pe umerii suveranului cade răspunderea supremă de a păstra nemodificate cadrele teritoriale ale statului naţional.[148] în acest sens, o suită întreagă de naraţiuni îl prezintă ca pe un veritabil „rege-soldat”[149].

Carol este implicat în chestiuni militare încă de la începutul secolului, când dobândeşte gradul de sublocotenent al unităţilor de Vânători de Munte. Ulterior, în 1913, este prezent alături de regele Ferdinand la sud de Dunăre, pe frontul bulgăresc al celui de-Al Doilea Război Balcanic. Interesul pe care îl manifestă faţă de problemele organizatorice, precum şi felul său de a socializa îl fac popular în rândul soldaţilor. Mai târziu, în timpul Primului Război Mondial, preia comanda unui regiment de infanterie. Dezertarea sa de pe front şi escapadele sale din această perioadă sunt trecute treptat sub tăcere, propaganda oficială evidenţiind mai degrabă implicarea şi curajul său. în fine, după război, odată cu crearea României Mari, regele Ferdinand îi acordă în mod simbolic funcţia de comandant al aviaţiei şi marinei regale.

Odată devenit rege, Carol al II-lea promite românilor că va conduce armata nu doar într-o manieră simbolică, ci şi efectiv, ca un şef militar preocupat neîncetat de instrucţia, echiparea şi modernizarea ei. în mod simbolic, primul mesaj regal oficial din fiecare an este adresat armatei şi are în vedere aceleaşi „ameninţări” aduse „unităţii naţionale”, cărora trebuie să li se răspundă prin „apărarea graniţelor”[150]. Regele însuşi se prezintă ca stând „neclintit de veghe” pentru a împlini acest ţel.[151] într-o anumită măsură, după cum voi încerca să demonstrez în continuare, legitimitatea pe care îşi sprijină autoritatea atârnă inclusiv de respectarea acestei promisiuni.

în această privinţă, suveranul se consideră „Cap al oştirii”[152] şi proclamă solidaritatea naţiunii în jurul monarhiei ca o premisă absolut necesară pentru îndeplinirea ţelului apărării naţionale, remarcându-se printr-o serie de iniţiative specifice. Monarhul coordonează în fiecare an exerciţiile militare desfăşurate în cadrul aşa-numitelor manevre regale, dar convoacă şi conduce şi consilii ale miniştrilor şi generalilor în care se iau măsuri pentru înzestrarea armatei. Deseori, fără o informare prealabilă, Carol al II-lea vizitează trupele. Inspectează unităţi militare şi regimente, dar oferă şi îndrumări,

interesându-se de chestiuni dintre cele mai diverse, de la motoarele avioanelor până la bocancii militarilor.[153] Armata României Mari este desemnată din ce în ce mai des în aceşti ani folosindu-se expresia de „armată regală”, iar oştirea cea „nouă”, „disciplinată” şi „înarmată”

este prezentată ca o creaţie a monarhului.[154] Unii admiratori mai zeloşi ai suveranului înfăţişează acum România Mare ca „O ţară mândră ca-n poveste, / în care bate suflet nou, / Iar ca vulturul sus, pe creste, / De strajă, Regele-Erou!”[155]. E vorba aici despre o reprezentare a monarhiei popularizată inclusiv în presa din străinătate sau în volume de propagandă precum cel al britanicului Derek Patmore. în cartea *Invitation to Romania,* un volum de relatări de călătorie pe care îl publică în 1939, autorul ne spune clar: „Odată sosită ziua când ţara sa va fi invadată de puteri străine, acesta [adică regele Carol al Il-lea – n.n.] va rezista, ca şi restul compatrioţilor săi, luptând mai degrabă decât să se predea”[156].

Pentru a dovedi ataşamentul care îl leagă de armată, Carol al Il-lea petrece sărbătorile de iarnă de la cumpăna anilor 1939-1940 în mijlocul militarilor concentraţi în apropierea graniţelor ameninţate. De Crăciun, de pildă, regele şi principele Mihai se află în judeţul Bihor, acolo unde iau masa în mijlocul soldaţilor mobilizaţi pe linia fortificaţiilor care-i poartă numele, „Linia Carol al Il-lea”. Cei doi le împart acestora daruri şi cărţi. în continuarea călătoriei, de Anul Nou merge la Constanţa, iar în 6 ianuarie 1940, cu prilejul sărbătorii ortodoxe a Bobotezei, se află la Chişinău. Dintr-o broşură care reuneşte discursurile pe care le rosteşte acum în Ardeal, Basarabia şi Dobrogea (intitulată *Apărarea hotarelor noastre)* reiese clar faptul că suveranul repetă frecvent termeni şi expresii precum „strajă”, „pază”, „apărare naţională”, „graniţe” ori „unire între fraţi”[157], de fapt o serie de laitmotive cu un conţinut explicit anti- revizionist pe care le reia într-un manieră aproape obsesivă în aproape toate cuvântările sale din aceşti ani.

La sfârşitul acestui deceniu, ideologia oficială concentrează în mod simbolic dezideratul apărării naţionale în persoana lui Carol al Il-lea, iar de imaginea sa de „Rege Străjer” se leagă o mulţime de acţiuni şi practici discursive. Două dintre ele mi se par a fi cele mai semnificative pentru înţelegerea acestei teme

ideologice: Straja Ţării (organizaţia monarhistă de încadrare a tineretului) şi sistemul de fortificaţii care poartă numele regelui („Linia Carol al II-lea”).

Prima dintre ele devine în timpul regimului autoritar unul dintre cele mai importante aşezăminte carliste, ale cărei efective cresc simţitor. Membrii ei sunt prezentaţi explicit de propagandă ca fiind în primul rând „străjerii graniţelor”[158], o frază din textul „Crezului” pe care trebuie să îl memoreze refe- rindu-se la Straja Ţării ca la o instituţie care reprezintă „chezăşia hotarelor”[159], într-adevăr, din

punct de vedere ideologic, în jurul monarhului şi al membrilor acestei organizaţii se creează progresiv o adevărată mistică a apărării graniţelor.

în ceea ce priveşte „Linia Carol al II-lea", aceasta reprezintă o expresie utilizată pentru a desemna fortificaţiile realizate la graniţa de vest (cu Ungaria[160]), dar uneori inclusiv pe cele create la fiecare dintre graniţele ameninţate ale României Mari (cu Ungaria, Uniunea Sovietică şi Bulgaria). Odată cu declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial, în septembrie 1939, aceste linii defensive reprezintă unul dintre subiectele cele mai popularizate de propagandă. Astfel, din ziarul *România* aflăm că după cum în Antichitate împăratul roman Traian construise renumitul „Val" pentru apărarea Daciei de barbari, tot la fel Carol al II-lea construieşte acum în jurul ţării sale un stăvilar imens pentru a opri inamicii care ar fi îndrăznit să o atace.[161] Graţie monarhului, România Mare ar fi fost „străjuită" de „un brâu de oţel şi beton"[162]. îndeosebi hotarul cu Ungaria beneficiază de o atenţie aparte. Pe o distanţă de aproximativ 300 de kilometri, pornind din judeţul Maramureş şi ajungând până în judeţul Arad, o suită de cazemate şi diferite alte tipuri de întăriturii militare sunt destinate acum să contribuie, în caz de război, la o mai bună apărare a frontierei de vest. „Linia Carol al II-lea", a cărei construcţie începe în 1937, se numără în această perioadă printre cele mai mari fortificaţii defensive din Europa, asemănându-se în această privinţă cu celebrele „linii" „Siegfried" ori „Maginot".

Dacă această reprezentare este generată şi modelată de situaţia geopolitică în care se află acum statul român, cea de-a doua ipostază carlistă de personalizare a puterii pe care o discut aici, şi anume cea de **„Rege al ţăranilor",**

este fasonată de specificul demografic şi social premodern al României Mari. Potrivit Recensământului din 1930, 78,9% dintre locuitori trăiesc la sate, însă opt ani mai târziu specialiştii estimează numărul lor la 81,9% din totalul cetăţenilor.[163] în plus, în anul 1939, doar 54,3% dintre români ştiu să scrie şi să citească.[164] în acest context se întâmplă ca statul monarhiei autoritare să proclame şi să depună eforturi pentru ceea ce carliştii denumesc în mod generic ca fiind un proces de „ridicare" a satelor. Noul regim promite nu doar domnia ordinii şi a eficienţei în administraţie, ci şi accelerarea ritmului reformelor modernizatoare.

în această privinţă, contează în primul rând activitatea Fundaţiilor Culturale Regale, care sporesc numărul căminelor culturale. în folosul satelor lucrează inclusiv echipele regale şi străjerii, ajutaţi

uneori de premilitari. în 1938, numărul echipierilor creşte simţitor odată cu introducerea „Serviciul Social"[165]. Potrivit regelui, această reformă este animată de un singur ţel, şi anume: „ridicarea satelor"[166]. Aşezate pe cât posibil în centrul localităţii, *Căminele culturale* sunt destinate a forma, alături de biserica (ortodoxă) şi de monumentul închinat eroilor satului, un fel de *axis mundi,* un sistem de trei instituţii în jurul căruia comunităţile locale urmează să îşi ritmeze existenţa şi să îşi sporească bunăstarea.

Carol al II-lea îşi face deseori cunoscută grija pe care o poartă faţă de ţărani[167], iar demersurile statului gândite să ajute această categorie socială sunt puse de fiecare dată pe seama voluntarismului monarhic. în ce constă implicarea regelui? Suveranul convoacă consilii guvernamentale în care se discută măsuri destinate modernizării satelor, dar acordă şi premii (un plug metalic modern) celor cei mai sârguincioşi 1 000 de gospodari din satele României Mari.[168] în egală măsură, acesta se remarcă prin *daniile* pe care le face ţăranilor[169] ori prin obiceiul de a boteza prin diferiţi delegaţi (de cele mai multe ori prefecţi sau primari) nou-născuţii proveniţi din familii ţărăneşti cu mulţi copii.

Se perpetuează astfel imaginea unui suveran accesibil, întărită şi confirmată şi în aceşti ani de conţinutul corespondenţei regale. în acest context, ţăranii îi adresează frecvent cereri, mulţumiri şi recomandări. Pentru locuitorii

. < imunei Asan din judeţul Bacău, Carol al II-lea este pur şi simplu „Părintele Satelor şi al Plugarilor"[170]. în schimb, câţiva români dintr-un sat al judeţului l'âmnicu-Sărat îi mulţumesc acestuia pentru „grija" şi „dragostea" pe care o demonstrează pentru locuitorii satelor.[171] în egală măsură, regelui i se poartă recunoştinţă inclusiv pentru înlăturarea parlamentarismului. Patru bănăţeni îl încurajează să persevereze în această direcţie şi să ia măsuri cât mai urgente pentru instaurarea „ordinii" în administraţie: „Aţi schimbat politica blestemată cu rânduială bună. Vă rugăm frumos să lăsaţi notarii să ne facă contractele şi să ne scoateţi din mâinile avocaţilor, că tare mulţi bani trag după noi şi ne-am săturat de ei, noi, toţi ţăranii din ţară. Ne punem toată nădejdea în Regele nostru mult iubit, pentru care ne rugăm"[172].

Spre deosebire de predecesorii săi, Carol al II-lea nu lasă impresia unui monarh izolat de supuşi. Ca şi în anii trecuţi, acest „Rege al ţăranilor" continuă să interacţioneze nemijlocit cu locuitorii satelor. Cu prilejul sărbătorilor Restauraţiei din 1938 şi 1939, de pildă, o reîntâlneşte pe Maria Modura, care îi oferă de fiecare dată un ulcior

cu apă, repetând astfel, simbolic, gestul făcut la revenirea lui Carol în România.[173] Cea mai popularizată punere în scenă se petrece însă într-un sat din judeţul Romanaţi, în aprilie 1938. La câteva zile după ce un incendiu distruge o bună parte din localitatea Dioşti, Carol al II-lea se prezintă personal la locul tragediei pentru a vizita gospodăriile afectate. încurajează ţăranii şi stă de vorbă cu ei, distribuindu-le personal bani şi promiţându-le sprijin. Asemenea întâlniri nu reprezintă cazuri izolate. Acest monarh generos şi popular participă inclusiv la Congresul anual al Căminelor Culturale, organizat începând din anul 1938 la Bucureşti ca o manifestaţie care adună circa 5 000 de ţărani veniţi din toate colţurile României Mari. Desfăşurată la Arenele Romane din capitală, manifestarea oferă câte unui reprezentant al fiecărei provincii istorice posibilitatea de a se adresa direct suveranului, printr-o cuvântare.[174] Atent pregătit de către Dimitrie Guşti, acest congres este gândit ca o dovadă în plus a eficacităţii practicilor reformatoare carliste. în discursul pe care-l rosteşte la prima ediţie a acestui eveniment, Guşti elogiază astfel meritele „Regelui Ţăranilor":

> Satul românesc a pornit pe toate drumurile încoace ca să poată să stea astăzi, prin mii şi mii de fruntaşi ai lui, zid în jurul Regelui Ţăranilor. El vine, în zilele când se sărbătoreşte Restauraţia, ca o întrupare însăşi a Ţării, cu graiul, cu portul, cu dorul, cu cântecul şi cu sufletul ei făurit în timp de veacuri, ca să-şi arate credinţa şi iubirea. [...] în fiecare an, noi, luptătorii acestei bătălii, venim înaintea Marelui nostru Comandant, ca să-I arătăm că suntem plini de aceeaşi credinţă şi putere şi ca să strigăm de aici, noi, oştirea culturală a Majestăţii Voastre, cele peste două mii de cămine, cu peste două milioane de săteni, aşa încât să ne audă întreaga ţară, din hotare în hotare: Trăiască Regele Ţăranilor![175]

Prin acest discurs, Dimitrie Guşti realizează nu doar un elogiu la adresa monarhului, ci şi o mostră de ideologie. Până la urmă, statutul de „Rege al ţăranilor" este unul edificat în mod constant de propagandă[176], în primul rând de publicaţiile destinate comunităţilor rurale: revista *Albina* şi hebdomadarul *România satelor,* care apare începând din aprilie 1938. Aceasta din urmă reprezintă o revistă asemănătoare *Albinei,* însă una care cuprinde mai multe actualităţi. Concepută mai degrabă ca un organ al Frontului Renaşterii Naţionale destinat zonelor rurale, *România satelor* devine rapid un vector pentru cultul autorităţii şi al *poruncii,* o publicaţie în care regele este proiectat explicit ca un *Domn* care porunceşte şi căruia ceilalţi i se supun.

Această ultimă reprezentare e strâns legată de cea de-a treia ipostază car- listă de personalizare a puterii pe care o discut în acest subcapitol, respectiv cea de **„Voievod”.** Personalitatea autoritară a suveranului, puternicele sale legături cu armata şi cu Biserica Ortodoxă, calitatea sa de mecena (pentru sprijinul acordat culturii, Dimitrie Guşti îl aseamănă cu „domnitorii de odinioară”[177]), apropierea de ţărani, fiecare dintre aceste aspecte este exploatat din punct de vedere ideologic de monarhişti într-o asemenea măsură, încât Carol al II-lea ajunge să fie asociat progresiv cu un conducător care nu face decât să perpetueze o cultură politică autohtonă, de sorginte medievală. în această privinţă, un text închinat regelui de către scriitorul Alexandru O. Teodoreanu în iunie 1940, cu prilejul împlinirii a 10 ani de la înfăptuirea Restauraţiei, este cât se poate de edificator:

Cu smerită plecăciune mă închin măreţei umbrei Tale şi Duhului Tău. [...]

Se împlinesc zece ani de când Majestatea Sa, Carol al II-lea, Regele nostru, al tuturor Românilor, Samoderjeţ[178] a toată ţara şi neamului întreg ocrotitor, s-a pogorât din Cer pe tronul Său. (...)

De aceea gândul meu către Tine se îndreaptă la o zi ca aceasta. Şi dacă vei fi aflat multe despre noi aceştia, atunci când la porţile Nepătrunsului ai aşteptat cu adâncă smerenie Augustele suflete ale Celor doi Regi, întemeietorul şi întregitorul[179], mă socot că unele încă nu le vei fi aflat şi mă chitesc[180] să le afli de la robul Tău Al. O. Teodoreanu, la vremuri paşnice mărunt sfătuitor pe lângă Regeştile aşezăminte de cultură cărturăreşti şi la nevoie căpitan de tunari în oastea Majestăţii Sale.

Află dar, cinstite Vornice[181], cele ce urmează şi dă-mi rogu-Te ascultare:

De cum au luat în mână trebile Domniei, truditu-s-a Majestatea Sa să îndrepte Ţara şi s-o aşeze temeinic în hotare. întocmitu-s-a deci, din înaltă Poruncă, oaste întemeiată şi datu-i-s-a ei învăţătură, straie şi scule, strângând şi multă zaharea[182]. Dar asta nu cu gând de zăhăială[183] şi prădăciuni, ci numai pentru a noastră linişte şi apărare, de s-ar putea cumva ispiti unii să acoli- seascâ[184] la moşia noastră şi să ne-o strice.

Bisericii încă mare grijă îi poartă, păzind Majestatea Sa cu sfinţenie cele pravolniceşti rânduieli şi înălţând Majestatea Sa Vlădici, Episcopi, Mitropoliţi, şi chiar un Arhi-Păstor a tot Soborul, pre[185] înalt Prea Sfinţitul Patriarh al României Mari, care mai înainte n-au fost.

Fiind Majestatea Sa însăşi telmiz[186] şi clătit[187] mai demult cu dragostea către cele spiritualiceşti îndeletniciri, multe şi felurite şcoli au zidit, iar pe meşteri şi cărturari în mare cinste îi are.

Tocmeala plugăriei o cunoaşte bine şi multe îndrumări de folos i-au dat. Şleahuri[188] şi poteci bune, cât mi ţi-i ţara de mare, că mergi de la Bucureşti la margine tot pe loc ca-n palmă, şleau[189] mai mare dragul. Şi pomi roditori pe tot locul, şi adăposturi şi fântâni. Cât despre meşteşuguri, cele mai felurite meşteşuguri s-au scornit, trimiţându-se lucruri făcute aici, de

meşteşugarii noştri, la Paris şi la Râm[190] şi mai departe, peste apa cea mare ce Ocean îi zice, cum s-ar zice, la America. Şi mult s-au minunat şi Franţojii[191] şi Râmleanii[192] şi cei de la America văzând acele lucruri.

> Până şi cei nevârstnici, necopţi, adică copii, au încăput în gândul Majestăţii Sale, înglotindu-i[193] pre ei în tabere frumoase, tot cu dascăli învăţaţi şi ostaşi destoinici, pentru deschisul minţii şi călire.
>
> Şi astfel, făcutu-s-au în aceşti zece ani de domnie cât nu se facea mai înainte vreme nici în zece domnii dintre cele mănoase.
>
> De aceea, în această prielnică şi întru toate înaltă, cu smerenie îndrept spre Tine smerită ruga mea:
>
> Coboară harul Tău asupră-ne, cinstite Vornice, şi laolaltă cu toţi cei ce-au făcut şi păstrat prin veac această Ţară, veghează, de-acolo, de sus, să ne putem gospodări în pace şi să ne trăiască Regele şi Augustă Dinastia Sa.
>
> Al Domniei Tale mai mic, prea supus şi prea plecat,
>
> Al. O. Teodoreanu, Căpitan de tunari.[194]

Publicat, de fapt, într-un număr omagial al *Revistei Fundaţiilor Regale* dedicat Restauraţiei, textul se distinge prin folosirea arhaismelor şi a unui stil medieval de exprimare pentru a descrie şi a elogia acţiunile monarhului din primii săi zece ani de domnie. în acelaşi timp însă, acest fragment ar putea fi interpretat şi ca o încercare de legitimare a unui anumit stil de guvernare. Cazul lui Teodoreanu nu este unul singular. Când discută despre persoana monarhului şi despre autoritatea de care el se bucură în noul regim, din ce în ce mai mulţi carlişti folosesc arhaisme ori termeni politici specifici epocii feudale.

Astfel, pentru partizanii săi, Carol al II-lea este „Vodă”[195] sau, pur şi simplu, „Domnul ţării”[196]. Miniştrii şi consilierii săi alcătuiesc un „sfat”[197], de vreme ce ei înşişi ar fi îndeplinit rolul de „sfetnici”[198]. Tot acum aflăm că regimul autoritar este instaurat prin „mazilirea” actorilor parlamentarismului[199] şi că regele conduce naţiunea română prin „poruncă” şi „ordin” din „Cetatea de Scaun” a ţării[200], aşezat într-un „jilţ domnesc” aflat în „palatul” său „domnesc” din Bucureşti.[201] Acţiunile sale sunt consemnate cu „slove” în „cronici”, asemănate de Dan Smântânescu cronicilor medievale în care se consemnau faptele domnitorilor.[202] Aşa se face că, atunci când scrie aceste rânduri, Smântânescu realizează cronica „leatului” 1938.[203]

Pentru a legitima autoritarismul monarhului, vectorii acestei retorici poli- I ice imaginează noul regim ca un edificiu centrat pe o armonie a stărilor asociată cu Evul Mediu românesc. De pildă, o asemenea idee stă la baza unei teorii promovate de juristul Paul

Negulescu şi de istoricul Constantin C. Giurescu. Pentru primul dintre ei, noua constituţie nu face decât să permită regelui să continue vechile tradiţii ale dreptului românesc, specifice unor vremuri în care „Domnitorul" juca rolul unui organism juridic care „asigura echilibrul social"[204]. Giurescu, în schimb, când încearcă să inventeze un specific românesc monarhismului din această perioadă, explică acţiuni precum acordarea titulaturii de „Mare Voievod" principelui Mihai sau înfiinţarea „ţinuturilor" ca noi unităţi administrative tocmai prin continuarea acestei culturi politice a autoritarismului românesc medieval. în opinia sa, actul fundamental din 1938 (desemnat uneori de propagandă prin folosirea arhaismului „pravilă"[205]) nu face decât să restabilească concordanţa cu „tradiţia poporului şi a pământului", inclusiv prin instituirea pedepsei cu moartea, care s-ar fi potrivit „temperamentului românesc"[206].

Eforturile pe care suveranul le face pentru înzestrarea armatei, prezenţa sa pe teatrele de exerciţii militare, respectiv prezenţa militarilor în anturajul său, felul cum socializează cu ostaşii de rând, fiecare dintre aceste acţiuni este prezentată de propagandă şi de unii carlişti ca o dovadă a aceleiaşi continuităţi şi apropieri organice între suveran şi cultura politică medievală românească. Pentru Pamfil Şeicaru, vizitele pe care le face soldaţilor concentraţi la cele trei graniţe ameninţate de revizionism (cu prilejul sărbătorilor de iarnă de la cumpăna anilor 1939-1940) reprezintă un motiv în plus pentru a evidenţia acest tip particular de apropiere *medievală* dintre oaste şi „voievodul" contemporan, întruchipat acum de Carol al II-lea:

> Domnul ţării şi ostaşii Lui, uniţi într-o credinţă creştină şi românească. [...] A fost suficient ca Suveranul să vină într-o zi de creştinească sărbătoare în mijlocul ostaşilor – ca să se resimtă un freamăt în ţară. O mulţumire, o bucurie – ceva ca un fel de bună vestire, ca împărtăşirea dintr-un dar regesc – o emoţie pe care am identificat-o în cele mai variate medii.

> A plăcut ţării metoda, acea înlăturare a protocolului, a tot ce formează aranjamentul, spontaneitatea gestului, simplitatea, firescul şi ceva nedefinit, ca o frântură din existenţa voievodală, actualizată. [...] Căci aşa-i place ţării: legătură directă cu Regele ei. Naţiunea este mereu dornică de împrospătarea tradiţiilor voievodale. în zilele de sfintele sărbători ale Crăciunului, M.S. Regele ne-a reînnoit o tradiţie voievodală.[207]

Prezentat de Şeicaru ca o autoritate integră, fermă în acţiunile sale, Carol al II-lea şi-ar fi dovedit astfel *românitatea* nu doar prin caracter şi

calitatea sa de ortodox, ci inclusiv prin uşurinţa cu care ar fi reuşit să reactualizeze un model politic considerat a fi de sorginte autohtonă.

Pe scurt, acest model se doreşte a fi acela al principelui valah medieval sau chiar cel al bazileului bizantin. în această privinţă, Carol al II-lea îndeplineşte două condiţii esenţiale, fiind în acelaşi timp conducător autoritar şi colaborator apropiat al Bisericii Ortodoxe. Faptul că este ortodox prin naştere (şi, după cum ni se spune deseori, inclusiv prin comportament) şi ctitor de biserici reprezintă doar o faţetă a acestei legături. în egală măsură contează numirea oficială a patriarhului ca principal sfetnic odată cu instaurarea noului regim ori prezenţa regelui în spaţiul public la sfinţirea unor catedrale (Cluj, Craiova, Târgovişte, Bălţi) sau la marile sărbători ortodoxe (Bobotează, Pastele, Crăciunul, Anul Nou etc.). în fine, nu mai puţin important este faptul că monarhul face danii, potrivit unui vechi obicei specific ortodox de exprimare a milei.[208] De pildă, obişnuieşte să ofere sprijin şcolarilor cu posibilităţi materiale reduse din capitală, dar şi diferite sume de bani săracilor oraşului, prin intermediul primăriei.[209] în 1939, regele acordă ajutoare băneşti locuitorilor munţilor Apuseni, dar distribuie şi 2 500 000 de lei cantinelor şcolare din ţară.[210] în continuare, la sfârşitul aceluiaşi an, dăruieşte 2 vagoane de porumb sătenilor din localităţile ilfovene Spanţov şi Mănăstirea.[211] Prin asemenea iniţiative, Carol al II-lea joacă odată în plus rolul de continuator al tradiţiei voievozilor români, care erau în acelaşi timp principi autoritari, ctitori de biserici, iniţiatori ai unor opere de caritate şi mecena ai culturii.

în mod simbolic, acest din urmă statut se doreşte a fi evidenţiat înainte de toate prin finanţarea de către rege a unei noi traduceri româneşti a *Bibliei.* Tipărirea acestei traduceri nu se petrece oricând, ci în 1938, când se împlinesc 250 de ani de la ultima asemenea iniţiativă, concretizată în timpul principelui valah Şerban Cantacuzino. Sprijinul pe care monarhul îl acordă traducătorilor ori faptul că volumul apare sub îngrijirea Fundaţiilor Culturale Regale[212] la un preţ accesibil reprezintă aspecte care determină pe mitropolitul ortodox al Olteniei să asemene pur şi simplu pe Carol al II-lea cu „un Basarab al vremurilor noastre, [...] iubitor de ţară şi de neam şi râvnitor de propăşire a Bisericii"[213]. Iată o asociere deosebit de atrăgătoare pentru naţionaliştii monarhişti, una prin care se face trimitere explicită la autoritatea, disciplina şi ierarhia care ar fi particularizat „simfonia bizantină" despre care vorbeşte teologul rus Serghei Bulgakov[214] – în cazul de faţă, sub forma unei reactualizări moderne a acestui model politic, în contextul istoric al României

anilor 1930.

Când o examinăm pornind de la cadrul istoric european din acest deceniu, *monarhia* reprezentată de Carol al II-lea se dovedeşte a fi o formulă de guvernare destul de atipică. Aceasta se manifestă într-o manieră dinamică şi autoritară, nefiind una apatică, conservatoare ori partizană a statu-quoului (democratic). în această privinţă, am putea identifica o dovadă relevantă în felul în care Carol al II-lea nu se rezumă la calitatea de simbol al naţiunii (un simbol printre multe altele), ci devine un veritabil vector al naţionalismului românesc. La sfârşitul anilor treizeci, acest suveran e din ce în ce mai puţin *Rege* şi din ce în ce mai mult *Şef,* imitând cu fidelitate modelul consacrat acum în Europa, fie că este vorba despre state totalitare (Germania – Hitler; Italia – Mussolini) sau autoritare (Portugalia – Salazar; Spania – Franco; Grecia – Metaxas). Altfel, merită semnalat inclusiv eclectismul care caracterizează ideologia şi practica politică a acestui conducător. Carol al II-lea acţionează nu doar în calitate de „Rege al ţăranilor", „Străjer al frontierelor", „Rege al culturii", „Rege al tinerilor" sau „Voievod", ci îndeplineşte în egală măsură şi sarcina de conducător *fascist,* încurajând constant fascizarea regimului său.[215] Carlismul dă astfel naştere unui melanj politic remarcabil de *vechi* şi *nou,* respectiv de tradiţie (am

în vedere, de exemplu, raporturile sale cu Biserica Ortodoxă ori cu ţăranii şi satele) şi modernitate (a se vedea atât filofascismul său, cât şi maniera în care susţine proiecte modernizatoare).

Fiecare dintre cele trei ipostaze explorate mai sus (respectiv cele de „Rege Străjer", de „Rege al ţăranilor" şi de „Voievod") se cuvin a fi înţelese în contextul fenomenului de ascensiune a autoritarismului monarhic şi de personalizare carlistă a puterii. În acelaşi timp teme ale propagandei şi rezultat al unei dinamici ideologice şi politice generate de *jos* în *sus,* aceste trei reprezentări asociate imaginii publice a lui Carol al II-lea proiectează pe suveran în calitatea unui veritabil taumaturg naţional, capabil să ofere soluţii pentru probleme dintre cele mai diverse. În această privinţă, în secţiunea următoare discut despre reformele carliste destinate educaţiei naţionaliste a tineretului.

5.5 Un tineret carlist pentru o Românie carlistă

În perioada regimului autoritar, Nae Ionescu ia în calcul posibilitatea unei colaborări politice între monarhie şi Garda de Fier. Într-o scrisoare pe care o adresează lui Armând Călinescu în ianuarie 1939, Ionescu pretinde că se bucură de influenţa necesară pentru a pune sub conducerea regelui această grupare fascistă. De fapt, din naraţiunea pe care o expune în acest text rezultă că problema fundamentală a Restauraţiei (pornind de la care explică şi sprijinul pe care îl oferă lui Carol al II-lea în anii 1928-1933) ar fi fost tocmai aceea de a crea un stat *totalitar* dinamizat de o mişcare „de masе" şi condus de rege, un deziderat ce ar fi eşuat din cauza uneltirilor colaboratorilor monarhului, prezentaţi ca adversari ai legionarilor şi persoane „orbite" de optica intereselor lor „personale"[216]. Rămâne de văzut în ce măsură această teorie este adevărată sau este inventată de Nae Ionescu în contextul anului 1939. Nu trebuie neglijat faptul că acesta expediază scrisoarea sperând la o eliberare din lagărul de concentrare de la Miercurea Ciuc, acolo unde se află închis alături de alţi membri ai elitei legionare (ca urmare a unui val de arestări operate de autorităţi după asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu). O asemenea propunere e avansată,

oricum, prea târziu. La sfârşitul anilor treizeci, monarhul şi colaboratorii săi au creat deja propriul model de încadrare naţionalistă a tinerilor români.

Odată instaurat, regimul autoritar dovedeşte o preocupare deosebită pentru educaţia acestei categorii de vârstă. Programa învăţământului primar şi secundar urmează să se schimbe într-un mod „radical"[217], iar şcolile publice colaborează tot mai strâns, pentru formarea noilor cetăţeni, cu Straja Ţării, cu Căminele culturale şi cu Fundaţiile Culturale Regale.[218] Una dintre cele mai importante măsuri luate în această privinţă este legată de instituirea monopolului de stat în domeniul tipăririi cărţilor didactice, o acţiune justificată de nevoia de a impune o programă naţională unitară şi de a oferi şcolarilor cărţi mai ieftine. De fapt, ţelul principal este insuflarea naţionalismului în rândul tinerilor (autorii legii folosesc termenul de „unificare sufletească") printr-o educaţie bazată pe un naţionalism etnic şi cultural completat cu o pedagogie monarhistă. Printre membrii comisiei destinate să examineze manualele şcolare se află inclusiv carlişti precum scriitorul Alexandru Lascarov-Moldovanu sau pedagogi implicaţi în activitatea străjeriei ca Iosif Gabrea sau Constantin Enescu-Bughea.[219] Regimul autoritar monarhist îşi arogă astfel nu doar monopolul manualelor şcolare, ci şi monopolul educării tineretului român.

Perpetuând practici consacrate în anii trecuţi, când regele şi actorii naţionalismului monarhist îşi apropie această categorie socială pentru a o orienta potrivit propriilor ţeluri politice, noul regim se implică masiv în activitatea şcolilor, a organizaţiilor sportive (Academia Naţională de Educaţie Fizică poartă acum numele monarhului), a străjeriei, a Fundaţiilor Culturale Regale şi a Institutului Social Român. Regele însuşi se arată atent şi generos faţă de tineri. Pentru studenţii din capitală, de pildă, măreşte capacitatea de cazare a căminului „Regele Carol al II-lea" şi finanţează un centru de asistenţă socială.[220] Altfel, până în 1940, „Biblioteca Energia" (ce cuprinde cărţi destinate tineretului) ajunge pe locul al treilea în ierarhia celor mai editate colecţii ale fundaţiile sale culturale.[221] Pentru carlişti ca Nichifor Crainic, Simion Mehedinţi ori Cezar Petrescu, acest suveran este un veritabil „Rege al tineretului"[222] şi „pedagog al naţiunii"[223]. Drept recunoştinţă, tânăra generaţie este destinată să îi poarte

numele: este „generaţia Carol al II-lea”[224]. Potrivit discursului oficial, monarhului îi revine meritul de a fi îndrumat-o în direcţia unei munci constructive autentice, făcută în interesul comunităţii naţionale. De fapt, încadrarea (monarhistă) a tinerilor este justificată în primul rând de interesul naţional. Integrarea lor în aceste aşezăminte ar fi trebuit nu doar să-i împiedice să urmeze calea radicalismului politic reprezentat de Garda de Fier, ci şi să le ofere un loc de cinste în proiectul de renaştere a României.

în primul rând, sinteza ideilor monarhului despre formarea caracterului se doreşte a fi concretizată în educaţia pe care Carol al II-lea o asigură fiului său, Mihai[225], pe care Teofil Sidorovici, comandantul străjeriei, îl propune ca model tinerilor români.[226] în acelaşi timp populară şi severă, pedagogia aplicată principelui moştenitor este cât se poate de polivalentă, desfăşurându-se fie în sala de clasă, fie într-o uzină de automobile (cercetând tehnica folosită pentru construcţia lor), fie la coarnele plugului, fie prezent împreună cu tatăl său la sărbători naţionale, fie stând de vorbă cu ţăranii în vreun sat oarecare din România Mare. Şcoala sa este înainte de toate una naţională, croită potrivit tiparelor practice şi estetice propuse tinerilor din România Mare, una în care cunoaşterea istoriei românilor şi a teritoriului naţional ocupă o importanţă fundamentală.

Principele este instruit să înţeleagă naţiunea română ca o „comunitate de soartă şi de misiune istorică”[227] şi să vadă în satul românesc şi în ţăranul român „temelia naţiunii şi a statului”[228]. Călătoriile pe care le face prin ţară nu reprezintă simple treceri în revistă ale localităţilor de pe hartă. împreună cu colegii şi dascălii săi, face drumeţii în natură şi vizitează monumente istorice, observă şi studiază fiecare regiune străbătută, dar şi socializează deseori cu locuitorii pe care îi întâlneşte. Activismul pe care îl practică în această privinţă este unul remarcabil: numai în verile anilor 1938 şi 1939 călătoreşte în Oltenia, Banat, Moldova, Maramureş, Bucovina, Ardeal şi în zonele subcarpatice ale Valahiei.[229]

Marele Voievod Mihai face şi el parte din străjerie. De altfel, *Straja ţării* şi *echipele regale* rămân în continuare cele mai importante organizaţii carliste

de tineret. Educându-se şi muncind într-o manieră solidară şi armonioasă în beneficiul naţiunii, străjerii şi echipierii ar fi evitat astfel tentaţia radicalismului legionar, găsind cea mai „potrivită” direcţie pentru a-şi orienta idealismul.

în anii regimului autoritar, activitatea *străjeriei* este încurajată de

noi legi. în 1938, de pildă, această organizaţie dobândeşte monopolul încadrării şi educaţiei tinerilor cu vârste cuprinse între 7 şi 21 de ani.[230] Astfel, efectivele sale cresc într-o manieră vertiginoasă. Dacă în 1934 (primul său an de existenţă) existau 65 de unităţi care înglobau 15 000 de membri, patru ani mai târziu 8 400 de unităţi înglobează 2 100 000 de indivizi. Dacă în 1934 erau şcoliţi numai 169 de instructori, în 1938 numărul lor atinge pragul de 14 000 (dintre ei, aproximativ 10 000 sunt învăţători de la sate).[231] Dezvoltarea acestui aşezământ nu se opreşte însă aici. în 1940, numărul străjerilor aproape se dublează: în România Mare îşi desfăşoară acum activitatea 4 030 348 de membri ai acestei organizaţii.[232]

Educaţia lor e puternic pătrunsă de cultul naţiunii şi al monarhiei, ambele edificate într-o pedagogie centrată pe tradiţie şi pe morala ortodoxă.[233] Pe de o parte, unele aspecte ale activităţii străjereşti (uniforma, specificul lor *defensiv* sau cultivarea eroismului şi a spiritului de sacrificiu) ne pot determina să credem că aceştia sunt supuşi unui proces de militarizare. Pe de altă parte, nu trebuie neglijat faptul că educaţia lor respinge radicalismul şi elogiază simţul măsurii. Spiritul revoluţionar şi violenţa sunt blamate pentru că sunt asociate acum cu Garda de Fier, a cărei activitate n-ar fi fost decât „rodul unei tendinţe de răzvrătire, de deznădejde, de singularizare, de individualizare, de manifestări anarhice dureroase, de rupere a legăturii cu trecutul şi prezentul neamului nostru”[234]. Trimiterea făcută la legionari, în acest text apărut în *Almanahul străjerilor*, este evidentă. Aici, autorul condamnă vehement „curentele poli- tico-sociale subversive venite de peste graniţe cu scopul precis de a destrăma şi distruge tot ceea ce constituie ţăria vieţii noastre: credinţa, familia, proprietatea, iubirea de neam, simţământul dinastic”[235].

Mesajul de mai sus este extrem de clar. Spre deosebire de legionari, străjerii s-ar fi dedicat naţiunii într-o manieră disciplinată şi armonioasă. Aceştia

sunt preocupaţi nu doar de desăvârşirea lor fizică, morală şi intelectuală, ci desfăşoară şi munci în folosul comunităţilor locale: plantează pomi, oferă asistenţă socială ori strâng plante medicinale. în egală măsură, urmează cu smerenie inclusiv rânduiala religioasă ortodoxă.[236] în această privinţă, programul special pe care îl au (începând din 1938) în „Săptămâna Restauraţiei” (cea care precedă sărbătorirea zilei de „8 Iunie”) este cât se poate de relevant.

Activităţi străjereşti în „Săptămâna Restauraţiei”	
1 iunie	„Zi închinată localităţii (pregătiri în vederea ceremoniei de 8 iunie, curăţenie, înfrumuseţare)”
2 iun e	„Zi închinată cultului eroilor şi al oamenilor mari”
. 3 iun e	„Zi închinată solidarităţii sociale şi naţionale”
4 iun e	„Zi închinată concursurilor fizice”
5 iun e	„Zi închinată familiei, naţiunii şi lui Dumnezeu”
6 iun e	„Ziua pregătirilor pentru marile serbări de 8 Iunie”
7 iun e	„Ziua răsplătirii muncii”

Activităţile străjereşti din *Săptămâna Restauraţiei* se constituie într-o mostră de educaţie conservatoare făcută în spiritul naţionalismului şi monarhismului. în timpul regimului autoritar, solidaritatea naţională a tinerilor este creată în jurul monarhiei.
Străjerii asociază nu întâmplător cultul drapelului cu cultul imaginii regelui, al cărui portret apare, începând din 1938, pe coperta carnetelor şcolare. Inserată în interiorul acestui carnet, a doua frază din „Crezul străjer ului” exprimă clar faptul că „Străjerul este bun român şi se jertfeşte pentru Ţară şi Rege”[238]. Deci, a fi tânăr român înseamnă acum a fi în acelaşi timp şi monarhist. Deşi în teorie tinerii aparţinând minorităţilor naţionale se pot încadra şi ei în Straja Ţării, oferindu-li-se posibilitatea de a-şi cultiva propriile tradiţii culturale şi de a fi instruiţi în limba proprie de către comandanţi aparţinând comunităţii etnice din care provin[239], e puţin probabil ca această integrare să fi fost una de succes. Din contră, Maria Bucur observă pe bună dreptate faptul că asemenea strategii devin tot mai anacronice pe măsură ce a fi străjer însemna a fi în acelaşi timp „român etnic” şi a împărtăşi confesiunea ortodoxă. Ca urmare a eticii sale exclusiviste, această organizaţie contribuie mai degrabă la accentuarea discriminării tinerilor care nu se încadrează în aceste tipare.[240]

Până la urmă, rolul esenţial în elaborarea programelor educative ale străjeriei este deţinut de o suită de pedagogi români naţionalişti, persoane care îşi fac un ideal din modelarea comportamentului tinerilor şi care găsesc în monarhism un instrument prin intermediul căruia îşi pot experimenta ideile. Printre ele se numără Teofil Sidorovici, Ştefan Şoimescu, Nissa Cămărăşescu, Simion Mehedinţi, Constantin Rădulescu-Motru, Aurel S. Goia, Constantin Enescu-Bughea sau Iosif Gabrea.[241] Dintre aceşti pedagogi, cel mai important (şi mai activ) este Teofil Sidorovici.[242] Foarte probabil, întrucât cultivă o relaţie apropiată cu Carol al II-lea, ideile sale despre educaţia tineretului influenţează într-o măsură semnificativă metodele pedagogice străjereşti. De la chestiuni tehnice, excursii,

uniforme, salut şi până la sarcinile de care ar fi trebuit să se achite străjerii în cazul izbucnirii unui război, de toate pare că se ocupă acest naţionalist carlist pentru care noţiuni sensibile precum *patria, naţiunea, monarhia* şi *virtuţile* se cuvin a fi bine fixate în mintea străjerului.

Nu doar activitatea străjerilor este consacrată însă naţiunii şi monarhiei, ci şi cea a echipelor regale care lucrează la sate în scopul cercetării şi modernizării lor. Dimitrie Guşti asociază pe bună dreptate aceste comunităţi de tineri, atent coordonate de Fundaţiile Culturale Regale şi Institutul Social Român, cu o „oştire a muncii culturale" condusă de rege.[243] Participanţii la campaniile de lucru se consideră „însufleţiţi de dorinţa de a înfăptui gândul M.S. Regelui Carol al II-lea"[244], iar fiecare dintre ei semnează înainte de plecare un angajament de onoare prin care confirmă faptul că răspund „chemării Majestăţii Sale Regelui Carol al II-lea"[245].

Efectivele de echipieri sporesc simţitor odată cu legiferarea aşa-numitului „Serviciu Social", în octombrie 1938. Pe scurt, este vorba despre un stagiu obligatoriu de practică în echipele regale pe care ar fi trebuit să îl efectueze toţi

studenţii din România Mare. Dobândirea unei asemenea experienţe este gândită acum ca o condiţie absolut necesară de îndeplinit înainte de primirea diplomei universitare.[246] Chestiunea „generalizării" activităţii echipelor regale şi a introducerii unui „serviciu social obligatoriu" în scopul „ridicării satelor" fusese deja discutată în lunile anterioare, în cadrul unor consilii de miniştri şi a unor conferinţe ministeriale prezidate de rege.[247] Deşi Carol al II-lea este cel care îşi arogă meritul principal pentru această iniţiativă[248], Dimitrie Guşti formulase această revendicare încă de la începutul anului 1937. într-un articol publicat în *Sociologie Românească*, Guşti recomandase „obligativitatea cercetărilor naţionale ştiinţifice româneşti" în rândul tuturor tinerilor proaspăt absolvenţi de studii universitare.[249]

în fine, un aspect mult mai important decât identificarea persoanei care se află la originea acestei idei e faptul că proiectul se materializează atât din punct de vedere legislativ, cât şi practic. Dacă în 1937 lucraseră 75 de echipe regale în 75 de sate ale României Mari[250], doi ani mai târziu, în august-septembrie 1939, 3 000 de tineri absolvenţi de universităţi, de şcoli şi institute de studii superioare sunt încadraţi în 180 de echipe şi îndrumaţi spre sate.[251] Imitând, foarte probabil, un slogan celebru consacrat de Mussolini *(Ritorno al terra!)*[251], Dimitrie Guşti proclamă entuziast o

„reîntoarcere la pământ”[253] şi promite cercetarea în viitorul apropiat a tuturor celor peste 15 000 de sate şi 172 de oraşe ale României Mari.[254] Din contră, în ciuda debutului său promiţător, Serviciul Social va fi un program de scurtă durată. Suspendat temporar în octombrie 1939, nu va mai fi vreodată reluat. De fapt, prăbuşirea regimului autoritar şi abdicarea monarhului, un an mai târziu, pecetluiesc abandonarea definitivă a acestui experiment *carlist.* De-a lungul a şase ani de activitate (1934-1939), 2 553 echipieri cercetaseră şi lucraseră în folosul a 176 de sate de pe cuprinsul României Mari[255], numărul acestor comunităţi crescând progresiv de la 12 (în 1934) până la 99 (în 1938), respectiv 125 în 1939, când se aplică *Legea Serviciului Social.*[256]

Unul dintre motivele care stau la baza hotărârii de suspendare pare a fi legat de influenţa din ce în ce mai mare pe care ideologia legionară ar fi căpătat-o

în rândul echipierilor.[257] Pe de altă parte, în mod oficial, decizia este motivată de declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial, respectiv de faptul că tinerii destinaţi a fi încadraţi în Serviciul Social urmau să îşi facă acum o prioritate din îndeplinirea datoriei de soldaţi. într-adevăr, fondurile alocate acestui program sunt redirecţionate către militari. Un decret-lege prevede trecerea lor către Ministerul înzestrării Armatei, menţionând simultan faptul că se aşteaptă timpuri mai „prielnice" pentru reluarea acestei activităţi.[258] Ambele justificări sunt plauzibile.

în altă ordine de idei, pe lângă echipele regale şi Straja Ţării, Carol al II-lea este acum şi conducător simbolic al celor mai importante două organizaţii regionale de încadrare a tineretului („arcaşii" bucovineni şi „şoimii" ardeleni), al premilitarilor şi al Frontului Naţional Studenţesc. Deşi se bucură de un anumit grad de autonomie, *arcaşii* din Bucovina (a căror influenţă se extinde inclusiv în judeţe din Moldova[259]) şi *şoimii* din Ardeal devin practic parte a străjeriei, activităţile lor asemănându-se izbitor cu cele ale străjerilor şi ale echipierilor: nu doar prin cultul pe care îl dezvoltă pentru naţiune şi monarhie, ci şi prin practica educaţiei fizice şi a activităţilor făcute în natură, prin ridicarea de troiţe şi biserici, prin plantarea de pomi, prin munca de înfrumuseţare şi modernizarea satelor ori prin implicarea în organizarea sărbătorilor naţionale. în ceea ce priveşte pregătirea premilitară, aceasta rămâne obligatorie pentru toţi tinerii de sex masculin cu vârste cuprinse între 18 şi 21 de ani. Pe scurt, prin atenţia acordată disciplinei, educaţiei fizice şi întăririi conştiinţei naţionale, *premilităria* (cum mai este denumită în limbajul epocii) pune accent pe asimilarea de către subiecţi a unor deprinderi şi a unor cunoştinţe tehnice care să faciliteze însuşirea instrucţiei militare odată cu recrutarea lor în armată (mai ales în contextul izbucnirii războiului). în fine, în continuarea pregătirii premilitare regimul autoritar inventează o nouă formă de integrare, de această dată destinată numai tinerilor care urmează studii superioare. în octombrie 1939 ia naştere Frontul Naţional Studenţesc, un aşezământ în acelaşi timp naţionalist şi monarhist care înglobează în mod obligatoriu toţi tinerii ce urmează instituţii de învăţământ superior din România.[260]

Dacă ar fi să încadrăm activitatea acestor organizaţii de tineret într-o anumită tipologie, atunci aceasta ar fi una definită de cultul *naţiunii* şi al *monarhiei*, ambele edificate într-o pedagogie centrată pe tradiţie şi pe morala ortodoxă. în egală măsură însă, nu trebuie neglijată nici maniera în care cultul *muncii* se răsfrânge asupra felului cum tinerii socializează şi acţionează în aceste aşezăminte. Până la urmă, potrivit discursului oficial, comunitatea naţională se forjează prin muncă, dar mai ales prin munca tinerilor români, viitori cetăţeni naţionalişti.

Metodele de lucru ale străjerilor, echipierilor şi premilitarilor se aseamănă însă în multe privinţe cu cele folosite în „taberele de muncă" ale Gărzii de Fier. De altfel, într-un articol în care laudă politicile carliste pentru încadrare a tineretului, Anton Golopenţia (unul dintre colaboratorii lui Dimitrie Guşti) se referă la ele tocmai ca la nişte „tabere de muncă", folosind expresia consacrată de legionari.[261] Inclusiv unii echipieri vehiculează, ca şi în anii trecuţi, concepte din vocabularul lor politic. De pildă, într-o carte scrisă ca urmare a experienţei pe care o are în 1939 în cadrul echipelor regale, tânărul Ion Apostol vorbeşte despre „camarazi", „legiunile de camarazi" ori „Schimbarea la Faţă a României"[262], încercând parcă să imite retorica mobilizatoare a Gărzii de Fier.[263] Garda de Fier încă mai reprezintă o tentaţie pentru tineri, respectiv o primejdie pentru noul regim. într-un interviu din februarie 1938, Carol al II-lea prezintă iniţiativele sale pentru tineret ca pe un demers făcut pentru a „depoliticizania" tineretul şi a-l feri de „politica partidelor", pe care o consideră vinovată de a fi „fărâmiţat" nu doar această categorie socială, ci şi „unitatea naţională"[264]. Monarhul face astfel o trimitere explicită la Mişcarea legionară.

în schimb, cu greu am putea nega faptul că acest *cult al muncii* (înţeles ca temă ideologică a carlismului) se dezvoltă independent de Legiune. Activiştii Fundaţiilor Culturale Regale îl propagă permanent. Octavian Neamţu vede în efortul depus de echipele regale (unul pe care – în 1937 – îl doreşte la rândul lui generalizat la nivelul întregului tineret universitar) chiar o posibilă alternativă faţă de tarele administraţiei statului.[265] Deşi o serie de proiecte de legiferare a obligativităţii „muncii obşteşti" sunt dezbătute în parlament încă de la începu- lul anului 1937[266], materializarea lor se produce abia odată cu schimbarea de regim. Astfel, chestiunea este discutată de rege şi membrii guvernului său la numai trei zile după lovitura de stat din 10 februarie 193 8.[267] Monarhul însuşi pare a fi un vajnic partizan al acestor iniţiative. în cele şapte fraze ce compun

un comunicat pe care îl adresează străjerilor în 1 ianuarie 1939, de exemplu, acesta foloseşte de patru ori termenul „muncă" şi îndemnul la „muncă"[268]. în opinia lui Carol al II-lea, *munca* făcută de tineri în cadrul unui efort colectiv şi într-o manieră coordonată se justifică în primul rând prin faptul că este făcută în interesul naţiunii: „Munca noastră este o muncă individuală într-un efort comun, în folosul comunităţii. Această comunitate este una singură: România şi neamul românesc. Orice muncă pentru progresul acestei comunităţi este o binecuvântare a Cerului"[269].

Pentru apologeţii monarhismului carlist, munca obştească a tinerilor se constituie progresiv într-o valoroasă formă de activism, una care serveşte ca o dovadă a faptului că promisiunile proclamate de regim se înfăptuiesc cu adevărat. Ideea „comunităţilor de muncă" se împământeneşte rapid în discursul autorităţilor[270], iar *Legea Serviciului Social* prevede ca echipierii să fie sprijiniţi de străjeri în efortul lor de înfăptuire a „programelor sociale de muncă în folos obştesc"[271]. Acestea din urmă sunt prezentate în programa Ministerului Educaţiei Naţionale ca „o necesitate pedagogică a vremii în care trăim"[272], într-adevăr, statul autoritar generează în mod constant legi, circulare ori directive care prevăd mobilizarea şi încadrarea tinerilor (fie ei şcolari, străjeri, premilitari sau echipieri) astfel încât aceştia să poată contribui, printr-un efort colectiv, la progresul naţiunii.

Pe scurt, naţionaliştii monarhişti gândesc munca obştească atât în interesul comunităţilor locale, cât şi al naţiunii ca întreg. Pentru Henri H. Stahl, de pildă, scopul primordial al Serviciului Social este tocmai acela de a solidariza comunitatea naţională prin tineri. Stahl prezintă explicit activitatea acestora la sate ca pe „o muncă pentru ridicarea neamului"[273]. în aceeaşi manieră, Anton Golopenţia consideră că realizări ale noului regim precum străjeria,

echipele regale, pregătirea premilitară şi munca în folosul obştesc sunt destinate în primul rând a împiedica „fracţionarea naţiunii şi a generaţiilor" şi a facilita „omogenizarea politică"[274].

Munca acestei categorii de vârstă este gândită astfel ca un mijloc de a transforma România Mare într-un vast „şantier", imaginea vehiculată de propagandă fiind nu întâmplător aceea a unei ţări împânzite de un tineret carlist care lucrează la sate nu doar pentru a clădi cămine culturale, dispensare, băi publice ori troiţe la răspântii de drumuri, ci şi pentru a construi ori repara diguri, poduri şi drumuri, pentru a crea cooperative săteşti şi a oferi asistenţă medicală şi socială, pentru a colecta fonduri pentru înzestrarea armatei

ori pentru a planta pomi, arbori sau pentru a îngriji cimitire. „Ţara nouă" şi „înfrăţirea românească" a tinerelor generaţii se realizează acum „prin munca tuturor"[275]. Pe de altă parte, importanţa muncii colective în formarea tinerilor reflectă în acelaşi timp şi orientarea progresivă către încadrarea totalitară a naţiunii. Solid înrădăcinate în ideologia carlistă, asemenea practici sunt încurajate până în ultimele zile de existenţă ale regimului autoritar.

Monarhiştii carlişti şi acest regim acordă o atenţie deosebită încadrării tinerilor, încercând să îi fidelizeze prin diferite practici destinate a le satisface nevoia de idealism şi camaraderie. în acest fel, Straja Ţării, Fundaţiile Culturale Regale şi Serviciul Social reuşesc să mobilizeze cu succes numeroşi tineri români. Nimic mai convingător decât o scrisoare adresată suveranului la cumpăna anilor 1939-1940 de către un străjer din Fălticeni:

> Sănătate Majestate!
>
> La început de an nou gândul tuturor se îndreaptă către Cel care conduce destinele poporului Român. Un străjer din Bucovina îndrăzneşte, Majestate, să vă ureze pe calea scrisului: La Mulţi Ani!
>
> Mai mult decât oricare altul, sunt în drept să mulţumesc Majestăţii Voastre pentru darul pe care l-aţi făcut tineretului prin Straja Ţării. Am avut prin tabere prilejul să cunosc multe ţinuturi ale frumoasei noastre ţări şi ale străinătăţii. Prin taberele organizate de legiunea Bucureşti la Lupşa, în judeţul Turda, de legiunea Baia la Moişa, judeţul Baia, precum şi cele organizate de Straja Ţării la Roma în Italia am avut prilejul să fac cunoştinţă cu o viaţă nouă, cu farmecul vieţii petrecute în aer liber, cu program; am putut să încerc un sentiment cu totul aparte ce-l capeţi când eşti departe de Ţară, şi anume acela de nesfârşit entuziasm la trecerea frontierei spre ţară. Uitam atunci tot. în sufletul meu nu mai era atunci decât un ideal: propăşirea Patriei şi a Poporului Român prin „Credinţă şi muncă pentru ţară şi Rege!".
>
> Şi acum, pentru a nu lua din timpul atât de preţios Majestăţii Voastre, timp pe care-l întrebuinţaţi pentru idealul ridicării României şi a Românilor, mulţumesc încă odată din tot sufletul meu de Român şi Străjer, Majestăţii Voastre, Marele nostru Străjer, pentru tot binele care l-aţi făcut până acum în folosul Ţării şi al Românilor şi pe care-l faceţi zi de zi fără odihnă,
>
> Sănătate Majestate şi „La Mulţi Ani!".[276]

Fără a considera că un asemenea entuziasm se generalizează acum în rândul tinerilor, cu greu am putea nega atracţia de care se bucură în rândul acestei categorii de vârstă universul simbolic şi practicile propuse de aşezămintele carliste.

Acestea oferă tinerilor posibilitatea de a „birui" individualismul şi de a participa la un efort comun făcut în folosul comunităţii naţionale. Din punct de vedere ideologic, îşi însuşesc astfel o misiune

sacră: crearea unei naţiuni, în egală măsură, aceste organizaţii ar putea fi gândite şi ca formule de inginerie socială, atât prin felul în care statul instrumentalizează o categorie socială atât de importantă din punct de vedere numeric, cât şi prin maniera în care activismul tinerilor este destinat să transforme naţiunea şi statul din care fac parte.

5.6 Autoritarism şi inginerie socială

Într-o manieră progresivă, regimul monarhiei autoritare tinde să controleze din ce în ce mai multe aspecte ale existenţei indivizilor, iar în această privinţă proiectele de inginerie socială iniţiate de stat (însoţite uneori de radicalism) se bucură de o popularitate aparte. Potrivit discursului oficial, miza lor

cea mai mare ar fi fost aceea de a impune *ordinea* într-un stat perceput multă vreme ca fiind în pragul *dezordinii.*

în primul rând, această practică este sesizabilă în cazul diferitelor formule de încadrare a indivizilor pe care le-am analizat mai sus (Straja Ţării, Serviciul Social, aşezămintele „Muncă şi Voe Bună" etc.). Totodată, ingineria socială car- listă poate fi identificată şi în cazul economiei dirijate, în planurile de sistematizare a oraşelor, în maniera în care este instrumentalizată din punct de vedere ideologic arhitectura (aspect pe care îl voi explora în capitolul consacrat esteti-zării *carliste* a politicului) ori în acţiunile de asanare a lacurilor şi a mlaştinilor din jurul Bucureştiului (zone unde se extinde inclusiv Parcul Naţional „Regele Carol al II-lea"). Această ultimă acţiune este pusă la rândul ei sub semnul iniţiativelor monarhului de reorganizare edilitară şi înfrumuseţare a capitalei.

Odată cu înfiinţarea Comisiunii Superioare a Planurilor de Sistematizare (în 1938), autorităţile derulează proiecte de sistematizare a oraşelor şi a satelor prin care se are în vedere îndeosebi alinierea străzilor şi realizarea unor „centre civice", alături de diferite alte lucrări edilitare. Potrivit noii legi administrative, asemenea planuri devin lucrări „obligatorii" pentru fiecare dintre autorităţile locale.[277] în această privinţă, capitala reprezintă cel mai popularizat caz din a doua jumătate a anilor 1930, când se discută şi se practică proiecte îndrăzneţe de transfigurare urbanistică a Bucureştiului.[278] Unii partizani mai zeloşi ai modernizării sale propun o „refacere" a urbei care să înceapă „cu târnăcopul"[279]. Alţii, ca Mihail Manoilescu, proclamă pur şi simplu „reame- najarea" capitalei astfel încât aceasta să fie cât mai compatibilă cu funcţia de centru

politic pe care o îndeplineşte în cadrul României Mari.[280] Ce-i drept, în acest deceniu metropola ţării se transformă într-un ritm vertiginos: se trasează bulevarde şi se aliniază străzi, iar arhitecţii experimentează din plin stilul modernist. în plus, creşte şi înălţimea clădirilor şi se amenajează pieţe publice monumentale. Una dintre ele este închinată acum tocmai „Restauraţiei". Actuala piaţă a Unirii poartă în aceşti ani numele „8 Iunie", iar începând din anul 1937 autorităţile gândesc planuri pentru organizarea ei. în acest caz, primul pas constă în dărâmarea unei părţi din halele comerciale care ocupă zona.

Ingineria socială carlistă poate fi însă identificată inclusiv în marea popularitate de care se bucură acum *planul naţional* (fie el anual sau cincinal)[281] şi economia dirijată. Astfel, aflăm că pentru perioada 1939-1944 autorităţile ţinuturilor îşi gândesc activităţile pornind de la „planuri cincinale", concept care este inserat extrem de rapid în vocabularul oficial.[282] în schimb, dirijismul economic se manifestă acum prin legi care prevăd comasarea proprietăţilor agricole sau înfiinţarea Consiliului superior economic, instituţie ale cărei atribuţii sunt centrate pe elaborarea unor planuri pentru „raţionalizarea" şi „valorificarea" producţiei naţionale.[283] Pentru anul 1940, de pildă, autorităţile statului prevăd pur şi simplu introducerea „producţiei dirijate" şi a „comerţului dirijat"[284]. Din punct de vedere ideologic, această voinţă de planificare se doreşte a fi expresia *ordinii* promise de carlism. Pe de altă parte, *planul* se cuvine a fi înţeles în egală măsură ca un instrument destinat a încadra, a controla şi a mobiliza populaţia.

Regimul autoritar monarhist pretinde a se fi centrat pe o anumită filozofie socială, una teoretizată inclusiv de intelectuali carlişti partizani ai ingineriei sociale ca Mihail Manoilescu şi Dimitrie Guşti, care întâmpină cu entuziasm schimbarea politică din februarie 1938. Pentru Asociaţia Generală a Inginerilor din România, condusă de Manoilescu, noul regim este destinat să coincidă, în sfârşit, cu o autentică afirmare a inginerilor în existenţa naţiunii[285]. Cultul inginerului şi al „ştiinţei organizării" (respectiv al *inginerului* ca *organizator* al societăţii) se numără de multă vreme printre temele esenţiale care formează concepţia lui Manoilescu despre felul cum ar trebui guvernat un stat[286], acesta recomandând „forţa gospodarilor organizaţi" ca soluţie pentru înfrânarea „dezordinii" create de parlamentarism şi de o birocraţie ineficientă.[287] în ceea ce îl priveşte pe Dimitrie Guşti, acesta propune încrezător sporirea atribuţiilor Institutului Social Român, întocmirea unei „Hărţi Sociologice a

României" şi întemeierea unei Facultăţi de Ştiinţe Sociale.[288] în noul context politic, ţelul declarat al aşezămintelor pe care le conduce într-o manieră concertată (FCR şi ISR) devine astfel nu doar acela de a studia ţara, ci şi de a o „transforma".[289] Cercetările activiştilor culturali pe care îi dirijează, de pildă, sunt destinate acum să contribuie la buna „guvernare" a naţiunii.[290]

Acest din urmă deziderat ne duce cu gândul la maniera în care statul car- list justifică folosirea ingineriei sociale ca remediu pentru îndreptarea tarelor birocraţiei sau pentru rezolvarea problemelor (în acelaşi timp economice, sociale şi culturale) cauzate de fărâmiţarea şi slaba productivitate a proprietăţilor rurale. De aceea consider că ingineria socială carlistă ar putea fi mai bine înţeleasă când avem în vedere politicile regimului autoritar destinate satelor, îndeosebi eforturile făcute în direcţia organizării unor *sate-model.* în această privinţă, autorităţile locale, Fundaţiile Culturale Regale şi Institutul Social Român acţionează concertat pentru a crea asemenea aşezări în fiecare judeţ. Odată modernizat potrivit aşteptărilor iniţiatorilor programului, satul-model urma să funcţioneze ca vector de referinţă şi inspiraţie pentru celelalte localităţi. Modernizarea carlistă este plănuită a se face inclusiv prin imitaţie.

Unul dintre cazurile discutate de presă este satul Topoloveni, localitatea de baştină a liderului naţional-ţărănist Ion Mihalache.[291] Nu acesta este însă exemplul pe care regimul îl popularizează într-un mod asiduu. în aceşti ani, propaganda se concentrează asupra unei localităţi din judeţul Romanaţi, într-un context aparte.[292] în 1 aprilie 1938, satul Dioşti este afectat de un incendiu care distruge o bună parte din suprafaţa locuită. La cinci zile după tragedie, Carol al II-lea merge personal aici, iar ca urmare a acestei vizite regale refacerea aşezării este pusă în sarcina Fundaţiilor Culturale Regale. Un nou sat urmează să fie reconstruit în afara vechii aşezări.[293] Pentru Henri H. Stahl, unul dintre activiştii FCR care participă la acest demers, ceea ce el numeşte ca fiind „experimentul Dioşti" ar fi fost prima tentativă a şcolii de sociologie conduse de Dimitrie Guşti de a construi „un sat model"[294].

într-un timp remarcabil de scurt, Dioşti devine un veritabil şantier. Pe lângă lucrările de canalizare, de electrificare şi de alimentare cu apă potabilă a localităţii, se ridică rapid case, adăposturi pentru animale şi depozite pentru cereale. Se sapă fântâni, se construiesc poduri, dar şi 10 kilometri de drum, de această dată aliniat şi pietruit. Din contră, nu se urmăreşte „urbanizarea" satului. în realizarea estetică a gospodăriilor şi a locuinţelor, se ţine cont de

specificul artei ţărăneşti locale. Altfel, odată ajuns în centrul noului

sat, călătorul urma să găsească acolo instituţiile sale reprezentative: Biserica Ortodoxă, Căminul cultural, şcoala (în interiorul şcolii, o placă de marmură este închinată „Eroilor Neamului"), toate acestea alături de clădiri administrative (primăria, notariatul, jandarmeria, poşta), de piaţă şi de câteva aşezăminte destinate sănătăţii locuitorilor: un dispensar, o farmacie, o baie publică şi un teren de sport. în preajma lor se amenajează şi un „centru industrial", ce cuprinde mori, o uzină electrică, dar şi ateliere de fierărie, tâmplărie, cizmărie şi croitorie, mărginite de o serie de locuinţe pentru muncitori. în fine, într-o manieră simbolică, în mijlocul pieţei centrale se pregăteşte edificarea statuii monarhului, în calitatea sa de „Ctitor al Dioştilor"[295].

Una dintre particularităţile esenţiale ale acestui demers e reprezentată de faptul că se desfăşoară urmându-se cu stricteţe modelul gustian de acţiune. Pentru Dimitrie Guşti, Dioşti devine un „centru de experimentare socială"[296], în primă fază, membrii şcolii gustiene desfăşoară activităţile lor de teren, anchete (demografice, economice, culturale, istorice, estetice, sanitare) întreprinse cu minuţiozitate. în al doilea rând, se fac planuri şi proiecte de sistematizare utilizându-se tocmai rezultatele acestor cercetări. în fine, aceşti paşi sunt urmaţi de timpul muncii „efective", când autorităţile statului, tehnocraţii FCR, ţăranii, echipele regale şi străjerii muncesc laolaltă pentru reconstrucţia satului[297]. Aprecierile nu întârzie să apară. Felul exemplar în care se derulează această iniţiativă oferă încă un prilej carliştilor de a face elogiul „principiului ştiinţific" ce ar fi fost aplicat aici de noua administraţie a statului.[298]

Această experienţă permite şi observarea felului cum regimul practică planurile sale de inginerie socială atât în legătură cu carlismul cultural, cât şi cu imaginea lui Carol al II-lea de „Rege al ţăranilor". în 1 noiembrie 1938, Dimitrie Guşti îi scrie nu fără temei ministrului de interne Armând Călinescu următoarele: „Toate aceste lucrări, executate după dorinţa M.S. Regelui, sub directivele FCRPC [Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol" – n.n.], transformând această comună într-un sat model, ilustrează idealul către care trebuie să tindă – prin spor de cultură şi civilizaţie – toate satele de pe cuprinsul României"[299]. Potrivit mesajului oficial, reconstrucţia satului Dioşti ar

fi reprezentat în mod simbolic reconstrucţia întregului stat. Pe de altă parte, această iniţiativă evidenţiază şi o posibilă viziune *carlistă* (măcar din punct de vedere estetic) asupra felului cum ar fi trebuit să arate şi să fie structurat un sat model în România Mare.

Faptul că actorii implicaţi în activitatea FCR şi a ISR servesc deziderateloor de inginerie socială ale regimului este trădat în primul rând de vocabularul pe care îl folosesc. Astfel, odată cu legiferarea noii constituţii, Anton Golopenţia proclamă nici mai mult, nici mai puţin decât practica „administraţiei integrale”[300]. în această privinţă, Golopenţia recomandă experienţa şi dinamismul echipelor regale, prezentate drept adevărate „observatoare sociale mobile” capabile să se constituie într-o „avangardă” destinată să furnizeze metode mai rapide şi mai directe de „reorganizare a ţării”[301]. Până la urmă, Dimitrie Guşti este cel care însărcinează pe echipieri cu funcţia de „reformatori sociali”, respectiv de „ingineri sociali”[302], concepte precum „transformarea” şi „reforma” dominând viziunea sa despre felul cum ar fi trebuit modernizată lumea rurală românească[303]. Pe scurt, potrivit calculelor sale, „ştiinţa naţiunii” (altfel spus, cunoaşterea naţiunii) pe care o preconizează prin cercetarea sistematică a celor peste 15 000 de sate, oraşe şi alte „realităţi româneşti” ar fi putut fi realizată în maximum zece ani.[304]

Folosind un limbaj asemănător celui întrebuinţat de Guşti şi de Golopenţia într-o broşură informativă pe care o publică în 1939, Henri H. Stahl discută la rândul lui despre importanţa „organizării” tinerilor în echipe şi despre „cercetarea ştiinţifică migăloasă” pe care aceştia o desfăşoară. Din acest text aflăm că participanţii la aceste campanii sunt însărcinaţi încă de la început cu un „plan de acţiune” (unul ce ar fi putut fi inclusiv „eşalonat pe mai mulţi ani”) menit să „transforme” aşezarea într-un adevărat „sat model”. întrucât până la instaurarea regimului de autoritate monarhică satele româneşti ar fi avut de suferit inclusiv din cauza faptului că n-ar fi avut parte de „sfătuitori” şi „îndrumători tehnici”, rolul echipelor regale ar fi tocmai acela de a cerceta, de a „sistematiza” şi de a „raţionaliza” viaţa satelor, condiţii gândite ca fiind absolut necesare pentru modernizarea progresivă a acestor aşezări. în fine, toate acestea urmau

să se desfăşoare potrivit unui „plan oficial de lucru acceptat de către stat” şi practicat progresiv prin instituţiile sale.[305]

într-o societate preponderent ţărănească cum este România anilor treizeci, Guşti, Golopenţia şi Stahl justifică ingineria socială prin necesitatea cunoaşterii şi modernizării naţiunii, ideile lor definind

cât se poate de bine concepţia de lucru care stă atât la baza înfiinţării Serviciului Social, cât şi a reorganizării Institutului Social Român, care începând din noiembrie 1939 devine Institutul de Cercetări Sociale al României. într-adevăr, Serviciul Social merită a fi înţeles nu doar ca o practică asociată naţionalismului şi monarhismului, ci şi ca o manifestare a ingineriei sociale carliste. Ceea ce până în 1938 fusese numai un lucru „fragmentar", „periodic" şi „de scurtă durată" urma să capete de acum înainte, potrivit planurilor lui Dimitrie Guşti, un caracter „generalizat", „permanent" şi „sistematic"[306].

Ce înseamnă însă specificul carlist al acestor forme de inginerie socială? înainte de toate, faptul că sunt făcute în numele şi prin implicarea (deseori activă) a regelui Carol al II-lea. Monarhiştii se străduiesc neîncetat să creeze o legătură indisociabilă între monarh şi ideea de reformă. în anii 1930, scrie Cezar Petrescu, monarhul este persoana care statorniceşte „principiul reformelor" în procesul de guvernare a României Mari[307]. De fapt, propaganda prezintă întregul deceniu carlist ca pe o epocă a reformelor (începând cu carlismul cultural şi crearea organizaţiilor regaliste de tineret şi până la modernizarea armatei ori la promulgarea unei noi constituţii). Dimitrie Guşti, de pildă, atribuie exclusiv monarhului ideea practicării „reformei sociale" prin instituţia Serviciului Social.[308] Ce-i drept, cu greu poate fi disociată persoana suveranului de ingineria socială a Fundaţiilor Culturale Regale şi a Institutului Social Român. în „cazul Dioşti", nu este suficient faptul că FCR pun la dispoziţie suma de bani necesară pentru reconstrucţia satului. într-o întrunire a comisiei ISR din iunie 1938, participanţii solicită explicit o implicare mult mai activă a suveranului.[309] Cu un an în urmă, textul unui îndrumător de lucru destinat echipelor regale începea tocmai cu portretul regelui şi cu un mesaj de încurajare adresat de suveran echipierilor.[310]

Această reputaţie de reformator nu reprezintă pur şi simplu un produs al propagandei, ci derivă inclusiv dintr-un voluntarism veritabil al monarhului. În această privinţă, ardeleanul Alexandru Vaida-Voevod ne oferă o mărturie interesantă: „Regele Carol al II-lea a fost un prototip al epocii sale. Era condus de râvna nepotolită de reformator. [...] îl interesa tot pe atâta [...] problema şoselelor ori a edificiilor publice. îl preocupa permanent un întreg plan de înfrumuseţare a Capitalei, prin plantaţii, grădini, parcuri, spre a servi Bucureştii ca model pentru oraşele, satele şi liniile de comunicaţie ale ţării. [...] Guvernele dintre 1930-1940 au putut înfăptui multe reforme. Cu Regele Carol al II-lea se putea lucra uşor, fiind veşnic preocupat de inovaţii reformatoare”[311]. Lăsând la o parte nota sa subiectivă, o asemenea mărturie nu este întru totul lipsită de adevăr. Regele îşi asumă de bunăvoie rolul de prim reformator al statului şi profită constant de statutul său politic pentru a modela peisaje şi comunităţi umane. Aşa se face că planul arhitectului-urbanist Iacob Petrescu de amenajare a pieţei „8 Iunie” este supus aprecierii monarhului[312] şi că pentru o mai eficientă colectare a impozitelor Carol al II-lea nu ezită să recomande aplicarea unui „plan general pentru ţară”, pe care îl aseamănă conştient cu planurile cincinale din Uniunea Sovietică.[313] Să nu uităm, până la urmă, regele este *Capul* acestui stat autoritar şi intervenţionist.

Admirându-i intuiţia de care dă dovadă în aplicarea politicilor de încadrare a tineretului, Teofil Sidorovici asociază în termeni elogioşi pe Carol al II-lea cu un „grădinar” care „altoieşte” virtuţi în rândul viitoarelor generaţii de cetăţeni.[314] în această epocă, proiectul de reconstrucţie a statului şi a societăţii iniţiat de suveran este gândit deci, de unii monarhişti, ca o formă *de grădinărit social*. Alţii, îl schimb, îl asociază cu un demers ştiinţific. Dragoş Vrânceanu (unul dintre jurnaliştii carlişti de la *Curentul*), de pildă, prezintă activitatea echipelor regale şi a căminelor culturale ca pe o „acţiune socială ştiinţifică” datorată monarhiei.[315] De fapt, carliştii înscriu practicile de inginerie socială discutate mai sus pe linia unor activităţi raţionale şi coerente. Un alt monarhist, Dem I. Dobrescu, primar al Bucureştiului între anii 1929 şi 1934, le integrează încrezător într-o veritabilă sociologie carlistă: „Regele nostru face parte din

rasa marilor reformatori, cu serioase cunoştinţe de ştiinţă socială pozitivistă. Discursurile pătrunse de cumpătare ştiinţifică şi siguranţa tacticii în aplicarea reformelor arată că Majestatea Sa nu pleacă de la simple idei subiective, abstracte şi teoretice. Regele nostru face politică bazată pe ştiinţă socială. Din curajul reformelor şi din principiile anunţate cu diferite ocazii reiese că Regele nostru posedă principiile de bază ale sociologiei pozitiviste"[316]. Retorica acestor carlişti transmite un mesaj ideologic cât se poate de clar: spre deosebire de epoca parlamentarismului, asociată cu improvizaţiile şi oportunismul politic, reformele dirijate de Carol al II-lea nu ar fi fost făcute la întâmplare, ci într-o manieră raţională şi eficientă, potrivit unui *plan*.

Pentru vectorii care le animă, asemenea iniţiative nu reprezintă altceva decât o necesitate şi o manifestare firească a unui stat cu adevărat modern. De altfel, tocmai această asociere a monarhiei reprezentate de Carol cu ingineria socială trădează faptul că ideologia carlismului este practicată de monarhişti ca o formulă de modernitate politică. Iniţiativele discutate mai sus pot fi integrate dezideratului de ordine modernă pe care naţionaliştii monarhişti o promit unui stat copleşit de tare administrative şi unei societăţi preponderent ţărăneşti ale cărei structuri tradiţionale traversează un proces accelerat de dezagregare. Acest specific ţărănesc imprimă mişcării politice monarhiste o configuraţie aparte. În această privinţă, în secţiunea următoare analizez raporturile monarhiei şi ale statului autoritar cu Biserica Ortodoxă.

5.7 Un stat autoritar ortodox

Statul carlist utilizează mijloace extrem de diverse pentru a-şi legitima autoritarismul. Factorii pornind de la care sunt justificate politicile sale antiliberale nu sunt doar de ordin geopolitic (revizionismul), politic (tarele parlamenta rismului, ameninţarea radicalismului politic), social (necesitatea modernizării satelor) ori cultural (întărirea culturii naţionale). în egală măsură merilă Inal.t în considerare şi colaborarea cu Biserica Ortodoxă, respectiv felul cum cslc in strumentalizată ortodoxia.

Faptul că o ideologie autoritară şi naţionalistă precum cea carlistă dobândeşte sprijinul bisericii nu reprezintă un lucru inedit în Europa anilor treizeci.[317] în opinia lui Roland Clark, ceea ce particularizează

însă cazul României este că aici „naţionalismul religios” (Clark foloseşte expresia de *religious naţionalism)* devine parte a unei politici de stat destinate naţionalizării unor teritorii anexate după Primul Război Mondial.[318] Relaţiile dintre regimul autoritar carlist şi această instituţie reprezintă, de fapt, un caz interesant de sacralizare a politicului. Nu e vorba despre o veritabilă *religie politică,* fenomen care, potrivit lui Emilio Gentile, se manifestă într-o manieră „totalitară” şi „radical exclusivistă” în raport cu alte religii şi ideologii politice[319], ci mai degrabă de o alianţă, de o fuziune între sfera politicului şi un tip particular de sacralizare ecleziastică.

O veritabilă separare între statul român şi Biserica Ortodoxă nu a existat vreodată. La sfârşitul anilor 1930, cele două instituţii dezvoltă o strânsă colaborare. Activismul politic al clerului ortodox nu reprezintă totuşi o noutate în România acestui deceniu şi nu se rezumă la naţionalismul avansat de stat (fie el – adică naţionalismul – de natură monarhistă sau nu). în anii care precedă instaurarea regimului autoritar o parte a acestui cler manifestase deja un puternic ataşament faţă de ideologia Gărzii de Fier.[320] Prezenţa a numeroşi preoţi ortodocşi la înmormântarea legionarilor Moţa şi Marin din februarie 1937 stârneşte însă îngrijorarea regelui şi a înalţilor ierarhi ai acestei biserici, favorabili statu-quoului.[321] în consecinţă, în acelaşi an este reînfiinţat Ministerul Cultelor, gândit ca un instrument etatist destinat supravegherii activităţii cultelor religioase. Ulterior, ca o încununare a acestei măsuri, Constituţia din 27 februarie 1938 interzice explicit preoţilor să facă propagandă politică sau să presteze jurăminte de credinţă ori fidelitate în afara celor făcute faţă de monarhie şi de statul român.[322]

Pe de altă parte, Biserica Ortodoxă nu trebuie privită pur şi simplu ca un instrument al statului român. Colaborarea dintre cele două entităţi presupune beneficii pentru ambele părţi. Astfel, pornind de la faptul că reprezintă confesiunea majorităţii românilor, Biserica Ortodoxă îşi asigură încă din 1925 statului de biserică „dominantă” în statul român[323], poziţie reafirmată ulterior şi de

Constituţia din februarie 1938. în schimb, relaţiile dintre ierarhii ortodocşi şi cei greco-catolici devin acum tensionate[324]. Deşi Biserica Greco-Catolică (influentă în Transilvania şi Banat) este considerată la rândul ei ca fiind o biserică „românească”, acordându-i-se „întâietate” faţă de alte culte[325], existenţa sa este privită de actorii regimului mai degrabă ca un anacronism în peisajul noii ordini carliste, ca un soi de instituţie hibridă.

La sfârşitul deceniului, clericii greco-catolici sunt din ce în ce mai

puţin prezenţi la manifestaţiile organizate cu prilejul sărbătorilor naţionale.[326] În 1939, de pildă, niciun reprezentant al „uniţilor" nu este prezent la învestitura noului patriarh Nicodim Munteanu.[327] Biserica Greco-Catolică este un aşezământ discriminat sau cel puţin aceasta este impresia care reiese din doleanţele pe care unii dintre clericii săi le adresează regelui. În 1934, Carol al II-lea nu pare a reacţiona în vreun fel la scrisoarea episcopului Lugojului, Alexandru Nicolescu, care deplânge „sistematica înlăturare a Bisericii române unite de la marile praznice naţionale, [...] care durează de la Unire încoace, chiar şi atunci când praznicele se ţin în regiuni sau în parohii cu majoritate absolută română unită"[328]. Din contră, patru ani mai târziu, tocmai pe un teren donat de suveran Bisericii Ortodoxe se plănuieşte ridicarea în localitatea Vadul Carol al II-lea[329] a unei mănăstiri ortodoxe, deşi aici majoritatea locuitorilor sunt acum români greco-catolici.[330] Discutarea, pe scurt, a felului în care statul român gestionează relaţia cu Biserica Greco-Catolică este importantă pentru că ne ajută să înţelegem mai bine tocmai ascensiunea Bisericii Ortodoxe din timpul domniei regelui Carol al II-lea.

În anii 1930, scaunul patriarhal este ocupat succesiv de Miron Cristea (până la moartea sa, în iulie 1939) şi de Nicodim Munteanu (începând din iulie 1939). Biserica Ortodoxă devine acum o instituţie foarte prezentă şi influentă în spaţiul public, iar faptul că Miron Cristea devine primul şef de guvern al României carliste nu face decât să confirme acest lucru. Cele două decenii interbelice coincid nu doar cu un program prolific de construcţie de biserici (focalizat în primul rând asupra teritoriilor din noile provincii), ci şi cu o creştere substanţială a numărului de preoţi şi de eparhii ortodoxe. În plus,

se înfiinţează facultăţi de teologie ortodoxă, academii şi seminare teologice, dar şi diferite alte asociaţii cu specific ortodox. În fine, nu mai puţin important este faptul că Biserica devine un vector extrem de activ în cadrul ceremoniilor cu caracter naţional desfăşurate în spaţiul public.

Începând din 1938, regimul autoritar nu doar sprijină construcţia de biserici în noile provincii, ci se identifică de-a dreptul cu asemenea iniţiative. Se continuă astfel un program ambiţios început şi desfăşurat deja anterior în România Mare, când în aceste regiuni se finalizează sau se pun pietrele de temelie a numeroase aşezăminte religioase, dintre care unele se remarcă prin monumentalitatea lor (precum cele de la Bălţi, Gheorghieni, Sighişoara, Cluj, Lipova, Timişoara). Fiecare reşedinţă de judeţ sau oraş mai important urma

să fie înzestrată cu câte o catedrală, în contextul în care în cadrul noii ordini nu doar episcopii, ci inclusiv regele şi autorităţile susţin acţiunea de naţionalizare a acestor regiuni prin ortodoxie. în opinia lui Carol al II-lea, bisericile şi episcopiile ortodoxe din noile provincii pur şi simplu afirmă „stăpânirea românească" şi întreţin „oţelirea românismului". Monarhul le asociază explicit cu „cetăţi" în faţa cărora „trebuie să se spargă valurile duşmane"[331]. De fapt, în zonele de frontieră se construiesc în anii 1938-1940 nu doar fortificaţii, ci şi biserici ortodoxe[332], şi tot acum sunt înfiinţate episcopiile Maramureşului şi Timişoarei[333] şi se finalizează sau se pregăteşte construcţia unor catedrale ortodoxe în Braşov[334], Bistriţa şi Hunedoara.[335]

însă în cadrul edificiului politic condus de monarhia autoritară, Biserica Ortodoxă se afirmă ca o prezenţă dominantă nu doar din punct de vedere religios, ci şi cultural. Noua programă şcolară adoptată în timpul ministeriatului lui Armând Călinescu la Educaţia Naţională reconfirmă „ortodoxia" şi „biserica ortodoxă" printre obiectele de studiu din şcolile primare şi secundare[336], iar publicaţiile oficiale ale regimului (*România*, *România satelor*, *Albina)* rezervă la rândul lor rubrici aparte acestor teme. în această privinţă, revista *Albina* este utilizată ca un instrument de pedagogie ortodoxă, de catehizare. în afară de textele pe care le semnează aici diferiţi duhovnici, cititorilor li se împart la fiecare început de an calendare ortodoxe. Astfel, regimul carlist

înglobează explicit ortodoxia şi Biserica Ortodoxă în ideologia şi în practicile sale politice şi culturale.

De altfel, Biserica şi statul autoritar colaborează şi în lupta împotriva adversarilor sau potenţialilor adversari ai regimului. în mod simbolic, la scurt timp după adoptarea noii constituţii, patriarhul Miron Cristea oficiază în capitală o slujbă tocmai pentru „împăciuirea tuturor cetăţenilor ţării", prilejuită de sărbătorirea „Zilei Ortodoxiei"[337]. La bazele acestei alianţe dintre stat şi biserică stă o logică simplă: forţele naţionale *centripete,* în acest caz regimul şi Biserica Ortodoxă, se află acum într-o opoziţie inevitabilă cu forţele *centrifuge*. Prin urmare, Biserica Ortodoxă depune eforturi pentru obţinerea consensului naţional proclamat de carlişti condamnând constant sectele religioase (respectiv cultele neoprotestante), fascismul Gărzii de Fier, ideologia comunistă, revizionismul (respectiv iredentismul), dar şi francmasoneria.

în această privinţă, lupta comună a statului şi a bisericii împotriva confesiunilor neoprotestante constituie un aspect cât se poate de

lămuritor. Legislaţia carlistă le consideră o primejdie pentru „siguranţa statului", a „ordinii", a „liniştii publice" şi a „bunelor moravuri"[338], iar la sfârşitul anului 1938 un tribunal militar chiar condamnă la închisoare 70 de adepţi ai cultului penticostal[339] (activitatea mai multor „secte" şi asociaţii religioase fusese deja interzisă cu un an în urmă[340]). Cum se explică faptul că tocmai un tribunal militar judecă acest caz? De fapt, împotriva acestor grupuri de „conspiratori", în spatele cărora s-ar fi ascuns „internaţionalismul comunist" şi „vrăjmaşii unităţii naţionale"[341], luptă alături de Biserică inclusiv armata, autorităţile, echipele regale şi Straja Ţării. Preotul Gheorghe Paschia, de pildă, duhovnic al străjeriei, îşi face acum un ţel din combaterea acestor grupuri întrucât le percepe ca fiind veritabile forţe antireligioase şi antinaţionale:

> Au năvălit şi la noi, ca nişte lăcuste, sectari, sau, cum îi numeşte Sfânta Scriptură, eretici. Ei poartă diferite nume, pe care voi le-aţi auzit sau nu. Nu e nevoie să le ştim numele, fiindcă mulţi nu şi-l spun sau mint spunând alt nume decât cel adevărat. Nu după nume îi cunoaştem, ci după învăţăturile şi faptele lor.

> Eretici sau sectari sunt toţi aceia care nu-şi fac semnul crucii, nu au icoane în casele lor, nu vin la biserică, spun să nu facem armata, căci nu trebuie să tragem cu puşca, vorbesc de rău credinţa noastră ortodoxă şi pe slujitorii ei, în puţine cuvinte, sunt duşmani ai credinţei strămoşeşti şi ai neamului românesc, adică a tot ce avem noi mai scump pe pământ şi în cer.[342]

Implicarea Bisericii în activitatea străjeriei, a echipelor regale ori a premi- litarilor nu ar trebui să ne surprindă. Tineretul carlist este un tineret ortodox: printre îndatoririle sale se numără şi participarea la slujbele religioase, iar *Crezul Străjerilor* cuprinde inclusiv o mărturisire de fidelitate faţă de „Biserica strămbunilor"[343], de faptă o referire indirectă la ortodoxie şi la Biserica Ortodoxă.

Straja Ţării este pusă încă de la începuturile sale sub ocrotirea Sfântului Gheorghe (premilitarii au că patroni spirituali pe sfinţii Constantin şi Elena).[344] Străjerii se spovedesc şi se împărtăşesc, ţin posturile Bisericii Ortodoxe, pomenesc morţii, construiesc şi repară biserici, îngrijesc cimitire şi ridică troiţe (până în 1940, Straja Ţării ridică în România Mare aproape 3 200 de troiţe).[345] în această privinţă, troiţe realizează şi echipele regale, însă tinerii coordonaţi de Dimitrie Guşti se ocupă în egală măsură şi cu combaterea sectelor şi cu înfăptuirea unei „educaţii religioase" în rândul ţăranilor, cărora le împart icoane sau cărţi cu rugăciuni ortodoxe.[346] De această dată, într-o strânsă colaborare cu preoţii, care, drept recunoştinţă, se

implică în activităţile Serviciului Social.[347]

Cooperarea dintre Biserică şi aşezămintele statului carlist configurează acum o veritabilă cultură politică de sorginte bizantină. în 1939, impresionat de desfăşurarea ceremoniei învestirii lui Nicodim Munteanu ca patriarh al României, Pamfil Şeicaru integrează pe bună dreptate acest eveniment într-o tradiţie autohtonă de sorginte medievală: „Era într-adevăr simbolic cortegiul acela al înalţilor prelaţi, porniţi să escorteze spre Palatul regesc pe noul Păstor al Bisericii, ei înşişi escortaţi de ostaşii Patriei de-a lungul drumului străjuit de drumeţii din norod. Domnul, Altarul, Poporul, Oastea – supremele realităţi ale destinului naţional, înfrăţite astfel cum le-a contopit datina de veacuri a străbunilor”[348]. Pentru unii apologeţi ai regimului, în aceşti ani se înfăptuieşte cu adevărat un „stat autoritar ortodox”[349], gândit ca o reîmplinire a „simfoniei

bizantine” despre care vorbeşte teologul rus Serghei Bulgakov când se referă la natura raporturilor existente în Imperiul Bizantin între stat şi Biserică.[350]

în anii 1938-1940, relaţiile dintre statul monarhiei autoritare şi Biserica Ortodoxă sunt deosebit de armonioase. în această privinţă, pe lângă aspectele analizate mai sus merită avută în vedere şi ortodoxia teatrală a regelui. în afară de tradiţionala sacralizare ecleziastică a monarhiei ca instituţie, episcopii şi chi- riarhii primesc acum învestitura episcopală (respectiv cârja episcopală) chiar din mâinile monarhului, potrivit unui vechi obicei bizantin.[351] înfăţişat de propagandă ca un veritabil „Apărător al Bisericii” şi „chezaş al dreptei credinţe”[352], Carol al II-lea îşi joacă cu succes rolul de rege mărturisitor al ortodoxiei şi sprijinitor al acestui aşezământ. Acesta este nu doar prezent, deseori, la sfinţirea unor aşezăminte ortodoxe, ci şi ctitor de biserici. Altfel, din biroul regelui nu lipsesc icoanele ortodoxe, iar una dintre cele mai popularizate teme fotografice ale propagandei este tocmai ipostaza care îl înfăţişează sărutând Evanghelia.

Pentru Carol al II-lea, Biserica Ortodoxă reprezintă „biserica strămoşească”[353], la jumătatea anului 1939 (cu prilejul învestirii patriarhului Nicodim Munteanu) afirmând pur şi simplu faptul că „la noi, Românii, biserica şi naţiunea sunt totuna”[354]. Regele se mândreşte cu faptul că este „născut şi crescut ortodox”[355] (ceea ce îl deosebeşte de cei doi predecesori ai săi, Carol I şi Ferdinand I, ambii catolici). Fără a se considera „bisericos”, se prezintă totuşi ca „un adevărat credincios”[356], participând la cele mai importante slujbe religioase de peste an, când se împărtăşeşte şi se spovedeşte.[357]

Teatralitatea suveranului este obţinută, aşadar, şi prin discursurile sale. Carol al II-lea invoca ajutorul divin în sprijinul regatului României Mari încă din prima zi de existenţă a noului regim.[358] în fine, nu mai puţin important este faptul că regele cultivă o legătură strânsă nu doar cu fiecare dintre patriarhi, ci şi cu alţi clerici, fapt evidenţiat de corespondenţa sa şi de însemnările sale zilnice. I se cere frecvent ajutorul şi i se fac cunoscute chestiuni dintre cele mai diverse, fie că e vorba despre alegerea mitropoliţilor, de organizarea ceremoniilor ori de lupta pentru combaterea „sectelor" religioase[359]. Prin urmare, monarhul sprijină deseori Biserica, folosindu-se de influenţa sa politică.

în examinarea monarhismului carlist, ortodoxia se cuvine a fi înţeleasă nu atât în dimensiunea sa dogmatică şi clericală, cât mai ales prin prisma practicilor culturale pe care le presupune. în această privinţă, merită avut în vedere faptul că tradiţia bizantină, care neagă existenţa oricărei opoziţii între puterea spirituală şi cea temporală, a dominat multă vreme cultura, politica şi mentalităţile din principatele Yalahiei şi Moldovei, care vor forma România modernă la mijlocul secolului al XlX-lea. Este vorba despre o teză susţinută chiar de un monarhist, istoricul Nicolae Iorga, într-o carte publicată în 1935 şi al cărei titlu este unul cât se poate de sugestiv: *Bizanţ după Bizanţ.*[360]

Pentru statul carlist, Biserica Ortodoxă devine unul dintre cei mai importanţi vectori ai procesului de naţionalizare a României Mari. Dimpotrivă, acest lucru nu înseamnă neapărat o subordonare etatistă a acestei instituţii, de vreme ce beneficiile sunt reciproce. Actorii monarhismului carlist colaborează cu Biserica Ortodoxă nu doar pentru a legitima practici autoritare, ci şi pentru a obţine „unificarea sufletească" a naţiunii. Acestui ultim deziderat îi sunt dedicate şi politicile carlismului cultural.

5.8 Carlismul cultural: iniţiative

în anii regimului autoritar, Carol al II-lea este asociat nu doar cu imaginile de „Rege Străjer", „Rege al ţăranilor", „Rege al tinerilor" şi „Voievod". Pe lângă aceste ipostaze ale personalizării puterii (care sunt în acelaşi timp strategii de legitimare a puterii), suveranul îşi perpetuează şi statutul de „Rege al culturii". Continuând seria iniţiativelor începute în urmă cu aproape două decenii şi redinamizate după Restauraţie, monarhul sprijină diverse proiecte menite să întărească cultura naţională. într-adevăr, ca şi în cazul celorlalte teme discutate până acum, alianţa dintre monarhism şi naţionalism iese în evidenţă şi de această dată. Carlismul cultural pare că se manifestă din ce în ce mai mult ca un naţionalism cultural al statului, însă unul care se face în numele monarhiei.

Devine tot mai clar faptul că prin intermediul Fundaţiilor Culturale Regale se practică, de fapt, politici destinate să naţionalizeze cetăţenii. Printre

instrumentele utilizate în acest demers se numără nu doar Căminele culturale, ci, în general, întregul mecanism de răspândire a cărţii pe care fenomenul carlismului cultural îl generează acum. Publicaţiile destinate ţăranilor (cărţile din seria „Cartea Satului" sau revistele *Albina* şi *România satelor)* ori *Enciclopedia României* servesc tocmai unui asemenea ţel. Iată, de pildă, cazul *linciclopediei României,* al cărui prim volum apare în 1938.[361] Gândită de edi- lorul ei, Dimitrie Guşti, ca una dintre cele mai ambiţioase iniţiative menite să se concretizeze sub patronaj regal, această lucrare pune „Naţiunea" în centrul (uturor articolelor care o compun.[362] între acest demers editorial şi carlism există o strânsă legătură, de vreme ce atenţia autorilor se focalizează îndeosebi asupra României anilor 1930, respectiv asupra României regelui Carol al 11-lea. *Grosso modo, Enciclopedia României* este gândită ca o realizare a *stalului cultural* carlist, una care evidenţiază cât se poate de bine natura acestui naţionalism cultural editorial în care figura regelui îndeplineşte rolul de simbol integrator.

Monarhiştii nu contenesc să popularizeze ideea „Voievodatului culturii" ori a „statului cultural"[363] sau să promoveze noi „ofensive culturale"[364]. Ca un veritabil „Rege al Culturii", Carol al II-lea se afirmă în această privinţă ca un vector dinamic. Noul statut al Uniunii Fundaţiilor Culturale Regale (adoptat în decembrie 1938) prevede sporirea atribuţiilor sale executive[365] şi tot mai multe instituţii culturale îi poartă numele sau se bucură de patronajul său, după cum tot mai multe persoane îi cer sprijinul pentru diverse iniţiative culturale.[366] Mecena al scriitorilor, prin fundaţiile sale acesta premiază anual (începând din 1934) pe cei mai promiţători tineri autori[367] şi sprijină inclusiv înfiinţarea unei „Case a Scriitorilor", care din 1939 acordă ajutoare economice şi asistenţă socială mânuitorilor condeiului.[368] Rămâne însă de văzut în ce măsură este vorba despre un *mecenat* în adevăratul sens al cuvântului. Cele mai multe dintre fondurile investite în acţiuni culturale făcute în numele regelui provin foarte probabil din bugetul statului, şi nu din resursele *personale* ale monarhului. Fundaţiile sale beneficiază acum de subvenţii însemnate, iar unele publicaţii (revista *Albina,* de pildă) sunt tipărite de Imprimeria Naţională.

Nu este mai puţin adevărat faptul că iniţiativele carlismului cultural răspund unui deziderat de ordin naţional. Pe lângă faptul că, la fel cum se întâmplase în anii anteriori, regelui i se cere sprijin pentru editarea unor ziare, reviste sau cărţi[369], politicile monarhiste de răspândire a cărţii se desfăşoară în paralel cu un interes tot mai mare pe care autorităţile statului îl arată faţă de starea bibliotecilor din fiecare sat.[370] în această privinţă, Carol al II-lea acţionează ca un suveran care desăvârşeşte o veritabilă politică editorială naţională. Cu prilejul inaugurării „Lunii Cărţii" din 1939, acesta proclamă o dată în plus o „politică a culturii", o „politică a cărţii", respectiv o „politică culturală"[371]. Cu greu am putea nega amploarea pe care o dobândeşte activitatea editorială a Fundaţiilor Culturale Regale. în afară de *Revista Fundaţiilor Regale* şi de publicaţiile destinate satelor (colecţia „Cartea Satului", revistele *Albina* sau *Căminul Cultural),* FCR editează 17 colecţii de carte, de la „Biblioteca Energia" (ce cuprinde titluri destinate tinerilor) până la serii de tehnică, artă, critică literară, teatru, muzică, literatură românească şi străină ori filozofie.[372]

Pe de altă parte, actorii carlismului cultural dovedesc o grijă nu numai pentru număr, ci şi pentru calitatea ediţiilor.[373] Noua traducere românească a *Bibliei* şi *Enciclopedia României* reprezintă în această privinţă două bune exemple. După cum am precizat anterior, traducerea Sfintei Scripturi, realizată cu sprijinul regelui şi al fundaţiilor sale culturale, este tipărită nu întâmplător în 1938.[374] întrucât acum se împlinesc 250 de ani de la apariţia unei faimoase traduceri sprijinită de domnitorul valah Şerban Cantacuzino (1678-1688), Carol al II-lea este inserat astfel în tradiţia „voievodală" a principatelor, una în care suveranul se afirmă nu doar ca centru de putere, ci şi ca domn everghet şi sprijinitor al ortodoxiei. După cum ediţia de acum 250 de ani este cunoscută drept „Biblia Şerban Cantacuzino", în aceeaşi manieră şi ediţia din 1938 va fi denumită „Biblia Regele Carol al II-lea", la cererea traducătorilor Gala Galaction şi Vasile Radu.[375] Spre deosebire de ediţia tipărită în vremea lui Şerban Cantacuzino, Biblia din 1938 se bucură însă de un tiraj mult mai mare şi apare în condiţii de tehnică tipografică remarcabile. Succesul ei editorial este confirmat, printre altele, şi de faptul că are parte de două reeditări în mai puţin de doi ani.

Tot de anul 1938 este legată şi apariţia *Enciclopedia României,* cea de-a doua mare iniţiativă editorială concretizată cu sprijin monarhic. Deşi Dimitrie Guşti şi propaganda atribuie lui Carol al II-lea ideea acestui demers[376], un asemenea deziderat fusese deja formulat în anii anteriori de către unii intelectuali naţionalişti.[377] Monarhistul Cezar Petrescu, de pildă, revendică încă de la jumătatea anilor douăzeci o „enciclopedie românească" sau o „enciclopedie a

României"[378]. Petrescu reia însă ideea în primii ani ai deceniului carlist, când justifică o asemenea apariție editorială de necesitatea utilizării ei ca un instrument de naționalism cultural[379]. Până la urmă, primul volum al *Enciclopediei* apare în 1938. Lucrarea este programată să cuprindă o serie de șase tomuri tematice, dintre care trei apar deja până în 1939.[380] Realizată de un colectiv de autori coordonat de Dimitrie Guști, frumos legată, cuprinzând articole structurate tematic, bogat ilustrată și folosind o hârtie de calitate, *Enciclopedia României* rămâne una dintre cele mai ambițioase realizări ale carlismului cultural.

Totuși, dintre toate inițiativele de acest fel făcute sub semnul monarhiei, *Căminul cultural* rămâne instituția centrală a proiectului carlist. Conceput din ce în ce mai mult ca vector de modernizare a satelor, Căminul cultural este destinat să solidarizeze comunitățile rurale în jurul elitelor locale printr-o educație națională (respectiv naționalistă) cu iz monarhic. La sfârșitul anilor treizeci, acest așezământ îndeplinește nu doar o funcție socială, culturală și sanitară, ci și una politică, discursul activiștilor implicați în activitatea sa fiind unul critic la adresa pluralismului politic. Pe scurt, se elogiază „ordinea" impusă de noul regim de autoritate monarhică și se blamează consecințele nefaste pe care le-ar fi avut asupra satelor tarele parlamentarismului anterior anului 1938. Pus în antiteză cu aceste tare, Căminul cultural este menit să îndeplinească acum în zonele rurale funcția unui vector generator de armonie politică.

începând din 1938, numărul căminelor culturale afiliate Fundațiilor conduse de Dimitrie Guști crește într-un ritm vertiginos: mai ales în Vechiul Regat, în Basarabia și în Bucovina. Dincolo de Carpați, în Ardeal și în Banat, ASTRA se bucură încă de un grad sporit de autonomie. La 15 martie 1938, de pildă, există în România Mare un număr de 2 026 de cămine culturale afiliate
Fundațiilor Culturale Regale. Faptul că din punct de vedere regional Căminele culturale proliferează în special în Vechiul Regat și în Basarabia se datorează practicii FCR de a nu înființa cămine culturale acolo unde acestea există deja.[381] Mă refer aici la Ardeal și Banat, respectiv la așezăminte similare ale ASTRA. Până la urmă, între FCR și ASTRA nu există o relație de concurență ori de adversitate. Dimpotrivă, animate de un țel comun, cele două instituții colaborează constant și practică același tip de naționalism cultural. în această privință, intensificarea acestei cooperări în timpul regimului autoritar ar putea fi gândită și ca o încercare a FCR de a-și spori influența în Ardeal și Banat.

Fundațiile Culturale Regale, ASTRA, Institutul Social Român și

autorităţile statului îşi fac acum un ţel comun din a crea în România Mare aproape 15 000 de cămine culturale, unul în fiecare aşezare de pe cuprinsul teritoriului naţional. În această privinţă, tabelul de mai jos ne înfăţişează progresele înregistrate în fiecare dintre cele zece ţinuturi până în 31 decembrie 1938:

Situaţia Căminelor culturale la sfârşitul anului 1938[332] 1

Ţinutul	Numărul căminelor culturale ce trebuie înfiinţate	Numărul căminelor culturale existente	Procent din total
Olt	2 054	277	13,4%
Bucegi	2 506	393	15,6%
Marea	823	133	16,1%
Dunărea de Jos	1 562	310	19,8%
Nistru	801	289	35,7%
Prut	2 292	482	21,0%
Suceava	800	164	20,5%
Mureş	1 166	62	5,3%
Someş	1 597	73	4,5%
Timiş	1 292	120	9,5%
CONCLUZIE			
Numărul căminelor culturale ce trebuie înfiinţate			14 893
Cămine culturale existente			2 303
Procent din total			1 15,4%

Bilanţul se dovedeşte a fi unul destul de promiţător. Instaurarea regimului monarhiei autoritare imprimă procesului de înfiinţare de cămine culturale o dinamică aparte, una întreruptă doar de declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Ultimele statistici realizate în această privinţă ne arată faptul că numai în luna septembrie a anului 1939 se înfiinţaseră în cele zece ţinuturi ale României Mari un număr de 331 de cămine culturale[383], unul impresionant dacă ţinem cont de faptul că de-a lungul întregului an 1937 abia fuseseră create 302 de asemenea aşezăminte.[384] în plus, în anii 1938 şi 1939 se edifică astfel de stabilimente nu doar la sate. Există acum nu doar cămine săteşti, ci şi cămine culturale „orăşeneşti" şi cămine culturale „ostăşeşti". Astfel, pentru fiecare oraş este proiectată înfiinţarea unui „Cămin Cultural Orăşenesc"[385], în timp ce în vara anului 1939 un „Cămin Cultural Ostăşesc" există deja în fiecare unitate militară din România Mare.[386]

în altă ordine de idei, statisticile de mai sus sunt utile şi pentru că ele conturează o imagine despre forţa de pătrundere socială a ideologiei oficiale, de vreme ce, indiferent de specificul lor, fiecare dintre cămine este destinat să solidarizeze pe români în jurul naţiunii şi a monarhiei. Este vorba despre o solidarizare înţeleasă în mod curent de activiştii Fundaţiei ca un proces de „unificare sufletească" sau de „contopire sufletească"[387], pornind de la o pedagogie care promovează o morală cetăţenească particulară, centrată pe ortodoxie şi pe cultul muncii (respectiv al muncii colective) şi al lecturii.

în egală măsură, Căminul cultural serveşte autorităţilor locale şi ca un instrument de cunoaştere a realităţilor regionale, respectiv a problemelor regionale. Aceste aşezăminte sunt gândite ca o verigă indispensabilă pentru difuzarea prezenţei regimului în zone ale României rămase indiferente sau ostile apelului statului naţional. Carol al II-lea însuşi prezintă Căminul cultural ca un „organism tutelar al Statului", în acelaşi timp „inventar de probleme" şi „centru de acţiune"[388]. Acest aspect este trădat, printre altele, tocmai de interesul manifest al fiecărui Cămin pentru statistici, pentru cercetarea formelor de existenţă locale şi prelucrarea informaţiilor sub forma unor monografii sau rapoarte prezentate centrului.

Carlismul cultural reprezintă un alt bun exemplu pentru a înţelege melanjul de monarhism, naţionalism şi autoritarism care configurează ideologia şi practica noului regim. Acest aspect devine şi mai evident când avem în vedere felul în care aşezămintele noului regim îşi asumă inclusiv sarcina de a deveni vectori ai *românizării*, chestiune pe care o discut în secţiunea următoare.

5.9 „România a Românilor!" Monarhismul şi revendicările naţionaliste

Dana ALEXANDRU

Regimul politic din România sfârşitului anilor treizeci este unul centrat în egală măsură pe autoritarism, monarhism şi naţionalism. De aceea, fiecare dintre aceste trei componente merită luată în considerare când îi sunt analizate politicile. Legătura existentă între monarhismul carlist şi naţionalismul românesc poate fi însă cel mai bine înţeleasă când avem în vedere ideea (respectiv ideologia) *românizării*, aproape omniprezentă în discursul naţionaliştilor români din această epocă.

Participând în 1935 la o dezbatere politică desfăşurată în Timişoara, Pamfil Şeicaru rămâne pe bună dreptate frapat de maniera în care participanţii (printre care Gheorghe Brătianu – preşedintele PNL „Gheorghe Brătianu" – şi mareşalul Alexandru Averescu, conducătorul Partidului Poporului), reiau aproape obsesiv teme precum „drumul apărării naţionale", „starea deplorabilă în care se află ţara din cauza străinilor ce au năpădit nepoftiţi de peste graniţă", „principiul proporţionalităţii", „problema românizării" sau „întărirea elementului românesc de la hotare"[389]. în această perioadă se produce o inflaţie a partidelor care se folosesc de retorica românizării. De la legionari sau Partidul Naţional Creştin până la Frontul Românesc şi naţional-liberalii conduşi de Gheorghe Brătianu, fiecare dintre ele proclamă „primatul elementului românesc". Pentru observatori de stânga precum Mihail Ralea, „românizarea" rămâne doar o „agitaţie politicianistă"[390]. Ce-i drept, o mulţime de grupuri de interese şi de demagogi caută să monopolizeze acest deziderat naţional. Pe de altă parte, după cum încerc să demonstrez în continuare, *românizarea* este şi rezultatul unor revendicări populare veritabile, rodul unei dinamici ideologice, politice şi sociale generate inclusiv *de jos* în *sus*.

Pe scurt, pentru naţionaliştii români a *româniza* înseamnă acum a etni- ciza, a înzestra cu un specific românesc şi a asigura superioritatea economică şi demografică a românilor în spaţii încă „necucerite" ale teritoriului naţional (oraşe, comerţ şi industrie, instituţii ale statului, regiuni de graniţă sau multi- etnice). Românizarea este asociată deci cu o luptă pentru spaţiu şi resurse, îndreptată împotriva străinilor din interiorul României Mari.

Ideologia românizării influenţează într-o măsură semnificativă maniera în care este definită şi edificată acum comunitatea naţională românească. După cum am explicat anterior (elaborând o teză a Irinei Livezeanu[391]), întrucât minorităţi precum maghiarii, germanii,

evreii ori ruşii (în Basarabia) se bucură încă de o superioritate economică şi demografică în anumite regiuni şi în oraşele din noile provincii, discursul naţionalist românesc este deseori dominat de ideea de revanşă, pentru a răspunde astfel politicilor discriminatorii aplicate altădată împotriva românilor de către administraţiile vechilor imperii rus şi austro-ungar. Chestiunea românizării (în acelaşi timp geografică, politică, demografică, economică, etnică şi culturală) se numără printre simpto- mele cele mai vizibile ale radicalizării discursului politic din România celei de-a doua jumătăţi a anilor treizeci.

în acest subcapitol discut legătura existentă între românizare şi ascensiunea monarhismului carlist. Mai întâi explorez parcursul acestei idei până la instaurarea regimului autoritar, iar ulterior examinez felul cum noul stat promite să împlinească acest deziderat naţionalist. în această privinţă, în ultima parte a secţiunii analizez politicile antisemite aplicate de noul regim. Evreii devin acum principala victimă a românizării carliste.

în varianta sa interbelică, românizarea este dezbătută încă din prima jumătate a anilor 1920, când naţionaliştii români proclamă colonizări etnice sau măsuri care să asigure românilor întâietatea demografică, economică şi culturală în noul stat (în primul rând în noile provincii dobândite după război). Este vorba în egală măsură şi de o revendicare a tinerilor români, complexaţi de statutul social mai bun şi de superioritatea numerică de care unele minorităţi se bucură acum în universităţi. Iată unul dintre factorii care determină revoltele

studenţeşti în această perioadă, precum şi, pe termen lung, fenomenul de radicalizare politică a tineretului. Să nu uităm, Garda de Fier luptă la rândul ei pentru românizare. De exemplu, prin întemeierea „comerţului legionar”[392]. Cu greu s-ar putea nega faptul că ideea românizării se află la originile fascismului legionarilor.

Apar acum o sumedenie de texte care discută acest subiect. De la *Pământul strămoşesc, Axa, Buna Vestire* (publicaţii ale Gărzii de Fier), *Ţara noastră, Apărarea Naţională* (ambele organe ale Partidului Naţional Creştin) şi până la gazeta *Românizarea* (al cărui prim număr apare în luna aprilie a anului 1935[393]), de la scrieri ale demografului Sabin Manuilă până la broşuri de propagandă ale economistului Virgil Madgearu[394], nu puţini sunt cei preocupaţi de românizare şi dornici să utilizeze această idee ca pivot de orientare politică.

Partidele aflate la guvernare în anii treizeci folosesc la rândul lor

acest concept pentru a-şi legitima acţiunile şi pentru a-şi spori influenţa şi popularitatea. O lege pentru „protejarea muncii indigene" prevede încă din 1930 îngrădiri pentru străinii care deţin afaceri sau exercită orice alte profesiuni în România[395], iar în 1934 autorităţile pun în vigoare un act juridic îndreptat explicit împotriva capitalului străin. în funcţie de categoria de personal angajat, acesta prevede ca fiecare întreprindere să aibă cel puţin 50%, respectiv 80% de lucrători „români"[396]. Mai precis, se urmăreşte limitarea procentuală a participării cetăţenilor „străini" în întreprinderile economice din ţară. Cel mai adesea însă, din cauza corupţiei aproape omniprezente în instituţiile statului, această lege este eludată şi nu se aplică. în consecinţă, ascensiunea revendicărilor naţionaliste continuă.

Aşa se face că trei ani mai târziu o altă lege, descrisă de această dată ca fiind destinată „protecţiei muncii naţionale", obligă fiecare întreprindere să precizeze în scris originea „etnică" a fiecărui salariat. De acum înainte, fiecare unitate economică din România Mare trebuie să numere cel puţin 75% români pentru fiecare categorie de salariaţi.[397] Autorul acestei legi este nimeni altul decât carlistul Vaier Pop. De profesie jurist, Pop îndeplineşte acum succesiv funcţiile de ministru al justiţiei şi de ministru al industriei şi comerţului. De fapt, anul 1937 coincide cu radicalizarea discursului naţionalist. La numai câteva luni

după ce este făcută publică legea lui Vaier Pop destinată îmbunătăţirii statutului economic al românilor, o serie de barouri de avocaţi încep a marginaliza şi ulterior a exclude pe membrii lor evrei. Asemenea acţiuni sunt pline de însemnătate, întrucât se dovedesc a fi paşi graduali care anunţă politicile naţionaliste din anii următori (aplicate de regimul monarhiei autoritare).

Ascensiunea concertată a naţionalismului şi a autoritarismului este facilitată de neîncrederea pe care mulţi naţionalişti o manifestă faţă de parlamentarism, guvernările democrate fiind făcute responsabile pentru faptul de a fi împiedicat materializarea revendicărilor legate de românizare. în acest context, inclusiv regele este obligat să reacţioneze, de vreme ce este proiectat din ce în ce mai mult ca *administrator* şi *şef* al statului. Deşi este foarte atent când discută despre minorităţi, Carol al II-lea se evidenţiază totuşi ca un naţionalist prin discursul său. De exemplu, afirmă frecvent necesitatea asigurării „primatului" naţiunii române (a se înţelege: „al comunităţii etnicilor români") în cadrul României Mari, prezentându-se el însuşi ca *român:* prin naştere, religie şi caracter. Aşa se face că inaugurarea Bibliotecii Academiei de înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti reprezintă pentru el un bun prilej pentru a susţine dezideratul de întemeiere a unei „adevărate" economii „naţionale" româneşti[398]. Prin aceasta, regele face o trimitere indirectă la inferioritatea românilor din multe sfere ale economiei naţionale.

Până la urmă, naţionalismul face parte din rolul pe care Carol al II-lea este obligat să îl joace. Suveranul este la curent cu revendicările legate de statutul economic al românilor. în 1935, de pildă, Ion Gigurtu (preşedinte al Asociaţiei inginerilor şi tehnicienilor din industria minieră) îi cere sprijinul pentru „întărirea elementului românesc" din corpul ingineresc.[399] Altfel, doi ani mai târziu, regele discută personal cu Vaier Pop legea destinată a spori influenţa „etnicilor români" în economia naţională[400] şi încurajează pe Mitiţă Constantinescu (guvernator al Băncii Naţionale) să ia măsuri pentru ca în Ardeal creditul bancar să fie pus mai ales „la dispoziţia elementului românesc" şi nu a „minoritarilor". Prin această metodă, suveranul ar fi dorit să împiedice sporirea forţei economice a acestora din urmă.[401]

în altă ordine de idei, nu este lipsit de însemnătate faptul că susţinătorii regelui se numără printre cei mai înverşunaţi adepţi ai ideii de românizare, în această privinţă, publicaţiile dirijate de Pamfil Şeicaru *(Curentul),* Nicolae Iorga (*Neamul românesc),* Mihail Manoilescu (*Lumea Nouă),* Nichifor Crainic (*Calendarul, Sfarmă-Piatră)* ori Constantin A. Donescu (*Vremea)* se întrec în a propune soluţii. Logica partizanilor românizării este una cât se poate de sim-

plă: după cum românii ar fi suferit în trecut politici imperiale de *maghiarizare,* de *germanizare* ori de *rusificare,* în aceeaşi manieră aceştia ar fost îndreptăţiţi acum să practice politici de *românizare*. Ca soluţie, se propune cel mai frecvent şcolarizarea etnicilor români şi instruirea lor pentru a face faţă cu succes competiţiei cu minorităţile. Atragerea progresivă a sute de mii sau milioane de ţărani la oraşe ar fi însemnat nu doar românizarea demografică a acestor aşezări, ci şi românizarea administraţiei, a economiei şi a culturii.

în anii 1938-1940 devine din ce în ce mai evident faptul că între carlism şi românizare există o strânsă legătură. Dacă în perioada 1918-1937 această ideologie este sesizabilă în primul rând la nivelul discursului, statul carlist o concretizează prin politici instituţionale. în momentul schimbării de regim din februarie 1938, ideologia românizării este deja prezentă. Naţionaliştii români aşteaptă acum doar cadrele potrivite pentru a o practica.

De fapt, în această perioadă, românizarea pare că se constituie în cea mai importantă revendicare naţionalistă. De exemplu, pornind de la faptul că rapoartele sale informative evidenţiază în rândul populaţiei o puternică dorinţă de „naţionalizare grabnică a economiei" şi de „promovare a elementului românesc", cadrele partidului unic încearcă să concentreze şi să orienteze acest curent de opinie prin intermediul partidului unic.[402] Românizarea reprezintă astfel şi o dinamică generată de *jos* în *sus,* de vreme ce nenumăraţi români (avocaţi, ingineri, comercianţi, activişti culturali, arhitecţi sau farmacişti) îşi fac din ea un ţel, odată confruntaţi cu concurenţa economică sau culturală a străinilor. Referindu-se la dimensiunea populară a acestor revendicări, Constantin Argetoianu remarcă pe bună dreptate „plecarea autorităţilor faţă de un curent nesănătos, dar puternic"[403]. Faptul că discursul naţionalist cu privire la chestiunea românizării este cât se poate de popular şi că se înscrie într-o continuitate furnizează regimului autoritar suportul ideologic necesar pentru legitimarea unor politici de stat.

Românizarea ajunge treptat nu doar să domine promisiunile naţionaliste ale acestui regim, ci şi să devină parte integrantă a activităţii unor categorii de actori ai regimului, de la cadrele FRN până la echipele regale şi străjeri. Statul carlist îşi asumă astfel rezolvarea problemei românizării, iar fiecare iniţiativă făcută în această direcţie este amplu popularizată: de la acţiuni simbolice precum lansarea în portul Galaţi a navei *Amiral Murgescu* (prezentată de autorităţi ca fiind una construită „cu material şi personal românesc"[404]) până la politici de colonizare a graniţelor, la sporirea numărului meseriaşilor români din noile provincii ori la adoptarea unei legislaţii antisemite.

După cum am precizat mai sus, cei mai importanţi partizani ai regelui sunt în acelaşi timp şi susţinători sau actori ai românizării. De fapt, această exigenţă inundă paginile publicaţiilor *România, Lumea Nouă, Cuvântul* sau *Neamul românesc*. Pentru Cezar Petrescu, Mihail Manoilescu, Pamfil Şeicaru sau Nicolae Iorga, intelectuali care le dirijează, noul regim este destinat a furniza cadrele necesare pentru soluţionarea acestei probleme. Patriarhul Miron Cristea şi scriitorul Cezar Petrescu se numără acum printre cei care proclamă cât se poate de clar dezideratul: „România a Românilor!”[405]. Spre deosebire de vechiul parlamentarism, este de părere Cezar Petrescu, noua ordine carlistă oferă în această privinţă soluţii concrete: „De îndată după 10 Februarie, în noua întocmire, apărarea elementului etnic românesc a purces de la poziţiile părăsite în voia întâmplării acum trei sferturi de veac. întărirea breslelor, îndrumarea tineretului spre învăţământul practic, şcoli şi burse şi cursuri pentru ucenici, reglementarea severă a recrutării de personal în toate întreprinderile, credite pentru micii meseriaşi, înlăturarea paşaportarilor[406], o activă pregătire pentru a crea de facto condiţii favorizate negoţului şi industriei naţionale, nu numai de firme şi nume de consilii de administraţie”[407]. în ceea ce îl priveşte pe Miron Cristea, acesta se preocupă de asigurarea unei poziţii dominante pentru etnicii români în cadrele noului stat nu doar când discută articolele

noii Constituţii, ci şi în calitate de şef de guvern, funcţie pe care o ocupă în perioada februarie 1938-martie 1939.[408] În această privinţă, logica patriarhului este cât se poate de simplă: prezentând poziţia economică şi socială a străinilor din oraşele noilor provincii ca fiind rezultatul unei „nedreptăţi istorice", adică al unei politici sistematice de discriminare a românilor dusă de administraţiile vechilor imperii Austro-Ungar şi Rus, acesta recomandă intervenţia statului monarhic autoritar ca o necesitate urgentă menită a echilibra decalajele existente între burghezia românească şi cea alogenă:

> Ideea naţională a fost şi rămâne şi pe viitor steaua călăuzitoare a guvernului Majestăţii Sale în toate acţiunile sale, căci nu se mai poate admite în România situaţia nedreptăţilor rămase din trecut, ca de pildă să avem peste 4 600 medici neromâni faţă de 4 200 medici români etnici. Asemenea paradoxuri mai există pe multe alte terenuri, încât primatul etnicului românesc este prima poruncă a vieţii noastre de Stat, a demnităţii naţionale şi a dreptăţii autohtonilor, care au creat România.
>
> Mii de tineri au fost şi anul trecut aşezaţi în slujbe, ceea ce se va continua şi în viitor. În 1938 s-au creat, în legea comerţului, avantaje pentru intrarea tinerilor de la ţară în comerţul urban. 816 întreprinderi străine, care au făcut greutăţi plasării de elemente româneşti, au fost sancţionate cu 4 533 406 lei.
>
> Debitele Regiei Monopolurilor de Stat au început în masă a trece în mâini româneşti. Trebuie preferaţi: orfanii, invalizii, văduvele, demobilizaţii şi foştii luptători. Aceasta se va continua în viitor pe toată linia. De altă parte, se va asigura tot mai mult şi în întreprinderile particulare elementelor etnice române locul şi proporţia ce li se cuvine alături de conlocuitorii minoritari.[409]

Cei mai mulţi dintre carliştii acestor ani sunt atât monarhişti, cât şi naţionalişti partizani ai românizării, iar acest lucru se răsfrânge inevitabil asupra ideologiei şi practicilor regimului.

Viziunea politică potrivit căreia un stat „ne-românizat" este echivalentul unui stat lipsit de autoritate este împărtăşită nu doar de patriarh şi de intelectualii naţionalişti, ci şi de autorităţi ori de tehnocraţii regimului. Termeni şi expresii precum „românizare", „naţionalizare", „primatul elementului românesc", „munca românească" sau „România românească" proliferează în discursul acestor actori. Ion Gigurtu, de pildă, după ce fusese ministru al industriei şi comerţului în timpul guvernării Goga-Cuza, luptă acum pentru „românizare" nu doar în calitate de inginer şi patron al societăţii de exploatare auriferă MICA, ci şi ca preşedinte al

Consiliului de Miniştri.[410] într-o manieră progresivă, birocraţia regimului îşi ajustează şi îşi legitimează acţiunile inclusiv pornind de la necesitatea înfăptuirii acestui deziderat. Astfel aflăm că printre principiile care ghidează activitatea partidului unic se numără şi „protecţia muncii naţionale"[411]. „Cucerirea economică a Ţării sau cu alte cuvinte înscăunarea Românului în toate drepturile sale" devine rapid unul dintre obiectivele fundamentale ale Frontului Renaşterii Naţionale[412], iar în volumele *Enciclopediei României* juristul Paul Negulescu şi economiştii Mihail Manoilescu şi Nicolae Arcadian propun fiecare dintre ei soluţii pentru „românizarea" oraşelor şi a economiei.[413]

Printre carlişti, Manoilescu şi Nichifor Crainic recomandă acum ca instrumente de naţionalizare *statul corporatist,* respectiv *statul etnocratic.* Pentru „românizarea" economiei şi a oraşelor, este de părere Manoilescu, statul trebuie să asigure „preponderenţa elementului etnic românesc" în fiecare categorie profesională.[414] înainte de a-şi vedea acest deziderat împlinit, el începe nerăbdător încă din ianuarie 1938 o campanie de românizare a Asociaţiei Generale a Inginerilor din România, al cărei preşedinte este. Prin urmare, membrii de origine evreiască ai AGIR sunt excluşi progresiv din această asociaţie.[415] Cât despre Nichifor Crainic, acesta echivalează pur şi simplu conceptul de „primat românesc" cu „etnocraţia", respectiv cu o dominaţie a statului român de către românii „etnici"[416]. Ca şi Manoilescu sau ca mulţi alţi carlişti, Crainic nu rămâne doar un teoretician al românizării.[417] Devenit ministru al propagandei în lunile iulie şi august ale anului 1940, acesta proclamă cu înverşunare „deparazitarea" economiei de „elementele indezirabile" şi încurajează excluderea evreilor din redacţiile ziarelor româneşti.[418]

Pentru înfăptuirea românizării, carliştii discută strategii dintre cele mai diverse. Spre deosebire de Manoilescu şi Crainic, Nicolae Iorga şi Pamfil

Şeicaru recomandă emigrarea evreilor care nu posedă sau cărora le-a fost retrasă cetăţenia română.[419] Dacă Iorga sugerează reforme urgente în educaţie şi instruirea tinerilor români pentru combaterea concurenţei economice a evreilor[420], Şeicaru propune colonizarea zonelor multietnice din noile provincii şi demararea de către stat a unor emigrări masive a ţăranilor români spre oraşe.[421] Iniţiativele statului carlist îi inspiră optimism acestuia din urmă. De pildă, inaugurarea la Cernăuţi a Băncii de Nord, o instituţie financiară destinată încurajării capitalului românesc, îl determină pe Şeicaru să echivaleze statul naţionalist pe care îl proclamă tocmai cu statul monarhic autoritar condus de Carol al II-lea:

> La tot pasul înregistrăm o unică prezenţă activă, palpitând de îngrijorare: prezenţa M.S. Regelui, care cere să fie sprijinită viaţa românească în toate colţurile Patriei. Acest corectiv regal formează o teribilă mustrare faţă de toate mustrările naţionale ce au dus la situaţia de minoritate a Românilor în comerţ şi industrie. Cerem ca gândurile naţionaliste ale Suveranului să fie executate cu fidelitate, şi nu răstălmăcite cu iscusinţele politicianismului antinaţional de ieri.
>
> În toate sectoarele să întâlnim aceeaşi interpretare corectă a gândului Regal pe care a mărturisit-o Banca Naţională prin acţiunea începută la Cernăuţi, a cărei desăvârşire nu poate fi decât proporţionalitatea creditului după importanţa etnică în stat. Proporţionalitatea creditului este actul introductiv la restaurarea prezenţei elementului românesc în comerţ şi industrie.
>
> Statul naţionalist se realizează: este în ordinea invincibilelor realităţi în mers.[422]

Cum se situează însă regele în raport cu aceste chestiuni? Până la urmă, potrivit propagandei şi discursului oficial, *el* este persoana care dirijează această operă de românizare. Cele mai de seamă reforme care au ca ţel emanciparea economică şi socială a românilor ar fi devenit astfel posibile doar graţie sprijinului acordat de suveran. În această privinţă, o sumedenie de iniţiative (inclusiv legislaţia antisemită) sunt prezentate explicit ca fiind „semnate" şi „întărite" de rege.[423] Cel puţin într-o manieră simbolică, această reprezentare nu este departe de adevăr. Regele prezidează personal consilii în care se dezbat

şi se hotărăsc diferite măsuri de „naţionalizare”[424] şi reforme pentru valorificarea „muncii româneşti”[425]. În vara anului 1940, de pildă, susţine acordarea de credite etnicilor români pentru a prelua afacerile evreieşti aflate în curs de lichidare.[426] Monarhul nu poate acţiona altfel decât ca un partizan al românizării, pentru că doar astfel reuşeşte să îşi sporească puterea şi popularitatea. Cu Petre Andrei (ministrul educaţiei naţionale), de exemplu, discută „necesitatea pregătirii cât mai bune a elementelor româneşti, pentru ca acestea să poată lupta şi înlocui pe cele străine”[427]. În schimb, împreună cu guvernatorul Băncii Naţionale, Victor Slăvescu, regele hotărăşte măsuri pentru a „româniza” uzina Reşiţa, gigant al industriei metalurgice din Banat.[428] În fine, nu trebuie neglijat nici discursul său naţionalist. Carol al II-lea susţine apărarea „drepturilor etnice” ale românilor[429], iar când vorbeşte despre Constituţia din 27 februarie o prezintă ca pe un document care protejează „întâietatea Naţiunii române”[430], pe care o înţelege pornind tot de la criterii etnice.

Suveranul cunoaşte bine natura acestor revendicări naţionaliste. Ca şi în anii trecuţi, acesta se confruntă cu nenumărate scrisori şi rapoarte în care fie i se solicită sprijin în lupta economică dusă împotriva *străinilor*, fie i se adresează mulţumiri pentru meritele pe care regimul său le are în înfăptuirea „României Mari a Românilor”[431]. Vaier iu Moş, de pildă, proprietarul singurei case de comerţ româneşti din judeţul Satu-Mare, îi cere pur şi simplu ajutor pentru a face faţă concurenţei firmelor evreieşti.[432] Zonele de graniţă din noile provincii posedă un statut deosebit în ecuaţia românizării. În aceste regiuni multietnice, îndeosebi în oraşe, ponderea economică şi demografică a românilor lasă de dorit. Îngrijorat de situaţia „elementului” românesc din Transilvania, ardeleanul Alexandru Vaida-Voevod i se plânge la rândul lui regelui de faptul că cea mai mare parte a proprietăţilor funciare, a băncilor, industriei şi comerţului încă se mai află „în mâinile minoritarilor”[433]. Răspunzând la întrebarea „Ce se vorbeşte şi ce este dorit în ţară?” într-un raport pe care i-l prezintă lui Carol al II-lea în 1938, Vaida-Voevod se recomandă explicit ca un partizan al „românizării întregii economii naţionale” prin „crearea în acest scop a unei mari case de comerţ cu capital colectiv” capabilă „să lucreze cu străinătatea fără

intermediari”[434]. Monarhul şi regimul său personal nu duc lipsă de propuneri făcute pentru soluţionarea problemei românizării. Nu întâmplător iniţiativele de naţionalizare care le sunt asociate se multiplică treptat.

în primul rând, merită avut în vedere faptul că printre cele mai importante promisiuni ale Constituţiei din 27 februarie se numără inclusiv asigurarea „primatului elementului românesc". Acest aspect preocupă în mod deosebit pe cei care dezbat textele articolelor care o compun.[435] Noua Constituţie este adoptată în contextul ascensiunii revendicărilor naţionaliste, iar noul regim trebuie să le satisfacă. Aşa se face că maniera în care sunt formulate unele articole lasă să se înţeleagă faptul că nu toţi „cetăţenii români" aparţin acum „naţiunii române". Se face astfel o distincţie între *cetăţenii* români şi adevărata *naţiune* română, una *imaginată* (pentru a folosi o expresie consacrată de istoricul britanic Benedict Anderson[436]) în primul rând prin prisma etnicităţii. Formulat într-un mod ambiguu, articolul 27 diferenţiază deci categoria „cetăţenilor" români de cea a „naţiunii române", de al cărui caracter „majoritar" şi „creator de stat" ar fi trebuit să se ţină seama.[437] Astfel, ideologii regimului consideră „statul etnic românesc" ca fiind adevăratul fundament al noii Constituţii[438], document care nu ar fi făcut decât să răspundă unei cerinţe fundamentale: „România a Românilor"[439]. Pentru juristul Istrate Micescu, principalul artizan al constituţiei carliste, „românizarea" reprezintă pur şi simplu „ideea care triumfă astăzi"[440]. Neîncrezător în minorităţi, pe care le consideră ca fiind veritabile „forţe centrifuge"[441], Micescu coordonează la sfârşitul anului 1937 prima acţiune de românizare a unui barou de avocaţi. Pe scurt, acesta conduce un demers de eliminare a colegilor evrei din componenţa Baroului de Ilfov, al cărui conducător este. în acelaşi timp monarhist şi naţionalist, Istrate Micescu devine nu întâmplător un actor de prim-plan în cadrul noului regim.

în al doilea rând, nu trebuie neglij at faptul că cele mai importante aşezăminte carliste (Căminele culturale, Straja Ţării şi echipele regale) luptă la rândul lor pentru românizare. Pe lângă dezideratele culturale, Căminele fundaţiilor regale sunt destinate a pune în valoare inclusiv „munca naţională"[442], iar străjerii sunt îndemnaţi să susţină economia cumpărând doar produse „de fabricaţie

românească" (fie ele chiar şi mai scumpe decât cele vândute de străini![443]). Echipierii, în schimb, sprijină opera de colonizare românească a Cadrilaterului. în satele de colonişti din sudul Dobrogei, aceştia construiesc nu doar cămine culturale, ci şi biserici ortodoxe şi şosele.[444] Ca şi în anii trecuţi, campaniile derulate de aceste grupuri de tineri dovedesc un pronunţat caracter naţionalist, fapt care reiese clar dintr-o serie de lucrări teoretice pe care ei trebuie să le realizeze în 1938. Tema acestor lucrări se referă

explicit la „românizarea" oraşelor, iar naraţiunile echipierilor trădează aceleaşi percepţii naţionaliste în legătură cu statutul străinilor din aşezările urbane ale României Mari. Aşa se face că, de cele mai multe ori, autorii acestor texte gândesc prezenţa acestora pur şi simplu ca pe o *problemă* demografică. De altfel, una dintre consecinţele eforturilor pe care le depun pentru modernizarea satelor urma să fie tocmai „românizarea" progresivă a oraşelor: mai întâi demografică, iar apoi economică.[445]

însă pentru echipieri nu doar oraşele reprezintă ţinta românizării economice, ci şi satele. Un caz relevant se petrece în aceşti ani în localitatea Şanţ, din judeţul Năsăud. Aici, tinerii din echipele regale încurajează şi ajută ţăranii să înfiinţeze o cooperativă românească (denumită „Dacia Traiană") tocmai pentru a contracara influenţa comercianţilor evrei. Astfel, după ce sătenilor li se face o pedagogie naţionalistă şi sunt instruiţi să nu mai cumpere produse comercializate de „străini", izbânda nu întârzie să se producă. Aşa se face că din cinci prăvălii evreieşti numai una îşi mai păstrează acum forţa de altădată. Unul dintre negustori, nemaiputând face faţă concurenţei, plecase deja din sat. în mod simbolic, cooperativa românilor se instalează în vechea sa locuinţă, în plus, odată confruntaţi cu practicile economice naţionaliste ale românilor, ceilalţi patru comercianţi evrei şi-ar fi căutat la rândul lor cumpărători pentru casele lor.[446]

în contextul naţional conturat de regimul autoritar, românizarea se doreşte a fi un proces în plină derulare. în această privinţă, atragerea populaţiei româneşti de la sate spre oraşe reprezintă una dintre mizele cele mai importante. în decurs de câteva generaţii, un exod bine controlat al ţăranilor români ar fi rezolvat definitiv problema economică şi demografică a oraşelor, iar pentru uşurarea acestui

deziderat statul carlist iniţiază programe de creare a unor aşezăminte care să faciliteze migrarea şi acomodarea în centrele urbane a românilor proveniţi de la sate: biserici ortodoxe, instituţii culturale, licee comerciale şi bănci/[47] Unul dintre cele mai elogiate demersuri este legat de înfiinţarea unei mari bănci cu capital românesc în oraşul Cernăuţi, iniţiativă pe care ministrul de finanţe Mitiţă Constantinescu o pune pe seama aceluiaşi „îndemn regal"[448]. Creată în 1939, „Banca de Nord" are drept misiune valorificarea „muncii româneşti" cu „bani româneşti"[449]. în plus, în acelaşi oraş, autorităţile pregătesc şi construirea unui impozant liceu comercial.[450] De fapt, sprijinirea învăţământului profesional în rândul etnicilor români se numără

printre cele mai importante strategii de românizare utilizate de regim. De acum înainte, muncitorimea românească are parte de un „mare protector", pe care ministrul muncii Mihail Ralea îl identifică în persoana regelui Carol al II-lea. Deloc surprinzător, Ralea proclamă la rândul lui „plasarea elementelor româneşti de baştină" în industrie şi comerţ prin înlocuirea specialiştilor „străini"[451].

în paralel cu înfiinţarea „Băncii de Nord" din Cernăuţi, de cealaltă parte a Carpaţilor se elogiază „opera de românizare" pe care regimul o promovează în Cluj, operă justificată ca o contrapondere faţă de politicile de „maghiarizare" a oraşului duse înainte de război de răposata administraţie austro-un- gară. Un volum de propagandă ne informează astfel că în acest centru urban tocmai Academia Comercială „Regele Carol al II-lea" se numără printre instituţiile aflate în slujba „românizării" economiei naţionale, rectorul ei prezentând cu mândrie statistici care arată faptul că 95% dintre cei aproape 1 000 de studenţi pregătiţi în anul universitar 1938-1939 sunt „români"[452]. Din acelaşi text aflăm că administraţia românească de după război a reuşit cu succes să înzestreze Clujul cu aşezăminte culturale româneşti, cu funcţionari, cu industriaşi şi cu comercianţi români, dar şi cu biserici, catedrale şi episcopii ortodoxe, cu clădiri şi cu monumente noi, toate acestea integrate într-un „nou stil de viaţă", prezentat în aceeaşi manieră ca fiind unul „românesc". în Clujul anilor 1938-1940, românizarea este un proces aflat în plină derulare: „Armată, studenţime, funcţionărime şi profesorime românească, fiecare în

felul ei aparte, imprimă azi Clujului nostru un aspect de autentică vioiciune latină, aspect completat prin pitorescul straielor ţărăneşti ce tot mai des îţi îmbie ochii"[453]. Românizarea presupune, aşadar, şi o dimensiune estetică, una legată de un anumit *stil*. Integrarea noilor provincii în România Mare ar fi trebuit să coincidă inclusiv cu afirmarea în spaţiul lor public a unei arhitecturi şi a unor practici culturale specific *româneşti*.

Miza fundamentală a românizării rămâne însă una de natură economică şi demografică. în faţa minorităţilor etnice, respectiv a *străinilor* din interiorul statului naţional, ar fi trebuit să fie neapărat încurajată prezenţa şi activitatea românilor. Autorităţile regimului autoritar acordă nu întâmplător o atenţie deosebită chestiunii minorităţilor. Din punct de vedere oficial, „minoritarii" sunt definiţi ca „cetăţeni români care fac parte din grupurile etnice cu tradiţie istorică pe teritoriul Statului şi care se deosebesc de populaţia de origine românească prin neam, limbă sau religie, întrucât ei înşişi se

consideră astfel”[454]. Se face, aşadar, o deosebire între cetăţenii români pornind de la criteriul „originii etnice”, după cum se face o diferenţă între „minorităţi istorice” şi „altfel” de minorităţi, de fapt o referire indirectă la evrei.[455] în rapoartele poliţiei, ale jandarmeriei, ale Siguranţei sau ale armatei, persistă imaginea minoritarului conspirator şi sfidător faţă de statul român, ale cărui instituţii le tratează cu dispreţ şi, când poate, le sabotează. Suspiciunea autorităţilor creşte începând cu a doua jumătate a anului 1939, odată ce sunt confruntate cu un fenomen particular. în contextul declanşării războiului, câteva mii de maghiari, bulgari, evrei, ruşi, ucraineni şi sârbi părăsesc România Mare în mod clandestin, refuzând să-şi îndeplinească serviciul militar.[456] Pe de altă parte, pentru a câştiga bunăvoinţa acestor comunităţi etnice, noul regim le oferă posibilitatea de a se încadra în partidul unic şi de a fi reprezentate în parlamentul Frontului Renaşterii Naţionale. în plus, tinerii „minoritari” pot face de acum înainte parte şi din Straja Ţării, beneficiind de un regim special. Prin urmare, în septembrie 1939, în centrele de instrucţie ale străjeriei din Sfântu Gheorghe, Predeal şi Breaza, 140 de profesori şi învăţători germani, maghiari, bulgari, polonezi, găgăuzi şi turci se pregătesc pentru a deveni „instructori-străjeri”[457].

în această privinţă, cea mai importantă reformă rămâne însă crearea unui Comisariat General pentru Minorităţi, care în 1938 înlocuieşte fosta Direcţiune a Minorităţilor din Ministerul Cultelor. începând din luna ianuarie a anului următor, Comisariatul este transformat în Ministerul pentru Minorităţi, a cărui conducere revine transilvăneanului Silviu Dragomir. Deşi acest aşezământ promite apărarea intereselor minorităţilor şi promovarea armoniei interetnice[458], la baza acţiunilor sale stă aceeaşi dorinţă de afirmare a „elementului etnic românesc”[459]. Silviu Dragomir se evidenţiază mai degrabă ca un naţionalist, iar românii domină conducerea acestui minister. Abia spre sfârşitul regimului este numit în funcţia de ministru al Minorităţilor un sas, Hans Otto Roth. Este vorba însă de o mutare simbolică, petrecută în contextul alinierii politice şi ideologice a României la Axa Roma-Berlin.

Treptat, minorităţile devin obiectul unei griji permanente pentru autorităţile carliste, pentru rezidenţii regali, pentru agenţii Siguranţei şi pentru cadrele partidului unic[460], care întocmesc o mulţime de rapoarte, de tabele demografice şi de hărţi destinate a inventaria în detaliu numărul, domiciliul şi ocupaţiile lor.[461] De o atenţie deosebită se bucură însă indicii referitori la situaţia lor

economică, indici care generează îngrijorare când sunt comparaţi cu cei ai populaţiei româneşti. în consecinţă, se proclamă pur şi simplu „românizarea" şi „naţionalizarea", împotriva „străinilor acaparatori"[462].

în aceşti ani, naţionalismul economic şi etnic se manifestă în domenii dintre cele mai diverse. Astfel, se acţionează progresiv nu doar pentru românizarea comerţului, a instituţiilor de stat şi a barourilor de avocaţi, ci şi pentru românizarea presei, a sindicatelor, a corpului inginerese şi profesoral, a numelor de localităţi, a cinematografelor şi a echipei naţionale de fotbal.[463] Autorităţile derulează acum controale pentru verificarea aplicării măsurilor de încurajare a „muncii naţionale", iar „etnicii" români îşi asigură superioritatea numerică în industriile care sunt legate direct de apărarea naţională.[464] Aşa se face că Mihail Ghelmegeanu, ministrul lucrărilor publice, anunţă mândru în 1939 faptul că sub ministeriatul său contractele pentru modernizarea infrastructurii au fost semnate exclusiv cu firme „româneşti"[465]. în fine, inclusiv partidul unic se

românizează treptat. Prin statutele din 1940 ale Partidului Naţiunii li se interzice explicit evreilor înscrierea în această organizaţie politică.[466] Este vorba doar de una dintre măsurile antisemite adoptate în timpul regimului autoritar.

Statul carlist promite înfăptuirea urgentă a deziderateloi naţionaliste fie şi prin metode radicale, iar acest lucru se întâmplă în vara anului 1940, când se adoptă o legislaţie antisemită. De fapt, originile acestei iniţiative se află la începutul anului 1938. în timpul guvernării Partidului Naţional Creştin, autorităţile încep un proces de verificare a cetăţeniei evreilor[467], fondat pe convingerea că majoritatea celor refugiaţi după Primul Război Mondial în România Mare îşi dobândiseră cetăţenia în mod fraudulos. încheiat în 1939, acest demers se soldează cu pierderea statutului de cetăţeni români pentru 225 222 (adică 36,5%) dintre cele 617 396 de persoane investigate.[468] Acest fapt este plin de semnificaţii, pentru că odată intraţi în categoria juridică a *străinilor*, celor în cauză li se aplică în mod automat prevederile legilor pentru „protecţia muncii româneşti" şi pentru „utilizarea personalului românesc în întreprinderi", despre care am discutat mai sus.[469] în august 1940, însă, populaţia evreiască este împărţită în trei categorii juridice. Pe scurt, cei care nu au dobândit cetăţenia română înainte de 30 decembrie 1918 sau au căzut testul revizuirii sunt supuşi unor privaţiuni de ordin juridic. începând din acest moment, numeroşi evrei primesc interdicţia de a mai practica activităţi în administraţie, în comerţ sau în învăţământ.

în fine, imitându-se legislaţia rasială nazistă, se interzic inclusiv căsătoriile mixte între români şi evrei.[470]

Pentru cei mai mulţi dintre naţionalişti români, comunitatea evreiască se constituie, odată cu declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial, într-o primejdie politică şi economică de prim ordin. După cum se întâmplă deseori în asemenea cazuri, inamicul din *interior* este considerat ca fiind mult mai primejdios decât cel din *exterior,* fiind prezent în realitatea imediată şi mult mai simplu de identificat. în consecinţă, autorităţile includ pe evrei în categoria celor mai importanţi vectori ai propagandei comuniste.[471] în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că instituţionalizarea legislaţiei antisemite este puternic favorizată de contextul verii anului 1940, când se caută ţapi ispăşitori

pentru prăbuşirea României Mari. Vechiul stereotip al evreului prezentat ca inamic simbolic al naţiunii române este acum reluat şi popularizat intens în presa naţionalistă, iar regimul carlist nu întârzie să aplice măsuri discriminatorii. Sute de evrei sunt eliminaţi din instituţiile statului, iar discursul antisemit devine tot mai prezent în publicaţiile de propagandă.[472] Sub titlul *S-au smuls bălăriile din ogorul românesc,* un articol din august 1940 publicat în *România satelor* laudă în maniera următoare eforturile pe care monarhul şi guvernul său le fac în această direcţie:

> Dacă veţi citi cu luare aminte, fraţi săteni, decretul-lege întocmit de guvern şi întărit de Majestatea Sa Regele în ziua de 9 august, decret care pune temeliile unui nou aşezământ cu privire la Evreii din ţara noastră, nu se poate să nu răsuflaţi şi dumneavoastră uşuraţi, după cum uşurat a răsuflat întreg norodul românesc de pe tot cuprinsul ţării.
>
> S-a luat o povară grea de pe sufletul naţiei!
>
> De zeci de ani se luptă acest popor liniştit şi harnic să scape de pacostea jidovească. De zeci de ani anumiţi oameni luminaţi ai neamului au arătat marea primejdie ce ne vine de la seminţia lui Israel. De zeci de ani suntem robi în ţara noastră, fiindcă de zeci de ani roadele muncii şi hărniciei ne erau stoarse de ji- dovimea hrăpăreaţă.
>
> Şi de zeci de ani partidele politice se făceau că nu văd şi nu aud nimic, nelu- ând nicio măsură de îndreptare, neîncercând niciun leac de vindecare.
>
> A trebuit ca Majestatea Sa Regele să facă acum doi ani şi jumătate marea schimbare în politica ţării şi să poată pe temeiurile acestei schimbări să aducă la cârma ţării guvernul naţionalist prezidat de domnul inginer Ion Gigurtu pentru ca astăzi să se ia măsuri de salvare a neamului din ghiarele jidovimii. [...]

> Ziua de 9 august e ziua începând cu care munca şi obida noastră nu va mai intra în buzunarele cele fără fund ale jidanilor![473]

După cum am precizat mai sus, nu este prima oară când statul condus de Carol experimentează o legislaţie antisemită. Legea din 1930 destinată „protejării muncii indigene”[474] este urmată de cea din 1934, menită să reglementeze „utilizarea personalului românesc în întreprinderi”. Aceasta din urmă

limitează numărul străinilor din fiecare aşezământ economic şi civil astfel încât să nu depăşească procentul de 20%, respectiv 50% (pentru funcţiile de conducere).[475] în ambele cazuri, însă, referirea la *străini* nu este îndeajuns de clară. Deşi teoretic se are în vedere categoria juridică a *cetăţenilor* străini, practic sunt vizaţi în primul rând numeroşii imigranţi evrei care au venit în România Mare după Primul Război Mondial şi a căror situaţie juridică încă este incertă.

Eficacitatea acestor iniţiative este totuşi pusă sub semnul întrebării de naţionaliştii români. Deseori, aceste legi nu se aplică din cauza coruptibilităţii autorităţilor româneşti. în orice caz, rezultatul lor nu este unul îndeajuns de vizibil, iar discursul naţionalist se radicalizează. într-un asemenea context se afirmă carlistul Vaier Pop, în calitate de ministru al industriei şi comerţului. în septembrie 1937, Pop trimite tuturor întreprinderilor economice din România Mare o „circulară” prin care le „invită” să ia „măsuri” pentru ca până la sfârşitul acestui an fiecare dintre categoriile lor de salariaţi să cuprindă măcar 50% lucrători români (pentru grupa muncitorilor „necalificaţi” pragul impus este de 75%). De această dată, se face referire explicită la calitatea pe care trebuie să o aibă indivizii avuţi în vedere. Ei trebuie să fie „de origine etnică română”[476]. Urmările acestei acţiuni sunt greu de urmărit. Foarte probabil, ca şi în cazul celorlalte iniţiative, anterioare, un asemenea ultimatum nu se aplică. La sfârşitul acestui an, naţional-liberalii pierd alegerile, iar autorul circularei se vede lipsit de calitatea de actor de prim-plan al scenei politice.

Dezideratul românizării nu-şi diluează însă forţa. Din contră, cunoaşte o radicalizare în timpul guvernării Goga-Cuza, când se produce o explozie a antisemitismului şi când ideea de românizare inundă paginile publicaţiile naţionaliste. „România a Românilor!”, lozinca PNC, înglobează esenţa programului lor de guvernare, care se concretizează înainte de toate printr-o suită de măsuri în acelaşi timp antiliberale şi antisemite. De pildă, este îngrădită libertatea evreilor de a face comerţ şi se interzice apariţia ziarelor *Adevărul*,

Dimineaţa şi *Lupta,* considerate a fi înfeudate „intereselor evreieşti”[477]. Cea mai semnificativă acţiune rămâne însă acel decret-lege care demarează procedura

de „revizuire” a cetăţeniei române pentru acele persoane care au dobândit-o după 1918, decret prin care sunt vizaţi în special evreii.[478] Pe de altă parte, nu trebuie neglijat faptul că Octavian Goga îşi legitimează politicile naţionaliste inclusiv pornind de la faptul că acestea s-ar fi bucurat de sprijinul suveranului, lucru pe care îl afirmă deschis într-un discurs rostit la sfârşitul anului 1937: „Români, mulţumită Regelui Carol al II-lea, România a început să fie a voastră!”[479]. La rândul său, regele justifică legea de revizuire a cetăţeniilor prin faptul că statul român nu ar fi putut considera drept „cetăţeni buni şi loiali” pe cei care ar fi intrat în ţară „în mod fraudulos”. într-un interviu acordat publicaţiei engleze *Daily Herald,* Carol al II-lea nu recunoaşte alte drepturi legale evreilor veniţi în România după război în afară de acelea pe care le au ca simpli „emigranţi”[480]. în mod paradoxal, în ciuda originilor evreieşti ale Elenei Lupescu, partenera sa de viaţă, suveranul sprijină curentul politic şi ideologic antisemit. Am putea identifica în acest aspect o dovadă în plus a faptului că regele nu poate rămâne impasibil faţă de revendicările naţionaliste. Dimpotrivă, li se subordonează deseori.

Monarhia pare a fi de fiecare dată implicată, mai mult sau mai puţin, în acţiunea de adoptare a unei legislaţii antisemite; nu doar în timpul guvernării Goga-Cuza, ci şi în 1940. în luna august a acestui an, tocmai juristul monarhist Ion V. Gruia este numit în funcţia de ministru al justiţiei în guvernul condus de Ion Gigurtu (4 iulie – 4 septembrie 1940). Carol al II-lea discută personal cu el textele legislaţiei îndreptate împotriva evreilor.[481] După ce luptase în anii trecuţi alături de Istrate Micescu pentru românizarea barourilor, Gruia nu doar se remarcă acum ca un teoretician al monarhiei autoritare, ci proclamă, la rândul lui, şi înfăptuirea unei Românii „numai a Românilor”[482]. Spre deosebire de Micescu, naţionalismul lui Gruia presupune un grad mai ridicat de radicalism. Acesta propune încă din 1938 un criteriu biologic pentru definirea naţiunii[483], idee pe care reuşeşte să o aplice în cele din urmă în august 1940, când intensifică discriminarea juridică, economică şi socială a evreilor promovând principii precum „legea sângelui românesc” şi „purificarea naţiunii de elementele parazitare şi eterogene”[484]. Am putea identifica în

acest vocabular o dovadă a faptului că antisemitismul creşte în intensitate şi ca urmare a apropierii României de Germania nazistă. Wilhelm Fabricius (ministrul Reich-ului la Bucureşti) sugerase autorităţilor româneşti încă din iulie 1940 însuşirea modelului legislaţiei rasiste de la Nürnberg pentru a facilita apropierea germano-română şi a aplana, în favoarea României Mari, revizionismul Ungariei şi Bulgariei.[485]

Discursul lui Ion V. Gruia ne trimite cu gândul nu doar la influenţa ideologică a Germaniei naziste, ci şi la maniera în care românizarea se manifestă inclusiv printr-un discurs demagogic. Astfel, mulţi oportunişti profită de talentul lor oratoric pentru a se integra în structurile noului regim. Foşti membri ai Partidului Naţional Creştin sau gazetari ai publicaţiilor antisemite *Porunca Vremii* sau *Sfarmă-Piatră* dobândesc girul autorităţilor deoarece susţin reformele naţionaliste ale regimului. Sunt acei „escroci" care „trăiesc ca paraziţii pe curentul naţionalist", despre care vorbeşte Constantin Argetoianu.[486] Pe de altă parte, statul carlist se foloseşte la rândul lui de talentul oratoric al unor antisemiţi notorii pentru a-şi spori popularitatea. Cum altfel am putea explica prezenţa unui personaj precum Alexandru C. Cuza printre membrii Consiliului de Coroană?[487]

în fine, formularea şi aplicarea legislaţiei antievreieşti este favorizată nu doar de contextul tensionat generat de dezmembrarea României Mari, ci şi de o campanie de presă îndreptată împotriva evreilor care precedă aceste acţiuni. Aceasta debutează în timpul guvernării Goga-Cuza şi durează până în ultimele zile de existenţă a regimului carlist.[488] La sfârşitul anului 1938, de pildă, închiderea a câteva sute de cârciumi deţinute de evrei, în Bucovina şi Moldova, reprezintă pentru gazetarii ziarului oficial al regimului un bun prilej nu doar pentru a lăuda realizările statului carlist, ci şi pentru a dezlănţui un discurs antisemit:

> Un comunicat al Ministerului de Finanţe aduce oamenilor de treabă, acum, înaintea sărbătorilor, o veste bună, extrem de înviorătoare pentru toţi cei care ţin la sănătatea şi robusteţea ţăranului român.
>
> în ţinutul Suceava – unde se ştie în ce chip se chiverniseau veneticii, dând ţoiuri de spirt-otravă pe banii puţini ai ţărănimii – au fost închise, nici mai

> mult, nici mai puţin, decât 375 de debite de băuturi spirtoase ţinute de evrei. Alte 22 de debite urbane din municipiul Bacău au avut şi ele soarta celor 375 de la ţară.
>
> Şi operaţia aceasta de justiţiară cauterizare nu se va mărgini la

ţinutul Suceava.

Pretutindeni unde elemente străine fiinţei acestei ţări s-au căptuşit cu averi, speculând câte-o crâşmă cu băuturi contrafăcute, în timp ce sănătatea populaţiei de baştină se surpa, pretutindeni se va face dreptate.

Această acţiune de deparazitare a comerţului românesc se încadrează într-un vast program, la aplicarea căruia guvernul M.S. Regelui lucrează intens. [...] Se face un pas hotărâtor pentru cea mai grabnică realizare a comandamentului naţional căruia oricare cetăţean al ţării trebuie să i se supună ca unei porunci supreme. Comandamentul, iată-l: instaurarea românilor în dreptul lor de populaţie dominantă.

Guvernul actual a accentuat mereu principiul că românii nu sunt în propria lor patrie o simplă massă de exploatare a elementelor străine. E vorba aici de afirmarea unei justiţii elementare pe care am nesocotit-o prea îndelungă vreme şi care de abia azi îşi află soluţia aşteptată.

Noi nu bănuim, ci suntem siguri că ceea ce s-a făcut este doar un început şi că ritmul acesta de redresare a vieţii economice româneşti va continua cu o nedezminţită stăruinţă.[489]

Un asemenea discurs nu trebuie banalizat. Dacă revizuirea cetăţeniei începută în ianuarie 1938 şi încheiată la sfârşitul anului 1939 afectează o treime din populaţia evreiască, atunci legile din vara anului 1940 limitează drepturile juridice ale întregii comunităţi evreieşti.[490] Excluderea lor ulterioară din partidul unic doar pecetluieşte excluderea lor simbolică din corpul naţiunii.

Antisemitismul nu epuizează totuşi fenomenul românizării. Dimpotrivă, deşi poate cel mai grav, acest curent reprezintă doar unul dintre simptomele unui deziderat urgent, acela de a etniciza şi de a omogeniza cât mai mult cu putinţă din ceea ce sunt imaginate acum ca fiind teritoriul naţional şi resursele naţionale ale românilor. Românizarea are la bază o multitudine de factori şi merită a fi înţeleasă în primul rând în contextul unor tensiuni interetnice

acumulate treptat, începând de la sfârşitul Primului Război Mondial şi până în vara anului 1940, când se destramă România Mare.

Un asemenea gen de revendicare naţionalistă nu este unică în Europa acestor decenii. Fenomene similare au loc inclusiv în Ungaria, Iugoslavia, Polonia sau Letonia. Naţionaliştii unguri denunţă „capitalul străin" şi influenţa evreilor unguri[491], iar în Iugoslavia vecină hegemonia sârbă (sau ceea ce se numeşte acum „serbizare") devine ţinta atacurilor croaţilor şi slovenilor.[492] în zona baltică, naţionaliştii letoni luptă la rândul lor pentru a înfăptui o „Letonie letonă", odată confruntaţi cu influenţa economică a

germanilor, ruşilor şi evreilor. Sloganul lor, „Letonia a letonilor!", este similar expresiei utilizate de către naţionaliştii români („România a Românilor!" Puţin mai la sud, în Polonia, politicile demografice, economice şi lingvistice de „polonizare", dirijate după Primul Război Mondial de către guvernele de la Varşovia, generează aici nu doar revolta germanilor şi a evreilor, ci şi a ucrainenilor şi a bieloruşilor.[493] în fine, o exigenţă similară poate fi identificată şi printre naţionaliştii ucraineni. în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, nu puţini dintre ei colaborează cu Germania nazistă pentru a-şi concretiza propria lozincă: „Ucraina a ucrainenilor!"[494]. Pe de altă parte, asemenea termeni şi expresii nu se rezumă la statele din Balcani şi din Estul Europei. în Occident, de pildă, antisemiţii francezi popularizaseră încă de la începutul secolului sloganuri despre o „Franţă a francezilor!"[495].

Cât de eficiente sunt însă practicile naţionaliste aplicate în cazul României? în ceea ce priveşte administraţia statului monarhiei autoritare (şi, în general, din întreaga perioadă interbelică) am putea spune că aceasta este deseori incapabilă să îşi ducă la bun sfârşit politicile de românizare pe care le proclamă sau le legiferează. Minorităţile (inclusiv evreii) profită deseori de coruptibilitatea şi de flexibilitatea sa. Pe de altă parte, veritabilul său cult pentru improvizaţie îşi găseşte uneori contrariul în violenţă şi radicalism. Aşa se face că în perioada 1918-1944 mijloacele pentru concretizarea românizării variază considerabil în timp şi spaţiu: de la colonizări mai mult sau mai puţin reuşite iniţiate în anii douăzeci până la legile pentru „protecţia muncii naţionale" din anii

1934 şi 1937, la schimburi de populaţie, sau chiar la genocid.[496] De pildă, odată confruntaţi direct cu revizionismul Ungariei şi Bulgariei, actorii regimului speră să rezolve această problemă *românizând* spaţiul printr-un schimb de populaţie, însă fără vreo cedare de teritorii. în vara anului 1940, regele dezbate această posibilitate cu Gheorghe Brătianu, Mihail Manoilescu, Ion Gigurtu şi Vaier Pop.[497] Ulterior, în toamna aceluiaşi an, o asemenea practică se aplică până la urmă în cazul Dobrogei.[498] Astfel, schimbul de populaţie dintre statul român şi cel bulgar realizat odată cu cedarea Cadrilaterului (în septembrie 1940) face ca partea de nord a acestei regiuni să devină cu mult mai *românească* decât fusese vreodată până atunci.

Utilitatea conceptului de *românizare* ca instrument de analiză a carlismu- lui este dată de faptul că facilitează atât înţelegerea manierei în care se trasează în acest deceniu frontierele identităţii naţionale româneşti, cât şi înţelegerea felului în care Carol al Il-lea

devine inclusiv în această privinţă un vector al naţionalismului românesc. *Românizarea* mobilizează indivizi şi comunităţi dar prin această revendicare se legitimează în egală măsură diferite politici de guvernare. Acest fenomen reprezintă poate cel mai bun exemplu pentru a demonstra puternicul melanj de monarhism şi naţionalism care distinge carlis- mulîn suita ideologiilor autoritare din această epocă. Carol al II-lea nu este un suveran apatic, simplu conducător simbolic al statului naţional. Acesta se implică cu uşurinţă în cele mai importante proiecte naţionaliste româneşti.

5.10 Carlismul ca ideologie a centrului. Lupta contra „forţelor centrifuge"

Explorarea dimensiunii naţionale (respectiv naţionaliste) a fenomenului carlist evidenţiază şi felul cum această mişcare politică promite de-a lungul întregului deceniu o administraţie publică mai eficientă. Este vorba despre o promisiune care porneşte de la unul dintre marile sale deziderate ideologice: *ordinea*. în anii treizeci, monarhismul nu este doar opus unor forţe „centrifuge" precum parlamentarismul, bolşevismul ori fascismul Mişcării legionare,

i i este avansat şi ca soluţie pentru integrarea naţională a noilor provincii anexate de statul român după Primul Război Mondial.

Subiecte precum neglijarea specificului regional, relaţia dintre *centru* şi *periferie* ori eşecurile administraţiei şi ale culturii politice bucureştene în noile provincii sunt dezbătute frecvent, iar în această privinţă din ce în ce mai mulţi români asociază cauza tuturor relelor cu un stat lipsit de autoritate. De aceea examinarea relaţiei dintre capitală şi noile provincii (respectiv dintre *centru* şi *periferie*) devine un demers indispensabil pentru înţelegerea naturii şi a evoluţiei regimului autoritar. în anii 1938-1940, naţionaliştii carlişti privilegiază *centralismul,* iar acest lucru se explică inclusiv prin faptul că între ascensiunea autoritarismului monarhic şi tarele administraţiei statului există o strânsă legătură.

După cum a demonstrat Irina Livezeanu într-o carte remarcabilă publicată acum mai bine de două decenii, în perioada 1918-1930 integrarea noilor provincii în România Mare presupune provocări serioase atât pentru elita naţionalistă românească, cât şi pentru birocraţia statului român.[499] Folosind un cadru conceptual similar celui utilizat de Livezeanu, însă extinzând terenul de cercetare asupra deceniului următor (şi în mod particular asupra anilor 1938-1940), în acest subcapitol analizez felul în care carliştii şi regimul pe care îl susţin instrumentalizează discursul unităţii naţionale şi

practică centralismul.

Fiecare societate este structurată în jurul unui *centru*, iar acest concept se cuvine a fi înţeles nu pornind de la un criteriu geografic, ci ca o structură de activităţi, funcţii şi persoane încadrate într-o reţea instituţională care pretinde un anumit primat (o anumită *centralitate*) şi care propune restului societăţii un anumit sistem de valori.[500] în egală măsură, în orice ansamblu politic există o tensiune generată de armonizarea relaţiilor dintre *centru* şi *hinterland* (respectiv *periferie),* adică de însuşirea şi practicarea acelui sistem de valori, transferul în cauză cuvenindu-se a fi înţeles nu ca o relaţie statică, ci ca un proces, desfăşurat totdeauna într-un cadru dinamic.

în această privinţă, România Mare reprezintă un studiu de caz interesant. Prestigiul şi credibilitatea de care se bucură autorităţile şi aparatul administrativ

nu sunt prea ridicate, iar această percepţie, alături de ceea ce Maria Bucur consideră ca fiind eşecul sau lipsa unei strategii eficiente de comunicare[501] face ca nu doar în regiunile Vechiului Regat, ci inclusiv în noile provincii birocraţia românească să fie tot mai frecvent asociată cu ineficienţa şi corupţia, respectiv cu „Bucureştiul".

în mod simbolic, recunoaşterea rolului primordial pe care Vechiul Regat îl are în Primul Război Mondial şi în crearea statului naţional român ar fi trebuit să fie însoţită şi de acceptarea culturii sale politice. Totuşi, între cultura politică a capitalei şi aceste regiuni ia naştere o dinamică particulară, configurată progresiv odată cu încheierea războiului. Dacă în general se recunoaşte rolul pe care „regăţenii" îl au în crearea României Mari, nu este mai puţin adevărat faptul că practicile politice ale *centrului* provoacă nemulţumiri pe măsură ce se răspândesc în noile cadre ale teritoriului naţional. Delicate sunt nu doar chestiunile legate de administraţie ori de tratamentul minorităţilor, ci şi cele privitoare la căile moderne de comunicaţie. Joseph Rotschild remarcă în acest sens faptul că reţeaua românească de căi ferate, deşi este cea mai densă în comparaţie cu cea a celelalte state din Balcani, leagă totuşi într-o manieră destul de slabă şi neconvingătoare noile provincii cu Vechiul Regat. De-a lungul perioadei interbelice statul nu face demersuri pentru a îndepărta aceste tare. Din 1919 până în 1940 se construiesc doar 609 kilometri de cale ferată (de la 11 206 kilometri în 1919 la 11 815 kilometri în 1940).[502] De fapt, reţeaua de căi de comunicaţie a României Mari este acum profund centrifugă. Şoselele şi căile ferate ale noilor provincii fuseseră realizate astfel încât să conecteze aceste regiuni cu hinterlandul fostelor imperii Rus şi

Austro-Ungar.[503]

Odată analizată prin prisma acestor chestiuni, iniţiativa de instaurare a unui stat autoritar nu mai pare a fi atât de întâmplătoare. în România Mare, integrarea noilor provincii se face cu dificultate încă din anii douăzeci, iar acest lucru se întâmplă în contextul unui proces din ce în ce mai accentuat de fărâmiţare a autorităţii şi a credibilităţii administraţiei. Mai târziu, schimbarea de regim politic (respectiv trecerea de la o monarhie constituţională la una autoritară

prin lovitura de stat din 10 februarie 1938) este motivată, în plus, şi prin zugrăvirea unui context extern şi intern tensionat, dominat de ameninţări militare revizioniste, bolşevism, dificultăţi economice, conspiraţii ale evreilor sau radicalism politic (îndeosebi fascismul Gărzii de Fier). Pornind de la acest context se întâmplă ca în anii 1938-1940 discursul oficial despre unitatea naţională să fie centrat asupra legitimării centralismului administrativ şi contracarării oricăror nemulţumiri *regionale.* Acum, monarhiştii dobândesc monopolul guvernării României Mari, practicând propriul proiect unificator şi integrator.

înainte de a explora acest proiect merită amintit faptul că, din cauza unor frustrări acumulate timp de două decenii, unele elite regionale adresează acum plângeri administraţiei centrale. De fapt, multe dintre ele sunt trimise direct monarhului, iar printre semnatari se numără şi oameni politici notorii precum Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu sau Sever Bocu. Ţinta criticilor este aceeaşi „administraţie centralizată", ale cărei rădăcini, este de părere Vaida-Voevod, se află în practicile guvernărilor din deceniul trecut conduse de Ion I.C. Brătianu, cel ce ar fi silit pur şi simplu noile provincii să intre „în patul lui Procust al politicianismului liberal", creându-le transilvănenilor reputaţia de „regionalişti" şi de partizani ai unor „tendinţe separatiste"[504]. Noul regim este criticat tocmai pentru că ar fi perpetuat aceste practici politice, lucru ce s-ar fi întâmplat inclusiv în sfera ecleziastică. Sever Bocu, de pildă, roagă insistent pe Carol al II-lea să împiedice concretizarea proiectului de trecere a Episcopiei Timişoarei sub jurisdicţia Mitropoliei Olteniei, schimbare care ar fi afectat „interesele regionale" ale Banatului.[505] Aceste două plângeri nu sunt nici pe departe singulare în peisajul politic al acestor ani. Discutând în 1938 cu Constantin Argetoianu despre starea de spirit din Ardeal cu privire la instaurarea noului regim, Vaier Pop îi vorbeşte acestuia tocmai despre nemulţumirile ardelenilor faţă de faptul că sunt întrebuinţaţi foarte puţin în funcţiile executive

importante. Majoritatea coloneilor care îndeplinesc acum funcţia de prefect ar fi fost „regăţeni”[506].

Prin maniera explicită în care surprind atât tarele noului regim, cât şi aşteptările elitelor regionale ori felul cum acestea înţeleg să armonizeze relaţia

dintre capitală şi noile provincii, două memorii adresate regelui sunt extrem de relevante în această privinţă.

Primul dintre ele, intitulat *Memorandumul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare, Maramureş) prezentat M.S. Regelui Carol II,* poartă semnătura a 51 de foşti miniştri, subsecretari de stat, senatori sau deputaţi ai Partidului Naţional-Ţărănesc, printre care Iuliu Maniu, Sever Bocu, Emil Haţieganu sau Octavian Tăslăuanu. Aici, autorii rememorează felul cum locuitorii acestor regiuni au experimentat şi perceput administraţia românească începând de la sfârşitul războiului şi până în luna decembrie a anului 1938, când este elaborat memoriul. Expunerea abundă în dezamăgiri şi critici formulate la adresa acestei administraţii şi a guvernelor care s-au succedat la conducerea statului, fiind blamate succesiv centralismul excesiv, corupţia, clientelismul politic, abuzurile, marginalizarea „elementelor băştinaşe” (de fapt, o referire la elitele locale), parvenitismul şi incapacitatea de a crea condiţii pentru a creşte mobilitatea socială a românilor faţă de minorităţi.[507]

Faţă de această iniţiativă, reacţia regimului nu întârzie să apară. Înainte de toate, memorandiştii sunt ironizaţi în paginile ziarului *România*.[508] în egală măsură, potrivit mărturiei lui Iuliu Maniu, Carol al II-lea ar fi refuzat să primească în audienţă o delegaţie formată din reprezentanţi ai Ardealului şi Banatului însărcinată a discuta cu el aceste doleanţe.[509] în plus, autorităţile intentează un proces lui Sever Bocu, pornind de la pretextul unor insulte pe care acesta le-ar fi îndreptat împotriva consilierului regal Nicolae Iorga, iar ziarului timişorean *Vestul,* al cărui director general este Bocu, îi este interzisă apariţia la sfârşitul anului 1939.[510]

Cât despre celălalt memoriu pe care îl am în vedere, acesta aparţine unui avocat din Făgăraş, care scrie regelui în primăvara anului 1940. Stilul folosit este la fel de grav, iar tarele prezentate sunt destul de asemănătoare celor constatate de memorandiştii amintiţi mai sus. Autorul acuză îndeosebi fiscalitatea şi birocraţia excesivă, influenţa jandarmeriei în administraţia publică („[...] Fostul partid liberal, deşi avea cele mai largi mijloace de propagandă, nicicând nu a putut prinde rădăcini în Ardeal, din singurul motiv că

liberale erau caracterizate prin imixtiunea şi atotputernicia jandarmeriei în administraţia publică. Ori, azi, întreaga administraţie din Ardeal se bazează exclusiv pe jandarmerie: orice act administrativ, orice numiri sau schimbări în primăriile comunale se fac exclusiv pe baza avizelor jandarmeriei, singura stăpână atotputernică a satelor. La această nemulţumire se adaugă şi neajunsurile provocate de poliţia oraşelor ardelene, care cu toată schimbarea de regim nu şi-a schimbat vechile năravuri. în plus, are faţă de cetăţeni o atitudine conster- nant de sfidătoare"), desele abuzuri ale autorităţilor, dar discută şi problema accesului anevoios al „elementelor române ardelene în oraşe, în marea industrie şi fabrici"[511]. Noul regim nu doar ar fi perpetuat, ci în egală măsură ar fi agravat vechile tare ale administraţiei.

în primul rând, cele două plângeri trădează, într-o anumită măsură, eşecul autorităţilor centrale de a dobândi credibilitate şi prestigiu în noile provincii, în al doilea rând, autorii lor proclamă necesitatea unei participări mai însemnate a elitelor regionale la procesul de guvernare. Departe de a încerca să le soluţioneze, regimul carlist manifestă mai degrabă o tendinţă de „mascare" a acestor nemulţumiri, prin întrebuinţarea unor strategii specifice.

înainte de toate, trebuie avută în vedere reforma administrativă, care se numără nu întâmplător printre cele mai popularizate iniţiative din această perioadă. începând din luna august a anului 1938, România Mare este împărţită în zece noi regiuni, unităţi administrative denumite *ţinuturi*, care, cu excepţia ţinutului Bucegi şi a ţinutului Marea, poartă fiecare dintre ele numele celui mai important curs de apă care o traversează (Nistru, Prut, Suceava, Mureş, Someş, Timiş, Olt, Dunărea de Jos). Ca toate reformele fundamentale ale regimului, şi aceasta este realizată în numele monarhiei. De altfel, rezidenţii regali sunt desemnaţi personal de Carol al II-lea, iar în mod simbolic, cu ocazia numirii lor în funcţie, aceştia prestează un jurământ de fidelitate faţă de rege.[512] Nici acest demers nu scapă elogiului carliştilor. Cezar Petrescu, de pildă, îl asociază cu o veritabilă terapie instituţională: „Zece ţinuturi, cu zece numiri de râuri, vor decongestiona în sfârşit şi serviciile de Stat. Gospodăria locală scapă de birocratismul centralizator şi de formele care paralizau orice iniţiativă,

sleind-o până ce izbutea să urce toate treptele ierarhice pentru o blagoslove- nie definitivă"[513]. La numai şase luni de la aplicarea noii reforme, Gheorghe Alexianu, rezident regal al ţinutelor Suceava şi apoi Bucegi, se declară la rândul lui convins de faptul că „ţinutul tinde să devină o realitate organică, care va stimula şi va crea focare puternice de viaţă locală, păstrând coloritul viu al specificului local şi colaborând într-o unitate armonică la înălţarea patriei întregi"[514].

Sistemul *ţinuturilor* este menit, aşadar, să dinamizeze economia şi să raţionalizeze aparatul de stat al României Mari. Reşedinţele noilor unităţi administrative, de pildă, au acum rolul de a suplini funcţia birocratică pe care o deţinuse până atunci capitala, de a eficientiza administraţia şi de a înlătura „toate mizeriile centralismului căzut în rutină"[515]. Dacă înainte de război economia şi căile de comunicaţie ale noilor provincii fuseseră orientate către centrele vechilor imperii (austro-ungar şi rus) şi dacă după Unire aceste regiuni ar fi fost exploatate în scopuri electorale, acum sosise momentul pentru o „contopire" a lor în noul cadru al României Mari. în acelaşi timp, însă, noile graniţe administrative au ca ţel şi evidenţierea superiorităţii demografice a românilor în România Mare. Dintre cele zece noi zone, doar în ţinutul Suceava procentul populaţiei româneşti nu depăşeşte pragul psihologic de 50%. în rest, el variază între 54,6% (Mureş) şi 97,5% (Olt).[516] în această perioadă, asemenea statistici servesc de minune discursului antirevizionist folosit de naţionaliştii români.

Deşi încărcătura simbolică a acestei reforme este una deosebit de puternică, de vreme ce se proclamă o descentralizare dezbătută vreme de două decenii, promisiunile legate de autoadministrarea noilor regiuni sunt departe de realitate. E dificil de spus cum se practică acum descentralizarea. Dimpotrivă, am putea spune chiar că centralismul creşte în intensitate în comparaţie cu perioada anterioară. Crearea ţinuturilor pare a reprezenta mai degrabă o faţadă, un surogat de federalism. Curând, devine tot mai evident faptul că reforma administrativă nu a fost făcută pentru eficientizarea administraţiei sau a economiei, ţelul primordial fiind mai degrabă acela de a servi nevoilor de control ale *centrului*.

Acest fapt este evidențiat, de exemplu, de maniera în care se distribuie posturile în administrație. Contingentul din Vechiul Regat domină guvernele din acești ani și deține totdeauna funcțiile cheie din administrație și din armată. De pildă, dintre cei 19 membri ai primului guvern carlist, doar patriarhul Miron Cristea și Alexandru Vaida-Voevod sunt originari din noile provincii.[517] Acest fapt este observabil inclusiv odată cu introducerea instituției prefectului-militar sau în cazul partidului unic. Cea mai mare parte a coloneilor care îndeplinesc acum funcția de prefect sunt originari din Vechiul Regat[518], iar Frontul Renașterii Naționale se dovedește a fi un veritabil instrument al Bucureștiului, în ciuda asigurărilor oferite de statutele sale (care prevăd „adâncirea problemelor specifice diferitelor regiuni ale țării”[519]) ori a propagandei din oficiosul *România*, în paginile căruia se subliniază „participarea masivă” a Ardealului la guvernare[520]. În 1939, de exemplu, dintre membrii Directoratului FRN, 15 sunt bucureșteni și doar 9 sunt originari din alte orașe (Iași, Cluj, Alba Iulia, Arad, Chișinău și Cernăuți).[521] În această privință, e grăitoare inclusiv compoziția Consiliului Superior Național al aceleiași formațiuni politice. Pornind de la criteriului originii lor, 119 provin din Vechiul Regat (dintre care 99 din București, iar restul din 10 orașe moldovene – Iași, Focșani, Tecuci, Dorohoi, Botoșani – și alte 10 din Oltenia, Muntenia ori Dobrogea) și doar 54 din noile provincii (Ardeal și Banat – 46; Basarabia – 5; Bucovina – 3).[522]

Noul regim nu trebuie însă gândit ca o guvernare monopolizată de elite din Vechiul Regat. Inclusiv o serie de actori originari din noile provincii sunt integrați (ce-i drept, în mod selectiv) în structurile sale de decizie, chiar dacă doar în măsura în care sunt în același timp carliști, adică partizani ai regelui. O pleiadă de asemenea personaje devin astfel vectori ai monarhismului, girând acum procesul de construcție a statului și a națiunii în maniera propusă de monarhia autoritară. Teofil Sidorovici, originar din Bucovina, este comandant al străjeriei și totdeauna un colaborator apropiat al lui Carol al II-lea. Un alt bucovinean, Ion Nistor, rector al Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți, este numit ministru al cultelor și artelor în cabinetul condus de Gheorghe Tătărescu (24 noiembrie 1938-10 mai 1940), iar Ion Inculeț, un basarabean,

devine „ministru secretar de stat” (după ce dispăruse de aproape doi ani de zile din prim-planul scenei politice, acesta este „reactivat” doar la sfârşitul lunii iunie 1940, în contextul cedării Basarabiei către Uniunea Sovietică).

în afară de aceste trei persoane, din anturajul monarhului fac parte transilvăneni precum Alexandru Vaida-Voevod, Silviu Dragomir sau Victor Moldovan. Primul deţine în mod constant funcţia de consilier regal, discutând frecvent cu Carol al II-lea despre chestiuni legate de Transilvania[523] şi elogiind la fel de frecvent măsurile luate de regim pentru descentralizarea, efi- cientizarea şi îmbunătăţirea administraţiei.[524] în schimb, Silviu Dragomir conduce Comisariatul General pentru minorităţi (devenit minister în ianuarie 1939) [525], iar Victor Moldovan ocupă în aceşti ani funcţia de secretar general al Frontului Renaşterii Naţionale.[526] în plus, nu trebuie neglijat că, de cele mai multe ori, membri ai elitelor locale sunt numiţi în fruntea ţinuturilor care înglobează în primul rând zone din noile provincii. Aşa se face că un arădean, Dănilă Papp, conduce ţinutul Mureş, un bănăţean originar din judeţul Severin, Alexandru Marta, ajunge în fruntea ţinutului Timiş, în timp ce şefia ţinutului Someş revine, rând pe rând, lui Alexandru Hanzu (Sibiu) şi Coriolan Tătaru (Cluj).[527] De asemenea, începând de la 1 februarie 1939, funcţia de rezident al ţinuturilor Suceava şi Nistru este ocupată de câte un bucovinean şi un basarabean: Gheorghe Flondor, respectiv Grigore Cazacliu.[528]

Aceste numiri par a fi totuşi rodul unei practici de mimare a consensului. Când un reprezentant al noilor provincii este promovat în prim-planul scenei politice, de cele mai multe ori i se oferă o funcţie onorifică sau una care nu presupune atribuţii executive prea însemnate. Un asemenea lucru ne trimite cu gândul la strategia regimului de a distribui posturi ardelenilor, bănăţenilor, bucovinenilor sau basarabenilor doar într-un anumit context, şi anume când pot servi ca mijloc de legitimare a politicilor Bucureştiului.

Până la urmă, regimul carlist este adversarul pluralismului politic, iar oricine exprimă o critică sau o sugestie de reformă este imediat etichetat drept inamic al statului naţional. Ca şi în anii trecuţi, se răspunde criticilor orientate împotriva centralismului şi a tarelor administraţiei prin acuzaţii de „bolşevism”

sau „regionalism". Orice opoziţie (fie ea verbală sau de altă natură) faţă de politicile capitalei ar fi tradat „regionalismul" autorului, un pericol pentru naţiune în lupta sa permanentă împotriva adversarilor din interior şi din exterior. De exemplu, arhitectul monarhist Ion D. Enescu proclamă Bucureştiul ca „centru de comandă" al tuturor activităţilor desfăşurate în noul regim[529], iar universitarul Simion Mehedinţi recomandă o cât mai urgentă ştergere din vocabular a termenului peiorativ de „regăţean"[530]. Discursul partizanilor regimului devine din ce în ce mai autoritar, cu atât mai mult cu cât este alimentat de revizionism şi de declanşarea războiului.

în acest context, Carol al II-lea joacă din nou rolul unui suveran implicat, de vreme ce funcţia pe care o îndeplineşte îl obligă să se arate grijuliu faţă de orice chestiune considerată ca având o importanţă în acelaşi timp naţională şi regională. După cum am precizat anterior, acesta este familiarizat încă din primii săi ani de domnie cu problema eficientizării aparatului de stat, proclamând o grijă mai mare faţă de „teritoriile alipite"[531]. în 1932, la Iaşi, monarhul discută despre necesitatea „descentralizării" administraţiei[532], după ce înainte avansase ideea cooperării şi a solidarizării tuturor membrilor naţiunii „în jurul Tronului", afirmând dorinţa sa de a strânge „într-un singur mănunchi" toate „forţele vii ale ţării"[533]. în discursurile sale, regele propune frecvent depăşirea intereselor „personale" sau „regionale" pentru un ţel superior: „dezvoltarea şi întărirea Patriei"[534]. Până la urmă, în numele său se iniţiază politici de *naţionalizare a maselor*[535], respectiv a ţăranilor (prin Căminele culturale), a tinerilor (prin străjerie) şi a muncitorilor (prin aşezămintele „Muncă şi Voe Bună"), politici a căror reuşită propaganda nu încetează să o evidenţieze, în vara anului 1939, de exemplu, ziarul *România* popularizează demersul Ministerului Agriculturii de a facilita pentru câteva mii de locuitori ai satelor participarea la excursii în România Mare, o experienţă ce ar fi avut drept ţel nu doar „cunoaşterea" ţării, ci şi întărirea „înfrăţirii româneşti"[536]. Carol al II-lea este consacrat din punct de vedere ideologic ca un vector al acestor politici naţionale, funcţia sa fiind aceea de a uni diversele elemente ale *corpului* naţional şi de a lupta împotriva oricăror ambiţii *regionaliste.*

în această privinţă, însemnările sale zilnice evidenţiază preocuparea constantă pentru chestiunea relaţiei dintre capitală şi noile provincii. în paginile jurnalului său, suveranul îşi arogă în maniera următoare meritele reformei administrative: „înainte, domina spiritul vechi al supra-centralismului. [...] De atunci, chiar de când m-am întors, mă domină gândul să fac această reală descentralizare, să creez, prin acest mijloc, centre de viaţă periferică, absolut necesare, şi ca dezvoltare culturală şi ca siguranţă politică. Bucureştiul trebuie descentralizat, miniştrii, prin trecerea unora din atribuţiunile lor asupra rezidenţilor regali, vor fi mai liberi să-şi îndeplinească cu mai mult folos rolul şi misiunea lor de îndrumători şi de controlori ai bunului mers al departamentului. Legea actuală [se referă la reforma administrativă – n.n.] este cea mai bună dintre cele ce s-au alcătuit până astăzi în această direcţie şi multe dintre principiile ei sunt gândite şi formulate de mine"[537]. în acest context, regele se preocupă şi de probleme care privesc Basarabia[538], iar cu Silviu Dragomir pregăteşte la începutul anului 1940 statutele unui nou proiect de lege referitor la minorităţi.[539] în fine, în lunile iulie şi august ale aceluiaşi an discută din ce în ce mai des, de această dată cu Vaier Pop, despre necesitatea introducerii a cât mai multor „elemente ardelene" în guvern.[540] Pe de altă parte, Carol al II-lea rămâne un partizan al centralismului. Condamnând explicit forţele „centrifuge", acesta propune ca alternativă stabilitatea regimului pe care îl conduce, prezentat de el ca fiind unul al „concordiei" naţionale.[541] Ar fi putut folosi monarhul o altfel de retorică? Prin cultura sa politică, regele este el însuşi rin produs al *centrului*, al Vechiul Regat, dar şi un apropiat colaborator al elitelor bucureştene, fapt dovedit de relaţia strânsă pe care o cultivă cu persoane precum istoricul şi profesorul universitar Nicolae Iorga (devenit acum consilier regal), sociologul Dimitrie Guşti (director al Fundaţiilor Culturale Regale), avocatul Istrate Micescu (principal artizan al Constituţiei din 1938) ori industriaşul Ion Gigurtu (numit în funcţia de Preşedinte al Consiliului de Miniştri în iulie 1940).

în perioada 1938-1940, guvernarea sa este zugrăvită de propagandă ca o veritabilă eră a consensului naţional, asociată de ministrul de interne Armând

Călinescu cu o atmosferă „de pacificare sufletească şi de ordine absolută", una dominată de „locuitorii înfrăţiţi ai României noi"[542]. Regele şi carliştii atrag însă permanent atenţia asupra primejdiei reprezentate de opozanţii regimului, respectiv de vechii politicieni, de comunişti, de o parte a minorităţilor naţionale ori de membrii „sectelor" religioase. în paralel, autorităţile statului (în frunte cu Armând Călinescu, acum supraveghetor vigilent al „elementelor centrifuge"[543]) luptă constant împotriva acestor categorii, încadrate oficial ca mişcări politice „subversive"[544] şi „curente de dezagregare"[545]. în această privinţă, noul regim combate mai ales Garda de Fier, mişcarea comunistă şi cultele neoprotestante, fără a exclude însă nici opoziţii „regionaliste" precum cele discutate la începutul acestui subcapitol. începând din anul 1939, în contextul declanşării războiului şi al radicalizării curentului revizionist care ameninţă să destrame statul naţional românesc, această adversitate devine din ce în ce mai înverşunată. De acum înainte, guvernanţii anatemizează rapid orice opoziţie.

Cele enumerate mai sus nu reprezintă totuşi singurele strategii adoptate de regim pentru a mima consensul naţional. Cel puţin la fel de importantă este şi configurarea treptată a unui veritabil cult al *capitalei,* ca o contrapondere la imaginea negativă pe care numeroşi cetăţeni şi-o creează vizavi de administraţia centrală. Ca şi în anii trecuţi, Bucureştiul este promovat ca o metropolă modernă, centru al naţionalismului românesc şi reprezentant de seamă al intereselor fiecărei provincii istorice. în această privinţă, sunt evidenţiate atât lucrările de modernizare a oraşului, cât şi legătura indisolubilă ce ar fi existat între Carol al II-lea şi *noua capitală,* prin prisma colaborării acestuia cu primarii bucureşteni, dar şi cu arhitecţi şi cu urbanişti (despre acest aspect discut mai mult în Capitolul 8). Pentru Bucureşti, se încearcă acum inventarea unei noi identităţi, una diferită de cea pe care şi-o crease în primul deceniu de după război.

Cea mai importantă expresie a *cultului capitalei* rămâne însă „Luna Bucureştilor", organizată cu o şi mai mare atenţie în anii regimului autoritar.[546] De fiecare dată, autorităţile sunt optimiste. Se aşteaptă ca „Luna Bucureştilor" să coincidă cu „un pelerinaj al întregii naţiuni, care va veni să admire munca

constructivă şi plină de roade ce se înfăptuieşte sub noul regim"[547]. Conştienţi de miza sa politică, organizatorii popularizează această

iniţiativă ca fiind una realizată sub patronajul regelui, iar Carol al II-lea îşi demonstrează şi în acest context voluntarismul. Colaborator apropiat al fiecărui primar bucureştean, acesta este din ce în ce mai mult asociat din punct de vedere politic şi estetic cu „Luna Bucureştilor", care este înglobată astfel manifestărilor politice şi culturale *carliste*. în consecinţă, evenimentele presupuse de acest proiect sunt totdeauna exploatate propagandistic şi încadrate într-o dimensiune naţională şi monarhistă. De exemplu, în 1938 prin „Luna Bucureştilor" se sărbătoresc două decenii de la crearea României Mari, iar în anul următor se aniversează nu doar centenarul naşterii regelui Carol I, ci se comemorează şi jumătate de veac de la moartea poetului Mihai Eminescu. Altfel, ultima asemenea manifestare, cea din vara anului 1940, este dedicată aniversării a 10 ani de domnie a regelui Carol al II-lea. Aceasta din urmă devine însă un adevărat „cântec de lebădă" al carlismului. Declanşarea războiului şi destrămarea României Mari[548] cauzează prăbuşirea iremediabilă a autorităţii monarhului şi a regimului său. Acesta abdică în 6 septembrie 1940.

Paradoxal, mişcarea politică creată în jurul lui Carol al II-lea iese în evidenţă ca un vector al centralismului, deşi prin natura lor monarhiile sunt asociate mai degrabă cu „Vechiul Regim". în această privinţă, cazul Franţei reprezintă poate cel mai relevant exemplu. Aici, tocmai revoluţionarii republicani sunt adepţi ai centralizării şi ai politicilor iacobine, spre deosebire de monarhie, identificată în această privinţă cu respectarea autonomiilor şi a specificului regional. în acest studiu însă, provocarea integrării noilor provincii trebuie înţeleasă în contextul unui proces de construcţie a naţiunii şi a statului în care monarhia este destinată să îndeplinească funcţia de factor unificator şi generator de concordie între diferitele regiuni care compun România Mare.

în ceea ce priveşte raportul dintre Bucureşti şi noile provincii, dintre *centru* şi *periferie,* noul regim se doreşte a fi, într-adevăr, un vector al consensului naţional, însă prin anatemizarea vehementă a disidenţei şi a pluralismului. Deşi proclamă eficientizarea administraţiei şi grija pentru specificul fiecărei regiuni, prin politicile sale dovedeşte tocmai contrariul. Faptul că majoritatea carliştilor provin din Vechiul Regat face ca naţionalismul monarhist să se manifeste inevitabil ca o ideologie şi ca o cultură politică a *centrului.*

Această formă de *centralism* ne arată şi felul cum elitele tradiţionale, veritabile bastioane ale puterii în România carlistă, acţionează pentru a-şi păstra influenţa în noile provincii, acolo unde îşi extinseseră progresiv reţelele imediat după Primul Război Mondial. O asemenea strategie generează acum expresii precum

„Domnii de la Bucureşti", o referire nu doar la statutul social şi la locul de reşedinţă al păturilor sociale dominante, ci şi la un tip specific de cultură politică. însă explorarea naturii practicilor administrative din România anilor 1930 în legătură cu ascensiunea autoritarismului monarhic facilitează nu doar descifrarea dinamicii existente acum între Bucureşti (respectiv Vechiul Regat) şi noile provincii, ci şi a cauzelor şi a contextului care vor duce la dezintegrarea regimului autoritar. Despre acest episod voi discuta însă în ultima secţiune a acestui capitol, după ce voi analiza acţiunile celor mai importanţi carlişti din anii 1938-1940.

5.11 Actorii carlismului autoritar (1938-1940)

Explorarea relaţiilor dintre Carol al II-lea şi o serie de intelectuali şi oameni politici reprezentativi din România acestui deceniu evidenţiază cât se poate de clar faptul că autoritarismul monarhic şi regimul politic pe care îl fundamentează nu ar trebui gândite aşa cum au fost explicate până acum de majoritatea cercetătorilor, şi anume ca o creaţie aproape exclusivă a regelui. De fapt, mecanismul de funcţionare şi natura statului carlist din anii 1938-1940 pot fi înţelese doar dacă se are în vedere şi contribuţia altor actori la crearea cadrului său politic şi ideologic. în această privinţă, am examinat acţiunile celor mai importanţi partizani ai lui Carol al II-lea pornind de la două categorii: *intelectuali* monarhişti şi *elite tradiţionale* monarhiste. Fiecare dintre cele două tabere acuză democraţia parlamentară pentru tarele administraţiei statului şi pentru faptul de a fi divizat naţiunea în clase antagoniste.

De cele mai multe ori, **intelectualii** carlişti ies în evidenţă nu doar ca persoane care susţin pe Carol şi regimul său, ci şi ca indivizi care formulează revendicări care le doresc materializate. în acest context, regimul autoritar oferă unora dintre ei posibilitatea de a-şi difuza şi (sau) concretiza ideile tocmai în schimbul unui suport ideologic necesar legitimării regimului. Pentru a înţelege maniera în care aceştia se implică în structurile statului şi îi influenţează politicile (autoritare), am explorat o serie de traiectorii individuale, dintre care cele ale lui Mihail Manoilescu şi Nichifor Crainic pot fi considerate ca fiind cele mai reprezentative. Până la urmă, prin iniţiativele sale din anul 1938, Carol al II-lea pare că inaugurează tocmai tipul de stat pe care cei doi îl promovează insistent în acest deceniu: unul în acelaşi timp *autoritar, corporatist, etnocratic* şi *ortodox*, dar în egală măsură şi înzestrat cu un *partid unic* şi dirijat de un *şef*.

Deşi nu mai leagă de Carol al II-lea aşteptările de altădată (mă refer aici la perioada de la sfârşitul anilor 1920 şi de la începutul deceniului următor), **Mihail Manoilescu** are totuşi încredere în calităţile lui de reformator, socotindu-l încă indispensabil pentru ferirea României Mari de „anarhie”[549]. De fapt, activismul său intelectual este unul cât se poate de favorabil regelui şi noii ordini.[550] Fiecare reformă majoră a regimului carlist (fie că este vorba de reorganizarea administrativă, de suprimarea parlamentarismului, de promulgarea noii constituţii sau de instituirea corporatismului) este întâmpinată în paginile *Lumii Noi* cu optimism şi elogii la adresa monarhului.[551] în această privinţă, verdictul pe care îl formulează imediat după instaurarea monarhiei autoritare este cât se poate de relevant: „Astăzi lumea veche a murit, iar cea nouă abia mijeşte”[552].

Manoilescu are destule motive pentru a fi mulţumit. Teoriile sale influenţează într-o manieră fundamentală configuraţia regimului autoritar. Partidul unic[553], corporatismul, dictatura, economia planificată[554], românizarea, descentralizarea administrativă[555], cultul şefului, totalitarismul[556], apropierea de Axa Roma-Berlin, fiecare dintre aceste teme este în acelaşi timp un laitmotiv al textelor sale şi un stâlp ideologic care forjează progresiv edificiul României carliste. De altfel, acesta sugerase încă din 1936 schimbarea constituţiei ca un prim pas pentru instaurarea „corporatismului” şi a „partidului unic”[557]. Până la urmă, „arhitecţii” regimului se dovedesc a fi imitatori extrem de fideli ai modelului său naţional de dezvoltare. Aşa se face că, preluând o expresie vehiculată de Manoilescu cu câţiva ani în urmă, statutele FRN din 1938 proclamă la rândul lor statul „purtător de idealuri” ca vector esenţial destinat să dinamizeze naţiunea.[558]

Acesta nu este însă doar un artizan al ideologiei regimului (chiar

dacă mai mult într-o manieră indirectă), ci şi unul dintre actorii săi politici, deşi temporar şi abia în vara anului 1940.[559] La scurt timp după pierderea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, Mihail Manoilescu este numit de Carol al II-lea în funcţia de ministru al afacerilor străine. Suveranul şi colaboratorii săi speră astfel ca prin notorietatea sa şi prin relaţiile de care se bucură acum în Germania şi Italia să poată fi contracarat revizionismul Ungariei şi Bulgariei, care, alături de URSS, revendică la rândul lor părţi din teritoriul României. De altfel, printr-o scrisoare adresată anterior monarhului, Manoilescu se oferise personal să ajute statul român.[560] El şi Carol reîntăresc astfel legătura apropiată de la începutul deceniului, iar în lunile iulie şi august se întâlnesc frecvent.[561] Manoilescu se integrează cu o uşurinţă remarcabilă în structurile regimului. îmbracă uniforma Partidului Naţiunii şi tot acum îi este publicată traducerea românească a cărţii sale despre partidul unic.[562] Prezenţa sa în fruntea diplomaţiei româneşti nu reuşeşte însă să împiedice inevitabilul. în 30 august, Consiliul de Coroană acceptă hotărârile „Dictatului" de la Viena, document care impune cedarea unei părţi a Transilvaniei către Ungaria şi care este semnat tocmai de Manoilescu.

în ceea ce priveşte cazul lui **Nichifor Crainic,** acesta merită analizat pornind tot de la maniera în care cele mai importante dintre ideile sale despre naţionalism şi modele de dezvoltare ajung să fie practicate în România car- listă. Poate am exagera dacă am găsi originile titulaturii de „Cap al statului" atribuită regelui prin articolul 30 al noii constituţii într-o expresie identică pe care Crainic o utilizează încă din 1933 pentru a-l caracteriza pe monarh.[563] Pe de altă parte, corporatismul, monarhismul, instituirea monopolului de stat în domeniul editării manualelor şcolare, naţionalizarea muncitorimii, cultul muncii şi combaterea sectelor religioase şi a prozelitismului sunt deziderate pe care acesta le avansează explicit începând din 1936, în proiectul său cu privire la *statul etnocratic*.[564] în egală măsură, regimul autoritar ar putea fi gândit şi ca o concretizare (imperfectă, desigur) a statului monarhic de tip „bizantin", pe care îl imaginează ca exemplu de stabilitate politică şi remediu pentru provocările modernităţii. într-adevăr, ca şi aşezământul etnocratic teoretizat de Crainic, statul carlist de la sfârşitul deceniului se inspiră într-o manieră mai mult sau mai puţin directă din Bizanţul ortodox, acordând bisericii şi patriarhului un rol de prim ordin. Nu în ultimul rând, acest stat are în frunte un monarh *ortodox*. Prin firea sa, prin legăturile sale cu biserica şi prin felul cum îşi manifestă ortodoxia, Carol al II-lea nu face decât să îi dovedească lui Nichifor Crainic faptul că perpetuează cu succes o tradiţie „bizantină" şi „balcanică", în opinia acestui carlist, religiozitatea

monarhului nu reprezintă altceva decât „ortodoxia dinamică a împăraţilor bizantini”[565].

în anii 1938-1940, revista *Gândirea* (pe care o patronează) devine un veritabil vector ideologic al carlismului, în paginile sale personalitatea monarhului şi programul său cultural fiind elogiate constant (inclusiv prin versuri şi rugăciuni[566]). în aceeaşi perioadă sporeşte însă şi notorietatea publică a lui Nichifor Crainic, al cărui naţionalism se bucură de un prestigiu extrem de ridicat. Drept dovadă, în primăvara anului 1940 acesta devine membru al Academiei Române, ca urmare a unei recomandări făcute cu un an în urmă de filozoful Ion Petrovici. Crainic ocupă acum locul poetului naţionalist Octavian Goga, decedat în 1938.[567] în paralel, în iulie 1940, Carol al II-lea încearcă să profite de inventivitatea lui ideologică şi de talentul său oratoric numindu-l în funcţia de ministru al propagandei. Faptul că suveranul solicită ajutorul lui Mihail Manoilescu şi al lui Crainic în această perioadă critică pentru el (cauzată de deşărmarea teritorială a României Mari şi de prăbuşirea popularităţii sale) reprezintă atât o recunoaştere monarhică a carlismului profesat de cei doi, cât şi o dovadă în plus a conexiunilor sensibile existente între regim şi convingerile politice profesate de aceşti naţionalişti.

în afară de aceste două cazuri, cei mai vizibili intelectuali carlişti sunt cei care practică jurnalismul politic. înainte de toate, nu trebuie omis faptul că Mihail Manoilescu şi Nichifor Crainic sunt ei înşişi publicişti prolifici, fiecare dintre ei dirijând propria revistă: *Lumea Nouă,* respectiv *Gândirea.* Alături de ei, însă, ies în evidenţă inclusiv monarhişti ca Cezar Petrescu ori Pamfil Şeicaru, jurnalişti şi redactori ai cotidienelor *România* şi *Curentul.* Prin publicistica lor, fiecare dintre cei doi contribuie în mod semnificativ la legitimarea statului carlist.

Pe **Cezar Petrescu** regele îl numeşte nu întâmplător la conducerea ziarului *România,* publicaţia oficială a regimului. Carol al II-lea îi răsplăteşte astfel fidelitatea monarhică, iar în schimb Petrescu îşi asumă sarcina de a populariza prin stilul său original şi accesibil vulgata ideologiei carliste. Cezar Petrescu se bucură din plin de calităţile unui artist al condeiului, ale cărui romane (*Calea Victoriei,* 1930; *Baletul mecanic,* 1931; *Oraş patriarhal,* 1933; *Aurul negru,* 1934 etc.) se vând extrem de bine în acest deceniu. în publicistica sa, Carol al II-lea devine în acelaşi timp soluţie politică antiparlamentară, *Salvator* al naţiunii, continuator al unei culturi politice voievodale şi vector al unităţii naţionale.

De la el aflăm că monarhul se afirmă încă din 1930 ca „o mână tare" la guvernarea statului, tocmai pentru a suplini carenţele partidelor politice. Spre deosebire de nestatornicia şi oportunismul oamenilor politici, iniţiativele sale (politice, culturale sau sociale) s-ar fi constituit acum într-un model de eficienţă şi continuitate.[568] în plus, întocmai ca în vremurile de odinioară, Carol al II-lea s-ar fi evidenţiat ca un veritabil „Domn" al ţării, factor de stabilitate într-un autentic „voievodat cultural şi social"[569]. Practic, în textele pe care le publică în *România,* Cezar Petrescu nu face decât să popularizeze temele principale care edificaseră progresiv reprezentarea oficială a regelui începând din momentul Restauraţiei. De pildă, obsesia luptei împotriva factorilor care ar fi primejduit unitatea naţiunii este prezentă în discursul acestui carlist până în ultimele săptămâni de existenţă ale regimului autoritar, când monarhia este odată în plus opusă „tendinţelor centrifuge" care „ameninţă a sfărâmă solidaritatea naţională"[570].

Pamfil Şeicaru interpretează la rândul lui într-o manieră favorabilă reformele monarhiei autoritare (pe care o identifică cu *autoritatea*, cu *ierarhia* şi cu „*ţapăn*”), ca şi prezenţa suveranului în spaţiul public.[572] Noua constituţie, reorganizarea administrativă, introducerea parlamentului corporativ sau crearea partidului unic[573], fiecare dintre aceste iniţiative beneficiază de aprecieri ample în paginile *Curentului*. în această publicaţie, Şeicaru dezbate începând din vara anului 1938 inclusiv *totalitarismul*, asociind explicit această formulă politică cu „ordinea” şi cu încadrarea armonioasă a indivizilor în colectivitatea naţională, respectiv cu o „terapie” împotriva oricăror „fermenţi de disoluţie a statului”[574]. Pentru el, totalitarismul înseamnă acum nu doar sfârşitul statului parlamentar şi crearea cadrelor instituţionale necesare pentru „disciplinarea” indivizilor care compun naţiunea, ci şi un model de modernitate politică absolut necesar pentru a alinia cu adevărat România la „noua ordine” europeană dictată de Italia fascistă şi de Germania naţional-socialistă.[575] Ca şi în cazul celorlalţi intelectuali despre care am discutat, statul carlist nu va întârzia să îi împlinească deziderateleideologice.

La baza articolelor sale monarhiste se află aceleaşi idei antiparlamentare pe care le profesează neîncetat încă de la începutul anilor 1920. Pamfil Şeicaru crede într-o „afirmare monarhică” a României Mari, admirând pe Carol al II-lea pentru faptul de a fi distrus în cele din urmă „hidra electorală”[576]. De fapt, prin publicistica sa se înscrie de minune în suita „teoreticienilor” noului regim, propunând cititorilor nu doar interpretări ideologice, ci şi îndrumări politice. Alături de Manoilescu, de Crainic şi de Cezar Petrescu, Şeicaru contribuie din plin la fabricarea şi popularizarea imaginii lui Carol.

în configuraţia mişcării politice monarhiste, intelectualii carlişti ies de cele mai multe ori în evidenţă ca o categorie generatoare de dinamism ideologic, în schimb, **elitele tradiţionale –** oameni politici, universitari, clerici, militari – legitimează de cele mai multe ori statul carlist participând în mod efectiv la guvernare.

Dictaturile din Europa anilor 1930 sunt regimuri personalizate în jurul figurii unui *şef*. Totuşi, pentru a guverna, aceşti conducători au nevoie de sprijinul unor *elite* care se bucură deja de recunoaştere socială. în analiza acestor regimuri autoritare, rolul lor este frecvent subestimat, uneori într-o asemenea măsură, încât se acceptă în mod necritic ideea potrivit căreia puterea de luare a deciziilor este centralizată în mâinile *dictatorilor*. Se pierde astfel din vedere laptul că persoanele care îndeplinesc funcţia *autocratului* sunt totdeauna nevoite să facă concesii elitelor tradiţionale şi să colaboreze cu acestea, atât pentru scopuri de legitimare, cât şi pentru prevenirea

uzurpării autorităţii lor.

în cazul regimului autoritar carlist, implicarea elitelor tradiţionale este extrem de vizibilă. De fapt, după cum ar putea fi gândit ca o creaţie a intelectualilor, carlismul ar putea fi înţeles în egală măsură ca un fenomen politic generat de aceste elite. Pentru pătura naţional-conservatoare partizană a monarhiei, *carisma* lui Carol nu a reprezentat niciodată un factor decisiv în sprijinirea lui, chiar dacă i se elogiază calităţile şi i se încredinţează tacit funcţia de arbitru suprem al vieţii politice. Din contră, am putea spune că mai degrabă motive de ordin pur pragmatic determină această categorie socială să susţină progresiv ascensiunea autoritarismului monarhic, începând chiar din momentul Restauraţiei.

La începutul anilor treizeci, influenţa elitelor tradiţionale este primejduită: atât de criza economică mondială şi de eşecurile succesive ale guvernărilor anilor 1920, cât şi de ascensiunea Gărzii de Fier ori a ideologiei comuniste. în acest context, Carol al II-lea se prefigurează ca un personaj capabil să ofere o soluţie la criza pe care ţara o traversează. Mai precis, monarhia şi elitele tradiţionale edifică treptat un sistem de guvernare centrat pe personalizarea puterii în cadrul căruia regele este înzestrat cu sarcina de a garanta stabilitate politică şi de a dirija iniţiative reformatoare.

De o parte, elitele tradiţionale încearcă să îşi păstreze poziţiile dominante colaborând cu monarhul, fie şi în cadrul unui regim autoritar în care regele îndeplineşte funcţia unui *şef*. De cealaltă parte, suveranul are nevoie de susţinerea lor pentru a-şi menţine şi a-şi consolida puterea, făcându-le concesii şi cooperând cu ele, fie şi din postura unui *dictator*. De pildă, Carol al II-lea sprijină afirmarea politică a unui industriaş precum Ion Gigurtu până la a-l numi preşedinte al Consiliul de Miniştri în iulie 1940 nu doar datorită carlismului pe care acesta îl manifestă[577], ci şi datorită relaţiilor apropiate pe care le cultivă cu medii economice şi politice din Reichul german, legături pe care monarhul speră să le poată folosi acum în scopuri diplomatice.[578] în schimb, Gigurtu profită de succesul său politic (respectiv de apropierea de anturajul regal) pentru a-şi spori notorietatea şi influenţa în afaceri.

Pentru a demonstra influenţa din timpul regimului autoritar a elitelor politice conservatoare, e suficient să urmărim aspecte precum profesia şi statutul social al persoanelor care formează guvernele carliste sau Consiliile de Coroană ori statutul social şi itinerarul politic al rezidenţilor regali. în primul guvern carlist, de pildă, în afară de patriarhul Miron Cristea, fiecare dintre membrii acestui for (Alexandru Averescu, Arthur Văitoianu, Ion Antonescu, Paul Teodorescu, Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Angelescu, Voicu Niţescu, Ion Costinescu, G.G. Mironescu, Nicolae Iorga,

Gheorghe Ionescu-Şişeşti, Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu, Victor Iamandi, Mircea Cancicov, Armând Călinescu şi Nicolae Petrescu-Comnen) deţinuse deja funcţii politice înainte de 1938.[579] Pornind de la acest aspect, i-am putea considera în egală măsură ca fiind reprezentanţi ai vechiului regim parlamentar. în al doilea rând, dacă am avea în vedere criteriul profesional (un prelat ortodox, militari, medici, profesori universitari, jurişti, ingineri sau economişti), am putea lesne identifica aceste persoane cu o categorie socială naţional-conservatoare partizană a statu-quoului. în fine, odată judecată pornind de la criteriul mediei de vârstă, această guvernare ar putea fi etichetată inclusiv ca o *gerontocraţie,* adică un sistem politic în care puterea este exercitată mai degrabă de generaţia vârstnică.

Asemenea medii de recrutare îşi păstrează întâietatea de-a lungul întregii existenţe a regimului, iar acest lucru este valabil nu doar pentru membrii guvernelor, ci şi pentru rezidenţii regali şi pentru persoanele care formează Consiliile de Coroană.[580] Astfel, în august 1938, prima serie de rezidenţi regali se recrutează dintre generali (Alexandru Hanzu – Someş, Dănilă Papp – Mureş, Romulus Scărişoreanu – Olt, Mihail Negruzzi – Prut), foşti

magistraţi (Alexandru Gane – Bucegi, Alexandru Marta – Timiş), jurişti (Victor Cădere – Dunărea, Nicolae Ottescu – Marea, Dinu Simian – Nistru, Gheorghe Flondor – Suceava, Grigore Cazacliu – Nistru), profesori universitari (Gheorghe Alexianu – Suceava, Constantin C. Giurescu – Marea, Traian Ionaşcu – Prut) şi medici (Coriolan Tătaru – Someş).[581] în ceea ce priveşte Consiliul de Coroană (creat la sfârşitul lunii martie a anului 1938 ca un for consultativ ai cărui membri sunt desemnaţi de rege), statutele sale specifică explicit faptul că persoanele care îl formează sunt recrutate personal de către monarh „dintre actuali şi foşti demnitari ai Statului, Bisericii, oştirii şi ai Curţii Regale, ori din personalităţile de vază ale Ţării"[582]. în consecinţă, în primăvara anului 1938 funcţia de consilier regal este deţinută de următoarele persoane: Miron Cristea, mareşalii Alexandru Averescu şi Constantin Prezan, generalii Arthur Văitoianu şi Ernest Baliff, Alexandru Vaida-Voevod, Gheorghe G. Mironescu, Nicolae Iorga, Constantin Angelescu, Gheorghe Tătărescu şi Constantin Argetoianu.[583] Acestor reprezentanţi ai elitelor conservatoare li se alătură, treptat, până în luna august a anului 1940, inclusiv Alexandru C. Cuza (iunie 1939), Victor Iamandi (noiembrie 1939), Ion Mihalache (iunie 1940), Victor Antonescu (aprilie 1940), dar şi trei clerici: patriarhul Nicodim Munteanu, Nicolae Bălan (mitropolit al Ardealului) şi Alexandru Niculescu (mitropolit greco-catolic al Blajului).[584] Totuşi, dintre membrii vechii elite parlamentare numai oamenii politici *carlişti* beneficiază de posibilitatea de a-şi continua cariera politică. Naţional-ţărăniştii grupaţi în jurul lui Iuliu Maniu ori naţional-liberalii dirijaţi de Constantin I.C. Brătianu, de exemplu, nu se încadrează în structurile noului regim tocmai din cauza anticarlismului pe care îl manifestă, deşi şi ei sunt exponenţi ai vechiului „politicianism".

Prin urmare, monarhul îşi sporeşte puterea, iar un regim autoritar este instaurat în numele său şi ca urmare a acţiunii progresive şi concertate a membrilor unei pături naţional-conservatoare mai puţin înclinată spre experimente politice radicale. Mulţi dintre ei dobândesc poziţii-cheie în regimul carlist, influenţând legislaţia şi eşafodajul instituţional. Pentru a sesiza acest lucru, merită avut în vedere rolul militarilor ori parcursul unor actori politici

precum Miron Cristea, Nicolae Iorga, Dimitrie Guşti, Armând Călinescu, Istrate Micescu sau Vaier Pop.

în anii 1938-1940, **militarii** devin din ce în ce mai prezenţi nu doar în spaţiul public, ci şi în mecanismul de luare a deciziilor de guvernare. în această privinţă, este cât se poate de relevant faptul că

funcţiile de prefect şi de subprefect sunt deţinute, fiecare dintre ele, de către militari (ofiţeri sau colonei), în acest context, Carol al II-lea se află din ce în ce mai des în mijlocul armatei şi îşi asumă tot mai energic rolul de *şef,* implicându-se în chestiuni militare dintre cele mai diverse, de la uniforme şi armament până la felul cum sunt organizate regimentele.[585] Acesta îşi consolidase de multă vreme influenţa politică pornind de la legăturile pe care le cultivă cu diverşi ofiţeri. Nu este lipsit de însemnătate faptul că cinci dintre cele şapte persoane care îl însoţesc în 1920 într-o călătorie pe care o face în jurul lumii sunt cadre active ale armatei (generalul Constantin Găvănescul, căpitanul Lazăr Horia ori coloneii N. Condeescu, Arion Nicolai şi N. Condiescu).[586] Tinereţea sa, voluntarismul şi energia de care dă dovadă, implicarea sa în diferite activităţi care privesc armata, toate acestea reprezintă factori care îl fac popular în rândul soldaţilor. Cum altfel s-ar putea explica uşurinţa cu care socializează cu militarii ori sprijinul pe care această categorie i-l acordă în timpul exilului sau în vara anului 1930? Odată devenit rege, Carol îşi dă seama că pe fidelitatea lor îşi poate fundamenta oricând puterea sa personală.

Ca şi în anii trecuţi, militarii se numără şi în perioada 1938-1940 printre corespondenţii regelui, faţă de care îşi mărturisesc constant credinţa şi devotamentul.[587] în schimb, Carol al II-lea se afişează deseori în spaţiul public alături de generali ai armatei române şi tot împreună cu ei inspectează regimente militare sau dezbate chestiunea înzestrării armatei.[588] Aşa se face că una dintre temele favorite ale discursului militar carlist este legată explicit de rolul pe care regele îl are acum în înzestrarea armatei.[589] în mod simbolic, la început de an, primul mesaj regal oficial este adresat tocmai soldaţilor. Mulţumindu-le pentru devotament, Carol al II-lea îi încurajează şi le reaminteşte idealul comun care îi leagă: apărarea graniţelor.

Interesul pentru menţinerea acestei relaţii este unul reciproc. De o parte, monarhul găseşte printre militari colaboratori determinaţi şi rapizi în acţiunile lor. De cealaltă parte, armata are la rândul ei parte de beneficii când Carol al I l-lea intervine pentru a-i apăra interesele (de exemplu, pentru creşterea progresivă a fondurilor din bugetul statului destinate armatei – acestea sporesc de la 15% în anii 1920 până la 33% la sfârşitul deceniului următor – sau pentru menţinerea soldelor când acestea sunt ameninţate).[590] în fine, nu mai puţin importante sunt alte privilegii de care militarii se bucură, de la scutiri de impozite până la înfiinţarea „Casei Oştirii", o instituţie de

asistenţă economică şi socială care le este destinată.[591]

Henry L. Roberts remarca pe bună dreptate faptul că, deşi armata joacă în cultura politică a României Mari un rol mai puţin important în comparaţie cu celelalte state din Balcani, totuşi această instituţie pare a fi totdeauna pregătită să intervină ca un garant al ordinii. în momente de criză sau de tranziţie politică, se întâmplă frecvent ca un general să ajungă în fruntea executivului, iar dictatura generalului Ion Antonescu (1940-1944) nu ar reprezenta, în opinia acestui autor, decât „punctul culminant" al implicării armatei în viaţa politică.[592] Aşa se face că după asasinarea lui Armând Călinescu (septembrie 1939), respectiv în zilele care urmează Dictatului de la Viena (septembrie 1940), tocmai generalii Gheorghe Argeşeanu şi Ion Antonescu sunt numiţi succesiv de către Carol al II-lea în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Prin prezenţa lor, militarii întăresc dimensiunea autoritară a regimului, facilitând controlul cetăţenilor şi suprimarea rapidă a oricărei tendinţe contestatare. De fapt, armata contribuie într-o manieră fundamentală, alături de Biserica Ortodoxă Română, la legitimarea şi la continuitatea regimului.

Importanţa acestei din urmă instituţii este evidenţiată în primul rând de prezenţa patriarhului **Miron Cristea** în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri (post echivalent cu acela al unui şef de guvern) în perioada februarie 1938-martie 1939. în afară de faptul că este monarhist, patriarhul posedă trei calităţi extrem de necesare regimului pentru legitimarea luptei pe care o duce împotriva „forţelor centrifuge": este în acelaşi timp cap al Bisericii Ortodoxe,

naţionalist înverşunat şi *transilvănean* (ceea ce îl proiectează, în mod simbolic, ca „reprezentant" al noilor provincii).

Miron Cristea depune eforturi pentru a stăvili implicarea preoţilor în Garda de Fier şi se prezintă ca un adversar al „curentelor extremiste"[593]. Ca remediu împotriva radicalismului politic, acesta propune pur şi simplu o atitudine de „ascultare" faţă de „conducători"[594], iar ca alternativă la primejdia „dezbinării între fraţi", reaşezarea naţiunii pe temelii noi, temelii centrate pe „linişte", „ordine", „disciplină socială" şi autoritate „legală"[595].

Prin raportare la persoana regelui, monarhismul patriarhului se manifestă în primul rând, ca şi în cazul altor carlişti, prin discurs. Patriarhul se referă la Carol al II-lea ca la un factor de păstrare a „armoniei sociale"[596], iar românilor le recomandă cât se poate de direct să stea uniţi „în jurul Tronului"[597]. în primul discurs pe care îl

rostește în calitate de șef al guvernului, Miron Cristea felicită în maniera următoare pe suveran pentru faptul de a fi suprimat parlamentarismul: „Majestate, astăzi s-a distrus hidra cu 29 de capete electorale, care a învrăjbit fără niciun folos pe toți, spre paguba țării întregi. Astăzi s-a rupt păienjenișul de pe ochii cetățenilor României întregite, ca să vadă limpede de unde le vine mântuirea: de la eroica hotărâre a Majestății Tale și de la înțelegerea rosturilor unei țări și a adevăratelor ei interese. Astăzi s-a mai distrus: zarva, ura, certurile, bătăile electorale și chiar omorurile; și în locul lor se va întrona liniștea, ordinea, munca liniștită, pacea și unirea, pecetluite de frățeștile îmbrățișări ale poporului, ca în timpurile legendare”[598]. Aici, democrația reprezentativă este pusă explicit în antiteză cu însușirea „terapeutică” a naționalismului carlist. Până la urmă, prin activismul său, patriarhul se remarcă printre cei mai înfocați naționaliști monarhiști ai acestor ani. Este nu doar președinte al asociației Cultul Eroilor, ci și partizan înverșunat al *românizării.* Implicarea sa în eforturile dedicate acestui deziderat nu este una de dată recentă. Miron Cristea îndemnase încă din toamna anului 1936 studenții români să se pregătească astfel încât, odată cu terminarea studiilor, să poată fi capabili „să cucerească toate domeniile publice și particulare” în fața „străinilor mai bine pregătiți”. Ca și alți carliști, capul Bisericii proclamă la rândul lui o

„ Românie a Românilor”[599]. Dimensiunea politică a acestei retorici nu trebuie neglijată. Odată devenit președinte al Consiliului de Miniștri, doi ani mai târziu, patriarhul face din dezideratul „românizării” unul dintre țelurile centrale ale programului său de guvernare.[600]

În 1938, Miron Cristea are 70 de ani. Nu este însă singurul membru al elitelor tradiționale carliste care posedă o vârstă apreciabilă. **Nicolae Iorga,** de pildă, este cu doar trei ani mai tânăr. În perioada regimului autoritar, acesta îndeplinește funcția de consilier regal, iar prietenia de lungă durată care îl leagă de Carol al II-lea face ca în cazul său acest post să nu fie pur și simplu unul decorativ.

De cele mai multe ori, referirile lui Nicolae Iorga la *Coroană* evidențiază „stabilitatea” și „continuitatea”[601] asociate cu instituția monarhiei, convingerile sale legate de felul cum ar trebui guvernată România Mare fiind centrate clar pe autoritatea unui „Domn care guvernează”, ca alternativă la parlamentarism și la radicalismul politic promovat de Garda de Fier.[602] De altfel, imediat după plebiscitul din februarie 1938, Iorga felicită personal pe rege pentru faptul de a fi scăpat România Mare de sub „jugul profesioniștilor

demagogiei"[603], în altă ordine de idei, viziunea sa despre regalitate e marcată profund de tradiţionalismul său ideologic. în această privinţă, Carol al II-lea nu face decât să îi dovedească prin acţiunile sale faptul că se înscrie pe linia unei tradiţii „domneşti" de sorginte medievală[604], animată de idealul monarhului bizantin ortodox. Aşa se face că, într-un volum dedicat aniversării a zece ani de la Restaurație, Iorga aseamănă explicit pe acest suveran cu voievodul valah Constantin Brâncoveanu.[605] De fapt, Nicolae Iorga cultivă iluzia unui monarh ideal, Carol al II-lea fiind înfăţişat nu doar ca simbol al unităţii naţionale, rege care „întrupează naţiunea"[606], ci şi ca o persoană plină de calităţi, cu „ochii ageri" şi „perfect informat", posesor al unei inteligenţe strălucite şi stăpânit de o energie „eroică"[607]. Carlismul său se manifestă într-o asemenea măsură, încât în vara anului 1940, după evacuarea de către statul român a Basarabiei şi a nordului Bucovinei, popularizează în *Neamul românesc* ideea potrivit căreia în cadrul Consiliului de Coroană în care se discută ultimatumul sovietic regele n-ar

fi fost de acord cu cedarea acestor teritorii.[608] O astfel de atitudine nu este inedită. Cu 22 de ani în urmă, în contextul Primului Război Mondial şi al dezertării de pe front a principelui Carol (dezertare urmată de căsătoria morganatică a acestuia cu Zizi Lambrino), Iorga publicase o broşură al cărui text este destinat să pună la adăpost pe prinţ de criticile care îl asaltau atunci.[609]

în fine, nici măcar evenimentele dramatice din lunile august-septembrie ale anului 1940 nu suprimă ataşamentul său faţă de Carol. Astfel, întâlnirea pe care cei doi o au în ziua următoare abdicării suveranului reprezintă pentru Nicolae Iorga un prilej de a-l anunţa pe acesta că *Neamul Românesc* îşi va înceta de acum înainte apariţia. Fidel crezului său monarhic, ultimul articol pe care îl publică în gazeta sa este menit tocmai să amelioreze imaginea lui Carol al II-lea, acum ostracizat ca principal vinovat pentru prăbuşirea României Mari:

> E o elementară datorie de onestitate să se recunoască la plecarea Regelui Carol al II-lea şi iubirea cu care a fost chemat de întreaga ţară şi lungile osteneli pe care le-a cheltuit pentru a lucra în fruntea tuturora la întărirea şi înălţarea ei.
>
> Dacă azi greutăţi neprevăzute au putut face impopulară o Domnie pe care n-avem încă perspectiva trebuitoare pentru a o judeca, nu ne putem purta faţă de acela înaintea căruia până ieri s-au descoperit toate frunţile, ca acele naţii înjosite care linguşesc azi pentru a lovi cu pietrele mâine.

> Nenorocirea are drepturile ei şi faţă de cel din urmă om, cu atât faţă de cine a fost acestei ţări un rege dorit şi iubit atâţia ani de zile şi căruia numai asprimea vremurilor ne-a împiedicat, ieri încă, de a-i serba deceniul de muncă.[610]

Asemenea mărturisiri de credinţă monarhiste nu rămân însă fără urmări pentru Iorga. Carlismul şi antifascismul pe care le profesează în anii treizeci pregătesc nu doar sfârşitul carierei sale politice, ci şi sfârşitul existenţei sale. în noiembrie 1940, acesta devine victima unui asasinat organizat de câţiva membri ai Gărzii de Fier.

Spre deosebire de carlismul lui Nicolae Iorga, axat ideologic pe noţiunile de *tradiţie* şi de *autoritate*, cel profesat de **Dimitrie Guşti** este unul mult mai

polivalent. Monarhismul acestuia din urmă iese în evidenţă nu doar prin activitatea sa din cadrul Fundaţiilor Culturale Regale[611] şi a Institutului Social Român. Guşti se numără inclusiv printre membrii fondatori ai Frontului Renaşterii Naţionale şi este comisar general al pavilionului românesc din cadrul Expoziţiei internaţionale din New York (1939).

Ca şi în anii trecuţi, Dimitrie Guşti este deseori prezent alături de Carol al II-lea în spaţiul public, iar iniţiativele monarhului devin pentru el subiectul a numeroase conferinţe, articole şi discursuri. Acestea sunt configurate ca o veritabilă propagandă favorabilă României Mari carliste[612], înfăţişată ca o ţară a „ordinii", una înfăptuită potrivit unui „program" bine pus la punct[613]. Mai precis, „programul" naţional la care se referă Guşti este tocmai cel aplicat într-o manieră concertată de instituţiile pe care el însuşi le conduce: FCR şi ISR, dinamizate în 1938 prin introducerea Serviciului Social.

Naţionalismul gustian se manifestă printr-un activism specific, iar programul său de reformă socială vizează ţeluri clare: modernizarea satelor şi educarea în spirit naţionalist a tinerilor.[614] Mai precis, se are în vedere o muncă făcută în folosul naţiunii, comunitate gândită de Guşti ca fiind cea mai importantă „unitate socială" a modernităţii[615]. Pe de altă parte, acest proiect este propus în egală măsură intelectualilor români, datori, în opinia lui, să coopereze cu aşezămintele pe care le conduce.[616] După cum am încercat să demonstrez mai sus, aceste deziderate se bucură acum de o popularitate aparte datorită colaborării strânse dintre el şi rege. Totuşi, această legătură scade treptat în intensitate odată cu desfiinţarea Serviciului Social (1939), însă fără a altera reputaţia de carlist a lui Guşti.

în afară de Miron Cristea, de Nicolae Iorga şi de Dimitrie Guşti, din categoria elitelor tradiţionale care les în evidenţă prin calitatea lor de actori de bază ai regimului autoritar merită discutate inclusiv cazurile lui Istrate Micescu, Armând Călinescu şi Vaier Pop.

Deşi mai puţin notoriu prin carlismul său în anii care precedă dictatura, **Istrate Micescu** se bucură acum de o ascensiune politică remarcabilă. Acest avocat în barourile judeţelor Argeş şi Ilfov este şi profesor universitar

la Facultatea de Drept a Universităţii din Bucureşti, iar până în anul 1938 devine de trei ori deputat al Partidului Naţional Liberal (în 1920, 1927 şi 1931)[617], înainte de a ocupa funcţia de ministru al afacerilor străine în guvernul condus de Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza. Acest ultim episod se dovedeşte plin de însemnătate pentru înţelegerea parcursului său politic ulterior, îndeosebi prin faptul că Micescu dobândeşte reputaţia de partizan înverşunat al *românizării,*[618] După cum am menţionat mai sus, acesta nu doar proclamă „naţionalizarea" barourilor, ci la sfârşitul anului 1937 chiar conduce o acţiune de excludere a evreilor din baroul de Ilfov, al cărui decan este acum.

Orientarea ideologică a lui Istrate Micescu se încadrează de minune în tiparul consacrat de carlişti. Acesta este în acelaşi timp naţionalist, monarhist şi partizan al unui stat centralist. Preocupat ca şi alţi susţinători ai suveranului de lupta împotriva aceloraşi „forţe centrifuge"[619], Micescu atrage deseori atenţia asupra primejdiei reprezentate de minorităţi şi de Garda de Fier.[620] Prin urmare, în timpul regimului autoritar îl regăsim atât în Consiliul Superior Naţional al FRN (ai cărui membri sunt numiţi direct de către rege), cât şi în funcţia de ministru al justiţiei, în cabinetul condus de Gheorghe Tătărescu (24 noiembrie 1939-10 mai 1940).

Importanţa sa ca vector al monarhismului autoritar este însă dată mai ales de faptul că devine principalul artizan al Constituţiei din „27 Februarie", fapt confirmat chiar de cei care participă la dezbaterea textelor ce formează actul fundamental al noului regim. Astfel, Istrate Micescu discută personal cu suveranul proiectul de lege şi pare că se bucură din plin de încrederea monarhului.[621] De altfel, monarhul şi Micescu se întâlnesc frecvent în aceşti ani, dezbătând nu doar articolele Constituţiei, ci şi textele codurilor penal şi civil[622], coduri care poartă numele regelui. în această perioadă, legătura dintre cei doi este atât de cordială, încât Constantin Argetoianu îl consideră pe Carol al II-lea ca fiind „pe de-a-ntregul fermecat" de Micescu.[623]

Viziunea lui Istrate Micescu asupra regimului autoritar este

formulată într-o manieră coerentă nu atât în textul Constituţiei din februarie 1938, cât mai ales

într-un discurs rostit în primăvara anului 1940, când descrie statul carlist ca pe un regim „de ordine", unul întemeiat pe principii corporatiste şi antiparlamen- tare, în care munca şi capacitatea fiecăruia de a acţiona în interesul naţiunii ar fi reprezentat principalele criterii de selecţie a elitelor. Statul imaginat de Micescu este, aşadar, unul monarhic, în care suveranitatea naţională este concentrată simbolic în persoana regelui, care îndeplineşte şi funcţia de arbitru suprem pentru fiecare dintre cele trei direcţii de exercitare a guvernării: executivă, legislativă şi judecătorească. Este vorba despre un edificiu politic în care „libertăţile" sunt destinate a fi „disciplinate" şi al cărui mare merit ar fi tocmai acela de a fi pus „fiecare lucru la locul lui şi fiecare om la treaba lui"[624]. Dezideratul *ordinii* se numără totdeauna printre temele favorite ale discursului carliştilor, iar în această privinţă Istrate Micescu nu reprezintă o excepţie. Şi de această dată „ordinea" noului regim este pusă în antiteză cu starea de „dezordine" ce ar fi fost generată şi perpetuată în trecut de dispărutul parlamentarism.

În aceeaşi categorie ideologică se situează şi **Armând Călinescu,** care îndeplineşte succesiv nu doar funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri (mar- tie-septembrie 1939), ci şi pe cele de ministru al internelor, al apărării şi al educaţiei naţionale. în anii care preced regimul monarhic autoritar acesta ocupase deja funcţii-cheie în aparatul represiv[625], remarcându-se îndeosebi prin lupta pe care o duce împotriva comuniştilor şi a legionarilor. Acest lucru este plin de însemnătate, pentru că tocmai antifascismul şi anticomunismul său îi facilitează ascensiunea politică în noua Românie carlistă.

Apropiat de Carol al II-lea încă de la jumătatea deceniului, Călinescu devine treptat un vârf de lance al acţiunilor antiparlamentare ale suveranului. în această privinţă, în primăvara anului 1939 regele se referă la el ca la „cel mai bun element" pe care l-a putut recruta de pe scena politică.[626] întâmplător sau nu, acţiunile care pun bazele regimului autoritar îi sunt sugerate monarhului tocmai de Armând Călinescu. Cu doar trei zile înainte de lovitura de stat din 10 februarie, acesta îi propune pur şi simplu lui Carol al II-lea „o formulă în afară de partide", o nouă „Constituţie", militarizarea administraţiei şi organizarea unui „referendum"[627].

Prezentat într-o lucrare de propagandă drept „Omul cu braţul de fier" al regimului[628], Armând Călinescu îndeplineşte un rol esenţial în practica autoritarismului monarhic şi a represiunii. Treptat, acesta îşi face un ţel din a contracara nu doar Garda de Fier şi comunismul, ci şi ceea ce el consideră a fi „regionalismul" lui Iuliu Maniu şi toate acele „partide", „fracţiuni" şi „particu- larisme" pe care le percepe ca vectori ai unei „acţiuni de disoluţie" ce ar fi pus în primejdie „unitatea naţională"[629]. în consecinţă, unor asemenea provocări Călinescu le opune edificiul *noului regim,* respectiv imaginea idealizată a unei ţări conduse de o monarhie capabilă şi gospodărite de o administraţie competentă şi credibilă.[630]

în cele din urmă, însă, Armând Călinescu este asasinat de un grup de legionari în 21 septembrie 1939. Ca un omagiu pentru fidelitatea sa faţă de regim, autorităţile îi organizează funeralii naţionale şi pregătesc realizarea unui monument comemorativ ce urma să fie aşezat tocmai în faţa Şcolii Superioare de Război din Bucureşti.[631]

Ultimul carlist reprezentativ ale cărui acţiuni le discut aici, transilvăneanul **Vaier Pop,** este izolat temporar de monarh ca urmare a influenţei din ce în ce mai mari pe care actori politici precum Armând Călinescu şi Mitiţă Constantinescu (ministru al finanţelor) o dobândesc în anturajul suveranului.[632] în mod paradoxal, acest lucru se petrece în ciuda legăturii trainice pe care Pop o avusese în anii anteriori cu regele ori a monarhismului pe care îl manifestă acum.[633] Dintre „regăţenii" carlişti influenţi, nu doar Călinescu şi Mitiţă Constantinescu îl disprefuiesc pe Pop, ci şi Victor Slăvescu (în aceşti ani guvernator al BNR şi ministru al înzestrării armatei) ori Constantin Argetoianu, care îl consideră drept un „samsar", respectiv un individ corupt care asimilează cultura politică bucureşteană în primul rând pentru a parveni.[634]

Evenimentele din vara anului 1940 generează totuşi un context propice pentru reafirmarea sa politică. Pe măsură ce România Mare se destramă din punct de vedere teritorial, Vaier Pop se întâlneşte din ce în ce mai des cu Carol al II-lea, căruia îi vorbeşte „în numele ardelenilor" şi cu care discută despre „nevoia absolută" de a introduce în guvern persoane originare din această regiune.[635]

Numit ministru plenipotenţiar în august 1940, acesta îl însoţeşte pe Mihail Manoilescu la Viena pentru a reprezenta statul român la semnarea dictatului care pecetluieşte cedarea părţii de nord-vest a Transilvaniei către Ungaria, însă prezenţa sa pare a fi mai degrabă una simbolică. De altfel, într-o scrisoare adresată regelui cu puţin timp înainte, Vaier Pop refuzase să îşi asume în această privinţă vreo

responsabilitate juridică.[636] Până la urmă, „regăţeanul" Manoilescu este cel care semnează documentul propriu-zis, în calitate de ministru al afacerilor străine.

Episodul nu este lipsit de importanţă. Acţiunile sale de acum nu fac decât să evidenţieze funcţia pe care o îndeplineşte în acest deceniu, aceea de membru al elitelor transilvănene destinate să gireze, prin prezenţa lor în spaţiul public, ascensiunea monarhismului şi cultura politică a Vechiului Regat. Legăturile dintre el şi Carol al II-lea se sfârşesc totuşi într-o manieră dramatică. Deşi Vaier Pop este apropiat de rege până în ultimele sale zile de domnie, tocmai el este persoana care îi propune numirea generalului Antonescu în fruntea guvernului, iar apoi „abdicarea", ca unică soluţie viabilă pentru rezolvarea crizei politice generate de pierderile teritoriale.[637]

Categoriile de actori analizate mai sus, şi anume *intelectualii* şi *elitele tradiţionale*,, nu înglobează, desigur, întreaga diversitate profesională a monar- hiştilor. Din contră, în această privinţă există o eterogenitate remarcabilă. Aparatul noului regim este pus în mişcare inclusiv de **birocraţi,** de **arhitecţi,** de **scriitori,** de **pedagogi** sau de **activişti culturali.** Despre cazul **pedagogilor** care se implică în activitatea străjeriei am discutat în secţiunea dedicată organizaţiilor de tineret carliste. în ceea ce îi priveşte pe **arhitecţi,** Gheorghe M. Cantacuzino şi Ion D. Enescu sunt doi dintre cei care îşi mărturisesc deseori devotamentul faţă de rege, a cărui personalitate o elogiază acum. Cantacuzino şi Enescu se implică inclusiv în activitatea Frontului Renaşterii Naţionale. Primul este preşedinte al organizaţiei sectorului „galben" din Bucureşti, iar cel de al doilea se numără printre membrii Consiliului Superior Naţional al partidului unic.[638] în fine, grupul **activiştilor culturali** este format în primul rând

din colaboratorii lui Dimitrie Guşti: Emanoil Bucuţa, Henri H. Stahl, Octavian Neamţu, Apostol D. Culea, Victor Ion Popa, Traian Herseni sau Anton Golopenţia contribuie din plin atât la dinamizarea proiectelor Fundaţiilor Culturale Regale şi ale Institutului Social Român, cât şi la construirea imaginii pozitive a lui Carol al II-lea.

Pe scurt, regimul monarhiei autoritare se sprijină pe acţiunile unor indivizi cu ocupaţii extrem de diverse. Până la urmă, faptul de a elogia persoana monarhului şi iniţiativele sale garantează deseori obţinerea unor privilegii. De exemplu, un post într-o instituţie a statului. în 1939, de pildă, este numit preşedinte al consiliului de

administraţie al Căilor Ferate Române tocmai car- listul Ion Grigore Perieţeanu (avocat şi scriitor). În egală măsură, unele dintre elitele antisemite ale fostului Partid Naţional Creştin se folosesc cu succes de abilităţile lor politice pentru a deveni preşedinţi ai organizaţiilor judeţene ale partidului unic. La începutul anului 1940, foşti „cuzişti" (denumire care porneşte de la numele conducătorului PNC, Alexandru C. Cuza) dobândesc această funcţie în judeţele Bălţi, Tighina şi Baia.[639] Statul carlist subvenţionează şi sprijină monarhiştii care posedă calităţi politice. În aceşti ani, activismul carlist (oportunist sau nu) poate facilita mobilitatea socială.

Într-o manieră mai mult sau mai puţin organizată, Carol al II-lea şi partizanii săi configurează o mişcare politică ce pretinde că e capabilă să îndeplinească marile deziderate ale României Mari: modernizarea statului şi a societăţii, avântul cultural şi apărarea graniţelor. Bineînţeles, prin intermediul noului regim monarhiştii urmăresc să îşi concretizeze în primul rând propriile aşteptări; fie ele politice, culturale, economice sau estetice. Pe de altă parte, cu greu am putea nega faptul că această mişcare politică posedă o capacitate remarcabilă de coagulare şi de monopolizare a unor promisiuni naţionale extrem de diverse, pe care promite să le înfăptuiască prin intermediul unei monarhii autoritare. Pragmatismul, antiparlamentarismul, monarhismul şi dimensiunea naţională a ideilor pe care le proclamă reprezintă poate cele mai importante trăsături care unesc acum pe carlişti. Dacă astăzi îi putem eticheta ca fiind naivi, acest lucru nu înseamnă că angajamentul lor a fost mai puţin

real. în anii treizeci, ideologia monarhistă pe care o vehiculează generează efecte concrete în existenţa a milioane de indivizi.

Această ideologie se va dilua totuşi, treptat, în vara anului 1940, odată cu destrămarea României Mari în contextul declanşării războiului mondial. în secţiunea următoare analizez tocmai parcursul regimului carlist din ultimele sale luni de existenţă, pornind de la o serie de întrebări legate de cauzele care determină destructurarea sa ideologică şi, în cele din urmă, prăbuşirea sa.

5.12 Prăbuşirea carlismului (iunie-septembrie 1940)

În 8 iunie 1940, aniversarea a zece ani de *Restaurație* nu prefigurează în vreun fel parcursul regimului carlist din lunile următoare. Starea de spirit generală este una favorabilă monarhiei, chiar dacă festivităţile şi omagiile care îi sunt adresate cu acest

prilej sunt de cele mai multe ori orchestrate de partizanii săi şi de propagandă. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că numeroşi români îl percep acum pe Carol al II-lea ca pe un vector al unităţii naţionale, în contextul declanşării celui de-Al Doilea Război Mondial şi al ameninţărilor venite din partea naţiunilor vecine revizioniste (Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria), cu care un război pare a fi imposibil de evitat. Regele primeşte omagii de fidelitate şi încurajări nu doar din partea carliştilor notorii sau a autorităţilor. Corespondenţa suveranului abundă în scrisori primite de la persoane provenind din toate păturile sociale, care îşi mărturisesc aprecierea şi fidelitatea faţă de Tron[540]. Totuşi, odată confruntat cu pierderile teritoriale cauzate României Mari, „mitul" lui Carol îşi consumă rapid eficacitatea.

Inevitabilul se produce la sfârşitul lunii iunie 1940. Ca urmare a unui ultimatum adresat de URSS, statul român cedează sovieticilor Basarabia şi nordul Bucovinei. Deşi după acest moment România renunţă la garanţiile diplomatice anglo-franceze şi se retrage din Societatea Naţiunilor pentru a se apropria treptat de Axa Roma-Berlin, două luni mai târziu inclusiv nordul Transilvaniei cade pradă revizionismului, de această dată celui maghiar. Ca urmare a „Dictatului de la Viena" din 30 august, Germania nazistă şi Italia fascistă

impun românilor renunţarea la aproape jumătate din teritoriul Ardealului. În fine, în 7 septembrie, statul bulgar obţine la rândul său partea leului: sudul Dobrogei (mai precis, *Cadrilaterul* ocupat de români la sfârşitul celui de-al Doilea Război Balcanic, în 1913) îi este retrocedat în urma unor negocieri diplomatice desfăşurate la Craiova. O treime din teritoriul României este cedat, aşadar, vecinilor revizionişti fără vreo opoziţie armată, iar populaţia ţării scade de la 19,9 milioane la 13,3 milioane de locuitori[641].

Prăbuşirea iremediabilă a autorităţii regelui se produce totuşi abia în 30 august, când regimul său acceptă să renunţe la o parte din Transilvania. Dintre noile provincii dobândite după Primul Război Mondial, Ardealul este spaţiul cel mai valorizat. De fapt, „Dictatul de la Viena" reprezintă episodul care pune capăt domniei lui Carol al II-lea. Numai odată cu consumarea acestui eveniment începe Carol al II-lea să se gândească (poate pentru prima oară) la „abdicare"[642]. Actul propriu-zis de renunţare la tron, consumat în data de 7 septembrie, nu mai reprezintă decât o formalitate.

în mod simbolic, acest suveran se dovedeşte a fi incapabil să îndeplinească una dintre *misiunile* sale cele mai importante, şi

anume aceea de „străjer" al frontierelor. Nu trebuie neglijat faptul că în primul discurs pe care îl rostise în parlament în calitate de rege (8 iunie 1930), Carol al II-lea îşi afirmase în maniera următoare poziţia sa faţă de ameninţarea revizionismului: „Nu pot – văzând întruniţi aci în faţa Mea reprezentanţi de pretutindeni ai Românilor – să nu mă gândesc cu nespusă evlavie la cei 800 000 de morţi şi la acei luptători din Ardeal, Bucovina şi Basarabia care prin sângele lor au închegat pentru totdeauna unirea naţiunii în graniţele ei firești. Moştenirea aceasta sfântă trebuie s-o păstrăm ca cel mai scump odor şi, întărit încă mai mult de aceste jertfe, sunt hotărât să menţin, fără şovăire, jurământul Meu de a păzi neatinsă integritatea teritoriului naţional"[643]. în acest context se întâmplă ca imaginea de „Rege Străjer" să devină în acest deceniu una dintre cele mai popularizate ipostaze ale monarhului. Dacă în 1930 Carol al II-lea este întâmpinat în România ca un veritabil *Salvator*, iar în 1938 devine din nou *omul providenţial* într-un context istoric tensionat, regelui i se oferă odată în plus posibilitatea de a juca acest *rol*

în vara anului 1940. De această dată, într-o *dramă* diferită, însă a cărei acţiune se petrece pe aceeaşi *scenă*, adică în acelaşi cadru naţional.

Carol eşuează însă, iar incapacitatea sa de a-şi îndeplini *funcţia* într-o nouă situaţie critică îl determină pe Nichifor Crainic să-l acuze pe suveran în felul următor: „Regele ţării nu e o cucuvea pe casă, pândind a pradă şi cobind a soartă rea, ci şoimul ager, care stă cu ochii ţintă pe hotare. între Rege şi hotar e o legătură indisolubilă. Unul se păstrează prin celălalt. Hotarul rupt, care a zdrobit inima românească, a dezgolit nevrednicia pazniculuí"[644]. Opinia lui Crainic cu privire la responsabilitatea monarhului faţă de integritatea teritorială a statului naţional este cât se poate de semnificativă şi nici pe departe singulară. Interpretări asemănătoare marchează întreaga istoriografie românească. 66 de ani mai târziu, de pildă, istoricul militar Petre Otu vede la rândul lui în Carol al II-lea pe „principalul vinovat pentru acest dezastru naţional"[645]. Atât pentru majoritatea contemporanilor, cât şi pentru posteritate, datele problemei par a fi destul de clare: monarhul poartă principala culpă pentru prăbuşirea României Mari, cu atât mai mult cu cât el însuşi îşi asumase anterior responsabilitatea politică de a păstra integritatea teritoriului naţional.

Totuşi, în această privinţă merită luat în considerare faptul că cedarea teritoriilor se produce de fiecare dată ca urmare a unor Consilii de Coroană. Regele dezbate hotărârile oficiale cu membri ai

elitelor tradiţionale, categorie socială din care se recrutează persoanele care îndeplinesc acum funcţia de consilier regal (oameni politici, profesori universitari, militari, tehnocraţi şi clerici ortodocşi). în cazul ultimatumului înaintat de URSS, generalii participanţi sunt primii care evidenţiază tarele armatei şi gravitatea ameninţării revizioniste, atrăgând de fiecare dată atenţia asupra riscului ca România, în cazul unei rezistenţe, să devină victima sigură a unui atac simultan al Uniunii Sovietice, Ungariei şi Bulgariei. Până la urmă, hotărârile sunt de fiecare dată luate în cel mai pur mod democratic: consilierii regali au de fiecare dată posibilitatea de a-şi exprima opinia şi de a vota. în cadrul acestor Consilii de Coroană, Carol al II-lea nu se poartă precum un autocrat. Din contră. Se supune majorităţii *democratice.*

Când se discută termenii ultimatumului sovietic, doar 6 dintre cei 26 de membri ai Consiliului de Coroană cu drept de vot sunt favorabili rezistenţei armate. în această privinţă, mărturia lui Constantin C. Giurescu, participant la acest episod, este una cât se poate de interesantă. Referindu-se în memoriile sale la pledoaria generalilor, Giurescu scrie faptul că: „nu-mi amintesc în detaliu ce au spus ceilalţi membri ai guvernului, dar ştiu sigur că toţi ajungeau la aceeaşi concluzie: să cedăm şi să aşteptăm, deoarece altfel punem în primejdie fiinţa statului"[646]. Pe de altă parte, deşi uneori îşi prezintă atitudinea pe care o are în cadrul Consiliilor de Coroană ca fiind una favorabilă rezistenţei armate[647], Carol al II-lea pare că împărtăşeşte la rândul lui o logică asemănătoare: „Era o vreme când credeam că o rezistenţă eroică poate scăpa o ţară, dar astăzi, după pilda Poloniei şi a Belgiei, în faţa unor armamente şi a unei aviaţii covârşitoare, ţările cu mijloace limitate pot ele oare rezista? Cedând, pot să-mi păstrez armata, pot păstra entitatea statului român, pot să reclădesc, cu o muncă fără preget, un suflet nou ţării mele, pot să nădăjduiesc într-un viitor mai bun"[648]. Considerându-se „copleşit de avizul marii majorităţi" a celor cărora le cere sfatul, monarhul acceptă de fiecare dată rezultatul votului.[649] Cu greu am putea nega faptul că hotărârile Consiliilor de Coroană poartă amprenta culturii politice locale. Diplomaţia românească din aceste decenii este una extrem de dispusă să negocieze. Cu doi ani în urmă, reprezentanţii statului român chiar sugeraseră frecvent guvernului cehoslovac (cele două state sunt legate acum printr-o politică de alianţă în cadrul Micii înţelegeri) că ar putea să ajungă la o înţelegere cu germanii pentru rezolvarea „chestiunii sudete" fie şi prin „cedarea" unor teritorii[650]. Aşa se face că imediat după acceptarea ultimatumului sovietic din 26

iunie 1940 actorii regimului şi propaganda justifică renunţarea la suveranitatea asupra Basarabiei şi a nordului Bucovinei prin necesitatea păstrării independenţei statului, înfăţişată ca fundament politic esenţial al oricărui proiect naţional viitor.[651] De fapt, carliştii apără primatul politic al Vechiului Regat, gândit ca temelie a statului naţional român. Astfel s-ar putea explica şi faptul că, pentru a legitima decizia luată, Gheorghe Tătărescu, Mihail Manoilescu, Constantin Argetoianu ori

(Constantin C. Giurescu se referă în mod intenţionat nu la o „cedare" a teritoriilor, ci la o „evacuare" a acestor regiuni[652].

Deşi cea mai la îndemână explicaţie legată de prăbuşirea carlismului se referă la un factor extern (contextul generat de declanşarea războiului), dezmembrarea României Mari şi sfărâmarea autorităţii regelui sunt totuşi grăbite şi agravate şi de o serie de probleme structurale ale monarhiei autoritare. De aceea sugerez că evenimentele din vara anului 1940 pot fi mai bine înţelese când sunt analizate inclusiv în legătură cu administraţia statului carlist.

Este evident faptul că pierderile teritoriale sunt determinate nu doar de cauze geopolitice, ci şi de deficienţele birocraţiei româneşti din regiunile cedate. în această privinţă, verdictul unui personaj anonim care scrie secretarului particular al regelui la scurt timp după cedarea Basarabiei şi a Bucovinei este cât se poate de sugestiv: „Acum se vede faptul că administraţia noastră a fost deplorabilă"[653]. Evacuarea administraţiei, a armatei şi a unei părţi a populaţiei româneşti din teritoriile cedate se face deseori în dezordine, iar acest lucru se petrece nu doar din cauza presiunii timpului.

Am putea pune acest aspect pe seama nematerializării uneia dintre cele mai importante promisiuni ale noului regim, şi anume aceea de a moderniza şi de a spori încrederea în instituţiile statului român. Acest deziderat nu este însă unul de dată recentă. Este dezbătut de naţionalişti începând din anii douăzeci şi reprezintă chiar unul dintre factorii-cheie care alimentează discursul lor antiparlamentar (inclusiv pe acela al monarhiştilor) până în anul 1938. încă din 1924 este creat un Institut Regal de Ştiinţe Administrative destinat să formeze funcţionari competenţi şi integri ce urmează să fie diseminaţi pe tot cuprinsul României Mari. Carol al II-lea vizitează acest institut curând după Restauraţia din 1930, prilej cu care proclamă schimbarea mentalităţii „politicianiste" a birocraţilor.[654] Domnia sa se doreşte a fi una *a ordinii administrative*, iar o parte dintre iniţiativele monarhului de dinainte de 1938 sunt destinate şi acestui scop.

în această paradigmă se încadrează „inspecţiile" sale incognito ori activitatea echipelor regale. Astfel, una dintre finalităţile cercetărilor furnizate de

tinerii care lucrează sub egida Institutului Social Român urma să fie tocmai îmbunătăţirea manierei în care funcţionează instituţiile statului. Ulterior, odată cu instaurarea regimului autoritar, carliştii se întrec în a formula soluţii pentru ameliorarea tarelor birocraţiei româneşti: Nicolae Iorga laudă activitatea prefecţilor militari[655], iar Mihail Manoilescu proclamă „munca inteligentă" şi „ştiinţa organizării" ca fundamente ale administraţiei[656]. Revendicări asemănătoare sunt formulate şi de Pamfil Şeicaru, într-o suită de articole pe care le publică în prima jumătate a anului 1938. în opinia sa, o schimbare autentică a României ar fi depins înainte de toate de *birocraţi,* de funcţionarii statului.[657]

Pe de altă parte, în ciuda acestor idei mobilizatoare şi a mesajelor vehiculate de propagandă, administraţia din anii 1938-1940 îşi păstrează vechile tare. Sorin Alexandrescu vorbeşte pe bună dreptate despre „corupţia şi arbitrarul care întovărăşiseră domnia lui Carol al II-lea"[658]. în primul rând, partidul unic se dovedeşte incapabil de a se configura ca o veritabilă formulă de integrare şi disciplinare politică, eşecul FRN fiind constatat, succesiv, chiar de Carol al II-lea.[659] în al doilea rând, legile par a se aplica mult prea des într-o manieră preferenţială şi subiectivă. Inclusiv măsurile de *românizare,* deşi discutate şi proclamate neîncetat, se aplică cu greutate.[660] Afacerismul şi corupţia domină edificiul politic monarhist, iar în această privinţă regele nu reprezintă nici pe departe o excepţie. Suveranul poate dispune cu uşurinţă de resursele statului şi cultivă o relaţie apropiată cu industriaşi precum Max Auschnit şi Nicolae Malaxa, una bazată pe beneficii economice reciproce.[661] Pe scurt, corupţia, această veritabilă plagă a statului carlist, pare că se răspândeşte pretutindeni, începând de la monarhie şi armată[662] până la Ministerul Propagandei[663], Societatea de Cultură Macedo-Română[664], poliţia capitalei, ori Societatea Naţională de Radiodifuziune[665], sau jurnalul oficial *România*[666]. în această privinţă, un factor determinant este legat de instabilitatea guvernelor regimului autoritar. în perioada 11 februarie 1938-4 septembrie 1940 se succed la conducerea statului nu mai puţin de şase Consilii de Miniştri.[667]

între forţa reformatoare proclamată de regim şi realitatea empirică există de cele mai multe ori o diferenţă apreciabilă, în condiţiile în care se constată

continuităţi remarcabile în raport cu tarele epocii anterioare – cea a parlamentarismului. De exemplu, o bună parte din vechile elite politice – îndeosebi primari de la sate şi cadre ale partidului unic[668] – se adaptează fără prea mari probleme noii ordini. Până la urmă, ca şi perioada care îi precedă şi ca şi cea care le urmează[669], anii regimului autoritar coincid cu o funcţionare defectuoasă a administraţiei şi cu practici de patronaj şi corupţie, această trăsătură influenţând într-o manieră considerabilă atât politicile regimului, cât şi prăbuşirea sa.

Administraţia şi armata sunt luate prin surprindere de evenimentele care se petrec în vara anului 1940, însă acest lucru nu explică în totalitate maniera dezordonată în care se produce evacuarea teritoriilor cedate. Acest episod ar putea fi mai bine înţeles dacă este cercetat într-o dinamică de tipul *longue durée*, pornind de la tarele administraţiei româneşti din noile provincii, în condiţiile în care această administraţie se configurează ca un „model" de oportunism, hazard şi fluiditate, acceptarea ultimatumului sovietic, a „dictatului" de la Viena şi a cedării Cadrilaterului este determinată de fiecare dată şi de capacitatea anterioară a statului român de a se impune din punct de vedere instituţional în aceste regiuni şi de a le naţionaliza.

în acest context, spirala descendentă a popularităţii regimului monarhic poate fi mai lesne înţeleasă dacă explorăm reacţiile populare iscate în noile provincii de aceste evenimente dramatice. Nu puţini sunt cei care afirmă că „hegemonia regăţenilor" a adus naţiunea pe marginea prăpastiei prin corupţie, administraţie ineficientă şi autoritarism. Aşa se face că autorităţile se arată acum îngrijorate de folosirea tot mai frecventă de către opinia publică din noile provincii a termenului de „regăţean", aspect pe care îl pun pe seama unor tendinţe „separatiste"[670]. Aflăm astfel că în timpul evacuării Basarabiei unii soldaţi originari din această provincie dezertează din armată nedorind să treacă Prutul în Vechiul Regat[671] ori că acceptarea „Dictatului de la Viena" generează în Ardeal neîncredere faţă de „fraţii regăţeni"[672]. La jumătatea lunii august, un post de radio anonim din Transilvania chiar ar fi comunicat ascultătorilor următorul mesaj: „Salvaţi Ardealul din mâinile Ungurilor! Bărbaţi, împiedicaţi şi opriţi trenurile [cu refugiaţi – n.n.] să meargă în Vechiul Regat! Suntem sătui de conducerea de la Bucureşti!"[673]. în fine, inclusiv în judeţele bănăţene Timiş şi Caras autorităţile remarcă o atitudine de indignare şi dispreţ faţă de „domnii de la Bucureşti"[674]. Nu este vorba aici despre simple nemulţumiri

ale „periferiei" faţă de „centru". Asemenea reacţii (ce-i drept, amplificate de un context economic şi social dificil) se constituie de fapt într-o revoltă îndreptată împotriva culturii politice a Vechiului Regat, anatemizată frecvent în noile provincii pentru faptul de a fi generat şi perpetuat disfuncţionalităţi grave în mecanismul de funcţionare a statului român.

Ne-am îndepărta de subiectul cărţii dacă am purcede la o analiză detaliată a sumedeniei de plângeri şi acuzaţii generate în această privinţă în timpul regimului autoritar. Merită însă amintit faptul că multe dintre ele sunt adresate direct monarhului. De la ţărani şi militari până la avocaţi şi profesori universitari, nu puţini sunt cei care în anii 1938-1940 înştiinţează personal pe Carol al II-lea despre tarele regimului pe care îl conduce, cerându-i să intervină pentru îndreptarea lor.[675] Ţinut la curent cu aceste chestiuni, regele cunoaşte atât afacerile ilegale ale lui Gabriel Marinescu (prefectul Poliţiei capitalei[676]), cât şi numeroasele nereguli şi fraude existente în armată, despre care discută frecvent împreună cu generalii Paul Teodorescu, Gheorghe Argeşeanu sau Florea Ţenescu.[677] Doreşte însă monarhul cu adevărat o schimbare în această privinţă? Sau, formulată altfel întrebarea, este el persoana capabilă să amelioreze situaţia?

Cu greu s-ar fi putut iniţia reforme durabile în această direcţie, de vreme ce tocmai persoane implicate în funcţionarea regimului sunt vectori ai corupţiei şi ai clientelismului; începând de la monarh şi până la simpli funcţionari locali. Obiceiul lui Carol al II-lea de a „numi" persoane în aparatul de stat nu reprezintă decât exemplul „regal" al unei practici generalizate acum în România Mare, unde se întâmplă frecvent ca cei care ajung să deţină funcţii executive în administraţie să fie favorizaţi mai puţin de competenţele lor profesionale şi mai mult de relaţii de patronaj şi de clientelism. În acest context, desele schimbări de guvern sau multitudinea decretelor-legi emise nu au făcut decât să accentueze corupţia şi starea de dezorganizare a administraţiei.

în fine, în vara anului 1940, de la drama cedărilor teritoriale până la prăbuşirea definitivă a autorităţii monarhului şi a regimului său nu a mai fost decât un pas. Sfârşitul de jure al edificiului politic carlist se petrece rapid, chiar în săptămâna care urmează semnării „Dictatului de la Viena" (30 august), respectiv a documentului diplomatic care consfinţeşte ocuparea de către Ungaria a regiunii de nord-vest a Transilvaniei.

În ultimele zile ale domniei sale, Carol al II-lea suspendă

Constituţia din 27 februarie şi numeşte pe generalul Ion Antonescu în calitatea de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Probabil nu atât de mult datorită recomandării făcute de Vaier Pop[678], cât ca urmare a unei discuţii pe care o avusese deja cu Antonescu în vara acelui an. Cu acest prilej, după ce îi prezintă tarele armatei şi ale administraţiei, atrăgându-i atenţia asupra consecinţelor unei eventuale cedări de teritorii, generalul îi propune soluţii şi se recomandase pe sine ca un „salvator”[679]. Ion Antonescu se afirmase de multă vreme în postura de om al *ordinii*. Pregătirea sa militară şi popularitatea de care se bucură în rândul armatei îi facilitaseră deja, în acest deceniu, dobândirea funcţiei de şef al Statului-Major (1933), iar mai târziu pe cea de ministru de război în primul guvern al regimului autoritar (1938).

Aşa se face că în 5 septembrie 1940 lui Antonescu i se acordă „depline puteri pentru conducerea statului român”[680], dar şi posibilitatea de a juca într-ade- văr rolul *Salvatorului* odată cu abdicarea lui Carol al II-lea, o zi mai târziu, în această privinţă, un aspect remarcabil este faptul că, în documentul care consfinţeşte renunţarea sa la tron, Carol nu foloseşte termenul propriu-zis de „abdicare”, afirmând doar că „trece grelele sarcini ale domniei” pe seama fiului său Mihai.

De acum înainte, Ion Antonescu este cel care conduce efectiv statul român. Iniţial, acesta ajunge la o înţelegere cu Garda de Fier, cu care va guverna într-un condominiu până în ianuarie 1941, când pune capăt aşa-numitului „stat naţional-legionar” printr-o lovitură de stat. Ulterior, Antonescu preia titlul de *Conducător* al statului şi participă alături de Germania nazistă la războiul împotriva Uniunii Sovietice, care permite României să redobândească

nordul Bucovinei şi Basarabia (1941). Până în 1944, rolul regelui Mihai, succesorul lui Carol al II-lea, rămâne mai degrabă unul simbolic.

Noua guvernare suprimă încă din primele sale zile de existenţă principalele aşezăminte ale vechiului regim (Partidul Naţiunii, Straja Ţării sau organizaţia „Muncă şi Voe Bună"), iar Carol al II-lea pleacă în exil împreună cu Elena Lupescu. După un scurt sejur în Elveţia, acesta va trăi în Portugalia până la moartea sa (survenită în 1953). În România, prăbuşirea popularităţii sale pare a fi una ireversibilă. În jurul imaginii lui Carol al II-lea ia naştere acum ceea ce istoricul Lucian Boia consideră ca fiind un veritabil „contra-mit": „în ce îl priveşte, contra-mitul s-a dovedit pe măsura mitului. Îndeosebi după abdicarea din 1940, avea să fie tot mai insistent înfăţişat ca un rege aventurier, destrăbălat şi profitor, nicidecum constructor al unei Românii noi, ci responsabil al erodării sistemului democratic românesc. Chiar în actualul discurs monarhist, se trece repede peste personalitatea lui, facându-se distincţia între galeria completă a celor patru regi şi galeria lor ideală, redusă în fapt la trei: Carol I, Ferdinand şi Mihai"[681].

în 1940, fundamentele ideologice şi politice ale monarhismului carlist se dezintegrează definitiv. Acest proces se petrece treptat – începe în momentul acceptării ultimatumului sovietic privitor la cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei (28 iunie) şi se încheie odată cu abdicarea regelui Carol al II-lea (6 septembrie) – iar cauzele sale nu sunt doar de ordin *exterior* (respectiv geo- politic), ci şi de ordin *interior*. Acestea din urmă sunt legate de o serie de probleme structurale ale statului carlist, dintre care cea a administraţiei sale e, probabil, cea mai relevantă. Paradoxal sau nu, regimul politic al monarhiei autoritare se destramă odată cu România Mare, statul naţional pe care Carol al II-lea şi partizanii săi promit să îl modernizeze şi să îl apere.

Deşi pune în dificultate monarhia şi elitele tradiţionale, rezultatul alegerilor de la sfârşitul anului 1937 creează acestor forţe politice posibilitatea de a suprima ascensiunea Gărzii de Fier şi de a instaura un nou regim politic. Printr-o suită de reforme curajoase, regele şi susţinătorii săi proclamă un stat *nou,* transformat, cu instituţii capabile să amelioreze rapid tarele vechiului sistem parlamentar. Noul regim se centrează inclusiv pe o ideologie specifică, fundamentată pe monarhism, naţionalism şi autoritarism. Monarhia autoritară (în diferitele ei ipostaze) devine astfel baza mecanismului de guvernare, iar palingeneza politică promisă se doreşte a fi materializată prin diferite formule de inginerie socială, dintre care încadrarea tineretului şi iniţiativele reformatoare destinate satelor

sunt cele mai semnificative. Pe de altă parte, dimensiunea naţionalistă a noului edificiu politic este evidenţiată în primul rând de *românizare,* de carlismul cultural şi colaborarea dintre stat şi Biserica Ortodoxă.

Deşi prin asemenea strategii reuşesc să forjeze o mişcare politică extrem de dinamică şi de inovatoare, din punct de vedere temporal victoria carliştilor este una destul de limitată. în plus, administraţia proclamată în februarie 1938 înseamnă de fapt grave probleme structurale pentru statul carlist, care grăbesc într-o manieră ireversibilă prăbuşirea regimului şi a autorităţii monarhului.

Pentru a justifica schimbarea de regim politic de la începutul anului 1938 (respectiv trecerea de la o monarhie constituţională la una autoritară), carliştii zugrăvesc un context istoric tensionat, generat nu doar de ameninţarea revizionismului şi a bolşevismului, ci şi de dificultăţi economice, de conspiraţii ale evreilor şi de radicalism politic. în această privinţă, nu trebuie neglijat nici faptul că România nu scapă curentului ideologic antiliberal care suflă acum peste o bună parte din continentul european. în 1938, Germania nazistă îşi extinde teritoriul înglobând Austria (prin *Anschluss)* şi anexând regiunea su- detă din Cehoslovacia. Un an mai târziu, Italia ocupă Albania, iar în Peninsula Iberică naţionaliştii conduşi de generalul Franco obţin victoria în războiul civil purtat împotriva republicanilor. Fiecare dintre aceste evenimente este atent observat în România, unde alternativa unei guvernări autoritare de dreapta devine din ce în ce mai la modă, mai modernă, din ce în ce mai atrăgătoare. De fapt, regimul carlist se inspiră acum masiv din ideile şi practicile consacrate în Italia şi Germania. în capitolul următor încerc să analizez tocmai maniera în care acest regim pare că devine, de fapt, o cale de mijloc între radicalismul fascist şi vechiul model românesc de guvernare, cel din perioada 1930-1938.

Capitolul 6

Un monarhism „fascist". Carlism şi mimetism politic

într-un articol pe care îl publică în 1938 în revista *Lumea Nouă,* Mihail Manoilescu explică lipsa de atractivitate a modelului francez de dezvoltare prin faptul că spre deosebire de Italia şi Germania această naţiune nu ar fi reuşit să concretizeze unul dintre cele mai importante deziderate ale epocii sale, şi anume un „stil" politic „nou" şi „original", unul capabil să ofere soluţii provocărilor politice, culturale şi economice ale modernităţii.[1] De aceea carliştii se referă la aceste două state ca la „Italia nouă", respectiv la „Germania

nouă".[2] Nu Franţa, aşa cum se întâmpla înainte de Primul Război Mondial, ci Italia fascistă şi Germania naţional-socialistă devin acum modele de palinge- neză naţională pentru cei mai mulţi dintre naţionaliştii români. în anii 1930, filofascismul este observabil de-a lungul întregului deceniu, iar intensificarea sa se produce în paralel cu procesul de respingere a modelului parlamentar reprezentat odinioară de Franţa.

Dacă până acum am putut identifica mişcării politice monarhiste o anumită specificitate ideologică *naţională,* nu este mai puţin adevărat faptul că aceasta este fasonată inclusiv de idei şi de instituţii din exteriorul României Mari. După cum am demonstrat deja (în primul capitol), dimensiunea mimetică a carlismului se manifestă încă din anii douăzeci, prin admiraţia partizanilor regelui faţă de mişcarea politică Action Française. începând din această perioadă, unii carlişti îşi însuşesc modelul *intelectualului-jurnalist* consacrat

de Charles Maurras, liderul acestei grupări. Partizanii lui Carol practică într-o manieră concertată un discurs monarhist, antiparlamentar şi (uneori) antisemit destul de asemănător „canonului" maurrasian. Totuşi, mimetismul devine o componentă cu adevărat importantă a carlismului abia în a doua jumătate a deceniului următor, ca urmare a ascensiunii rapide a autoritarismului monarhic.

Un nou model ispiteşte acum pe carlişti, cel *fascist,* iar în această privinţă mimetismul este sesizabil în primul rând prin raportare la Italia lui Benito Mussolini. Deşi unele din politicile regimului autoritar instaurat la sfârşitul deceniului se inspiră inclusiv din naţional-socialism ori din reforme adoptate anterior în Iugoslavia vecină, în perioada interbelică *Italia* este naţiunea care stimulează cel mai mult imaginaţia politică a naţionaliştilor monarhişti români.

Fascismul exercită acum în Europa o atracţie extrem de puternică. Mulţi văd în această ideologie politică o forţă motrice capabilă să genereze o nouă ordine: una în acelaşi timp autoritară, naţionalistă şi anticomunistă. în România, acest filofascism nu rămâne fără urmări. Din contră, se răsfrânge asupra funcţionării statului autoritar din anii 1938-1940 şi a punerii în scenă a carlismului, iar acest lucru se întâmplă într-o asemenea măsură, încât am putea pe bună dreptate vorbi despre existenţa unui veritabil proces de *fascizare* a acestui regim.

în acest capitol analizez mai întâi originile şi dezvoltarea curentului ideologic italofil în România interbelică. Ulterior, explorez felul cum se manifestă practica mimetismului în timpul regimului autoritar: atât prin prisma legăturilor instituţionale externe ale regimului, cât şi pornind de la maniera în care se produce difuziunea ideilor şi se concretizează procesul propriu-zis de imitaţie (fie ea de natură politică, ideologică, estetică, economică ori culturală); nu doar în legătură cu Italia mussoliniană, ci şi prin raportare la Germania nazistă. La final, ultima parte a acestei secţiuni este dedicată formulării unor întrebări mai cuprinzătoare legate de natura mimetismului carlist.

6.1 Carlism şi italofilie

Regimul monarhiei autoritare se aseamănă cu ideologii politice precum fascismul italian şi nazismul german prin faptul că promite la rândul său o renaştere naţională. în Italia şi Germania, proiectul „statului modernist" – explicat de Roger Griffin atât ca un paravan

împotriva decadenţei fizice şi spirituale, cât şi ca o punte de trecere spre o „nouă eră”[3] – se bucură acum de o maximă popularitate. în această privinţă, prima dintre cele două ţări exercită o atracţie aparte asupra naţionaliştilor români. Probabil că în nicio altă ţară fascismul italian nu este examinat atât de mult ca în România, unde instaurarea regimului mussolinian polarizează dezbaterea de idei într-o asemenea măsură, încât mii de texte despre *Italia* inundă publicaţiile româneşti dintre cele două războaie mondiale. într-adevăr, admiratorii săi depun eforturi considerabile pentru strângerea legăturilor dintre cele două naţiuni latine. Prin urmare, în România iau naştere o mulţime de asociaţii culturale şi de reviste italofile.[4] în fine, nu este mai puţin semnificativ faptul că *antibolşevismul* românesc îşi găseşte în fascism un puternic stâlp ideologic. Dacă pentru România Mare Uniunea Sovietică reprezintă alteritatea, contra-modelul, atunci Italia fascistă devine tocmai contrariul. De altfel, în prefaţa pe care o scrie pentru traducerea românească a cărţii lui Vincenzo Meletti despre „civilizaţia fascistă”, carlistul Nicolae Iorga opune explicit fascismul ameninţării bolşevice.[5]

Nu doar anticomunismul contează însă în această ecuaţie. Filofascismul românilor devine vizibil inclusiv când avem în vedere *cultul şefului*, respectiv admiraţia pentru Mussolini, privit ca fiind încarnarea sa ideală (începând din anii 1920, o stradă importantă din Bucureşti îi poartă numele[6]). în 1938, pe o etajeră din biroul său, Dimitrie Guşti păstrează tocmai un portret înrămat al acestuia, având dedicaţia „Ducelui”[7]. Pentru carlişti, şeful statului italian este „domnul Mussolini” sau „Ducele”. Mihail Manoilescu, Dimitrie Guşti, Pamfil Şeicaru, Nichifor Crainic, Nicolae Iorga şi Constantin Argetoianu îl cunosc personal. Pentru a observa la faţa locului opera regimului fascist, fiecare dintre ei vizitează Peninsula începând din anii 1920. Argetoianu, de pildă, se declară fascinat de rezultatele acţiunilor de desecare a mlaştinilor pontine.[8] în schimb, Nichifor Crainic asistă personal la activităţile unor tabere ale Opera Nazionale Balilla, organizaţia italiană de încadrare a tineretului.[9] Entuziasmat de „frenezia creatoare a fascismului”, Crainic găseşte în acest regim un veritabil „exemplu”[10].

Altfel, apropierea dintre cele două naţiuni este facilitată şi de atracţia reprezentată de presupusele lor rădăcini latine, respectiv de *mitul latinităţii* pornind de la care îşi construiesc discursul identitar. Cultului fasciştilor italieni faţă de Imperiul Roman *(românită)*[11] îi corespunde în România un cult asemănător, ce reprezintă naţiunea română ca pe o comunitate păstrătoare a moştenirii latine în mijlocul unei lumi slave. în cotidianul *Neamul Românesc,* dirijat de Nicolae Iorga, Italia este prezentată nu întâmplător ca fiind „marea noastră soră latină”[12]. Iorga se numără printre cei care afirmă cu tărie

„continuitatea spiritului roman în România”[13]. Am putea găsi în acest curent cultural unul dintre cele mai importante aspecte care uşurează şi încurajează mimetismul politic şi ideologic.

într-un asemenea context, relaţiile româno-italiene se întăresc progresiv. Avangardistul Filippo Tomasso Marinetti vizitează România în 1930[14], iar doi ani mai târziu se inaugurează în Bucureşti „Librăria Italiană”[15]. Există un interes reciproc atât pentru sporirea influenţei politice şi culturale a Italiei în România, cât şi pentru creşterea popularităţii naţiunii române în Italia. în această privinţă, cel mai important eveniment este legat de inaugurarea noului sediu al Şcolii române din Roma, o clădire construită cu fonduri puse la dispoziţie de Banca Naţională a României. La festivitatea din 11 ianuarie 1933 participă, alături de o serie de oameni politici şi intelectuali italieni, şi Benito Mussolini. *Ducele* donează personal un bogat fond de carte italiană nou-înfiinţatei instituţii, fond din care nu lipsesc operele sale politice.[16] Ulterior, ca o continuare a acestei iniţiative a statului român, italienii creează la rândul lor, în aceiaşi an, Institutul de Cultură Italiană din România (cu filiale în Bucureşti, Timişoara, Cernăuţi, Chişinău şi Galaţi).

în România, publicaţiile monarhiste cultivă simultan admiraţia faţă de Italia şi faţă de fascism. *Cuvântul, Curentul, Neamul Românesc, Calendarul, Lumea Nouă, Gândirea, Vremea* sau *Cele trei Crişuri* publică nenumărate texte în care autorii purced la radiografierea fascismului italian, zugrăvit ca un regim politic care progresează într-un ritm accelerat: încadrează şi educă masele într-un spirit modern, asanează şi fertilizează zone mlăştinoase, construieşte oraşe noi şi le modernizează pe celelalte. Din *Curentul* lui Pamfil Şeicaru aflăm, de pildă, că producţia agricolă a Italiei s-a „dublat" în numai zece ani.[17] în paginile cotidienelor carliste, această ţară reprezintă acum o „civilizaţie fascistă"[18], veritabil model de „muncă constructivă"[19]. în România, fascinaţia pentru fascismul italian este în acelaşi timp una politică, intelectuală şi culturală. Pentru admiratorii săi români, Italia acestei epoci reprezintă o naţiune transformată, tărâm al ordinii şi al muncii creatoare, una fundamental diferită de cea de dinainte de Primul Război Mondial.

Desigur, această imagine este una subiectivă şi filtrată deseori de propagandă. Ceea ce contează însă pentru carlişti este *mitul* Italiei reînnoite, al naţiunii regenerate după război prin practicarea unei formule originale de modernism politic. Regimul „cămăşilor negre" le apare acestora ca un regim consolidat şi inovator, mai ales odată cu campania militară victorioasă de cucerire a Etiopiei (1935-1936). La jumătatea anilor 1930, fascismul italian cunoaşte apogeul popularităţii sale. De fapt, în cazul în care nu îi găsesc vreo justificare, italofilii români neglijează intenţionat radicalismul fascismului. Atraşi de stilul energic şi voluntarist al acestui regim, de victoria pe care a repurtat-o împotriva parlamentarismului şi de posibilităţile de experimentare pe care le oferă elitelor naţionaliste, monarhiştii români proclamă la rândul lor ideea de organizare unitară şi ierarhică a naţiunii.

Filofascismul nu este însă nici pe departe un fenomen restrâns la România, în primul rând, Mussolini este admirat de Adolf Hitler, şeful partidului naţional-socialiştilor germani (NSDAP). La începutul anilor 1920, Hitler posedă un portret al *Ducelui* chiar pe biroul său din München. La numai un an după „marşul asupra Romei" (denumire generică a loviturii de stat prin care

fasciştii italieni preiau puterea), acesta încearcă la rândul lui să răstoarne guvernul bavarez printr-un puci (în noiembrie 1923). Pe de altă parte, Mussolini se bucură inclusiv de aprecierea unor discipoli portughezi, spanioli, francezi sau austrieci. în Franţa, Belgia, Olanda şi Marea Britanie iau naştere mişcări politice care îşi identifică voluntar ideile şi postulatele lor cu acelea ale fascismului italian.[20] De fapt, Mussolini este primul dictator al perioadei interbelice şi nu puţini conducători autoritari ai acestei epoci se vor inspira din practicile consacrate de el.[21] însă cooperarea dintre mişcările politice fasciste ori filofas- ciste din Europa nu se rezumă la cultul *şefului*. în perioada interbelică, această colaborare se manifestă în domenii dintre cele mai diverse, de la chestiuni militare şi propagandă până la turism şi evenimente sportive.[22]

6.2 Practica mimetismului în anii regimului autoritar

în România Mare, filofascismul raportat la Italia (în primul rând) şi Germania se manifestă la sfârşitul anilor treizeci şi printr-un mimetism instituţional, comunicarea cu aceste două state fiind facilitată, printre altele, de inaugurarea unor linii directe de transport aerian între Bucureşti şi Roma, respectiv între Bucureşti şi Berlin[23]. îndeosebi colaborarea româno-italiană devine din ce în ce mai strânsă: pe lângă participări la expoziţii şi congrese comune au loc vizite reciproce făcute de intelectuali, turişti, funcţionari[24], studenţi[25], ingineri, jurişti[26] sau militari[27]. Revista *L'Illustrazione Italiana* dedică României Mari numărul din ianuarie 1939[28], iar în 1940 premiul „San-Remo" pentru literatură, acordat de statul italian scriitorilor străini, este oferit tocmai românului Alexandru Marcu, profesor universitar la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti. La San Remo, Marcu primeşte distincţia din partea lui Alessandro Pavolini, ministrul italian al culturii populare, ca o recompensă pentru activitatea sa culturală italofilă.[29]

începând cu anul 1938, procesul de fascizare a regimului politic din România devine evident şi este sesizabil de-a lungul întregii sale existenţe. Monarhistul Octavian Neamţu (secretar general al Fundaţiilor Culturale Regale), de pildă,

se inspiră din tiparul fascist de reinventare a *calendarului* când propune ca 1938 să devină „anul VIII al Restauraţiei"[30]. Propaganda,

în schimb, îl promovează uneori drept „Anul I al Erei renaşterii naţionale”[31]. Se copiază astfel modelul din Italia, unde 1922 (cel în care fasciştii preiau puterea) este marcat în mod oficial ca an de debut al „erei fasciste”[32]. Din punct de vedere cronologic însă, primul moment care evidenţiază sensibilitatea mimetică a regimului este legat de organizarea unui *plebiscit* naţional pentru ratificarea Constituţiei autoritare din 27 februarie 1938. în anii 1920 şi 1930, o asemenea practică este utilizată frecvent în Italia fascistă şi în Germania nazistă pentru a legitima cele mai importante reforme ale statului autoritar.[33] Ulterior, imitaţia politică dobândeşte expresii concrete prin fondarea unui *partid unic* şi prin structurarea lui pe principiile corporatiste. *Corporatismul* se numără printre cei mai importanţi factori care trădează mimetismul regimurilor autoritare dintre cele două războaie mondiale.[34] Altfel, inclusiv *cultul şefului* cunoaşte o puternică ascensiune. Prin articolul 30 al noii Constituţii, Carol al II-lea devine „Capul Statului”[35]. Coincidenţă sau nu, statutele Partidului Naţional Fascist adoptate în acelaşi an desemnează la rândul lor pe Mussolini cu acest titlu. „Ducele” devine de acum înainte „II Capo”, adică „Şeful” PNF.[36] în continuare, regimul autoritar din România se apropie de fascism inclusiv prin faptul că proclamă *statul totalitar* (în iunie 1940). Dictatura *partidului unic* prin intermediul statului şi dictatura *şefului* reprezintă acum două dintre trăsăturile fundamentale ale acestui nou tip de autoritarism. în fine, nu trebuie neglijată nici *estetizarea politicului,* grija pentru *corp* şi *igienă* ori tendinţa de *militarizare a societăţii* (influenţa politică a armatei este din ce în ce mai puternică, iar *uniforma* devine obligatorie pentru membrii guvernului, ai partidului unic şi ai străjeriei), în schimb, reforma administrativă care împarte România Mare în zece noi regiuni (*ţinuturi*) se inspiră în mod evident dintr-o politică asemănătoare realizată în 1929 în Iugoslavia regelui Alexandru. Aici, cele 33 de regiuni (*oblasti*) sunt înlocuite de zece noi provincii (*banovine*), cărora li se adaugă un district ce înglobează capitala Belgrad şi zonele sale adiacente. Ca fiecare dintre aceste banovine, *ţinuturile* româneşti poartă la rândul lor numele principalului curs

de apă care le traversează, cu excepţia celui care cuprinde oraşul Bucureşti. Apoi, după cum fiecare *banovina* iugoslavă este condusă de un „reprezentant al guvernului regal” *(ban),* în aceeaşi manieră noile unităţi administrative româneşti au în fruntea lor un *rezident regal.*[37]

Analizat din perspectiva difuziunii ideilor, mimetismul penetrează

inclusiv activitatea Ministerului Propagandei Naţionale sau a unor organizaţii precum „Munca şi Voe Bună" şi Straja Ţării, care colaborează acum cu organizaţii similare din Italia (*Ministero della Cultura Popolare, Opera Nazionale Balilla, Opera Nazionale Dopolavoro)* ori Germania (R.M.V.P. – *Reichministerium fur Volksaufklärung und Propaganda, Hitlerjugend* şi *Kraft durch Freude).* Iată, de pildă, cazul structurii create în România pentru *încadrarea muncitorilor*. Inaugurată în august 1938[38], „Muncă şi Voe Bună" trădează mimetismul în primul rând prin numele său. „Lavoro e Gioia" (*Muncă şi Bucurie*) respectiv „Kraft durch Freude" (*Forţă prin Bucurie)* sunt numele purtate de organizaţiile similare din Italia şi Germania. Pentru români, rezultatele lor se dovedesc a fi deosebit de atrăgătoare. în Italia, de pildă, „Dopolavoro" reprezintă nu doar cel mai important instrument de control al muncitorilor, ci şi cea mai importantă formulă de încadrare a indivizilor.[39] în 1940, această organizaţie înglobează aproximativ 4 milioane de membri.[40]

De fapt, tehnocraţii români Mihail Ralea (ministru al muncii) şi Stavri Cunescu[41] se referă explicit la „Opera Nazionale Dopolavoro" şi la „Kraft durch Freude" ca la un model de organizare a timpului liber al muncitorilor.[42] în iunie-iulie 1938, Ralea vizitează personal Germania şi Italia tocmai pentru a studia aceste două aşezăminte, pe care i le prezintă, entuziasmat, regelui.[43] Rezultatele acestei atracţii nu întârzie să apară. în acelaşi an, un grup de reprezentanţi italieni ai „Dopolavoro" vizitează România[44], iar între „Muncă şi Voe Bună" şi „Kraft durch Freude" se încheie o înţelegere privitoare la schimbul de tineri comercianţi.[45] Şi în ceea ce priveşte acest aşezământ imitaţia este evidentă. Astfel, pentru „propagandă" ori pentru „recreaţia", „instrucţia" şi „captarea" maselor, autorităţile sugerează clar „modelul organizaţiei Kraft durch Freude"[46]. La începutul anului 1940, când se elaborează noile statute ale „Muncă şi Voe Bună", autorii fac referiri precise la „importanţa legăturilor de informare" şi a „colaborării" cu „organizaţii similare din alte ţări"[47].

în paralel, de această dată pentru a spori eficienţa politicilor sale de *încadrare a tineretului,* statul carlist intensifică legăturile cu organizaţiile Balilla şi Hitlerjugend.[48] înainte ca taberele străjereşti să fie vizitate în 1939 de Baldur von Schirach (conducătorul Hitlerjugend), Sergio Bernardini (reprezentant al Opera Nazionale Balilla) sau Leni Riefenstahl (fotografă şi regizoare de film implicată în propaganda nazistă)[49], Teofil Sidorovici conduce personal detaşamente ale străjerilor care participă la activităţi ale Balilla şi Hitlerjugend în Italia, Austria şi Germania.[50] în schimb, o serie de delegaţii ale Balilla vin la rândul lor în România.[51] Modelul italian este şi în această privinţă mai apropiat de exigenţele românilor, iar pentru a înlesni raporturile dintre organizaţiile de tineret ale celor

două ţări comandanţii străjeriei urmează, începând din 1940, cursuri de limba italiană.[52] în mod paradoxal, deşi încadrarea şi educaţia tinerilor străjeri se face inclusiv ca o alternativă la fascismul reprezentat de Garda de Fier, prin asemenea interacţiuni Straja Ţării traversează la rândul ei un proces de fascizare.

Rămâne de văzut în ce măsură se răsfrânge mimetismul asupra practicilor propriu-zise adoptate de regim pentru educarea tineretului. Pe de o parte, e posibil ca măsuri precum introducerea obligativităţii instrucţiei premilitare (destinată tinerilor cu vârste cuprinse între 18 şi 21 de ani) ori a monopolului de stat asupra editării manualelor şcolare să se inspire din reforme similare adoptate în acest deceniu în Italia.[53] La fel ca şi practicile asociate cultului drapelului naţional, activităţi care se numără acum printre componentele fundamentale ale ritualului fascist al Opera Nazionale Balilla.[54] Pe de altă parte, taberele de muncă destinate tinerilor reprezintă o iniţiativă specifică atât statelor totalitare şi autoritare, cât şi statelor democratice. Popularizate la scurt timp după Primul Război Mondial, aceste forme de socializare tind să se generalizeze şi să se permanentizeze în rândul majorităţii statelor europene, care le exploatează în scopuri economice şi de control social.[55] în această privinţă, e dificil de spus în ce măsură practică statul carlist mimetismul.

Un lucru este însă cert: statul monarhiei autoritare se inspiră din aceste reţete instituţionale străine (Opera Nazionale Balilla, Opera Nazionale Dopolavoro, Hitlerjugend, Kraft durch Freude etc.) în primul rând pentru a eficientiza activitatea organizaţiilor de încadrare a indivizilor, indispensabile ca verigi de legătură între regim şi mase, între centru şi periferie, precum şi între politica autoritară şi acţiunea de identificare a oricăror forme de rezistenţă civică.

însă românii imită fascismul nu doar în această privinţă, ci şi când vine vorba de ameliorarea tehnicilor de propagandă. La sfârşitul deceniului, colaborările româno-italiene şi româno-germane se înmulţesc şi în acest domeniu. în aprilie 1940, Constantin C. Giurescu (acum ministru al propagandei) vizitează personal Italia pentru a se întâlni cu Alessandro Pavolini (ministrul culturii populare) şi cu Giuseppe Bottai (ministrul educaţiei naţionale), demnitari fascişti care îi prezintă studiourile cinematografice „CineCita" şi staţiunea radio EIAR *(Ente Italiano per le Audizioni Radiofoniche).* într-un interviu acordat cu acest prilej cotidianului *Giornale d'Italia,* Giurescu descrie clar ţelul vizitei sale prin prisma

unui schimb de opinii şi de proiecte destinat intensificării raporturilor culturale italo-române.[56] Nici această vizită nu rămâne fără urmări. Revenit în ţară, Constantin C. Giurescu propune regelui încheierea unui acord cultural între România şi Italia fascistă.[57] În această perioadă, Oficiul Naţional al Cinematografiei se preocupă constant de colaborarea cu producători italieni de filme, fie că este vorba de întreprinderi de stat (LUCE) sau private (*Augustea Film).*[58] Bineînţeles, românii se străduiesc să confere propagandei lor o coloratură aparte, una *naţională,* prin folosirea unor teme şi simboluri derivate din specificul societăţii româneşti, din cultura politică şi din tradiţiile culturale locale.

Când avem în vedere sfera culturii, inclusiv apariţia *Enciclopediei României* ar putea fi mai bine înţeleasă dacă este încadrată în tiparele mimetismului filofascist. Vreau să spun că ne putem întreba în mod legitim în ce măsură unul dintre cele mai răsunătoare proiecte culturale carliste se inspiră dintr-o iniţiativă asemănătoare materializată anterior în Italia, acolo unde între

anii 1929 şi 1935 apar 35 de volume din aşa-numita *Enciclopedia Italiana,* un demers editorial impresionant prin monumentalitatea şi erudiţia sa. în România, mosul lui Dimitrie Guşti şi Cezar Petrescu oferă încă de la începutul deceniului *Enciclopedia Italiana* ca exemplu pentru realizarea unei „Enciclopedii a României". Volumele ei ar fi fost destinate astfel să servească nu doar ca instrument de informare, ci şi ca factor de prestigiu naţional şi de „naţionalizare" culturală a cetăţenilor României Mari.[59] Aşa se face că în 1933, cu prilejul unui discurs rostit în cadrul unui banchet organizat de Societatea Scriitorilor Români, Guşti se referă în mod explicit la pilda autorităţilor fasciste: „Am văzut în Italia marele edificiu al Enciclopediei Italiene şi m-am întrebat dacă nu trăim tocmai momentul când s-ar impune discuţia unui asemenea lucru la noi"[60]. întâmplător sau nu, tocmai acesti doi monarhişti au un cuvânt greu de spus în elaborarea politicilor culturale ale regimului autoritar de la sfârşitul deceniului. Desigur, implicându-se inclusiv în realizarea *Enciclopediei României,* al cărui prim volum apare în 1938.[61] Dimitrie Guşti este principalul ei editor ştiinţific, iar Cezar Petrescu semnează unul dintre textele cu cea mai importantă încărcătură ideologică: cel referitor la bilanţul domniei regelui Carol al II-lea (până în 1938).[62]

Referindu-se la mimetismul politic filofascist practicat în România anilor 1938-1940, Constantin Iordachi îl explică prin nevoia regimului monarhiei autoritare de a submina atracţia exercitată acum de mesajul politic al Gărzii de Fier, subliniind caracterul fundamental antilegionar a ceea ce el numeşte „dictatură regală"[63]. Opinia acestui autor nu este însă suficientă pentru a înţelege natura practicilor analizate de mine mai sus. Nu trebuie totuşi neglijat faptul că acest curent intelectual filofascist îşi are rădăcinile în anii care premerg afirmarea politică a Legiunii. în perioada interbelică, acest fenomen se configurează mai degrabă ca o forţă ideologică autonomă întreţinută de naţionalişti aflaţi în căutarea unui model politic modern de dezvoltare, şi nu pur şi simplu ca o alternativă la ameninţarea fascismului autohton.

6.3 Carlism şi germanofilie

Deşi formele de mimetism specifice regimului carlist sunt practicate în primul rând prin raportare la Italia fascistă, intensificarea schimburilor economice cu cel de-Al Treilea Reich presupune acum şi întărirea legăturilor politice şi culturale cu Germania. în această privinţă, un eveniment notabil se petrece în februarie 1939, când regizoarea Leni Riefenstahl vizitează România pentru a populariza documentarul *Olympia,* ce are ca subiect jocurile olimpice de vară organizate cu trei ani în urmă la Berlin. Riefenstahl este întâmpinată cu entuziasm de autorităţi şi acompaniată cu multă consideraţie pe tot parcursul vizitei sale.[64] Premiera filmului ei este pusă sub înaltul patronaj al regelui Carol al II-lea, iar la acest eveniment participă, alături de principele moştenitor Mihai, o serie de reprezentanţi de seamă ai elitei politice şi intelectuale româneşti: generalii Gheorghe Argeşeanu, Ion Manolescu, Constantin Ilasievici şi Victor Dombrowski (acum primar al capitalei), Teofil Sidorovici (comandant al străjeriei), Eugen Bianu (directorul general al Siguranţei), oamenii politici Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Mitiţă Constantinescu, Petre Andrei, Silviu Dragomir şi Virgil Madgearu, Eugen Titeanu (ministru al propagandei), filozofii Ion Petrovici şi Constantin Rădulescu-Motru (preşedinte al Academiei Române), omul de ştiinţă Grigore Antipa, scriitorii Ion Marin Sadoveanu, Camil Petrescu şi Liviu Rebreanu, dar şi juristul Romulus Seişanu, industriaşul Dumitru Mociorniţă şi pictorul Dimitrie Ştiubei. După reprezentaţie, cu toţii cinează împreună cu regizoarea germană la hotelul Athénée Palace.[65] La rândul ei, Leni Riefenstahl explorează cu interes Bucureştiul în aceste zile, vizitând succesiv Muzeul Satului, Teatrul „Muncă şi Voe Bună" ori Subsecretariatul de stat al Propagandei. Apoi, întrucât se arată interesată de educaţia fizică a străjerilor, i se oferă inclusiv posibilitatea de a urmări pe viu o demonstraţie de gimnastică a acestora.[66]

Episodul este unul plin de însemnătate pentru că demonstrează interesul ambelor părţi de a întări cooperarea româno-germană. în această perioadă, filmele germane devin din ce în ce mai apreciate în România[67], iar actorii

regimului autoritar caută surse de inspiraţie şi în tehnicile de *propagandă* utilizate în Al Treilea Reich.[68] în vara anului 1940, de pildă, Constantin C. Giurescu merge în Germania atât pentru îndeplinirea unor ţeluri diplomatice, cât şi pentru a studia

mecanismele propagandei naţional-socialiste.[69]

Nu doar propaganda trădează însă germanofilia regimului. Ca urmare a aceleiaşi apropieri de Germania, *antisemitismul* românesc este tot mai mult fondat de naţionaliştii români pe baze rasiale, fapt observabil în primul rând la nivelul discursului. Carol al II-lea însuşi proclamă „întărirea rasei" printre cele mai urgente necesităţi de ordin naţional.[70] în schimb, Ion V. Gruia (ministru al justiţiei în guvernul care sancţionează introducerea unei legislaţii rasiale anti-semite) vorbeşte despre „legea sângelui", despre „comunitatea de sânge" şi „puritatea naţiunii", făcând elogiul ideii de „rasă" când se referă la un decret-lege care scoate în afara legii căsătoriile între evrei şi români. Discutând legile rasiale din Germania şi Italia, Gruia încearcă pur şi simplu să legitimeze „purificarea naţiunii de elementele parazitare şi eterogene"[71]. Faptul că legislaţia antisemită introdusă de regimul carlist în 1940 imită normele similare aplicate deja în Germania şi în Italia este un lucru cât se poate de evident[72]. Potrivit istoricului francez Christophe Midan, tocmai Wilhelm Fabricius (consulul Germaniei la Bucureşti) ar fi sugerat acum autorităţilor române adoptarea legislaţiei rasiste de la Nürnberg.[73] în fine, germanofilia se manifestă în această privinţă şi prin înfiinţarea la Bucureşti a unui *Institut German pentru Ştiinţe* şi a unui *Institut de Antropologie*.[74] Ultimul, organizat în cadrul Facultăţii de Medicină, îşi propune să pună la dispoziţia studenţilor o colecţie de 5 000 de cranii pentru ca aceştia să poată studia din punct de vedere „antropologic" naţiunea română.[75]

în altă ordine de idei, nu este lipsit de importanţă faptul că tocmai monarhistul Mihail Manoilescu se numără printre cei mai înverşunaţi germanofili români din această perioadă. în timpul regimului autoritar, acesta laudă activitatea organizaţiei Hitlerjugend şi programele de reformă socială ale aşezământului „Kraft durch Freude", pe care le observă personal cu prilejul unor vizite făcute în Germania.[76] în calitate de inginer, Manoilescu este însă în egală măsură şi un

admirator al tehnicii germane, iar în contextul intensificării schimburilor economice dintre cele două state, Asociaţia Generală a Inginerilor din România (al cărei conducător este) colaborează strâns cu corpul ingineresc german.[77] Spre deosebire de alţi carlişti, germanofilia sa nu este una de dată recentă, acesta afir- mând-o constant de-a lungul celei de-a doua jumătăţi a anilor treizeci. De fapt, tocmai după o vizită pe care o face în cel de-Al Treilea Reich se întâmplă să propună soluţii politice radicale precum revizuirea constituţiei şi crearea unui stat „unitar" şi „totalitar"[78]. în această privinţă, este plin de însemnătate şi faptul că se bucură de o popularitate remarcabilă în Germania datorită scrierilor sale te- oretice despre corporatism şi partidul unic.

Ce-i drept, persoana sa reprezintă un caz aparte, în măsura în care în anii anteriori schimbării de regim carliştii abordează naţional-socialismul mai degrabă ca pe o formă de radicalism politic, una care ar trebui evitată. Această percepţie nu împiedică însă pe actorii monarhismului autoritar să practice începând din 1938 un mimetism ideologic şi instituţional inclusiv prin raportare la Germania condusă de Adolf Hitler. Din contră, s-ar putea spune chiar că influenţa Reichului creşte acum într-o asemenea măsură, încât o concurează serios pe aceea a Italiei fasciste. în a doua jumătate a anilor treizeci, regimul condus de Mussolini se află într-o alianţă inegală cu Germania nazistă, care devine nu doar mult mai potentă din punct de vedere militar şi economic, ci şi mult mai atrăgătoare pentru mişcările politice autoritare europene.[79] De fapt, germanofilia regimului durează până în ultimele sale săptămâni de existenţă, când se încununează în mod simbolic prin înfiinţarea (în august 1940) a Institutului Român din Berlin.[80] Italofili ori germanofili, carliştii se află totdeauna în căutarea unor modele ideologice la care să se raporteze.

6.4 Estetizarea „fascistă" a politicului. Pentru un „stil" fascist al carlismului

Aspectele discutate mai sus nu epuizează totuşi chestiunea mimetismului filofascist carlist. începând de la jumătatea acestui deceniu, România se aliniază „noii ordini" fasciste nu doar din punct de vedere politic şi ideologic, ci

şi *estetic*. Regimurile politice din Italia şi Germania au un impact major asupra mişcărilor naţionaliste europene inclusiv datorită performanţelor pe care le dovedesc în sfera estetizării politicului. Seducţia fascismului, este de părere George L. Mosse, se explică şi prin faptul că propune un tip de guvernare în care estetizarea politicului serveşte în acelaşi timp ca instrument de control şi naţionalizare a maselor.[81] în acest context, domnia regelui Carol al II-lea coincide cu „epoca de aur" a estetizării politicului şi a propagandei, iar statul carlist nu întârzie să folosească extraordinarul lor potenţial de comunicare, în primul rând, urmărind ceea ce se petrece în aceste două ţări, care exercită asupra monarhiştilor şi o atracţie *sensibilă,* manifestată prin ceea ce Johann Chapoutot consideră ca fiind un „etos" particular, reprezentat prin „retorică" şi „decor"[82]. Treptat, domnia lui Carol se va configura astfel ca o dictatură a *patosului,* animată fiind şi de stilul fascist de guvernare. Bineînţeles, regimul politic din România anilor 1930-1940 nu este unul *fascist,* întrucât nu proclamă şi nu practică transformarea radicală a statu-quoului. Pe de altă parte însă, procesul *de fascizare* pe care îl suferă devine din ce în ce mai evident, iar acest lucru se petrece inclusiv printr-un proces de *estetizare a politicului.*

Raportat la estetica fascistă, mimetismul carlist devine vizibil prin utilizarea şi generalizarea *salutului roman*, a *uniformei*, a *arhitecturii monumentale* şi *& jurământului de fidelitate* faţă de şef. Fără a susţine că aceste practici se inspiră direct din afara ţării, nu este mai puţin important faptul că ele devin tehnici curente în cadrul fascismelor europene. De pildă, ritualul jurământului ocupă un loc esenţial în liturghia politică a fasciştilor italieni încă de la începuturile mişcării lor.[83] în ceea ce priveşte locul ocupat de salutul roman[84], în România acest gest se generalizează progresiv începând din anul 1934. Cu toate că era deja utilizat de către membrii Gărzii de Fier, de la jumătatea deceniului este întrebuinţat din ce în ce mai des inclusiv de către străjeri şi de către Carol al II-lea, iar ulterior de către membrii partidului unic. în România carlistă, salutul roman este instituţionalizat începând cu ziua de 1 ianuarie 1939.[85]

Estetizarea politicului se produce însă nu doar prin gesturi şi uniforme, în această privinţă merită amintită şi strategia comunicării de mesaje politice

prin intermediul arhitecturii, cea modernistă cunoscând un succes

remarcabil în România anilor 1930 (îndeosebi în Bucureşti[86]) şi datorită influenţei formulelor neoclasice consacrate acum în Italia fascistă şi în Germania nazistă.[87] Această influenţă este cât se poate de vizibilă nu doar în felul cum se întocmesc planurile de sistematizare, în stilul edificiilor proiectate a fi construite în Piaţa „8 Iunie", la pavilioanele „Lunii Bucureştilor" ori ale expoziţiei internaţionale „Muncă şi Voe Bună", ci şi în cazul a numeroase alte construcţii realizate în Bucureştiul anilor 1930 (Palatul Facultăţii de Drept, arhitect Petre Antonescu, 1936; Gara Regală din Mogoşoaia, arhitect Duiliu Marcu, 1936; Biblioteca Academiei Române, arhitect Duiliu Marcu, 1937; Atelierele uzinei „Malaxa", arhitect Horia Creangă, 1937; imobilul Uniunii Generale a Inginerilor din România, arhitect Constantin Moşinschi, 1938; Clădirea Casei de Pensii a CEC, arhitect Nicolae Cucu, 1939 etc.).

Stilul totalitar, unul care frapează privitorul prin monumentalitatea sa neoclasică şi prin simplitatea sa, este destinat să exprime acum noile valori etice şi estetice ale autorităţii şi ale naţionalismului românesc. La Expoziţia „Muncă şi Voe Bună" din 1939, arhitectul Horia Creangă – cel care crease şi edificiul care găzduise „Luna Bucureştilor" – adoptă tocmai acest model, de această dată imitându-se arhitectura fascistă italiană.[88] Pentru organizatori, acest stil exprimă acum un conţinut ideologic. Nu este vorba de un simplu mijloc de mobilizare a maselor, ci de o nouă ierarhie a valorilor, de o nouă viziune asupra comunităţii naţionale româneşti.

Această manifestare facilitează înţelegerea manierei în care regimul monarhiei autoritare din România se apropie de fascism şi prin felul cum întrebuinţează expoziţiile în scopuri politice şi ideologice. Rămâne de văzut în ce măsură asemenea evenimente facilitează mimetismul politic (când România participă alături de statele fasciste la astfel de manifestări) sau reprezintă ele însele forme ale unui asemenea mimetism.

în anii 1938-1940 nu au loc doar participări româneşti la expoziţii din Italia şi Germania, ci şi manifestări similare italiene şi germane desfăşurate în România (de la festivaluri cinematografice până la târguri de turism).[89]

în aprilie 1939, de pildă, ca semn al fraternităţii latine care leagă acum statul român de cel italian, standul românesc al expoziţiei-târg „Triennale" din Milano este adăpostit de o clădire făcută în cel mai pur stil clasic roman, realizată de arhitectul Constantin Moşinschi.[90] Pe de altă parte, în acelaşi an, românii organizează ei înşişi o expoziţie de propagandă turistică românească, de această dată la Berlin. Aici se expun, alături de circa 200 de fotografii înrămate, numeroase diorame, diapozitive, trofee de vânătoare, machetele vapoarelor „Regele Carol al II-lea" şi „Transilvania", ale trenului aerodinamic şi ale avioanelor LARES (Liniile Aeriene Române Exploatate cu Statul), dar şi numeroase afişe şi broşuri înfăţişând bogăţia turistică a României. în centrul sălii „Haus des deutschen Handwerks" (Casa Meşteşugurilor Germane) tronează însă bustul regelui.[91] Figura *şefului* este omniprezentă nu doar în expoziţiile Italiei fasciste ori ale celui de-Al Treilea Reich, ci şi în cele ale României carliste.

Tot în 1939 se organizează la Bucureşti Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună"[92], în cadrul căreia Italia fascistă şi Germania nazistă sunt invitate de seamă. Felul cum este pusă în scenă această manifestare se dovedeşte revelator nu doar prin maniera în care se urmăreşte reprezentarea prestigiului monarhiei şi al statului român „renăscut", ci şi prin faptul că se încearcă proiectarea imaginii unei României Mari solid integrată în noua ordine a regimurilor totalitare şi autoritare. La Bucureşti, delegaţiile italiană şi germană ocupă nu întâmplător cele mai mari pavilioane, după cel al României. Această expoziţie îndeplineşte astfel o funcţie în acelaşi timp ideologică şi pedagogică, inspirându-se explicit din manifestări similare ale fascismului italian şi naţional-socialismului german. Estetizarea politicului, teatralitatea, atenţia particulară acordată formelor şi simbolurilor, primatul comunităţii organice (totalitare) asupra individului, fiecare dintre aceste aspecte evidenţiază clar mimetismul practicat de organizatori.

Şi de această dată mimetismul ideologic este observabil prin atenţia acordată figurii *şefului.* Ca şi în Germania sau în Italia, glorificarea conducătorului se regăseşte în toate proiectele (naţionale) ale regimului român.[93] După cum standurile Germaniei şi Italiei se raportează simbolic şi estetic la *Fuhrer*

şi la *Duce,* tot la fel pavilioanele româneşti se raportează la persoana lui Carol al II-lea. în al doilea rând, iese în evidenţă stilul arhitectural folosit pentru construcţia pavilioanelor, vizibil inspirat din formulele consacrate acum în Italia şi Germania.[94] Deşi ţin cu orice preţ să afirme un spirit propriu şi un caracter specific, organizatorii mărturisesc totuşi în mod explicit atât admiraţia pe care o au faţă de „opera de regenerare" întreprinsă de aceste naţiuni, cât şi adeziunea României la „marile idealuri de civilizaţie actuală"[95]. De altfel, cu prilejul inaugurării expoziţiei „Muncă şi Voe Bună", Carol al II-lea primeşte personal din partea reprezentanţilor italieni ai „Dopolavoro" o reproducere în bronz a Arcului lui Constantin (un Arc de Triumf din Roma).[96] în cadrul acestei manifestări, idei, practici şi forme din străinătate îndeplinesc funcţia de surse de inspiraţie pentru conducătorii politici români care îşi propun în mod evident nu doar să forjeze identitatea estetică a României, ci şi să dissemineze un model fascist de modernitate.

6.5 „Carlism", „para-fascism" sau „hibridizare" politică?

Prin raportare la fascism, mimetismul din această epocă nu se restrânge nici pe departe la România. Din contră, este un fenomen care se generalizează printre regimurile autoritare şi naţionaliste europene. în această privinţă, tocmai Germania nazistă este primul stat care se inspiră masiv din programele sociale şi de infrastructură ale Italiei fasciste. Imitându-l pe Mussolini, Hitler lansează în 1934 un ambiţios program de construcţie a unor *Reichsautobahnen,* autostrăzi care urmează exemplul celebrelor *autostrade* italiene. Tot în Germania, Robert Ley (conducătorul „Frontului german al muncii" – *Deutsche Arbeitsfront)* pune în 1933 bazele aşezământului „Kraft durch Freude" (organizaţia naţional-socialistă destinată încadrării muncitorilor) în primul rând ca urmare a unei călătorii pe care o face în Italia.[97] Nu doar germanii imită însă modelul italian al „Opera Nazionale Dopolavoro" (creată în 1925), ci şi state autoritare precum Portugalia (*Fundacão nacional para a alegría no trabalho*), Grecia (*Ergasia estia*) sau Spania (*Educación y descanso).*[98]

în schimb, în ceea ce priveşte estetizarea politicului, regimul lui Mussolini se inspiră la rândul lui din experienţa politică de la Fiume a lui Gabrielle D'Annunzio" sau din episodul Revoluţiei Franceze,

când se hotărăşte adoptarea unui nou calendar. Aşa se face că momentul sosirii la guvernare a „cămăşilor negre" (1922) este consacrat în mod oficial ca debut al unei „ere noi" pentru naţiunea italiană *(ANNO* J).[100] în fine, mai târziu, şi legislaţia rasială din Al Treilea Reich devine un model pentru fasciştii italieni, când, în 1938, adoptă la rândul lor politici antisemite.[101] De fapt, fiecare dintre cele două state totalitare fasciste serveşte celuilalt ca sursă de inspiraţie.

Cum s-ar putea explica însă dimensiunea fascistă a regimului autoritar român de la sfârşitul anilor 1930? în această privinţă, referindu-se la Europa interbelică, Martin Blinkhorn vorbeşte despre existenţa unei „contagiuni fasciste" *(fascist contagion)*[102], incluzându-l pe Carol al II-lea în categoria „imitatorilor fascizanţi" *(fascist imitators),* alături de conducători politici precum Franco (Spania), Metaxas (Grecia), Smetona (Lituania), Salazar (Portugalia) sau mareşalul Petain (Franţa).[103] în schimb, politologul Juan Linz descrie regimurile precum cel al lui Carol al II-lea ca pe o formă de „pseudofascism"[104], în vreme ce Roger Grifiin le inserează în categoria „parafascismelor". Griffin defineşte „parafascismul" ca pe o formă de „conservatorism autocratic" care imită doar parţial aparatul instituţional şi „stilul" italian şi german de guvernare (în primul rând partidul unic, încadrarea tinerilor, cultul şefului, corporatismul sau retorica ce promite palingeneza naţională).[105] Prin referire la conceptul de „para-fascism", prefixul „para-" ar marca, aşadar, o *alterare*, o *corupere*, o *simulare* a fascismului „real"[106]. Prin urmare, potrivit modelului său de interpretare, carlismul nu ar reprezenta o formă *de fascism* pentru că nu are în vedere o veritabilă „regenerare" a comunităţii naţionale, adică o transformare radicală a structurilor sale politice, ideologice şi sociale. Din contră, spre deosebire de regimuri precum cel din România anilor 1938-1940, fascismul veritabil se coagulează ca o formă de ultranaţionalism care este determinată în mod fundamental de „mitul morţii şi al renaşterii, al decadenţei şi al reînnoirii", mit care propune o transformare „totală" a statu-quoului.[107]

în cazul românesc, o asemenea observaţie se dovedeşte a fi extrem de îndreptăţită. Reformismului carlist îi lipseşte pe bună dreptate dinamismul revoluţionar specific Germaniei naziste sau Italiei fasciste, pe care încearcă să le imite. Să luăm, de pildă, exemplul partidului unic. în cazul dictaturilor precum cea instaurată de carlism, această structură nu reprezintă (ca în Italia sau în Germania) *cel mai* important aşezământ politic al statului autoritar, ci doar *unul dintre* instrumentele de guvernare.[108] Pornind de la

acest aspect, unii autori au definit mimetismul pe care îl discut utilizând conceptul de „hibridizare". Pe scurt, acest termen este folosit de Antonio Costa Pinto şi Aristotle Kallis pentru a explica procesul prin care idei, discursuri, experimente instituţionale sau decizii politice dintr-un anumit spaţiu influenţează pe altele din alt spaţiu într-o asemenea măsură, încât ajung să sufere o „modificare", ca urmare a unei „recontextualizări"[109].

Asemenea interpretări întăresc teoria potrivit căreia edificiul politic carlist ar putea fi gândit inclusiv ca un experiment al elitelor tradiţionale bazat pe imitarea selectivă a practicilor fasciste din Italia şi Germania. în opinia lui Kallis, tocmai această apropiere „selectivă" a cutumelor fasciste diferenţiază *fascismul* de regimuri politice precum cel creat de carlişti.[110] Aşa se face că în loc de a oferi o veritabilă „cale nouă", vectorii acestor autoritarisme preferă mai degrabă menţinerea statu-quoului[111], de unde şi accentul pe care regaliştii români îl pun pe importanţa *tradiţiei* (fie ea de natură religioasă, monarhică sau ţărănească).

Pe de altă parte, există şi autori care nu neagă autenticitatea naturii *fasciste* a carlismului. Astfel, când se referă la România regelui Carol al II-lea, Dilan Riley discută despre existenţa unui *statism fascism*, adică a unui regim fascist creat de către stat, unul aflat în opoziţie cu cel generat „de jos în sus" ca urmare a activismului unei mişcări politice autonome (cum se întâmplă în Italia sau în Germania).[112] Regimul autoritar al cărui şef este Carol al II-lea nu ar reprezenta pur şi simplu „o dictatură profilactică destinată să salveze România de ameninţarea Gărzii de Fier", ci o încercare evidentă de a impune un regim fascist „de sus în jos" (*from above*)[113]. în acest caz, Riley atrage pe bună dreptate atenţia asupra faptului că succesul sau trăinicia proiectului carlist nu sunt chestiuni uşor

de evaluat, de vreme ce existenţa regimului monarhist se sfârşeşte în mod prematur, odată cu declanşarea războiului şi prăbuşirea României Mari.[114]

în fine, un alt aspect care merită luat în considerare este cel legat de *etosul* (concept utilizat de istoricul francez Johann Chapoutot) mişcării politice monarhiste din România, specific fascismelor europene şi vizibil îndeosebi în a doua jumătate a anilor 1930. Deşi în multe privinţe ia naştere într-un context „românesc" particular, independent de ascensiunea fascismelor europene, prezintă totuşi numeroase asemănări cu cel consacrat de aceste mişcări politice. în legătură cu această chestiune, Chapoutot propune o interpretare ine-

dită: fură a încerca să definească fascismul, acest autor preferă să discute mai degrabă despre existenţa unei „culturi fasciste”, caracterizată printr-o serie de atitudini şi de stări de spirit specifice, respectiv printr-un anumit „etos”. Mai precis, acest „etos” ar îngloba un fel anume de raport faţă de *timp,* de *corp,* faţă de *celălalt* şi de *comunitate,* un stil pe care îl consideră ca fiind specific fascismului în general şi fascismelor italian şi german în mod particular.[115] în această privinţă, ideologia şi practica monarhismului românesc din anii treizeci ar putea fi cu uşurinţă încadrate în paradigma lui Chapoutot, potrivit căreia aceste mişcări politice ar răspunde, de fapt, „provocărilor” şi „îndoielilor” existente în sânul unor societăţi aflate în curs de modernizare şi bulversate de schimbările secolului al XIX-lea şi de Primul Război Mondial, într-o epocă în care se caută „noi valori” şi „noi idealuri”, respectiv un nou sentiment de apartenenţă la „comunitate”[116].

Acest capitol nu reprezintă un studiu comparativ între carlism şi alte ideologii autoritare sau totalitare din Europa anilor treizeci, ci o analiză axată pe felul în care regimul politic din România sfârşitului anilor treizeci se inspiră din exterior pentru a practica propria ideologie. Mişcarea politică configurată de monarhiştii carlişti vehiculează acum o viziune particulară asupra societăţii, pe care în capitolul următor o examinez şi prin prisma estetizării politicului. De această dată însă, analiza nu va mai fi centrată asupra dimensiunii mimetice a acestei estetizări, ci asupra funcţiei de vector de naţionalizare a maselor pe care teatralizarea politicului o îndeplineşte acum.

Capitolul 7

Estetizarea carlistă a politicului ca instrument de naţionalizare a maselor

în 9 mai 1939, când este dezvelită statuia ecvestră a regelui Carol I din Piaţa Palatului Regal, un sobor de preoţi oficiază o slujbă chiar înainte ca regele Carol al II-lea să tragă de pânza ţesută în culorile drapelului României pentru a descoperi monumentul. Imediat după consumarea acestui moment, acelaşi grup de clerici ortodocşi binecuvântează statuia şi o stropesc cu apă sfinţită, secondaţi fiind de muzica regimentelor de gardă, care acompaniază rugăciunea cu instrumentele lor.[1] Acest episod nu este nici pe departe unul singular. Reprezentanţii bisericii sunt prezenţi nu doar la fiecare sărbătoare naţională, ci şi la inaugurarea aşezămintelor cu specific naţional sau a expoziţiilor (fie ele naţionale ori internaţionale) ori la deschiderea anului şcolar (respectiv a celui universitar), după cum nu lipsesc nici la depunerea jurămintelor oficiale sau la instalarea în funcţie a rezidenţilor regali.

Implicându-se în asemenea acţiuni, Biserica Ortodoxă le sacralizează şi le legitimează. în plus, prin ritual şi prin opulenţa costumelor şi ornamentelor, această instituţie devine unul dintre cei mai importanţi vectori care stabilesc parametrii ceremoniilor publice. Slujbele pe care preoţii le oficiază cu ocazia acestor evenimente îndeplinesc atât funcţia de catalizator emoţional, cât şi rolul de a asocia comunitatea religioasă cu cea naţională. însă Biserica întăreşte astfel şi sacralitatea monarhiei, o instituţie asociată prin definiţie cu sfera sacrului.[2] Regele îşi reafirmă şi îşi reactualizează în acest mod propria sacralitate.

De-a lungul anilor 1930, actorii monarhismului carlist acordă o atenţie deosebită ritualului, străduindu-se astfel să practice o persuasiune prin forme şi reprezentări vizuale. în esenţă, ceremoniile sunt destinate a evidenţia funcţia pedagogică a statului şi a unor instituţii precum monarhia, armata sau Biserica Ortodoxă. Carol al II-lea este principalul punct de referinţă, dar punerea în scenă dovedeşte şi colaborarea strânsă existentă acum între monarhie şi aceste două instituţii-cheie ale regimului, evidenţierea concordiei servind atât legitimării acţiunilor viitoare, cât şi celebrării stabilităţii politice din prezent.

Teatralizarea carlistă a politicului reprezintă un fenomen care atrage frecvent atenţia contemporanilor. în această privinţă, o

mărturie a lui Grigore Gafencu de la sfârşitul anilor 1930 e plină de însemnătate:

> La Julietta [atelier fotografic oficial al Casei Regale a României, situat în Bucureşti – n.n.] sunt şase fotografii. Regele Carol în şase uniforme deosebite.
> La mijloc, în mărime naturală, Regele Carol în [uniformă tip – n.n.] împăratul Wilhelm al II-lea – coif, panaş, epoleţi, şireturi, cizme... Un zeu, nu al războiului, desigur, poate nici al armatei, dar în orice caz al uniformei.
> Ritmul nou? Epoleţi noi, decoraţii noi, cizme noi. Poate şi oameni noi, şi noi înfăptuiri. Cine poate şti?
> în orice caz, prea multe fotografii.[3]

Acest episod ne trimite inevitabil cu gândul la maniera în care reprezentările regelui (fotografii, picturi, busturi etc.) penetrează progresiv spaţiul public din România acestui deceniu. Ideile şi mesajele pot fi exprimate şi altfel decât prin cuvinte, iar în această privinţă politicul utilizează deseori imaginile, gesturile, ceremoniile şi arhitectura. De fapt, fenomenul carlist implică o veritabilă „cultură vizuală" (*visual culture*), considerată de către Stanley G. Payne ca fiind una dintre caracteristicile fundamentale ale fascismelor europene din această perioadă.[4]

în România regelui Carol al II-lea, estetizarea politicului (centrată în egală măsură asupra ideii naţionale şi asupra persoanei monarhului) se forjează într-o manieră progresivă. La începutul deceniului, este vizibilă mai ales în cadrul ceremoniilor cu caracter naţional la care participă laolaltă monarhia şi Biserica Ortodoxă (sărbătoarea ortodoxă a Bobotezei din 6 ianuarie, ziua naţională din 10 mai ori aniversarea Restauraţiei, marcată în 8 iunie a fiecărui an). Ulterior, acest fenomen creşte în intensitate în anii 1934-1935 (prin adoptarea salutului roman, prin fondarea străjeriei sau prin crearea unor expoziţii anuale ca „Luna Bucureştilor" ori „Săptămâna Cărţii"), înainte de a atinge apogeul în timpul regimului autoritar. Odată instaurat în 1938, devine din ce în ce mai evident faptul că se încearcă sacralizarea monarhiei, a naţiunii şi a statului inclusiv prin estetizarea politicului.

Pentru a „orchestra" dimensiunea afectivă a cetăţeniei, toate regimurile politice recurg mai mult sau mai puţin la ceea ce Mabel Berezin consideră a fi o „politică a simbolurilor"[5]. în cazul de faţă, statul monarhiei autoritare se sprijină nu doar pe resursele oferite de aparatul represiv şi pe distribuţia de posturi fidelilor monarhiei, ci utilizează şi resurse simbolice: punerea în scenă a sărbătorilor naţionale şi a ceremoniilor publice, expoziţii, uniforme sau gesturi simbolice, fără a neglija arhitectura ori strategia de introducere

treptată a unui nou calendar destinat să ritmeze viaţa naţiunii.

Ritualurile din spaţiul public devin astfel un vehicul utilizat pentru a comunica un anumit mesaj politic şi pentru a facilita participanţilor o experienţă politică. Deşi universul simbolic al carlismului se învârte în jurul monarhiei, iar cultul persoanei regelui pare a fi cea mai spectaculoasă manifestare a sa, în acest deceniu teatralizarea politicului este centrată în egală măsură pe naţionalism. De fapt, amestecul de *naţionalism* şi *monarhism* furnizează şi în această privinţă fundamentele ideologice ale mişcării politice carliste.

O analiză a estetizării *carliste* a politicului nu poate face abstracţie de faptul că monarhul însuşi este un personaj *baroc*. Capacitatea lui Carol al II-lea de a-şi teatraliza acţiunile reprezintă una dintre calităţile sale politice cele mai importante, iar în această privinţă nu este lipsit de semnificaţie faptul că el însuşi se consideră acum (într-un mod mai mult sau mai puţin simbolic) ca fiind principalul „actor" politic din societatea românească, spre deosebire de anii 1920, când ar fi fost doar un simplu „spectator" al evenimentelor.[6] într-adevăr,

în peisajul politic autohton, acesta se distinge deseori prin preocuparea deosebită pe care o dovedeşte pentru forme, discursuri şi gesturi simbolice.

Iniţiativa sculptorului Constantin Baraschi de a-l ruga să primească preşedinţia de onoare a Sindicatului Artelor Frumoase (în 1939)[7] este una plină de semnificaţii. Am da poate dovadă de superficialitate dacă am inter- preta-o pur şi simplu ca un gest de curtoazie din partea unui adulator. Simţul estetic al regelui este unul deosebit de pronunţat, iar acest fapt atrage deseori atenţia contemporanilor. Potrivit diplomatului Raoul Bossy, regele este cel care impulsionează în vara anului 1933 lucrările de reconstrucţie a Arcului de Triumf, edificiu căruia i se dă o formă mult mai impunătoare decât cea prevăzută iniţial. în egală măsură, tot Carol al II-lea ar fi fost persoana care hotărăşte (un an mai târziu) executarea de către pictorul Costin Petrescu a frescei Ateneului din Bucureşti, o pictură monumentală care înfăţişează principalele etape ale istoriei românilor.[8] Anterior, regele iniţiase demersuri pentru schimbarea uniformelor armatei şi introducerea unor noi decoraţii încă din iunie 1930.[9] Potrivit mărturiei lui Ion Răducanu, primul ministru al economiei din perioada sa de domnie, în zilele imediat următoare Restauraţiei suveranul era mult mai preocupat de alegerea noilor serii de timbre decât de chestiunile privitoare la economia naţională, grav afectată acum de criză.[10] Carol al II-lea se numără acum printre cei mai importanţi colecţionari de timbre din lume. De cele mai multe ori, acesta stabileşte personal modelul uniformelor, al timbrelor, al decoraţiilor sau al cărţilor poştale[11] ori chiar crearea Oficiului Naţional de Turism ca instrument de propagandă.[12]

Totuşi, pasiunile estetice ale regelui nu se rezumă nici pe departe la timbre, uniforme şi decoraţii, ci se răsfrâng inclusiv asupra modului cum sunt organizate în deceniul său de domnie ceremoniile, defilările şi expoziţiile. în această privinţă, există numeroase mărturii care dovedesc implicarea sa directă.[13] Printre ele, şi cea a fiului său, Mihai, care îşi aminteşte că tatăl său „punea mult preţ pe fastul ceremoniilor”[14]. Când sunt asociate cu procesul de concentrare a puterii, asemenea practici şi sensibilităţi nu sunt deloc banale, influenţând semnificativ felul în care politicul este teatralizat în spaţiul public de-a lungul acestui deceniu.

în paginile următoare schiţez liniile generale ale fenomenului carlist de es- tetizare a politicului. în prima secţiune analizez felul cum acest fenomen se manifestă prin generalizarea uniformelor, a salutului roman şi a jurăminte – lor de fidelitate faţă de rege, iar ulterior examinez preocuparea actorilor regimului pentru arhitectură, piețe monumentale şi expoziţii. La final discut însă

despre estetizarea politicului într-un context mai larg, respectiv în legătură cu *naționalizarea maselor*, unul dintre cele mai importante deziderate moderne ale proiectului carlist. Pe scurt, acest capitol este dedicat explorării unui repertoriu de practici culturale pe care vectorii monarhismului autoritar le utilizează pentru a-și legitima puterea și a proiecta, din punct de vedere estetic, consensul național atât de mult proclamat.

7.1 Uniforma, salutul roman și jurămintele de fidelitate față de rege

Estetizarea carlistă a politicului se configurează progresiv. începând de la jumătatea anilor 1930, iese în evidență îndeosebi prin atenția acordată uniformei, salutului roman ori jurămintelor de fidelitate față de rege. *Uniforma* este destinată acum încadrării și controlului indivizilor, iar monarhul și autoritățile statului se preocupă în mod deosebit de această chestiune.[15] în afară de militari, uniforma se răspândește gradual nu doar printre membrii guvernului și ai partidului unic, ci și printre străjeri sau funcționari. Uneori, devine un accesoriu obligatoriu inclusiv în cadrul echipelor regale. Uniforma este promovată ca o materializare a ideologiei, un simbol al ordinii pe care monarhismul carlist pretinde că o instituie. Pe de altă parte, menține membrii națiunii într-o stare permanentă de veghe. într-un context geopolitic extrem de tensionat, România Mare este gândită ca o cetate asediată, iar cetățenii ei trebuie să fie pregătiți oricând să o apere. Se încearcă astfel o militarizare estetică a societății pornind de la „uniformologizarea" a din ce în ce mai multe categorii sociale.

în schimb, însuşirea *salutului roman* pare că se produce în contextul admiraţiei pe care mulţi naţionalişti monarhişti o manifestă faţă de Italia fascistă. Desigur, salutul roman se doreşte a fi în primul rând semnul apartenenţei la o comunitate naţională, cea românească, dar, în acelaşi timp, şi o afirmare a mândriei legate de rădăcinile sale „latine". Dovadă a unui angajament interior, dar şi gest exterior demonstrativ, salutul roman devine extrem de popular în România anilor treizeci (este folosit, de altfel, şi de *legionarii* Gărzii de Fier). într-un articol publicat în 1934, carlistul Mihail Manoilescu explică importanţa acestui gest referindu-se atât la utilitatea sa politică, cât şi la valoarea simbolică pe care o are pentru mişcările naţionaliste europene. Ceea ce Manoilescu admiră la salutul roman este în primul rând forţa sa mobilizatoare: „în mişcarea degajată şi sprintenă a mâinii drepte în sus, în gestul viguros şi sportiv, care dă tuturor un aer de tinereţe şi de voioasă disciplină, se mărturiseşte incontestabil ceva din spiritul veacului nou"[16].

înainte de a deveni oficial şi de a fi generalizat în timpul regimului autoritar, popularitatea salutului roman creşte progresiv începând cu jumătatea deceniului. De pildă, Armând Călinescu îl observă pentru prima oară pe Carol al II-lea folosind salutul roman în 1934[17], în acelaşi an în care este adoptat în mod oficial de către organizaţia de tineret a „arcaşilor" bucovineni, devenită un fel de „filială" regională a străjeriei[18]. Doi ani mai târziu, este rândul lui Nicolae Iorga să-l surprindă pe monarh salutând într-o manieră „romană". întâmplător sau nu, cei doi discută acum despre ambiţiile imperiale ale Italiei fasciste.[19] Ulterior, în timpul regimului autoritar, salutul roman este întrebuinţat ca un vector simbolic pentru a exprima o manieră specifică de disciplină şi de solidaritate. Utilizarea sa devine obligatorie pentru străjeri în 1938[20], iar începând cu 1 ianuarie 1939 pentru toţi „demnitarii" statului, pentru membrii Frontului Renaşterii Naţionale şi pentru funcţionarii publici.[21] în plus, în toamna aceluiaşi an, odată încadraţi în organizaţia numită Frontul Naţional Studenţesc, studenţii sunt la rândul lor obligaţi să şi-l însuşească.[22] Generalizarea şi instituţionalizarea sa se datorează fără îndoială şi simpatiei de care se bucură din partea lui Carol al II-lea. în caietele sale de însemnări,

monarhul își mărturisește în felul următor admirația față de această mișcare exterioară a corpului: „îmi place acest salut [roman – n.n.], are ceva simbolic în el, arată către soare, în sus, tot mai sus, parcă grăiește excelsior”[23].

în perioada monarhiei autoritare, salutul roman nu reprezintă o pură imitație. Carliștii îi inventează totuși o originalitate. în România regelui Carol al II-lea, acest gest este însoțit de urarea „Sănătate!”. „Sănătate!” este un salut protocolar, dar totodată și un apel simbolic, unul care se face în numele regelui și care pornește de la monarhie pentru a „regenera” și a „însănătoși” un neam întreg. Cu excepția funcționarilor și a membrilor partidului unic, obligația de a saluta astfel nu este una explicită. în această privință, nu este lipsit de însemnătate faptul că în iunie 1940, înainte de a lua parte la o audiență regală, Horia Sima (conducător al Gărzii de Fier după moartea lui Corneliu Zelea Codreanu), este îndrumat precis de către unul dintre aghiotanții suveranului să folosească salutul roman când va întâlni pe monarh.[24] Utilizarea acestui gest simbolic permite totuși cum nu se poate mai bine reperarea aprobării sau a rezervei față de regimul carlist.

în altă ordine de idei, la estetizarea carlistă a politicului contribuie și generalizarea treptată a *jurămintelor*. Acest fenomen este plin de importanță, întrucât acestea se fac printr-o raportare directă la persoana monarhului. Faptul de a depune jurământ de Fidelitate față de rege într-o manieră solemnă și într-un spațiu public dobândește în anii 1938-1940 o semnificație aparte. Regimul autoritar depune eforturi pentru a instituționaliza această practică, experimentată acum de categorii sociale dintre cele mai diverse (militari, veterani de război[25], membri ai guvernului ori ai partidului unic[26], rezidenți regali[27], funcționari ai statului[28], învățători[29], agenți ai Siguranței[30], preoți ortodocși[31], studenți[32] sau străjeri[33]). Acestora li se adaugă inclusiv clerul și corpul învățătorilor aparținând minorităților naționale. Pentru aceștia din urmă, jurământul de loialitate față de suveran este echivalent cu mărturisirea fidelității față de statul român [34] Uneori, jurămintele se materializează prin așa-numitele „Foi de Jurământ” și se sacralizează prin prezența preoților ortodocși în locurile unde se prestează acest act solemn.

7.2 Arhitectura şi pieţele monumentale

Ca şi în cazul altor regimuri autoritare sau totalitare din această perioadă, apropierea simbolică dintre carlism şi estetică poate fi observată inclusiv când analizăm stilul arhitectural adoptat de stat. în Europa anilor 1930, arhitectura este folosită frecvent ca mijloc de persuasiune ideologică (adică pentru a legitima şi a întări puterea guvernanţilor[35]), iar în sud-estul Europei, alături de Turcia condusă de Mustafa Kemal Ataturk, România este statul care utilizează cel mai mult arhitectura monumentală în această privinţă.[36] Până la urmă, după cum observă şi Catherine Durandin, oraşul Bucureşti este înzestrat în anii 1930 cu o suită impresionantă de edificii monumentale: Palatul Regal de pe Calea Victoriei, noile clădiri ale ministerelor de Interne şi al Afacerilor Străine, dar şi Şcoala Superioară de Război şi Palatul Ministerului Transporturilor. în această privinţă, istoricul francez ajunge la concluzia că statul român este interesat să construiască „edificii publice impozante menite nu doar să proiecteze estetic autoritatea instituţiilor sale, ci şi să stârnească mândria naţională"[37]. într-adevăr, sensibilitatea dovedită pentru modernism, neoclasicism şi monumentalitate este strâns legată de dezideratele antiliberale ale culturii politice carliste.

După cum am încercat să demonstrez mai sus, regele se implică deseori în realizarea unor astfel de proiecte[38], iar aici am putea găsi unul dintre factorii esenţiali care determină pe partizanii regelui să demareze o dezbatere cu privire la necesitatea inventării unui stil arhitectural „Carol al II-lea"[39]. Gândit ca fiind în acelaşi timp monumental, modernist şi neoclasic, acest stil este destinat să creeze privitorilor impresia unui stat puternic şi dinamic, reînnoit sub conducerea monarhiei. Unii istorici ai arhitecturii încadrează clădirea Casei de Pensii a Băncii Naţionale a României de pe Calea Victoriei (1937-1939, arhitect Radu Dudescu) şi sediul Ministerului de Interne de pe strada Academiei (1938-1950, arhitect Paul Smărăndescu) printre cele mai reprezentative edificii ale stilului „Carol al II-lea"[40]. Ultima dintre ele se remarcă în primul rând prin monumentalitatea sa. Stilul neoclasic întrebuinţat comunică vizual privitorului ideea de stabilitate.

Estetica arhitecturală „carlistă” nu se rezumă însă la neoclasicism. în cadrul Expoziţiei Internaţionale „Muncă şi Voe Bună” din 1939, de pildă, organizatorii întrebuinţează un stil modernist în încercarea lor de a evidenţia o guvernare modernă şi dinamică. Incinta principală a expoziţiei şi cele opt pavilioane care o delimitează (dintre care trei sunt rezervate României, iar celelalte Greciei, Bulgariei, Italiei, Franţei şi Germaniei) sunt opera arhitectului avangardist Horia Creangă. Prin aplicarea unui modernism clasic, proiectul lui Horia Creangă se dovedeşte a fi unul deosebit de îndrăzneţ şi de modern. De altfel, colaborarea dintre acest arhitect şi statul carlist nu se rezumă la expoziţiile „Luna Bucureştilor” şi „Muncă şi Voe Bună”. în 1940, autorităţile Ţinutului Bucegi aprobă tocmai proiectul său pentru construcţia Palatului Rezidenţei Ţinutului Bucegi.[41] în egală măsură, Horia Creangă deţine acum şi funcţia de director al Serviciului Arhitecturii Municipiului Bucureşti, calitate în care se implică la înfăptuirea lucrărilor publice dedicate unei ediţii aparte a „Lunii Bucureştilor”, cea închinată aniversării a zece ani de Restauraţie.[42]

Altfel, dimensiunea urbanistică a estetizării carliste a politicului merită discutată inclusiv prin raportare la iniţiativele gândite pentru amenajarea (ori reamenajarea) celor mai importante trei pieţe publice ale capitalei: Piaţa Victoriei, Piaţa Palatului Regal şi Piaţa 8 Iunie (ultima dintre ele închinată, evident, *Restauraţiei).* în a doua jumătate a anilor 1930, există un interes din ce în ce mai mare pentru utilizarea acestor spaţii în scopuri ideologice.

într-o manieră cât se poate de sugestivă, pentru fiecare dintre cele trei pieţe este plănuită ridicarea unei statui ecvestre (simbol al puterii) reprezentând pe fiecare dintre cei trei regi „creatori” ai României moderne: cea a lui Carol I „întemeietorul”, suveran plasat la originile României moderne, este destinată Pieţei Palatului Regal, iar cea a lui Ferdinand I „Unificatorul” (o trimitere la rolul politic pe care îl joacă în Primul Război Mondial), Pieţei Victoriei. în fine, statuia regelui Carol al II-lea „Consolidatorul” (a se înţelege, „consolida- torul” naţiunii române în noile cadre ale României Mari) urma să fie amplasată în centrul Pieţei „8 Iunie”.[43] Primele două proiecte se vor concretiza, însă

nu şi al treilea. Definitivarea lucrărilor la Piaţa „8 Iunie" întârzie din cauza declanşării războiului.

Dintre cele trei spaţii publice, Piaţa Palatului Regal devine în a doua jumătate a anilor 1930 cea mai importantă locaţie utilizată pentru teatralizarea politicului. Situată în centrul oraşului, chiar în faţa reşedinţei lui Carol al II-lea, este locaţia preferată pentru paradele militare şi toate celelalte defilări şi manifestări organizate cu ocazia sărbătorilor naţionale. în acest context, autorităţile manifestă o preocupare deosebită pentru reamenajarea acestui spaţiu[44], iar geografia sa simbolică se află acum în plină metamorfoză: se lărgeşte spaţiul din faţa Bibliotecii Universitare „Carol I" şi se încep lucrările pentru noua clădire a Ministerului de Interne, care urmează să încadreze piaţa alături de Palatul Regal, de Ateneul Român şi de sediul Fundaţiilor Culturale Regale. între timp, în mai 1939, este amplasată aici statuia ecvestră a regelui Carol I. Operă a sculptorului croat Ivan Mestrovic, aceasta este inaugurată cu prilejul sărbătoririi centenarului naşterii primului rege al României moderne (1839-1939).

în schimb, deşi se numără printre cele mai originale invenţii ideologice car- liste, Piaţa „8 Iunie" este întotdeauna în curs de a se face. Inaugurată cu prilejul sărbătorii Restauraţiei din 1936 şi amplasată pe terenul fostelor Hale Centrale din Piaţa Naţiunii, între Palatul de Justiţie şi podul Şerban Vodă, aceasta este destinată a fi prima piaţă de proporţii cu adevărat grandioase din capitală. Imaginată de arhitecţi precum Duiliu Marcu şi Gheorghe M. Cantacuzino ca un spaţiu destinat „celor mai mari cortegii, ceremonii şi parade"[45], Piaţa „8 Iunie" ar fi trebuit să servească în egală măsură ca amplasament pentru noile clădiri ale Fundaţiilor Culturale Regale şi ale Operei Române[46], încărcătura sa simbolică urmând să fie scoasă în evidenţă de diferite edificii decorative. Astfel, centrul pieţei este rezervat statuii lui Carol al II-lea, iar spaţiul din jurul acesteia destinat ridicării a opt statui alegorice reprezentând provinciile „surori" ale României Mari (Valahia, Moldova, Dobrogea, Oltenia, Bucovina, Basarabia, Transilvania şi Banatul).[47] Deşi lucrările pentru amenajarea acestei pieţe încep încă din 1936 şi se bucură de o amplă popularizare, ele rămân mai degrabă la stadiul de proiect până la prăbuşirea regimului autoritar carlist.

I nițiativele presupuse de edificarea sa se dovedesc mult prea costisitoare și cro- nofage, mai ales în contextul izbucnirii războiului.

în a doua jumătate a anilor 1930, statul carlist încearcă să proiecteze imaginea ordinii și a omnipotenței și prin intermediul expozițiilor. De fapt, domnia regelui Carol al II-lea se dovedește a fi o veritabilă „vârstă de aur" atât în ceea ce privește expozițiile naționale, cât și prin raportare la implicarea României Mari în expozițiile internaționale. Nu întâmplător tocmai Parcul Regele Carol al II-lea (actualul parc Herăstrău) devine în acest deceniu un adevărat „teatru" destinat estetizării politicului. începând din anul 1935, în acest spațiu sunt inserate progresiv nu doar pavilioanele „Lunii Bucureștilor" și Muzeul Satului Românesc, ci și „Aleea Restaurației", o expoziție permanentă a Serviciului Social și standurile Expoziției Internaționale „Muncă și Voe Bună".

Frecvența acestor manifestări crește progresiv, începând de la jumătatea deceniului. „Luna Bucureștilor" ori „Săptămâna Cărții" (despre care am discutat anterior) nu epuizează nici pe departe chestiunea expozițiilor carliste. Acestea sunt în egală măsură o practică a străjerilor[48] și a echipelor regale[49], iar monarhul inaugurează, vizitează și patronează inclusiv expoziții ale industriei și sportului[50], ale agriculturii[51], transporturilor[52] sau turismului[53]. De fapt, Carol al II-lea dezvoltă o pasiune pentru asemenea inițiative. în 1938, de pildă, plănuiește organizarea unei expoziții grandioase, care să arate „tot" ceea ce s-a realizat în România Mare după război.[54]

Un fenomen similar se petrece și în ceea ce privește competițiile sportive și concursurile organizate sub semnul monarhiei, care proliferează la rândul lor odată cu instaurarea regimului autoritar. Așa se face că în numele monarhiei se organizează acum nu doar Cupa Regelui Carol al II-lea la fotbal, Marele Premiu al Aviației „Regele Carol al II-lea", Cupa Restaurației (ciclism) sau Premiul Regal (hipism), ci și Marele Premiu Național de Turism „Regele Carol al II-lea", ori Concursul Național al Grâului. La finalul acestuia din

urmă, suveranul acordă personal premii celor mai buni agricultori ai ţării.[55] într-o măsură mai mică sau mai mare, fiecare dintre aceste acţiuni posedă un conţinut politic *carlist*. Fiecare dintre ele este pusă sub patronajul regelui şi poate fi gândită ca un simptom mai larg al fenomenului de personalizare a puterii.

Expoziţiile carliste pot fi încadrate în două mari categorii: expoziţii *naţionale* şi expoziţii *internaţionale*. Dintre cele având un caracter *naţional,* „Luna Bucureştilor" şi Muzeul Satului Românesc sunt cele mai semnificative. După cum am explicat anterior, prima dintre ele reprezintă, de fapt, o suită de manifestări (ce include şi expoziţia-târg „Săptămâna cărţii") situate cronologic în intervalul cuprins între zilele de 9 mai şi 9 iunie ale fiecărui an. în spatele acestei alegeri stă o strategie politică explicită, şi anume aceea de a le face să coincidă cu date cu încărcătură simbolică aparte, respectiv ziua naţională (10 mai), Ziua Eroilor (care coincide cu sărbătoarea ortodoxă a înălţării Domnului) şi Restauraţia (8 iunie). *Naţiunea, monarhia* şi *capitala* sunt celebrate simultan în acest interval de timp, iar începând din 1936 fiecare ediţie a „Lunii Bucureştilor" este închinată unui eveniment legat în acelaşi timp de monarhie şi de istoria naţională, fie că este vorba despre aniversarea a 70 de ani de la întemeierea dinastiei (1936), a 60 de ani de la dobândirea independenţei regatului (1937), a 20 de ani de la Marea Unire (1938), sau de sărbătorirea centenarului naşterii regelui Carol I (1939), ori a 10 ani de Restauraţie (1940).

în cazul expoziţiei din 1940, tema pavilionului dedicat regalităţii este tocmai comuniunea dintre rege şi naţiune. într-o sală dominată de o statuie uriaşă a regelui Carol al II-lea, străjuită la dreapta şi la stânga de două *Victorii* executate în basorelief, organizatorii împodobesc tavanul cu 2 000 de steguleţe multicolore înfăţişând stemele oraşelor României, ca semn de omagiu închinat monarhului. în aceeaşi sală, pe câteva panouri decorative alegorice apar reprezentări ale „ctitorilor" ţării (Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Dimitrie Cantemir, Carol I, Ferdinand I, Alexandru Ioan Cuza, Constantin Brâncoveanu, Vasile Lupu şi Ştefan cel Mare, în mijlocul cărora se află, în

prim-plan, regele Carol al II-lea), dar şi imagini simbolice reprezentând provinciile României Mari, educaţia tineretului (prin străjerie şi echipele regale) sau „suflul nou" ce ar fi fost insuflat în acest deceniu naţiunii române. Ca o dovadă estetică a manierei în care schimbarea de regim din februarie 1938 ar fi consacrat în mod definitiv importanţa politică şi socială a *intelectualului,* a

muncitorului, a *ţăranului* şi a *soldatului* în noua România, organizatorii reprezinta fiecare dintre aceste categorii prin patru figuri simbolice, situate în acelaşi pavilion. în fine, printre alte panouri şi exponate, sunt postate diferite imagini cu peisaje din ţară şi evenimente petrecute în timpul deceniului carlist, iar deasupra acestora o serie de portrete gravate cu chipurile unor personalităţi reprezentative din fiecare provincie.[56] Se realizează astfel o veritabilă punere în scenă a ideologiei regimului, fiecare ansamblu de exponate fiind menit să facă vizibile realizările naţionalismului monarhist practicat de regim. De pildă, ca o mărturie a manierei în care monarhul şi-ar fi îndeplinit cu succes statutul de „Rege Străjer", vizitatorii au posibilitatea de a vedea în spatele pavilionului dedicat Armatei o cazemată în aer liber, una de tipul celor construite ca parte a fortificaţiilor de la graniţele ţării, mai precis o mostră din mult popularizata „Linie Carol al II-lea"[57].

Alături de „Luna Bucureştilor", inclusiv Muzeul Satului Românesc poate fi gândit ca o expresie estetică a aceleiaşi ideologii a naţionalismului monarhist. Inaugurat în 1936, acest stabiliment este opera Fundaţiilor Culturale Regale şi ia naştere în primul rând ca urmare a activităţii echipelor regale. De fapt, potrivit lui Flenri H. Stahl, tocmai bogata colecţie de piese muzeale strânse de echipieri se numără printre factorii esenţiali care au stat la baza înfiinţării sale, la amenajarea căruia regele se implică personal.[58] în acest context, Muzeul Satului este proiectat ca o geografie simbolică a naţiunii pe care carliştii promit să o înfăptuiască, de vreme ce aici sunt reconstruite în forma lor originală case din toate regiunile ţării, aşezate pe suprafaţa sa ca într-o cartogramă ce reproduce harta României Mari.[59] Bucovina, Moldova, Basarabia, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Transilvania şi Banatul, fiecare dintre aceste provincii este reprezentată de o locuinţă tradiţională, iar comunitatea lor grupată precis în

jurul ortodoxiei: în centrul acestui univers rural simbolic se înalţă triumfătoare o biserică ortodoxă adusă din satul maramureşean Dragomireşti.[60]

Nu ortodoxia reprezintă însă pilonul ideologic esenţial pe care este centrată imaginea naţiunii, ci monarhia. în această privinţă, dinamica estetizării car- liste a politicului poate fi mai bine înţeleasă analizând participarea României la cele mai importante *expoziţii internaţionale* ale anilor 1930 – Bruxelles (1935), Paris (1937) şi New York (1939). Spre deosebire de alte state, România lui Carol al II-lea este totdeauna prezentă la aceste manifestări[61], gândite de or-

ganizatori ca nişte veritabile puneri în scenă ale identităţilor naţionale.[62] în cadrul acestor evenimente, Bucureştiul cheltuie resurse consistente pentru a face propagandă unei naţiuni „regenerate" datorită monarhiei.

Carol al II-lea se implică de fiecare dată personal în organizarea pavilioanelor României, colaborând îndeaproape cu sociologul Dimitrie Guşti (acum comisar general al delegaţiilor româneşti). în această privinţă, *regele* este persoana care aprobă proiectul arhitectural pentru manifestarea de la Bruxelles[63] sau picturile destinate a fi expuse în 1937 la Paris[64] (expoziţie pe care o vizitează personal). în ceea ce priveşte Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună" din 1939, despre aceasta ni se spune clar: este creată „din înalt imbold Regal"[65]. De fapt, organizarea pavilioanelor româneşti cade din ce în ce mai mult în sarcina Fundaţiilor Culturale Regale.[66] La Bruxelles (1935), Paris (1937) şi New York (1939), monarhia şi iniţiativele sale (Fundaţiile Culturale Regale, Straja Ţării, politicile destinate satelor şi ţăranilor etc.) domină imaginea generală a României Mari, iar reprezentările suveranului (statui şi busturi monumentale) se bucură totdeauna de o vizibilitate centrală. De exemplu, în pavilionul românesc al Expoziţiei Universale din New York (1939), a cărui temă este „Construcţia lumii de mâine" *(Building the World of Tomorrow)*[67], o frescă executată pe un zid înfăţişează pe rege în mijlocul unui grup de intelectuali, de ţărani şi de muncitori, o aluzie evidentă la „forţele productive" ale naţiunii. Dintre toate aceste personaje, regele strânge mâna unui ţăran, un semn atât al fraternităţii care ar fi unit pe Carol al II-lea cu această pătură socială, cât şi al grijii pe care monarhul ar fi purtat-o acum pentru naţiunea sa ţărănească.[68]

Bineînţeles, cele trei mari evenimente internaţionale discutate mai sus nu sunt singurele puneri în scenă ale monarhiei autoritare. România organizează expoziţii de propagandă inclusiv la Londra (1938) şi Berlin (1939), dar ia parte şi la expoziţii-târg organizate de Italia fascistă în Milano (1939 şi 1940). Activitatea aşezămintelor carliste se bucură şi aici de o largă popularizare, iar busturile ori statuile regelui sunt aşezate în locurile cele mai vizibile.[69] Carol al II-lea şi partizanii săi îşi propun să modernizeze identitatea estetică a României, iar expoziţiile internaţionale reprezintă un bun prilej pentru a face acest lucru.

Fiecare dintre evenimentele de mai sus este plin de însemnătate. Totuşi, versiunea carlistă asupra istoriei naţionale recente poate fi cel mai bine observată la Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe

Bună", organizată la Bucureşti în 1939.[70] Inaugurată în 20 iunie în Parcul Naţional „Regele Carol al II-lea", la această manifestare participă aşezăminte ale muncitorilor din România *(Muncă şi Voe Bună),* Franţa (*Les Loisirs ouvrières),* Italia (*Opera Nazionale Dopolavoro),* Germania (*Kraft durch Freude),* Grecia (*Ergasia Estia)* şi Bulgaria *(Trud i Radost).* Deşi este proiectată a dura numai o lună de zile, datorită succesului de care se bucură va fi prelungită până în septembrie.

Odată analizat din perspectiva estetizării politicului, acest demers se constituie într-un moment însemnat din istoria regimului autoritar carlist, întrucât este destinat explicit sporirii prestigiului regelui (atât în interiorul, cât şi în exteriorul României) şi al statului român „regenerat" prin iniţiativele sale. Aşa se face că anii scurşi de la Restauraţie sunt prezentaţi pur şi simplu ca etape graduale ale unei renaşteri naţionale. Declanşată de Restauraţie şi împământenită prin Constituţia din 27 februarie 1938, palingeneza naţională ar fi fost astfel generată tocmai prin activitatea aşezămintelor carliste, fie că este vorba de Fundaţiile Culturale Regale, de Straja Ţării, de echipele regale, de Serviciul Social ori de organizaţia „Muncă şi Voe Bună".

În sala principală a pavilionului românesc, atenţia vizitatorului este atrasă în primul rând de un basorelief cu o înălţime de şapte metri, executat de sculptorul Ion Jalea.[71] Basorelieful, care domină toată încăperea, reprezintă pe

nimeni altul decât pe regele Carol al II-lea, drapat în mantia albă a cavalerilor Ordinului „Mihai Viteazul" şi ţinând în mână o fabrică, potrivit tiparului figurativ frecvent în care apar ctitorii de mănăstiri. Pe lângă trimiterea făcută la imaginea sa de *domn,* continuator al unei culturi politice de sorginte medievală, ipostaza reprezintă o alegorie a unei alte pretinse ctitorii a suveranului: industria. De altfel, în dreapta şi în stânga basoreliefului, o serie de forme sculptate în lemn şi bătute în metal înfăţişează fabrici şi muncitori.

Mult mai interesantă este însă o hartă a României Mari din sticlă sfărâmată, aşezată în faţa basoreliefului şi încadrată într-o bordură îmbrăcată în ceramică. Lucrată în relief şi având o dimensiune de patruzeci şi opt de metri pătraţi, harta evidenţiază localităţile din ţară unde este prezentă organizaţia „Muncă şi Voe Bună".[72] Urmează, apoi, câteva săli destinate realizărilor principalelor ramuri industriale. Părăsind *sala metalurgiei,* vizitatorii ajung într-un hol dominat de o nouă reprezentare a regelui: un bust executat de sculptorul Mihai Onofrei, aşezat în faţa unui panou decorativ pe care este pictată o scenă în care apar muncitori odihnindu-se în aer liber, în afara unui oraş şi a fabricilor sale.[73]

În continuare, un alt panou decorativ este închinat regalităţii în pavilionul străjeriei. De această dată, pe el apare alături de Carol al II-lea şi prinţul moştenitor Mihai, de fapt o trimitere directă la continuitatea monarhiei. Ca şi pavilionul anterior, şi acesta cuprinde o hartă a României Mari, prevăzută aici cu dispozitive electrice care arătă maniera în care unităţile străjereşti au împânzit treptat suprafaţa ţării. Ca o anexă a acestui pavilion, Straja Ţării desfăşoară pe un teren alăturat o tabără demonstrativă în cadrul căreia 30 de cuiburi de străjeri şi străjerițe aduşi de pe tot cuprinsul României Mari efectuează în fiecare zi diferite activităţi demonstrative specifice organizaţiei din care fac parte.[74]

În fine, ultimul stand, dedicat Fundaţiilor Culturale Regale şi Institutului Social Român, prezintă activităţile pe care aceste două instituţii le desfăşoară pentru „ridicarea" satelor. în această privinţă, un tablou alegoric postat aici este cât se poate de sugestiv. Operă a pictorului Ion Dem Demetrescu, acesta scoate în evidenţă următoarele patru grupuri:

- în primul rând, echipele Serviciului Social, *echipele regale,* alcătuite din tineri absolvenți de studii superioare și profesionale, ca o armată profesională care ia inițiativa „acțiunii culturale" în regiunile în care sunt trimise;
- în al doilea rând, taberele de „muncă de folos obștesc", alcătuite din tineri premilitari care lucrează alături de echipele regale;
- în al treilea rând sunt tinerii soldați, care primesc o educație în același timp cetățenească și națională în Cămine Culturale Ostășești, create special pentru ei sub egida aceloraşi fundații regale;
- la sfârșit, sunt figurați sătenii României Mari, atât „plugarii", cât și „intelectualii", organizați la rândul lor în Cămine culturale.[75]

Expoziția nu este gândită însă doar ca o ilustrare documentară a realizărilor regimului, ci și ca o evocare epică a debutului unei noi ere, devenind astfel atât o vedere de ansamblu, cât și o demonstrație logică a înfăptuirilor carlis- mului. Până la urmă, manifestarea este pusă sub patronajul monarhului și creată de regimul său. Pe de altă parte, organizatorii urmăresc și să proiecteze în exterior imaginea unei țări moderne, aliniată la „noua ordine" a regimurilor autoritare și totalitare. Expoziția „Muncă și Voe Bună" se cuvine, aşadar, a fi înțeleasă atât ca expoziție a națiunilor, cât și ca expoziție a României Mari carliste. Prin asemenea acțiuni, regimul autoritar instaurat în 1938 accelerează simbioza dintre monarhism și naționalism, simbioză care reprezintă acum o pârghie ideologică fundamentală în efortul depus pentru câștigarea asentimentului populației.

Cât de populare sunt însă manifestările analizate mai sus? O serie de publicații monarhiste din aceşti ani ne informează faptul că 300 000 de persoane calcă pragul primei ediții a „Lunii Bucureștilor" (1935).[76] în schimb, ediția din anul următor se bucură de prezența a 600 000 de vizitatori, dintre care 200 000 sosesc din provincie.[77] în ceea ce privește expoziția „Muncă și Voe Bună" din 1939, acesta ar fi fost vizitată numai într-o singură zi (în 9 iulie, de pildă) de circa 30 000 de persoane. în această privință, nu este lipsit de importanță faptul că pentru acest din urmă eveniment intrarea este liberă și că vizitatorii din provincie beneficiază de reduceri generoase (de la 50% până la 75%)

pentru transportul pe căile ferate.[78] Aceste evenimente se bucură într-adevăr de un real succes propagandistic. Inginerii, intelectualii, arhitecții, pictorii și fotografii care colaborează la organizarea lor reușesc să producă o serie de mesaje atrăgătoare despre noul regim și despre „revoluția" carlistă în curs de desfășurare.

Expozițiile carliste servesc unor țeluri bine determinate: atât de legitimare politică a naționalismului monarhist, cât și de mobilizare a indivizilor. în egală măsură, acestea oferă regimului și posibilitatea de a se autoreprezenta. Organizatorii urmăresc astfel orientarea comunității pornind de la *anumite* idei despre ordine și despre ierarhia valorilor și a priorităților naționale, mimate în plan estetic și centrate în jurul cultului națiunii și al monarhiei.

7.4 Strategii estetice de naționalizare a maselor

în anii 1930, carliștii pretind a fi unicul depozitar și interpret al naționalismului românesc și al simbolurilor statului. Ritualurile participative organizate în acest deceniu sub semnul monarhiei și al națiunii generează astfel o anumită idee asupra ordinii și a ierarhiei, sugerând într-o manieră mai mult sau mai puțin directă o viziune particulară asupra a ceea ce este permis sau nu să se facă. De aceea ele pot fi înțelese și ca parte a unei pedagogii politice naționale, respectiv ca parte a unui proiect destinat naționalizării maselor.

Potrivit unei teorii consacrate de George L. Mosse, *naționalizarea maselor*, adică integrarea lor într-o politică de tip național, este însoțită și se desăvârșește totdeauna printr-o estetizare a politicului. înscriind procesul de naționalizare a maselor într-o perspectivă de tipul *longue durée*, Mosse identifică începuturile sale în vremea Revoluției Franceze, înainte de a continua prin războaiele napoleoniene, revoluțiile de la 1848, Primul Război Mondial, iar apoi prin noul naționalism care se configurează în Europa interbelică.[79] Și în România Mare se forjează noi forme de socializare pentru a educa și a integra masele în mecanismul statului național. Cu atât mai mult cu cât e vorba de o entitate politică recent creată, care se confruntă cu provocări legate de integrarea și naționalizarea unor provincii noi (a căror suprafață totală o depășește pe cea a Vechiului Regat).

Imediat după război, drapelul românesc și monarhia devin doi dintre cei mai importanți vectori simbolici utilizați în această privință. Imnul oficial al monarhiei este în același timp și imn național.[80] De fapt, acest melanj simbolic naționalist este întrebuințat constant de-a lungul întregii perioade interbelice. Chiar dacă în primul rând regele este proiectat ca simbol al unității naționale și garant al stabilității și continuității politice, *cultul monarhiei* este deseori asociat cu *cultul drapelului*. Acest din urmă cult este specific

membrilor organizaţiilor carliste de tineret, fie ei străjeri sau echipieri. Uneori, cu prilejul a diferite ceremonii cu caracter naţional, este sfinţit de preoţi ortodocşi.

Monarhismul carlist trebuie să răspundă provocării de a edifica naţionalismul în spaţiul public. în consecinţă, în anii treizeci devine tot mai evident faptul că politicile carliste care au drept ţel încadrarea indivizilor reprezintă în acelaşi timp instrumente destinate naţionalizării lor. Straja Ţării, echipele regale, Frontul Renaşterii Naţionale, organizaţia „Muncă şi Voe Bună", Căminele culturale, toate acestea propun o socializare (politică şi culturală) de tip *naţional*. Să nu uităm, printre marile promisiuni ale Restauraţiei se numără inclusiv crearea unei fraternităţi naţionale veritabile, în jurul monarhiei.

Unul dintre demersurile cele mai interesante este legat de reinventarea treptată a calendarului sărbătorilor naţionale, gândit ca un instrument de modelare a timpului. Statul instituţionalizează încă din 1931 ziua Restauraţiei (8 iunie) printre sărbătorile naţionale oficiale[81], căreia i se adaugă în anii regimului autoritar aniversarea noii Constituţii (27 februarie) şi aniversarea monarhului (16 octombrie). Se încearcă astfel inserarea progresivă a tot mai multe evenimente legate de istoria naţională şi de monarhie în şirul de sărbători religioase care ritmează traiul acestei societăţi preponderent ţărăneşti. Astfel, alături de Anul Nou, de Bobotează, de învierea Domnului sau de Crăciun, ţăranii şi tinerii români sunt încurajaţi să respecte aşa cum se cuvine inclusiv zilele de 24 ianuarie (unirea din 1859), 27 februarie (promulgarea noii Constituţii), 14 martie (proclamarea Regatului României – 14 martie 1881),

10 mai (independenţa Regatului – 10 mai 1877), Ziua Eroilor (care coincide totdeauna cu sărbătoarea creştină a înălţării Domnului), 8 iunie (Restauraţia), 16 octombrie (ziua de naştere a lui Carol al II-lea), 25 octombrie (aniversarea principelui Mihai) şi 1 decembrie (Marea Unire din 1918).[82] în deceniul car- list, un nou calendar este destinat a ritma existenţa naţiunii.

Cele mai importante sărbători naţionale în România regelui Carol al II-lea

DATA	SEMNIFICAŢIE
6 ianuarie	Botezul Domnului (Bobotează)
27 februarie	Promulgarea noii Constituţii
10 mai	Independenţa Regatului
8 iunie	Restauraţia
16 octombrie	Aniversarea regelui
1 decembrie	Marea Unire

în anii treizeci, începutul noului an „carlist" nu este marcat de ziua de 1 ianuarie. în această privinţă, o importanţă mult mai mare se acordă, încă din 1931, sărbătorii ortodoxe a Bobotezei. Pentru a evidenţia relaţia armonioasă existentă între monarhie şi Biserica Ortodoxă, regele şi patriarhul se afirmă ca personaje-cheie în cadrul acestei ceremonii ortodoxe legate de sărbătorirea botezului lui Hristos în râul Iordan. însoţit de fiul său Mihai, de patriarhul României, de autorităţi şi de militari, Carol al II-lea participă negreşit, de-a lungul întregului deceniu, la slujba religioasă oficiată de un sobor de preoţi în biserica Zlătari de pe Calea Victoriei. După slujbă şi solemnitatea sfinţirii apei (vestită prin lovituri de tun) monarhul şi patriarhul conduc împreună o procesiune desfăşurată până la râul Dâmboviţa, iar odată ajunşi acolo cel de-al doilea îi înmânează regelui o cruce pe care suveranul o aruncă în apa aproape îngheţată. începe astfel o competiţie la care participă înotători voluntari, care

se întrec pentru a o lua şi a o înapoia monarhului. în fine, în continuarea acestui moment, cortegiul se întoarce la biserica Zlătari, de unde Carol al II-lea priveşte defilarea drapelelor şi a trupelor.

Ritualul acestei ceremonii este remarcabil pentru felul în care simbolistica religioasă (respectiv ortodoxă) este îmbinată cu una monarhică şi naţională. Carol este primul rege al dinastiei de Hohenzollern botezat ortodox, iar acest lucru este evidenţiat şi prin

inserarea sa în ceremonialul ortodox al Bobotezei, o practică religioasă deosebit de importantă pentru credincioşii români. Mesajul transmis este unul plin de însemnătate: prin îmbinarea de religiozitate ortodoxă, de monarhism şi de naţionalism, se legitimează un anumit statu-quo. Altfel spus, prezenţa membrilor guvernului, a militarilor şi a prelaţilor ortodocşi alături de monarh subliniază importanţa de care elitele tradiţionale se bucură încă în anii treizeci. Ceremonialul Bobotezei este respectat cu sfinţenie de-a lungul întregului deceniu (în ianuarie 1940, Carol al II-lea este prezent cu această ocazie la Chişinău), iar în timpul regimului autoritar amestecul său de ortodoxie, naţionalism şi monarhism devine din ce în ce mai vizibil: regele sărută deseori Sfânta Evanghelie, drapelele regimentelor militare sunt introduse în biserică, defilărilor li se acordă o importanţă mult mai mare, iar pe Calea Victoriei sunt arborate drapele.[83]

Din punct de vedere calendaristic, sărbătorii ortodoxe a Bobotezei îi urmează ca importanţă zilele de 27 februarie şi 10 mai. Cea dintâi este aniversată pentru prima oară în 1939, când se împlineşte un an de la proclamarea Constituţiei „Regele Carol al II-lea". începând din acest moment, autorităţile o înscriu în mod oficial în rândul sărbătorilor naţionale, fiind celebrată în mod obligatoriu în întreaga ţară prin slujbe religioase, arborări de drapele, cuvântări, defilări, programe artistice ori diferite alte activităţi închinate monarhului.[84] Serbarea de 10 Mai, în schimb, urmează în linii mari repertoriul de acţiuni consacrate înainte de întronarea lui Carol al II-lea. în acelaşi timp sărbătoare a naţiunii şi a monarhiei[85],10 Mai reprezintă un alt bun prilej pentru întreţinerea cultului naţiunii şi al dinastiei.[86] în acest deceniu, acestei zile i se consacră un fast deosebit în anul 1939, când se comemorează centenarul naşterii regelui

Carol I (1839-1939)[87]. De altfel, în acelaşi an, calendarul carlist este îmbogăţit şi cu aniversarea regelui, ziua de 16 octombrie, consacrându-se astfel importanţa pe care monarhiştii i-o acordă încă din 1930. Această zi devine astfel un nou prilej pentru a-i adresa suveranului urări de sănătate şi omagii. Nu trebuie neglijat faptul că activităţile anuale ale străjerilor debutează în mod oficial tocmai în 16 octombrie, gândită ca început al „anului străjeresc".[88] Deşi activitatea instituţiilor publice nu este suspendată acum, se oficiază totuşi tradiţionalele slujbe religioase, iar autorităţile încurajează organizarea unor defilări (ale armatei, ale străjerilor ori ale membrilor Frontului Renaşterii Naţionale) sau a altor activităţi cu specific monarhist. De pildă, în 1939, la Chişinău, clădirile publice şi vitrinele magazinelor expun seara portretul regelui, luminat.[89] în schimb, la Cluj, străjerii şi autorităţile pregătesc puneri în scenă pline de fast.[90] Pe de altă parte, în capitală, Te Deumul oficiat la Patriarhie este urmat de defilarea unor unităţi militare şi de o suită de manifestări desfăşurate în piaţa „Cercului Militar" sau la Ateneul Român, fiecare dintre ele închinată „Conducătorului" şi „Stăpânului" României.[91]

Totuşi, dintre toate sărbătorile naţionale ale deceniului carlist, cea mai importantă rămâne aniversarea Restauraţiei, episod inserat şi discutat încă din 1930 în manualele şcolare. în 8 iunie, magazinele şi instituţiile statului sunt închise, cu excepţia unui scurt program aniversar derulat dimineaţa în şcoli, acolo unde învăţătorii vorbesc în mod solemn elevilor despre dinastie şi rege.[92] Centrată asupra unui eveniment din trecutul recent şi rememorată în fiecare an în spaţiul public, această aniversare scoate în evidenţă practici rituale legate atât de naţiune, cât şi de monarhie. Liturghia politică dedicată Restauraţiei este destinată încă din 1931 să traducă într-o manieră rituală instaurarea unei noi ordini politice. Monarhia este proiectată ca un factor esenţial care ar fi reuşit să salveze naţiunea şi să o orienteze pe drumul regenerării. Funcţia pedagogică şi ideologică a acestei sărbători este figurată acum printr-o punere în scenă care înglobează defilări, discursuri, slujbe religioase, jurăminte de fidelitate faţă de monarh, manifestări sportive, expoziţii sau congrese ale Căminelor culturale. Totuşi, atenţia este focalizată întotdeauna asupra figurii *şefului. Cultul şefului* reprezintă o trăsătură fundamentală a dictaturilor moderne[93], iar în această privinţă regimul carlist nu reprezintă o excepţie. Fiecare participant la sărbătorile Restauraţiei este dator să îşi exprime într-o manieră sau alta recunoaşterea şi devotamentul faţă de „Salvatorul României". Prin nararea şi comemorarea repetată a acestui eveniment fondator, se proiectează imaginea unei comunităţi naţionale solidare, al cărei destin este strâns legat de monarhie. Aşa se face că sărbătorile

Restaurației sunt gândite în egală măsură și ca sărbători ale unității naționale. Prin felul cum este pusă în scenă această aniversare, se combate orice formă de regionalism sau diviziune de clasă.

După cum se întâmplă și în alte privințe, suveranul se implică personal în organizarea acestor evenimente[94], aprobând sau modificând programul manifestărilor închinate Restaurației.[95] Ce-i drept, dintre toate sărbătorile naționale, aniversarea încoronării sale îi este cea mai dragă: plafonul unui vestibul al Palatului Regal este decorat tocmai cu o pictură reprezentând „Restaurația", operă a artistului Dumitrescu Stoica.[96] Având în vedere atenția pe care regele și autoritățile o acordă în anii 1930 acestei aniversări, am putea spune chiar că ziua de „8 Iunie" depășește ca importanță chiar ziua națională oficială, cea de 10 Mai.

Mitul Restaurației ca factor generator al unei noi ordini se întărește inclusiv prin inventarea unor *locuri ale memoriei*[97] închinate acestui eveniment. În această privință, două regiuni ale României Mari se bucură de o atenție particulară: județul Bihor și Bucureștiul. Importanța județului Bihor este dată de faptul că aici poposește Carol pentru prima oară în ziua revenirii sale în România. Așa se face că localitatea Vadului Crișului (unde aterizează cu avionul) devine *Vadul Carol al II-lea,* comună unde – la sfârșitul deceniului – se pregătește și ridicarea unei biserici ortodoxe destinate să devină „Mănăstirea Restaurației".[98] În schimb, pe aeroportul clujean de la Someșeni (acolo unde Carol face al doilea său popas) o placă turnată în bronz este menită să amintească de trecerea prin acest loc a *omului providențial* al României Mari. Aici, sub coroana regală și sigla personalizată a monarhului se află inscripționat următorul text: „Aci a coborât din zbor în 8 Iunie 1930 aducătorul de viață nouă în România pe veci unită: Regele Carol al II-lea"[99].

Tot o placă comemorativă dedicată revenirii lui Carol în România dezvelește în 1931 și Aeroclubul Regal Român, de această dată aproape de București, în aeroportul Băneasa. în acest caz, Mihail Manoilescu (unul dintre cei mai importanți actori ai Restaurației) își arogă meritul de a fi decis textul cu care este inscripționată această placă: „6 IUNIE 1930. ACI A COBORÂT DIN ZBOR, ÎN FAPT DE SEARĂ, AȘTEPTAT DE ȚARA ÎNTREAGĂ, REGELE CAROL AL II-LEA”[100]. în anul următor, când se împlinesc doi ani de la sosirea regelui în București, aici se oficiază un serviciu religios la care asistă atât monarhul, cât și șeful Siguranței (Eugen Bianu) și o serie de generali și cavaleri ai ordinului Virtutea Aeronautică.[101] Sacralizarea Restaurației nu se produce deci subit, în timpul regimului autoritar, ci gradual, încă de la începutul deceniului.

în fine, un alt *loc al memoriei* destinat să sublinieze importanța acestui eveniment este inserat tocmai în interiorul Parcului Național „Regele Carol al Il-lea”. Operă a sculptorului Constantin Baraschi și a arhitectului Horia Creangă, *Aleea Restaurației* este inaugurată cu ocazia „Lunii Bucureștilor” din 1939. Este vorba despre un spațiu simbolic pavat cu dale și străjuit de două rânduri de statui reprezentând românce care poartă pe cap câte un ulcior. Create din piatră și reproducând modelul clasic al cariatidelor, acestea sunt, de fapt, reprezentări alegorice ale Măriei Modura. De altfel, cele două rânduri a câte zece cariatide conduc persoana care parcurge aleea tocmai spre „Fântâna Modurei”, un ansamblu statuar cu care se termină „Aleea Restaurației”. Aici, deasupra fântânii, se înalță statuia Modurei. Lucrată potrivit unui model românesc, această reprezentare dă o formă plastică primei persoane (o femeie de la țară) care l-ar fi întâmpinat pe Carol la revenirea sa în țară.[102]

Prin aniversarea acestui eveniment fondator se urmărește crearea unei comuniuni emoționale și a unui sentiment de solidaritate: atât între monarhie și națiune, cât și între membrii națiunii în ansamblul ei. De aceea practicile discutate mai sus ar trebui înțelese în contextul în care în anii treizeci masele sunt inventate ca actori politici pentru prima dată în istoria României. Fiecare sărbătoare a națiunii sau a monarhiei (ori a amândurora în același timp) se constituie într-un prilej pentru a aduna indivizi în spații publice, în piețe, de-a lungul unor artere importante de circulație sau pe stadioane. în această privință, o atenție particulară este acordată defilărilor, în cadrul cărora categorii precum militarii, țăranii și tinerii ies totdeauna în evidență prin vizibilitatea de care se bucură și prin numărul lor. Ulterior, în anii 1938-1940, acestora li se adaugă

membrii partidului unic şi cei ai organizaţiei „Muncă şi Voe Bună”.

La astfel de ocazii, militarii, ţăranii, tinerii, membrii partidului unic, muncitorii şi funcţionarii ajung să defileze progresiv prin faţa monarhului. Clerul ortodox este la rândul lui prezent, însă atenţia este focalizată şi în acest context asupra *şefului,* estetizat şi glorificat fie prin uniforma şi sceptrul său, fie prin prezenţa sa călare sau într-o tribună special amenajată. Naţiunea este proiectată ca un soi de comunitate mitică de sorginte medievală, în care fiecare pătură socială îşi cunoaşte datoria faţă de întregul din care face parte. Tocmai această încercare de re-creare a trecutului local în prezentul naţional este destinată a demonstra pretinsa natură *organică* a statului carlist.

în a doua jumătate a anilor 1930, Piaţa Palatului Regal devine principala scenă de teatralizare a politicului. Cele mai importante defilări trec exact prin faţa reşedinţei suveranului, unde i se amenajează o tribună regală. Militarii, ţăranii, tinerii, membrii partidului unic sau muncitorii, fiecare dintre aceste categorii defilează în faţa lui Carol al II-lea ca un grup naţionalizat. Nu întâmplător membrii lor poartă cu mândrie drapele naţionale. împotriva inamicilor săi, naţiunea în marş este obligată să-şi dovedească solidaritatea inclusiv în spaţiul public. Prin grija acordată estetizării *naţionale* a politicului, regimul carlist încearcă să cultive iluzia ordinii şi a consensului. Până la urmă, orice ceremonial organizat din considerente politice este menit să figureze ordinea existentă.[103] Ţăranii, clerul ortodox şi militarii sunt cele trei categorii destinate să ilustreze rânduiala, disciplina şi ierarhia care ar fi trebuit să stea la baza acestei naţiuni moderne. Asocierea lor cu trecutul nu reprezintă o piedică. Din contră, îndeplinesc funcţia unei „rădăcini”, a unui mijloc de „ancorare” în „haosul” lumii moderne.

Naţionalizarea carlistă este totuşi centrată în primul rând asupra a două grupuri sociale: *ţăranii* şi *tinerii.* Monarhia se asociază cu aceste două categorii

sociale atât din punct de vedere ideologic, cât şi prin politicile sale culturale şi sociale, iar în acest deceniu se încearcă în mod constant reinventarea rolului lor în spaţiul public. începând din 1935, cu prilejul sărbătorilor naţionale, mii de străjeri execută demonstraţii de gimnastică, dansuri naţionale sau defilări prin faţa regelui şi la comanda acestuia.[104] Un episod cât se poate de interesant se petrece însă în lunile mai-iunie ale anului 1938. Teofil Sidorovici (comandantul Străjii Ţării) şi Gabriel Marinescu (prefect al Poliţiei Capitalei şi ministru al ordinii publice) semnează acum un ordin prin

care patru ştafete străjereşti pornesc de la fiecare dintre cele patru frontiere ale României Mari (de Nord, de Sud, de Est şi de Vest) astfel încât să aducă regelui, în cadrul serbărilor Restauraţiei, urne cu pământ de la graniţă. Această acţiune (la care participă 3 500 de străjeri) începe în 4 iunie şi se termină patru zile mai târziu, când Carol al II-lea primeşte patru urne cu pământ adus de la graniţele României, pământ pe care suveranul îl amestecă apoi într-o singură urnă.[105] Prin această practică, se face o trimitere simbolică directă la două dintre cele mai importante funcţii naţionale pe care străjerii (respectiv tinerii) şi regele sunt destinaţi să le îndeplinească acum: solidaritatea naţională şi apărarea frontierelor.

Cea mai importantă componentă umană a ritualului carlist o constituie însă *ţăranii.* îmbrăcaţi în costume populare şi veniţi (sau aduşi) în Bucureşti din toate regiunile României Mari, aceştia sunt destinaţi a crea prin prezenţa lor un sentiment de emoţie şi de comuniune politică. Printr-un gest simbolic cât se poate de explicit, Maria Modura poartă o banderolă tricoloră la braţ când îl reîntâlneşte pe rege cu prilejul sărbătorii Restauraţiei din 1938. Purtând la rândul ei costum ţărănesc, aceasta îi oferă suveranului un ulcior cu apă din aceeaşi fântână din care l-ar fi servit pe Carol în 1930.[106] România Mare rămâne încă o naţiune ţărănească. Aproximativ 80% dintre locuitorii săi trăiesc la sate, iar majoritatea dintre ei sunt români. Pentru vectorii mişcării politice carliste, *corpurile* ţăranilor reprezintă o resursă umană şi simbolică preţioasă, mobilizată şi utilizată constant pentru scopuri ideologice.

Asemenea puneri în scenă au ca ţel reprezentarea unei naţiuni fraternizate, mobilizată şi edificată în cadrul unui mecanism politic şi cultural

centrat pe monarhism şi naţionalism. Regimul carlist îşi arogă, de fapt, monopolul naţionalismului. Pe scurt, un naţionalism *oficial* caută să excludă naţionalismele care nu sunt recunoscute de către stat, mai ales acela al Gărzii de Fier, prezentat ca revoluţionar şi ameninţător pentru stabilitatea şi unitatea naţională ce ar fi fost instaurate odată cu Restauraţia.

Totuşi, nu este vorba pur şi simplu de „demonstraţii simbolice de forţă împotriva Legiunii", aşa cum au fost considerate de unii autori.[107] Din contră, aceste fenomene, departe de a fi doar o suită de forme caricaturale, constituie, de fapt, un vehicul de construcţie şi întărire a naţiunii şi a statului naţional. Angajarea indivizilor şi a maselor în aceste activităţi face parte dintr-un stil politic *nou,* asociat cu regimurile autoritare şi extrem de răspândit acum în

Europa, unul care propune o formulă de comunicare şi de socializare politică opusă celei specifice democraţiei reprezentative. Potrivit lui Giinther Berghaus, această formulă nu doar oferă guvernanţilor avantajul de a putea transmite mesaje politice într-o manieră situată aparent în afara sferei politicului, dar acordă şi celor guvernaţi posibilitatea de a experimenta comuniunea cu alţi membri ai colectivităţii politice căreia îi aparţin.[108] Practicile monarhismului autoritar propun, aşadar, ca stil politic o relaţie *directă* între conducător şi supuşi, una care evită instituţiile intermediare ale democraţiei reprezentative. Dacă parlamentarismul este acuzat de a fi redus individul la o simplă cifră, atunci „noua politică" (*new politics),* pentru a prelua o expresie teoretizată şi utilizată de George L. Mosse[109], îi oferă acestuia măcar iluzia participării politice la viaţa comunităţii sale naţionale. Se produce astfel o veritabilă punere în scenă a suveranităţii populare. *Noua politică,* potrivit lui Mosse, iese deci în evidenţă ca o practică antiparlamentară care încurajează estetizarea politicului şi interacţiunea directă ca ciment ideologic al naţiunii.[110] Prin *noua politică,* naţionalismul carlist pretinde a fi transformat *spectatorii* în *actori.*

în această privinţă, Benedict Anderson propune un model de interpretare interesant când defineşte naţiunea ca o comunitate „imaginată"[111]. într-adevăr, în cazul nostru, estetizarea politicului ar putea fi gândită şi ca o formulă destinată să ofere dovezile tangibile ale tipului de comunitate naţională popularizat

de ideologia monarhistă. Pe de altă parte, practicile discutate mai sus sunt me nite şi să anime şi să întărească această comunitate. Odată cu împărtăşirea şi mărturisirea unor ţeluri şi emoţii comune, relaţiilor interpersonale li se oferă un nou înţeles. Am putea vorbi chiar despre existenţa unei veritabile *liturghii politice*[112] asociată monarhismului românesc din anii treizeci. Până la urmă, temele ideologice principale ale carliştilor sunt toate inserate într-o serie de ritualuri şi de reprezentări vizuale destinate să genereze în acelaşi timp loialitate faţă de persoana monarhului şi sentimentul apartenenţei la comunitatea naţională românească.

Ceremoniile, expoziţiile, arhitectura ori gesturile simbolice facilitează nu doar înţelegerea *stilului* politic al carlismului, ci şi factorii care contribuie în această epocă la ascensiunea autoritarismului. în opinia lui George L. Mosse, popularitatea regimurilor autoritare ori totalitare creşte nu doar ca urmare a crizei economice, ci şi pentru că acestea (spre deosebire de democraţiile parlamentare) întrebuinţează din plin estetizarea politicului (Mosse

utilizează termenul de „liturghie politică” – *political liturgy)* pentru a obţine (şi/sau mima) consensul naţional.[113] în altă ordine de idei, nu trebuie neglijat nici faptul că melanjul dintre monarhism şi *noua politică* se constituie şi în această privinţă într-un veritabil fenomen hibrid, de vreme ce monarhia simbolizează de cele mai multe ori vechea ordine, a stărilor, a „ordinelor”, una ante-democratică şi aristocratică, şi nu epoca modernităţii, una a naţionalismelor centrate pe ideea suveranităţii populare.

Estetizarea politicului se numără printre cele mai importante şi mai *vizibile* consecinţe ale Restauraţiei din 8 iunie 1930, iar în cazul carlismului, ceremonialul politic evidenţiază nu doar preocupările ideologice ale statului carlist, ci şi anxietăţile sale. Numai explorând această dinamică putem formula întrebări şi răspunsuri teoretice mai cuprinzătoare referitoare la natura acestei mişcări politice antiliberale. Pentru a completa această înţelegere, în capitolul următor examinez ideologia şi practicile moderniste ale mişcării politice monarhiste.

Capitolul 8

Monarhismul carlist ca ideologie a palingenezei naţionale

O trăsătură fundamentală a carlismului constă în maniera în care Carol al II-lea şi partizanii săi legitimează modelul lor autoritar de guvernare pornind de la necesitatea de a recrea, respectiv de a reinventa comunitatea politică românească în afara parlamentarismului. Aceştia proclamă fără încetare un proiect de regenerare naţională pe care numai Carol ar fi fost capabil să îl dirijeze, Restauraţia fiind gândită ca un veritabil eveniment fondator, o bornă în istoria recentă a României.

Din punct de vedere ideologic, prin acest *naţionalism modernist de factură monarhică* se pretinde, de fapt, „forjarea" vitalităţii, unităţii şi identităţii unei comunităţi moderne, naţiunea română. România Mare este acum o societate preponderent agrară (în 1938, specialiştii estimează la 81,9% procentul locuitorilor care trăiesc la sate[1] şi la doar 54,3% pe cel al românilor care ştiu să scrie şi să citească[2]), iar această dimensiune premodernă se numără printre factorii decisivi care favorizează ascensiunea ideologiei şi a culturii politice carliste, centrate în acelaşi timp pe *mitul şefului,* pe *naţionalism* şi pe o *anumită, filozofie socială a modernizării,* avansate toate prin prisma promisiunii de înfăptuire a unei renaşteri naţionale.

într-o carte publicată în 1991, Roger Griffin asociază ideea de renaştere (palingeneză) politică cu aspiraţia de a crea „o nouă ordine" ca urmare a unei perioade percepute ca fiind una a „declinului" sau a „decadenţei"[3]. în acelaşi timp, acesta încadrează mişcările politice precum cea carlistă într-o categorie

de *formule conservatoare de modernism social-politic,* pentru a le diferenţia astfel de variante radicale precum nazismul german sau fascismul italian.'[1] Pornind de la acest cadru analitic, originile ideologice ale reformismului car- list pot fi identificate în perioada de sfârşit a anilor 1920, când persoana lui Carol este avansată ca soluţie pentru a depăşi o dublă criză: politică şi economică. Ulterior, consecinţa directă a popularităţii acestui tip de reformism e în- tronarea lui Carol (1930), iar apoi instaurarea unui regim autoritar monarhist (1938). Până în anul 1938, partizanii regelui discută neîncetat despre o criză structurală a parlamentarismului, acuzând incapacitatea partidelor politice de a reforma statul şi societatea. în

paralel, însă, inițiativele politice, culturale și sociale ale lui Carol al II-lea (activitatea Fundațiilor Culturale Regale la sate, încadrarea tinerilor, instaurarea unui regim autoritar) sunt articulate tocmai ca un proiect modernist: țelul lor ar fi fost acela de a ajuta națiunea română să răspundă așa cum se cuvine provocărilor modernității (fie ele de natură politică, socială ori culturală).

Asta nu înseamnă neapărat că monarhismul carlist *este* o formă de modernism, ci mai degrabă că este promovat astfel de către activiștii săi, de unde și mesajul potrivit căruia proiectul național român ar fi fost redinami- zat doar grație Restaurației. în acest context, se întâmplă ca domnia regelui Carol al II-lea să fie evidențiată ca un punct de cotitură în istoria națiunii române inclusiv prin referiri calendaristice. După cum am amintit în capitolul dedicat mimetismului politic, Octavian Neamțu (activist de seamă în cadrul Fundațiilor Culturale Regale) propune ca 1938 să devină „anul VIII al Restaurației"[5], în vreme ce propaganda îl promovează drept „Anul I al Erei renașterii naționale"[6]. Ca și crearea României Mari, întronarea lui Carol și instaurarea regimului autoritar sunt destinate în felul acesta să marcheze debutul unei ere „noi". în această privință, am putea înțelege modul în care monarhiștii se raportează la Restaurația din 8 iunie 1930 prin prisma acelui *sense of a beginning* despre care vorbește Roger Griffin[7], respectiv pornind de la un sentiment de încredere care face ca apariția și ascensiunea unui conducător să fie asociată cu o renaștere politică, economică și culturală a națiunii.

într-adevăr, în opoziție cu starea de anomie a anilor 1920, partizanii lui Carol promit o nouă Românie, una demnă de statutul teritorial dobândit după război. în mod inevitabil, decadența este totdeauna asociată cu speranța reînnoirii, a renovării, a refacerii. Potrivit logicii moderniste, degradării îi urmează renașterea.[8] Așa se face că începând din 1930 carliștii popularizează inițiativele regelui sub forma unui proiect național opus imaginii României Mari din a doua jumătate a anilor 1920, prezentată ca o țară grav afectată de instabilitate politică și economică. Mai târziu însă, odată cu anul 1938, carliștii supun unei critici asemănătoare întreaga perioadă de după război (1918-1938), gândită ca o epocă de luptă eroică dusă împotriva unei democrații păguboase.

Pornind de la o asemenea perspectivă, în acest capitol analizez reformele înfăptuite în anii treizeci în numele monarhiei, concentrându-mă în primul rând asupra evoluției ideii *statului nou* și a practicilor pe care aceasta le generează. Ulterior, în ultima parte a

secţiunii, discut felul în care Carol al II-lea joacă rolul de reformator social, iar apoi formulez o serie de întrebări fundamentale referitoare la natura modernismului carlist.

8.1 Ideea „statului nou". De la antiparlamentarism la carlism

Prin politicile pe care le derulează în anii treizeci, monarhia reprezentată de Carol al II-lea pretinde că a început un proces de reconstrucţie a statului. în această privinţă, e plin de însemnătate faptul că un asemenea deziderat se numără deja printre cele mai importante revendicări ale unor monarhişti naţionalişti precum Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic, Nae Ionescu ori Pamfil Şeicaru, care îşi concentrează progresiv aşteptările lor de reformă tocmai în persoana lui Carol. în opinia lui Nae Ionescu, de pildă, principala funcţie a Restauraţiei ar fi fost pur şi simplu aceea de „lichidare" a „formelor perimate", respectiv a democraţiei reprezentative.[9] Prin urmare, acesta propune modificarea din temelii a statului încă din primele săptămâni care urmează întronării lui Carol al II-lea.[10]

Contextul ideologic românesc din perioada interbelică este unul extrem de asemănător cu cel italian din aceeaşi epocă, deşi pentru cele două naţiuni

consecinţele războiului diferă într-o manieră fundamentală[11]. De fapt, demer sul meu se inspiră dintr-o carte scrisă de istoricul italian Emilio Gentile. în vo lumul *II mito dello Stato nuovo. Dai radicalismo nazionale alfascismo,* Gentile analizează nu doar maniera în care naţionaliştii avansează mitul „statului nou" ca soluţie pentru ceea ce ei percep ca fiind o criză a parlamentarismului italian din primele decenii ale secolului XX, ci şi felul în care proiectele de palin geneză vehiculate de intelectuali precum Giovanni Papini, Filippo Tommaso Marinetti, Alfredo Rocco sau Giuseppe Bottai ajung să fie experimentate în timpul regimului fascist condus de Benito Mussolini.[12] Atât în România, cât şi în Italia se întâmplă ca tarele parlamentarismului şi consecinţele războiului să pregătească terenul pentru ascensiunea ideologiilor care propun reformarea statului prin metode autoritare.

Bineînţeles, în România Mare acest lucru se petrece potrivit unei naraţiuni particulare, una potrivit căreia reconfigurarea teritorială de după război ar fi trebuit să fie însoţită şi de o reconfigurare a practicilor politice, conformă noului cadru naţional şi provocărilor legate de integrarea noilor provincii, de gestionarea chestiunii minorităţilor naţionale, de modernizarea satelor ori de educarea naţionalistă a tinerelor generaţii. Deşi o critică vehementă a lipsei

reformelor făcute în această direcţie ia naştere încă din prima jumătate a anilor 1920, abia criza economică de la sfârşitul acestui deceniu (căreia i se adaugă criza monarhiei cauzată de moartea regelui Ferdinand şi de instaurarea unei regenţe) creşte popularitatea proiectelor reformiste. Marea Depresiune, este de părere George L. Mosse, reprezintă peste tot în Europa *evenimentul* prin excelenţă care oferă un nou impuls ideilor de „renaştere" naţională.[13] într-adevăr, nu trebuie neglijat faptul că Restauraţia se produce tocmai la apogeul acestei crize.

în acest context, frustrările naţionaliştilor români sunt direcţionate constant împotriva parlamentarismului, gândit ca un vector al decadenţei. Intelectuali amintiţi mai sus (Manoilescu, Nae Ionescu sau Nichifor Crainic) participă nu întâmplător în mod activ la aducerea lui Carol în România şi la întronarea sa. Dintre monarhişti, Mihail Manoilescu se evidenţiază ulterior ca

un veritabil „arhitect" al „statului nou". în primul rând, *partidul unic* şi *corporatismul*[14] sunt teoretizate în opera sa şi ca metode de palingenezâ naţională. Altfel, nu mai puţin important este faptul că tocmai *Lumea Nouă* este titlul dat revistei pe care o fondează în 1932. Colaborator apropiat al lui Carol al II-lea (îndeosebi la începutul şi la sfârşitul domniei acestuia), Manoilescu proclamă franc „refacerea statului românesc" şi clădirea „statului nou" şi a „societăţii noi"[15], ca un edificiu destinat să pună capăt „discontinuităţii" politice şi „dezordinii" generate de democraţia reprezentativă.[16] în această direcţie, Mihail Manoilescu teoretizează încă din 1933 un stat corporatist cu o viaţă politică armonizată de două instituţii esenţiale: „Regele" şi „Parlamentul Corporativ"[17]. Prin urmare, în Carol al II-lea identifică persoana capabilă să conducă o operă de „redresare", respectiv un lider înzestrat cu calităţile necesare pentru a putea pune bazele unei „ere noi" în existenţa naţiunii române.[18] Potrivit viziunii sale politice, reprezentarea *liderului* îndeplineşte, înainte de toate, o funcţie mobilizatoare. „Şeful" este în acelaşi timp întruchiparea, „mitul" şi simbolul „noii ere"[19].

De fapt, asocierea dintre monarhie şi ideea de regenerare a statului traversează discursul carlist de-a lungul întregului deceniu. Atât pentru monarhişti, cât şi pentru propagandă, a vorbi despre Carol al II-lea înseamnă acum a vorbi despre *statul nou.* Inclusiv oamenii de rând care îi scriu regelui imediat după Restauraţie îi urează succes în îndeplinirea „planului" urzit pentru „renaşterea României"[20]. Un avocat din Huşi, de pildă, vede în el persoana capabilă să inaugureze „era nouă imperios cerută de poporul

românesc”[21]. Câţiva ani mai târziu, Grigore Gafencu şi Vaier Pop vorbesc deja despre „România Nouă”, respectiv despre „ritmul nou” pe care regele l-ar fi imprimat procesului de guvernare[22], iar scriitorul Octavian Goga şi geograful Simion Mehedinţi se referă la rândul lor la Carol al II-lea ca la un suveran creator al „României noi”, conducător capabil să dirijeze „renovarea clădirii întregului Stat”[23]. O asemenea retorică se dovedeşte din ce în ce mai atrăgătoare inclusiv pentru propagandă. Aşa se face că un volum din 1936 închinat aniversării a 70 de ani de la instalarea lui Carol I ca principe al regatului român prezintă acţiunile urmaşului său din anii treizeci ca fiind destinate pur şi simplu „purificării din temelii a edificiului statului Român”, al cărui „Stăpân” este.[24]

Statul nou se clădeşte însă treptat. Deşi schimbarea esenţială de direcţie se produce prin Restauraţia din iunie 1930, abia anul 1938 este gândit ca veritabilă bornă a procesului de palingeneză naţională. Desăvârşind episodul Restaurației, crearea regimului autoritar ar fi inaugurat astfel o a doua etapă fundamentală în crearea noului edificiu de stat.

8.2 „Ţara, un vast şantier”[25]. Experimentarea „statului nou” (1938-1940)

începând din 1938, discursul palingenezie devine din ce în ce mai prezent în România, propaganda şi monarhiştii proclamând neîncetat şi explicit instaurarea „statului nou”[26]. în acest context, într-un articol pe care îl publică la scurt timp după schimbarea de regim, Manoilescu se referă pur şi simplu la „moartea lumii vechi” şi la începutul unei „lumi noi”[27]. în acelaşi context, „statul nou” devine tema preferată a unor cuvântări şi texte pe care Armând Călinescu le popularizează în anii 1938 şi 1939[28], din care reiese clar că instaurarea monarhiei autoritare ar fi coincis cu reforma instituţiilor statului. Vechile tare ale administraţiei, puse pe seama parlamentarismului, s-ar fi sfărâmat, aşadar, odată cu inaugurarea a ceea ce Călinescu consideră la rândul său ca fiind edificiul unui „stat nou”[29]. în fine, inventarea ideologică a noului aşezământ politic preocupă şi pe Pamfil Şeicaru. în articolele pe care le publică acum în *Curentul,* Şeicaru asociază Constituţia din 27 februarie cu o schimbare „structurală” a temeliei statului[30], iar pe rege cu un adevărat „Ctitor” al „statului nou”[31]. în opinia acestui monarhist, statul condus de Carol al II-lea ar fi fost unul „transfigurat”[32].

Pentru fiecare dintre aceşti carlişti, dovada palpabilă a palingenezei naţionale este reprezentată nu doar de activitatea Fundaţiilor Culturale Regale, a străjeriei şi a echipelor regale, ci şi de

eforturile făcute pentru modernizarea armatei ori a capitalei, dar, mai ales, de faptul de a fi instaurat un regim autoritar, avut acum în vedere laolaltă cu întreaga sa suită de reforme (o nouă Constituţie, un partid unic, un parlament corporativ etc.).

Aceste iniţiative nu fac decât să amplifice retorica renaşterii naţionale în discursul propagandei oficiale şi al monarhiştilor.[33] Armând Călinescu teoretizează „noul regim" şi „era nouă"[34], iar Mihail Manoilescu[35], Miron Cristea[36], Teofil Sidorovici[37], Octavian Neamţu[38], Alexandru Bădăuţă[39], Dimitrie Guşti[40], Cezar Petrescu[41], Alexandru Lapedatu (preşedinte al Academiei Române)[42] şi Constantin Argetoianu[43] proclamă franc „România Nouă". Asemenea expresii sunt folosite foarte des de carlişti nu doar pentru a legitima noua ordine antiliberală, ci şi pentru a stârni sentimente şi imagini mobilizatoare. Pentru partidul unic este aleasă nu întâmplător denumirea de „Front" al „Renaşterii Naţionale". Potrivit mesajului propagandei, acest aşezământ, al cărui imn este intitulat tocmai „Vremuri noi"[44], îndeplineşte acum funcţia de instrument politic „regenerator al naţiunii"[45].

Vehicularea acestei ideologii a regenerării nu rămâne fără urmări. înainte de a se răsfrânge asupra instituţiilor statului, penetrează discursul multor români care nu sunt neapărat oameni ai regimului ori carlişti (notorii). într-o scrisoare adresată patriarhului, câţiva locuitori ai oraşului Focşani îi împărtăşesc acestuia gânduri nu doar despre încrederea pe care o au în „noul regim" şi în „noua eră" făurită de rege, ci şi despre „suflul nou" întronat în „mecanismul vechi al statului", sau despre „opera de purificare" dirijată de monarh, care le oferă „speranţa de mai bine"[46]. Aceeaşi percepţie reiese şi dintr-o lectură atentă a corespondenţei „populare" a suveranului.[47] Unii cetăţeni îi mulţumesc explicit regelui pentru „reînnoirea" ţării[48], pentru „ritmul nou" pe care l-ar fi imprimat vieţii politice[49], dar şi pentru înfăptuirea marii „opere de regenerare a neamului"[50]. De fapt, odată cu schimbarea de regim din februarie 1938, din ce în ce mai mulţi români îi mărturisesc încrederea într-o „renaştere" a României Mari sub conducerea monarhiei.[51]

în această privinţă, nu trebuie neglijat faptul că cenzura şi monopolul pe care statul îl deţine acum asupra multor mijloace de comunicare înseamnă că fiecare realizare (mai mult sau mai puţin importantă) este exploatată ca o

dovadă a faptului că monarhia autoritară îşi îndeplineşte misiunea de vector al renaşterii naţionale. Tocmai înfăptuirile statului carlist reprezintă subiectul unui text scris de Cezar Petrescu şi publicat în primul volum al *Enciclopediei României*. Articolul are o însemnătate deosebită pentru că înglobează şi sintetizează laitmotivele discursului monarhiştilor şi ale propagandei despre meritele noii ordini carliste. Astfel, când se referă la cele mai importante reforme naţionale din acest deceniu, Cezar Petrescu enumeră progresiv: eficientizarea administraţiei, înzestrarea armatei, implicarea Bisericii Ortodoxe în spaţiul public, reformele sanitare, sistematizarea capitalei, toate alăturate politicilor destinate satelor, tinerilor şi culturii naţionale.[52] Mesajul său este unul cât se poate de clar şi se referă la suveran ca la un principal „arhitect" al *statului nou:* „Toate au pornit din gândul M.S. Regele Carol al II-lea ori au fost însuşite de Suveran, căpătând numai aşa sorţi de înfăptuire, în instabilitatea guvernelor fără principii de continuitate şi în inerţia aparatului administrativ încremenit în rutină. De la Codul Penal care-i poartă numele şi până la un pod ori şcoală primară de sat, un stadion sportiv ori Cetatea Universitară, pretutindeni spiritul Său se află prezent, sub o piatră de temelie. Duhul ctitoricesc al lui Constantin Brâncoveanu s-a întrupat în al treilea Rege al ţării, pentru a-i zidi cu osârdie numai aşezări de cultură"[53]. Textul lui Cezar Petrescu se înscrie de minune în tiparul propagandei monarhiste, care asociază iniţiativele regelui cu un succes al statului carlist, în efortul său de a transforma naţiunea română într-o comunitate modernă şi puternică.

Abordând cu entuziasm diferite practici *palingenezice,* carliştii inventează *noul regim* ca pe un exerciţiu modern de construcţie a statului în care *mitul regenerării naţionale prin monarhie* joacă un rol central. Pentru ei, modernizarea naţiunii înseamnă în primul rând reformarea instituţiilor statului, modernizarea satelor, naţionalizarea maselor şi formarea tinerelor generaţii, cele destinate a construi „România de mâine". în fine, la fel de importante devin şi preocupările legate de sănătatea naţiunii şi a membrilor care o compun.

Imaginea-cheie prin care este reprezentată acum noua Românie este aceea a unui vast şantier. Ţara „nouă" este proiectată în acelaşi timp ca o *realitate*

şi ca un *proces* şi este destinată a fi făurită prin *muncă.* Munca făcută în mod concertat de membrii naţiunii se doreşte a fi una dintre dovezile cele mai importante ale renaşterii naţionale. De

altfel, tocmai *Ţară nouă prin munca tuturor* este titlul unei broşuri de propagandă distribuită în câteva zeci de mii de exemplare.[54] Cultul muncii promovat de regim (despre care am discutat şi anterior) este justificat inclusiv prin nevoia de a împlini palingeneza naţională.

în această privinţă, propaganda ne informează că România este transfigurată în primul rând prin intermediul tinerilor, categorie socială pe care monarhia o încadrează şi o orientează în direcţia modernizării naţiunii. De exemplu, printre ideile de bază ale mişcării străjereşti se numără inclusiv „regenerarea Neamului", un deziderat sintetizat de salutul „Sănătate!"[55]. în acest context, interpretarea oficială legată de acţiunile tineretului carlist este prezentată într-o manieră foarte sugestivă de Octavian Neamţu, într-un volum intitulat *Ţară nouă*. Pe scurt, ipoteza lui Neamţu este cea menţionată de mine mai sus: înainte de toate, „Ţara nouă" se construieşte prin tineretul din echipele regale şi din Straja Ţării.[56] Străjerii şi echipierii muncesc cot la cot pentru modernizarea satelor, repară sau construiesc biserici, drumuri şi poduri, plantează arbori şi sapă fântâni, contribuie la realizarea unor gospodării model, dar ridică şi troiţe.[57] în programul lor, „România Nouă" reprezintă una dintre temele favorite ale cântecelor destinate să-i mobilizeze.[58] Aşa se face că în timpul regimului autoritar tinerii sunt promovaţi constant ca o forţă regenerativă dinamizată de rege. Prin solidarizarea lor sub semnul monarhiei şi al muncii constructive, România Mare ar fi fost reînnoită şi purificată de toate miasmele trecutului.

Acest lucru se doreşte a fi demonstrat şi prin intermediul expoziţiilor pe care le-am analizat anterior, iniţiative proiectate în egală măsură ca dovezi ale renaşterii naţionale. Muzeul Satului Românesc, „Luna Bucureştilor", „Săptămâna Cărţii", expoziţiile străjerilor sau ale echipelor regale, Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună" din 1939 şi pavilioanele româneşti ale expoziţiilor internaţionale sunt promovate constant ca demonstraţii estetice ale „României Noi" conduse de Carol al II-lea; cu atât mai mult cu cât se evidenţiază în primul rând reformele realizate în timpul deceniului carlist.

Astfel, în 1939, la New York, Dimitrie Guşti şi Alexandru Bădăuţă (organizatorii pavilionului românesc de la Expoziţia Universală din acest oraş) asociază din nou România regelui Carol al II-lea cu „România cea nouă"[59], iar la Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună" din acelaşi an autorităţile de la Bucureşti îşi propun pur şi simplu să arate felul „cum regimul cel nou de la 10 februarie 1938 a

transformat, a regenerat şi a dat impulsuri noi de viaţă pe tărâmul unde nu creşteau până atunci decât spinii dezorganizării, ai neînţelegerii şi ai lipsei de încredere în ordinea de Stat”[60].

Folosirea unor asemenea strategii ideologice devine din ce în ce mai evidentă în anii regimului autoritar, când carliştii vehiculează nu doar ideea *statului nou* (respectiv a *statului nou* regenerat prin tineri), ci şi pe aceea a *omului nou*. Se doreşte acum „regenerarea” naţiunii printr-un „nou tip de Român”[61], împlinirea a zece ani de la Restauraţie, de pildă, reprezintă pentru Nichifor Crainic un bun prilej pentru a constata faptul că în ultimul deceniu „organismul” României avusese parte tocmai de „transfuzia de sânge a omului nou”[62]. Cu doi ani în urmă, într-un discurs rostit într-un sat din judeţul Arad, Dimitrie Guşti echivalase deja activitatea echipelor regale cu o „şcoală de oameni noi”, o şcoală căreia i-ar fi revenit tocmai sarcina înfăptuirii „ţării noi”[63]. Totuşi, nu echipierii dirijaţi de Guşti sunt identificaţi cel mai frecvent cu oamenii *noi* ai României carliste. Dimpotrivă, figura străjerului se bucură de cea mai puternică popularizare. Straja Ţării este organizaţia care îşi propune explicit să formeze „omul nou”, asociat de conducătorul ei Teofil Sidorovici cu „omul eroic al României de mâine”[64], respectiv cu un „cetăţean desăvârşit”, în acelaşi timp ortodox, naţionalist, monarhist şi ataşat de tradiţie, cu un spirit energic şi un corp fortificat prin activitate fizică.[65] Potrivit unei asemenea viziuni, *străjerul* este destinat să devină unul dintre cei mai importanţi catalizatori ai României carliste. în această privinţă, filozoful Constantin Rădulescu-Motru îi inventează o psihologie aparte:

> Iată tipul sufletesc de străjer reprezentat astăzi prin sute de exemplare pe băncile şcolii, unde mai înainte era necunoscut. Ce aduce nou cu el în spiritul şcolii?

O mustrare şi o mare nădejde. O mustrare la unilateralitatea şcolii de până acum. [...] Elevii străjeri, când vin astăzi pe băncile şcolii, ei vin ca să înveţe carte, dar nu carte pentru carte, ci carte pentru viaţă. De aceea şi trăsăturile tipului lor se deosebesc de acelea ale elevilor de altădată. Privirea la ei este mai sigură, mişcările mai disciplinate, atitudinea, în total, cu mai multă stăpânire de sine. Grija de viaţă face ca ei să aibă apoi o altfel de înţelegere a valorii timpului faţă de cea pe care o aveau elevii de odinioară. Elevii de odinioară erau tăcuţi şi smeriţi cât timp ţineau ochii pe carte, dar, îndată cartea dată la o parte, începea pentru ei timpul aşa-zis liber: timpul în care se dărâmau cele învăţate. Nebunia în locul disciplinei; faptele necugetate în locul faptelor învăţate după maximele moralei. Timpul liber nimicea din temelie ceea ce se zidise în timpul de şcoală.

Străjerul aduce cu el nu numai o mustrare a trecutului, ci şi o mare nădejde pentru viitor. Viaţa neamului nostru era, de câţiva ani, ameninţată să sece în profunzime. Manifestările ei toate se petreceau la suprafaţă. Nicio credinţă adâncă. Nicio înfăptuire sprijinită pe jertfă. Ideologii multe şi pretenţioase, dar pentru apărarea lor niciun om gata la sacrificii. Un „egocentrism" dizolvant peste tot. Tradiţiile religioase; legăturile către Tron şi instituţiile Statului; sentimentele de camaraderie şi de prietenie chiar, destrămându-se an după an, într-o atmosferă de indiferenţă generală.

Şi iată deodată minunea străjerismului! în mijlocul destrămării generale, ca un semn al providenţei, seva strămoşească a neamului nostru înviorează din nou în sufletul unor copii. Puţin la număr, la început, din ce în ce mai mulţi în urmă, aceşti copii readuc la viaţă credinţele ce erau gata să piară. De pe buzele lor auzim din nou legămintele sfinte către Biserică, Rege şi Ţară; din sufletele lor simţim cum se înalţă o nouă îmbărbătare pentru destinul neamului.

Străjerul nu are încă un tip sufletesc pe deplin format; tipul lui este în curs de formare. Noi, astăzi, asistăm la peripeţiile luptei pe care el o duce cu greutăţile care îi împiedică desăvârşirea. însă tipul său senin şi voluntar îl vedem cum se conturează din ce în ce mai limpede. îl vedem de pe acum dominând regiuni din ţară. Mâine el va domina peste tot întinsul Ţării.

Psihologia străjerului este în curs de formare. Nădejdea noastră însă este că ea nu va întârzia să se fixeze. Căci ea este forjată pe psihologia Românului voinic şi viteaz.

Sufletul tău, iubite străjer, este născut din îmbinarea unor factori aleşi de Dumnezeu ca să călăuzească viaţa neamului nostru: Inspiraţia Suveranului,

> întinerirea spirituală a popoarelor europene, readucerea la lumină a vechilor tradiţii româneşti. Din aceşti trei factori este zămislit sufletul tău.
>
> Inspiraţia Suveranului, primul factor, dacă ar fi lipsit, tu ai fi un copil al secolului trecut. Ai fi învăţat carte, pentru a-ţi face parte în slujbele Statului. N-ai fi aceea ce Ţara aşteaptă de la tine: minte cumpănită pe trup oţelit; gata oricând. Şi ar fi putut lipsi inspiraţia Suveranului, dacă Dumnezeu ar fi voit-o. Căci Suveran activ, animator de energie, este în Europa de astăzi o excepţie.[66]

Chiar dacă practicile pe care le încurajează nu presupun o veritabilă revo luţie culturală şi antropologică (cum se întâmplă în aceşti ani în statele to talitare), Rădulescu-Motru, Sidorovici sau Guşti legitimează totuşi în acesl fel ideologia şi politicile autoritare carliste de încadrare a tinerilor români. La sfârşitul deceniului, iniţiativele regelui şi ale regimului sunt înscrise şi în această privinţă într-o veritabilă logică modernistă.

8.3 Carlism, modernism şi biopolitică

Unul dintre argumentele legate de natura *modernistă* a regimului carlist este legat de grija deosebită pe care actorii săi şi instituţiile sale o demonstrează pentru *igiena* naţiunii. Semnificaţia cuvântului „sănătate" porneşte însă nu atâl de la faptul că însoţeşte salutul roman (generalizat treptat în România carlistă în a doua jumătate a anilor 1930), cât de la maniera în care *sănătatea* naţiunii ajunge să ocupe un loc de frunte printre preocupările partizanilor regelui, începând de la sociologul Dimitrie Guşti[67] şi de la ministrul de interne Armând Călinescu[68] până la jurnalistul Pamfil Şeicaru[69] şi la Teoftl Sidorovici[70], coman • dantul străjeriei. Astfel, monarhismul carlist ar putea fi explicat ca o formă de modernism inclusiv pornind de la atenţia manifestată pentru *corp:* atât pentru corpul naţiunii, cât şi pentru corpurile indivizilor care o compun.

împotriva „decadenţei" şi a „degenerării", carliştii proclamă neîncetat vigoarea şi grija pentru sănătate, iar „ofensivelor culturale" realizate sub semnul monarhiei li se adaugă la sfârşitul anilor treizeci şi aşa-numite „ofensive sanitare". Desfăşurate mai ales în perioada când generalul Nicolae Marinescu

conduce Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, acestea devin în scurt timp unele dintre cele mai popularizate acţiuni ale

regimului autoritar.[71] Ou acest prilej, în fiecare dintre ţinuturile României Mari carliste se întocmesc hărţi sanitare şi se organizează „Săptămâna Igienei". Acum, rezidenţii regali, Fundaţiile Culturale Regale, străjerii şi echipierii desfăşoară sub îndrumarea Ministerului Sănătăţii veritabile campanii naţionale de igienă, în cadrul cărora se înfiinţează spitale, se construiesc sau se reabilitează băi publice, se face propagandă sanitară în rândul populaţiei, se oferă consultaţii medicale gratuite, se distribuie medicamente, se fac vaccinări şi deparazitări, toate acestea alături de diferite alte acţiuni destinate curăţeniei şi înfrumuseţării satelor şi oraşelor.[72]

O asemenea orientare *biopolitică* nu ar trebui să ne mire. în timpul regimului monarhiei autoritare, unor eugenişti notorii li se oferă posibilitatea de a participa la elaborarea unor programe de sănătate publică. Iuliu Moldovan şi alţi câţiva activişti ai mişcării eugeniste din România sunt numiţi membri ai Consiliului Superior al Frontului Renaşterii Naţionale, iar în contextul reorganizării Ministerului Sănătăţii, partidul unic redefineşte explicit responsabilităţile acestei instituţii în termeni de „protecţie a sănătăţii familiei şi a patrimoniului biologic naţional"[73]. Deloc întâmplător, grija pentru „igienă" şi „sănătate" este totdeauna prezentă printre atribuţiile unor aşezăminte carliste precum Căminele culturale[74], Straja Ţării[75], echipele regale[76], Frontul Renaşterii Naţionale[77] sau organizaţia „Muncă şi Voe Bună"[78]. în 1937, la Expoziţia Internaţională din Paris, Fundaţiile Culturale Regale amenajaseră în cadrul pavilionului românesc şi un stand dedicat „Igienei şi Locuinţei Rurale". Astfel, cu ajutorul unor fotomontaje şi al unor machete, vizitatorilor li se arată locuinţe rurale model, dar şi reformele realizate pentru „igiena familiei şi a satului românesc"[79]. Se pare că ideile eugeniste penetrează masiv programul instituţiilor dirijate de Dimitrie Guşti, şi anume Fundaţiile Culturale Regale şi Institutul Social Român.[80] Ultima dintre ele, de pildă, se dotează încă din 1935 cu o secţie de *Demografie, Antropologie şi Eugenie,* ce îşi propune să studieze „morfologia", „structura", „evoluţia" şi „valoarea biologică" a populaţiei din România.[81] Acest lucru se întâmplă şi ca urmare a faptului că unii intelectuali

ajung să gândească aşezămintele patronate de rege ca un mediu propice pentru diseminarea unor modele de modernitate în zonele rurale. în această privinţă, Căminul cultural devine pentru Dimitrie Guşti „instituţia fundamentală de reformă a satelor"[82]. Sporirea numărului Căminelor culturale şi generalizarea activităţii echipelor regale prin crearea Serviciului Social (în 1938) sunt gândite explicit

de acest monarhist ca iniţiative menite să faciliteze „cucerirea vieţii noi" menite comunităţilor rurale.

Sub domnia lui Carol al II-lea, comunităţile rurale sunt destinate a fi înzestrate progresiv nu doar cu Cămine culturale şi biblioteci, ci şi cu o infrastructură modernă şi cu băi populare, cu utilaje moderne pentru agricultură şi cu electricitate, cu dispensare şi farmacii. Referindu-se la iniţiativele statului, criticul literar Petru Comarnescu prefigurează optimist satul românesc ca pe un omolog al satului danez.[84] La sfârşitul deceniului, discursul palingenezie devine unul dintre cele mai des folosite instrumente de persuasiune, iar propaganda nu încetează a face legătura între monarhism şi modernizarea zonelor rurale. Astfel, prima ediţie a calendarului revistei *România Satelor* vesteşte pur şi simplu începutul „veacului nou al satului românesc"[85], iar cu prilejul aniversării a zece ani de domnie carlistă, editorii aceleiaşi reviste reproduc în felul următor urările de „sănătate" pe care câţiva ţărani le-ar fi adresat acum monarhului: „Sănătate Majestate / Strigăm cu sinceritate! / Sănătate, să trăieşti! / Strigă piepturi ţărăneşti, / Strigă glasuri româneşti, / Ce-şi vor face datoria / Apărându-şi ţara, glia. / Satele reînviate / Vă trimit azi Sănătate!"[86].

Această retorică reflectă felul în care satul şi ţăranii reprezintă pentru carlişti o parte integrantă a proiectului lor de modernitate românească, chiar dacă una *autohtonă,* centrată pe valori tradiţionale pe care comunităţile rurale încă le păstrează. Maria Bucur remarcă pe bună dreptate faptul că în acest deceniu ţăranii devin o veritabilă „masă de recipienţi ai programelor eugenice"[87]. Printre grijile naţionaliştilor români se numără acum nu doar problema disoluţiei iminente a comunităţilor tradiţionale sau a satului arhaic supus efectelor modernizării, ci şi analfabetismul, condiţiile de locuire, lipsurile legate de igienă, regimul alimentar sau alcoolismul. în perfectă congruenţă cu

spiritul vremii, medicul igienist Gheorghe Banu propune adoptarea unor măsuri eugenice pentru îndreptarea acestor tare[88], iar odată devenit preşedinte al Serviciului Social (în 1939), prezintă în mod clar activitatea aşezămintelor car- liste ca parte a unui program naţional de îmbunătăţire a stării culturale, sanitare şi economice a satelor.[89] într-o societate preponderent ţărănească, regimul monarhiei autoritare îşi asumă sarcina de a acţiona ca o contrapondere la impactul modernităţii, capitalismul, industrializarea şi urbanizarea fiind gândite ca forţe care pun în primejdie structurile tradiţionale pe care România Mare se sprijină

din punct de vedere biologic şi identitar.

Lupta pe care regimul carlist o duce pentru „însănătoşirea" naţiunii poate fi înţeleasă mai bine când avem în vedere felul în care autorităţile capitalei gândesc acţiunea de asanare a mlaştinilor din jurul Bucureştiului. Aceasta este integrată în suita de programe edilitare asociate „Lunii Bucureştilor", dar este prezentată în acelaşi timp şi ca parte a campaniilor naţionale de igienă, în care este implicat şi regele.

O retorică modernistă autentică domină discursul autorităţilor despre natura acestui demers, început la jumătatea deceniului de domnie carlistă. încă din 1935 aflăm că în zonele Băneasa, Herăstrău, Floreasca, Fundeni, Pantelimon, Tei şi Cernica, descrise ca „mlaştini" cauzatoare de „molime", vor fi amenajate lacuri navigabile pentru sporturi şi agrement, toate acestea alături de spaţii verzi şi surse de apă pentru grădini de zarzavaturi.[90] Trei ani mai târziu, progresele înregistrate în acest domeniu sunt prezentate într-un volum închinat realizărilor regimului autoritar. Intitulată în mod sugestiv *Era nouă,* cartea elogiază printre reformele sanitare ale statului monarhic şi lucrările de asanare a lacurilor „malarigene"[91]. în aceşti ani, propaganda le prezintă în termeni pur regenerativi, ca o luptă dusă pentru „sănătatea" oraşului împotriva unor „focare de infecţie" şi a unor „regiuni insalubre"[92].

Aceste practici pot fi înţelese ca un echivalent românesc al politicii de *bonifica* (revendicare)[93] prin care statul fascist italian transformă în terenuri arabile mlaştini din Latium, Sicilia şi Sardinia[94], o practică prin excelenţă modernistă.[95] în ambele cazuri acţiunea de „asanare" este gândită

şi promovată ca parte a unui proiect naţional de combatere a „degenerării" şi de „reînnoire" a societăţii prin înlăturarea factorilor cauzatori de patologii şi „curăţarea" teritoriului. Drept dovadă, pavilioanele expoziţiei anuale „Luna Bucureştilor" se ridică simbolic tocmai în Parcul Naţional „Regele Carol al II-lea", creat la rândul lui prin asanarea progresivă a lacului Herăstrău. Alături de recent amenajatul lac Tei, Parcul Naţional „Regele Carol al II-lea" e prezentat ca un model de transformare a unor terenuri neigienice. Asemenea operaţiunilor moderniste de *bonifica* din Italia fascistă, iniţiativele româneşti sunt evidenţiate la rândul lor de propagandă ca un demers de *revendicare,* de *dobândire,* de *câştigare* a unor terenuri prin transformarea lor din mlaştini pline de ţânţari şi cauzatoare de maladii în terenuri arabile şi spaţii verzi, în suprafeţe navigabile ori aerodromuri, sau chiar în fabrici şi ferme model.

Regelui însuşi i se supune spre aprobare programul de lucru, a cărui punere în practică trece imediat în sarcina Uzinelor Comunale ale capitalei.[96] Până la urmă, Carol al II-lea este cel care imaginează împânzirea întregii ţări cu o reţea de canale navigabile destinate să faciliteze irigarea unor regiuni afectate frecvent de secetă pornind de la modelul amenajării lacurilor Herăstrău şi Floreasca.[97] Potrivit medicului Nicolae Hortolomei, ministru al sănătăţii în perioada mai-iulie 1940, suveranul prezidează personal şedinţa în care se hotărăşte crearea „Comisiunii de asanări malarice"[98]. Faptul că Hortolomei ţine neapărat să precizeze că „iniţiativa regală" a stat la baza acţiunii de asanare a „terenurilor malarigene" făcută cu scopul „de a combate malaria"[99] reprezintă un argument cât se poate de important pentru a examina acest episod ca parte a experimentului modernist carlist. în egală măsură, iniţiativa de revendicare (în numele monarhiei) a unor terenuri neutilizabile şi primejdioase din punct de vedere sanitar se cuvine a fi înţeleasă inclusiv în dimensiunea sa simbolică, respectiv ca o acţiune de transformare, într-un sens regenerativ, a unei părţi din teritoriul naţional. Modul cum este percepută asanarea lacurilor bucureştene trădează într-o manieră explicită etosul modernist al carlismului.

8.4 Carol al II-lea: reformator social şi „Rege al Renaşterii Naţionale”

Promisiunea regenerării naţionale reprezintă ideea centrală care facilitează Restaurația din 1930, iar Carol este obligat să își asume rolul de reformator politic şi social. îndeplinind această funcţie, el îşi legitimează nu doar întronarea, ci şi sporirea atribuţiilor sale politice, respectiv procesul de personalizare a puterii. De fapt, în jurul imaginii sale de reformator social se construieşte treptat o naraţiune specifică. Pe scurt, potrivit acesteia, sub conducerea sa România Mare urmează să fie modernizată, fie şi sub un regim politic al monarhiei autoritare. însă unii carlişti, precum pedagogul Ştefan Şoimescu (instructor în Straja Ţării), o integrează într-o naraţiune mai cuprinzătoare, legată de statutul de *Salvator* pe care Carol şi-l asumă în 1930. într-un volum publicat în 1938, Şoimescu explică în maniera următoare contextul istoric în care Carol al II-lea îndeplineşte acest rol:

> O consecinţă generală a războiului mondial a fost, în toate ţările, dezaxarea organismului de stat. Peste tot procesul acesta devenise atât de adânc, încât refacerea vieţii nu mai era o simplă problemă de îndreptare economică, ci o problemă complexă, ce implica un sistem întreg de concepţii şi măsuri echivalente în toate domeniile, cu o reformă de proporţii şi creaţiuni. Nevoia unui reformator, care să răspundă unei asemenea meniri, devenise în felul acesta la un moment dat ea însăşi problema timpului. Toate ţările, toate popoarele îşi căutau omul providenţial. Un vânt ameninţător începuse a sufla pretutindeni în toate părţile şi lumea îşi dădea socoteală că ori se arată omul, ori se dezlănţuie furtuna. Acestea erau împrejurările simţite la noi în preajma Restauraţiei.
>
> Din clipa Restauraţiei, Marele nostru Rege ia două feluri de măsuri, unele privind actualitatea, celelalte opera de viitor. Astfel, în scurtul răstimp de câţiva ani, cu o grijă deosebită pentru tot ce e menit să constituie în stat funcţie socială şi morală în vederea binelui obştesc, Regele nostru întronează cultul muncii constructive şi instaurează o eră nouă, cu climatul sănătos al râvnei şi încrederii. [...] Prin sfetnici aleşi, îndrumează problema financiară, reface economia naţională a ţării, însănătoşeşte viaţa publică, unifică legislaţia, organizează administraţia, pune la punct problema apărării naţionale, înzestrează armata,

> stimulează refacerea drumurilor, subliniază importanţa agriculturii, pune un deosebit preţ pe buna stare a ţăranului şi ajută cu o grijă temeinică propăşirea acestei importante ramuri a economiei noastre naţionale, sprijină industria, încurajează toată activitatea productivă sau mijlocitoare onestă şi insistă asupra educaţiei poporului, în special asupra educaţiei tineretului.[100]

Naraţiunea lui Şoimescu este una plină de semnificaţii. Lăsând la o parte dimensiunea propagandistică a textului, cu greu am putea nega importanţa pe care o au în crearea mitului regenerării naţionale prin monarhie evenimente şi fenomene istorice precum Primul Război Mondial, crearea României Mari, eşecul parlamentarismului din anii douăzeci ori criza economică ce debutează la sfârşitul acestui deceniu. În egală măsură, ulterior, în anii treizeci, iniţiativele lui Carol întăresc şi legitimează la rândul lor calitatea sa de conducător autoritar, de lider capabil să dirijeze reformele necesare pentru crearea unui stat *nou*.

Între *carlism* şi speranţa de *înnoire* înţeleasă ca *schimbare* există o puternică legătură, iar în această privinţă Alexandru G. Donescu (primar al Bucureştiului între anii 1934 şi 1938) îl asociază nu fără temei cu procesul de „reconstrucţie a României"[101]. Acest monarh dezbate, aprobă şi impulsionează planuri naţionale de reformă nu doar ca urmare a calităţii sale de rege, ci şi ca persoană de la care se aşteaptă o reordonare, o recadrare a naţiunii, astfel încât această comunitate să poată face faţă cât mai bine provocărilor modernităţii, oricare ar fi natura lor. Vreau să spun că, prin acţiunile sale, regele nu este deloc izolat de ideologia palingenezică creată în jurul său.

De aceea discut despre o ideologie *carlistă* a renaşterii naţionale, pentru că *(re)înnoirea, renaşterea, regenerarea, reforma* ori *refacerea* sunt puse totdeauna în legătură cu persoana şi acţiunile suveranului. Pentru partizanii săi, Carol al II-lea este nu doar „Suveranul Reformator"[102], „Regeneratorul României"[103], „misionarul renaşterii naţionale"[104], „Regele Renaşterii Culturale",[105] „Ctitorul sănătăţii publice"[106], ci şi „Ziditor de Ţară nouă"[107], „Ctitor al României reînviate"[108], „deschizător de drumuri noi"[109]. Dintre corespondenţii săi, nu puţini sunt cei care văd în el „Făuritorul României noi"[110], completând astfel imaginea sa oficială de „ziditor priceput al noului stat românesc"[111]. Ideea că

regele conduce o veritabilă operă de renaştere naţională este puternic popularizată în România şi în străinătate, iar propaganda îl

înfăţişează nu doar ca principal actor politic, ci şi ca principal vector al reformării României Mari.

în consecinţă, Carol al II-lea joacă cu îndrăzneală rolul de principal „arhitect" al noului stat, cultivând imaginea unui rege modern a cărui calitate de reformator politic şi social este dublată de pasiunea sa pentru automobile, aviaţie şi cinematografie. Regele se prezintă ca făcând parte din „generaţia nouă"[112], iar o analiză atentă a discursurilor sale frapează observatorul prin frecvenţa termenilor asociaţi ideii de palingeneză naţională, îndeosebi în a doua jumătate a anilor treizeci. în septembrie 1934, cu prilejul inaugurării săpăturilor arheologice de la Sarmizegetusa, monarhul proclamă „renaşterea naţională"[113], pentru a descrie apoi (în 1935) Straja Ţării ca o organizaţie destinată să pună bazele „României noi"[114]. De fapt, Straja Ţării, echipele regale şi Căminele culturale formează, în opinia suveranului, o singură mişcare de „regenerare naţională"[115]. în fine, în februarie 1938, regele prezintă instaurarea regimului autoritar şi promulgarea unei noi Constituţii drept începutul unei „ere noi" pentru „România reînnoită"[116]. începând din acest moment, regatul pe care îl conduce este destinat a deveni o „ţară reînviată"[117].

Pentru a mobiliza indivizii şi masele în jurul monarhiei, Carol al II-lea foloseşte un discurs traversat de un veritabil patos modernist. Acest aspect devine vizibil inclusiv când avem în vedere grija pe care şi el o demonstrează faţă de „sănătatea" naţiunii. Urarea „Sănătate!", de pildă, care se instalează progresiv în vocabularul său începând din anul 1934[118], reprezintă pentru rege salutul „generaţiei noi"[119]. Când vine vorba de naţiunea română pe care doreşte să o reformeze, suveranul împărtăşeşte, ca şi susţinătorii săi, o viziune cât se poate de modernistă asupra lucrurilor, pornind de la o gândire binară care opune *sănătatea* contra *maladiilor* care ar fi atacat *corpul* naţiunii. Astfel, aflăm de la el că una dintre funcţiile esenţiale ale străjeriei, căminelor culturale şi echipelor regale ar fi fost tocmai aceea de a fauri generaţii şi sate „sănătoase"[120]. Obsesia comunităţii „sănătoase" penetrează în mod semnificativ convingerile sale politice, iar într-un discurs programatic pe care îl rosteşte la începutul anului 1939

deplânge în maniera următoare starea sanitară a populației: „Fiecare știe că pe acest teren avem enorm de înfăptuit. Tuberculoza, bolile sociale, malaria și mortalitatea infantilă fac ravagii și, în general, starea sanitară a populației lasă mult de dorit. Trebuie făcută, în această ramură a activității de stat, o sforțare serioasă pentru întărirea neamului”[121]. Prin retorica și inițiativele sale, suveranul leagă astfel în mod explicit idealul regenerării naționale de monarhie.

Convingerile sale moderniste merită să fie analizate însă nu doar pornind de la discurs și de la practici eugeniste, ci și prin raportare la ipostaza sa de *monarh constructor,* o reprezentare care se numără printre cele mai popularizate teme ale propagandei. Inclusiv acest lucru se întâmplă în contextul unei dezbateri mai cuprinzătoare, una legată de nevoia modernizării urbanistice a Bucureștiului ca urmare a noului statut pe care îl capătă după război, acela de capitală a României Mari. într-adevăr, în deceniul de domnie a lui Carol al II-lea nu doar se discută planuri de transfigurare a capitalei, ci orașul se și transformă treptat din punct de vedere edilitar și urbanistic.

în anii treizeci, autoritățile pun în practică o nouă lege administrativă, se fac lucrări pentru canalizarea Dâmboviței și asanarea unor lacuri, se execută pavaje, dar se îmbunătățesc și serviciile de iluminat public, de transport în comun și de salubritate. înainte de toate însă, după cum am menționat în capitolul anterior, noua capitală se remarcă prin monumentalitate. Cele trei mari piețe ale orașului („Victoriei”, „Palatului” și „8 Iunie”) se află în plin proces de reamenajare, dar se înalță și numeroase clădiri impunătoare. Deceniul carlist coincide în același timp cu o perioadă de trasare a unor mari bulevarde și cu epoca de aur a „blockhaus-urilor” bucureștene. Multe dintre ele se înalță în centrul orașului, unde fasonează artere precum bulevardul Magheru, promovat frecvent de propagandă ca exemplu al ritmului rapid de modernizare pe care domnia lui Carol al II-lea l-ar fi imprimat capitalei. Suveranul personifică acum ideea capitalei transfigurate, aflată în plin proces de regenerare.

în acest context, o inițiativă cât se poate de sugestivă este reprezentată de inserarea, într-unul din pavilioanele primei ediții a „Lunii Bucureștilor” (1935), a unei machete de 100 de metri pătrați care prezintă capitala contemporană traversată atât de marile artere de circulație în curs de amenajare, cât și de piețele prevăzute a fi sistematizate. Aici, un sistem de iluminat inovator arată vizitatorilor nu doar lucrările efectuate până în 1935, ci și pe cele de executat în viitor.[122] Planificarea „carlistă” a Bucureștiului devine astfel o metaforă pentru a desemna idealurile de regenerare ale regimului, iar monarhului i se recunoaște nu doar capacitatea de a diagnostica

problemele oraşului, ci şi pe aceea de a-l transforma.

Prin urmare, regele este consacrat frecvent în postura de ghid estetic. De pildă, este surprins vizitând şantierele „Lunii Bucureştilor”[123], dar şi inspectând lucrările de reamenajare a pieţelor „Palatului” şi „8 Iunie”. La faţa locului, acesta cercetează cu atenţie munca efectuată şi solicită lămuriri despre schimbările aflate în curs.[124] Până la urmă, Carol al II-lea este prezent de-a lungul întregului deceniu la inaugurarea celor mai importante edificii şi realizări edilitare din capitală şi tot el „sancţionează” planurile de sistematizare.[125] Mai mult decât un act simbolic, această din urmă practică reprezintă o trimitere directă la ideea potrivit căreia *ochiul* şi *mâna* monarhului se află în spatele oricărei scheme de reconstrucţie şi inginerie a noului oraş.

Implicarea monarhică în modernizarea şi refacerea urbanistică a Bucureştiului se petrece într-o manieră progresivă şi este puternic încurajată de carlişti. De exemplu, Cezar Petrescu este unul dintre cei mai îndârjiţi promotori ai imaginii regelui urbanist. într-o serie de texte pe care le publică în anii 1938-1940, acesta atrage în mod explicit atenţia asupra faptului că „refacerea capitalei” se datorează în bună măsură „iniţiativei regale”. Astfel, aflăm că reconstrucţia noului Bucureşti ca un oraş înzestrat nu doar cu clădiri şi pieţe monumentale, ci şi cu servicii moderne şi cu o infrastructură modernă, ar fi fost posibilă doar mulţumită eforturilor pe care Carol al II-lea le-ar fi dus împotriva „instabilităţii guvernelor” şi a „inerţiei aparatului administrativ încremenit în rutină”[126]. în această privinţă, există şi primari ai capitalei ori arhitecţi monarhişti care laudă meritele „Coroanei ”. Gheorghe M. Cantacuzino consideră că abia odată cu Restaurația se creează posibilităţi pentru modernizarea şi armonizarea estetică a capitalei: „Sub îndemnul Regesc o Românie

nouă se naşte. [...] Lucrând sub îndemnul Regal am cutezat să privim dincolo de stricta noastră tradiţie pentru a lega din nou firul cu măreţia romană, purtată de nelimitatele posibilităţi ale tehnicii moderne. [...] Sub îndemnul Regal, Bucureştiul se schimbă, statuile se înalţă, pieţele se nasc în spaţii impunătoare, iar localurile şi lucrările publice se fac într-un ritm viu. Vrem monumentalitate şi liniştea care să exprime permanenţa instituţiilor Statului nostru şi care să poarte pecetea Regalităţii"[127]. în domeniul arhitecturii, este de părere Cantacuzino, monarhia urmează să inaugureze în România o nouă eră „civilizatoare"[128]. Pe de altă parte, Constantin C. Brăiesku, unul dintre edilii bucureşteni de la sfârşitul deceniului, îl consideră pe rege ca fiind pur şi simplu „cel mai bun şi cel mai mare arhitect al vremurilor de faţă"[129].

în acest context, suveranul joacă rolul unui veritabil estet. Carol al II-lea discută personal cu arhitectul Duiliu Marcu planurile noii Şcoli de Război[130], iar împreună cu Victor Dombrowski (primar al capitalei în perioada septembrie 1938-septembrie 1940) şi cu sculptorul Ivan Mestrovic colaborează îndeaproape la alegerea celui mai potrivit loc pentru amplasarea monumentului regelui Ferdinand din Piaţa Victoriei.[131] Implicarea sa în procesul de metamorfoză urbanistică a Bucureştiului devine astfel o altă expresie a noi ordinii politice, centrată în jurul monarhiei. în mod simbolic, transfigurarea capitalei este comparată şi asociată încă o dată cu palingeneza întregului stat.

Aspectele discutate mai sus demonstrează faptul că mişcarea politică monarhistă din România interbelică poate fi mai bine înţeleasă dacă este abordată inclusiv prin prisma ideologiei şi a practicilor sale moderniste, respectiv prin prisma a ceea ce inventează, a ceea ce aduce nou pentru naţiunea pe care pretinde să o gospodărească. Ideea regenerării comunităţii politice se bucură acum de o largă popularitate, însă în anii treizeci aceasta ajunge să fie din ce în ce mai mult asociată cu monarhia.

Modernismul carlist ar putea fi totuşi şi mai bine înţeles când este examinat pornind de la o perspectivă regională şi ideologică mai cuprinzătoare. Până la urmă, instaurarea dictaturilor a căror ideologie este centrată pe ideea de *reformă* este un fenomen care se generalizează în Europa interbelică,

marcată profund de ascensiunea regimurilor autoritare.[132] Nu doar totalitarismul (fie el fascist, naţional-socialist sau sovietic) contează

însă în această ecuaţie. începând din 1929 până în 1936, inclusiv democraţiile din Iugoslavia, Portugalia, Austria, Bulgaria, Estonia, Letonia ori Grecia se înclină progresiv în faţa unor dictaturi.

Fiecare dintre aceste regimuri este animat de ambiţia de a reforma statul şi societatea şi fiecare dintre ele promite edificarea unor state *noi,* conduse de lideri – Mussolini (Italia), Hitler (Germania), Mustafa Kemal Atatiirk (Turcia), Franco (Spania) sau Salazar (Portugalia) – care revendică statutul de *şefi* absoluţi. Autori precum Roger Griffin consideră că procesul de „inventare" a unor astfel de personalităţi se cuvine a fi înţeles pur şi simplu în contextul unor aşteptări populare legate de modernizare. Prin urmare, dacă unele dintre regimurile pe care tocmai le-am menţionat nu proclamă într-o manieră directă un discurs reformist radical specific totalitarismelor din Italia, Germania şi Uniunea Sovietică, acest lucru nu înseamnă că nu sunt pătrunse de un activism modernist, de vreme ce încearcă la rândul lor să rezolve crizele modernităţii prin instaurarea unei noi ordini.[133] Aşadar, acestea nu ar trebui să fie abordate ca nişte mişcări politice artificiale şi „reacţionare", ci mai degrabă ca regimuri care propun proiecte politice centrate pe „o nouă temporalitate", una de factură modernă.[134] Pe de altă parte, alţi autori sunt de părere că acest elan reformist are la bază în primul rând transformări sociale, culturale şi politice cauzate de Primul Război Mondial.[135] Altfel spus, atât autoritarismele, cât şi totalitarismele interbelice atacă democraţia reprezentativă pornind de la ideea că s-ar fi dovedit a fi o practică ineficientă în demersul de soluţionare a provocărilor politice, culturale şi socioeconomice generate de această conflagraţie.

în suita acestor fenomene politice, şi monarhismul carlist românesc se configurează în jurul unui mit al renaşterii naţionale. Carol al II-lea devine rege pentru că domnia sa promite o schimbare, însă una realizată în primul rând în direcţia reformării naţiunii şi a statului. Promisiunea *schimbării* facilitează întronarea sa în 1930 şi tot aceasta pune bazele instaurării unui regim autoritar

în februarie 1938. în ultimă instanţă, chiar şi proclamarea statului totalitar (în vara anului 1940) ar putea fi înţeleasă ca o etapă a palingenezei naţionale promise de monarh şi susţinătorii săi.

în altă ordine de idei, merită avut în vedere şi felul în care practica şi ideologia lui Carol şi a carliştilor se sprijină pe un conglomerat de teme, în acelaşi timp tradiţionale şi revoluţionare, însă inserate toate într-un cadru politic dominat în egală măsură de naţionalism şi de

monarhism. O asemenea asociere nu reprezintă neapărat un semn al caracterului antimodern al carlismului. Din contră, în această privinţă nu trebuie neglijat faptul că *modernismul* reprezintă o încercare de a rezolva contradicţiile modernităţii printr-un melanj de tradiţie şi modernitate.[136] Aşa se face că, în România lui Carol al II-lea, teme precum *trecutul naţional, tradiţia ţărănească, ortodoxia* sau *stabilitatea* pot coexista fără probleme cu idei precum *regenerarea, omul nou, statul nou* sau *eugenismul.*

Proclamând ca ţel reînnoirea comunităţii, aşezămintele carliste devin acum unul dintre cele mai importante laboratoare ale modernismului românesc, într-o lume aflată într-o continuă schimbare, regele şi susţinătorii săi promit să ofere soluţii practicând o doctrină modernistă destul de coerentă. De aceea consider că monarhismul carlist oferă un teren de cercetare fertil pentru cei interesaţi să înţeleagă maniera în care au fost practicate în România Mare diferite idei despre modernizare şi progres.

Concluzii

în paginile anterioare am încercat să prezint ideile politice care au modelat România anilor treizeci într-o manieră diferită de cea împământenită până acum, demonstrând faptul că la baza *carlismului* se află un tip specific de *naţionalism monarhist autoritar*. Prudent şi conciliator, acest naţionalism nu se manifestă într-o manieră cuceritoare ori agresivă pe scena internaţională, însă în interiorul României Mari permite totuşi lui Carol al II-lea şi partizanilor săi să se erijeze în interpreţi ai interesului naţional şi să combată factorii care, în opinia lor, ar fi pus în pericol unitatea naţiunii.

Acest *monarhism carlist* nu se referă strict la persoana lui *Carol*, la acţiunile sale ori la felul cum este perceput şi reprezentat de ceilalţi (de partizani ai acestuia, de adversari politici sau de opinia publică). Desigur, acesta se bucură întotdeauna de o centralitate în cadrul carlismului. Fără Carol, în România interbelică nu s-ar fi configurat vreodată o mişcare politică şi o ideologie *car- listă*. Totuşi, ideologia şi practica monarhismului analizat de mine înseamnă mult mai mult decât atât.

Deşi în multe privinţe evenimentele s-au desfăşurat contrar proiectului carlist, impactul acţiunilor lui Carol şi ale susţinătorilor săi nu trebuie subestimat, de vreme ce ideile lor au fost diseminate în mod constant prin presă, prin diverse scrieri teoretice, prin propaganda oficială ori prin manualele şcolare. După cum am încercat să demonstrez în această carte, între cele două războaie mondiale carliştii nu doar fac din monarhie o axă a proiectului naţional, ci şi fasonează masiv politicile de stat şi structurile sociale din România Mare.

Având în vedere această paradigmă, am structurat studiul meu pornind de la dorinţa de a reconstitui cadrele generale ale dezvoltării carlismului: de la începuturile sale (pe care le-am putut identifica în primii ani de după Primul Război Mondial) şi până la sfârşitul anilor treizeci, când această mişcare po litică dobândeşte monopolul guvernării României Mari. Am explorat astfel principalele componente ale imaginii populare a lui Carol şi fuziunea lor într-un *mit al şefului*, acordând o atenţie particulară istoriei ideilor şi istoriei intelectuale şi încercând să analizez persoana lui Carol *în epoca sa*. Altfel, în privinţa practicilor politice carliste, m-am străduit să cartografiez atât schimbarea, cât şi continuitatea.

în loc de a „sări" peste cele două decenii (1918-1938) care precedă regimul autoritar instaurat în 1938, tratându-le ca o epocă a unor manifestări carliste difuze, am ales să le analizez cu aceeaşi

atenţie dedicată anilor 1938-1940. în egală măsură, în loc de a aborda dictatura regală ca un experiment eşuat de domnie personală (respectiv personalizată) a lui Carol al II-lea, am ales să discut mai degrabă natura şi consecinţele ideilor şi practicilor pe care se fundamentează acest regim.

Carlismul se configurează în prima jumătate a anilor 1920 ca o mişcare politică antiparlamentară şi naţionalistă centrată în jurul persoanei principelui Carol. Deşi acesta părăseşte România şi renunţă la calitatea sa de prinţ moştenitor în 1926, în anul următor moartea regelui Ferdinand (alături de criza economică de la sfârşitul deceniului şi de instabilitatea Regenţei instaurată ca urmare a vârstei minore a lui Mihai, fiul lui Carol) determină o revigorare a curentului politic şi intelectual carlist. Prin urmare, în iunie 1930 Carol revine în România şi este întronat. Jucând rolul omului providenţial, acesta promite o eră de stabilitate politică şi de progres economic şi cultural, deziderat pornind de la care îşi legitimează şi îşi fundamentează de-a lungul întregului deceniu puterea aflată în continuă creştere. Aşa se face că în anii treizeci monarhia reprezentată de Carol devine una deosebit de activă, iniţiind sau implicându-se în nenumărate proiecte puse sub semnul reformei, respectiv al renaşterii naţionale. Estetizarea politicului, mimetismul

lilofascist şi modernismul proiectului carlist, analizate de mine în ultimele I rei capitole, tematice, evidenţiază tocmai modernitatea reformatoare a aces- lei mişcări politice.

Explorat din această perspectivă, monarhismul din România interbelică ni se înfăţişează într-o manieră diferită de cea în care a fost analizat şi prezentat până acum, chiar dacă în peisajul politic şi cultural european fenomenul carlist nu reprezintă o realitate nouă, inedită. Pe de o parte, acţiunile carliştilor se înscriu pe linia reacţiei politice antiliberale devenită clasică în Europa anilor 1930, când „anarhia" democraţiei reprezentative şi a liberalismului apare în ochii multora ca o dinamică distructivă când este comparată cu planificarea şi cu proiectul ideal al unui stat omniscient şi omnipotent dirijat de un şe/capabil. Pe de altă parte însă, mişcarea politică monarhistă posedă în mod inevitabil şi trăsături specifice când este comparată cu alte ideologii autoritare şi naţionaliste din Europa.

Faptul că regele şi carliştii ajung să modeleze acum existenţa a milioane de indivizi, de la ţărani (prin politici culturale specifice) şi tineri (încadraţi în Straja Ţării) până la muncitori (integraţi în aşezămintele „Muncă şi Voe Bună") şi militari (care construiesc la graniţele ţării fortificaţii ce poartă numele monarhului) nu face decât să confirme premisa centrală a cărţii, respectiv ideea potrivit căreia carlismul românesc se cuvine a fi înţeles ca o mişcare politică animată de o ideologie care propune o formulă de modernitate politică înfăptuită prin reforme naţionaliste destinate a fi realizate prin intermediul unei monarhii autoritare. în ciuda istoriei extrem de complexe a acestei formule de monarhism antiliberal, viziunea actorilor săi despre naţionalism, autoritate şi modernitate ar putea fi redusă la o serie de deziderate esenţiale:

1. opunerea unui stat autoritar parlamentarismului;
2. reformarea statului prin instaurarea unui regim autoritar condus de Carol;
3. naţionalizarea regiunilor care compun România Mare;
4. modernizarea naţiunii, însă prin metode inspirate din regimurile fasciste italian şi german şi prin păstrarea specificului său ţărănesc.

Ca orice ideologie politică şi socială modernă, şi cea carlistă este una sincretică, înglobând o diversitate extrem de mare de idei,

respectiv de ipostaze în care Carol al II-lea este proiectat. în anii treizeci, acesta nu este doar „Şef autoritar", „Reformator" şi „Naţionalist", ci şi „Salvator", „Rege al culturii", „Rege al ţăranilor", „Rege Străjer", „Voievod" şi „Urbanist", configurând o suită de reprezentări care nu doar coexistă, ci sunt şi articulate din punct de vedere ideologic astfel încât să evidenţieze complexitatea şi importanţa statutului de *conducător* pe care Carol îl îndeplineşte acum.

Bineînţeles, politicile carliste întâmpină obstacole, rezistenţe şi limite. Regimul autoritar din anii 1938-1940, de pildă, rămâne un plan nedesăvârşit sau, altfel spus, incomplet. După cum e cazul fiecărui regim politic, există o diferenţă apreciabilă între realitate şi reprezentările avansate de intelectuali ori de propagandă, respectiv între ambiţii şi rezultate. Ideile şi practicile asociate monarhiei reprezentate de Carol se cuvin deci a fi înţelese ca un proces în curs, unul totdeauna pe cale de a se face, şi nu ca un proiect politic încremenit în rutină şi definitiv.

După cum reprezentările ideologice ale puterii nu reprezintă niciodată echivalentul real al exercitării puterii, nici România carlistă nu coincide întotdeauna cu România reală. Prin urmare, funcţia ideologiei devine una centrală, *realitatea percepută* trebuind să triumfe asupra *realităţii obiective*. De aceea regele, carliştii şi propagandiştii regimului depun eforturi constante pentru a întreţine mitul „României Noi" regenerate prin monarhie. în această privinţă, forţa ideologiei carliste este dovedită nu doar de maniera în care mobilizează şi condiţionează acţiunile a numeroşi indivizi (atât la nivel local, cât şi naţional), ci şi de faptul că lui Carol i s-au iertat ori i s-au trecut cu vederea atât de multe derapaje morale, de greşeli şi defecte.

în acelaşi timp, nu trebuie neglijat nici faptul că regele Carol al II-lea nu a fost totuşi un erou naţional, aşa cum este zugrăvit de susţinătorii săi. în nu puţine privinţe există o diferenţă apreciabilă între veritabilul Carol şi personajul mai mult sau mai puţin *fictiv* fabricat de intelectualii carlişti şi de propagandă. De fapt, acesta poate fi încadrat cu uşurinţă în paradigma politică

formulată de Ludwig von Mises, potrivit căruia: „Cei care avansează înlocuirea unei guvernări reprezentative cu una autoritară sunt de fiecare dată fascinaţi de imaginea himerică a unui şef de stat «perfect», persoană dedicată în mod sincer progresului şi bunăstării comunităţii pe care o conduce. Conducătorul real, însă, nu este decât un individ preocupat înainte de toate de concretizarea şi perpetuarea propriilor sale interese şi a propriei sale supremaţii,

respectiv pe a sa şi pe a apropiaţilor săi. Atâta vreme cât poate recurge la măsuri antiliberale pentru a atinge acest ţel, fără îndoială o va face”[1].

Cert este că, începând cu anul 1938, mişcarea politică creată în jurul lui Carol începe în România o suită de regimuri politice autoritare care durează o jumătate de secol. Faptul că schimbarea de regim din septembrie 1940 se produce rapid, fără conflicte politice majore, ca şi în zilele Restauraţiei, nu este unul lipsit de însemnătate. în această privinţă, merită reamintit faptul că după abdicarea lui Carol este rândul generalului Ion Antonescu să promită un „regim nou”[2] şi să fie proiectat în postura de Salvator.[3] într-adevăr, regimurile politice din anii 1940-1944 (naţional-legionar şi antonescian) îşi însuşesc la rândul lor promisiunea renaşterii naţionale şi a eficientizării administraţiei statului. Altfel, deşi este mult mai puţin carismatic decât Carol, inclusiv Mihai este asociat acum de unii adulatori cu „România Nouă”.[4] Pe de altă parte, când vine vorba despre politicile naţionaliste, românizarea ori programele eugenice practicate de monarhişti în anii regimului carlist sunt continuate (uneori de aceiaşi actori) şi în timpul celui de- Al Doilea Război Mondial.[5]

Sorin Alexandrescu ori Constantin Iordachi situează pe bună dreptate regimurile politice din România anilor 1938-1989 într-o anumită continuitate a manifestărilor.[6] De fapt, politicile autoritare şi naţionaliste din anii treizeci nu doar anticipează, ci şi pregătesc politicile statului din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial şi din perioada comunistă. Carol al II-lea şi partizanii săi sunt cei care proclamă şi experimentează pentru prima oară în România partidul unic, alături de diferite alte metode etatiste de inginerie socială. în această privinţă putem lua în considerare, de pildă, eforturile de sistematizare a capitalei[7] ori politicile de modernizare a satelor. La începutul anilor 1980, Henri H.

Stahl remarcă nu fără temei faptul că „satul Dioşti a fost o primă încercare de a construi un «sat model» în jurul unui «centru civic», idee care astăzi încă se află în miezul preocupărilor noastre privind acţiunea de transformare a vechilor sate în centre urbane agro-industriale”[8]. La sate, Căminele culturale sunt folosite şi după prăbuşirea carlismului ca instrumente de ideologizare şi control.

Acelaşi regim carlist pune bazele unor forme de socializare naţională şi de încadrare a indivizilor perpetuate ulterior în perioada comunistă (în 1940, anul destrămării României Mari şi abdicării lui Carol al II-lea, procesul de naţionalizare a maselor este departe de a fi desăvârşit). De pildă, cu greu am putea nega faptul că Straja Ţării reprezintă, mai mult sau mai puţin (şi nu doar prin prisma uniformelor, izbitor de asemănătoare!), echivalentul interbelic al organizaţiei pionierilor. Altfel, inclusiv practicile legate de munca obştească a tinerilor sunt extrem de similare cu „munca patriotică” promovată în anii socialismului românesc. Pe scurt, ideile şi formulele de socializare experimentate în România carlistă continuă să persiste în societatea românească, de cele mai multe ori într-o formă adaptată noului statu-quo. Succesorii lui Carol al II-lea (fie că este vorba despre Ion Antonescu, despre Gheorghe Gheorghiu-Dej ori despre Nicolae Ceauşescu) nu doar reafirmă, ci chiar întăresc caracterul anti- liberal al statului. Fiecare dintre ei joacă rolul *conducătorului* autoritar.

Sper sincer ca prin modesta mea contribuţie să demontez unele prejudecăţi şi clişee istoriografice legate de ideologiile şi formulele de guvernare din România interbelică, conturând în acelaşi timp noi perspective de înţelegere a naţionalismului şi a culturii politice din această perioadă. Rămâne de văzut de ce, dintre toţi regii României moderne, doar în jurul lui Carol al II-lea se naşte o veritabilă mişcare politică animată de ambiţii în acelaşi timp monarhiste, autoritare şi naţionaliste. Factorii care facilitează ascensiunea naţionalismului monarhist din rândul unei palete extrem de variate de posibile soluţii autoritare la criza parlamentarismului românesc interbelic merită în continuare să fie analizaţi.

Lipsurile din istoriografia română despre domnia regelui Carol al II-lea ar merita ameliorate cu noi studii, cu atât mai mult cu cât în această privinţă

există o abundenţă remarcabilă a surselor. Merită analizat, de

exemplu, felul cum se manifestă în acest deceniu cultul personalităţii regelui. Pe lângă această formă de personalizare a puterii, rămân puţin explorate inclusiv fenomenul de estetizare carlistă a politicului ori maniera în care funcţionează aşezăminte cu specific monarhist precum Straja Ţării ori Fundaţiile Culturale Regale. Fiecare dintre aceste instituţii şi practici forjează acum un mecanism particular de socializare politică. în egală măsură, cunoscătorii limbilor minorităţilor naţionale (maghiară, germană, rusă etc.) ar putea explora maniera în care „neromânii" din interiorul României Mari reacţionează faţă de ascensiunea autoritarismului şi naţionalismului monarhic. în fine, extrem de util s-ar putea dovedi şi un studiu comparativ destinat să analizeze natura ideologică şi practicile carlismului dintr-o perspectivă internaţională (fie ea est-europeană, cen- tral-europeană sau sud-est europeană). Cu cât analizele şi punctele de vedere cu privire la carlism vor fi mai variate, cu atât mai mult vom înţelege mai bine natura acestei mişcări politice.

în această privinţă, ideile pe care le-am avansat în acest studiu nu sunt decât interpretări, puncte de vedere şi perspective personale (deci subiective). Concluziile la care am ajuns sunt criticabile şi maleabile, deci provizorii. Prin urmare, ipotezele despre dinamica naţionalismului monarhist enunţate în cuprinsul cărţii aşteaptă să fie infirmate, confirmate sau aprofundate.

Note

Introducere

1 Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* voi. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 192.

2 Vezi: Sabin Manuilă, Dumitru C. Georgescu, „Populaţia României", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 133-160.

3 *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 133.

4 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 235.

5 *Ibidem,* p. 193.

6 *Ibidem,* p. 192.

7 *Ibidem,* p. 226.

8 *Ibidem,* p. 214.

9 *M.S. Regele Carol al II-lea în lumina misticii populare, Bucureşti, 1932, p. 29.*

10 Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000,

p. 191.
11 Grigore Gafencu, *însemnări politice 1929-1939,* Editura Elumanitas, Bucureşti, 1991, pp. 15-16.
12 Ion Dimitrescu, „Carliştii?", *Curentul,* 12 iunie 1930, p. 1.
13 Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, p. 43.
14 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 775, f. 4.
15 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 6/1935, ff. 7,8,48.
16 Idem, dosar nr. 196/1938, voi. III, ff. 5-11.
17 în această privinţă, vezi: Grigore Gafencu, *op. cit.,* pp. 180-181; Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* voi. I, Editura Elumanitas, Bucureşti, 1993, p. 172; Nichifor Crainic, *op. cit.,* p. 215.

18 Grigore Gafencu, *Jurnal,* vol. I, Pro História, Bucureşti, 2006, p. 10.
19 Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi,* Editura Forum, Bucureşti, 1944, pp. 5-6.
20 *Ibidem,* pp. 139, 150.
21 Alexandru Gheorghe Savu, *Dictatura regală 1938-1940,* Editura Politică, Bucureşti, 1970, p. 38.
22 *Ibidem,* p. 43.
23 *Ibidem,* p. 455.
24 Idem, *Sistemul partidelor politice din România: 1919-1940,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 164.
25 Ioan Scurtu, „Acţiuni de opoziţie ale unor partide şi grupări politice burgheze faţă de tendinţele dictatoriale ale regelui Carol al II-lea (iunie 1930-februarie 1938)", *Revista de istorie,* anul 31, nr. 3, 1978, p. 388.
26 *Ibidem,* p. 414.
27 *Florea Nedelcu, De la Restauraţie la Dictatura regală. Din viaţa politică a României 1930-1938, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 12.*
28 *Ibidem,* p. 22.
29 Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire,* vol. II, partea I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 920; idem, *România după Marea Unire,* vol. II, partea a Il-a, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. VII, 787, 790,1311.
30 Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State,* Archon Books, Hamden, 1969, p. 187.
31 *Ibidem,* p. 202.
32 Lilly Marcou, *Carol al II-lea al României: regele trădat,* Editura Corint, Bucureşti, 2003, pp. 144-170.
33 *Dylan Riley, The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy,*

Spain and Romania, 1870-1945, *Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2010, p. 148.*

34 *Ibidem,* p. 148.

35 Lya Benjamin, „Naţionalism şi antisemitism în legislaţia regimului autoritar al *regelui Carol al II-lea", Studia etActa Históriáé Judaeorum Romániáé, nr. 4,1999,* p. 208; Cristian Sandache, „Autoritate şi spiritualitate în tipologia regimului car- list", în *Studii şi articole de istoria artei,* Muzeul Naţional Cotroceni, Bucureşti, 2001, pp. 287, 292; Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938- 1944,* Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2006, pp. 183,193,244; Ioan Stanomir, „Constituţie, Coroană şi ţară. Constituţionalism şi monarhie autoritară în intervalul 1938-1940", *Studia Politica,* anul III, nr. 1, ianuarie 2003, p. 85;

r

Radu Florian Bruja, *Carol al II-lea şi partidul unic: Frontul Renaşterii Naţionale,* Editura Junimea, Iaşi, 2006, pp. 197, 199, 249, 250; Florian Grecu, *Construcţia unui partid unic: Frontul Renaşterii Naţionale,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2012, p. 133.

36 Lya Benjamin, *op. cit.*, p. 208; Cristian Sandache, *op. cit.*, p. 290.

37 Florin Müller, „Totalitarismul interbelic românesc; către o hermeneutică a normalităţii", *Analele Universităţii Bucureşti: Istorie,* anul LI, 2002, p. 107.

38 Florian Grecu, „Partidul-Stat sub Carol al II-lea. Studiu de caz: Ministerul Frontului Renaşterii Naţionale, 1938-1940", *Arhivele Totalitarismului,* anul XXIII, nr. l-2, 2015, p. 52.

39 Radu Florian Bruja, *op. cit.,* p. 114.

40 Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român,* Editura Univers, Bucureşti, 1998, p. 126.

41 Născut în 1921, Mihai este fiul lui Carol şi al Elenei. Fiică a regelui Constantin I al Greciei, aceasta se căsătorise cu Carol în acelaşi an.

42 Anthony James Gregor, *Mussolini's Intellectuals. Fascist Social and Political Thought,* Princeton University Press, New Jersey, 2005.

43 *Emilio Gentile, Il mito dello Stato nuovo. Dai radicalismo nazionale alfascismo, Editori Laterza, Bari, 1999.*

44 Zeev Sternhell, Mario Sznajder, Maia Asheri, *Naissance de l'idéologie fasciste,* Fayard, Paris, 1989.

45 Walter L. Adamson, *Avant-Garde Florence, From Modernism to Fascism,* Harvard University Press, Massachusetts, 1993.

Capitolul 1 – *Originile ideologice ale carlismului (1918-1926)*

1 Constantin Rădulescu-Motru, „Intelectualii", *Ideea europeană,* anul I, nr. 3, 6 iulie 1919, p. 1; idem, „Omul de ştiinţă şi politica", *Ideea europeană,* anul II, nr. 59, 30 ian. – 6 feb 1921, pp. l-2.

2 Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 24.

3 Academia Română, *Istoria românilor: România întregită (1918-1940),* voi. VIII, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 31.

4 *Mihail Manoilescu, „Neoliberalismul", în Doctrinele partidelor politice. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 160.*

5 Cezar Petrescu, „Expoziţii...", *Cuvântul,* anul II, nr. 244, 30 august 1925, p. 1.

6 *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 143.

7 Emanoil Bucuța, „Cetatea Minervei", *Ideea europeană,* anul V, nr. 120, 3-10 iunie 1923, pp. l-2.
8 Nichifor Crainic, „Literatură şi politică", *Hiena,* anul II, nr. 1, 20 iunie 1920, pp. 9-10.
9 Cezar Petrescu, „Impozitul cultural", *Cuvântul,* anul I, nr. 15,22 noiembrie 1924, p. 1.
10 Vezi: Emanoil Bucuța, „Prietenii dicționarului", *Gândirea,* anul VI, 1926, nr. 2, pp. 27-29; Cezar Petrescu, „Politică şi cultură", *Cuvântul,* anul II, nr. 326, 5 decembrie 1925, pp. l-2.
11 Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930,* Cornell University Press, Ithaca, 2000, pp. 7-11; Vezi şi: Pamfil Şeicaru, „Dobitocii!..." *Hiena,* anul II, nr. 18, 17 octombrie 1920, pp. l-2.
12 George Bacaloglu, „Criza cărții românești", *Cele Trei Crişuri,* anul III, nr. 13, septembrie 1922, p. 194.
13 Emanoil Bucuța, „Crescătorul de şoimi", *Gândirea,* anul VI, 1926, nr. 9-11, pp. l-4.
14 Nicolae Iorga, „Cei față de cari păcătuim", *Neamul românesc,* anul XVI, nr. 123, 4 iunie 1921, p. 1; idem, „Cerem biblioteci!", *Neamul românesc,* anul XVI, nr. 13, 22 ianuarie 1921, p. 1.
15 Nichifor Crainic, „Pro Domo", *Gândirea,* anul IV, nr. 6,1 ianuarie 1925, pp. l-3.
16 Cezar Petrescu, „Ocrotirea cărților", *Neamul românesc,* anul XIX, nr. 49, 5 martie 1924, p. 1.
17 Idem, „Politică şi cultură", *Cuvântul,* anul II, nr. 326, 5 decembrie 1925, pp. l-2.
18 Idem, „Politică de expansiune", *Cuvântul,* anul I, nr. 21, 29 noiembrie 1924, p. 1.
19 Nichifor Crainic, „Țăranul model", *Cuvântul,* anul II, nr. 53, 11 ianuarie 1925, p. 1.
20 Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930,* Cornell University Press, Ithaca, 2000, pp. 8-10; în această privință, vezi şi: Sabin Manuilă, Dumitru C. Georgescu, „Populația României", în *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria

Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 133-160; Lucian Boia, *Cum s-a românizat România,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2015, pp. 51-84.

21 *Ibidem,* p. 10.

22 Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 17-18.

23 Octavian Goga, „Oraşele", *Ţara noastră,* anul V, 1924, nr. 4, p. 926.

24 Camil Petrescu, „Zona culturală de vest", *Cele Trei Crişuri*, anul VI, nr. 2, februarie 1925, pp. 24-25.

25 Vezi: Nicolae Iorga, „Al cui e Cernăuţiul?", *Neamul românesc,* anul XIX, nr. 162, 23 iulie 1924, p. 1; „Românizarea oraşelor noastre. O declaraţiune a d-lui prof. N. Iorga", *Neamul românesc,* anul XX, nr. 95, 29 aprilie 1925, p. 4; Cezar Petrescu, „Colonistii lui Traian!", *Cuvântul*, anul I, nr. 19, 27 noiembrie 1924, p. 1.

26 Hans-Christian Mâner, *Parlamentarismul în România (1930-1940),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 27-29.

27 *Ibidem*, p. 29.

28 *Vezi: Hans-Christian Mâner, op. cit., pp. 30-42; Armin Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", mişcare socială şi organizaţie politică: o contribuţie la problema fascismului internaţional, Editura Humanitás, Bucureşti, 1999, pp. 96-98.*

29 Keith Hitchins, *România 1866-1947,* ediţia a Il-a, Editura Humanitás, Bucureşti, 1998, p. 375.

30 *Ibidem.*

31 *Ibidem*, pp. 375-376.

32 Armin Heinen, *op. cit.,* p. 28.

33 *Ibidem.*

34 Florin Ţurcanu, „Néotraditionalisme et politique dans la Roumanie des an- nées vingt", *Revue des études sud-est européennes,* tome XXXV, nr. l-2, 1997, pp. 77-86.

35 *Ibidem*, p. 78.

36 *Ibidem.*

37 Nichifor Crainic, „Nu există criză morală", *Cuvântul*, anul I, nr. 12,19 noiembrie 1924, p. 1.

38 Nicolae Iorga, „Noi şi politicianismul", *Neamul românesc,* anul XIX, nr. 41,23 februarie 1924, p. 1.

39 Idem, „Criza parlamentarismului", *Neamul românesc,* anul XIX, nr. 45,28 februarie 1924, p. 1.

40 Pamfil Şeicaru, „Noul parlament", *Hiena*, anul II, nr. 1, 20 iunie

1920, p. 4.

41 Nichifor Crainic, *Zile albe, Zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 190-191.

42 Pamfil Şeicaru, „Regele trebuie să apere ţărănimea bucovineană", *Cuvântul,* anul I, nr. 44, 29 decembrie 1924, p. 1.

43 Idem, „Restaurarea monarhică", *Cuvântul,* anul II, nr. 173, 7 iunie 1925, p. 1.

44 Nicolae Iorga, „Rolul Coroanei", *Neamul românesc,* anul XV, nr. 84, 26 aprilie 1920, p. 1. Vezi şi: idem, „Regimul în provinciile alipite", *Neamul românesc,* anul XV, nr. 213, 30 septembrie 1920, p. 1.

45 *Vezi: Statutele organizaţiei Acţiunea Românească şi procesul-verbal de constituire, Tipografia Naţională S.A., Cluj, 1923.*

46 *Ibidem,* p. 16.

47 Vezi: *Acţiunea românească,* anul I, nr. 1, 1 noiembrie 1924, pp. 3-9.

48 Vezi: Alain-Gérard Slama, „Les théoriciens de la droite. De Bonald à Maurras", în *La droite depuis 1789. Les hommes, les idées, les réseaux,* présentation par Michel Winock, Éditions du Seuil, Paris, 1995, pp. 135-146.

49 Vezi: Michel Winock, „LAction Française", în Michel Winock (éd.), *Histoire de l'extrême droite en France,* Éditions du Seuil, Paris, 1993, pp. 153-154.

50 *Ibidem,* p. 131.

51 Editura Fundaţiei Culturale „Principele Carol" publică în 1925 traducerea cărţii *L'avenir de l'intelligence,* scrisă de Maurras, tocmai într-o colecţie coordonată de Nichifor Crainic (*Cartea vremii).* Vezi: Charles Maurras, *Viitorul inteligenţei,* Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1925.

52 *Ideea europeană,* anul VI, nr. 167,12 aprilie 1925, p. 4.

53 Pamfil Şeicaru, „Monarhismul nostru", *Cuvântul,* anul II, nr. 163,25 mai 1925, p. 1.

54 *Idem,* „Amnistierea lui Charles Maurras", *Cuvântul,* anul I, nr. 20, 28 noiembrie 1924, p. 1. Vezi şi: „Amintiri despre Charles Maurras. Conferinţa domnului Pamfil Şeicaru la Vălenii de Munte", *Curentul,* anul VIII, 10 august 1935, p. 3.

55 Eugen Titeanu, „De vorbă cu Charles Maurras", *Cuvântul,* anul I, nr. 22, 30 noiembrie 1924, p. 2.

56 George Baiculescu, „O Universitate Liberă de Studii Naţionaliste", *Cele Trei Crişuri,* anul VII, nr. 5, mai 1926, p. 76.

57 Edda Binder-Iijima, „Creating Legitimacy: The Romanian Elite and the Acceptance of Monarchical Rule", în Tassos Anastassiadis,

Nathalie Clayer (ed.), *Society, Politics and State Formation in Southeastern Europe During the 19th Century,* Alpha Bank Historical Archives, Atena, 2011, pp. 182-198.

58 Vezi: Gheorghe D. Mugur, O *şcoală de împuternicire,* Stabilimentul de Arte Grafice „Energia", Bucureşti, 1916.

59 Jean Peretz, *Carol II. Roi de Roumanie,* Imprimerie „La Grande Roumanie", Bucarest, 1932, pp. 12-13.

60 *Ibidem,* p. 5.

61 Maria Bucur, „Carol al II-lea of Romania", în Bernd J. Fischer (éd.), *Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe,* Hurst 8c Company, Londra, 2006, p. 94.

Gândirea, anul I, nr. 3, 1 iunie 1921, coperta a IV-a.

Neamul românesc, anul XX, nr. 7,11 ianuarie 1925, p. 2.

Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 577.

„Cuvântarea Principelui Carol în biserica metropolitană din Blaj la sfinţirea şi instalarea Mitropolitului Vasile Suciu", *Neamul românesc,* anul XV, nr. 4, 18 ianuarie 1920, p. 1.

Fundaţia Culturală Principele Carol 1922-1925, Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1926, p. 60.

Ibidem, p. 4.

ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 577, f. 48.

„Marile serbări culturale ale Fundaţiei Principele Carol în Basarabia. Principele Carol în mijlocul ţărănimii basarabene", *Neamul românesc,* anul XX, nr. 64, 20 martie 1925, p. 2.

Vezi: *Cele Trei Crişuri,* anul IV, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1923, p. 165. Pentru activitatea Fundaţiei din această perioadă, vezi: *Fundaţia Culturală Principele Carol 1922-1925,* Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1926; Gheorghe D. Mugur, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, *Căminul Cultural. îndreptar pentru conducătorii culturii la sate,* Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1924.

„Scrisoarea Alteţei Sale Regale Principelui Moştenitor către Î.P.S. Mitropolitul Primat şi către d-nii Miniştri al Instrucţiunii şi al Cultelor şi Artelor", *Albina. Revistă enciclopedică populară,* anul XXI, nr. 16-17, 7-14 mai 1922, p. 259.

Statutul şi legea Fundaţiei Culturale Principele Carol şi Regulamentul Căminelor Culturale, Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1923, pp. 22-23. Fundaţia Culturală Principele Carol 1922-1925, Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti, 1926, pp. 8-15.

„Marile serbări culturale ale Fundaţiei Principele Carol în Basarabia.

Principele Carol în mijlocul ţărănimii basarabene", *Neamul românesc,* anul XX, nr. 64, 20 martie 1925, p. 2.

Note

Alexandru Lascarov-Moldovanu, „Misiunile Fundaţiei Culturale Principele Carol. La Dragodana", *Neamul românesc,* anul XIX, nr. 109,19 mai 1924, p. 2. începând din martie 1924, acest cotidian îi rezervă o rubrică aparte, intitulată „Misiunile Culturale ale Fundaţiei Principele Carol".

Revista *Gândirea,* patronată de Nichifor Crainic, este tipărită tocmai la Imprimeria Fundaţiei „Principele Carol". De altfel, Crainic se implică personal în activitatea aşezământului princiar, pe care îl popularizează deseori şi al cărui consilier

cultural devine în 1922. Pentru monarhismul lui Crainic din această perioadă, vezi: Roland Clark, „Orthodoxy and nation-building: Nichifor Crainic and re- ligious naţionalism in 1920s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 4, 2012, pp. 529-534; Nichifor Crainic, „în pragul Căminului Cultural", în Gheorghe D. Mugur, Nichifor Crainic, Vasile Voiculescu, *Căminul Cultural. îndreptar pentru conducătorii culturii la sate,* Fundaţia Culturală „Principele Carol", Bucureşti,
1924, pp. 5-9; Nichifor Crainic, „Politică şi ortodoxie", *Gândirea,* anul III, nr. 5, 1923, pp. l-7; idem, „Prin sate", *Ţara noastră,* anul V, nr. 25, 22 iunie 1924, pp. 770-772; idem, *Zile albe, zile negre. Memorii,* vol. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 190.

79 Cezar Petrescu, „Cel care a plecat", *Cuvântul,* anul III, nr. 349,6 ianuarie 1926, p. 1.

80 Pamfil Şeicaru, „Biata cultură românească", *Cuvântul,* anul II, nr. 112, 22 martie
1925, p. 1.

81 Idem, „Interviul Principelui Carol", *Cuvântul,* anul II, nr. 335,16 decembrie 1925, p. 1.

82 Nichifor Crainic, „Sacrificiul enigmatic", *Cuvântul,* anul III, nr. 349, 6 ianuarie
1926, p. 1.

83 *Vezi: Nicolae Iorga, Trei lecţii de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală ţinute pentru A.S.R. Principele Carol la Deschiderea Cursurilor de vară din Vălenii-de-Munte, Editura Societăţii Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, pp. 48-49.*

84 *Idem, Mărturii pentru cine nu-l cunoaşte şi totuşi îl judecă, Cultura Neamului Românesc, Iaşi, 1918.*

85 Idem, „Căsnicie princiară", *Neamul românesc,* anul XVI, nr. 103, 11 mai 1921,
p. 1.

86 în 1925, cu prilejul aniversării zilei de naştere a lui Carol (15 octombrie), Iorga îl descrie în felul următor: „Poporul nu-i zice, oficial, Principele Carol, ci «Prinţul». «Prinţul» înseamnă un Român tânăr, vioi, întreprinzător, cu privirea limpede şi vorba sinceră. «Prinţul» înseamnă un cunoscător al scrisului românesc, un călduros iubitor al lui, un ucenic regal al poeziei neamului nostru. «Prinţul» înseamnă dor de viaţă, sete de conducere, creaţiune, îndrăzneală şi sacrificiu". Vezi: Nicolae Iorga, „Prinţul", *Neamul românesc,* anul XX, nr. 234,19 octombrie 1925, p. 1.

87 Idem, „O scumpă aniversare", *Neamul românesc,* anul XX, nr. 233, 18 octombrie 1925, p. 1.

88 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii*, vol. I, Casa Editorială „Gândirea”, Bucureşti, 1991, pp. 189-191.

89 Mihail Manoilescu, *Memorii,* volumul I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 35.

90 „Scrisoarea Alteţei Sale Regale Principelui Moştenitor către Î.P.S. Mitropolitul Primat şi către d-nii Miniştri al Instrucţiunii şi al Cultelor şi Artelor", *Albina. Revistă enciclopedică populară,* anul XXI, nr. 16-17, 7-14 mai 1922, p. 259.

Capitolul 2 – Lupta pentru Carol. De la exil la „restauraţie" (1926-1930)

1 M.I. Costian, *Regele Carol al II-lea şi partidele politice,* Tipografia Lupta, Bucureşti, 1933, pp. 10-13.

2 Jean Peretz, *Carol II. Roi de Roumanie,* Bucarest, 1932, pp. 22-26. Vezi inclusiv: *Memoriile doamnei Elena Lupescu,* Tipografia Reforma Socială, Bucureşti, 1928, pp. 7-8.

3 Dionisie Nobilescu, *Restauraţia,* Editura Librăriei Lepage, Cluj, 1930, p. 20.

4 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman, dosar nr. 8/1929.

5 *Idem,* dosar nr. 5/1929, f. 52; Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. VIII, partea a VH-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 114-118.

6 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman, dosar nr. 2/1928, ff. 3-6.

7 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 11.102/1929, f. 1.

8 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman,dosar nr. 3/1929, f. 1.

9 Idem, dosar nr. 6/1928, ff. l-4.

10 Idem, dosar nr. 5/1928, f. 1.

11 „O scrisoare a Principelui Carol. Adresându-se Patriarhului, fostul principe moştenitor face o declaraţie de credinţă şi de dragoste către Suveran", *Cuvântul,* anul III, nr. 385,17 februarie 1926, p. 3.

12 „Documente în jurul chestiunii constituţionale. Declaraţiile Principelui Carol", *Neamul românesc,* anul XXII, nr. 171, 7 noiembrie 1927, pp. l-2.

13 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman, dosar nr. 6/1928, ff. l-4.

14 Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *în umbra coroanei României. Documente, amintiri şi comentarii,* Editura Moldova, Iaşi, 1991, pp. 61-62.

15 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman, dosar nr. 3/1929, f. 41.

16 Nicolae Iorga, *Memorii,* vol. V, Editura „Naţională" S. Ciornei,

Bucureşti, 1939, pp. 178, 327.

Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol Caraiman, dosarele nr. 7/1928, 3/1929, 5/1929, 1/1930, 3/1930.
Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 201.
ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 722 bis/1929, ff. l-2.
Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 138.
Mihail Manoilescu, *Memorii,* voi. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 104.
Ibidem, pp. 181-182.
în România, deşi fundaţia sa culturală poartă acum numele fiului său, Mihai, activităţile îi sunt diminuate în mod simţitor. Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 628, ff. l-2.
ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, ff. l-23. Nicolae Iorga, „Un om mai puţin", *Neamul românesc,* anul XXI, nr. 2, 4 ianuarie 1926, p. 1.
Nichifor Crainic, „Sacrificiul enigmatic", *Cuvântul,* anul III, nr. 349, 6 ianuarie 1926, p. 1.
Octavian Goga, „După renunţarea principelui Carol", *Ţara noastră,* anul VII, 1926, nr. 2, p. 34.
Constantin Rădulescu-Motru, „Educaţia unui prinţ. Scrisoare către un smerit preot de sat", *Ideea europeană,* anul VII, nr. 182, 15 ianuarie 1926, p. 1.
Vezi: *Cuvântul,* anul III, nr. 349, 6 ianuarie 1926.
Mihail Manoilescu, *op. cit,* p. 99.
Pamfil Şeicaru, „Prinţul Carol", *Hiena,* anul IV, nr. 5,1 ianuarie 1924, pp. 2-3. Mihail Manoilescu, *op. cit.,* pp. 99-100.
Constantin Argetoianu, *op. cit.,* pp. 61-63.
Nicolae Iorga, Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional, Editura PRO, Bucureşti, 1999, p. 18.
Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional-ţărănist,* voi. II, Editura Carpaţii, Madrid, 1963, p. 155.
Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol Caraiman, dosarele nr. 7/1928, 3/1929, 5/1929,1/1930, 3/1930.
Idem, dosar nr. 3/1929, ff. 35-36.
Idem, dosar nr. 5/1929, f. l-2.
.59 Nichifor Crainic, „îngrijorări de viitor", *Curentul,* anul II, nr. 623,

12 octombrie 1929, p. 1.

40 „Declarațiile d-lui profesor Iorga", *Neamul românesc,* anul XXI, nr. 20, 28 ianuarie 1926, p. 1.

41 Pamfil Șeicaru, „Divorțul Prințului Carol", *Curentul,* anul I, nr. 145, 10 iunie 1928, p. 1.

42 Idem, „Politică realistă, nu slugărnicie", *Cuvântul,* anul III, nr. 353, 11 ianuarie 1926, p. 1.

43 Idem, „O broșură asupra Prințului Carol", *Cuvântul,* anul III, nr. 394,27 februarie 1926, p. 1.

44 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 104.

45 *Ibidem,* pp. 105-106.

46 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol Caraiman, dosar nr. 5/1929, ff. 6-7.

47 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 112.

48 *Ibidem,* pp. 113-114.

49 Vezi: „The Manoilescu Trial", *Advocate ofPeace through Justice,* voi. 89, nr. 12, December 1927, pp. 669-670.

50 „Arestarea d-lui Manoilescu și Dictatura d-lui Brătianu", *Neamul românesc,* anul XXII, nr. 162, 28 octombrie 1927, p. 1.

51 Vezi: Nae Ionescu, „Arestarea d-lui Manoilescu", *Cuvântul,* anul III, nr. 908, 27 octombrie 1927, p. 1.

52 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. IV: Regență Mihai, dosar nr. 12/1927, f. 2.

53 Dionisie Nobilescu, *op. cit.,* pp. 22-38.

54 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", București, 1991, p. 205; Mihail Manoilescu, *op. cit.,* pp. 113-114.

55 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* pp. 138-140.

56 Primul său articol apare în numărul din 21 mai 1926. Vezi: Nae Ionescu, „Domnul Cuza revizuiește..." *Cuvântul,* anul III, nr. 459, 21 mai 1926, p. 1. Nichifor Crainic este persoana care recomandă redacției *Cuvântului* pe Nae Ionescu. Vezi: Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", București, 1991, p. 191.

57 Nae Ionescu, „Sub specie históriáé", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1709,24 ianuarie 1930, p. 1.

58 Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut,* Editura Humanitás, București, 1992, p. 52.

59 Vezi: Nae Ionescu, „Regimul majordomilor”, *Cuvântul,* anul III, nr. 793, 25 iunie 1927, p. 1; idem, „încă o băşică de săpun”, *Cuvântul,* anul III, nr. 842, 21 august 1927, p. 1; idem, „în serie neagră”, *Cuvântul,* anul III, nr. 896,15 octombrie 1927,
p. 1; idem, „Un erou de tragedie”, *Cuvântul,* anul III, nr. 938, 26 noiembrie 1927,
p. 1; idem, „De ce e furat statul?”, *Cuvântul,* anul IV, nr. 1200,25 august 1928, p. 1.

60 Idem, „Stăpânul nostru al tuturora”, *Cuvântul,* anul III, nr. 809,15 iulie 1927, p. 1.

61 Idem, „Apelul la Regenţă”, *Cuvântul,* anul IV, nr. 1148, 5 iulie 1928, p. 1.

62 Idem, „Cartea la sate”, *Cuvântul,* anul III, nr. 728, 8 aprilie 1927, p. 1.

63 Idem, „Ce e cu «cascada tronurilor»?”, *Cuvântul,* anul III, nr. 864, 13 septembrie 1927, p. 1.

64 Idem, „între Rege şi Ţară”, *Cuvântul,* anul III, nr. 641,19 decembrie 1926, p. 1.

65 Idem, „Datoria de azi” *Cuvântul,* anul V, nr. 1606,10 octombrie 1929, p. 1.

66 Idem, „Etapele libertăţii”, *Cuvântul,* anul IV, nr. 1270, 3 noiembrie 1928, p. 1.

67 Idem, „Cine garantează monarhia?”, *Cuvântul,* anul V, nr. 1423, 9 aprilie 1929,
p. 1.

68 Idem, „Sub specie históriáé”, *Cuvântul,* anul VI, nr. 1709,24 ianuarie 1930, p. 1.

69 Idem, „Sângele apă nu se face. I. Complicii”, *Cuvântul,* anul V, nr. 1558, 23 august 1929, p. 1; idem, „Datoria cea mare”, *Cuvântul,* anul V, nr. 1518, 14 iulie 1929,
p. 1.

70 Idem, „Dezagregare”, *Cuvântul,* anul V, nr. 1433, 19 aprilie 1929, p. 1.

71 Idem, „Dinastie – Monarhie”, *Cuvântul,* anul VI, nr. 1818, 16 mai 1930, p. 1.

72 Zigu Ornea, *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea,* Editura Emi- nescu, Bucureşti, 1980, pp. 327-328.

73 Vezi: Nae Ionescu, „Umilinţele împrumutului”, *Cuvântul,* anul IV, nr. 1342,16 ianuarie 1929, p. 1. idem, „Mulţumirea generală”, *Cuvântul,* anul V, nr. 1658, 1 decembrie 1929, p. 1.

74 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* pp. 63-64.

75 Nae Ionescu, „Dictatură cu paravan?” *Cuvântul,* anul V, nr. 1501, 27 iunie 1929, p. 1; idem, „între Rege şi Voinici”, *Cuvântul,* anul V,

nr. 1502, 28 iunie 1929, p. 1.

Note

76 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* pp. 138-139.
77 Nae Ionescu, „Sub specie históriáé", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1709,24 ianuarie 1930; idem, „Ţară de foc", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1814, 11 mai 1930, p. 1.
78 Idem, „Datoria cea mare", *Cuvântul,* anul V, nr. 1518, 14 iulie 1929, p. 1.
79 Idem, „Cum e apărată regenţa", *Cuvântul,* anul V, nr. 1542, 7 august 1929, p. 1.
80 Idem, „Argumentele", *Cuvântul,* anul V, nr. 1495, 21 iunie 1929, p. 1.
81 Idem, „Puterea centrală", *Cuvântul,* anul V, nr. 1527, 23 iulie 1929, p. 1.

82 Idem, „între imperativele istoriei şi aventură", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1688,2 ianuarie 1930, p. 1.
83 Idem, „în apărarea dinastiei", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1774, 30 martie 1930, p. 1.
84 Idem, „Anticarlişti, mâna sus!", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1813, 10 mai 1930, p. 1.
85 Pamfil Şeicaru, „Mitul şoaptelor", *Curentul,* anul III, nr. 828, 15 mai 1930, p. 1.
86 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 125.
87 *Ibidem,* p. 121.
88 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 63; Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 191.
89 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 61.
90 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 205.
91 Pamfil Şeicaru, „Zelosul carlismului", *Curentul,* anul III, nr. 823,9 mai 1930, p. 1.
92 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 193.
93 *Ibidem,* p. 192.
94 *Ibidem,* p. 205.
95 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* p. 141.
96 *Ibidem,* p. 146.
97 Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000, p. 191.
98 Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* voi. I,

Editura Humanitás, Bucureşti, 1993, p. 154.

NOTE

99 Nae Ionescu, „Sub specie historiáé", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1709,24 ianuarie 1930,

p. 1.

100 Pamfil Şeicaru, „Leuşteanul doamnei Lupescu", *Curentul,* anul II, nr. 474, 16 mai 1929, p.' 1.

101 Nae Ionescu, „Anticarlişti, mâna sus!", *Cuvântul,* anul VI, nr. 1813,10 mai 1930, p. 1.

102 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III; Carol Caraiman, dosar nr. 2/1928, ff. 10-11.

103 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 207.

104 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 104.

105 *Ibidem,* p. 112.

106 *Ibidem,* p. 171.

107 *Ibidem,* p. 95.

108 *Vezi: Acte şi corespondenţă relative la renunţările la tron ale fostului Principe Moştenitor (1918 – 1919 – 1925), Bucureşti, 1927; Uneltirile împotriva dinastiei.*

Abdicarea fostului principe moştenitor – complotul de la Londra – echivocul naţional-ţărănist, Imprimeriile Independenţa, Bucureşti, 1930.

109 Vezi: „Zgura din jurul fostului prinţ. Un document doveditor", *Viitorul,* anul XX, nr. 5918,13 noiembrie 1927, p. 5.

110 Cunoscut şi ca „Puiu" Dumitrescu, acesta este fiul colonelului Constantin Dumi- trescu, comandant al Cercului de Recrutare Constanţa.

111 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol Caraiman, dosar nr. 5/1929, ff. 14-15.

112 Jurnalistul francez Gabriel Perreux contribuie la întreţinerea unei imagini controversate a prinţului printr-o carte pe care o publică în 1928. Vezi: Gabriel Perreux, *Le roman d'amour du Prince Carol,* La Nouvelle Société d'Édition, Paris, 1928. Vezi şi: Stéphane Floresco, *VAffaire Carol,* Librairie Serpantié, Paris, 1928.

113 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. IV: Regenţă Mihai, dosar nr. 7/1928, f. 2.

114 Vezi: „Ţara vrea linişte. Agitatorii vor fi opriţi a mai dăuna ţării. Măsurile guvernului şi ale parlamentului vor pune capăt tendinţelor anarhice", *Viitorul,* anul XX, nr. 5918, 13 noiembrie 1927, p. 5; Stelian Popescu, *Amintiri,* Editura Albatros,

Bucureşti, 2000, p. 261; „O lege necesară. Cine protestează şi de ce protestează?", *Viitorul,* anul XX, nr. 5918, 13 noiembrie 1927, p. 1; „Adevăruri istorice. Cum a renunţat de patru ori la Tron fostul Principe Carol. Acte şi documente oficiale", *Viitorul,* anul XX, nr. 5918, 13 noiembrie 1927, pp. 3-4; „Guvernul e dator să intre în legalitate", *Viitorul,* anul XXII, nr. 6687, 26 mai 1930, p. 1.

115 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* vol. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 205.

116 *Nicolae Iorga, Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional, Editura PRO, Bucureşti, 1999, p. 375.*

117 Constantin Argetoianu, *op. cit.,* pp. 61-63.

118 Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 167.

119 Cezar Petrescu, „De ce-i urâm", *Curentul,* anul I, nr. 1,11 ianuarie 1928, p. 1.

120 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 53; Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 116.

121 Vezi, de pildă: Nichifor Crainic, „împotriva intrigii", *Curentul,* anul I, nr. 60, 10 martie 1928, p. 1; Nae Ionescu, „Moştenirea", *Cuvântul,* anul V, nr. 1273, 7 noiembrie 1928, p. 1.

122 PNŢ ajunge acum la 77,76 % din numărul total de voturi. Următorul partid din clasamentul alegerilor, PNL, obţine doar 6,55 % din procentul total. Vezi: *Monitorul Oficial,* 19 decembrie 1928.

123 Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *în umbra coroanei României. Documente, amintiri şi comentarii,* Editura Moldova, Iaşi, 1991, p. 61.

124 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 652/1929, ff. l-2.

125 Stelian Popescu, *op. cit.,* pp. 294-295.

126 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol Caraiman, dosar nr. 3/1929, ff. 6-7.

127 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 573/1926, ff. l-2; idem, dosar nr. 515/1929, ff. 2-3.

128 Idem, dosar nr. 425/1929, f. 3.

129 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. IV: Regenţă Mihai, dosar nr. 4/1930, ff. l-2.

130 Raoul Bossy, *op. cit.,* p. 160.

131 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 1.18/1930, f. 1.

Capitolul 3 – Speranţe, provocări şi proiecte. Anii de debut ai unei domnii cu vocaţie reformatoare (1930-1933)

1 ANIC, fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar nr. 5/1930, ff. 11,12,44,45,54.

2 *Ibidem,* f. 2.

3 *Ibidem,* f. 43.

4 *Ibidem,* f. 48.

5 *Ibidem,* f. 9.

6 *Ibidem,* f. 47.

7 *Ibidem,* f. 16.

8 *Ibidem,* f. 41.

9 *Ibidem,* f. 51.

10 *Ibidem,* f. 6.

11 *Ibidem,* ff. 3-5.

12 *Ibidem,* ff. 19-20.

13 *Ibidem,* f. 52.

14 Keith Hitchins, *România 1866-1947,* ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 411-412.

15 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 1.19/1930, f. 1.

16 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 2/1930, f. 1.

17 Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* vol. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 158.

18 ANIC, fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar nr. 9/1934, f. 14.

ANIC, fond Regele Carol al Il-lea. Arhiva personală, dosar nr. 515/1929, ff. 2-3. Peste o sută de credincioşi mor în timpul unui incendiu care mistuie acum biserica din sat.
Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* voi. I, Editura Humanitás, Bucureşti, 1993, pp. 161-162.
ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 630, ff. l-2.
Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000, p. 191.
Vezi: Florin Şinca, Generalul Gabriel Marinesca, poliţistul regelui Carol al II-lea, RCR Editorial, Bucureşti, 2013.
Grigore Gafencu, *însemnări politice 1929-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1991, pp. 15-16.
Mihail Manoilescu, *Memorii,* voi. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 191. Grigore Gafencu, *op. cit.,* pp. 187-188.
Mihail Manoilescu, *op. cit.,* p. 192.
Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VI, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, pp. 2-3.
Grigore Gafencu, *op. cit.,* pp. 17-18.
ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 147/1930, f. 117. Mihail Manoilescu, *Pe linia unei credinţe. Cinci cuvântări de Mihail Manoilescu,* Institutul de Arte Grafice „Lupta", Bucureşti, 1932, p. 12.
Nicolae Iorga, *Doi ani de Restauraţie. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut,* Tipografia Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, pp. 4-5.
Nichifor Crainic, „Regele şi specificul românesc", *Calendarul,* anul I, nr. 21,14 februarie 1932, p. 1.
Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. X, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, p. 149. Alexandrina Cantacuzino, „Salutul femeilor române către M.S. Regele Carol al II-lea", *Cele Trei Crişuri,* anul XI, nr. 5-6, mai-iunie 1930, p. 50.
George Baiculescu, „Realizări naţionale", *Cele Trei Crişuri,* anul XI, nr. 11-12, no- iembrie-decembrie 1930, p. 126.
„Carol al II-lea", *Cele Trei Crişuri,* anul XI, nr. 5-6, mai-iunie 1930, p. 49.
Viaţa şi faptele M.S. Regelui Carol al II-lea cel drept, Tipografia Modernă, Bucureşti, 1931, p. 45.
Societatea pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina. Calendarul Poporului pe anul 1931, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1931, p. 52.
Locul unde Carol a poposit pentru prima oară la revenirea sa în România.

r

42 O imagine a plăcii comemorative este reprodusă în *Cuvântul,* anul VIII, 8 iunie
1932, p. 1.

43 „Aniversarea urcării pe tron a M.S. Regelui Carol II", *Neamul românesc,* anul XXVI, 10 iunie 1931, p. 3.

44 *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Calendarul Poporului pe anul 1931, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1931, pp. 52-54.*

45 *Viaţa şi faptele M.S. Regelui Carol al II-lea cel drept, Tipografia Modernă, Bucureşti, 1931, p. 4.*

46 Dionisie Nobilescu, *Restaurația,* Editura Librăriei Lepage, Cluj, 1930, p. 61.

47 Vezi: R. Lazăr, *Pagini de glorie. Salvatorul,* Tipografia România Mare, Bucureşti, 1930, p. 5; *România Eroică,* anul XII, nr. 6-7, iunie-iulie 1930, p. 18; idem, anul XII, nr. 5-7, mai-iulie 1931, p. 1; *Viaţa şi faptele M.S. Regelui Carol al II-lea cel drept,* Tipografia Modernă, Bucureşti, 1931, pp. 6-7; *M. S. Regele Carol al II-lea în lumina misticii populare,* Bucureşti, 1932; M.I. Costian, *Regele Carol al II-lea şi partidele politice,* Tipografia Lupta, Bucureşti, 1933, pp. 28, 30.

48 Grigore Gafencu, *op. cit.,* p. 184.

49 Nicolae Iorga, *Doi ani de Restaurație. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut,* Tipografia Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 9.

50 Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* ediţia a treia, Editura Huma- nitas, Bucureşti, 2011, pp. 340-343.

51 Mihail Manoilescu, „6 iunie 1930", *Cele Trei Crişuri,* anul XIV, nr. 5-6, mai-iunie
1933, p. 50.

52 *Cuvântul,* anul VI, nr. 1841, 8 iunie 1930, p. 1.

53 Cezar Petrescu, *Cei Trei Regi,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, pp. 148-151.

54 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 216.

55 *Ibidem,* p. 214.

56 Gabriel Marinescu, Ion Modreanu, Constantin Buruiană, *Carol al II-lea Regele Românilor. Cinci ani de domnie 8 iunie 1930 – 8 iunie 1935,* Institutul de Arte Grafice Eminescu, Bucureşti, 1935, p. 35.

57 Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 17.
58 *Viaţa şi faptele M.S. Regelui Carol al II-lea cel drept, Tipografia Modernă, Bucureşti, 1931, p. 34.*
59 Raoul Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Seuil, Paris, 1986, p. 72.

Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. X, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, p. 148. *Ibidem,* p. 38.
Raoul Girardet, *op. cit.,* p. 72.
Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 152/1931. Idem, dosar nr. 147/1930, f. 12.
Ibidem, f. 31.
Ibidem, f. 46.
Ibidem, f. 87.
ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 62.
Vezi şi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 681.
ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 155/1930, ff.4, 12.
Idem, dosar nr. 51/1930, f. 1.
Idem, dosar nr. 6/1931, ff. 4-5.
Idem, dosar nr. 39/1930, ff. l-4.
ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 696, ff. 21-24.
ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 5/1930, ff. 2-3. Idem, dosar nr. 8/1930, ff. l-3.
Idem, dosar nr. 159/1931, f. 56.
Idem, dosar nr. 147/1930, f. 121.
Idem, dosar nr. 167/1930, f. 41.
Idem, dosar nr. 155/1930, f. 51.
Ibidem, f. 5.
Mihail Manoilescu, „Casaţia are dreptate", *Lumea Nouă,* anul I, nr. 9, decembrie
1932, p. 44.
Nicolae Iorga, „Partidele şi interesul naţional", *Neamul românesc,* anul XXV, 27 iunie 1930, p. 1.
Cezar Petrescu, „An nou", *Curentul,* anul IV, 2 ianuarie 1931, p. 1.
Pamfil Şeicaru, „Nădragii ne fură", *Curentul,* anul IV, 21 ianuarie 1931, p. 1.
Nae Ionescu, „S-au isprăvit minciunile", *Cuvântul,* anul VIII, 6 iulie 1932, p. 1. Mihail Manoilescu, „Mihalache corporatist", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 9, septembrie 1933, p. 561.
Nichifor Crainic, „Agonia partidelor democratice", *Calendarul,* anul II, 2 august
1933, p. 1.

89 Idem, „Parlamentul”, *Calendarul,* anul I, nr. 9, 2 februarie 1932, p. 1.
90 Idem, „Blestemul urnelor”, *Calendarul,* anul 1,18 iulie 1932, p. 1.
91 Pamfil Şeicaru, „De unde vine violenţa?”, *Curentul,* anul VI, 16 decembrie 1933,
p. 1.
92 Idem, „Parlamente antiparlamentare”, *Curentul,* anul III, 1 iulie 1930, p. 1.
93 Nicolae Iorga, „Regenţa”, *Neamul românesc,* anul XXV, 14 iunie 1930, p. 1.
94 Pamfil Şeicaru, „Regele sau Revoluţia”, *Curentul,* anul III, 20 iulie 1930, p. 1.
95 Idem, „Regele domneşte sau guvernează?”, *Curentul,* anul III, 17 iunie 1930, p. 1.
96 Nae Ionescu, „Regele, Ţara şi Partidele”, *Cuvântul,* anul VI, 9 iulie 1930, p. 1.
97 Dragos Protopopescu, „Revirimentul monarhic”, *Calendarul,* anul II, 9 iunie 1933, p. 1.
98 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 70/1930, ff. l-3.
99 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea”, Bucureşti, 1940, pp. 284-285.
100 Pamfil Şeicaru, „în loc de recapitulări festive”, *Curentul,* anul VI, 10 aprilie 1933,
p. 1.
101 Mihail Manoilescu, „Prestigiu”, *Lumea Nouă,* anul II, nr. 2, februarie 1933, p. 119.
102 Idem, *România, Stat corporativ,* Bucureşti, 1933, pp. 18-19; idem, *Memorii,* voi. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 328.
103 Pentru o perspectivă generală asupra chestiunii Cadrilaterului, vezi: Alberto Ba- sciani, *Un conflitto balcánico. La contesa fra Bulgaria e Romania in Dobrugia del Sud, 1919-1940,* Edizioni Periferia, Cosenza, 2001; Dan Cătănuş, *Cadrilaterul: ideologie cominternistă şi iredentism bulgar 1919-1940,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001; Cătălin Negoiţă, *între stânga şi dreapta: comunism, iredentism şi legionarism în Cadrilater 1913-1940,* Scrisul Românesc, Craiova, 2009.
104 Vezi: Nicolae Iorga, „Pe drumuri dobrogene”, *Neamul românesc,* anul XXV, 29 octombrie 1930, p. 1; Grigore Gafencu, *op. cit.,* p. 143.
105 în această privinţă, vezi: Alberto Basciani, *La difficile unione: la Bessarabia e la Grande Romanía, 1918-1940,* Aracne, Roma,

2007.

106 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 105.

107 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar nr. 1/1932, ff. 6-9; Belu Zilber, *Actor în procesul Pătrăşcanu: prima versiune a memoriilor lui Belu Zilber,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, pp. 207-209.

108 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 682/1931. f. 1.

109 Octavian Goga, „E rău în Basarabia", *Ţara noastră,* anul X, 2 martie 1930, p. 386.

110 Vezi: „în jurul inaugurării trenului rapid «Unirea»", *Curentul,* anul IV, 15 septeni brie 1931, p. 3.

111 „Cum e gospodărită Basarabia. Declaraţiile d-lui general Răşcanu", *Neamul românesc,* anul XXVI, 10 decembrie 1931, p. 2.

112 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 134.

113 *Nicolae Iorga, Supt trei Regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional. Editura PRO, Bucureşti, 1999, pp. 393, 478.*

114 Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Editura Vestala, Bucureşti, 1999, p. 11.

115 Dacă legionarii câştigaseră mai puţin de două procente la alegerile din 1931 (ne dobândind dreptul de a fi reprezentaţi la guvernare), acest lucru se schimbă într-o manieră fundamentală un an mai târziu, când Garda de Fier obţine cinci locuri în parlament. Vezi: Zeev Barbu, „Rumania", în *European Fascism,* edited by S. J. Woolf, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1970, p. 160.

116 *Traian Sandu, Un fascisme roumain: histoire de la Garde de Fer, Perrin, Paris, 2014, p. 28.*

117 Pamfil Şeicaru, „împărţirea unei moşteniri de voturi", *Curentul,* anul VI, 20 decembrie 1933, p. 1; Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* vol. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 235-239.

118 Nicolae Iorga, „Asta e autoritatea Statului?", *Neamul românesc,* anul XXVIII, 31 iulie 1933, p. 1.

119 Vezi: Valentin Săndulescu, „Fascism and Its Quest for the «New Man»: The Case of the Romanian Legionary Movement", *Studia*

Hebraica, nr. 4,2004, pp. 349-61; Radu Ioanid, „The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard", *Totalitarian Movements and Political Religions,* vol. 5, nr. 3, 2004, pp. 419-453; Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement", *The Historical Journal,* 51, nr. 4, 2008, pp. 943-967; Mircea Platon, „The Iron Guard and the «Modern State». Iron Guard Leaders Vasile Marin and Ion I. Moța, and the «New European Order»", *Fascism,* I, nr. 1, 2012, pp. 65-90.

120 Vezi: Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej,* Editura Univers, Bucureşti, 1995; idem, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunis mului românesc,* Editura Polirom, Iaşi, 2005; Stelian Tănase, *Clienții lu' tanti*

Varvara: istorii clandestine, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008; Costin Feneşan, Sub steag străin: comuniştii şi Partidul Comunist din România în arhiva Kominter- nului (1919-1924), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011.

121 Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 91.

122 *Universul,* anul L, nr. 34, 6 februarie 1933, p. 1.

123 Nichifor Crainic, „O ligă împotriva comunismului", *Calendarul,* anul I, 14 iulie 1932, p. 1.

124 Idem, „Cuvântul Regelui", *Calendarul,* anul II, 24 februarie 1933, p. 1.

125 Idem, „Bolşevismul basarabean", *Calendarul,* anul I, 8 decembrie 1932, p. 1; idem, „Dreapta, singura salvare!", *Calendarul,* anul II, 16 martie 1933, p. 1.

126 „Un interviu al M.S. Regelui Carol", *Curentul,* anul VI, 24 februarie 1933, p. 8.

127 Armând Călinescu, *op. cit.,* 1990, p. 148.

128 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, ff. l-2.

129 *Ibidem,* ff. 5,6, 14.

130 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al ILlea", Bucureşti, 1940, p. 10.

131 Vezi, de pildă: Ion Mamina, *Monarhia constituţională în România: enciclopedie politică 1866-1938,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, p. 335.

132 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 62-63.

133 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 2/1930, f. 1.

134 Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* voi. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 52.

135 Vezi: Iuliu Maniu, *Cauzele prăbuşirii fostului regim,* Tipografia Universul, Bucureşti, 1940.

136 Vezi, de pildă: Mihail Polihroniade, „Afacerea Blank", *Axa,* anul II, nr. 6, 5 februarie 1933, p. 3; Horia Sima, *Istoria Mişcării Legionare,* Editura Metafora, Bucureşti, 2003, pp. 95-97.

137 Nu trebuie neglijat faptul că această organizaţie a fost prima mişcare politică populară promonarhistă care l-a sprijinit

explicit pe Carol în momentul revenirii acestuia în România. Vezi: Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol al II-lea of Romania", *The Slavonie and East European Review,* voi. 85, nr. 1, 2007, p. 110.

138 Vezi: Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VlII-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 67-84,99,132; Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Bucuroşii Casa Editorială „Gândirea", 1991, pp. 216, 234-235, 251; Grigore Gafemu, *op. cit.,* pp. 17, 36, 59, 281; Mihail Manoilescu, *Memorii,* voi. II, Editura Enu clopedică, Bucureşti, 1993, pp. 244, 245, 255, 274. Pentru o opinie contrară celei promovate de anticarlişti, vezi: Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 192.

139 Grigore Gafencu, *op. cit.,* p. 17.

140 Nichifor Crainic, „Ţara regelui Wieder şi a reginei Duduia", *Calendarul,* anul II 16 noiembrie 1933, p. 1.

141 Vezi: Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 160; Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VI. Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, pp. 79-80; Victor Slăvescn, *op. cit.,* p. 53; Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VlII-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 143, 434.

142 Pentru implicarea regelui în asemenea chestiuni, vezi: Grigore Gafencu, *op. cil..* p. 139; Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vrc mea celor de ieri,* voi. IX, partea a VlII-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 279-280; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 32/1930; idem, dosar nr. 154/1931, f. 33; idem, dosar nr. 64/1932, ff. l-2.

143 Mircea Vulcănescu, *Nae lonescu. Aşa cum l-am cunoscut,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 56-57.

144 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 134.

145 Constantin A. Donescu, „Spre un guvern personal al Regelui?", *Vremea,* anul III, nr. 122,17 iulie 1930, p. 1.

146 Jean Peretz, *Carol II. Roi de Roumanie,* Bucarest, 1932, p. 45.

147 *Ibidem,* p. 42.

148 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 159.

149 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 644.

150 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, f. 1.

151 Episodul este relatat în: *Cuvântul,* anul VIII, 10 februarie 1932, p. 1.

152 Vezi şi: „Inspecţiile regale”, *Curentul,* anul III, 27 iulie 1930, p. 1.

153 Nicolae Iorga, „Constituţie şi datină”, *Neamul românesc,* anul XXVI, 19 februarie 1931, p. 1.

154 Pamfil Şeicaru, „Controlul Suveranului”, *Curentul,* anul V, 30 aprilie 1932, p. 1.

155 Idem, „Primatul culturii”, *Curentul,* anul VI, 13 mai 1933, p. 1.

156 „Regele care se vede”, *Neamul românesc,* anul XXVII, 6 mai 1932, p. 1.

I '>7 Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ediţia a treia, Editura Huma- nitas, Bucureşti, 2011, p. 330.

158 „Marele Voevod Mihai", *Albina,* anul XXXVI, nr. 9,10 noiembrie 1933, p. 1.

159 Vezi: Teofil Sidorovici, *Din viaţa unui fiu de Rege,* Editura Casei Şcoalelor şi Culturii Poporului, Bucureşti, 1937; Ion Conea, *Cum învaţă a-şi cunoaşte ţara Măria Sa Mihai,* Cartea Românească, Bucureşti, 1937; Tudor Vişan-Miu, *La şcoală cu Regele Mihai,* Editura Corint, Bucureşti, 2016.

160 „Şcoala Voevodului Mihai", *Albina,* anul XXXVI, nr. 9,10 noiembrie 1933, p. 2.

161 Vezi, de pildă: Ion Simionescu, „Cei trei Regi", *Cele Trei Crişuri,* nr. 5-6, mai-iu- nie 1931, p. 54.

162 Mihail Manoilescu, „6 iunie 1930", *Cele Trei Crişuri,* anul XIV, nr. 5-6, mai-iunie 1933, p. 50.

163 Nichifor Crainic, „Pelerinii de la Putna", *Calendarul,* anul II, 7 august 1933, p. 1.

164 *Viaţa şi faptele M.S. Regelui Carol al II-lea cel drept, Tipografia Modernă, Bucureşti, 1931, p. 10.*

165 Este vorba, desigur, despre o imagine oficială, propagandistică. în această privinţă, vezi şi mărturia regelui Mihai, în: Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, pp. 108,116-118,135-136.

166 Cezar Petrescu, „Cartea în stradă", *Curentul,* anul V, 11 aprilie 1932, p. 3.

167 Idem, „Protecţionismul cărţii", *Curentul,* anul V, 12 octombrie 1932, p. 1.

168 Nicolae Iorga, „Noua direcţie în învăţământul românesc. Conferinţă la Radio – septembrie 1931", în Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec: conferinţe la radio 1931- 1940,* Editura Casa Radio, Bucureşti, 2001, p. 27.

169 Vezi: Direcţia Instrucţiei, Cultelor şi Artelor, Direcţia Educaţiei Poporului, *Program de lucru pentru acţiunea culturală,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1933.

170 Dimitrie Guşti, „Politica culturii şi statul cultural", în *Politica culturii: 30 de prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român,* Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1931, p. 484.

171 Emanoil Bucuţa, „O politică a culturii", *Boabe de grâu,* anul IV, nr. 3, mai 1933, p. 171.

172 Sabin Manuilă, D.C. Georgescu, „Populaţia României", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 148.

173 *Ibidem.*

174 „Serbările din Ziua Cărţii. Cuvântările rostite", *Curentul,* anul VI, 22 mai 1933, p. 7.

175 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 172.

176 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 1/1930. f. 6.

177 *Cuvântările Regelui CarolII, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literaturii şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 235.

178 Vezi, de pildă: Cezar Petrescu, „Cartea în stradă", *Curentul,* anul V, 11 aprilie 1932, p. 3.

179 Sabin Manuilă, D.C. Georgescu, *op. cit.,* p. 144.

180 Corneliu Moldovanu, „O politică a cărţii", *România literară,* nr. 38, 5 noiembrie 1932, p. 1.

181 Mihail Manoilescu, „Prejudecata presei", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 7, iulie 1933, p. 444. Vezi inclusiv: ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propa gandă, dosar nr. 466/1930, ff. 14-15.

182 Nicolae Iorga, „Noua direcţie în învăţământul românesc. Conferinţă la Radio septembrie 1931", în Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec: conferinţe la radio 1931- 1940,* Editura Casa Radio, Bucureşti, 2001, pp. 31-32.

183 Vezi: Emanoil Bucuţa, „Adunarea ASTREI", *Boabe de grâu,* anul III, nr. 10, oc tombrie 1932, p. 498; Perpessicius, „Politica culturii şi noul regim", *Cuvântul,* anul VII, 1 mai 1930, p. 1; idem, „Statul cultural", *Cuvântul,* anul VIII, 23 noiem brie 1932, p. 1; Nicolae Davidescu, „Stat cultural. Un apel al revistei «Gândirea»", *Cuvântul,* anul VII, 11 octombrie 1931, p. 1; Petru Comarnescu, „Note în jurul congresului ASTREI", *Vremea,* anul VI, nr. 305,17 septembrie 1933, p. 3; Dragoş Protopopescu, „Spre Statul cultural", *Calendarul,* anul I, 16 septembrie 1932, p. 1; Nicolae Iorga, „Statul cultural", *Neamul românesc,* anul XXVIII, 5 iunie 1933, p. 1; Dimitrie Guşti, „Politica culturii şi statul cultural", în *Politica culturii: 30 de prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român,* Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1931, pp. 476-486; idem, „Statul cui tural", *România literară,* nr. 40, 19 noiembrie 1932, p. 1; Apostol D. Culea, „Spre satul cultural", *România literară,* nr. 40,19

noiembrie 1932, pp. l-2.

184 Emanoil Bucuţa, „Cetatea Minervei”, *Ideea europeană,* anul V, nr. 120, 3-10 iunie 1923, p. 2.

185 Idem, „Adunarea ASTREI”, *Boabe de grâu,* anul III, nr. 10, octombrie 1932, p. 498.

186 Dimitrie Guşti, „Statul cultural”, *România literară,* nr. 40, 19 noiembrie 1932, p. 1.

187 Petru Comarnescu, *op. cit.,* p. 3.

188 Dimitrie Guşti, „Statul cultural”, *România literară,* nr. 40, 19 noiembrie 1932,
p. 1.

189 Idem, *Organizarea culturală: raport,* Institutul de Arte Grafice Eminescu, Bucureşti, 1934, pp. 7-9. Potrivit lui Nicolae Iorga, Carol al II-lea ar fi propus la conducerea acestui aşezământ pe Nae Ionescu (vezi: Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VI, Editura „Naţională” S. Ciornei, Bucureşti, 1939, pp. 79-80).

190 Dimitrie Guşti, „Politica culturii şi statul cultural”, în *Politica culturii: 30 de prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român,* Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1931, p. 485.

191 *Vezi: Politica culturii: 30 de prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român, Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1931.*

192 *Ibidem,* pp. VII-VIII.

193 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 6/1931.

194 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea”, Bucureşti, 1940, p. 118.

195 Nichifor Crainic, „Al treilea aşezământ de cultură la sate după şcoală şi biserică”, *Calendarul,* anul I, 17 martie 1932, p. 3.

196 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 6/1931, ff. 2-30.

197 Pentru a înţelege ideologia şi modul de funcţionare a căminelor culturale, vezi şi: Gheorghe D. Mugur, Vasile Voiculescu, *Cartea misionarului. îndreptar cultural,* Scrisul Românesc, Craiova, 1930. Pentru o viziune a unui activist cultural al Fundaţiei „Principele Carol” despre rolul acestor aşezăminte, vezi: Gheorghe D. Mugur, „Căminul cultural”, *Calendarul,* anul I, 17 martie 1932, p. 3.

198 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 3/1931, f. 9; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 645, ff. 2-14; idem, dosar nr. 684, ff. l-2;

idem, dosar nr. 698, f. 2; Petru Comarnescu, „Cetatea Universitară din Bucureşti" *Vremea*, anul VI, nr. *211*, 26 februarie 1933, p. 1; idem, „Cetatea Universitară", *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, anul XI, nr. l-4, 1933, pp. 188-209.

199 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 4/1933, f. 46.

200 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 46.

201 *Ibidem*, p. 286.

202 Inclusiv criticul literar Perpessicius şi Nicolae Basilescu (rectorul Universităţii din Bucureşti) se numără printre cei care folosesc titulaturile de „Voievodul Culturii", respectiv „Regele Culturii" când se referă la Carol al II-lea. Vezi: Perpessicius,

„Politica culturii şi noul regim", *Cuvântul,* anul VII, 1 mai 1930, p. 1; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 670, f. 21.

203 Este vorba despre o suită de conferinţe populare organizate în fiecare an sub egida acestui aşezământ cultural dirijat de istoricul Nicolae Iorga.

204 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 632, f. 26.

205 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 32.

206 *Ibidem*, p. 46.

207 Vezi: „Festivităţile de la Caransebeş cu prilejul adunării generale a ASTRA", *Cu rentul,* anul III, 15 noiembrie 1930, p. 3.

208 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* pp. 195-196.

209 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 656; idem, dosar nr. 657.

210 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 12/1930, ff. 2-3.

211 Idem, dosar nr. 23/1933, ff. l-8.

212 Idem, dosar nr. 171/1933, ff. 2-3.

213 Vezi: ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. II 14/1930, ff. l-2; idem, dosar II nr. 28/1933, f. 1; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 11/1932, f. 1; idem, dosar nr. 12/1932, ff. l-2; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 671, ff. l-3.

214 *Monitorul Oficial*, anul CI, nr. 88,14 aprilie 1933, pp. 2590-2591.

215 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 223.

216 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 17/1932, ff. l-2.

217 Emanoil Bucuţa, „Fundaţii Regale", *Boabe de grâu,* anul IV, nr. 9, septembrie 1933, p. 571.

218 Idem, „Politica culturii", Boabe de grâu, anul II, nr. 2, februarie 1931, p. 111; idem, „Drumuri noi", Boabe de grâu, anul III,nr. 8, august 1932, p. 377; idem, „Fundaţiile Culturale Regale", Boabe de grâu, anul IV, nr. 3, mai 1933, p. 172.

219 Vezi: Boabe de grâu, anul III, nr. 10, octombrie 1932, p. 498.

220 Vezi: Boabe de grâu, anul IV, nr. 5, mai 1933, p. 299.

221 Idem, p. 300.
222 Vezi: Biblioteca Centrală Universitară Carol I din Bucureşti, *Dimitrie Guşti 1880- 1955,* Editura Bibliotecii Centrale Universitare Carol I din Bucureşti, Bucureşti, 2014, pp. 92-135.
223 *Ibidem*, p. 131.

.'.24 Vezi: Emanoil Bucuţa, „Ziua cărţii", *Boabe de grâu,* anul IV, nr. 6, iunie 1933, p. 375.
.'25 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, pp. 223-224.
226 *Boabe de grâu,* anul IV, nr. 6, iunie 1933, p. 375.
227 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 197.
228 Vezi: Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 229-230; idem, „începem", *Calendarul,* anul I, nr. I, 25 ianuarie 1932, p. 1.
229 Pamfil Şeicaru, „Ajun de domnie nouă", *Curentul,* anul III, 9 iunie 1930, p. 1.
230 Idem, „Două cuvântări", *Curentul,* anul IV, 5 ianuarie 1931, p. 1.
231 Idem, „Continuitatea revoluţiei regale", *Curentul,* anul IV, 5 noiembrie 1931, p. 1.
232 Vezi, de pildă: Vladimir Donescu, „Ţara încrezătoare aşteaptă", *Vremea,* anul III, nr. 131, 18 septembrie 1930, p. 1; Constantin A. Donescu, „8 Iunie ..." *Vremea,* anul IV, nr. 190,7 iunie 1931, p. 1.
233 Nae Ionescu, „După un an", *Cuvântul,* anul VII, 7 iunie 1931, p. 1.
234 Vezi: Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 67.
235 Mircea Eliade, *Memorii 1907-1970,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 265.
236 *Ibidem*, p. 283.
237 Vezi, de pildă: Nae Ionescu, „Cum moare un regim", *Cuvântul,* anul IX, 16 decembrie 1933, p. 1.
238 Vezi: *Lumea Nouă,* anul II, nr. 12, decembrie 1933, pp. 759-760.
239 Vezi: Roland Clark, „Naţionalism and orthodoxy: Nichifor Crainic and the poli- tical culture of the extreme right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 1, 2012, pp. 107-126; Geta Marcela Pârvănescu, *Nichifor Crainic: monografie,* teză de doctorat, Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, 2008.
240 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 236.

241 Idem, „Ţara regelui Wieder şi a reginei Duduia”, *Calendarul,* anul II, 16 noiembrie 1933, p. 1.

242 Idem, „Tineretul şi creştinismul”, *Gândirea,* anul XIII, nr. 3, martie 1933, pp. 65-73; idem, „Martirajul tinerilor”, *Calendarul,* anul II, 12 iulie 1933, p. 1.

243 Nicolae Iorga, *Doi ani de Restauraţie. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut,* Tipografia Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 4.

244 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 216.
245 Vezi: Mihail Manoilescu, *România, Stat corporativ,* Tipografia Modernă, Bucureşti, 1933, p. 20; idem, „Se poate!", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 10, octombrie 1933, p. 621; idem, „Sinuciderea liberalismului", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 12, decembrie 1933, pp. 759-760.
246 Idem, „Idealul suveranităţii", *Cele Trei Crişuri,* nr. 5-6, mai-iunie 1931, p. 61; idem, *România, Stat corporativ,* Bucureşti, 1933, p. 4.
247 Idem, „6 iunie 1930", *Cele Trei Crişuri,* anul XIV, nr. 5-6, mai-iunie 1933, p. 50.
248 Idem, „Deosebiri de metodă", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 9, septembrie 1933, pp. 566-567.
249 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, f. 4.
250 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VIII-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, p. 279.
251 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 172/1933, f. 92.
252 Mihail Manoilescu, „Trei ani de domnie", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 6, iunie 1933, pp. 331-332.
253 *Neamul românesc,* anul XXVI, 6 decembrie 1931, p. 1.
254 *Nicolae Iorga, Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional, Editura PRO, Bucureşti, 1999, p. 495.*
255 Idem, „Camarilă şi camarilă", *Neamul românesc,* anul XXVIII, 7 septembrie 1933, p.l.
256 Biblioteca Centrală Universitară Carol I din Bucureşti, *Dimitrie Guşti 1880-1955,* Editura Bibliotecii Centrale Universitare Carol I din Bucureşti, Bucureşti, 2014, p. 99.
257 *Ibidem*, p. 105.
258 *Ibidem*, p. 111.
259 *Ibidem*, p. 112.
260 *Ibidem*, p. 133.
261 *Ibidem*, p. 124.
262 *Ibidem*, p. 133.
263 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, f. 4.
264 Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Editura Vestala, Bucureşti, 1999, pp. 29, 46, 193. Conform recensământului din 1930, în România existau 1 427 391 de greco-ca- tolici, iar cea mai mare parte dintre ei se aflau în Ardeal (vezi: Institutul Central de Statistică,

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, voi. II, Imprimeria Națională, București, 1938, pp. XXIV-XXVII).

265 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. X, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, București, 1997, p. 220.

266 „Sensul regionalismului ardelenilor. Declarațiile domnului Vaier Pop, ministrul Ardealului", *Curentul*, anul IV, 2 august 1931, p. 8.

267 „Stările din Ardeal. Declarațiile d-lui ministru Vaier Pop, reprezentantul Ardealului în guvern", *Neamul românesc,* anul XXVI, 28 august 1931, p. 1.

268 „Către Românii din Ardeal. Un apel al d-lui Vaier Pop", *Neamul românesc*, anul XXVII, 24 iunie 1932, p. 1.

269 *Ibidem.*

270 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 159/1931, f. 60.

271 *Vezi: Statutele organizației Acțiunea Românească și procesul-verbal de constituire, Tipografia Națională S.A., Cluj, 1923; Acțiunea românească, anul I, nr. 1, 1 noiembrie 1924.*

272 Valeriu Pop, *op. cit.,* p. 46.

273 Stelian Popescu, *Amintiri,* Editura Albatros, București, 2000, p. 136; Raoul Bossy, *op. cit.,* p. 167.

274 ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. 174/1929, f. 12.

275 Vezi: Nicolae Iorga, *Doi ani de Restaurație. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut,* Tipografia Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 4; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 172/1933, f. 79; idem, dosar nr. 2/1933, ff. 2-5.

276 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 5.

277 *Monitorul Oficial,* anul XCIX, nr. 1,1 ianuarie 1931, p. 2; idem, anul C, nr. 1,1 ianuarie 1932, p. 2; idem, anul CI, nr. 1,1 ianuarie 1933, p. 2.

278 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, București, 1997, p. 99.

279 *Ibidem*, p. 67.

280 Grigore Gafencu, *op. cit.,* p. 18.

281 ANIC, fond Casa Regală. Diverse (1912-1949), dosar nr. 14/1930, f. 17.

282 Oscar Han, „Fundațiunile Regale", *Curentul,* anul VI, 9 iunie 1933, p. 1; idem, „Fundațiile Culturale Regale ale României",

Curentul, anul VI, 13 iulie 1933, p. 1.

283 Alexandru Kiriţescu, „Trăiască Regele!", *Cuvântul,* anul VI, 17 octombrie 1930, p. 1.

284 Dragoş Protopopescu, „La Iaşi cu Suveranul", *Calendarul,* anul II, 5 noiembrie 1933, p. 1.

285 Vezi, de pildă: Emanoil Bucuţa, „întoarcerea", *Boabe de grâu,* anul I, nr. 6, august 1930, p. 370; idem, „După 500 de ani la Mănăstirea Bistriţa", *Boabe de grâu,* anul III, nr. 11, noiembrie 1932, pp. 579-582.

286 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 62.

Capitolul 4 – Drumul spre regimul autoritar. Ascensiunea autoritarismului şi naţionalismului monarhic (1934-1937)

1 Constantin A. Donescu, „Dictatură? Cu cine?", *Vremea,* anul VII, 3 iunie 1934, p. 3.

2 între 1924 şi 1937, de pildă, membrii acestei organizaţii politice comit 11 asasinate, printre ale căror victime se numără în primul rând personalităţi politice. Vezi: Zeev Barbu, „Rumania", în *European Fascism,* edited by S.J. Woolf, Weiden- feld and Nicolson, Londra, 1970, p. 158.

3 Constantin Iordachi, „God's chosen warriors: Romantic palingenesis, militarism and fascism in modern Romania", în *Comparative Fascist Studies: New Perspecti- ves,* edited by Constantin Iordachi, Routledge, Londra, 2009, p. 345.

4 Vezi: Nae Ionescu, „«Ţigani» şi «Regăţeni»", *Cuvântul,* anul VII, 13 septembrie 1931, p- 1.

5 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, p. 214.

6 Nicolae Iorga, *Doi ani de Restauraţie. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut,* Tiparul Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 44.

7 Mihail Manoilescu, „Ce rabdă hârtia", *Lumea Nouă,* nr. 10-11, octombrie-noiem- brie 1937, p. 366.

8 *Neamul românesc,* anul XXIX, 5 noiembrie 1934, p. 2.

9 Pompiliu Constantinescu, „Campania ardelenilor", *Vremea,* anul V, nr. 238, 22 mai 1932, p. 1.

10 Constantin A. Donescu, „Ţigăniile ardelenilor", *Vremea,* anul V, nr. 244, 3 iulie 1932, p. 1.

11 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 4/1936, f. 153.

12 Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român,* Editura Univers,

Bucureşti, 1998, p. 274.

13 G.M. Cantacuzino, „O Capitală”, *Revista Fundaţiilor Regale,* anul I, nr. 12, decembrie 1934, p. 581.

14 Vezi: Nicolae Iorga, „Bucureştii ca viaţă culturală şi intelectuală – conferinţă la Radio, 14 mai 1935”, în Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec. Conferinţe la Radio 1931-1940,* Editura Casa Radio, Bucureşti, 2001, p. 151; Emanoil Bucuţa, „Vatra Bucureştilor”, *Boabe de Grâu,* anul V, nr. 9, septembrie 1934, p. 576.

15 Dumitru Radu, „Luna Bucureştilor 1937”, *Urbanismul,* anul XIV, nr. 7-8, iulie- august 1937, pp. 318-320.

16 Vezi: „Luna Bucureştiului”, *Albina,* anul XXXVIII, nr. 18, 10 mai 1935, p. 14; „Capitala ţării în mare sărbătoare. La Bucureşti răsare soarele României”, *Albina,* anul XXXVIII, nr. 20, 24 mai 1935, p. 1.

17 Dumitru Radu, *op. cit,* p. 314.

18 Edward Shils, *Center and Periphery: Essays in Macrosociology,* University of Chicago Press, Chicago, 1975, pp. 3-4.

19 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 749/1936, ff. 19-20; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. I, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, p. 13.

20 „Declaraţiile făcute de Regele Carol al II-lea ziariştilor francezi la Bucureşti”, *Curentul,* anul VII, 26 iunie 1934, p. 4.

21 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. II, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1999, p. 77.

22 Idem, *însemnări zilnice,* voi. III, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2001, p. 142.

23 Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Vestala, Bucureşti, 1999, pp. 68-70; Armând Căli- nescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1990, p. 228.

24 Grigore Gafencu, *însemnări politice 1929-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1991, pp. 319-323.

25 Pentru o analiză a acestui episod, vezi: Hans-Christian Mâner, *Parlamentarismul în România (1930-1940),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 130-133.

26 Vezi: Armând Călinescu, *op. cit.,* pp. 267-269; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. I, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, pp. 164,165,168.

27 Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol al II-lea of Romania”, *The Slavonie and East European Review,* voi. 85, nr. l,2007,pp. 110-111.

28 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 6/1935, ff. 48-89.

29 Vezi: Rebecca Haynes, *op. cit.,* p. 112.

30 în această privinţă, merită să amintesc faptul că, în 1934, Constantin „Puiu" Du- mitrescu este demis din funcţia de secretar particular al monarhului şi înlocuit

cu Ernest Urdăreanu, cel care de acum înainte nu doar că girează corespondenţa regelui, ci şi intermediază legătura acestuia cu diferite personalităţi.

31 Rebecca Haynes, *op. cit.,* p. 108.

32 Hans-Christian Mâner, *op. cit.,* p. 76.

33 Vezi, de pildă: ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 11/1934, ff. 52-53; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 130/1936, f. 3; idem, dosar nr. 135/1935, f. 27; idem, dosar nr. 138/1935, vol. I, ff. 42,272; idem, dosar nr. 138/1935, vol. II, f. 37; idem, dosar nr. 136/1936, ff. 6, 15; idem, dosar nr. 146/1936, ff. 38-39; idem, dosar nr. 151/1936; idem, dosar nr. 39/1937, f. 1.

34 Este vorba despre un renumit calif arab a cărui domnie (786-809) este echivalată de istorici cu o epocă de progres politic, cultural şi economic. Tânărul Harun Al- Raşid (devenit calif la doar 23 de ani) sprijină ştiinţa şi construcţia a numeroase edificii publice, însă devine faimos şi pentru fastul curţii sale. Vezi: André Ciot, *Hardun al-Rachid et le temps des „Miile et une nuits*", Fayard, Paris, 1986.

35 Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* vol. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998,
p. 160.

36 Vezi: „M.S. Regele printre năpăstuiţii din Câmpulung", *Albina,* anul XXXVII, nr. 20, 25 mai 1934, p. 15; „Vizita M.S. Regelui Carol al II-lea la Vânjuleţ- Mehedinţi" *Curentul,* anul VII, 1 iulie 1934, p. 10; Cezar Petrescu, *Cei trei Regi,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, pp. 177-178; Ion Cheşcă, N.I. Dragomir, *Măria Sa Regele Carol al II-lea şi ridicarea poporului român,* Tipografia Curierul Tulcei, Tulcea, 1937, pp. 103-104.

37 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 141/1936, f. 46.

38 Vezi, de exemplu: „Armata Ţării. Pavăză şi scut", *Albina,* anul XXXVII, nr. 44, 9 noiembrie 1934, **p.** 1.

39 Pamfil Şeicaru, „Regele şi armata", *Curentul,* anul IX, 18 octombrie 1936, p. 1.

40 *Discursuri culturale ale M.S. Regelui Carol II,* Editura Universală Alcalay 8c Co„ Bucureşti, 1936, p. 145.

41 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940*, vol. II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 148.

42 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 833, ff. l-2; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr.

33/1934, ff. 2-8.

43 „Inaugurarea Arcului de Triumf. Cuvântarea M.S. Regelui Carol al II-lea", *Neamul românesc,* anul XXXI, 3 decembrie 1936, p. 1.

44 *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 155.

45 Idem, p. 148.

46 Nae Ionescu, „Statul partidelor politice", *Cuvântul,* anul VI, 3 august 1930, p. 1.

47 Cezar Petrescu, „Pentru sănătatea satelor", *Curentul,* 10 septembrie 1932, p. 1; idem, *Cei trei Regi,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 159.

48 Vezi: Dimitrie Guşti, „Politica culturii şi statul cultural", în *Politica culturii: 30 de prelegeri publice şi comunicări organizate de Institutul Social Român,* Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1931, pp. 485-486.

49 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 3/1936, ff. 2-7.

50 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 31.

51 O fotografie de la începutul acestui deceniu înfăţişează pe masa de lucru a regelui o statuetă sub forma unei ţărănci purtând un ulcior cu apă, de fapt o reprezentare plastică inspirată de persoana Măriei Modura. Vezi: Gabriel Marinescu, Ion Modreanu, Constantin Buruiană, *Carol al II-lea, Regele românilor: cinci ani de domnie 1930-1935,* Institutul de Arte Grafice „Eminescu", Bucureşti, 1935, p. 63.

52 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia *pentru* Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 150.

53 Idem, voi. II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 295.

54 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 237/1935, voi. I, f. 176.

55 Idem, dosar nr. 3/1936, f. 46.

56 Vezi: Alexandru Lascarov-Moldovanu, *La apusul soarelui,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1938, p. 133; Teofil Sidorovici, *Din viaţa unui fiu de Rege,* Editura Casei Şcoalelor şi Culturii Poporului, Bucureşti, 1937, pp. 13-14.

57 *Catalogul Echipelor Regale Studenţeşti,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 28.

58 Vezi: *Neamul românesc,* anul XXX, 7 iunie 1935, p. 1; *Vremea,* anul VIII, 16 august 1935, p. 11.

59 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Silex,

București, 1995, p. 157.

60 „Politica şi satele", *Albina,* anul XXXVI, nr. 10,17 noiembrie 1933, p. 1.

61 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 146/1936, f. 12.

62 *Ibidem*, f. 16.

63 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 95/1937, f. 14.
64 Idem, dosarnr. 139/1934, ff. 28-29.
65 Idem, dosarnr. 237/1935, vol. I, f. 91.
66 Idem, dosarnr. 146/1934, f. 24. >
67 Idem, dosar nr. 34/1935, f. 6.
68 Idem, dosar nr. 15/1935, ff. l-3.
69 Dimitrie Guşti, „Realitate, ştiinţă şi reformă socială", *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, anul I, nr. 1,1 aprilie 1919, pp. V-XXVII.
70 *Henri H. Stahl, Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice, Editura Minerva, Bucureşti, 1'981, p. 359.*
71 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 130/1936, f. 5.
72 *Ibidem,* f. 3.
73 *Ibidem*, ff. 3-4.
74 Dimitrie Guşti, „Realitate, ştiinţă şi reformă social" *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială,* anul I, nr. 1,1 aprilie 1919, pp. XVII-XX.
75 Traian Herseni, *Tehnica monografiei sociologice,* Editura Institutului Social Român, Bucureşti, 1934, p. 149.
76 Vezi: Mihail Manoilescu, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938.
77 Idem, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti,* Editura Athena, Bucureşti, 1997, p. 131.
78 Idem, „Privind spre lumea de mâine. Inginerii", *Lumea Nouă,* anul II, nr. 8, august 1933, pp. 459-464.
79 *Idem, Le parti unique: institution politiques des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1937, p. 49.*
80 Idem, „6 iunie 1930", *Cele Trei Crişuri,* anul XIV, nr. 5-6, mai-iunie 1933, p. 50.
81 Vezi: Nichifor Crainic, „Mareşalul şi Garda", *Calendarul,* anul II, 8 decembrie 1933, p. 1; idem, *Zile albe, zile negre. Memorii,* vol. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 264-265.
82 Pamfil Şeicaru, „Naţionalismul creator", *Curentul,* anul VI, 18 decembrie 1933, p. 1.
83 Mihail Manoilescu, „Ţară fără tineret", *Lumea Nouă,* anul I, nr. 3, iunie 1932, p. 72; idem, „Iarăşi ţara fără tineret", *Lumea Nouă,* anul I, nr. 4, iulie 1932, p. 41; idem, „Către un nou ideal naţional", *Lumea Nouă,* nr. 4, aprilie 1934, p. 195; „Importantele declaraţii ale domnului senator Mihail Manoilescu", *Ordinea,* anul IV, 6 februarie 1935, p. 5; *Tendinţele tinerei generaţii: două conferinţe deMircea Vulcă- nescu şi Mihail Manoilescu,* Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1934, p. 28.

84 Emanoil Bucuța, „Excursiile școlare”, *Boabe de Grâu,* anul IV, nr. 6, iunie 1933, pp. 382-384; idem, „Organizări ale tinerimii”, *Boabe de Grâu,* anul V, nr. 2, februarie 1934, p. 98.
85 Cezar Petrescu, „Reculegere”, *Curentul,* anul VII, 4 ianuarie 1934, p. 1; idem, „Problema tineretului”, *Curentul,* anul VII, 24 ianuarie 1934, p. 1.
86 Constantin A. Donescu, „O singură problemă: tineretul”, *Vremea,* anul VII, 28 ianuarie 1934, p. 1; idem, „Absența tineretului”, *Vremea,* anul VII, 13 mai 1934, p. 3; idem, „Serbarea tineretului”, *Vremea,* anul IX, 7 iunie 1936, p. 3; idem, „Măsuri de ordine”, *Vremea,* anul X, 14 martie 1937, p. 3.
87 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 36/1935, f. 1.
88 *Ibidem.*
89 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 804, ff. 2-4.
90 Pentru mai multe informații despre Asociația Arcașilor din Bucovina, vezi monografia: Filaret Doboș, *Arcașii. Gânduri și fapte din Țara de Sus*, Tipografia Cernăuțeanu Teodot, Cernăuți, 1940.
91 ANIC, fond Fundațiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 1/1930, f. 6.
92 Vezi: V. Beneș, „Ardealul biopolitic”, *Vremea,* anul X, 24 ianuarie 1937, p. 8.
93 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 85/1937, f. 20.
94 Idem, dosar nr. 36/1935, f. 2.
95 Idem, dosar nr. 749/1936, f. 15.
96 Oficiul de Educație a Tineretului Român, *Ce este Străjeria – 8 Iunie 1937,* Institutul de Arte Grafice și Editură Marvan, București, 1937, pp. 5-8.
97 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 26/1936, f. 10.
98 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 36/1935, f. 1.
99 Pentru detalii privind organizarea străjeriei, vezi: *Monitorul Oficial,* anul CV, nr. 233, 8 octombrie 1937, pp. 8190-8192.
100 *Almanahul străjerilor 1937,* Imprimeria S.A.R., București, 1937, p. 131.
101 ANIC, fond Fundațiile Culturale Regale. Centrala (1921 -1946), dosar nr. 15/1935, £6.
102 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 131/1935, f. 35; ANIC, fond Fundațiile Culturale Regale.

Centrala (1921-1946), dosar nr. 28/1935, f. 12; Henri H. Stahl, *op. cit.,* p. 296.

103 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 26/1936, ff. 10-13. Vezi şi: *Cea dintâi vacanţă universitară dăruită muncii de folos obştesc,* f.e., Bucureşti, 1937.

104 Henri H. Stahl, *op. cit.,* pp. 273-297.

105 Octavian Neamţu, „înţelesul muncii noastre", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 85.

106 Idem, „A III-a campanie de muncă a echipelor studenţeşti", *Sociologie românească,* anul I, nr. 10, octombrie 1936, p. 35.

107 Dimitrie Guşti, „Cuvânt de bun sosit la întoarcerea echipelor studenţeşti", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 66.

108 *Catalogul Echipelor Regale Studenţeşti,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 3.

109 Octavian Neamţu, „Despre noi, cei din echipe", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 90.

110 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 64/1937, f. 16.

111 A *III-a expoziţie a Echipelor Regale studenţeşti: catalog,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, pp. 31-32.

112 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 58/1937.

113 Pentru un text care analizează acest episod, vezi: Valentin Săndulescu, „Sacrali- sed Politics in Action: the 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moţa and Vasile Marin", în Matthew Feldman, Marius Turda, Tudor Georgescu (eds), *Clerical Fascism in Interwar Europe,* Routledge, Londra, 2008, pp. 47-57.

114 Traian Sandu, „Le conflit entre fascisme et monarchisme en Roumanie: données structurelles et grandes étapes, 1934-1938", în *La périphérie du fascisme. Spécification d'un modèle fasciste au sein de sociétés agraires: le cas de l'Europe centrale entre les deux guerres,* sous la direction de Catherine Horel, Traian Sandu, Fritz Taubert, Cahiers de la

Nouvelle Europe, L'Harmattan, Paris, 2005, pp. 102-103.

115 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 26/1936, f. 54.

116 Henri H. Stahl, „Etica muncii în echipe", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 75.

117 Octavian Neamţu, „Despre noi, cei din echipe", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 90.

118 *Ibidem*, p. 91.

119 Idem, „Ţărani, muncitori şi cărturari", *Albina,* anul XXXIX, nr. 45,13 noiembrie 1936, p. 12.

120 Henri H. Stahl, *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice,* Editura Minerva, Bucureşti, 1981, pp. 299, 313.

121 *Zoltán Rostás, Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987), Editura Paideia, Bucureşti, 2001, p. 146.*
122 Constantin Enescu-Bughea, *Sunt străjer! Cartea năzuinţelor tinereşti,* Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1936, pp. 113-114.
123 Oficiul de Educaţie a Tineretului Român, Ce *este Străjeria – 8 Iunie 1937,* Institutul de Arte Grafice şi Editură Marvan, S.A.R., Bucureşti, 1937, p. 4.
124 „Cuvântarea M.S. Regelui pentru tineretul român. Ora străjerilor", *Albina,*
anul XXXVIII, m. 49, 13 decembrie 1935, p. 1.
125 *Cuvântările Regelui Carol II,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 236.
126 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 4/1935, f. 1.
127 Idem, dosar nr. 37/1937, ff. l-3.
128 Idem, dosar nr. 1/1937, f. 2.
129 Idem, dosar nr. 11/1937, ff. 4-21.
130 Idem, dosar nr. 12/1934, ff. l-8.
131 Constantin A. Donescu, „Restauraţia, reazemul tineretului", *Vremea,* anul X, 13 iunie 1937, p. 3.
132 Ion Cheşcă, N.I. Dragomir, *Măria Sa Regele Carol al II-lea şi ridicarea poporului român,* Tipografia Curierul Tulcei, Tulcea, 1937, p. 29.
133 *George Beuran, Majestatea Sa Regele Carol al II-lea, Regele Copiilor, Bucureşti, 1935, p. 7.*
134 Teofil Sidorovici, *Din viaţa unui fiu de Rege,* Editura Casei Şcoalelor şi Culturii Poporului, Bucureşti, 1937, p. 11.
135 Pentru o viziune *carlistă* asupra educaţiei pe care o primeşte prinţul, vezi: Ion Conea, *Cum învaţă a-şi cunoaşte ţara Măria Sa Mihai,* Cartea Românească, Bucureşti, 1937; Teofil Sidorovici, *Din viaţa unui fiu de Rege,* Editura Casei Şcoalelor şi Culturii Poporului, Bucureşti, 1937.
136 Octavian Neamţu, „Şcoala de echipier a Măriei Sale Marelui Voevod Mihai", *Albina,* anul XXXIX, nr. 44, 6 noiembrie 1936, p. 12.
137 Vezi: *Curentul,* anul X, 14 decembrie 1937, p. 1.
138 *Monitorul Oficial,* anul CI, nr. 88,14 aprilie 1933, pp. 2590-2591.
139 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, „Închinare", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul I, nr. 1, ianuarie 1934, pp. 3-4.
140 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946),

dosar nr. 3/1936, f. 11.

141 Dimitrie Guşti, „Idei călăuzitoare pentru munca culturală la sate”, *Căminul Cultural,* anul I, nr.T, noiembrie 1934, p. 4.

142 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 1/1936, f. 12.

143 *Fundaţia Culturală Regală Principele Carol 1934-1938,* Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, pp. 20-21.

144 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 136/1936, f. 8.

145 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), nr. dosar 24/1937.

146 Idem, dosar 12/1934, f. 65.

147 Fundaţia Culturală Regală Principele Carol 1934-1938, Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, p. 7.

148 *Echipe studenţeşti la sate: program de lucru şi rezultate. întâiul an: 1934, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, Bucureşti, 1935, p. 75.*

149 Există şi cămine culturale autonome, neafiliate Fundaţiei. în Ardeal şi Banat, acestea sunt administrate de ASTRA.

150 *îndrumător al muncii culturale la sate,* ediţia a Il-a, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, Bucureşti, 1937, p. 20.

151 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 15/1935, f. 17.

152 Vezi, de pildă: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 10/1935, f. 27.

153 Biblioteca Centrală Universitară Carol I din Bucureşti, *Dimitrie Guşti 1880-1955,* Biblioteca Centrală Universitară Carol I, Bucureşti, 2014, p. 142.

154 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 10/1934, f. 5; idem, dosar nr. 3/1936, f. 36.

155 A *III-a expoziţie a Echipelor Regale studenţeşti: catalog,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, Bucureşti, 1937, p. 7.

156 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 3/1936, f. 82.

157 *Echipe studenţeşti la sate: program de lucru şi rezultate. întâiul an: 1934,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol” Bucureşti, 1935, pp. 16-19.

158 „M.S. Regele în mijlocul nostru. Expoziţia şi programul de lucru al culturii populare”, *Albina,* anul XXXVII, nr. 20, 25 mai 1934, p. 15.

159 Stahl face, de fapt, o aluzie la specificul politicilor

culturale iniţiate înainte de război de Spiru Haret (1851-1912), fost ministru al instrucţiunii publice în anii 1897-1899, 1901-1904, 1907-1910. Vezi: *Spiru Haret, 1851-1912: biobibliografie,* Biblioteca Centrală Universitară din Bucureşti, Bucureşti, 2005.

160 *Henri H. Stahl, Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 280.*

161 Vezi: Emanoil Bucuţa, „Cartea organizată", *Boabe de Grâu,* anul V, nr. 2, februarie 1934, pp. 102-105; idem, „Librării la sate", *Boabe de Grâu,* anul V, nr. 8, august 1934, pp. 502-503; Oscar Han, „Sărbătorirea gândului scris", *Curentul,* anul VIII, 15 mai 1935, p. 1; Pamfil Şeicaru, „Serbările ASTREI", *Curentul,* anul IX, 21 septembrie 1936, p. 12; Camil Petrescu, „Noua structură în cultura românească", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul IV, nr. 7, iulie 1937, pp. 173-175.

162 Cezar Petrescu, *Cei trei Regi,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 173.

163 Idem, „Destinul cărţii româneşti", *Curentul,* anul VIII, 13 mai 1935, p. 1.

164 Vezi, de pildă, volumele istoricului Ioan Lupaş: Ioan Lupaş, *Trecutul nostru românesc. Scurt manual de istorie naţională,* Editura Asociaţiunii ASTRA, Sibiu, 1934, p. 243; idem, *Istoria Unirii Românilor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1938, p. 394.

165 Zoltán Rostás, *op. cit.,* p. 110.

166 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 3/1936, f. 14.

167 *Ibidem,* f. 16.

168 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 2/1936, f. 1.

169 Vezi, de pildă: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 657, f. 28; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 12/1930, ff. 2-3; idem, dosar nr. 17/1934, ff. l-2; idem, dosar nr. 142/1934, f. 50; idem, dosar nr. 4/1935, f. 1; idem, dosar 131/1935, ff. 3, 429; idem, dosar nr. 138/1935 voi. I, ff. 59-60; idem, dosar nr. 138/1935, voi. II, ff. 76,113, 269.

170 Idem, dosar nr. 237/1935, voi. I, f. 35.

171 *Ibidem,* f. 360.

172 De pildă, în 1934, când în cadrul Fundaţiilor Culturale Regale se dezbate ideea publicării unei cărţi de istorie despre

unirea românilor care urma să apară în colecţia *Cartea Satului,* Carol al II-lea îşi exprimă dorinţa ca ea să fie scrisă de istoricul ardelean Ioan Lupaş. Volumul apare în cele din urmă în 1938: vezi Ioan Lupaş, *Istória Unirii Românilor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1938.

173 Zoltán Rostás, *op. cit,* p. 110.

174 Vezi: *Albina,* nr. 49,13 decembrie 1935.

175 Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, p. 244.

176 Mircea Eliade, *Memorii 1907-1960,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1997, pp. 316-317.

177 *Discursuri culturale ale M.S. Regelui Carol II,* Editura Universală Alcalay & Co., Bucureşti, 1936, p. 118.

178 Idem, p. 128.

179 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al Il-lea", Bucureşti, 1940, pp. 165-166.

180 Mihai Sebe, *Nae Ionescu – de la mystique de la monarchie à la mobilisation totalitaire,* teză de doctorat, Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea din Bucureşti, 2012, pp. 228-229.

181 în această privinţă, Henri H. Stahl îl prezintă pe Victor Ion Popa ca pe *„un fanatic al lui CaroF.* Vezi: Zoltán Rostás, *op. cit.,* p. 110.

182 în ianuarie 1934, Carol al Il-lea îl numeşte pe Guşti în funcţia de director al Fundaţiilor Culturale Regale, post pe care acesta îl deţine până în 1940.

183 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 10/1934, f. 4; idem, dosar nr. 3/1936, f. 8; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 131/1935, ff. l-2; Dimitrie Guşti, *La monographie et l'action monographique en Roumanie,* Les Éditions Domat-Montchrestien, Paris, 1935.

184 Cezar Petrescu, „Prospectarea satelor", *Curentul,* anul VIII, 23 septembrie 1935, p. 1.

185 Pamfil Şeicaru, „Condiţia esenţială a biruinţei", *Curentul,* anul VII, 11 iunie 1934,
p. 1.

186 Idem, „Meseria de Rege", *Curentul,* anul VII, 27 iunie 1934, p. 1.

187 Idem, „Un Stat iară autoritate", *Curentul,* anul VIII, 30 august 1935, p. 1; idem, „Steagul cârpit din gara Jimbolia" *Curentul,* anul IX, 18 iulie 1936, p. 1.

188 Vladimir Donescu, „Ţara are un conducător", *Vremea,* anul VIII, 9 iunie 1935, p.3.

189 Constantin A. Donescu, „Reconfortantul discurs al Regelui",

Vremea, anul VIII, 8 ianuarie 1935, p. 3.

190 Idem, „Conferinţa domnului prefect", *Vremea,* anul VIII, 16 iunie 1935, p. 3.

191 Nichifor Crainic, „Ţara regelui Wieder şi a reginei Duduia", *Calendarul,* anul II, 16 noiembrie 1933, p. 1. Vezi şi: Roland Clark, „Naţionalism and orthodoxy: Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 1, 2012, p. 113.

192 Reapariţia *Calendarului,* ziar pus la index odată cu arestarea sa, este interzisă de autorităţi.

193 Nichifor Crainic, „Slugărnicie şi demnitate", *Sfarmă-Piatră,* anul II, nr. 33,9 iulie 1936, p. 2; idem, „Nicolae Titulescu", *Sfarmă-Piatră,* anul II, nr. 37,7 august 1936, p. 2.

194 Idem, *Programul statului etnocratic,* Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1937. Iniţial, Crainic elaborase acest text ca pe un program al Partidului Naţional- Creştin, pe care îl fondează împreună cu A.C. Cuza şi Octavian Goga în iulie 1935 (vezi: Roland Clark, „Naţionalism and orthodoxy: Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 1,2012, pp. 116-118).

195 Nichifor Crainic, *Programul statului etnocratic,* Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1937, pp. 55-56.

196 Idem, *Puncte cardinale în haos,* Editura Albatros, Bucureşti, 1998, p. 11.

197 *Ibidem,* p. 12.

198 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 3/1936, f. 16.

199 Vezi: Nichifor Crainic, „Trăiască Regele!", *Calendarul,* anul II, 9 iunie 1933, p. 1.

200 *Vezi: Mihàil Manoilescu, Le parti unique: institution politiques des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936; idem, Le siècle du corporatisme: doctrine du corporatisme intégral et pur, Librairie Félix Alcan, Paris, 1934.*

201 Armand Călinescu, *op. cit.,* p. 215.

202 Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 386-389; idem, „De ce am fost la Nürenberg", *Lumea Nouă,* nr. 9, septembrie 1936, p. 443.

203 Vezi: Mihail Manoilescu, „Dictatura romană", *Lumea Nouă,* nr. 7,

iulie 1934, p. 394.

204 *Idem, „Neoliberalismul”, în Doctrinele partidelor politice. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, Cultura Naţională, Bucureşti, 1922, pp. 141-161.*

205 Idem, *Curs de ştiinţe economice, organizare şi raţionalizare,* Şcoala Politehnică „Regele Carol al II-lea”, Bucureşti, 1934, p. 400; „Importantele declaraţii ale domnului senator Mihail Manoilescu”, *Ordinea*, anul IV, 6 februarie 1935, p. 5.

206 Idem, „Economia naţională organizată”, *Buletinul A.G.I.R.*, anul XIV, nr. 10, octombrie 1932, pp. 485-487; idem, *România: stat naţional-corporativ,* ediţia a II-a, Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1934.

207 Manoilescu prezentase regelui încă din 1932 un asemenea plan, pe care îl elaborează de această dată împreună cu economistul Virgil Madgearu. Iniţiativa lui se petrece însă prea devreme. în primii săi ani de domnie, Carol al II-lea este destul de precaut când este vorba despre aplicarea unor reforme radicale. Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 1183, ff. l-60.

208 *Mihail Manoilescu, Le parti unique: institution politiques des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936.*

209 *Emilio Gentile, La voie italienne au totalitarisme. Le parti et l’État sous le régime fasciste, Éditions du Rocher, Paris, 2004, pp. 54, 57.*

210 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1936, f. 12; Nicolae Iorga, *Memorii,* vol. VII, Tiparul Aşezământului Grafic Datina Românească, Bucureşti, 1938, p. 146.

211 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. III, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2001, p. 154.

212 Mihail Manoilescu, „Domn şi dictator”, *Lumea Nouă,* nr. 9, septembrie 1935, pp. 440-441.

213 *Idem, Le parti unique: institution politique des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936, p. 135.*

214 *Idem, Le siècle du corporatisme: doctrine du corporatisme intégral et pur, Librairie Félix Alcan, Paris, 1936, pp. 356-357.*

215 *Idem, România: stat naţional-corporativ,* ediţia a II-a, Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1934, p. 7.

216 *Ibidem*, p. 39.

217 Idem, „Un conflict penibil”, *Lumea Nouă,* nr. 1, ianuarie 1935, pp. 38-39.

218 Idem, „Un Congres studenţesc”, *Lumea Nouă,* nr. 9, septembrie 1936, p. 410; idem, „La 10 decembrie”, *Lumea Nouă,* nr. 12, decembrie 1936, pp. 540-541; idem, „Altădată, la congresele noastre”, *Lumea Nouă,* nr. 9, septembrie 1936, p. 444.

219 Idem, „Cartea Căpitanului", *Lumea Nouă,* nr. 10-11, octombrie-noiembrie 1936, pp. 453-459. Mijlocirea unor întâlniri între Corneliu Zelea-Codreanu şi Victor Slăvescu (guvernatorul Băncii Naţionale), respectiv un ziarist francez ne demonstrează cât de apropiate sunt relaţiile dintre Manoilescu şi „Căpitan". Vezi: Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, pp. 141,184.

220 Mihail Manoilescu, „De la Lord Byron la Ion Moţa", *Lumea Nouă,* nr. 1, ianuarie 1937, pp. 3-5.

221 Idem, „Sensul anti-burghez al revoluţiei naţionale", *Lumea Nouă,* nr. 10-11, octombrie-noiembrie 1937, pp. 315-334.

222 Vezi: Nicolae Iorga, *Sensul tradiţional al monarhiei*, Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1934; idem, „Regele şi Ţara”, *Neamul românesc,* anul XXXI, 2 martie 1936, p. 1.

223 Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională” S. Ciornei, Bucureşti, 1938, pp. 245, 301.

224 Vezi: „Domnul Vaier Pop la Oradea” *Curentul,* anul VIII, 9 aprilie 1935, p. 1; „Congresul anual al asociaţiei ASTRA la Satu-Mare”, *Curentul,* anul VIII, 17 septembrie 1935, p. 1; „Marea manifestaţie liberală de la Orhei”, *Curentul,* anul IX, 21 octombrie 1936, p. 5; „Solemnitatea desvelirii bustului Regelui Carol al II-lea la Oradea”, *Neamul românesc,* anul XXXII, 8 iunie 1937, p. 2; „Punerea pietrei fundamentale a Palatului Ministerului Industriei şi Comerţului”, *Neamul românesc,* anul XXXII, 5 noiembrie 1937, p. 2; Valeriu Pop, *Un mare proces de limpezire politică în Ardeal: Iuliu Maniu, omul nefast al României întregite – discurs rostit la întrunirea politică din Alba-Iulia în ziua de 5 decembrie 1937,* Tipografia Universală, Cluj, 1937; idem, „Prefaţă” la *Codul Penal Regele Carol al 11-lea adnotat,* voi. I, Editura Librăriei Socec & Co, Bucureşti, 1937, pp. VII-VIII.

225 Vezi: *Curentul,* anul VI, 24 noiembrie 1933, p. 1; *Curentul,* anul VII, 2 decembrie 1934, p. 5; *Curentul,* anul X, 27 ianuarie 1937, p. 8; „Comemorarea Unirii Ardealului în Bucovina. Festivităţile de la Rădăuţi. Discursul domnului ministru Ion Nistor”, *Neamul românesc,* anul XXXII, 5 decembrie 1937, p. 3.

226 Vezi: „Aniversarea Unirii Basarabiei cu patria-mumă. Discursul domnului Ion Inculeţ”, *Curentul,* anul VIII, 12 aprilie 1935, p. 2; „Comemorarea Unirii Ardealului. Cuvântarea domnului Inculeţ la Radio”, *Curentul,* anul VIII, 4 decembrie 1935, p. 6; *Neamul românesc,* anul XXX, 5 decembrie 1935, p. 1.

227 *Valeriu Pop, Un mare proces de limpezire politică în Ardeal: Iuliu Maniu, omul nefast al României întregite – discurs rostit la întrunirea politică din Alba-Iulia în ziua de 5 decembrie 1937, Tipografia Universală, Cluj, 1937, p. 16.*

228 Vezi: Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. III, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2001, p. 154.

229 „Solemnitatea Dezvelirii bustului lui I.G. Duca la Ploieşti. Cuvântările ţinute în piaţa oraşului”, *Curentul,* anul IX, 26 aprilie 1936, p. 5.

230 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea”, Bucureşti, 1940, pp.

197,202.

231 *Bogdan Furtună, Monografia Monumentului „Eroilor Aerului”, ie., Bucureşti, 1939, p. 5.*

232 Vezi, de pildă, o serie de scrisori ale generalilor Paul Angelescu şi Constantin Ştefanescu-Amza (ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 39/1934, f. 1; ANIC, fond Regele Carol al Il-lea. Arhiva personală, dosar nr. 11/38).

233 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 156/1936.

Capitolul 5 – România Mare carlistă (1938-1940)

1 Vezi: Kurt W. Treptow, „Alegerile din decembrie 1937 şi instaurarea dictaturii regale”, în *România şi al doilea Război Mondial,* Centrul de Studii Româneşti, Iaşi, 1996.

2 Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, pp. 233-234.

3 Vezi: Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, pp. 105-106.

4 Sunt vizaţi în special evreii veniţi în România Mare în primii ani de după război.

5 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 18, 22 ianuarie 1938, pp. 314-316. Vezi şi: „Primele măsuri ale noului guvern”, *Curentul,* anul X, 31 decembrie 1937, p. 12.

6 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 7/1936, ff. 3-7,

' 7 *Rebecca Haynes, Politica României faţă de Germania între 1936 şi 1940, Editura*

Polirom, Iaşi, 2003, p. 176.

8 Carol al Ildea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* pp. 232-234.

9 Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitas, Bucu reşti, 1990, p. 372.

10 Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* pp. 150-151.

11 Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea”, Bucureşti, 1991, p. 240.

12 Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 56-57.

13 Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* p. 147; Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* voi. IX, partea a VUI-a, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, pp. 62-63; Vezi şi: Elena Lupescu,

Memorii, Editura Teşu, Bucureşti, 2012, p. 48.

NOTE

14 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 775, f. 6, 7, 11.

15 Aprilie 1931 – iunie 1932. ' "

16 Iunie 1930 – aprilie 1931.

17 Constantin Argetoianu, *op. cit.,* pp. 62-63.

18 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* p. 172; Constantin Argeto- ianu, *însemnări zilnice,* voi. I, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, pp. 20, 129; idem, *însemnări zilnice,* voi. II, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1999, p. 194.

19 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. III, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2001, pp. 142, 216, 217,233, 307.

20 Mihail Manoilescu, „Oportunitatea revizuirii Constituţiunei", *Lumea Nouă,* nr. 9, septembrie 1934, pp. 478-480.

21 Pamfil Şeicaru, „Dreapta şi stânga", *Curentul,* anul VIII, 25 noiembrie 1935, p. 1.

22 Idem, „A început hora dezmăţului electoral", *Curentul,* anul X, 6 noiembrie 1937,
p.2.

23 Idem, „Retranşările perimaţilor", *Curentul,* anul X, 30 decembrie 1937, p. 2.

24 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 306.

25 Idem, pp. 311, 314.

26 Idem, p. 306; ANlC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 15/1938, f. 32; Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* voi. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 224.

27 *Constituţiunea „Regele Carol al II-lea",* Tipografia „Lupta", Bucureşti, 1938, pp. 10,15.

28 „Art. 30. Regele este Capul Statului; Art. 31. Puterea legislativă se exercită de Rege prin Reprezentaţiunea Naţională, care se împarte în două Adunări: Senatul şi Adunarea Deputaţilor. Regele sancţionează şi promulgă legile. înainte de a i se da sancţiunea regală, legea nu e valabilă. Regele poate refuza sancţiunea. [...] Iniţiativa legilor este dată Regelui. [...] Art. 32. Puterea executivă este încredinţată Regelui, care o exercită prin Guvernul Său, în modul stabilit prin Constituţie. Art. 33. Puterea judecătorească se exercită de organele ei. Hotărârile judecătoreşti se pronunţă în virtutea legii. Ele se execută în numele Regelui" (*ibidem,* p. 15).

29 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 42, 20 februarie 1938, p. 954.

30 Vezi, de pildă: Andrei Rădulescu, „Constituţia Regele Carol al II-lea", în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* voi. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 102.

31 Vezi: Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, pp. 121, 138; Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, pp. 457, 460; Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* voi. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 200.

32 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 208; Armând Călinescu, *op. cit.,* p. 404.

33 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 15/1938, f. 32; Miron Cristea, „România Nouă şi Constituţia ei", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II,* Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1939, p. 9.

34 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 48, 27 februarie 1938, p. 1106.

35 Victor Slăvescu, *op. cit.,* p. 224.

36 Se împrumută astfel un termen folosit în Evul Mediu pentru a denumi circumscripţiile administrative din principatul Moldovei. Vezi: Nicolae Stoi- cescu, Ovid Sachelarie (coord.), *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar,* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1988, pp. 481-482.

37 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 62, ff. 25-26.

38 Vezi în această privinţă un discurs al ministrului muncii, Mihail Ralea, reprodus în: *Muncă şi Voe Bună,* anul II, nr. 9,1 mai 1940, p. 1.

39 Emanoil Bucuţa, „Timpul liber al muncitorului", *Boabe de grâu,* anul IV, nr. 5, mai 1933, pp. 304-309. Despre chestiunea mimetismului carlist discut în capitolul următor.

40 Vezi: Ioan Chiper, „Considérations on the Numerical Evolution and Ethnie Composition of the Romanian Communist Party, 1921-1952", *Arhivele Totalitarismului,* anul X, nr. 34-35, 2002, p. 17.

41 „Noi cartiere muncitoreşti", *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 50, 7 decembrie 1938, p. 3.

42 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 213,15 septembrie 1939, p. 5402.

43 *Legea Frontului Renaşterii Naţionale,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940, p. 3.

44 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 312.

45 *Legea pentru înfiinţarea organizaţiei politice a Frontului Renaşterii Naţionale din 16 decembrie 1938 şi Regulamentul de funcţionare din 5 ianuarie 1939, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939, p. 9.*

46 *Ion N. Diaconescu, Guvernul Renaşterii Naţionale. Noua eră constituţională: album omagial, Tiparul Românesc, Bucureşti, 1939, p. 12.*

47 *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 9,13 ianuarie 1939, p. 3.

48 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. VIII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, p. 42.

49 *Armand Călinescu, „Prefaţă" la Legea pentru înfiinţarea organizaţiei politice a Frontului Renaşterii Naţionale din 16 decembrie 1938 şi Regulamentul de funcţionare din 5 ianuarie 1939, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939, p. 10.*

50 ANIC, fond Frontal Renaşterii Naţionale, dosar nr. 7, pp. 253-256.

51 Theodor Vlădescu, *Frontul Renaşterii Naţionale. Origina şi doctrina,* Imprimeriile „Adeverul", Bucureşti, 1939; Gheorghe Florin Hodinăuanu, *Frontul Renaşterii Naţionale din punct de vedere istoric, psihologic şi politic,* Tipografia ziarului'Uni- versul, Bucureşti, 1940; Ion V. Gruia, „Ideologia Frontului politic unic", *Curentul,* anul XII, 10 ianuarie 1939, p. 3.

52 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 2, f. 133.

53 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 142, 22 iunie 1940, p. 3122.

54 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 193-194.

55 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 775, f. 13.

56 Mihail Manoilescu, „Pentru inginerii *cadastrali", Buletinul A.G.I.R.,* anul XIX, nr. 8, august 1937, p. 267.

57 *Idem, Le parti unique: institution politique des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936.*

58 Manoilescu afirmă acest lucru în cadrul unei conferinţe susţinute la Iaşi în 23 ianuarie 1938. Textul conferinţei este reprodus în: *Buletinul A.G.I.R.,* anul XX, nr. 2, februarie 1938, *pp.* 34-36.

59 Octavian Neamţu, „Cuvinte despre înţelesul unei legiuiri noi: Serviciul Social", *Căminul Cultural,* anul IV, nr. *9,* septembrie 1938, p. 397.

60 Emilio Gentile, *Quest-ce que le fascisme? Histoire et interprétation,* Gallimard, Paris, 2004, pp. 115-116.

61 Bernard Bruneteau, *lîâge totalitaire: idées reçues sur le*

totalitarisme, Éditions Le Cavalier Bleu, Paris, 2010, p. 12. Vezi şi: idem, *Les totalitarismes,* deuxième édition, Armand Colin, Paris, 2014.

62 ANIC, fond Frontal Renaşterii Naţionale, dosar nr. 2, ff. 29-30.

63 Idem, dosar nr. 848, £ 22.

64 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. VI, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, pp. 12-13.

65 ANIC, fond Frontal Renaşterii Naţionale, dosar nr. 253, vol. I, £ 251.

66 Constantin Rădulescu-Motru, „Frontul Renaşterii Naţionale", *Cele trei Crişuri,* anul XX, nr. l-2, ianuarie-februarie 1939, p. 13.

67 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 36, £ 6.

68 Idem, dosar nr. 857, £ 1.

69 *Ibidem*, £ 3.

70 Cezar Petrescu, „Domnia Regelui Carol al II-lea", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 945.

71 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 48, 27 februarie 1938, p. 1106.

72 Mihail Ralea, „Munca în noul regim", în *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români, Bucureşti, 1938, p. 7; ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 62, f. 25; tin Garoflid, Nicolae Cornăţeanu, „Politica agricolă", în *Enciclopedia României,* voi. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 159.

73 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 49, 1 martie 1938, pp. 1132-1133; idem, nr. 59, 12 martie 1938, pp. 1385-1386.

74 *Pastorale, predici şi cuvântări ţinute de adormitul întru fericire Dr. Miron Cristea, Patriarhul României, voi. VII, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1939, p. 205.*

75 Mihail Ralea, „Sărbătoarea muncii", *Cele trei Crişuri,* anul XX, nr. 9-10, septem- brie-octombrie 1939, p. 168; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 202/1938, f. 230.

76 *Almanahul străjerilor 1940,* Editura Librăriei Socec & Co., Bucureşti, 1940, pp. 99-100.

77 Dimitrie Guşti, „Ştiinţa naţiunii", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 30.

78 *Curentul,* anul XIII, 16 februarie 1940, p. 10.

79 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 157, ff. 90-91.

80 Alexandru Bădăuţă, *România la lucru,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940, pp. V-VI.

81 Subsecretariatul de Stat al Propagandei, *România veghează...,* Biblioteca Frontului Renaşterii Naţionale, Bucureşti, 1939; *Porunci Regale. Culegere din cuvântările M.S. Regelui Carol al II-lea,* Bucureşti, 1940.

82 Acest minister este înfiinţat în octombrie 1939. Anterior, funcţiile sale fuseseră îndeplinite de Direcţia Generală a Presei şi Propagandei (transformată în septembrie 1938 în Subsecretariat de Stat al Presei şi Informaţiilor), o anexă a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri.

83 Derek Patmore, *Invitation to Roumania,* Macmillan & Co., Londra, 1939; Hector Bolitho, *Roumania Under Kink Carol,* Eyre & Spottiswoode, Londra, 1939; Lu- cette Balloy, *Les Strajers,* Les Presses Modernes, Paris, 1938; idem, Le *nouvel essor de la Roumanie,* Scrisul Românesc, Craiova, 1940; Michelle Deroyer, *Aupays de Carol II, Roi de Roumanie,* Les Editions Denoel, Paris, 1939. Dimitrie Guşti este cel'care facilitează Ministerului

(vezi: ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 2001, ff. l-18).

84 „Principiul autoritar", *România,* anul II, nr. 513,1 noiembrie 1939, p. 1.

85 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 6, 7 ianuarie 1939, pp. 54-58.

86 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Informaţii, dosar nr. 734, f. 2.

87 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 1/1938, ff. 3-11.

88 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 34, 11 februarie 1938, p. 802; ANIC, fond

• Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 1/1938, f. 11.

89 *Traian Sandu, Un fascisme roumaim histoire de la Garde de Fer, Perrin, Paris, 2014, p. 166.*

90 *Armin Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", mişcare socială şi organizaţie politică: o contribuţie la problema fascismului internaţional, Editura Humanitás, Bucureşti, 1999, p. 344.*

91 Zeev Barbu, „Rumania", în *European Fascism,* edited by S.J. Woolf, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1970, pp. 160-161; Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol al II-lea of România", *The Slavonie and East European Review*, voi. 85, nr. 1, 2007, p. 127.

92 *Roland Clark, Sfântă tinereţe legionară: activismul fascist în România interbelică, Editura Polirom, Iaşi, 2015, pp. 233-234.*

93 Armin Heinen, *op. cit.,* p. 356.

94 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 118, 24 mai 1939, pp. 3298-3299.

95 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Presă internă, dosar nr. 14/1926- 1936, f. 337; *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 120, 26 mai 1939, pp. 3340-3342; idem, nr. 143, 24 iunie 1939, pp. 4061-4068; idem, nr. 136, 16 iunie 1939, pp. 3896-3903.

96 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, pp. 321, 322; idem, *însemnări zilnice,* voi. VIII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, p, 14; Victor Slăvescu, *op. cit.,* p. 222.

97 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 840, f. 9; Mircea Eliade, *Memorii 1907-1960,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1997, pp. 328, 342, 348.

98 Grigore Gafencu, *Jurnal,* voi. I, Pro História, Bucureşti, 2006, p. 95.

99 Iuliu Maniu, *Cauzele prăbuşirii fostului regim,* Tipografia Universul, Bucureşti, 1940, p. 4,7.

100 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 840, f. 9.

101 *România,* anul I, nr. 132,11 octombrie 1938, p. 3.

102 Idem, anul II, nr. 532,20 noiembrie 1939, p. 3.

103 Idem, anul II, nr. 571, 31 decembrie 1939, **p,** 3; Theodor Vlădescu, *op. cit,,* pp. 17-18.

104 *Cari Schmitt, Dictatorship: from the origin of the modern concept of sovereignty to proletarian class struggle, Polity Press, Cambridge, 2014, p. XXX.*

105 Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român,* Editura Univers, Bucureşti, 1998, p. 129.

106 Grigore Gafencu, *op. cit.,* p. 95.

107 Vezi în acest sens mărturia ardeleanului Alexandru Vaida-Voevod (Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 181).

108 Vezi: Nicolae Iorga, *op. cit., pp.* 457-458; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 129.

109 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice 1904-1939,* vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 341.

110 Idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 134-138.

111 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 212/1938, ff. 134,146,149.

112 Albert Mabileau, „De la notion de personnalisation aux recherches sur le pouvoir", în Léo Hamon, Albert Mabileau (éd.), *La personnalisation du pouvoir,* Presses Universitaires de France, Paris, 1964, p. 444.

113 Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Editura Vestala, Bucureşti, 1999, p. 203; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 13/1938, f. 5.

114 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940; p. 408.

115 Albert Mabileau, „La personnalisation du pouvoir et ses problèmes", în Léo Hamon, Albert Mabileau (éd.), *La personnalisation du pouvoir,* Presses Universitaires de France,

Paris, 1964, p. 12.

116 Aurelian Sacerdoţeanu, *Regele nostru,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1937, pp. 60-62. Vezi şi: Aurel Dumitrescu, *închinare M.S. Regelui Carol II,* Imprimeria de Artă Richard Sergies, Bucureşti, 1937; Iosif Dumitrescu-Pietrari, *Regelui meu,* Editura Unirea, TârgoVişte, 1936; idem, *Omagiale: versuri,* Litera Creştină, Bucureşti, 1940; Ion L Dumitrescu, *Totul pentru Ţară şi Rege,* Tipografia Diecezană, Arad, 1940.

117 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 306.

118 *Idem, p.* 306, 311,314.

119 *Albina,* anulXLI, nr..7, 18 februarie 1938, pp. 104-105.

120 Vezi: *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al Il-lea", Bucureşti, 1940; Dan Smântânescu, *Lozinci regale,* Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939, pp. 277-278.

121 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 240/1938, vol. I, ff. 13-14.

122 Idem, dosar nr. 1/1939, ff. l-4; idem, dosar nr. 7/1939.

123 Idem, dosar nr. 11/1939, ff. l-5.

124 Idem, dosar nr. 27/1939, ff. l-7.

125 *Constituţiunea „Regele Carol al II-lea",* Tipografia „Lupta", Bucureşti, 1938, p. 15.

126 Constantin Kirițescu, *Instrucţia civică pentru clasa a IV-a secundară,* Cartea Românească, Bucureşti, 1938, p. 44.

127 Vezi: *Codul penal „Carol al II-lea",* Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1939. Unii jurişti mai zeloşi integrează conţinutul acestui cod penal inclusiv în sfera eticii creştine (vezi: Constantin Nițescu-Zlatian, *Codul Penal „Carol al II-lea" în lumina moralei creştine,* Editura Librăriei „Universala" Alcalay & Co., Bucureşti, 1938, pp. 5-8.

128 Vezi: *Codul civil Carol al II-lea,* Imprimeria penitenciarului „Văcăreşti", Bucureşti, 1939; Iacob Gheorghe Solomon, *Regula morală in codul civil Carol al II-lea,* Tipografia „Cuvântul Românesc", Bucureşti, 1940.

129 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 171,27 iulie 1939, p. 4649.

130 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între*

datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939, vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 267-268.

131 Vezi: C. Pătru, „Locuinţele din satul de moşneni Dioşti – Romanaţi", *Sociologie românească,* anul III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, pp. 214-221; „Satul viitorului: Dioşti", *România,* anul I, nr. 1, 2 iunie 1938, p. 1; „Satul Dioşti – un sat model", *Căminul Cultural,* anul IV, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 176; „Dioşti, satul model", *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 41, 5 octombrie 1938, p. 5.

132 *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 78, 8 aprilie 1938, p. 3.

133 *Căminul Cultural,* anul IV, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 1.

134 *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 85,16 aprilie 1938, p. 4.

135 Idem, nr. 92, 20 aprilie 1938, pp. 1992-1993.

136 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 141, 23 iunie 1938, p. 2980; idem, nr. 196, 25 august 1938, pp. 4096-4097; idem, nr. 215,16 septembrie 1938, p. 4384.

137 Christophe Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei 1930-1940,* Editura Militară, Bucureşti, 2007, p. 5.

138 *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938.

139 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 49, 1 martie 1938, pp. 1132-1133.

140 „Romanitatea din jurul Braşovului", *Cele trei Crişuri,* anul XX, nr. 7-8, iulie-au- gust 1939, p. 159.

141 *România: revista Oficiului Naţional de Turism, anul II, nr. 9, septembrie 1937, p. 30.*

142 Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000, pp. 278-281.

143 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 905, ff. l-13; „Noi urme romane în Dobrogea", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 177, 12 august 1939, p. 3.

144 Vezi: „Lupoaica cu gemenii pe plaiurile dobrogene. Simbolul romanităţii noastre va sta de veghe la graniţa de sud-est a ţării", *Curentul,* anul XIII, 20 martie 1940, p. 6.

145 Gheorghe Florin Hodinăuanu, *op. cit.,* p. 8.

146 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 18, f. 66.

147 De exemplu: „El a mutat Carpaţii vechi din loc / Şi-a-

ncins cu ei, cu cremene şi foc, /Altarul noilor hotare". (Tudor Arghezi, „Carol al II-lea Rege", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, p. 483.) „Boltită-n zare peste noi veghează / Neadormită Pacea Ta viteză / Biserică de gând ce ne-a-ncăput. / Gigantic, Drept, de-a lungul pe hotare / Cu rădăcini în piatră şi-ncordare / Stă tronul Tău transfigurat în scut." (Vasile Voiculescu, „Regele", *Gândirea,* anul XIX, nr. 6, iunie 1940, p. 404.) „Zid să facem la hotare, / De la Tisa pân-la Mare. / [...] / Front în jurul Dinastiei, / Zid în jurul României. / [...] / Carol cel Mare, / Străjer şi zid de-a pururi la hotare." (Anastase Pascali, Ilie Anesiea, *Pe căile renaşterii,* editura autorilor, Bucureşti, 1939, pp. 19, 46.)

148 Vezi: Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *Să ne iubim Ţara, Regele şi Neamul. Cuvinte către ostaşi,* Bucureşti, 1940, p. 5.

149 într-un articol pe care îl publică în primăvara anului 1939, Nicolae Iorga îl prezintă pe Carol al II-lea drept *„Rege ostaş".* Vezi: Nicolae Iorga, „Ziua Regelui ostaş", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 102,12 mai 1939, p. 1.

150 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 1, 1 ianuarie 1939, pp. l-2; *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 1,1 ianuarie 1940, p. 2.

151 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 475.

152 Idem, p. 428.

153 Grija suveranului pentru armată este prezentată deseori în paginile oficiosul regimului, *România.* Vezi, de pildă: Cezar Petrescu, „Ostaşii Regelui Carol II", *România,* anul II, nr. 448, 28 august 1939, p. 1.

154 „Armata Regelui Carol II", *Albina,* anul XLII, nr. 14, 21 aprilie 1939, p. 217.

155 Aceste versuri sunt dedicate regelui de Emilia Damian-Zotta, comandantă stră- jeră din Bucureşti, cu ocazia sărbătoririi zilei de 8 iunie 1939 (vezi: *Curentul,* anul XII, 16 iunie 1939, p. 5).

156 *„Should the day arrive when his country is invaded by overwhelming foreign powers, he will resist, like the rest of his countrymen, and go downfighting rather than surrender." Vezi: Derek Patmore, op. cit., p. 146.*

157 Vezi: Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *Apărarea hotarelor noastre,* Biblioteca Frontului Renaşterii Naţionale, Bucureşti, 1940.

158 *România,* anul III, nr. 611, 11 februarie 1940, p. 7. Textul *Imnului Străjerilor* demonstrează explicit caracterul defensiv al acestei organizaţii: „Noi, Străjeri în timp de pace / Pentru Ţară vom lucra, / Datoria ne-o vom face / Oricând Ţara ne-o chema. / Ascultând de glasul gliei / Şi-al strămoşilor cuvânt / Luând calea vitejiei / Cu nădejdea-n Domnul Sfânt / Dela Mare-n Maramureş, / Tisa, Valul lui Traian, / Stol de vulturi într-un iureş / Vom zbura pe Caraiman. / Şi-acolo sub Sfânta Cruce / Rotind ochii la hotar, / Ca un trăsnet ne vom duce / în duşmanul cel barbar. / Pentru Ţara noastră bună / Pentru Rege vom lupta, / Şi-a victoriei cunună / Falnic noi o vom purta". Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 95/1938, f. 6.

159 Teofil Sidorovici, Marin Georgescu, *Sub poală de codru verde,* Tipografia „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1940, p. 7.

160 Vezi: *România,* anul III, nr. 616, 16 februarie 1940, p. 13; *Curentul,* anul XIII, 16 februarie 1940, p. 10. Pentru mai multe detalii despre „Linia Carol al II-lea" şi raporturile militare româno-maghiare din această perioadă, vezi: Mihály Balázs, *Roman véderő Magyarország ellen: a Károly-vonal [Forţele militare române împotriva Ungariei: Linia Carol],* Nagy Magyarország Könyvek, Budapesta, 2010; Constantin Moşincat, *Politica de apărare a vestului României (1930-1940),* voi. I-II, TIPO MC, Oradea, 2007.

161 *România,* anul III, nr. 587, 18 ianuarie 1940, p. 1.

162 „Hotarele de oţel şi beton «Regele Carol al II-lea»", *Albina,* anul XLIII, nr. 4, 24 februarie 1940, p. 63. Vezi şi seria de reportaje apărute în ziarul *România* în februarie 1940: *România,* anul III, nr. 604, 4 februarie 1940, p. 5; *România,* anul III, nr. 605, 5 februarie 1940, p. 3; *România,* anul III, nr. 606, 6 februarie 1940, p. 1, 5; *România,* anul III, nr. 608, 8 februarie 1940, p. 1; *România,* anul III, nr. 609, 9 februarie 1940, p. 3.

163 Sabin Manuilă, Dumitru C. Georgescu, „Populaţia României", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 135-137.

164 George Banu, „La politique medico-sociale", în *La vie rurale en Roumanie: XIVe congrès international de sociologie: Bucarest 1940,* Imprimeria Naţională, Buca rest, 1940, p. 155.

165 Despre această reformă discut în subcapitolul următor.

166 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940,

p. 405.

NOTE

167 într-un interviu pe care îl acordă publicaţiei britanice *Sunday Express* la începutul anului 1938, regele formulează în această privinţă următoarea afirmaţie: „Interesul meu cel mai de seamă este pentru ţăranii români. [...] Dacă aş avea libertatea să mă ocup numai de ei, ambiţia mea ar fi să ridic cât mai mult nivelul cultural al ţăranilor". Interviul este reprodus în: *Neamul românesc*, anul XXXIII, nr. 23, 1 februarie 1938, p. 3.

168 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 263-264; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 35/1938, f. 2.

169 în primăvara anului 1938, suveranul dăruieşte câte 50 000 de lei pentru fiecare dintre cele şase judeţe ardelene în care locuiesc moţi, pentru a fi distribuiţi de autorităţi populaţiei nevoiaşe. Vezi: „M.S. Regele se îngrijeşte de soarta moţilor", *Albina*, anul XLI, nr. 20, 27 mai 1938, p. 306.

170 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 109/1939, vol. I, f. 73.

171 Ibidem, f. 77.

172 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 188/1938, vol. II, f. 7.

173 Vezi: *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 25, miercuri, 15 iunie 1938, p. 3; *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 647, 13 iunie 1939, p. 3. Reamintesc faptul că potrivit naraţiunii carliste despre episodul Restauraţiei, ţăranca Maria Modura este prima persoană pe care Carol o întâlneşte la reîntoarcerea sa pe pământ românesc. O defecţiune a avionului ar fi forţat pilotul să aterizeze pe o câmpie din judeţul Bihor, iar aici este întâmpinat de Modura, care îi oferă un ulcior cu apă pentru a-şi astâmpăra setea. Cei doi stau de vorbă, iar Carol îi oferă o monedă din argint ca amintire. Am reprodus mărturia Modurei despre această întâlnire în capitolul anterior. Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 31.

174 *Fundaţia Culturală Regală Principele Carol 1934-1938, Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, p. 8.*

175 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 37/1938, ff. 476, 484, 485.
176 Vezi, de pildă: Ion Scutaru, *Regele şi plugărimea. Cuvinte înţelepte şi realizări rodnice,* Editura Socec & Co„ Bucureşti, 1938; Cezar Petrescu, „Regele unui neam de ţărani", *România,* anul II, nr. 240, 20 ianuarie 1939, p. 1.
177 Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 75/1938, f. 173.
178 Autocrat.
179 Autorul face referire la predecesorii lui Carol al II-lea, respectiv la Carol I şi Fer- dinand I.
180 Plănuiesc.
181 în principatele medievale Ţara Românească şi Moldova, *vornicul* era un dregător de rang înalt însărcinat cu atribuţii judecătoreşti.
182 Provizii.
183 Tăraboi.
184 Să râvnească.
185 Pe.
186 învăţat.
187 Limpezit.
188 Drumuri.
189 Drum.
190 Roma.
191 Francezii.
192 Italienii.
193 Adunându-i.
194 Alexandru O. Teodoreanu, „Carte Veşnic-Duhului sau al lui Ion Neculcea, Biv-Vel-Vornic de Ţara-de-Sus" *Revista Fundaţiilor Regale,* nr. 6, iunie 1940, pp. 558-560.
195 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 349.
196 Cezar Petrescu, „în zece ani de domnie", *România,* anul III, nr. 728,9 iunie 1940, p. 3.
197 Alexandru Lascarov-Moldovanu, *Noua Constituţie a României: desluşirea legilor din 28 Februarie 1938,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1938, p. 112.
198 *Dan Smântânescu, Cronica faptelor regale cu discursurile M.S. Regelui Carol al II-lea în 1938, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939.*

199 *Curentul*, anul XI, 11 mai 1938, p. 3.
200 Idem, anul XII, 10 noiembrie 1939, p. 1.
201 *Dan Smântânescu, Cronica faptelor regale cu discursurile M.S. Regelui Carol al II-lea în 1938, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939, p. 7.*
202 *Ibidem*, p. 7.
203 *Ibidem*, p. 8.
204 Paul Negulescu, „Constituţia României", în *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 200.
205 Vezi: „Aniversarea Suveranului", *Curentul,* anul XI, 17 octombrie 1938, p. 1.
206 Constantin C. Giurescu, „Influenţe ale tradiţiei naţionale în noua noastră organizare de Stat", în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* vol. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 73-75.
207 Pamfil Şeicaru, „în tradiţie voevodală", *Curentul,* anul XII, 30 decembrie 1939, p. 1.
208 Vezi, de pildă: „Dania Suveranului pentru cantinele şcolare cu prilejul onomasticii Marelui Voevod" *Curentul,* anul XII, 10 noiembrie 1939, p. 1.
209 *Albina,* anul XL, nr. 8, 26 februarie 1936, p. 2; *Albina,* anul XLI, nr. 2, 14 ianuarie 1938, p. 31.
210 *România,* anul II, nr. 521, 9 noiembrie 1939, p. 16; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. VII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, p. 209.
211 *România*, anul II, nr. 570, 30 decembrie 1939, p. 7.
212 *Gala Galaction, Vasile Radu, Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament: tradusă după textele originale ebraice şi greceşti de preoţii Vasile Radu şi Gala Galaction din înalta iniţiativă a Majestăţii Sale Regelui Carol II, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea",Bucureşti, 1938.*
213 Nifon Criveanu, „Un Basarab al vremurilor noastre", *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, p. 9.
214 Serge Boulgakov, *L'Orthodoxie. Essai sur la doctrine de l'Église,* Éditions LÂge de l'Homme, Lausanne, 1980, pp. 175-182. Vezi şi: Emilio Gentile, *Pour ou contre César? Les religions chrétiennes face aux totalitarismes,* Aubier, Paris, 2013.
215 în această privinţă, vezi Capitolul 6 al cărţii.
216 Vezi: Nae Ionescu, *Scrisori şi memorii,* ediţie îngrijită de Dora Mezdrea şi Marin Diaconu, Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2006, pp. 38-56.

217 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 226, 29 septembrie 1938, pp. 4560-4561.
218 Idem, nr. 229, 3 octombrie 1938, pp. 4622-4702.
219 Idem, nr. 155, 9 iulie 1938, pp. 3250-3252.

220 *Tribuna,* anul I, nr. 28, joi, 1 decembrie 1938, p. 5; „Asistenţa universitară Regele Carol al Il-lea", *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 10, miercuri, 2 martie 1938, p. 3.
221 *Vezi: Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al Il-lea". Catalog, Bucureşti, 1940.*
222 Nichifor Crainic, „Despre Rege", *Gândirea,* anul XVIII, nr. 9, noiembrie 1939, p. 527.
223 Simion Mehedinţi, *învăţătorul în Straja Ţării,* Cugetarea, Bucureşti, 1938, p. 149.
224 Cezar Petrescu, „Domnia Regelui Carol al Il-lea", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 958.
225 în această privinţă, vezi: Ion Conea, *Un prinţ prin ţara lui,* Scrisul Românesc, Craiova, 1940.
226 Teofil Sidorovici, „Măria Sa Marele Voevod de Alba-Iulia, exemplul străjerilor de pretutindeni", în *Straja Ţării: cinci ani de activitate 1935-1940,* Editura Vremea, Bucureşti, 1940, p. 30.
227 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 1019, f. 349.
228 Idem, dosar nr. 1025, f. 88.
229 Ibidem, ff. 1,17, 87, 88.
230 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 144, 27 iunie 1938, p. 3084; idem, nr. 292,15 decembrie 1938, p. 5942.
231 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 78/1938, ff. 101-102.
232 *Curentul,* anul XIII, 17 ianuarie 1940, p. 2.
233 Asemenea valori sunt propagate printr-o bogată literatură străjerească. Vezi, de pildă: Ion Simionescu, *Biruinţa cercetaşului,* Cartea Românească, Bucureşti, 1938; Nicolae G. Ispirescu, *Poveşti săteşti,* Tipografia Poliţiei Capitalei, Bucureşti, 1938; Dumitru Dumitrescu, *Carnetul meu de străjer,* Librăria Cooperativă Naţională, Timişoara, 1938; Sever Bivolaru, *Cartea jocurilor,* Scrisul Românesc, Craiova, 1938; Radu Ţurcan, *Suflet de străjer: roman de aventuri eroice în Bu- cegi,* Editura Adevărul, Bucureşti, 1938; Aura Enescu, *în mijlocul pădurii,* Tiparul Oltenia, Bucureşti, 1939; Aurel S. Goia, *Prin credinţă, muncă* şi *economie, zidim o puternică şi fericită Românie,* Tipografia

Litera, Bucureşti, 1939; Eugen Slavcovschi, *Din problemele străjeriei. Educarea tineretului prin activitate manuală în învăţământul primar, supra-primar, normal şi secundar,* Editura Adevărul, Bucureşti, 1939; Teofil Sidorovici, Aurel S. Goia, *Carnetul străjerului,* Editura Librăriei Socec & Co., Bucureşti, 1940.

234 *Almanahul străjerilor 1940,* Editura Librăriei Socec & Co., S.A., Bucureşti, 1940, p. 98.
235 *Ibidem.*
236 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 885, ff. l-2.
237 *Straja Ţării:* buletin, anul I, nr. l-2, ianuarie-februarie 1938, pp. 15-32.
238 *Carnet Şcolar 1938-1939,* Bucureşti, 1938, p. 10.
239 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 111/1939, ff. 14-15.
240 Maria Bucur, *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century România,* Indiana University Press, Bloomington, 2009, p. 105.
241 Vezi, de pildă: Iosif Gabrea, *Şcoala şi străjeria în pregătirea tineretului,* Tipografia Bucovina, Bucureşti, 1939; Simion Mehedinţi, *op. cit.;* Constantin Rădulescu- Motru, „Psihologia străjerului", *Straja Ţării: buletin,* nr. 5-6, mai-iunie 1938, pp. 33-36,
242 Principalul său text doctrinar este un manual de instrucţie destinat comandanţilor străjeriei, intitulat „Sub poală de codru verde". Vezi: Teofil Sidorovici, Marin Georgescu, *Sub poală de codru verde,* Tipografia „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1940.
243 *Căminul Cultural,* anul V, nr. 9, septembrie 1939, p. 764.
244 *Sate şi echipe,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 6.
245 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 42/1938, f. 1. Inclusiv pentru Henri H. Stahl, implicat şi în aceşti ani în activitatea FCR şi a ISR, Carol al II-lea este „Cel care ne-a adunat şi apoi ne-a trimis peste tot, în larga Ţară Românească". Vezi: Henri H. Stahl, *Pentru sat,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, p. 156.
246 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 242,18 octombrie 1938, pp. 4952-4954.
247 Armând Călinescu, *op. cit.,* p. 382; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 212/1938, f. 68.
248 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *Între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 271. Vezi şi: Armând Călinescu, *op. cit.,* p. 382.
249 Dimitrie Guşti, „Despre ştiinţa naţiunii româneşti şi serviciul social obligator al studenţimii", *Sociologie românească,* anul II, nr. 2, ianuarie 1937, p. 2.
250 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 8/1938, f. 26.

251 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri – Serviciul Special de Informaţii, dosar nr. 116/1939, f. 5.
252 Pentru mai multe detalii, vezi: Benito Mussolini, *Ritorno alia terra*, „II popolo d Italia", 4 Iuglio 1933, articol reprodus şi comentat în *Le nuove forme di urbanită,* a cura di Franco Martinelli e Paolo Guidicini, FrancoAngeli, Milano, 1993, p. 127.
253 Dimitrie Guşti, „Bazele ştiinţifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* anul IV, nr. l-3, ianuarie-martie 1939, pp. 7-8.
254 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 75/1938, f. 84.
255 Lucia Apolzan, *Sate, oraşe şi regiuni cercetare de Institutul Social Român 1925-1945,* Institutul de Cercetări Sociale al României, Bucureşti, 1945, p. 16.
256 *Ibidem*, p. 33.
257 Vezi: Victor Slăvescu, *op. cit.,* p. 432.
258 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 238, 13 octombrie 1939, p. 5800.
259 Vezi: Filaret Doboş, *Arcaşii. Gânduri şi fapte din Ţara de Sus,* Tipografia Cernăuţeanu Teodot, Cernăuţi, 1940, p. 135.
260 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *Între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 20; *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 242,19 octombrie 1939, pp. 5873-5874.
261 Anton Golopenţia, „Creşterea nouă a tineretului", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, p. 640.
262 Poate este vorba despre o aluzie la expresia care dă titlul cărţii filozofului Emil Cioran, cunoscut pentru legăturile pe care le are acum cu Legiunea. Vezi: Emil Cioran, *Schimbarea la faţă a României,* Editura Vremea, Bucureşti, 1936.
263 Ion Apostol, *Mărturisirile unui echipier,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 3,4, 26, 27.
264 *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 29, 9 februarie 1938, p. 1.
265 Octavian Neamţu, „Propuneri pentru organizarea muncii obşteşti în România. Experienţa Fundaţiei Regale «Principele Carol»", *Sociologie Românească,* anul II, nr. 7-8, iulie-august 1937, p. 317.
266 Vezi: *Curentul,* anul X, 23 ianuarie 1937, p. 7.
267 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 129.
268 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 1, 1 ianuarie 1939, p. 2.
269 *Almanahul străjerilor 1939,* Imprimeria S.A.R., Bucureşti, 1940, p. 15.
270 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 256,4 noiembrie 1939, p. 6147.
271 Idem, anul CVI, nr. 292, 15 decembrie 1938, pp. 5942-5943. Dimitrie Guşti justifică această reformă prin nevoia unei munci

„directe" a tinerilor, care să fie în acelaşi timp una de *„ancheta '* şi de *„acţiune socială"* (vezi: Dimitrie Guşti, „Bazele ştiinţifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* anul IV, nr. 1 -3, ianuarie-martie 1939, p. 8).

272 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 192, 21 august 1940, p. 4343.

273 *Henri H. Stahl, Câteva lămuriri despre Serviciul Social pentru tineretul universi*
tar din ţară, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 12-13.

274 Anton Golopenţia, *op. cit.,* pp. 633-639.

275 *Ţară nouă prin munca tuturor,* Biblioteca Frontului Renaşterii Naţionale, Bucureşti, 1938, p. 22.

276 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 175/1930, f. 383.

277 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 27, 2 februarie 1939, pp. 533-537; idem, anul
CVI, nr. 187, 14 august 1938, pp. 3790-3791.

278 Discut mai mult despre această chestiune în capitolul legat de estetizarea *carlistă* a politicului.

279 A. Munte, „Bucureştii în prefacere. Un oraş nou se înalţă din vechile aspecte", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 641, 2 mai 1939, p. 6.

280 Mihail Manoilescu, „Despre o capitală fără arhitectură şi despre supravegherea peisajului naţional", *Buletinul A.G.I.R.,* anul XXI, nr. 12, decembrie 1939, pp. 91-94.

281 Vezi, de exemplu: Ion Veverca, „Planul economic al României", *Sociologie românească,* anul IV, nr. 4-6, aprilie-iunie 1939, pp. 160-167; Mitiţă Constantinescu, *Cuvânt înainte* la Karel Englis, *Economia dirijată,* Cartea Românească, Bucureşti,
1938, pp. 9-11.

282 Vezi, de pildă: ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 48, f. 1; idem, dosar nr. 76, ff. 5, 80; „Planul de 5 ani", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II,* Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi,
1939, pp. 28-29.

283 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 51, 3 martie 1938, pp. 1190-1197; idem, nr. 195, 24 august 1938, pp. 4024-4026.

284 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 898, f. 4.

285 Vezi: „Noua Constituţie", *Buletinul A.G.I.R.,* anul XX, nr. 2, februarie 1938, p. 33.

286 Vezi: Mihail Manoilescu, *Curs de ştiinţe economice, organizare şi raţionalizare,* Şcoala Politehnică „Regele Carol al Il-lea", Bucureşti, 1934; idem, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938.

287 Idem, *România, Stat corporativ,* Tipografia Modernă, Bucureşti, 1933; idem, *Curs de ştiinţe economice, organizare şi raţionalizare,* Şcoala Politehnică „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1934, p. 405.

288 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 75/1938, ff. 160-163; Dimitrie Guşti, „Plan de acţiune pentru 1938", *Sociologie românească,* anul III, nr. l-3, ianuarie-martie 1938, p. 2.

289 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 100/1938, f. 8.

290 Dimitrie Guşti, „Plan de acţiune pentru 1938", *Sociologie românească,* anul III, nr. l-3, ianuarie-martie 1938, p. 1.

291 Vezi: „Inaugurarea satului model la Topoloveni", *Realitatea ilustrată,* anul XII, nr. 610, 21 septembrie 1938, p. 23.

292 Vezi: C. Pătru, *op. cit.-,* „Satul viitorului: Dioşti", *România,* anul I, nr. 1, 2 iunie 1938, p. 1; „Satul Dioşti – un sat model", *Căminul Cultural,* anul IV, nr. 5-6, mai- iunie 1938, p. 176; „Dioşti, satul model", *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 41, miercuri, 5 octombrie 1938, p. 5.

293 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 45/1939, f. 53.

294 *Henri H. Stahl, Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 321.*

295 Lorin Popescu, „Acolo unde s-au ostenit echipierii Fundaţiei Regale Principele Carol", în *Sate şi echipe,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 14.

296 Dimitrie Guşti, „Les bases scientifiques du service social de Roumanie", în *Roumanie: monographie élaborée par le Service Social,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 11.

297 Eforturile de reconstrucţie a satului Dioşti sunt prezentate pe larg de Gheorghe Focşa (unul dintre activiştii culturali care conduc lucrările Fundaţiei Principele Carol) într-un memoriu cu privire la satul model Dioşti-Romanaţi. Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 17/1939, ff. 21-29. Vezi şi: *România,* anul II, nr. 238, 28 ianuarie 1939, p. 9.

298 Dragoş Vrânceanu, „Satul model şi principiul ştiinţific",

Curentul, anul XI, 19 mai 1938, p. 1.

299 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 45/1939, f. 146.

300 Anton Golopenţia, „Rolul ştiinţelor sociale în noua tehnică administrativă”, *Sociologie românească*, anul III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p. 248.

301 Idem, „Cercetările monografice ale echipelor regale studenţeşti", *Sociologie românească,* anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 418.

302 Dimitrie Guşti, „Bazele ştiinţifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* anul IV, nr. l-3, ianuarie-martie 1939, p. 4, 8.

303 *Idem, Problema sociologiei: sistem şi metodă. Trei comunicări, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940.*

304 Idem, „Ştiinţa naţiunii", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 29.

305 Henri H. Stahl, *Câteva lămuriri despre Serviciul Social pentru tineretul universitar din ţară,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 29-30.

306 Dimitrie Guşti, *Principiile şi scopurile Serviciului Social,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 26.

307 Cezar Petrescu, „în zece ani de domnie", *România,* anul III, nr. 728,9 iunie 1940, p. 3.

308 Dimitrie Guşti, „Bazele ştiinţifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* anul IV, nr. l-3, ianuarie-martie 1939, pp. 4-5.

309 *Sociologie românească,* anul III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p. 281.

310 *îndrumător al muncii culturale la sate,* ediţia a Il-a, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937.

311 Alexandru Vaida-Voevod, *op.* ci'f.,pp. 189-193.

312 „Piaţă monumentală în Capitală", *Realitatea ilustrată,* anul XII, nr. 579, 23 februarie 1938, p. 5.

313 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 356.

314 Teofil Sidorovici, „în trecut şi prezent", *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, P- 11-

315 Dragoş Vrânceanu, „Ştiinţa ridicării satelor", *Curentul,* anul XI, 11 iunie 1938, p.l.

316 Dem. I. Dobrescu, „Sociologia M.S. Regelui Carol II", *Curentul,* anul XI, 15 iulie 1938, p. 3.

317 în această privinţă, vezi: Matthew Feldman, Marius Turda, Tudor Georgescu (eds), *Clerical Paseism in Interwar Europe,* Routledge, Londra, 2008.

318 Roland Clark, „Orthodoxy and nation-building: Nichifor Crainic and religious naţionalism in 1920s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 4, 2012, p. 526.

319 Emilio Gentile, *Politics as Religion,* Princeton University Press, Princeton, 2006, pp. XV-XVI.

320 *Vezi: Mirel Bănică, Biserica Ortodoxă Română, stat şi societate în anii '30, Editura Polirom, Iaşi, 2007.*

321 Pentru rolul jucat de preoţi în punerea în scenă a acestui eveniment, vezi: Valentin Săndulescu, „Sacralised Politics in Action: the 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moţa and Vasile Marin", în Matthew Feldman, Marius Turda, Tudor Georgescu, *op. cit.,* pp. 47-57.

322 *Constituţiunea „Regele Carol al II-lea",* Tipografia „Lupta", Bucureşti, 1938, p. 10; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 240/1939, f. 104.

323 *Monitorul Oficial,* anul XCIV, nr. 97, 6 mai 1925, p. 4993.

324 Vezi: Lucian N. Leuştean, „„For the Glory of Romanians": Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania, 1918-1945", *Nationalities Papers,* vol. 35, nr. 4,2007, pp. 728-729.

325 *Constituţiunea „Regele Carol al II-lea",* Tipografia „Lupta", Bucureşti, 1938, p. 13.

326 ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, dosar nr. 2/1939, ff. 12-16.

327 Vezi: Nicolae Iorga, „Şi biserica unită?", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 148, 9 iulie 1939, p. 1.

328 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 137/1934, f. 11.

329 Este vorba despre nomenclatura din anii 1930 a satului Vadul Crişului, locul unde regele aterizase pentru prima oară în România (6 iunie 1930) înainte de înfăptuirea Restauraţiei din 8 iunie 1930.

330 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 174/1938, f. 27.

331 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. I, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, pp. 131, 290, 292; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1934, f. 23.

332 ANIC, fond Ministerul Culturii şi Artelor, dosar 84/1938, f. 107; idem, dosar nr. 75/1939, f. 67, 69.

333 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 6, 7 ianuarie 1939, p. 58.

334 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 32, f. 1.

335 *România,* anul III, nr. 712, 24 mai 1940, p. 7.

336 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 229, 3 octombrie 1938, pp. 4699-4700.

337 Vezi: *Realitatea ilustrată,* anul XII, nr. 582,16 martie 1938, p. 3.

338 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 133, 14 iunie 1938, pp. 2850-2852; idem, anul CVII, nr. 161,15 iulie 1939, pp. 4455-4457.
339 *Tribuna,* anul I, nr. 23, 25 noiembrie 1938, p. 9.
340 ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Artelor – Direcţia Studii, dosar nr. 1/1937, f. 3,
341 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 186, f. 36.
342 Gheorghe Paschia, *Hristos în Strajă,* Cartea Românească, Bucureşti, 1939, pp. 82-83.
343 Teofil Sidorovici, Marin Georgescu, *Sub poală de codru verde,* Tipografia „Buco vina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1940, p. 7. Repertoriul textelor străjereşti cuprinde numeroase cântări religioase ortodoxe. Vezi: Dimitrie Cuclin, Nelu Ionescu, *Cântece pentru străjeri,* Cartea Românească, Bucureşti, 1938.
344 Dumitru Dumitrescu, *Carnetul meu de străjer,* Librăria Cooperativă Naţională, Timişoara, 1938, p. 16.
345 *Straja Ţării: cinci ani de activitate 1935-1940, Vremea, Bucureşti, 1940, p. 228.*
346 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 58/1938, f. 80; *Catalogul Echipelor Regale Studenţeşti,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, pp. 10-12.
347 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri – Serviciul Special de Informaţii, dosar nr. 116/1939, f. 9; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 17/1939, f. 38.
348 Pamfil Şeicaru, „Monarhie şi Biserică", *Curentul,* anul XII, 8 iulie 1939, p. 1.
349 Theodor Vlădescu, *op. cit.,* p. 23.
350 Serge Boulgakov, *op. cit.,* pp. 175-182.
351 *Monitorul Oficial,* anul XCIV, nr. 97, 6 mai 1925, p. 4995.
352 *Albina,* anul XLI, nr. 6,11 februarie 1938, p. 88.
353 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 304.
354 *Ibidem,* p. 444.
355 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea" Bucureşti, 1940, p. 389.
356 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 319.
357 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 98, 25 aprilie 1940, p. 2042; Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi*

pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939, voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 319.

358 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 308.

359 Vezi, de pildă: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 864; idem, dosar 940, f. 3; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 130/1936, f. 10, 45; idem, dosar nr. 85/1937, ff. 98-103; idem, dosar nr. 62/1938, ff. l-2; Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 319; idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 52.

360 Nicolae Iorga, *Byzance apres Byzance. Continuation de la vie byzantine,* Edition de l'Institut detudes byzantines, Bucarest, 1935.

361 în perioada 1938-1943 sunt editate patru volume din *Enciclopedia României,* din care trei în timpul domniei lui Carol al II-lea.

362 Dimitrie Guşti, „O enciclopedie românească", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. VIII.

363 Vezi: Dimitrie Guşti, „Bazele ştiinţifice ale Serviciului Social", *Sociologie românească,* anul IV, nr. l-3, ianuarie-martie 1939, p. 7.

364 în Chişinău, la începutul anului 1940, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu împreună cu membrii guvernului, rezidenţii regali ai ţinuturilor Prut şi Nistru şi primarii şi prefecţii basarabeni se pun cu toţii de acord asupra necesităţii urgente de a se duce o cât mai amplă *„ofensivă culturală"* în această regiune (vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 931, ff. 13-14).

365 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 304, 31 decembrie 1938, pp. 6308-6319.

366 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 41/1940.

367 Printre scrierile publicate se numără şi cele ale filozofilor Emil Cioran şi Constantin Noica. Vezi: Emil Cioran, *Pe culmile disperării,* Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1934; Constantin Noica, *Mathesis sau bucuriile simple,* Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1934.

368 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 104, 6 mai 1939, pp. 2860-2865. Nici această iniţiativă regală nu scapă elogiului unor scriitori precum Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu sau Ionel Teodoreanu.

Vezi: Mihail Sadoveanu, „Despre „Casa Scriitorilor”", *Muncă şi Voe Bună,* anul I, nr. 8,15 iulie 1939, p. 3; Liviu Rebreanu, „Regele şi scriitorii", *Muncă şi Voe Bună,* anul II, nr. 11, 8 iunie 1940, p. 5; Ionel Teodoreanu, „Lege regească", *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, p. 4.

369 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 656.
370 ANIC, fond Fundaţia Culturală Regală. Centrala (1921-1946), dosar nr. 1/19-10, f. 68.
371 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Litera tură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, pp. 381-382.
372 *Vezi: Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea": catalog. Bucureşti, 1940.*
373 Vezi, de pildă: Mihai Eminescu, *Opere,* voi. I, Fundaţia Regală pentru Literalii i .l şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1939.
374 Gala Galaction, Vasile Radu, *op. cit.*
375 *Ibidem*, pp. V-X.
376 Vezi: Dimitrie Guşti, „O enciclopedie românească", în *Enciclopedia României.* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938 pp. VII-VIII; *România,* anul II, nr. 306, 6 aprilie 1939, p. 2.
377 Vezi, de pildă: Dragoş Protopopescu, „Reformele domnului Guşti", *Calendarul,* anul II, 18 februarie 1933, p. 1.
378 Cezar Petrescu, „Statul şi scriitorii", *Cuvântul,* anul II, nr. 344,30 decembrie 1925,
p. 1.
379 Idem, „în sfârşit, o enciclopedie românească?", *Curentul,* anul III, 7 octombrie 1930, pp. l-2; idem, „O enciclopedie care întârzie", *Curentul,* anul V, 21 decern brie 1932, p. 1.
380 Primul volum este centrat asupra unor teme istorice şi asupra organizării politico administrative a statului, iar al doilea cuprinde monografii ale tuturor judeţelor României Mari. în schimb, următoarele două se concentrează asupra economiei naţionale, iar volumele V şi VI urmau să aibă ca subiect „Cultura Naţională". Al patrulea volum apare în 1943 (vezi: *Enciclopedia României,* voi. IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1943), însă editarea *Enciclopediei României* este întreruptă ulterior.
381 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 8/1938, ff. 4-6.
382 *Buletinul Serviciului Social*, anul I, nr. 1, martie 1939, pp. 54-55.
383 Acestea sunt repartizate astfel: I. Ţinutul Olt – 38; II. Ţinutul Bucegi – 58; III. Ţinutul Marea – 12; IV. Ţinutul Dunărea de Jos – 63; V. Ţinutul Nistru – 18; VI. Ţinutul Prut – 25; VIL Ţinutul Suceava – 41; VIII. Ţinutul Mureş – 49; IX. Ţinutul Someş – 21; X. Ţinutul Timiş – 6 (vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale.

Centrala (1921-1946), dosar nr. 26/1939, ff. 80-90).

NOTE

184 Din punct de vedere regional, acestea sunt diseminate astfel: Muntenia – 78; Moldova – 74; Basarabia – 67; Oltenia – 27; Transilvania – 22; Banat – 14; Do- brogea – 7; Crişana-Maramureş – 7; Bucovina – 6. Vezi: ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 8/1938, f. 8.

185 Serviciul Social, *Căminul Cultural: întocmire şi funcţionare,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Institutul de Arte Grafice Luceafărul, Bucureşti, 1939, p. 32.

186 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 215/1939, f. 188.

187 Ibidem, f. 189.

188 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 8/1938, f. 27.

189 Pamfil Şeicaru, „Politică de partid şi politică naţională", *Curentul,* anul VIII, 14 martie 1935, p. 1.

190 Mihail Ralea, „Numerus Valahicus", *Viaţa Românească,* anul XXVII, februarie 1935, p. 69.

191 *Irina Livezeanu, Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930, Cornell University Press, Ithaca, 2000.*

392 în această privinţă, vezi: Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement", *The Historical Journal,* 51, nr. 4, 2008, pp. 943-967.

393 *Românizarea. Organ naţionalist independent; director: Alexandru Bertea.*

394 *Virgil Madgearu, Românizarea vieţii economice şi utilizarea tineretului în statul naţional-ţărănesc, Tipografia „Bucovina", Bucureşti, 1937.*

395 *Monitorul Oficial,* anul XCVIII, 3 aprilie 1930, pp. 2426-2429.

396 Idem, anul Cil, 16 iulie 1934, p. 4618.

397 Vezi: „O protecţie efectivă a muncii naţionale", *Neamul românesc,* anul XXXII, 13 martie 1937, p. 2.

398 *Discursuri culturale ale M.S. Regelui Carol II,* Editura Universală Alcalay & Co., Bucureşti, 1936, p. 155.

399 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al IITea, dosar nr. 138/1935, vol. II, f. 64.

400 Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *între*

datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939, Editura Silex, Bucureşti, 1995, pp. 154-155.

401 *Ibidem*, p. 217.

402 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 253, voi. II, f. 128; idem, dosar nr. 282, f. 248; idem, dosar nr. 858, ff. 12-13.

403 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşl i. 2002, p. 91.

404 *Monitorul Oficial*, anul CVII, nr. 135,15 iunie 1939, p. 3796.

405 Cezar Petrescu, „Pentru o Românie a Românilor", *România*, anul I, nr. 195, 13 decembrie 1938, p. 1; *Pastorale, predici şi cuvântări ţinute de înalt Prea Sfinţia Sa Domn Domn Dr. Miron Cristea, Patriarh al României,* voi. VI, Tipografi ;i Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1939, pp. 205-206.

406 Autorul se referă la procesul de revizuire a cetăţeniei evreilor din România, des pre care voi discuta în continuare.

407 Cezar Petrescu, „Stăpân, acasă la tine", *România,* anul I, nr. 188, 6 decembrie 1938, p. 1.

408 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* p. 200; Armând Călinescu, *însemnări poli tice 1916-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1990, pp. 396-397; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 15/1938, f. 32.

409 *Monitorul Oficial*, anul CVII, nr. 6, 7 ianuarie 1939, pp. 57-58.

410 Vezi: *România*, anul II, nr. 348, 20 mai 1939, p. 13; *România,* anul III, nr. 768, 19 iulie 1940, p. 1; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 327/1940, ff. 3-6.

411 *Ţară nouă prin munca tuturor,* Biblioteca Frontului Renaşterii Naţionale, Bucureşti, 1938, p. 73.

412 Gheorghe Florin Hodinăuanu, *op. cit.,* p. 97.

413 Paul Negulescu, „Constituţia României", în *Enciclopedia României*, voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 199-200; Mihail Manoilescu, „Poli tica muncii naţionale", în *Enciclopedia României,* voi. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 226-232; Nicolae Arcadian, „Industrializarea României", în *Enciclopedia României,* voi. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 824.

414 Mihail Manoilescu, „Politica muncii naţionale", în *Enciclopedia României*, voi. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 227-230; idem, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 46-47.

415 *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 19, 27 ianuarie 1938, p. 3; Constantin Arge toianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 78.

416 Nichifor Crainic, „Domnul Mihail Manoilescu", *Gândirea,* anul XVII, nr. 5, mai 1938, p. 335.

417 Vezi: Nichifor Crainic, *Programul statului etnocratic,* Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1938.

418 „înfrăţirea culturală româno-germană. Declaraţiile făcute de domnul ministru Nichifor Crainic la Braşov", *România,* anul III, nr. 797, 17 august 1940, p. 3; ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Informaţii, dosar nr. 814, ff. 50-51.

419 Nicolae Iorga, „O măsură de apărare italiană", *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 202, 14 septembrie 1938, p. 1; Pamfil Şeicaru, „Conferinţa de la Bled şi problema evreiască", *Curentul,* anul XI, 27 august 1938, pp. l-2; idem, „O politică de emigrare a evreilor", *Curentul,* anul XII, 14 ianuarie 1939, pp. l-2.

420 Idem, „Trebuie creat Românul cu greutate", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 53, 9 martie 1939, p. 1. în *Neamul Românesc* se proclamă franc: „A venit momentul să dăm poporului românesc rolul care i se cuvine în comerţ" (vezi: *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 147, 8 iulie 1939, p. 1).

421 Pamfil Şeicaru, „Politica de colonizare", *Curentul,* anul XII, 27 mai 1939, p. 12; idem, „Exodul rural spre oraşe", *Curentul,* anul XII, 8 iunie 1939, pp. l-2.

422 Idem, „Actul naţionalist de la Cernăuţi", *Curentul,* anul XII, 18 ianuarie 1939, p. 12.

423 „Solemnitatea de la Cernăuţi. S-a inaugurat Banca de Nord. Cuvântările domnilor miniştri Mitiţă Constantinescu şi rezident Alexianu", *Curentul,* anul XII, 17 ianuarie 1939, p. 12; *România,* anul II, nr. 230, 20 ianuarie 1939, p. 7; *România satelor,* anul III, nr. 109,18 august 1940, p. 1; ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 841, ff. 2,14.

424 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 245.

425 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 212/1938, f. 9.

426 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 223.

427 *Ibidem,* p. 47.

428 Victor Slăvescu, *op. cit.,* p. 410.

429 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 34/1938, f. 52.
430 *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 42, 20 februarie 1938, p. 954.
431 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 196/1938, voi. I, f. 148; idem, dosar 188/1938, voi. I, f. 174; idem, dosar nr. 109/1939, voi. I, f. 201.
432 Idem, dosar nr. 120/1939, voi. I, ff. 80-84.

433 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 24/1938, ff. 90-92.
434 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 196/1938, vol. I, f. 38.
435 Vezi: Nicolae Iorga, *Memorii,* vol. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, p. 461; Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.,* pp. 200, 204.
436 *Benedict Anderson, Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Naţionalism, Verso, Londra, 2006.*
437 *Constituţiunea „Regele Carol al Il-lea",* Institutul de Arte Grafice „Lupta", Bucureşti, 1938, p. 14.
438 Theodor Vlădescu, *op. cit.,* p. 29.
439 *Ibidem*, p. 56.
440 *Istrate Micescu, Le problème des minorités ethniques par rapport aux assises constitutionnelles et légales de l'Etat roumain et à la souveraineté maîtresse de la Société des Nations, Tipografia Curierul judiciar, Bucureşti, 1937, p. 4.*
441 *Ibidem*, p. 7.
442 Serviciul Social, *Căminul Cultural: întocmire şi funcţionare,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 17-18.
443 *Aurel S. Goia, Prin credinţă, muncă şi economie, zidim o puternică şi fericită Românie, Tipografia Litera, Bucureşti, 1939, p. 3.*
444 Emanoil Bucuţa, „între colonişti, în Durostor", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 267-271; idem, „De la munte la Dunăre şi până la Marea cea Mare", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 272-275.
445 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 137/1939, ff. l-136.
446 Vezi: Nicolae N. Popescu, „Cooperativa Căminului Cultural din Şanţ", în *Cartea Echipelor,* Fundaţia Culturală Regală „Principele

Carol", Bucureşti, 1939, pp. 281-283.

447 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 58, ff. 19, 20, 59, 61, 62, 63, 64.

448 „Solemnitatea de la Cernăuţi. S-a inaugurat Banca de Nord. Cuvântările domnilor miniştri Mitiţă Constantinescu şi rezident Alexianu", *Curentul*, anul XII, 17 ianuarie 1939, p. 12.

449 *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II, Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1939, p. 43.*

450 Octavian Voronca, „O acţiune binevenită: Românizarea industriei şi comerţului în Ţinutul Suceava", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa*

domnie a M.S. Regelui Carol II, Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1939, pp. 48-49.

451 „Manifestaţiile muncitoreşti de pe Valea Jiului. Inaugurarea căminelor de ucenici de la Petroşani şi Hunedoara. Cuvântările domnului ministru Ralea", *Curentul,* anul XI, 31 mai 1938, p. 3; „Munca naţională în întreprinderi", *România,* anul I, nr. 7, 8 iunie 1938, p. 8; *Curentul,* anul XII, 9 ianuarie 1939, p. 3.

452 Octavian Buzea, *Clujul: 1919-1939. Glas izbânzilor româneşti,* Tipografia Ardealul, Cluj, 1939, pp. 175-176.

453 *Ibidem,* pp. 42, 97, 98,99.

454 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 111/1939, f. 2.

455 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 178,4 august 1938, p. 3595.

456 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 182, 9 august 1939, pp. 4888-4893; idem, nr. 217, 19 septembrie 1939, pp. 5446-5449; idem, nr. 270, 21 noiembrie 1939, pp. 6794-6795; idem, anul CVIII, nr. 4, 4 ianuarie 1940, pp. 28-32; idem, nr. 5, 5 ianuarie 1940, pp. 43-45; idem, nr. 35, 12 februarie 1940, pp. 591-592.

457 *România,* anul II, nr. 470,19 septembrie 1939, p. 5.

458 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 101, 4 mai 1938, p. 2176; idem, nr. 178, 4 august 1938, p. 3588; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 240/1939, f. 33.

459 Vezi: ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 4/1937, ff. 1, 9, 10, 11,12, 13,21.

460 Vezi: ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 2, ff. 323, 325; idem, dosar nr. 8, f. 126; idem, dosar nr. 36, ff. 3, 55; idem, dosar nr. 71, f. 9; idem, dosar nr. 108, f. 3; idem, dosar nr. 121, f. 23; idem, dosar nr. 124, ff. 1, 3, 6; idem, dosar nr. 253, voi. II, ff. 148, 152, 153; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr.931,ff. 84,85, 100,123, 149.

461 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 24/1938, f. 108; idem, dosar nr. 108/1939, ff. l-6; idem, dosar nr. 233/1939, ff. 29, 31, 32, 33; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri – Serviciul Special de Informaţii, dosare nr. 5/1938, 8/1938, 9/1938.

462 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 38/1938, f. 38; idem, dosar nr. 240/1939, f. 57.

463 Idem, dosar nr. 24/1938, f. 108; idem, dosar nr. 433/1940, f. 5; ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 6/1938, ff. l-8; „Românizarea şi naţionalizarea sindicatelor profesionale din România", *Curentul,* anul XI, 12 februarie 1938, p. 9; „Membri radiaţi pe data de 18 mai 1938", *Buletinul A.G.I.R.,* anul XX, nr. 6, iunie 1938, p. 157; „Legea de stimulare şi ocrotire a muncii inginerilor români", *Buletinul A.G.I.R.,* anul XX, nr. 8, august

1938, p. 193; *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 201, 31 august 1940, pp. 4937-4938; „A început opera de românizare a meseriilor", *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 22, 30 ianuarie 1938, p. 3; *România,* anul III, nr. 784, 4 august 1940, p. 13; „Românizarea cinematografelor", *Neamul românesc,* anul XXXV, nr. 152,14 iulie 1940, p. 2; *Lumea Nouă,* anul VII, nr. l-2, ianuarie-februarie 1938, pp. 41-42.

464 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 254/1939, f. 73; „Noi norme în ce priveşte utilizarea personalului românesc în întreprinderi", *Curentul,* anul XII, 24 decembrie 1939, p. 4.

465 „Politica şi realizările în domeniul drumurilor. Concepţia şi înfăptuirile realizate de domnul ministru Ghelmegeanu", *Curentul,* anul XII, 23 decembrie 1939, p. 3.

466 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 866, f. 4.

467 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 56, 9 martie 1938, pp. 1311-1325.

468 Lya Benjamin, „Naţionalism şi antisemitism în legislaţia regimului autoritar al regelui Carol al Il-lea", *Studia etActa Historiae Judaeorum Romaniae,* nr. 4,1999,
p. 211.

469 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul Cil, 16 iulie 1934, p. 4618; „O protecţie efectivă a muncii naţionale", *Neamul românesc,* anul XXXII, 13 martie 1937, p. 2.

470 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 183, 9 august 1940, pp. 4079-4088; idem, nr. 201, 31 august 1940, pp. 4937-4938.

471 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 8, f. 4; idem, dosar nr. 282, f. 272.

472 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Informaţii, dosar nr. 814, f. 100; „Medici şi farmacişti evrei destituiţi de la Ministerul Sănătăţii", *Curentul,* anul XIII, 7 august 1940, p. 2; „îndepărtarea funcţionarilor evrei de la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor", *România,* anul III, nr. 799, 19 august 1940, p. 13;
„Evrei îndepărtaţi din învăţământ", *România,* anul III, nr. 806,26 august
p. 5; „Situaţia evreilor în învăţământul de toate gradele", *România,* anul III, nr. 811, 30 august 1940, p. 5.

473 „S-au smuls bălăriile din ogorul românesc", *România satelor,* anul III, nr. 109, 18 august 1940, p. 1.

474 *Monitorul Oficial,* anul XCVIII, 3 aprilie 1930, pp. 2426-2429.

475 Idem, anul Cil, 16 iulie 1934, pp. 4618-4619.

476 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr.

108/1939, ff. 8-9.

477 „Primele măsuri ale noului guvern", *Curentul*, anul X, 31 decembrie 1937, p. 12; *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 2, 4 ianuarie 1938, p. 3.

478 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 18, 22 ianuarie 1938, pp. 314-316.

479 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 40/1938, f. 1; *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 1,1 ianuarie 1938, p. 8.

480 Interviul este reprodus în: *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 8, 13 ianuarie 1938, p. 1.

481 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 229.

482 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 183, 9 august 1940, p. 4086.

483 Ion V. Gruia, „Baroul românesc", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 348-360.

484 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 841, ff. 2-20; *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 183, 9 august 1940, pp. 4082-4086.

485 Christophe Midan, *op. cit.,* p. 328.

486 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. VI, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, pp. 25, 29, 30.

487 A.C. Cuza devine parte a acestui for începând cu vara anului 1939 (ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 10/1938, f. 16). Vezi şi: Alexandru C. Cuza, „Problema clasei de mijloc româneşti şi Constituţia Nouă" în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* voi. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 45-51.

488 Vezi, de exemplu: „întreprinderile evreieşti din Banat concediază lucrătorii români. Inspectoratul muncii va interveni pentru reprimirea celor concediaţi", *Cuvântul,* anul XV, 31 ianuarie 1938, p. 10; „Cum «operează» evreii la licitaţiile de amanete la Sibiu", *Cuvântul,* anul XV, 27 februarie 1938, p. 5; „După 20 de ani de la Unire, comerţul basarabean tot în mâinile evreilor este", *Cuvântul,* anul XV, 1 martie 1938, p. 5; „Rezolvarea chestiei evreieşti la Făgăraş", *Cuvântul,* anul XV, 5 martie 1938, p. 7; „Otrăvitorii satelor alungaţi. Tabloul nominal al debitelor de băuturi spirtoase din Bucovina închise de ministerul de Finanţe", *România,* anul I, nr. 202, 20 decembrie 1938, p. 8; „Grupului condus de rabinul Em. Ştein învinuit de înşelăciune şi trafic de devize i s-au confirmat ieri mandatele de arestare emise de

cabinetul 10", *România,* anul III, nr. 803, 23 august 1940, p. 9; „Fraţii David şi Anton Fundoianu chemaţi în judecată penală de Ministerul de Finanţe", *România,* anul III, nr. 805, 25 august 1940, p. 7.

489 „închiderea cârciumilor evreieşti", *România*, anul I, nr. 202, 20 decembrie 1938, p. 1.

490 Lya Benjamin, *op. cit.,* p. 212.

491 Paul Pasteur, *Les États autoritaires en Europe, 1919-1945,* Armand Colin, Paris, 2007, p. 28.

492 *Ibidem*, p. 175.

493 *Ibidem*, p. 32.

494 David R. Marples, „Stepan Bandera: În Search of a Ukraine for Ukrainians", în *În the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe,* edited by Rebecca Haynes and Martyn Rady, I.B. Tauris, Londra, 2011, p. 237.

495 Pierre Birnbaum, *„La France aux Français": histoire des haines nationalistes,* Éditions du Seuil, Paris, 2006, p. 233.

496 Regimul condus de Ion Antonescu este făcut vinovat pentru moartea a 250 000 de evrei (vezi: Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-44,* Palgrave Macmillan, Londra, 2006, p. 4). Vezi şi: Irina Livezeanu, „The Romanian Holocaust. Family Quarrels", *Eastern European Politics and Societies*, 16, 3, 2002, pp. 934-947; Dennis Deletant, „Ion Antonescu and the Holocaust in Romania", *East Central Europe,* 39,2012, pp. 61-100; Ştefan Cristian Ionescu, *Jewish Resistance to „Romanianization", 1940-1944,* Palgrave Macmillan, Londra, 2015; Vladimir Solonari, *Purificarea naţiunii: dislocări forţate de populaţie şi epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944,* Editura Polirom, Iaşi, 2015.

497 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 208, 212, 215, 225, 246.

498 în septembrie 1940, la numai o zi după abdicarea lui Carol al II-lea, statul român cedează Bulgariei sudul Dobrogei. Textul tratatului semnat la Craiova prevede ca bulgarii din nordul regiunii (aproximativ 77 000 de persoane) să părăsească România, în timp de populaţia românească din Cadrilater (106 534 de locuitori) este obligată la rândul ei să treacă în nordul acestei regiuni. Vezi: Vladimir Tre- bici, „Pierderile teritoriale ale României în vara anului 1940: bilanţ demografic", *Studii şi cercetări socio-umane*, nr. 1,1996, p. 22.

499 Irina Livezeanu, *op. cit.*

500 Edward Shils, *Center and Periphery: Essays in Macrosociology,* University of Chicago Press, Chicago, 1975, pp. 3-4.
501 Maria Bucur, *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century România,* Indiana University Press, Bloomington, 2009, p. 4.
502 Joseph Rotschild, *East Central Europe between the Two World Wars,* University of Washington Press, Washington, 1974, p. 319.
503 *Ibidem*, p. 287.
504 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 24/1938, f. 90.
505 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 919, ff. l-2.
506 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. V, Editura Machiavelli, Bucureşti,
2002, p. 166.
507 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 869.
508 „O supărare memorandistă. Şoşonii regăţenilor", *România,* anul II, nr. 225,15 ianuarie 1939, p. 3.
509 Iuliu Maniu, *op. cit.,* p. 4.
510 „Domnul Sever Bocu a fost trimis în judecată pentru injurii", *Curentul,* anul XII, 26 noiembrie 1939, p. 7.
511 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 939, ff. l-3.
512 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 187,14 august 1938, pp. 3772-3833.
513 Cezar Petrescu, „Noua întocmire administrativă", *România*, anul I, nr. 5, 6 iunie 1938, p. 1.
514 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 62, f. 47.
515 „Reforma administrativă. Spre o nouă formulă: zece regiuni cu denumiri de râuri", *România,* anul I, nr. 1, 2 iunie 1938, p. 1.
516 Suceava – 47,3 %; Mureş – 54,6 %; Marea – 55,6 %; Nistru – 59,9 %; Timiş – 61,4 *%;* Crişuri – 61,5 %; Dunărea – 80 %; Prut – 82,8 %; Bucegi – 87,5 %; Olt – 97,5 %. Vezi: I. Measnicov, „Portret statistic al ţinuturilor", *Sociologie românească,* anul III, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p. 233. Autorul statisticii ţine cont de datele Recensământului din 1930. Din 1930 până în 1937, populaţia României crescuse cu 8,8%, de la 18 052 900 de locuitori la 19 646 200 de locuitori. în aceşti ani, sporul natural cel mai ridicat se înregistrează în rândul românilor.
517 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 227/1938, f. 4.
518 Idem, dosar nr. 212/1938, f. 138, 141, 146, 149; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. V, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 166.

519 *Legea Frontului Renaşterii Naţionale,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940, p. 4.
520 *România,* anul II, nr. 253, 12 februarie 1939, p. 3.
521 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 23/1939, f. 2.

522 Idem, dosar nr. 24/1939, ff. 4-7.
523 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 24/1938, ff. 90-92.
524 Alexandru Vaida-Voevod, „Regionalism, autonomie şi suveranitate de stat", în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* vol. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 25-28.
525 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 240/1939, f. 33.
526 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 34/1940, f. 3; Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *Între datorie şi pasiune. însem nări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 136.
527 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Informaţii, dosar nr. 644, ff. 3, 7, 15,16.
528 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 166/1939, f. 21.
529 Ion D. Enescu, „Probleme de gospodărie comunală", *Arhitectura,* nr. 1/1939, p. 4.
530 Simion Mehedinţi, *op. cit.*, p. 255.
531 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 70/1930, ff. l-3.
532 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* vol. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, pp. 284-285.
533 „Suveranul vorbeşte şefilor de partide", *Neamul românesc,* anul XXVI, 16 aprilie 1931, p. 1.
534 Vezi: *Albina,* anul XXXVI, nr. 2, 22 septembrie 1933, p. 1.
535 *Pentru o analiză a conceptului de „naţionalizare a maselor", vezi: George I,. Mosse, The Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Move ments in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich, Howard Fertig, New York, 1975.*
536 *România,* anul II, nr. 369, 10 iunie 1939, p. 9.
537 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 290.
538 Idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 77.
539 *Ibidem,* p. 93.
540 *Ibidem,* pp. 235, 239, 241, 244.

541 *Cuvântările Regelui Carol al II-lea, 1930-1940,* vol. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 407.

542 Armând Călinescu, „Spiritul noului regim administrativ", în *Enciclopedia Română niei,* vol. II, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 5; idem, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 17.

543 Idem, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1990, p. 404.

544 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 157, ff. 90-91.

545 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 898, f. 3.

546 Vezi, de pildă: Primăria Municipiului Bucureşti, *Luna Bucureştilor 1940: îndrumare în expoziţie,* Atelierele Grafice Marvan S.A.R., Bucureşti, 1940.

547 „Luna Bucureştilor 1939. Minunata realizare din Parcul Naţional Regele Carol II", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 643,16 mai 1939, p. 16.

548 Ca urmare atât a unor negocieri diplomatice, cât şi a acceptării unui ultimatum, în iunie-septembrie 1940, Basarabia, nordul Bucovinei, nord-vestul Ardealului şi Cadrilaterul sunt cedate Uniunii Sovietice, Ungariei şi Bulgariei.

549 Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 370.

550 Vezi, de pildă: Mihail Manoilescu, „Un uomo finito – Un mondo finito", *Lumea Nouă,* nr. l-2, ianuarie-februarie 1939, pp. 37-40; idem, „Chişinău, Cernăuţi, Alba-Iulia", *Lumea Nouă,* nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1939, pp. 258-259; idem, „Problematica chestiei ţărăneşti", *Lumea Nouă,* nr. l-2, ianuarie-februarie 1940, p. 31.

551 Idem, „În ziua unei mari izbânzi", *Buletinul A.G.I.R.,* anul XX, nr. 4, aprilie 1938, p. 120; *ibidem,* anul XX, nr. 9, septembrie 1938, p. 217.

552 Idem, „Au murit notele", *Lumea Nouă,* nr. 3-4, martie-aprilie 1938, p. 112.

553 Emilio Gentile şi Antonio Costa Pinto îl consideră ca fiind primul teoretician al acestui concept. Vezi: Antonio Costa Pinto, *The Nature of Fascism Revisited,* Columbia University Press, New York, 2012, p. 65; Emilio Gentile, *La voie italienne au totalitarisme. Le parti et l'État sous le régime fasciste,* Éditions du

Rocher, Paris, 2004, p. 54.

554 în 1938, Imprimeria Naţională îi publică următorul text: Mihail Manoilescu, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938.

555 Vezi: Mihail Manoilescu, *România, Stat corporativ,* Tipografia Modernă, Bucureşti, 1933; idem, *România: stat naţional-corporativ,* Tipografia Ziarului Universul, ediţia a Il-a, Bucureşti, 1934, pp. 20-21; „Rânduiala", *Lumea Nouă,* nr. 8, august 1935, p. 400; idem, *Le siècle du corporatisme: doctrine du corporatisme intégral et pur,* Librairie Félix Alcan, Paris, 1936, p. 112; idem, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 20.

556 Vezi: Mihail Manoilescu, „Stil individualist şi stil totalitar", *Lumea Nouă,* nr. l-2, ianuarie-februarie 1938.

557 Idem, „Partidul unic", *Lumea Nouă,* nr. 7, iulie 1936, p. 322.

558 *Idem, Le parti unique: institution politique des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936, p. 29; Legea pentru înfiinţarea organizaţiei politice a Frontului Renaşterii Naţionale din 16 decembrie 1938 şi Regulamentul de funcţionare din 5 ianuarie 1939, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1939, p. 15.*

559 în această privinţă, nu este mai puţin important faptul că în 1939 semnează două dintre articolele tematice apărute în al treilea volum al *Enciclopedia României.* Vezi: Mihail Manoilescu, „Politica muncii naţionale", în *Enciclopedia României,* vol. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 226-232; idem, „Evoluţia economiei industriale", în *Enciclopedia României,* vol. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 255-260.

560 Idem, *Dictatul de la Viena: memorii iulie-august 1940,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991, pp. 13-17.

561 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 93/1940, ff. 15-16; idem, dosar nr. 96/1940, vol. I, ff. 38-88.

562 Mihail Manoilescu, *Partidul unic: instituţia politică a regimurilor noi,* Cartea Românească, Bucureşti, 1940.

563 Nichifor Crainic, „Trăiască Regele!", *Calendarul,* anul II, 9 iunie 1933, p. 1.

564 Idem, „Programul statului etnocratic", *Sfarmă-Piatră,* anul II, nr. 25,14 mai 1936, p. 6; idem, *Programul statului etnocratic,* Tipografia Ziarului Universul, colecţia „Biblioteca naţionalistă", Bucureşti, 1937, p. 15; Nichifor Crainic, *Ortodoxie şi etnocraţie,*

Editura Cugetarea, Bucureşti, 1938, pp. 41,42,196.

565 Idem, „Regele şi Biserica", *Gândirea,* anul XVIII, nr. 10, decembrie 1939, p. 536. Vezi şi: Nichifor Crainic, „Biblia Regelui", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, p. 585.

566 Idem, „Cultul cărţii", *Gândirea,* anul XVIII, nr. 6, iunie 1939, p. 350; idem, „Rugăciune pentru Rege", *Gândirea,* anul XVIII, nr. 8, octombrie 1939, pp. 425-426; idem, „Despre Rege", *Gândirea,* anul XVIII, nr. 9, noiembrie 1939, p. 527; idem, „Regele şi cultura", *Gândirea,* anul XIX, nr. 6, iunie 1940, pp. 405-414.

567 Roland Clark, „Naţionalism and orthodoxy: Nichifor Crainic and the politi- cal culture of the extreme right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 1,2012, pp. 120-121.

568 Cezar Petrescu, „Minunea totuşi s-a împlinit", *România,* anul I, nr. 8, 9 iunie 1938, p. 1; idem, „Domnia Regelui Carol al II-lea", *Enciclopedia României,* vol. I,

Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 946-947; idem, „Sceptrul Regelui, profilat pe zonă", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, p. 536.

569 Idem, „Politica noastră voevodală", *România,* anul II, nr. 492,11 octombrie 1939, p. 1; *România,* anul III, nr. 713, 25 mai 1940, p. 1.

570 Idem, „Suveranul şi regenerarea naţională", *România,* anul III, nr. 798, 18 august 1940, p. 1.

571 Pamfil Şeicaru, „Frontul Renaşterii Naţionale", *Curentul,* anul XI, 19 decembrie 1938, p. 12; idem, „Ţara îşi continuă activitatea", *Curentul,* anul XII, 10 septembrie 1939, p. 1.

572 Vezi, de pildă: Pamfil Şeicaru, „Inspecţii regale", *Curentul,* anul XI, 9 aprilie 1938, pp. l-2; idem, „Lângă ţara Moţilor, Maramureşul", *Curentul,* anul XI, 18 mai 1938, p. 12; idem, „M.S. Regele şi rezultatele manevrelor de toamnă", *Curentul,* anul XI, 26 octombrie 1938, p. 12; idem, „îndemnuri regeşti", *Curentul,* anul XII, 5 ianuarie 1939, pp. l-2; idem, „Mesajul regal", *Curentul,* anul XII, 11 iunie 1939, p. 1.

573 Idem, „Organizarea F.R.N.", *Curentul,* anul XII, 9 ianuarie 1939, p. 12; idem, „Revanşa ideilor ostracizate", *Curentul,* anul XIII, 26 iunie 1940, p. 1.

574 Idem, „Abecedar al statului totalitar”, *Curentul,* anul XI, 1 iunie 1938, pp. l-2. Vezi şi articolele din luna octombrie a aceluiaşi an aparţinând colegului său de redacţie, Mircea Vlad Pienescu: Mircea Vlad Pienescu, „Doctrina partidului unic”, *Curentul,* anul XI, 27 octombrie 1938, p. 5; idem, „Ce este un stat totalitar”, *Curentul,* anul XI, 28 octombrie 1938, p. 5; idem, „Formele noi de viaţă politică”, *Curentul,* anul XI, 30 octombrie 1938, p. 1.

575 Idem, „Stat totalitar”, *Curentul,* anul XIII, 11 iulie 1940, p. 1.

576 Idem, „Sensul spovedaniei naţionale”, *Curentul,* anul XI, 27 februarie 1938, p. 1; idem, „Constituţia muncitorilor”, *Curentul,* anul XI, 2 martie 1938, p. 12.

577 Vezi, de pildă: Ion Gigurtu, „Economia obştească sub auspiciile noului regim”, în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* voi. II, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 243; ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 8, f. 14.

578 Vezi: Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* voi. II, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 154.

579 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 227/1938, f. 4.

580 Pentru o serie de biografii oficiale ale consilierilor regali, rezidenţilor ţinuturilor şi ale membrilor primului guvern al FRN, vezi: Ion N. Diaconescu, *op. cit.,* pp. 31.

581 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 229/1938, f. 7; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 166/1939, f. 21.
582 *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 75, 31 martie 1938, p. 1640.
583 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 229/1938, f. 15.
584 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 10/1938, ff. 16, 18, 25, 31,32.
585 Ibidem.
586 *Vezi: Constantin Găvănescul, Ocolul pământului în şapte luni şi o zi – 20 februarie 1920 – 21 septembrie 1920: călătorie făcută cu A.S.R. Principele Carol, Moştenitorul Tronului, voi. I, Tipografia Gutenberg, Timişoara, 1920, p. XV.*
587 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 109/1939, voi. I, ff. 138-142; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 681, f. 15.
588 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 47, 25 februarie 1939, p. 950; idem, nr. 98, 28 aprilie 1939, p. 2648; idem, nr. 108, 12 mai 1939, p. 3000.
589 „6 Iunie...", *România aeriană,* anul XII, nr. 6, iunie 1938, p. 1; Paul Teodorescu, „Aviaţia şi marina sub Regele Carol II", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, pp. 602-612; Nicolae Stoenescu, „Armata în ultimii zece ani", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, pp. 613-621.
590 Christophe Midan, *op. cit.,* pp. 5-6.
591 *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 112, 18 mai 1938, pp. 2408-2409; idem, anul CVII, nr. 71,24 martie 1939, pp. 1488-1492.
592 Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, Archon Books, Hamden, 1969, p. 92.
593 *Monitorul Oficial*, anul CVII, nr. 6, 7 ianuarie 1939, p. 54.
594 *Frontul Mărăşeşti,* anul III, nr. 10, mai 1938, p. 9.
595 *Pastorala înalt Prea-Sfinţitului Patriarh al României Miron pentru îndemn la linişte, pace, bună frăţietate şi supunere faţă de legi şi autoritate, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1938, pp. 3-4.*
596 *Pastorale, predici şi cuvântări ţinute de înalt Prea Sfinţia Sa Domn Domn Dr. Miron Cristea, Patriarh al României, voi. VI, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1939, p. 186.*
597 Miron Cristea, „România Nouă şi Constituţia ei", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II,* Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1939, p. 9.
598 *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 49, 1 martie 1938, pp. 1132-1133.
599 Miron Cristea, „Cuvântare", în *Deschiderea pe anul şcolar 1936-1937*, Aşezământul Tipografic Datina Românească, Văleniide

Munte, 1936, pp. 13-14.

600 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 6, 7 ianuarie 1939, pp. 57-58.

601 Nicolae Iorga, „Despre continuitatea dinastică, conferinţă la radio – 7 iunie 1940", în Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec. Conferinţe la radio 1931-1940,* Editura Casa Radio, Bucureşti, 2001, pp. 654-658.

602 Idem, „Necesitatea autorităţii regale", în *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români, Bucureşti, 1938, pp. 3-5.

603 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III-lea: Carol al II-lea, dosar nr. 44/1938, f. 2.

604 Nicolae Iorga, „Discursul Regelui", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 124, 10 iunie 1939, p. 1.

605 Idem, „Cugetarea românească şi regalitatea", în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* voi. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 17-21.

606 Idem, „Regele între ostaşi", *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 285,29 decembrie 1939, p. 1.

607 Idem, „O vizită regală", *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 80, 10 aprilie 1938, p. 1; idem, *Definiţia noii stări de lucruri în România, Bucureşti,* Tipografia „Lupta", 1939, p. 26.

608 *Neamul românesc,* anul XXXV, nr. 151, 13 iulie 1940, p. 1.

609 Nicolae Iorga, *Mărturii pentru cine nu-l cunoaşte şi totuşi îl judecă,* Cultura Neamului Românesc, Iaşi, 1918.

610 Idem, „Vorbe cuvenite", *Neamul românesc,* anul XXXV, nr. 199, 9 septembrie 1940, p. 1.

611 Acesta trimite personal circulare căminelor culturale pentru a le oferi instrucţiuni cu privire la modul cum ar trebui să sărbătorească aniversarea anuală a noii Constituţii. Vezi: Biblioteca Centrală Universitară Carol I din Bucureşti, *Dimi- trie Guşti, 1880-1955,* Biblioteca Centrală Universitară Carol I, Bucureşti, 2014, p. 167.

612 Vezi, de pildă: Dimitrie Guşti, „Regele şi cultura la sate", *România,* anul I, nr. 8, 9iunie 1938,p. 3;idem, *The Royal Foundations of Rumania,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; Biblioteca Centrală Universitară Carol I din Bucureşti, *Dimitrie Guşti, 1880-1955,* Biblioteca Centrală Universitară Carol I, Bucureşti, 2014, pp. 159, 160,163.

613 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala (1921-1946), dosar nr. 47/1939, f. 30.

614 Idem, dosar 75/1938, f. 167; Dimitrie Guşti, „Despre

ştiinţa naţiunii româneşti şi serviciul social obligator al studenţimii", *Sociologie românească,* anul II, nr. 2, ianuarie 1937, p. 2.

615 Dimitrie Guşti, „Ştiinţa naţiunii", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 18.

616 Idem, „Prefaţă" la Henri H. Stahl, *Monografia unui sat: cum se alcătuieşte spre folosul Căminului Cultural,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 5. Esenţa ideilor gustiene despre reformă socială şi naţionalism sunt cuprinse în două volume apărute în anii 1940 şi 1941. Este vorba despre o antologie de texte teoretice şi discursuri publicate în anii anteriori (vezi: Dimitrie Guşti, *Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii,* voi. I—II, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1940-1941).

617 Roland Clark, „Naţionalism and orthodoxy: Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* voi. 40, nr. 1,2012, p. 108.

618 în această privinţă, naţionalismul său îl determină pe rege să îl asocieze cu *„extrema dreaptă naţionalistă".* Vezi: Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 56.

619 Istrate Micescu, *op. cit.,* p. 7.

620 Vezi, de pildă, un interviu acordat de el ziarului *Universul,* la începutul anului 1938 (*Universul,* anul LV, nr. 34, 4 februarie 1938, p. 11).

621 Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* voi. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 200; Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, pp. 457,460; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, pp. 121,138.

622 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Casa de editură şi presă „Şansa", Bucureşti, 2003, pp. 56, 63,101.

623 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 121.

624 Istrate Micescu, *Două discursuri în cadrul noii Constituţii,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940, pp. 7-11.

625 Armând Călinescu este subsecretar de stat la Ministerul de Interne în guvernele conduse de Alexandru Vaida-

Voevod (iunie-octombrie 1932; ianuarie-noiembrie 1933), iar apoi ministru de interne în timpul guvernării Goga-Cuza (decembrie 1937 – februarie 1938).

626 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 325.

627 Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, pp. 314-374.

628 Theodor Vlădescu, *op. cit.,* p. 56.

629 Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, pp. 362, 372,388, 403; idem, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 27, 28, 115.

630 Idem, „Spiritul noului regim administrativ", în *Enciclopedia României,* voi. II, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 3-4; idem, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 23, 51,195.

631 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 242,19 octombrie 1939, pp. 5885-5886.

632 Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Editura Vestala, Bucureşti, 1999, p. 218.

633 în 1938, Pop scrie prefaţa dicţionarului Codului Penal „Carol al II-lea". Vezi: Valeriu Pop, „Prefaţă" la *Dicţionarul Codului Penal Carol al II-lea,* Tiparul Românesc, Bucureşti, 1938, pp. I—II.

634 Victor Slăvescu, *op. cit.,* pp. 360, 458,466; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. V, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 93.

635 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 96/1940, voi. I, ff. 48, 53, 57, 81; Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 225, 239.

636 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 962, ff. l-3.

637 Vezi: Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 253, 256.

638 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 96/1940, voi. I, f. 72; Ion D. Enescu, *Naţionalismul istoric şi naţionalismul creator,* Tipografia Cuvântul Românesc, Bucureşti, 1939, p. 24; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 871.

639 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. VIII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, pp. 96-97.

640 Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 32/1940.

641 Mark Axworthy, Cornel Scafeş, Cristian Crăciunoiu, *Third Axis,*

Fourth Ally. Ro- manian Armed Forces in the European War, 1941-1945, Arms and Armour, Londra, 1995, p. 17.

642 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 251.

643 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 632, f. 13.

644 Nichifor Crainic, „Revoluţia legionară", *Gândirea,* anul XIX, nr. 8, octombrie 1940, p. 521.

645 *Petre Otu, îmbrăţişarea Anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939 – 22 iunie 1941, Editura Militară, Bucureşti, 2006, p. 5.*

646 Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000, p. 292.

647 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 198, 199, 213, 249.

648 *Ibidem*, p. 251 – însemnare din 30 august 1940.

649 *Ibid.,* p. 204.

650 Rebecca Haynes, *Politica României faţă de Germania între 1936 şi 1940,* Editura Polirom, Iaşi, 2003, p. 177.

651 *România satelor,* anul III, nr. 103, 7 iulie 1940, p. 1; *România,* anul III, nr. 812,
1 septembrie 1940, p. 12; *România,* anul III, nr. 813, 2 septembrie 1940, p. 1; „Motivele care au dus la cedarea unei părţi din Ardeal", *Curentul,* anul XIII,
2 septembrie 1940, p. 1.

652 Vezi: Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii,* voi. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 317-319; Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* Editura ALL, Bucureşti, 2000, pp. 290-291; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena: memorii iulie-august 1940,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991, pp. 10, 11, 275; ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Informaţii, dosar nr. 814, ff. 15, 31; Gheorghe Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de nord,* Scrisul Românesc, Craiova, 1940, ff. 22-24.

653 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 12/1940, f. 3.

654 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 48/1934, ff. l-5.

655 Nicolae Iorga, „O măsură binefăcătoare: coloneii prefecţi", *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 69, 29 martie 1938, p. 1.

656 Mihail Manoilescu, *Ideea de plan economic naţional,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 21-22.

657 Pamfil Şeicaru, „Guvernul de concentrare naţională", *Curentul,* anul XI, 13 februarie 1938, p. 1; idem, „Disciplinarea Ţării", *Curentul,* anul XI,20 februarie

1938,
p. 1; idem, „Noua aşezare constituţională”, *Curentul,* anul XI, 24 februarie 1938, p. 2; idem, „Descentralizare obligatorie şi parlamente provinciale”, *Curentul,* anul XI, 5 martie 1938, p. 12; idem, „Acelaşi element hotărâtor: funcţionarul”, *Curentul,* anul XI, 25 iunie 1938, pp. l-2.

658 Sorin Alexandrescu, *op. cit.,* p. 8.

659 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 325; idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 188.

660 Vezi: ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 327/1940, ff. 3-6.

661 Vezi, de pildă: Mihail Manoilescu, *Memorii,* voi. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 357-358.

662 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 136; Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Huma- nitas, Bucureşti, 1990, p. 405; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 89/1939.

663 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 77/1939.

664 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 26/1939, ff. l-4.

665 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. II, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1999, p. 155.

666 Idem, *însemnări zilnice,* voi. V, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 192.

667 în fruntea lor se află, succesiv: Miron Cristea (11 februarie 1938-6 martie 1939), Armând Călinescu (6 martie – 21 septembrie 1939), Gheorghe Argeşanu (21-28 septembrie 1939), Constantin Argetoianu (28 septembrie – 23 noiembrie 1939), Gheorghe Tătărescu (25 noiembrie 1939-4 iulie 1940) şi Ion Gigurtu (4 iulie – 4 septembrie 1940).

668 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 36, ff. 132-133; idem, dosar nr. 131, f. 23; idem, dosar nr. 282, f. 251; idem, dosar nr. 253, voi. I, f. 262; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 32/1939, f. 3; idem, dosar nr. 156/1940, f. 3; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 9/1940, ff. l-2; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. VI, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, p. 22; idem, *însemnări zilnice,* voi. VIII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, p. 111.

669 Pentru o analiză a acestei chestiuni pusă în legătură cu anii celui de-Al Doilea Război Mondial, vezi: Dennis Deletant, *Hitlers Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-44,* Palgrave Macmillan, Londra, 2006, pp. 69-101.

670 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 959; idem, dosar nr. 1032, f. 12.

671 Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* voi. VIII, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, p. 396.

672 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 253, voi. II, f. 231.

673 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 959, f. 95.

674 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 253, voi. I, ff. 285-287.

675 Vezi, de pildă: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 85/1939, voi. I, ff. 119-122; idem, dosar nr. 88/1939, ff. 354, 334-337; idem, dosar nr. 196/1938, voi. III, f. 20; idem, dosar nr. 23/1939, ff. l-2; idem, dosar nr. 85/1939, voi. I, f. 123; ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 939, ff. l-3; ANIC, fond Regele Carol al II-lea. Arhiva personală, dosar nr. VII/1940, ff. 1, 3.

676 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II-lea, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 55.

677 Idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 245,264; 265; idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 132, 223.

678 Idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 253.

679 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 1041, f. 1; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului Miniştri, dosar nr. 8/1940, f. 2.

680 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 205, 5 septembrie 1940, p. 5058.

681 Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 332.

Capitolul 6- Un monarhism „fascist". Carlism şi mimetism politic

1 Mihail Manoilescu, „Sterilitatea ideologică a Franţei postbelice", *Lumea Nouă,* nr. 7-10, iulie-octombrie 1938, pp. 195-198.

2 Vezi: Nichifor Crainic, „Imperialismul latin", *Sfarmă-Piatră,* anul II, nr. 25,14 mai 1936, p. 2; idem, „Rasă şi religiune", *Gândirea,* nr. 2, februarie 1935, pp. 57-66; Mihail Manoilescu, „într-o tabără de muncă, în Germania nouă", *Lumea Nouă,* nr. 5, mai 1936, pp. 219-223.

3 Roger Griffin, „Political Modernism and the Cultural Production of «Personalities of the Right» in Inter-War Europe", în *În the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe,* edited by Rebecca Haynes and Martyn Rady, I.B. Tauris, Londra, 2011, p. 34; Vezi şi: Roger Griffin, *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler,* Palgrave Macmillan, Londra, 2007.

4 Printre cele mai importante se numără: *Roma: revistă de cultură italiană* (1921 -1933) şi *Studii italiene* (1934-1943).

5 Nicolae Iorga, „Prefaţă" la Vincenzo Meletti, *Civilizaţia fascistă,* Tiparul Oltenia, Bucureşti, 1931, p. 3.

6 Astăzi, Strada Nicolae Iorga.

7 Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 314.

8 Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri,* vol. X, partea a VIII-a (1932-1934), Editura Machiavelli, Bucureşti, 1997, p. 25.

9 Nichifor Crainic, „Giovinezza", *Calendarul,* anul II, 4 noiembrie 1933, p. 1.

10 Idem, *Zile albe, zile negre. Memorii,* vol. I, Casa Editorială „Gândirea", Bucureşti, 1991, pp. 239-240.

11 în această privinţă, vezi: Romke Visser, „Fascist Doctrine and the Cult of the Românită", *Journal of Contemporary History,* vol. 27, nr. 1, 1992, pp. 5-22; Jan Nelis, *From ancient to modern: the myth of românită during the ventennio fascista,* Institut Historique de Beige, Bruxelles, 2011; Cristian Olariu, „Archaeology, Architecture and the Use of the Românită in Fascist Italy", *Studia Antiqua etArchae- ologica,* XVIII, 2012, pp. 351-357.

12 „O mare victorie italiană", *Neamul românesc,* anul XXVI, 14 ianuarie 1931, p. 1.

13 „Domnul profesor Iorga sărbătorit la Roma", *Neamul românesc,* anul XXVIII, 2 februarie 1933, p. 1.

14 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 518/1930, ff. l-3.

15 Vladimir Ionescu, „Librăria italiană din Bucureşti", *Cuvântul,* anul VIII, 29 ianuarie 1932, p. 1.

16 *Calendarul,* anul II, 11 ianuarie 1933, p. 1.

17 „Zece ani de agricultură fascistă", *Curentul,* anul V, 31 decembrie 1932, p. 5.

18 Ion Berciu, „Civilizaţia fascistă", *Neamul românesc,* anul XXVII, 5

august 1932, p. 1.

19 „Sărbătoarea pâinii – sărbătorirea muncii", *Neamul românesc,* anul XXVI, 5 august 1931, p. 1.

20 Johann Chapoutot, *Fascisme, nazisme et régimes autoritaires en Europe 1918-1945,* Presses Universitaires de France, Paris, 2013, p. 136.

21 Vezi: Richard J.B. Bosworth, „Dictators strong or weak? The model of Benito Mussolini", in Richard J.B. Bosworth (ed.), *The Oxford Handbook of Fascism,* Oxford University Press, New York, 2009, 259-275; *The Cult of the Duce: Mussolini and the Italians,* edited by Stephen Gundle, Christopher Duggan and Giuliana Pieri, Manchester University Press, Manchester, 2013.

22 Vezi: Arnd Bauerkämper, „Transnational Fascism: Cross-Border Relations between Regimes and Movements in Europe, 1922-1939", *East Central Europe,* vol. 37, 2010, pp. 214-246; idem, „Ambiguities of Transnationalism: Fascism in Europe Between Pan-Europeanism and Ultra-Nationalism, 1919-1939", *German Historical Institute Bulletin,* vol. 29, 2007, nr. 2, pp. 43-67; Luca de Caprariis, „Fascism for Export? The Rise and Eclipse of the Fasci Italiani all'Estero", *Journal of Contemporary History,* vol. 35, nr. 2, 2000, pp. 151-183.

23 *România. Revista Oficiului Național de Turism,* anul II, nr. 10, octombrie 1937, p. 30; *Curentul,* anul XI, 2 iunie 1938, p. 7.

24 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1006/1938, ff. 1, 63.

25 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naționale – Informații, dosar nr. 647, ff. l-2; *România,* anul I, nr. 74, 14 august 1938, p. 15; *Curentul,* anul XI, 15 iulie 1938, p. 5.

26 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, volumul al III-lea: Carol al II-lea, dosar nr. 127/1938, f. 113.

27 *Curentul,* anul XIII, 9 aprilie 1940, p. 3.

28 *L'Illustrazione Italiana,* anno 64, nr. 1, gennaio 1939.

29 *Cele trei Crișuri,* anul XXI, nr. 3-4, martie-aprilie 1940, p. 62.

30 Octavian Neamțu, *Țară nouă,* Fundația Culturală Regală „Principele Carol", București, 1939, p. 177.

31 *România,* anul III, nr. 572,1 ianuarie 1940, p. 7.

32 *Emilio Gentile, Quest-ce que le fascisme? Histoire et interprétation, Gallimard, Paris, 2004, p. 348.*

33 Vezi: Ralph Jessen, Hedwig Richter (eds), *Voting for Hitler and Stalin. Elections Under 20th Century Dictatorships,* Campus Verlag, Frankfurt, 2011.

34 Antonio Costa Pinto, *The Nature of Fascism Revisited,* Columbia University Press, New York, 2012, p. 125.

35 *Constituţiunea „Regele Carol al II-lea”,* Tipografia „Lupta”, Bucureşti, 1938, p. 10.
36 Emilio Gentile, *op. cit.,* p. 256.
37 Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia,* University of Toronto Press, Toronto, 2014, pp. 100-107.
38 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 179, 5 august 1938, p. 3602.
39 Emilio Gentile, *op. cit.,* p. 286.
40 Victoria De Grazia, „Dopolavoro”, în *Dizionario del fascismo,* a cura di Victoria de Grazia e Sergio Luzzatto, volume primo, Einaudi, Torino, 2005, p. 444.
41 Inginer, director general în cadrul Ministerului Muncii, îndeplineşte în aceşti ani funcţii de conducere în aşezământul „Muncă şi Voe Bună”; este comisar general al Expoziţiei „Muncă şi Voe Bună” din 1939.
42 Vezi: Mihail Ralea, „Munca în noul regim”, în *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români, Bucureşti, 1938, pp. 7-8; Stavri Cunescu, „Muncă şi Voe Bună”, în *Muncă şi Voe Bună: folosirea timpului liber al muncitorilor,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 12-13; ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1182/1938, f. 43.
43 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 265,274.
44 *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1938, pp. 13-14.
45 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1184/1938, f. 20.
46 Idem, dosar 980/1939, f. 11.
47 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 44, 22 februarie 1940, p. 782.
48 *Vezi: Straja Ţării: cinci ani de activitate 1935-1940, Vremea, Bucureşti, 1940, pp. 177-226.*
49 *Ibidem,* p. 225.
50 *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 7-8, iulie-august 1938, pp. 157-159; idem, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1938, pp. 44-45, 122-124. Teofil Sidorovici vizitează din nou Italia în februarie 1940. Vezi: Eusebie Vicol, „Am fost în Italia Ducelui”, *Cele trei Crişuri,* anul XXI, nr. l-2, martie-aprilie 1940, p. 61.
51 *România,* anul I, nr. 71, 11 august 1938, p. 9.
52 *Straja Ţării: buletin,* anul III, nr. 2, februarie 1940, pp. 10-12.
53 Tracy H. Koon, *Believe, Obey, Fight: Political Socialization of*

Youth in Fascist Italy 1922-1943, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1985, pp. 74,98.

54 *Emilio Gentile, La religion fasciste. La sacralisation de la politique dans Vltalie de Mussolini, Perrin, Paris, 2002, pp. 134-135.*

55 Vezi: Kenneth Holland, *Youth in European Labor Camps: A Report to the American Youth Commission,* American Council on Education, Washington, 1939;
Kiran Klaus Patel, *Soldiers of Labor. Labor Service in Nazi Germany and New Deal America, 1933-1945,* Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Nor bert GQtz, Kiran Klaus Patel, „Facing the Fascist Model: Discourse and the Construction of Labour Services in the USA and Sweden in the 1930s and 1940s", *Journal of Contemporary History,* vol. 41, nr. 1, 2006, pp. 57-73.

56 *Cele trei Crişuri,* anul XXI, nr. 5-6, mai-iunie 1940, pp. 99-100.

57 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, volumul al III-lea: Carol al II-lea, dosar nr. 13/1940, ff. l-3.

58 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Cinematografie, dosar nr. 15/1940, ff. 29, 47.

59 Cezar Petrescu, „O enciclopedie care întârzie", *Curentul,* anul V, 21 decembrie 1932, p. 1.

60 *Curentul,* anul VI, 14 februarie 1933, p. 2.

61 *Enciclopedia României,* volumele I-IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938-1943.

62 Cezar Petrescu, „Domnia Regelui Carol al II-lea", în *Enciclopedia României,* voi. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 945-970.

63 Constantin Iordachi, „A Continuum of Dictatorships: Hybrid Totalitarian Experiments in Romania, 1937-44", în Antonio Costa Pinto, Aristotle Kallis (eds), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe,* Palgrave Macmillan, Londra, 2014, p. 244.

64 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 2546, f. 1.

65 Vezi: *Neamul românesc,* anul XXXIV, nr. 36, 16 februarie 1939, p. 2.

66 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 2291.

67 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Cinematografie, dosar nr. 3/1939.

68 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 812, ff. 1,2,34,37,60; I.D. Suchi- anu, „Locul cinematografului în

organizaţia noastră", în *Muncă şi Voe Bună: folosirea timpului liber al muncitorilor,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 71.

69 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 36, f. 1.

70 Citat în: Simion Mehedinţi, *învăţătorul în Straja Ţării,* Cugetarea, Bucureşti, 1938, p. 7.

71 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 841, ff. 2,17,18,19, 20.

72 Vezi: Lya Benjamin, „Naţionalism şi antisemitism în legislaţia regimului autoritar al regelui Carol al II-lea", *Studia et Acta Historiae Judaeorum Romaniae,* nr. 4, 1999, pp. 208-219.

73 Christophe Midan, *Carol al II-lea şi teroarea istoriei 1930-1940,* Editura Militară, Bucureşti, 2007, p. 328.

74 *Curentul,* anul XIII, 9 aprilie 1940, p. 3.

75 Idem, 22 iunie 1940, p. 3. Pentru o analiză a fenomenului rasismului românesc din această perioadă, vezi: Marius Turda, „Controlling the National Body: Ideas of Racial Purification in Romania, 1918-1944", in Christian Promitzer, Sevasti Trubeta, Marius Turda (eds), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945,* Central European University Press, Budapest, 2011, pp. 325-350.

76 Mihail Manoilescu, „Stil individualist şi stil totalitar", *Lumea Nouă,* nr. l-2, ianu- arie-februarie 1938, p. 13; idem, „Ţara muncitorilor", *Lumea Nouă,* nr. 7-10, iu- lie-octombrie 1939, pp. 228-229.

77 Vezi: *Buletinul A.G.I.R.,* anul XXI, nr. 5, mai 1939, p. 159; „Vizita grupului de ingineri români în Germania", *România,* anul III, nr. 740, 21 iunie 1940, p. 15.

78 „Importantele declaraţii ale domnului senator Mihail Manoilescu", *Ordinea,* anul IV, 6 februarie 1935, p. 5.

79 Vezi: Arnd Bauerkämper, „Transnaţional Fascism: Cross-Border Relations between Regimes and Movements in Europe, 1922-1939", *East Central Europe,* vol. 37, nr. 2, 2010, pp. 233-239; Claudia Baldoli, „Anglo-Italian Fascist Solidarity? The Shift from Italophilia to Naziphilia in the BUF", în Julie V. Gottlieb, Thomas P. Lineham (eds), *The Culture of Fascism. Visions of the Far Right in Britain,* I.B. Tauris, Londra, 2004, pp. 147-161.

80 *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 189,17 august 1940, pp. 4210-4211.

81 *George L. Mosse, La révolution fasciste. Vers une théorie*

générale du fascisme, Seuil, Paris, 2003, p. 82.

82 Johann Chapoutot, *op. cit.*, p. 3.

83 *Emilio Gentile, La religion fasciste. La sacralisation de la politique dans l'Italie de Mussolini, Perrin, Paris, 2002, p. 57.*

84 Vezi: Allert Tilman, *Le salut allemand. Histoire d'un geste funeste,* Éditions Jacqueline Chambon, Paris, 2006; Martin M. Winkler, *The Roman Salute: Cinema, History, Ideology,* The Ohio State University Press, Columbus, 2009.

85 Vezi: *Curentul,* anul XII, 4 ianuarie 1939, p. 11.

86 Vezi: Luminița Machedon, Ernie Scoffham, *Romanian Modernism. The Architecture of Bucharest, 1920-1940,* Massachusetts Institute of Technology Press, New York, 1999; *Modern Architecture in Interbellum Romania,* NOI Media Print, București, 2013; *București, anii 1920-1940. între avangardă și modernism,* Simetria, București, 1994; Carmen Popescu (coord.), *(Dis)Continuități. Fragmente de*

modernitate românească în prima jumătate a secolului al 20-lea, Editura Sime tria, Bucureşti, 2010.
Vezi: Luca Matei Stoian, *Interferenţe arhitecturale italiene în arhitectura modernă românească,* Igloo, Bucureşti, 2017; Luminiţa Machedon, Florin Machedon, „Ar hitectura modernă din România în perioada 1920-1940", în *Bucureşti, anii 1920 1940. Între avangardă şi modernism,* Editura Simetria, Bucureşti, 1994, p. 84. Vezi inclusiv: „Arhitectura nouă a Germaniei", *Arhitectura,* nr. 2,1940.
Militza Sion, *Crezul simplităţii. Horia Creangă 1892-1943,* Editura Simetria, Bucureşti, 2012, p. 90.
Vezi: ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 20/1938, f. 62; *Ro mânia,* anul II, nr. 357, 29 mai 1939, p. 15.
România participă la ambele expoziţii internaţionale de la Milano (din aprilie 1939 şi aprilie 1940), dar se înscrie şi pe lista participanţilor la proiectata „Es- posizione Universale di Roma 1942", închinată aniversării a douăzeci de ani de la crearea regimului fascist italian.
Vezi: ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 2409, ff. 8-9; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 254/1939, f. 152.
ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, volumul al III-lea: Carol al II-lea, dosar nr. 127/1939, vol. I, ff. 101-104.
Vezi: *Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună": călăuză,* Atelierele Luceafărul S.A., Bucureşti, 1939; ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1192/1938.
Emilio Gentile, La religion fasciste. La sacralisation de la politique dans l'Italie de Mussolini, Perrin, 2002, p. 244.
Vezi: Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună": călăuză, Atelierele Luceafărul S.A., Bucureşti, 1939.
ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1192/1938, ff, 20, 32.
Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.,* p. 247.
Johann Chapoutot, *op. cit.,* p. 198.
Victoria De Grazia, *op. cit.,* p. 446.
Emilio Gentile, *La religion fasciste. La sacralisation de la politique dans l'Italie de Mussolini,* Perrin, Paris, 2002, pp. 43-44; Claudia Salaris, À *la fête de la Révolution: artistes et libertaires avec D'Annunzio à Fiume,* Éditions du Rocher, Monaco, 2006, pp. 21-22; George L. Mosse, „The Poet and the Exercise of Political Power: Gabrielle D'Annunzio", *Yearbook of Comparative and General Literature,* Indiana University, vol. 22, 1973, p. 33, 39; Michael A. Ledeen,

The First

Duce: D'Annunzio at Fiume, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1977, pp. VII-VIII.

100 *George L. Mosse, La révolution fasciste. Vers une théorie générale du fascisme, Seuil, Paris, 2003, p. 115.*

101 Vezi: Marie-Anne Matard-Bonucci, *L'Italie fasciste et la persecution des Juifs,* PUF, Paris, 2012.

102 Martin Blinkhorn, *Fascism and the Right in Europe, 1919-1945,* Longman, Londra, 2000, p. 42.

103 *Ibidem*, p. 110.

104 Juan Linz, *Régimes totalitaires et autoritaires,* Armand Colin, Paris, 2006, p. 22.

105 Roger Griffin, „Staging the Nation's Rebirth: The Politics of Aesthetics of Performance in the Context of Fascist Studies", in Günther Berghaus (ed.), *Fascism and Theatre. Comparative Studies on the Aesthetics and Politics of Performance in Europe 1925-1945,* Berghahn Books, Oxford, 1996, p. 19.

106 Idem, „Foreword", in Antönio Costa Pinto, Aristotle Kallis (eds), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe,* Palgrave Macmillan, Londra, 2014, p. IX.

107 Idem, *The Nature of Fascism,* Routledge, Londra, 1991, pp. 165, 166,196.

108 Antönio Costa Pinto, *The Nature of Fascism Revisited,* Columbia University Press, New York, 2012, p. 91.

109 Antönio Costa Pinto, Aristotle Kallis, „Introduction", in Antonio Costa Pinto, Aristotle Kallis, *op. cit.,* p. 5.

110 Aristotle Kallis, „«Fascism», «Para-fascism» and «Fascistization»: On the Similarities of Three Conceptual Categories", *European History Quarterly,* volume 33, nr. 2, 2003, pp. 220, 243.

111 Robert O. Paxton, *The Anathomy of Fascism,* Alfred A. Knopf, New York, 2004, pp. 216-217.

112 *Dylan Riley, The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain and Romania, 1870-1945, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2010, p. 113.*

113 *Ibidem,* p. 142.

114 *Ibid.,* p. 146.

115 Johann Chapoutot, *op. cit.,* pp. 124-125.

116 *Ibidem.*

Capitolul 7 – *Estetizarea carlistă a politicului ca instrument de naţionalizare a maselor*

1 Pentru un reportaj care relatează acest eveniment, vezi: *Neamul*

românesc, anul XXXIV, nr. 101, 10 mai 1939, p. 1.
NOTE

2 *în această privinţă, vezi: James George Frazer, The Golden Bough: a study in com parative religion, Macmillan, Londra, 1900; Ernst Kantorowicz, The King's Two Bodies: a study in mediaeval political theology, Princeton University Press, Prin ceton, 1957; Marc Bloch, Les rois thaumaturges: étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre, Galii mard, Paris, 1987.*

3 Grigore Gafencu, *însemnări politice 1929-1939,* Editura Humanitás, Bucureşti, 1991, p. 18.

4 Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914-1945,* Routledge, Londra, 1995, pp. 12-13.

5 *Mabel Berezin, Making the Fascist Self. The Political Culture of Interwar Italy, Cornell University Press, Ithaca, 1997, p. 26.*

6 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 149.

7 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 145/1939, ff. 33-35.

8 Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940),* vol. I, Editura Humanitás, Bucureşti, 1993, p. 234.

9 Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 258.

10 Ion Răducanu, *Din amintirile unui septuagenar,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p. 174.

11 ANIC, fond Regele Carol al Il-lea. Arhiva personală, dosar nr. 11/61, f. 1; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 141/1939; Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii,* vol III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 190; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice,* vol. I, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1998, p. 459; idem, *însemnări zilnice,* vol. II, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1999, p. 251.

12 *România. Revista Oficiului Naţional de Turism, anul III, nr. 2, februarie 1938, p. 25.*

13 Vezi: Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *op. cit.*, pp. 155, 187, 193, 194, 228; idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 246, 247, 267, 341, 342, 347; idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 158; Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* vol. II, Editura

Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 405; Constantin Argetoianu, *însemnări zilnice*, voi. IV, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2002, p. 39; idem, *însemnări zilnice,* voi. VI, Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003, pp. 22-23; Valeriu Pop, *Amintiri politice,* Editura Vestala, Bucureşti, 1999, p. 59; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 130/1936, f. 1; idem, dosar nr. 30/1937, f. 1, 6; idem, dosar nr. 127/1939 voi. I, ff. 136-138; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 37/1938, f. 63; idem, dosar nr. 100/1938, f. 1; ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 1780/1936, f. 1; idem, dosar nr. 2116, f. 26; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 113/1938, ff. 1,20.

14 Vezi: Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 117.

15 Vezi: ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 254/1939, f. 166; ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 20, ff. 55-56; idem, dosar nr. 141, ff. 186-187; idem, dosar nr. 788, f. 14; *Monitorul Oficial*, anul CVII, nr. 42, 20 februarie 1939, pp. 865-885.

16 Mihail Manoilescu, „Salutul roman", *Lumea Nouă,* nr. 5, mai 1934, p. 292.

17 Armând Călinescu, *însemnări politice 1916-1939,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 219.

18 Filaret Doboş, *Arcaşii. Gânduri şi fapte din Ţara de Sus,* Tipografia Cernăuţeanu Teodot, Cernăuţi, 1940, p. 127.

19 Nicolae Iorga, *Memorii,* voi. VII, Editura „Naţională" S. Ciornei, Bucureşti, 1939, p. 319.

20 Teofil Sidorovici, *Straja Ţării: circulara-directivă nr. 1,* Tipografia „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1938, p. 55; ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 591, f. 59.

21 Vezi: „Noua uniformă a miniştrilor. A fost introdus salutul roman", *Curentul,* anul XII, 4 ianuarie 1939, p. 11; *Legea Frontului Renaşterii Naţionale,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940; Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice,* voi. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, pp. 349-350.

22 *Monitorul Oficial*, anul CVII, nr. 242,19 octombrie 1939, pp. 5873-5874.

23 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 346.

24 Vezi: Horia Sima, *Sfârşitul unei domnii sângeroase,* Editura Metafora, Constanţa, 2004, pp. 204-205.

NOTE

25 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 633, f. 1; *Ilustraţiunea romântii),* anul X, nr. 6, miercuri, 2 februarie 1938, p. 2; *Albina,* anul XLI, nr. 5, 4 februarie 1938, p. 80.

26 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 976, f. 3.

27 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 229/1938, ff. 2,4, 7.

28 ANIC, fond Ministerul Cultelor şi Artelor, dosar nr. 75/1939, f. 33.

29 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 256,4 noiembrie 1939, p. 6147.

30 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 368/1938, f. (>.

31 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 240/1939, f. 104.

32 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 242, 19 octombrie 1939, pp. 5873-5874.

33 ANIC, fond Casa Regală. Miscelanee, dosar nr. 885, f. 30; *Monitorul Oficial,* anul CV I, nr. 144,27 iunie 1938, p. 3084; Teofil Sidorovici, Aurel S. Goia, *Carnetul străjerii lui,* Editura Socec & Co., Bucureşti, 1940, p. 17.

34 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 143, 25 iunie 1938, p. 3020; idem, anul CVII, nr. 75, 29 martie 1939, p. 1620; idem, anul CVII, nr. 256, 4 noiembrie 1939, pp. 6137-6154.

35 Vezi: Barbara Miller-Lane, *Architecture and Politics in Germany 1918-1945,* Har vard University Press, Harvard, 1968; Robert R. Taylor, *The Word in Stone: the Role of Architecture in National Socialist Ideology,* University of California Press, Berkeley, 1974; Franco Borsi, *Vordre monumental. Europe 1929-1939,* Hazan, Paris, 1986; Alexander Scobie, *Hitler's State Architecture: the Impact of Classical Antiquity,* Pennsylvania State University Press, 1990; Emilio Gentile, *Fascimo di Pietra,* Laterza, Roma, 2007.

36 Carmen Popescu, „Un patrimoine de l'identité: l'architecture à lecoute des nati onalismes», *Études balkaniques,* vol. 12, 2005, pp. 135-171. Vezi şi: Carmen Po pescu, *Le style national roumain: construire une nation à travers l'architecture, 1881-1945,* Presses Universitaires de Rennes-Simetria, Rennes-Bucureşti, 2004.

37 Cathérine Durandin, *Bucarest. Mémoires et promenades,* Éditions Hesse, Paris, 2000, p. 185.

38 în iunie 1939, tocmai Carol al II-lea este persoana care pune piatra fundamentală a Palatului administrativ al Căilor Ferate Române. Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 133,13 iunie 1939, p. 3756.

39 Pentru dezbaterea privind stilul arhitectural „Carol al II-lea", vezi: Petre Anto- nescu, „Un răspuns", *Cele trei Crişuri,* anul XIX, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 89; idem, *Pentru un stil „Regele Carol al II-lea" în arhitectura românească,* Imprimeria

Naţională, Bucureşti, 1938; idem, *Renaşterea arhitecturii româneşti,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; „Arhitectura oraşelor noastre. Un răspuns al domnului arhitect Petre Antonescu, rector al Academiei de Arhitectură", *Neamul românesc,* anul XXXIII, nr. 135,24 iunie 1938, p. 1; Ion D. Enescu, „Stilul Regele Carol II", *Arhitectura,* nr. 2,1939, pp. 4-5; idem, *Arhitectura, Renaşterea Naţională: Stilul Regele Carol al II-lea,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940; Olga Greceanu, *Renaşterea picturii naţionale,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; Constantin C. Brăiesku, *Consideraţiuni asupra arhitecturii româneşti de azi,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940.

40 Mariana Celac, Octavian Carabela, Marius Marcu-Lapadat, *Bucureşti: arhitectură şi modernitate. Un ghid adnotat,* Simetria, Bucureşti, 2005, pp. 32, 59.

41 ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 232, f. 1.

42 Primăria Municipiului Bucureşti, *Luna Bucureştilor 1940: îndrumare în expoziţie,* Atelierele Grafice Marvan S.A.R., Bucureşti, 1940, p. 28.

43 Vezi: *Urbanismul,* anul XIV, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1937; România, anul II, nr. 245, 4 februarie 1939, p. 4.

44 Vezi: ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 166/1939, ff. 115-116; A. Munte, „Bucureştii în prefacere. Un oraş nou se înalţă din vechile aspecte", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 641, 2 mai 1939, pp. 6, 17; *România. Revista Oficiului Naţional de Turism,* anul IV, nr. 12, decembrie 1939, pp. 30-31.

45 Primăria Municipiului Bucureşti, *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti,* Editura Institutului Urbanistic al României, Bucureşti, 1934, p. 68.

46 Vezi: „Amenajarea Pieţei 8 Iunie", *Neamul românesc,* anul XXXII, 24 martie 1937, p. 4; „Piaţa 8 Iunie", *Neamul românesc,* anul XXXII, 20 august 1937, p. 2; *Urbanismul,* anul XIV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1937.

47 „Piaţă monumentală în Capitală", *Realitatea ilustrată,* anul XII, nr. 579, 23 februarie 1938, p. 5; „Cum va arăta Piaţa 8 Iunie: cel mai monumental ansamblu urbanistic al Capitalei", *România,* anul II, nr. 368, 9 iunie 1939, p. 8.

48 Vezi: *Straja Ţării – 8 Iunie 1938: prima expoziţie a muncii străjereşti,* Direcţia Generală a Propagandei, Bucureşti, 1938; *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 130, 9 iunie 1939, p. 3672; „Suveranul a inaugurat marţi prima expoziţie a Străjii Ţării",

Curentul, anul XI, 10 iunie 1938, p. 3.

49 Vezi: A *III-a expoziţie a Echipelor Regale studenţeşti: catalog,* Fundaţia Culturală Regală, Bucureşti, 1937; *Catalogul Echipelor Regale Studenţeşti,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, p. 4; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 8/1938, ff. 27-29.

50 *Oficiul Naţional de Educaţie Fizică, Expoziţia demonstrativă a educaţiei fizice 8 iunie – 8 iulie 1934: catalogul oficial, Bucureşti, 1934, p. 6.*

51 *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 71, 24 martie 1939, p. 1506.

52 Idem, nr. 132, 12 iunie 1939, p. 3708.

53 *România. Revista Oficiului Naţional de Turism, anul II, nr. 5,mai 1937, p. 22.*

54 ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 2116, f. 26.

55 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 26, 2 februarie 1938, p. 695.

56 Vezi: Primăria Municipiului Bucureşti, *Luna Bucureştilor 1940: îndrumare în expoziţie,* Atelierele Grafice Marvan S.A.R., Bucureşti, 1940, pp. 6-7.

57 *Ibidem,* p. 13.

58 Henri H. Stahl, *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociolo gice,* Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 318; Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987),* Editura Paideia, Bucureşti, 2000, pp. 110-111; *A III-a expoziţie a Echipelor Regale studenţeşti: catalog,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, p. 168.

59 Henri H. Stahl, *op. cit.*, p. 322.

60 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 7/1936, f. 23.

61 *Vezi: John E. Findling (ed.), Historical Dictionary of World's Fairs and Expositions, 1851-1988, Greenwood Press, Westport, 1990; Brigitte Schroeder-Gude- hus, Anne Rasmussen, Les fastes du progrès. Le guide des Expositions Universelles 1851-1992, Flammarion, Paris, 1992.*

62 Vezi: Katherine Smits, Alix Jansen, „Staging the nation at expos and world's fairs", *National Identities,* vol. 14, nr. 2, 2012, pp. 173-188.

63 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. Ill: Carol al II-lea, dosar nr. 130/1936, f. 1; Constantin C. Moşinschi, „Pavilionul României la Expoziţia din Bruxelles", *Arhitectura,* nr. 3, octombrie 1935, p. 13.

64 Carol al Il-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 155.

65 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1007/1939, f. 57.

66 ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 12/1936; ANIC, fond

Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 30/1937, f. 1,6; *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 112,18 mai 1938, p. 2413; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 8/1938, pp. 17, 18, 79, 81, 83,107, 109; idem, dosar 100/1938, f. 1.

67 Pentru o analiză a acestui eveniment, vezi: Marco Duranti, „Utopia, Nostalgia and World War at the 1939-40 New York Worlds Fair", *Journal of Contemporary History,* vol. 41, nr. 4, 2006, pp. 663-683.

68 Imaginea este reprodusă în: *Cele Trei Crişuri,* nr. 7-8, iulie-august 1939, p. 141.

69 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 127/1939, vol. I, ff. 101-104; *România,* anul II, nr. 306,6 aprilie 1939, p. 2; *Curentul,* anul XII, 9 aprilie 1939, p. 21.

70 Pentru imagini din cadrul expoziţiei, vezi: *Arhitectura,* nr. 3,1939, pp. 37-44.

71 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 974/1939, f. 3.

72 *Expoziţia Internaţională „Muncă şi Voe Bună": călăuză,* Atelierele Luceafărul S.A., Bucureşti, 1939, pp. 20-22.

73 Idem, pp. 30-32.

74 Idem, pp. 42-44.

75 Idem, p. 48.

76 Dumitru Radu, „Luna Bucureştilor 1937", *Urbanismul,* anul XIV, nr. 7-8, iulie- august 1937, p. 314.

77 „Luna Bucureştilor 1936. Consideraţiuni şi rezultate", *Urbanismul,* anul XIII, nr. 7-8, iulie-august 1936, pp. 347.

78 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1007/1939, f. 56.

79 *Vezi: George L. Mosse, The Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich, Howard Fertig, New York, 1975.*

80 Este vorba despre textul „Trăiască Regele!". începând din 1938, intonarea „Imnului Regal" devine obligatorie înainte de fiecare reprezentaţie oferită în teatrele şi operele din ţară (vezi: ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar 1, f. 4).

81 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 89.

82 Vezi: *Calendarul România Satelor,* Bucureşti, 1939, p. 31; *Almanahul străjerilor 1940,* Editura Librăriei Socec & Co., S.A., Bucureşti, 1940, p. 82.

83 Vezi: *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 6, 8 ianuarie 1938, p. 102; idem, anul CVII, nr. 2, 2 ianuarie 1939, p. 6; *Curentul*, anul XI, 9 ianuarie 1938, p. 6; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 100/1938, ff. 36-38; ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 212/1938, ff. 220-221; *România*, anul III, nr. 578, 9 ianuarie 1940, p. 4.

84 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 6, f. 23; idem, dosar nr. 8, f. 19; idem, dosar nr. 272, ff. 3-4; *România,* anul II, nr. 267, 26 februarie 1939, p. 7.

85 în această zi se comemorează atât proclamarea independenţei regatului României – 10 mai 1877 –, cât şi venirea în ţară a regelui Carol I – 10 mai 1866.

86 Vezi: *Monitorul Oficial*, anul CVI, nr. 104,7 mai 1938, pp. 2232-2233; idem, anul CVII, nr. 104, 6 mai 1939, pp. 2871-2872; idem, anul CVIII, nr. 105, 8 mai 1940,

pp. 2170-2171; ANIC, fond Ministerul Propagandei Naţionale – Propagandă, dosar nr. 983, ff. 192, 245.

87 Vezi: Alex Munte, „Un Rege Mare şi opera lui. Proslăvirea lui Carol I", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 643,16 mai 1939, p. 15.

88 Dumitru Dumitrescu, *Carnetul meu de străjer,* Librăria Cooperativă Naţională, Timişoara, 1938, p. 17.

89 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 246, f. 26.

90 *Tribuna,* anul II, nr. 238, luni, 16 octombrie 1939, p. 8.

91 „Aniversarea zilei de naştere a M.S. Regelui Carol II", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 666, 24 octombrie 1939, pp. 2-3.

92 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 156/1930, f. 8; ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 15/1933, f. 210; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 100/1938, ff. 14-15.

93 Vezi: Daniel Leese, „Rituals, Emotions and Mobilization: The Leader Cult and Party Politics", în Paul Corner, Jie-Hyun Lim (eds), *The Palgrave Handbook of Mass Dictatorship,* Palgrave Macmillan, Londra, 2016, pp. 217-228.

94 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 127/1939, vol. I, ff. 136-138. Vezi şi: Maria Bucur, *Heroes and Victims: Remembering War in Twen- tieth-Century Romania,* Indiana University Press, Bloomington, 2009, p. 113.

95 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 37/1938, f. 63; idem, dosar nr. 100/1938, ff. 14-15.

96 Grigore Ionescu, *Bucureşti: ghid istoric şi artistic,* Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1938, pp. 39-40.

97 Pentru o definiţie a acestui concept, vezi: *Les lieux de mémoire,* sous la direction de Pierre Nora, vol. I, Gallimard, Paris, 1984, pp. XVII-XLII.

98 Vezi: *Curentul,* anul XII, 23 aprilie 1939, p. 5.

99 Octavian Buzea, *Clujul: 1919-1939. Glas izbânzilor româneşti,* Tipografia Ardealul, Cluj, 1939, p. 7.

100 Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993,
p. 260.

101 *Curentul,* anul V, 9 iunie 1932, p. 4.

102 Pentru un articol dedicat „Aleii Restauraţiei", vezi: *România,* anul II, nr. 329, 1 mai 1939, p. 19.

103 Claude Rivière, *Les liturgies politiques,* Presses Universitaires de France, Paris, 1988, p. 163.

104 *Vezi: Straja Ţării: cinci ani de activitate 1935-1940, Editura*

Vremea, Bucureşti, 1940.

105 Vezi: *Straja Ţării: buletin, anul I,* nr. 5-6, mai-iunie 1938, pp. 49-50; *Realitatea ilustrată,* anul XII, nr. 597, 29 iunie 1938, p. 22.

106 *Ilustraţiunea Română,* anul X, nr. 25,15 iunie 1938, p. 3.

107 *Antonio Momoc, Capcanele politice ale sociologiei interbelice: şcoala gustiană între carlism şi legionarism, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2012, p. 202.*

108 *Günther Berghaus, „Introduction", în Günther Berghaus (ed.), Fascism and Theatre. Comparative Studies on the Aesthetics and Politics of Performance in Europe 1925-1945, Berghahn Books, Oxford, 1996, p. 5.*

109 George L. Mosse, *op. cit.,* pp. l-20.

110 *Ibidem*, p. 4.

111 *Benedict Anderson, Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso, Londra, 2006, pp. 5-7.*

112 Pentru o teoretizare a acestui concept, vezi: Claude Rivière, *Les Liturgies politiques,* Presses Universitaires de France, Paris, 1992.

113 George L. Mosse, *Confronting the Nation: Jewish and Western Nationalism*, Bran- deis University Press, Hanover, 1993, p. 40.

Capitolul 8 – *Monarhismul carlist ca ideologie a palingenezei naţionale*

1 Sabin Manuilă, Dumitru C. Georgescu, „Populaţia României", în *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 135-137.

2 George Banu, „La politique medico-sociale", în *La vie rurale en Roumanie: XIVe congrès international de sociologie: Bucarest 1940,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940, p. 155.

3 Roger Griffin, *The Nature of Fascism,* Routledge, Londra, 1991, pp. 34-36.

4 Idem, „Political Modernism and the Cultural Production of «Personalities of the Right» in Inter-War Europe", în *În the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe*, edited by Rebecca Haynes and Martyn Rady, I.B. Tauris, Londra, 2011, p. 32.

5 Octavian Neamţu, *Ţară nouă,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 177.

6 *România,* anul III, nr. 572, 1 ianuarie 1940, p. 7.

7 *Vezi: Roger Griffin, Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler, Palgrave Macmillan, Londra, 2007.*

8 în această privinţă, vezi: Marshall Berman, *All that is Solid Melts into Air. The Expérience of Modernity,* Verso, Londra, 1982; David Weir, *Decadence and the Making of Modernism,* University of Massachusetts Press, Amherst, 1996. Regimul politic parlamentar este prezentat explicit de către propagandă ca fiind unul *„decadent”.* Vezi: Ion N. Diaconescu, *Guvernul Renaşterii Naţionale. Noua eră constituţională: album omagial,* Tiparul Românesc, Bucureşti, 1939, p. 9.

9 Nae Ionescu, scrisoare către Armand Călinescu, reprodusă în: Nae Ionescu, *Scrisori şi memorii,* ediţie îngrijită de Dora Mezdrea şi Marin Diaconu, Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2006, p. 40.

10 Nae Ionescu, „între statul de drept şi instituţiile de fapt”, *Cuvântul,* anul VI, 3 iulie 1930, p. 1.

11 Dacă suprafaţa statului român creşte de la 138 000 de kilometri pătraţi la 295 049 de kilometri pătraţi (vezi: *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 133), după Primul Război Mondial italienii reproşează Aliaţilor de a nu le fi acordat toate teritoriile promise în schimbul participării la război prin Tratatul de la Londra, semnat în 1915 de guvernul condus de Antonio Salandra. Naţionaliştii italieni vorbesc acum despre o „victorie mutilată” (*vitto- ria mutilata).* Vezi: James H. Burgwyn, *The Legend of the Mutilated Victory: Italy, the Great War, and the Paris Peace Conférence, 1915-1919,* Greenwood Press, Westport, 1993.

12 *Emilio Gentile, II mito dello Stato nuovo. Dai radicalismo nazionale al fascismo, Editori Laterza, Bari, 1999. Pentru prima ediţie, vezi: Idem, II mito dello Stato nuovo dali'antigiolittismo al fascismo, Editori Laterza, Bari, 1982. Vezi şi: idem, The Struggle for Modernity. Naţionalism, Futurism and Fascism, Praeger Publishers, Westport, 2003.*

13 George L. Mosse, *Confronting the Nation: Jewish and Western Naţionalism,* Bran- deis University Press, Hanover, 1993, p. 29.

14 *Vezi: Mihail Manoilescu, Le parti unique: institution politiques des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936; idem, Le siècle du corporatisme: doctrine du corporatisme intégral et pur, Librairie Félix Alcan, Paris, 1934.*

15 *Tendinţele tinerei generaţii: două conferinţe de Mircea Vulcănescu şi Mihail Manoilescu, Tipografia Ziarului Universul, Bucureşti, 1934, p. 30.*

16 *Ordinea,* anul IV, 6 februarie 1935, p. 5.

17 Mihail Manoilescu, *România, Stat corporativ,* Tipografia Modernă, Bucureşti, 1933, p. 5.

18 Idem, *Memorii,* vol. II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p.

19 *Idem, Le parti unique: institution politique des régimes nouveaux, Les Œuvres Françaises, Paris, 1936, p. 138.*

20 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 159/1931, f. 99. Idem, dosar nr. 147/1930, f. 117.

21 Ibidem.

22 Grigore Gafencu, *însemnări politice 1929-1939,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 315-316; *Curentul,* anul VII, 25 august 1934, p. 9; *Curentul,* anul IX, 21 octombrie 1936, p. 5.

23 Gheorghe Cardaş, *Regele Carol al II-lea preamărit cu slavă şi credinţă de cântăreţii neamului,* Editura Librăriei Universale Alcalay, Bucureşti, 1936, p. 73; Simion Mehedinţi, *Prefaţă* la George Beuran, *Majestatea Sa Regele Carol al 11-lea, Regele Copiilor,* Bucureşti, 1935, p. 4.

2,4 Victor Bradu Ghiţulescu, *Cartea de aur: 70 de ani de la întemeierea Dinastiei române 1866-1936,* Federaţia Generală a Presei din Provincie, Bucureşti, 1936, p. 45.

25 Titlul unei conferinţe radiofonice ţinute de Cezar Petrescu în octombrie 1939. Vezi *România,* anul II, nr. 501, 20 octombrie 1939, p. 5.

26 Vezi: *România,* anul I, nr. 134, 13 octombrie 1938, p. 1; *România satelor,* anul III, nr. 89, 17 martie 1940, p. 6; Nichifor Crainic, „Copilărie şi sfinţenie", *Gândirea,* anul XVII, nr. 1, ianuarie 1938, p. 1; Mihail Ralea, „Munca în noul regim", în *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români, Bucureşti. 1938, p. 8; Gheorghe Ale- xianu, „Regimul electoral în România", în *Enciclopedia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 244; *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, p.15.

27 Mihail Manoilescu, „Au murit notele", *Lumea Nouă,* nr. 3-4, martie-aprilie 1938,
p. 112.

28 Armand Călinescu, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; idem, „Spiritul noului regim administrativ", în *Enciclopedia României,* vol. II, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 3-5; idem, „Discurs rostit la instalarea Rezidentului Regal al Ţinutului Sucevei", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II,* Tiparul Mitropolitul Sil- vestru, Cernăuţi, 1939, pp. 11-12.

29 Idem, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 103.

30 Pamfil Şeicaru, „Cadru nou, dar şi viaţă nouă”, *Curentul,* anul XI, 3 iunie 1938,
p. 12.
31 Idem, „Constituţia muncitorilor”, *Curentul,* anul XI, 2 martie 1938, p. 12.
32 Idem, „Acţiuni de transfigurare a Statului”, *Curentul,* anul XII, 13 ianuarie 1939,
p. 12.
33 Vezi, de pildă: Ştefan Şoimescu, *Pe drumul reînnoirii,* Bucovina, I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1938; *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români, Bucureşti, 1938; Ion C. Dumitrescu, Gheorghe Creţu, *Era nouă a României sau opera constructivă a M.S. Regelui Carol II,* Tipografia Eminescu, Cernăuţi, 1939; Ion C. Dumitrescu, *M.S. Regele Carol II. Restaurația: înfăptuiri. O eră nouă,* Bucureşti, 1939; Grigore Tăuşan, *M.S. Regele Carol al II-lea şi progresul ţării noastre,* f.e., Bucureşti, 1939; Octavian Neamţu, *op. cit.;* Anastase Pascali, Ilie Anesiea, *Pe căile renaşterii,* editura autorilor, Bucureşti, 1939; Dumitru Dem Dimăncescu, *New Romania,* The Shakespeare Head Press, Oxford, 1939; Ioan Andreian, *M.S. Regele Carol al II-lea: rege creator de viaţă nouă. 8 Iunie 1930 – 8 Iunie 1940,* Tiparul Albina Românească, Iaşi, 1940; Ion D. Enescu, *Arhitectura, Renaşterea Naţională: Stilul Regele Carol al IElea,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940.
34 Armând Călinescu, *Noul regim,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; idem, „Spiritul noului regim administrativ”, în *Enciclopedia României,* voi. II, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 5.
35 Mihail Manoilescu, „Politica muncii naţionale”, în *Enciclopedia României,* voi. III, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, p. 229.
36 *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 49, 1 martie 1938, p. 1133.
37 *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 11.
38 Octavian Neamţu, *op. cit.,* pp. 14,15, 16, 29, 105, 106,180.
39 Alexandru Bădăuţă, „Participarea României la Expoziţia Universală de la New York”, *Cele trei Crişuri,* anul XX, nr. 3-4, martie-aprilie 1939, p. 60.
40 Dimitrie Guşti, *Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii,* voi. II, 1940-1941, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, Bucureşti, p. 139.
41 Cezar Petrescu, „Regele Carol, mesager al păcii reale”, *România,* anul I, nr. 173, 21 noiembrie 1938, p. 1.
42 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 46/1938, f. 3.
43 Constantin Argetoianu, „Pe marginea unui bilanţ”, în *Zece ani de domnie ai M.S. Regelui Carol al II-lea,* voi. I, Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 32.
44 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 28, f. 47.

45 *România*, anul III, nr. 628,28 februarie 1940, p. 6.

46 ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 254/1939, f. 149.

47 Vezi, de pildă: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 109/1939.

48 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 843, f. 32.
49 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 90/1939, f. 9.
50 Idem, dosar nr. 85/1938, f. 1.
51 Un bucureştean care dedică suveranului câteva strofe cu prilejul aniversării Restaurației din 1939 le intitulează pur şi simplu *„Vremuri noi”*. Vezi: ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al II-lea, dosar nr. 109/1939, vol. II, f. 136.
52 Cezar Petrescu, „Domnia Regelui Carol al II-lea”, în *Enciclopedia României*, vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, pp. 945-963.
53 *Ibidem*, p. 963.
54 *Ţară nouă prin munca tuturor,* Biblioteca Frontului Renaşterii Naţionale, Bucureşti, 1938.
5.5 *Almanahul străjerilor 1940,* Editura Librăriei Socec & Co„ S.A., Bucureşti, 1940, p. 99.
56 Octavian Neamţu, *op. cit.*
57 Vezi: Teofil Sidorovici, Constantin Enescu-Bughea, *Straja Ţării: o credinţă şi un avânt,* Institutul de Arte Grafice Luceafărul, Bucureşti, 1937; *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 11; *Sate şi echipe,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol”, Bucureşti, 1939, p. 41; *Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol” 1934-1938,* Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, p. 144; „Pentru o Românie Nouă”, *Căminul Cultural,* anul V, nr. 8, august 1939, p. 674; Dimitrie Guşti, „Les bases scientifiques du service social de Roumanie”, în *Roumanie: monographie élaborée par le Service Social,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 3-4.
58 Vezi: Ilie Anesiea, Mioara Postulache, *Chemarea cea Sfântă. Imnuri străjereşti 1936-1938,* Tiparul Oltenia, Bucureşti, 1938, pp. 28-29; *Căminul Cultural,* anul V, nr. 8, august 1939, p. 682.
59 Alexandru Bădăuţă, „Participarea României la Expoziţia Universală de la New York”, *Cele trei Crişuri,* anul XX, nr. 3-4, martie-aprilie 1939, p. 60.
60 ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1007/1939, f. 57.
61 Vezi: „înnoirea ţării prin tineretul Regelui. Regenerarea unei ţări”, *Curentul,* anul XII, 9 iunie 1939, p. 7; Cezar Petrescu, „Străjeria şi Dinastia română”, *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 7-8, iulie-august 1938, pp. 48-50; Anton Golopenţia, „Creşterea nouă a tineretului”, *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, pp. 640-642.
62 Nichifor Crainic, „Biblia Regelui”, *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, pp. 578-587.

63 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 75/1938, ff. 134-139; *Fundaţia Culturală Regală Principele Carol 1934-1938,* Atelierele Luceafărul, Bucureşti, 1938, pp. 153-158.

64 Teofil Sidorovici, Ion Manolescu, „Straja Ţării", în *Enciclopedia României,* volumul I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 489.

65 Vezi: Teofil Sidorovici, „M.S. Regele, Marele Străjer al Ţării, Ctitorul, îndrumătorul şi Supremul Comandant", în *Straja Ţării: cinci ani de activitate 1935-1940,* Editura Vremea, Bucureşti, 1940, p. 28.

66 Constantin Rădulescu-Motru, „Psihologia străjerului", *Straja Ţării: buletin,* anul I, nr. 5-6, mai-iunie 1938, pp. 34-36.

67 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 3/1936, ff. 5, 47, 53, 54.

68 Armând Călinescu, „Discurs rostit la instalarea Rezidentului Regal al Ţinutului Sucevei", în *Un an de Constituţie nouă în Ţinutul Suceava: sub glorioasa domnie a M.S. Regelui Carol II,* Tiparul Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, 1939, p. 12.

69 Pamfil Şeicaru, „O lege a regenerării etnice", *Curentul,* anul III, 24 iunie 1930, p. 1; idem, „Lupta pentru sănătatea naţiei", *Curentul,* anul XI, 30 iulie 1938, pp. l-2.

70 Teofil Sidorovici, Marin Georgescu, *Sub poală de codru verde,* Tipografia „Bucovina" I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1940, pp. 11, 16.

71 Vezi, de pildă: „Ofensiva sanitară la sate", *România,* anul I, nr. 2, 3 iunie 1938, p. 3; „Ofensivă sanitară în judeţul Romanaţi", *Curentul,* anul XI, 13 august 1938, p. 8; „Ofensiva sanitară în mediul rural", *Curentul,* anul XI, 14 august 1938, p. 7; „O hartă sanitară a ţării româneşti", *Curentul,* anul XII, 7 ianuarie 1939, p. 10; „O nouă ofensivă sanitară. Acţiunea întreprinsă de domnul ministru dr. General Marinescu pentru organizarea ofensivei în 10 judeţe", *România,* anul II, nr. 397, 8 iulie 1939, p. 7.

72 Vezi: ANIC, fond Ţinutul Bucegi, dosar nr. 176, ff. l-2; ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 8, f. 3; *Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale: Program de activitate,* Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939, pp. 11-12.

73 Maria Bucur, *Eugenie şi modernizare în România interbelică,* Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 280.

74 Vezi: Sabin Manuilă, „Organizarea sănătăţii în cadrele căminului cultural", *Căminul Cultural,* anul II, nr. 10, octombrie 1936; *Statut pentru funcţionarea căminelor culturale,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, pp. 3, 5; *îndrumător al muncii culturale la sate,* ediţia a Il-a, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1937, pp. 26, 31, 96, 97.

75 ANIC fond Casa Regală. Oficiale, vol. III: Carol al Il-lea, dosar nr. 78/1938, ff. 101 -102; *Monitorul Oficial,* anul CVI, nr. 292, 15 decembrie 1938, pp. 5942- 5947; idem, anul CVI, nr. 229, 3 octombrie 1938, pp. 4624-4625; *Carnet Şcolar 1938-1939,* f.e., Bucureşti, 1938, p. 10; *Carte de citire pentru clasa a IV-a primară,* Editura Casei Şcoalelor şi a Culturii Poporului, Bucureşti, 1938, pp. 226-227; „Ziua a doua din Săptămâna străjerilor. Sănătatea Neamului", *Curentul,* anul XII, 5 iunie 1939, p. 3; Teofil Sidorovici, *Prefaţă* la Ioana Cernătescu, Ioan I. Manoliu, *Basme şi povestiri,* Tipografia Litera, Bucureşti, 1940, p. 3.

76 Vezi: *Echipe studenţeşti la sate: program de lucru şi rezultate. întâiul an: 1934,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1935, pp. 19-25; Ion Apostol, *Mărturisirile unui echipier,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 26-27; Henri H. Stahl, *Câteva lămuriri despre Serviciul Social pentru tineretul universitar din ţară,* Fundaţia Culturală Regală, Bucureşti, 1939, pp. 15-18.

77 ANIC, fond Frontul Renaşterii Naţionale, dosar nr. 157, ff. 90-91.

78 Vezi: ANIC, fond MMSOS, dosar nr. 1182/1938, f. 70; „Noi cartiere muncitoreşti", *Ilustraţiunea română,* anul X, nr. 50, 7 decembrie 1938, p. 3; *Monitorul Oficial,* anul CVII, nr. 213, 15 septembrie 1939, p. 5402.

79 ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 8/1938, ff. 27, 29.

80 *Vezi: Roumanie: monographie élaborée par le Service Social, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939; Dimitrie Guşti, Problema sociologiei: sistem şi metodă. Trei comunicări, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1940.*

81 Dumitru C. Georgescu, „Secţia de demografie, antropologie şi eugenie a Institutului Social Român", *Sociologie românească,* anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 57.

82 Dimitrie Guşti, „Serviciul social", *Sociologie românească,* anul III, nr. 7-9, iulie- septembrie 1938, p. 298.

83 Idem, *Principiile şi scopurile Serviciului Social,* Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 3, 30-32; ANIC, fond Fundaţiile Culturale Regale. Centrala, dosar nr. 75/1938, ff. 91-94.

84 Petru Comarnescu, „Misiunea socială a Fundaţiei Principele Carol", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul V, nr. 12, decembrie 1938, p. 639.

85 *Calendarul România Satelor, Bucureşti, 1939.*

86 *România satelor,* anul III, nr. 99, 9 iunie 1940, p. 1.

87 Maria Bucur, *op. cit.,* p. 192.

88 Gheorghe Banu, *op. cit.,* p. 162.

89 *Ibidem,* pp. 190-194.

90 *Luna Bucureştilor,* anul I, nr. 2,18 mai 1935, p. 3.
91 *Era nouă,* Asociaţia Publiciştilor Români Bucureşti, 1938, p. 96.
92 „Luna Bucureştilor 1939. Minunata realizare din Parcul Naţional Regele Carol II", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 643, 16 mai 1939, p. 16; „Oglinda de apă a Bucureştilor. Serbările Lunii Bucureştilor şi inaugurarea lucrărilor de asanare a lacurilor din nordul Capitalei", *Realitatea ilustrată,* anul XIII, nr. 644, 23 mai 1939, p. 20.
93 Vezi: Piero Bevilacqua, „Bonifica", în *Dizionario del fascismo,* volume primo, Einaudi, Torino, 2002, pp. 179-183.
94 Federico Caprotti, „Destructive Creation: Fascist Urban Planning, Architecturc and New Towns in the Pontine Marshes", *Journal ofHistorical Geography,* voi. 33, nr. 4, 2007, pp. 651-679.
95 Ruth Ben-Ghiat, *Fascist Modernities: Italy, 1922-1945,* University of California Press, Berkeley, 2001, pp. 4-5; Roger Griffin, *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Flitler,* Palgrave MacMillan, 2007, p. 225.
96 Dumitru Radu, „Luna Bucureştilor 1937", *Urbanismul,* anul XIV, nr. 7-8, iulie august 1937, p. 322.
97 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* voi. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 183.
98 N. Hortolomei, „M.S. Regele şi sănătatea publică", *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, p. 8.
99 *Ibidem.*
100 Ştefan Şoimescu, *op. cit.,* pp. l-4.
101 Primăria Municipiului Bucureşti, *Luna Bucureştilor: consideraţii şi rezultate,* Ti pografia de Artă şi Editură Leopold Geller, Bucureşti, 1935, pp. 4-5.
102 Ion Cefa, „Ţinutul Someş în faţa înfăptuirilor", *Tribuna,* anul I, nr. 1, 29 octom brie 1938, p. 8.
103 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 84/1940, voi. II, ff. 171,224.
104 *România,* anul II, nr. 342,14 mai 1939, p. 2
105 Tudor Arghezi, „Regele Renaşterii", *România,* anul III, nr. 728, 9 iunie 1940, p. 4.
106 N. Hortolomei, *op. cit.,* p. 8.
107 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 175/1930, f. 324.
108 Idem, dosar nr. 109/1939, voi. I, f. 141.

109 *Aurel S. Goia, Prin credinţă, muncă şi economie, zidim o puternică şi fericită România, Tipografia Litera, Bucureşti, 1939, p. 58.*

110 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 84/1940, voi. I, f. 5.

111 *România satelor*, anul III, nr. 89, 17 martie 1940, p. 6.

112 *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 244.

113 Idem, voi. I, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 382.

114 Idem, voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 40.

115 Vezi: *Cartea Echipelor*, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, p. 23; Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice, 1904-1939,* voi. I, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 263-264.

116 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 34/1938, f. 8; ANIC, fond Casa Regală. Diverse, dosar nr. 20/1938, f. 5.

117 ANIC, fond Casa Regală. Oficiale, voi. III: Carol al II-lea, dosar nr. 34/1938, f. 52.

118 Vezi: *Cuvântările Regelui Carol II, 1930-1940,* voi. I—II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940.

119 Idem, voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, p. 253.

120 *Ibidem, pp. 38, 268; M.S. Regele Carol al II-lea despre munca la sate a căminelor culturale şi echipelor studenţeşti, Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", Bucureşti, 1939, pp. 7-8.*

121 *Cuvântările Regelui Carol al II-lea. 1930-1940,* voi. II, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol al II-lea", Bucureşti, 1940, pp. 371, 375, 375.

122 Primăria Municipiului Bucureşti, *Luna Bucureştilor: consideraţii şi rezultate,* Tipografia de Artă şi Editură Leopold Geller, Bucureşti, 1935, pp. 11-12.

123 „Luna Bucureştilor 1936", *Urbanismul,* anul XIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1936, p. 146.

124 „Suveranul a inspectat marţi lucrările de înfrumuseţare a Cetăţii Sale de Scaun", *Curentul,* anul XII, 1 decembrie 1939, p. 1; „M.S. Regele a vizitat lucrările ce se fac în Bucureşti", *Albina,* anul XXXIX, nr. 15, 10 aprilie 1936, p. 15.

„Membrii Consiliului Municipal la M.S. Regele", *Neamul românesc,* anul XXX, 13 mai 1935, p. *2; Arhitectura,* nr. 5, aprilie 1936, p. 24. în *Curentul* lui Panii il Şeicaru se spune clar: *„Suveranul pune înalta-i semnătură pe planul de sistemali zare a Bucureştilor".* Vezi: *Curentul,* anul XI, 28 aprilie 1938, p. 7.

126 Vezi, de pildă, Cezar Petrescu, „Domnia Regelui Carol al II-lea", în *Enciclopc dia României,* vol. I, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 963; idem, „Capi tala unei mari Domnii", *România,* anul II, nr. 252, 11 februarie 1939, p. 1; idem, „Luna Bucureştilor", *România,* anul III, nr. 725, 6 iunie 1940, p. 1.

127 G.M. Cantacuzino, „Actualitate şi stil", *România,* anul III, nr. 628, 28 februarie 1940, p. 16.

128 Idem, „Arhitectura românească după Restaurație", *Revista Fundaţiilor Regale,* anul VII, nr. 6, iunie 1940, pp. 740-744.

129 Constantin C. Brăiesku, *Consideraţiuni asupra arhitecturii româneşti de azi,* Im primeria Naţională, Bucureşti, 1940, pp. 7-8.

130 Carol al II-lea, rege al României 1930-1940, *între datorie şi pasiune. Însemnări zilnice, 1904-1939,* vol. I, Editura Silex, Bucureşti, 1995, p. 165.

131 Idem, *între datorie şi pasiune. însemnări zilnice, 1939-1940,* vol. II, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, pp. 112, 142.

132 Pentru o analiză comparativă a fundamentelor politice şi ideologice ale acestui regimuri, vezi: Paul Pasteur, *Les États autoritaires en Europe, 1919-1945,* Armand Colin, Paris, 2007.

133 Roger Griffin, „Political Modernism and the Cultural Production of «Personali ties of the Right» in Inter-War Europe", în *În the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe,* edited by Rebecca Haynes and Martyn Rady, I.B. Tauris, Londra, 2011, pp. 25-26.

134 Idem, „Avalanches of Spring. The Great War, Modernism, and the Rise of Aus tro-Fascism", in Helmut Konrad, Wolfgang Maderthaner (eds), Routes into the Abyss. Coping with Crises in the 1930s, Berghahn Books, New York, 2013, pp. 43-44.

135 în această privinţă, vezi: Emilio Gentile, L'apocalypse de la modernité: la Grande Guerre et l'homme nouveau, Flammarion, Paris, 2010.

136 Roger Griffin, Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Musso lini and Hitler, Palgrave Macmillan, Londra, 2007, pp. 46-47.

Concluzii

1 Ludwig Von Mises, *Human Action,* Fox 8c Wilkes, San Francisco, 1996, p. 850.

2 Vezi: *Monitorul Oficial,* anul CVIII, nr. 206, 6 septembrie 1940, p. 5114.

3 Vezi, de exemplu: „Conducătorul", *România,* anul III, nr. 817,6 septembrie 1940, p. 1; Cezar Petrescu, „Un neam, un om, o chemare", *România,* anul III, nr. 818, 7 septembrie 1940, p. 1.

4 Vezi, de pildă: „Mihai I, Regele nădejdilor românești", *Curentul,* anul XIII, 10 septembrie 1940, p. 3.

5 *Vezi: Ştefan Cristian Ionescu, Jewish Resistance to „Romanianization", 1940-1944, Palgrave Macmillan, Londra, 2015; Vladimir Solonari, Purificarea naţiunii: dislocări forţate depopulate şi epurări etnice în România lui Ion Antonescu, 1940-1944, Editura Polirom, Iaşi, 2015; Maria Bucur, Eugenie şi modernizare în România interbelică, Editura Polirom, Iaşi, 2005, pp. 283-288; Marius Turda, „Romania", în Marius Turda, (éd.), The History of East-Central European Eugenics, 1900-1945: Sources and Commentaries, Bloomsbury, Londra, 2015, pp. 290-294.*

6 Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român,* Univers, Bucureşti, 1998, pp. 10,118,184; Constantin Iordachi, „A Continuum of Dictatorships: Hybrid Totalitarian Experiments in Romania, 1937-44", in Antonio Costa Pinto, Aristotle Kallis (eds), *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe,* Palgrave Macmillan, Londra, 2014, pp. 233-271.

7 Vezi: Darrick Danta, „Ceauşescu's Bucharest", *Geographical Review,* vol. 83, nr. 2, 1993, pp. 170-182; Stéphanie Beauchêne, „Lespace urbain dans le projet d'une société multilatéralement développée: l'exemple du Centre civique de Bucarest", *Balkanologie,* vol. IV, nr. 2,2000, pp. 2-10.

8 *Henri H. Stahl, Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a monografiilor sociologice, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 321.*

Cuprins

Introducere *5*
Un context naţional nou: România Mare.....8
„Carlismul”.....10
Temporalitatea carlismului.....15
Pentru o ideologie a carlismului 17
Structura cărţii.....20
Capitolul 1 – Originile ideologice ale carlismului (1918-1926) 23
1.1 România Mare: provocările unui nou context național 24
1.2..... Intelectualii şi noua cultură politică. De la antiparlamentarism la monarhismul de tip maurassian . 30
1.3 Carol ca „principe al culturii” şi alternativă antiparlamentară: inventarea unui personaj politic.....36
Capitolul 2 – Lupta pentru Carol. De la exil la „restaurație” (1926-1930) 46
2.1..... Monarhismul unui principe exilat 48
2.2 Activitatea carliştilor din România: ideologie şi strategii 52
2.3..... „Cuvântul” carlist al lui Nae Ionescu 57
2.4..... „Carlism”, „carlişti” şi „anticarlişti” 61
2.5 Carlismul ca mişcare politică reacționară: preludiu la „Restaurație” ... 65
Capitolul 3 – Speranțe, provocări şi proiecte. Anii de debut ai unei domnii cu vocație reformatoare (1930-1933)..... 70
3.1..... „Restaurația”: practică şi ideologie 73
3.2..... Omul providenţial

.....79
3.3..... Carlismul şi provocarea „forţelor centrifuge”
.....84
3.4..... Practica politică şi proiectele monarhiei în anii 1930-1933
..... 92
3.5..... Revirimentul carlismului cultural
.....102
3.6..... Actorii carlismului (1930-1933)
.....111
Capitolul 4 – Drumul spre regimul autoritar. Ascensiunea autoritarismului
şi naţionalismului monarhic (1934-1937) 124
4.1..... Capitala, regiunile şi noile provincii
.....126
4.2..... Personalizarea puterii
.....131
4.3..... „Regele ţăranilor”
.....137
4.4..... Reforma ca inginerie socială
.....145
4.5..... încadrarea tineretului
.....149
4.6..... Carlismul cultural
.....161
4.7..... Actorii carlismului (1934-1937)
..... 169
Capitolul 5 – România Mare carlistă (1938-1940)..... 181
5.1 Noul regim: suprimarea parlamentarismului şi primele sale
reforme fundamentale.....186
5.2..... Natura regimului autoritar carlist
.....197
5.3..... O personalizare „carlistă” a puterii

.....206
5.4 „Rege Străjer", „Rege al ţăranilor", „Voievod": ipostaze ale monarhului, ipostaze ale personalizării puterii.....214
5.5..... Un tineret carlist pentru o România carlistă 228
5.6..... Autoritarism şi inginerie socială 239
5.7..... Un stat autoritar ortodox 247
5.8..... Carlismul cultural: iniţiative 254
5.9 „România a românilor!" Monarhismul şi revendicările naţionaliste ... 260
5.10 Carlismul ca ideologie a centrului. Lupta contra „forţelor centrifuge".....282
5.11..... Actorii carlismului autoritar (1938-1940) 295
5.12..... Prăbuşirea carlismului (iunie-septembrie 1940) 315
Capitolul 6 – Un monarhism „fascist". Carlism şi mimetism politic . 326
6.1..... Carlism şi italofilie 328
6.2..... Practica mimetismului în anii regimului autoritar 331
6.3..... Carlism şi germanofilie 337
6.4 Estetizarea „fascistă" a politicului. Pentru un „stil" fascist al carlismului 339
6.5..... „Carlism", „para-fascism" sau „hibridizare" politică? 343
Capitolul 7 – Estetizarea carlistă apoliticului ca instrument de

naționalizare a maselor..... 347
7.1 Uniforma, salutul roman și jurămintele de fidelitate față de rege 351
7.2..... Arhitectura și piețele monumentale 354
7.3..... Expoziţiile 357
7.4..... Strategii estetice de naționalizare a maselor 364
Capitolul 8 – Monarhismul carlist ca ideologie a palingenezei naționale 375
8.1..... Ideea „statului nou". De la antiparlamentarism la carlism 377
8.2 „Țara, un vast șantier". Experimentarea „statului nou" (1938-1940) .. 380
8.3..... Carlism, modernism și biopolitică 386
8.4 Carol al II-lea: reformator social și „Rege al Renașterii Naționale" ... 391
Concluzii..... 399
Note..... 407
Bibliografie 519
Index 549